

AÜSBBD

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Anadolu University Journal of Social Sciences

Yangından Etkilenen Kadının Psikososyal Gereksinimleri: Vaka Örneği¹

Latife SÜRSAVUR DEMİREL² Nilgün KÜÇÜKKARACA³

Başyuru Tarihi: 22.08.2023

Kabul Tarihi: 11.12.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Afetin beraberinde getirdiği zorluklarla baş edebilmek için öncelikle afetten etkilenen bireylerin psikososyal gereksinimlerini belirlemek önemlidir. Afetin yarattığı yıkımın kadınların yaşam deneyimleri ve gereksinimleri üzerinden değerlendirildiği takdirde politika, strateji ve planların cinsiyete duyarlı olabileceği fikri araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Araştırma, nitel araştırma tekniklerinden fenomenolojik yöntem kullanılarak tasarlanmıştır. Araştırmada Muğla İli Marmaris İlçesine bağlı Osmaniye Mahallesinde çıkan orman yangınında evini kaybeden Kerime'nin yangın sırasında ve sonrasında yaşam deneyimleri ve psikososyal gereksinimleri toplumsal cinsiyet bağlamında birebir derinlemesine görüşme aracılığıyla keşfedilmeye çalışılmıştır. Kerime kırk altı yaşında, evli ve üç çocuk annesidir. Orman yangınında evini ve ahırını kaybetmiştir. Evini kaybetmesinin ardından belediye tarafından tahsis edilen konteynerde kalamayacağını düşündüğünden ablasının eskiden yaşadığı eve yerleşmiştir. Yaşamını ailesi ile orada devam ettirmektedir. Kerime ile yapılan görüşmenin içerik analizinin yapılmasının ardından kadınların karşılaştıkları psikososyal sorunlar, fiziksel mekân ve alan deneyimleri, toplumsal cinsiyet odağında kadınların durumları, psikososyal hizmet beklentileri olmak üzere dört adet tema elde edilmiştir. Temalar ayrı başlıklar halinde yorumlanmıştır. Temalar bir bütün olarak tartışma kısmında değerlendirilmiştir. Araştırmanın bulguları, Kerime'nin özel alan, sosyal alan ve kamusal alan dahil olmak üzere her alanda mekânsal değişim ve cinsiyet temelli eşitsizlikler sebebiyle, ekonomik, sosyal ve politik bağlamda kaynaklara erişimin tam sağlanamamasından dolayı dezavantajlı bir konumda bulunduğunu, afet sonrası hizmetlere erişim noktasında da yetersiz kaldığını göstermektedir. Afet sonrası politikaların geliştirilmesine katkı sunmak amacıyla, afetlerden etkilenen kadınların ihtiyaçlarının, deneyimlerinin toplumsal cinsiyet bağlamında anlaşılmasına katkı sağlayacak çalışmalara ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Afet, Kadın, Sosyal Hizmet

1 Bu çalışma için Hacettepe Üniversitesi Rektörlüğü Etik Komisyonu'ndan 14.04.2022 tarihinde E-12908312-300-00002137395 karar sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

2 Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Emek Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, latifesursavur@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2345-2416

3 Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, nilgunkucukkaraca@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4344-1258

Psychosocial Needs of a Woman Affected by Fire: Case Example

Latife SÜRSAVUR DEMİREL⁴ Nilgün KÜÇÜKKARACA⁵

Submitted by: 22.08.2023

Accepted by: 11.12.2024

Article Type: Research Article

Abstract

The idea that policies, strategies and plans can be gender sensitive if the destruction caused by the disaster is evaluated through women's life experiences and needs constitutes the purpose of the research. The research was designed with the phenomenological method, one of the qualitative research techniques. In the research, the life experiences and psychosocial needs of Kerime, who lost her house in the forest fire in Osmaniye Neighbourhood of Marmaris District of Muğla Province, during and after the fire, were tried to be explored through one-to-one in-depth interviews in the context of gender. Kerime thought that she could not stay in the container allocated by the municipality after the disaster, so she settled in the house where her sister used to live and continues her life there. After the content analysis of the interview, four themes were obtained: psychosocial problems faced by women, experiences of physical space and area, women's situation in the focus of gender, and psychosocial service expectations. The themes were interpreted under separate headings. The findings show that Kerime is in a disadvantaged position due to spatial change and gender-based inequalities in all areas including private, social and public spheres, inadequate access to resources in economic, social and political contexts, and inadequate access to post-disaster services. In order to contribute to the development of post-disaster policies, there is a need for studies that will contribute to the understanding of the needs and experiences of women affected by disasters in the context of gender roles.

Keywords: Disaster, Woman, Social Work

⁴ Kütahya Dumlupınar University, Emet Vocational School, Dept. of Social Services., latifesursavur@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2345-2416

⁵ Hacettepe University, Faculty of Economics and Adm. Science, Dept. of Social Work, nilgunkucukkaraca@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4344-1258

Giriş

Afetler, toplumun bir kısmını ya da tamamını ekonomik, fiziksel, psikolojik ve sosyal açılardan etkileyen ve bireylerin kendi kaynaklarını kullanarak baş edemeyecekleri durumlar olarak tanımlanmaktadır (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, t.y.). Afetlerin etkilerinin azaltılması ve yönetimin etkinliğinin artırılması amacıyla kapasite ve kırılganlık analizleri gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu analizlerin toplumsal cinsiyet perspektifinden ele alınması, süreçlerin başarısını doğrudan etkilemektedir; cinsiyet faktörlerinin göz ardı edilmesi, analizlerin doğruluğunu olumsuz yönde etkileyebilir (Yalçın, 2019). Feminist çalışmalar çerçevesinde ele alınan toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkekler arasındaki güç dengesizliklerini incelemek açısından bir merceğe işlevi görmektedir (Ecevit, 2011). Toplumsal cinsiyetin sosyal ilişkileri düzenleyici bir rol oynaması ve afetlerin de sosyal süreçlerin merkezinde yer alması, toplumsal cinsiyet ile afet çalışmalarının giderek daha fazla ivme kazanmasına yol açmaktadır (Enarson E. , 1998). Toplumsal cinsiyet rolleri, toplum içinde sosyal olarak inşa edilen ve bireylerin afetleri nasıl deneyimleyeceğini belirleyen önemli bir faktördür. Kadınlar ve erkekler, toplumsal cinsiyet kimlikleri, rolleri ve sorumlulukları nedeniyle afetler karşısında farklı yaşam deneyimlerine sahiptir. Kadınların afet süreçlerindeki kırılganlıkları, sosyal sınıf, yaş, etnik köken ve sosyoekonomik durum gibi faktörlerle daha da karmaşık hale gelir (Enarson ve Chakrabarti Dhar, 2009; Enarson E. , 2000; Bradshaw, 2013; Fothergill, 1996) Yapılan araştırmalar, kadınların aynı sosyal gruba mensup erkeklere göre afetler karşısında daha savunmasız olduğunu göstermektedir. Dünyada afetzedelerin büyük bir kısmının kadın olduğu, cinsiyete dayalı marjinalleşmenin bu savunmasızlık üzerinde belirleyici bir faktör olduğu ortaya konmuştur (IFRC, 2020). Ancak, afet yönetimi süreçlerinde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yeterince dikkate alınmaması, kadınların karşılaştığı zorlukları artırmakta ve bu durum, afet sonrası iyileşme süreçlerini olumsuz etkilemektedir.

Özellikle düşük sosyoekonomik koşullara sahip toplumlarda kadınlar, eğitim ve kaynaklara erişim konusunda erkeklere göre daha dezavantajlı konumdadır. Bu durum, afetlerin etkilerinden daha fazla zarar görmelerine neden olmaktadır (Neumayer ve Plumber, 2007). Kadınların afet yönetiminde üstlendikleri roller, toplulukların dayanıklılığını artırmada önemli bir yere sahiptir. Evlerini koruma, çevre yönetimi ve topluluk temelli afet hazırlık programlarına katılım gibi görevler, kadınların bu süreçteki kritik rollerini yansıtmaktadır. Kadınların liderlik ve karar alma süreçlerine daha fazla katılımı, afet yönetiminin etkinliğini artıran önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır (UN Women, 2015; Shaw, 2014). Özellikle topluluk temelli afet hazırlık programlarına katılan kadınların, afet öncesi ve sonrası süreçlerde bilgi paylaşımı ve dayanışmayı güçlendirdikleri, böylece toplulukların genel dayanıklılığını artırdıkları çeşitli araştırmalarla desteklenmiştir (Enarson, E., 2001). Kadınların yerel bilgi ve deneyimleri, afet risklerinin azaltılmasında önemli bir kaynak olarak değerlendirilmektedir (IFRC, 2010). Bu nedenle, kadınların afet yönetimine daha aktif katılımı, sadece toplulukların güvenliğini ve dayanıklılığını artırmakla kalmayıp, afet sonrası iyileştirme süreçlerinde de kritik bir rol oynamaktadır.

Ancak, kadınların sosyoekonomik statülerinin düşük olduğu toplumlarda, afetler sırasında ve sonrasında daha yüksek ölüm oranlarına sahip oldukları görülmektedir. Sosyoekonomik koşullar, eğitim düzeyi düşük olan kadınların afetlerden daha fazla zarar görmesine neden olmaktadır (Neumayer ve Plumber, 2007). Eğitim düzeyi düşük olan kadınlar, afet sonrası sosyal entegrasyonda da zorluklar yaşamaktadır; güvensiz ve düşük ücretlerle çalıştırılmaları, sosyal statülerini daha da zayıflatmaktadır (Çelebi Boz, 2017). Bu durum, toplumsal cinsiyetin afet yönetimi süreçlerinden bağımsız ele alınamayacağını açıkça ortaya koymaktadır. Kadınların kaynaklara erişimdeki yetersizlikleri, afet sonrası karşılaştıkları şiddet ve ayrımcılıkla birleştiğinde, onların toplumsal iyileşme ve sosyal değişim fırsatlarını kaçırmalarına yol açmaktadır (Enarson ve Chakrabarti Dhar, 2009).

Afet yönetiminde toplumsal cinsiyet perspektifinin entegre edilmesi, toplulukların afetlere karşı dayanıklılığını artırmada kritik bir rol oynamaktadır. Kadınların psikososyal zorluklarını anlamak ve bu süreçleri etkili bir şekilde yönetmek, sosyal hizmet uygulamaları açısından son derece önemlidir. Sosyal hizmet uzmanları, bu bağlamda, afet sonrası kadınların sosyal işlevselliğini destekleyerek, ihtiyaç duyulan psikososyal desteği sağlama konusunda önemli bir katkı sunmaktadır.

Kadınların yaşadığı deneyimlerin toplumsal cinsiyet perspektifiyle ele alınması, onlara yönelik duyarlı politikaların geliştirilmesine olanak tanır. Bu çalışmanın amacı, afet sonrası kadınların psikososyal gereksinimlerini inceleyerek, sosyal hizmet uygulamaları ile bu ihtiyaçların nasıl karşılanabileceğine dair bilgi üretmektir. Böylece, toplumsal cinsiyete duyarlı afet yönetimi yaklaşımlarının benimsenmesi teşvik edilerek, iyileşme süreçlerinin daha adil ve etkili bir biçimde gerçekleştirilmesi sağlanacaktır. Bu süreç, aynı zamanda kadınların kaynaklara erişimlerini güçlendirerek toplumsal eşitliği artırmayı da hedeflemektedir.

Afette Kadın Olmak

Son dönemde, afetler sırasında ve sonrasında ortaya çıkan toplumsal sorunlar, giderek artan sayıda insanı etkilemektedir. Afet sonrası yaşanan travmalar, bireylerin, grupların ve toplumların yaşam kalitesini olumsuz etkileyerek güvenlik ve sağlık gibi çeşitli sorunları beraberinde getirmektedir. Afetlere karşı duyulan kırılma, bireylerin afetle başa çıkma yetenekleri ve afetten etkilenme oranları, buldukları coğrafi konum, eğitim düzeyi, aile ilişkileri ve çevresel faktörler gibi unsurlardan etkilenmektedir (CDP, 2023). Günlük yaşamlarında bile erkek egemen fiziksel çevrelerden olumsuz etkilenen kadınlar, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin etkisiyle afetlerden en fazla zarar gören gruplardan biri haline gelmektedir. Ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde, afet sırasında ve sonrasında toplumdaki kadınların kırılma oranını arttıran pek çok durumla karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Erkeklerin kadınlara göre fiziksel açıdan daha üstün olduklarına ilişkin ön kabullerin sosyal alanda kadınların kısıtlanması ve patriyarkal bir toplumsal düzen oluşmasına yol açar. Toplumsal cinsiyet ekseninde sosyal çevrede üretilen davranış kalıpları kadınların afet sırasında ve sonrasında daha fazla sosyokültürel sorunla karşı karşıya kalmasına; içe kapanık, kendi kaderini kendi tayin edemeyen bireyler olarak dezavantajlı konuma itilmelerine sebep olmaktadır (Demirci ve Avcu, 2021).

(Okay ve İlkaracan, 2018) Tarafından yapılan bir araştırma, kadınların afetlerden erkeklere göre farklı şekillerde etkilendiğini göstermektedir. Kadınlar, ev işlerinin sorumluluğunu üstlenmekte ve afetten kaynaklanan zararlara rağmen, yetersiz koşullarda bile bu görevleri yerine getirmek zorunda hissetmektedir. Hasta ve yaralı aile bireylerine bakmaları, sorumluluklarını artırmakta; gıda kaynaklarını yöneten kadınlar, kendi beslenme ihtiyaçlarından feragat etmektedir. Cinsiyet körü yaklaşımlar, kadınların savunmasızlıklarını artırmakta ve yardım kampanyaları genellikle onların mahremiyetlerini göz ardı etmektedir. Özellikle hamile, emziren ve regl olan kadınlar toplu alanlarda mahremiyet ve temizlikten ödün vermek durumunda kalmaktadır. Afet durumlarında kadınların güvenliğini tehdit eden faktörler arasında, yetersiz aydınlatmaya sahip tuvaletlerin uzakta bulunması önemli bir yer tutmaktadır. Bu durum, kadınların güvenliğini olumsuz etkileyerek, cinsiyete duyarlı malzemelerin ve doğum kontrol araçlarının yardım malzemeleri arasında yer almamasıyla birleştiğinde, kadınların özel ihtiyaçlarının karşılanmadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, cinsel istismar ve aile içi şiddetin de bu süreçte artış gösterdiği bildirilmiştir (UN Women, 2015; UNICEF ve WHO, 2023). Ataeril düzende erkeklerin haksız yere kadınlara uyguladığı baskılar hakaret, tehdit, ürkütme, taciz, tecavüz, şiddet eylemlerine toplumsal normalleştirilmenin destek olduğu bilinen bir gerçektir. Yapılan görüşmeler, afet sonrası tahsis edilen çadır, konteyner gibi yaşam alanlarındaki özel hayatın gizliliğinin ihlaline ve mahremiyet eksikliğine zemin hazırlayarak kadınların ve kız çocuklarının cinsel tacize ve toplu tecavüze uğradığını göstermektedir. Bu vakaları barındıran raporlarda ek olarak kadınların ve kız çocuklarının korktukları için bu durumu ilgili yerlere bildiremediklerini de ifade ettikleri belirtilmiştir. (Kendra ve Trainor, 2006). Hamile ve emzirme dönemindeki kadınlar, hijyen eksiklikleri ve mahremiyetin sağlanamaması nedeniyle fizyolojik ve psikolojik sorunlarla karşılaşmak zorunda kalmakta; bu durum, duygusal rahatsızlıklar ve çeşitli sağlık problemleri ile karşılaşma olasılıklarını artırmaktadır. (Walia, 2015).

Kültürel normlar ve toplumsal cinsiyet rolleri, kadınların afet yönetimindeki katılımlarını sınırlamakta ve bu durum, kadınların yaşadığı zorlukları artırmaktadır. Araştırmalar, kadınların afet anında ve sonrasında, erkeklerin yönlendirmesine ihtiyaç duymalarının, erkek egemen kültürel yapılar tarafından desteklendiğini göstermektedir (Parkinson, 2014). Bu bağlamda, kadınların güçlendirilmesi ve eğitim imkanlarının artı-

rılması, onların afetlerle başa çıkma kapasitelerini geliştirecek ve toplumsal cinsiyet eşitliğini ilerletecektir (Erikson, 2014; World Health Organization, 2011). Dolayısıyla, afet sonrası iyileşme süreçlerinde kadınların ihtiyaçlarına duyarlı politikaların geliştirilmesi hem toplumsal dayanıklılığın artmasına hem de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin azaltılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Bu araştırma, nitel araştırma tekniklerinden Fenomenolojik yöntem kullanılarak tasarlanmıştır. Husserl fenomenolojiyi, insan deneyimlerinin tüm bilgilerin kaynağı olduğunu ve bir şeyi anlayabilmenin yolunun onun nasıl deneyimlendiğini anlamaktan geçtiğini ifade etmektedir. Öz olarak fenomenolojiyi, belli bir olayda veyahut süreçte katılımcının yaşadığı deneyimi vurgulayarak bunu açıklamaya çalışan bir yöntem olarak tanımlamaktadır. Fenomenolojide temel olarak bir kişi ya da kişilerin olguya ilişkin yaşam deneyimlerinin anlamı, yapısı ve özü sorgulanmaktadır (Husserl, 2012). Bu çalışmada, afet sonrası bireylerin yaşam deneyimlerini anlama amacıyla niteliksel bir alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Kadınların günlük yaşam deneyimleri feminist bir perspektifle ele alınmış ve fenomenolojik araştırmalar çerçevesinde, örneklem büyüklüğünün tek kişiden üç yüz yirmi beş kişiye kadar değişebileceği belirtilmiştir (Creswell, 2017). Yangından etkilenen Kerime'nin afet sırasındaki ve sonrasındaki yaşam deneyimleri, duyguları, düşünceleri ve afete ilişkin bakış açısı, derinlemesine görüşme yöntemiyle incelenmiş ve vaka analizi yapılmıştır. İlk temas, doktora tez çalışmasının veri toplama sürecinde kurulmuş olup, afet sırasında evini kaybetmesinin ardından yaşadığı yer değiştirme ve yeniden yerleşme süreçlerinde karşılaştığı psikososyal sorunların tespiti amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada yalnızca bir katılımcı ile çalışılmasının nedeni, bireyin yaşam deneyimlerine derinlemesine bir bakış açısı kazandırmak ve kişisel deneyimleri, inançları ve duyguları kapsamlı bir şekilde analiz etmektir.

Veri toplama sürecinde, araştırmacılar tarafından hazırlanmış yarı yapılandırılmış bir görüşme formu kullanılmıştır. Bu form, üç ana bölümden oluşmakta ve toplamda on altı soru içermektedir. Veriler, yüz yüze yapılan derinlemesine görüşme yöntemiyle toplanmış, katılımcının izniyle ses kaydı yapılmış ve gerekli notlar alınmıştır. Katılımcı, anonimlik sağlamak amacıyla "Kerime" rumuzunu tercih etmiştir. Saha araştırması, 2022 yılı temmuz ayında Muğla ili Marmaris ilçesine bağlı Osmaniye Mahallesi'nde gerçekleştirilmiştir. Görüşme sırasında katılımcı, duygusal yoğunluk nedeniyle zaman zaman kesintiler yaşamış ancak tüm soruları gönüllü olarak yanıtlamıştır. Elde edilen veriler, ses kaydından yazılı metne dönüştürülmüş ve toplamda yirmi sayfalık bir veri dökümü oluşturulmuştur. Bu veriler, içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. İçerik analizi, çalışılan vakayı anlamaya yönelik bilgi edinmeyi amaçlamış ve metindeki açık ve gizli içerikler detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir. (Seggie ve Bayyurt, 2017).

Bulgular ve Yorum

Bulgular kısmında öncelikle araştırmanın öznesi olan Kerime'ye ilişkin tanıtıcı bilgilere yer verilmiştir. Ardından ise veri analizi sonrası elde edilen temaları ilişkin bulguları tartışılmıştır.

Katılımcıya İlişkin Tanıtıcı Bilgiler

Kerime 46 yaşında, evli, ilkokul mezunu bir kadındır. Eşi ve çocuklarıyla beraber 20 seneyi aşkındır Marmaris İlçesi'ne bağlı Osmaniye Mahallesi'nde ikamet etmektedir. Kendisini ev hanımı olarak nitelendirse de evin geçimine katkıda bulunmak için defne yaprağı, kekik toplama, bal satışı yapma gibi işlerden gelir elde

ettiğini ifade etmektedir. Eşi ise Osmaniyе'nin temel geçim kaynaklarından biri olan arıcılık faaliyeti gerçekleştirerek evin geçimini sağlamaktadır. Kerime eşinin mesleğini 'arıcı' olarak tanımlamaktadır. Kerime'nin 19 ve 16 yaşlarında iki kızı ile 15 yaşında bir oğlu vardır.

Yangından önce eşinin işine destek olduğunu, ormandan kekik, defne yaprağı, okaliptüs toplayıp satarak geçim sağladığını buna ek olarak büyük baş ve küçük baş hayvanları olduğunu, onların sütünden, yumurtasından yararlanarak gelir elde ettiğini ifade etmektedir. Kerime'nin görüşmeyi kabul ettiği andan itibaren görüşmenin sonlanmasına dek göz yaşlarını tutamadığı, görüşmeye isterse ara verebileceğimizi söylememize rağmen kendisini ifade etmenin ona çok iyi geldiğini söyleyerek görüşmeye devam etmek istediği ve yaşı sorulduğunda 'Yaşımı da saymayı vazgeçtim artık.' diyerek son derece üzgün, çaresiz, yorgun ve tükenmiş hissettiği gözlenmiştir.

Yangında Kerime'nin evinin ve damının tamamının yanması sebebiyle civar köyde kiracı olarak oturan ablası, kendi evini Kerime ve ailesi için tahsis ederek çocuklarının yanına yerleşmiştir. Kerime yanan evinin yanındaki ahır yaptırdıktan sonra hayvanlarına orada bakmaya devam etmekte olup her gün yeni taşındığı evinden ahıra gidiş geliş yapmaktadır. Kerime, Muğla bölgesine özgü bir şive konuşmaktadır; ancak bu şive yazıya geçirilirken bazı düzeltmeler yapılmıştır.

Araştırmanın Temaları ve Kodları

Verilerin analizi sonrasında 'kadınların karşılaştıkları psikososyal sorunlar', 'fiziksel mekân ve alan deneyimleri', 'psikososyal hizmet beklentileri', 'toplumsal cinsiyet odağında kadınların durumları' olmak üzere dört tema oluşturduk. Aşağıdaki tabloda (Tablo 1) söz konusu temalara ve her temayı temsil eden kodlar yer almaktadır.

Tablo 1

Araştırmaya İlişkin Temalar ve Kodlar

Temalar	Kodlar
Kadınların karşılaştıkları psikososyal sorunlar	'Direnç' 'Mağduriyet ve çaresizlik', 'Şok', 'Korku ve panik', 'Üzüntü', 'Öfke', 'Yas ve kayıp', 'Kaybolmuşluk ve hiçlik'
Fiziksel mekân ve alan deneyimleri	'Çevresel aidiyet' 'Uzun yıllar yaşama' 'İnsanlara bağlılık' 'Mekâna bağlılık'
Toplumsal cinsiyet odağında kadınların durumları	'Eşitsizlikler', 'Kaynak sorunları', 'Sağlık hizmetlerine erişim problemleri', 'Güvenli alan yetersizlikleri', 'İstihdam güçlüğü', 'Dengesiz iş paylaşımı ve ekonomik adaletsizlik'
Psikososyal hizmet beklentileri	'Hizmet beklentisi'

Bulguların Yorumlanması

Bu başlık içerisinde kadınların afet esnasında karşılaştıkları psikososyal sorunlar üzerine ilişkin ifadeler yorumlanmış, cümle yapıları doğrudan aktarım yoluyla sunulmuştur.

1. Kadınların karşılaştıkları psikososyal sorunlar

Afetlerde kadınlar, fiziksel yaralanmalar, psikolojik travma, sosyal destek eksikliği, ekonomik zorluklar ve kimlik kaybı gibi birçok zorlukla başa çıkmak zorunda kalmıştır. Bu da kadınları afetler karşısında daha kırılgan bir hale getirebilmektedir. Kerime de yangın esnasında ve sonrasında türlü çaresizlik, panik, şaşkınlık ve ölüm korkusu gibi karmaşık duygularla karşı karşıya kalmıştır. Kerime duygularını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Kaçmazsam dedim, suya ihtiyacımız olacak. Su, her şeyden önemli. O sırada ben suyu dolduruyordum. Ama elim ayağım tutuldu, taşıyamadım. Zaten su doldururken bir anda su kesildi. Önce elektrik gitti, yangının büyüdüğü belli oldu. Ne zaman çıktı, nasıl geldi anlamadım, birdenbire ortaya çıktı, tepeden aşağı sarkmaya başladı. Evde küçük kız kardeşim var, ‘hadi gidiyoruz’ diye fırça atıyor. ‘Yanacak mısın?’ diyor. Orada kimse yoktu, herkes kaçmış. Derken ben inat ettim, gitmeyeceğim dedim. Ama yangın her yeri sardığında korktum. O duman boğazıma kadar geliyordu. Yukarıdan ayrı bir şekilde geliyordu, tepeden aşağı sarkıyordu. Bir de arka taraftan çıktı, dedim burası artık dayanılmaz oldu. Küçük kızıma ‘Kapıyı kilitle, kızım’ dedim. ‘Hadi gidelim’ dedim.”

Afet esnasında hayvanlar da tıpkı insanlar gibi açlık, yaralanma, panik, korku gibi türlü problemlerle karşı karşıya kalmaktadır. Hayvan sahipleri de afet esnasında panikle hayvanlarını kurtarmaya vakit bulamamakta veyahut hayvanlarını kurtarmak için kendilerini riske etseler bile bazen bu durum başarısızlıkla sonuçlanabilmektedir. Kerime bu konuda duygularını şöyle ifade etmiştir:

“Eşime dedim, eğer biri oralardan geçerse, hayvanların iplerini kesmesini söyle. Hayvanlar orada kalamaz. Sonra köye uğrayan bir çocuk, ipleri kesmiş; hepsi yan bahçeye geçmiş. 2-3 keçi vardı, hepsinin iplerini çözdüm ama biri hala orada kaldı. Acele ettiğim için getiremeyeceğimi düşündüm ama o da orada kaldı. Bir de inek var, o da çözülmeye kurtulmuş. Hayvanlarımız yanmamış, sadece ev ve ahır yanmış. Özellikle işaretlenmiş gibi, sanki bilerek yapılmış. Ahıra bir gün önce bir araba saman koymuştuk ama hiç işe yaramadı. Akşam haberi geldi, ev de ahır da yanmış; üzülmemek mümkün mü? Sabahı bekledim. Ağladım da, yerimde duramadım ama ne yapacaksın, elden bir şey gelmiyor.”

Hayvanlarıma çok üzülüm. İkisi de orada kaldı dedim. Eğer ikisi de ölürse, çok kötü olacağım. Allaha bir şey olmamış ama korkmuşlar. Atlattılar, şükür, ilk günlerde hastalandılar, korkudan hasta oldular. Duman, 15 gün boyunca, belki daha uzun süre, yanmış odunların kökleri tüttü, gece mahalleye çöküyordu. Kendimizi de hasta ettik. Birkaç kez doktora gittim. Gece acile gittiğimizde doktor ne yapacak? Acilde bir iğne vuruyor, geri gönderiyor. Belimiz ağrıyor, stres yüzünden, dumanın etkisi büyük. Bir gece Bozburuna gittik, Bayır’dan uzaklaşınca hava rahatlıyordu, böyle derin derin nefes alabiliyorduk. Orada kalsak, yandık demektir dedim. Gece, burada dururken insanın kafasında bir ağırlık oluyordu. ‘Benim başıma bir şeyler geliyor’ dedim. Çocukları Hisarönü’nde bırakmıştık, orada birkaç gün kaldılar. Eşim o gün gece geri döndü. Ona da çok kızdım, bizi bıraktı diye ama yapacak bir şey yok.”

Ertesi gün bir korku oldu; sanki korku filmlerinin içine denk geldik. Her taraf duman içindeydi, kapkara. Gittiğimizde her şey bitmişti. Evi görünce hiçbir şey hissedemedim, birkaç gün boyunca ağlayamadım. Deli gibi gezdim. İki tane kedi yavrum vardı, komşudan almıştım. Biraz daha büyüktüler (Oradaki kediyi gösteriyor). Küçük kızım diyordu. Kedilerim de yandı. Bir de köpek var, o da az yanmış, şükür ki kendini kurtarmış. Evin alt tarafında bir bahçe vardı, oraya atlamaşlar. Onlar atlattı ama sonra bir konteyner verdiler, orada durdular. Camı kırıldı, hayvanları içine yerleştirdim.”

Afetin ardından afetzedeler aynı anda pek çok sorunla baş etmek zorunda kalmaktadır. Yerinden edilme ve evsizlik bu sorunların başında gelmektedir. Afetten sonra ortaya çıkan konut kaybı, afetzedelerin geçici barınma alanlarında ya da geçici konutlarda yaşamaya itmektedir. Bu durum da pek çok sorunu beraberinde getirmektedir. Kerime'nin bu konuda söyledikleri oldukça ilgi çekicidir:

“İçinde yaşanır mı? Allah korusun! İçerisi fırın gibi oluyor, demir olduğu için saunaya girmiş gibi çıkıyorsun. Eskiydi, sen de geldiğinde bir bak; her taraf dağınık, kapısı bile kilitsizdi. Kaç gün sonra gelip kilit taktılar. İçeri girecek biri olsa... Kızlarım var benim. Güvenilir değil. Bunda, affedersin ama, köpek bile bağlasan duramaz. Görünce şaşırırım. Kalabiliriz belki dedik ama insan o an ne yapacağını bilemiyor. Kolay değil.”

Afeti yaşayan insanlar afet sırasında ve sonrasında pek çok duyguyu aynı anda yaşamaktadır. Kerime yaşadığı duyguları şu sözlerle ifade etmektedir:

“Evde alev yoktu, ama içerde diz boyu kömür birikmişti. Duvarlar patlamış, içerde hiçbir şey kalmamıştı, çok kötüydü; beklenmedik bir durum oldu. Çok yardım eden oldu, Allah hepsinden razı olsun. Evimde hiçbir şey kalmamıştı, ahır da tamamen yanmıştı. İçerde bir tane demirden varil vardı, ama dolap gibi bir şey değildi. Üzerine sini koyuyorduk. İçinde yem vardı; acaba etkilenmiş midir diye düşündüm. Açtım baktım, içinden dumanlar çıkıyor; onun da yanmış olduğunu gördüm. Kim neden oldu diye aklımdan geçiyor ama ne yapabilirim ki.”

Afetin ardından yeniden inşa süreci hem dirençliliği hem de kırılabilirliği beraberinde getirebilir. Kerime yangından sonra yaşadıklarını şu sözlerle ifade etmektedir:

“Yangından sonra hayatımıza bir rezillik girdi, her şey değişti. Hiçbir şey eskisi gibi değil. Oradan hayvanlara bakmaya giderken kar yağdı, diz boyu oldu; beş gün boyunca hayat durdu, dışarıda erimek bilmedi. Mecburen ahıra gidiyorum, oradan gitmek zorundayım. Aç kalan hayvanlara kim bakacak, ilgilenmek zorundayız. Ayaklarıma üşümemesi için kalın şeyler giymek zorundaydım. Hayatımda ilk defa bu kadar üşüdüğümü hissettim, soğuk geçti. Üst üste dört beş kat giyiyordum.”

“Evi o halde görünce dünya başıma yıkıldı. Her şeyimizi kaybettik, hiçbir şeyimiz kalmadı. İnsan böyle görünce tabii ki yıkılıyor. Emeklerinin yanması kolay mı? O dönemde neremin güçlü, neremin zayıf olduğunu düşünmedim; hasta oldum, kulağım bile duymadı. Kendimizde de bir şey yoktu. Ama mecburen ayakta kalmak zorundaydık. Yaşamaya devam ediyoruz, ama son zamanlarda üzüntü iyice üzerime çöküyor. Kötü hissediyorum, çünkü bu son zamanlarda çok zor geldi. Ne bileyim, yıllar önce böyle bir durumumuz yoktu, evimiz varken her şey daha farklıydı.”

Doğal afetler ve yoksulluk arasında doğrudan bir bağlantı vardır. Ekonomik yetersizlikler afetle baş etme gücünü düşürmekle birlikte yenide inşa sürecinin de uzamasına yol açmaktadır. Kerime afet sonrası ekonomik durumunu şöyle ifade etmiştir:

“Biz bittik. Ekonomi kalmadı. Ormanlarımız gitti. Geçimimizi ormandan sağlıyorduk. Çam ağaçları olmazsa arı olmaz. Arılarımızın büyük bir kısmı yandı. Arılar yayladaydı, ama burada olanlar yandı. Bazı akrabalar dağlardan erken getirmişti, onlar da yangına yakalandı ve tamamen yandı.”

Afet anında ve sonrasında aile ve yakın çevre desteği afetzedeler açısından iyileştirici ve güçlendiricidir. Kerime afet esnasında ve sonrasında komşu desteğini şöyle özetlemiştir:

“Destek oldular, sağ olsunlar, iyi kötü ilgilendiler. İneklerimizin hiçbir şeyi kalmamıştı. Dedim ya, Söğüt'ten dostlar sağ olsun, saman ve yonca getirmişler. Üçer beşer paket dağıttılar hayvanları olanlara. Her şeyi Allah bir şekilde hallediyor. Sonra yardımlar başladı, haddinden fazla saman ve yem göndermişler. Allah razı olsun. Üzüntülerini paylaşmaya aile akrabalar geçen yıldan beri devam ediyordu; şimdi herkes kendi işine gücüne dönmüş durumda.”

“Komşularımız önceden çok iyiydi. Yangın sonrası yemeğe davet ediyorlardı. Bazıları akşam bizde kalın, rezil olmayın derdi. İlgilendiler ama içlerinden birkaç fesatlık yapanlar da çıktı. Burada insanlık pek yok. Mesela sen oraya gelsen, Kerime'nin evini sorup, nerede olduğunu sorsan, 'Biz öyle birini bilmiyoruz, tanımıyoruz' derler.

Hiç komşuluk yoktu. Önceki evim orası daha iyiydi. Az önce dedim ya, kadınla benim sürekli ağlayıp dilencilik ettiğimde, şu evi bulup konteynere girmemiş olmamı bile kıskandılar.” Afette evini kaybeden insanlar yalnızca eşyalarını değil aynı zamanda sevdiklerini, anılarını, alışkanlıklarını da kaybederler. Kerime de evinin ve ahırının yanmasının ardından duyduğu ‘yuva’ gereksinimi ve özel alan kaybını şu sözlerle anlatmıştır:

“En son, ev ihtiyacı en büyük ihtiyaç. Evsiz kalınca insan her şeyini kaybediyor. Hiçbir eşyamız kalmadı. Düzenim tamamen bozuldu. Yuvam yandı, geriye kül kaldı. Bu iki odalı evde biz beş kişi yaşadık. Kışın hava çok soğuktu. Çocukların hepsi aynı odada kaldı; özel alan kalmadı. Eşimle aramızda da bir ilişki kalmadı. Ocak yok, evin işleri için amca bir şeyler yapmış ama ocak koymamış. Köy yerinde ocak şart; ekmek pişireceksin ve bu en önemli şey. Bördübed’de büyük ablamın kuzinesinde pişiriyordum bazen. Allah razı olsun, çok faydası oldu. Yeni yeni dışarıda bir tenekede çevirdim onun için kullanıyorum. Yani ocak yakmak bile zor, rüzgâr geliyor. Yeni yapılan evde de ocak yok, bu da bir eksiklik. Burada köy yerinde mutlaka bir ocak şart; süttten yoğurt yapmaya kadar her şey için gereklidir.”

2. Fiziksel mekân ve alan deneyimleri

Kerime evini kaybetmesi ve kaybettiği evinin bahçesinde hayvanlarını beslemeye devam etmek zorunda kalmasıyla beraber yeni mekânından eski mekanına yürüyerek gelip gittiğini ve bu yolculukta karşılaştığı zorlukları şöyle anlatıyor:

“Orası hayvanlarıma yakındı, gelip gitme sıkıntım olmuyordu. Üşüdüğümde eve gidip ısınabiliyordum ama buradan oraya geçmek çok zor. Başlarda çok korkuyordum. Yola yakın olduğu için içime bir ürperti giriyordu, acaba bir araba mı gelecek, biri mi çarpacak korkusuyla sürekli kapıyı kilitliyordum, gündüz bile. Kendimi vatanımdan kopmuş gibi hissediyordum; hâlâ alışamadım, evimi çok özleyorum (ağlıyor). Daha yeni yeni vazgeçmeye başlıyorum ama üzerinden ne kadar zaman geçti, bilmiyorum. Geçen gün ilk defa gündüz kapıyı kilitlemeden uyumuşum. Gelen giden yok, bilmeyen insanlar zaten sokulmuyor ama insan yine de belki biri gelir diye düşünmeden edemiyor.

Orayla buranın arasındaki mesafenin gelip gitmesi bazen sıkıntı oluyor; geceye kalabiliyor. Arabalar çok geçiyor, korkuyorsun. Hayvanlarım var; geldiğimde iki üç saat oyalanıyorum, bir ineğim, tavuklarım, keçilerim var. İki tane köpek var orada. Sonra buraya yürümek zor oluyor, özellikle kışın başında çok zor; soğuk oluyor. Arabalar geçerken ürperiyorum ama pek de dikkat ettiğim yok. Mecbur katlanacaksın, geçecek. Geçme desen yine geçecek, başka geçecek yer yok çünkü.”

Onun bu cümleleri fiziksel mekân değişimine, cinsiyet ilişkilerine, fiziksel ve duygusal emek yüküne ilişkin pek çok şeyi gözler önüne seriyor. Afetin olağandışılığının sönümlenmesinin ardından Kerime’nin eski mekanıyla yeni mekanını kıyasladığını ve afet öncesi yaşadığı koşullarla afet sonrasında yaşadığı koşullar arasında bir kıyasa gittiğini gözlemleyebiliriz.

Kerime evini kaybetmesinin ardından kendilerine tahsis edilen evi ilk gördüğü zaman hissettiği duyguları şöyle ifade ediyor:

“Alanımız daraldı. O ev 3+1 miydi, neydi, kötüydü ama bizi idare ediyordu. Çok genişti orası; her şey benimdi orada. Çocukların odası ayrıydı, daha sıcaktı. Şimdi burası buz gibi oluyor. Çocukların özel hayatı kalmadı; hepsi birden aynı odada yaşıyor. Biz de aynı şekilde. Küçük bir yer, zor. Düzenim bozuldu, yanan eşyaların arasında önemli olanlar da vardı; tarihi eser gibi eşyalarım vardı, hepsi gitti.

Bu evde alan daralıyor. İki odası olan bir yerle üç dört odası olan bir yer bir mi? Bu ufacak şey, baraka gibi ama gene de Allah razı olsun; konteynerde olsaydık daha rezil olurduk. Kışın soğuk, yazın sıcak oluyor; her tarafa dağıldı, içi çöktü, pencereleri kırıldı. O konteynerlerin hepsi hurdaymış, su aldı sonra.”

Onun afetin ardından yaşayacakları evi görünce hissettikleri, yaşadığı yeni mekânın prefabrikten çok daha iyi koşullarda olduğunu ifade etse de fiziksel koşulların asgari yaşam standartları oluşturmanın çok daha altında kaldığını ifade etmektedir.

3. Toplumsal cinsiyet odağında kadınların durumları

Doğal afetlerin yol açtığı yıkım ve belirsizlik, ailelerin yeniden yapılanma sürecinde kadınların üzerindeki sorumlulukları artırır. Kadınlar hem kendi ihtiyaçlarını hem de aile üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamak için daha fazla çaba sarf etmek zorunda kalır. Bu durum, fiziksel ve zihinsel yorgunluğa yol açar ve kadınların psikolojik sağlığını olumsuz etkileyebilir. Kerimenin konuya ilişkin söylemleri şöyledir:

“Tam tersi oldu; bütün iş yükü benim üzerime kaldı. Burada sıcak su yok; sadece soğuk su akıyor, çocuklara bulaşık bile yıkamıyorum. Su o kadar soğuk ki, elimiz donar. Yangından sonra işler tamamen benim sorumluluğuma geçti. Eşim yardım ediyordu ama şimdi o da yaylada.

Çalışıp eve bir şeyler getirmeyi düşündüm ama burada pek bir seçeneğimiz yok. Bir şeyler üretip satmak istesek bile, ilk birkaç yıl müşteri bulmak zor. Yabancılar gelip ‘bu ne?’ diye bakıyor ya da sadece yol sormak için duruyorlar. Ne yapabilirsin ki? Her şey bitti ama yine de elimden geleni yapıyorum. Çocuklara para lazım.”

4. Psikososyal hizmet beklentileri

Afet yaşayan bölgeye sosyal bir devlet olmanın gereği olarak sosyal hizmet ve sosyal yardım faaliyetleri ulaştırılır. Kerime bu konudaki deneyimleri şöyle ifade ediyor:

“Sosyal hizmetler tarafından yapılan ilk evin sahibine gelen gidenler olmuş. Onlara ihtiyaçları olup olmadığını sormuşlar ama bize hiç soran olmadı. ‘Belki gelirler’ dedim ama o sırada ben de zaten dağıntıydım, sanki sarhoş gibi dolaşıyordum.”

Afet sırasında ve sonrasında yerel yönetimler de acil durum planı yapmak, afetlerin olası zararlarını azaltmak, acil eylem planı oluşturmak, toplanma alanlarına ilişkin noktalar belirleyerek bunu vatandaşlara duyurmak ve vatandaşların beslenme, barınma, giyinme, ısınma gibi temel gereksinimlerini karşılamak gibi faaliyetleri gerçekleştirmekle mükelleftir. Kerime'nin yerel yönetim faaliyetlerine ilişkin anlatısı şöyledir:

“Destek oluyorlardı. Yani muhtar, destek olacak olan varsa getirip haber veriyordu. Eşimle iletişim kuruyordu. Ama bizim muhtar, evlerimiz yandı, her şeyimiz gitti. Gelip de ‘Geçmiş olsun, bir ihtiyacınız var mı?’ demedi. Muhtarın arabasının benzini çok geç düşüyor. Hacıağaça (toplu erzak dağıtım noktası) vardığında, oraya gelenlere istediğini al, diye söyledi. Bal evine gittiğimizde de her zaman ‘Yardımlardan alın’ dedi. Ama kendisi gelip dolaşmadı. O dönemde ona çok dertlendim. Muhtar olmak kolay ama kimse zor zamanında yanında olmuyor.”

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, sosyal bir hukuk devleti olmanın bir gereği olarak afet öncesi, sırası ve sonrasında vatandaşlarının can ve mal güvenliğini sağlamakla mükelleftir. Kerime anlatısında devletin ulaştırdığı yardımlara ilişkin düşüncelerini şöyle ifade ediyor:

“Devlet de yardım etti, Allah razı olsun. Etmediklerinde nankörlük olurdu, gerçekten de Allah razı olsun. Parasal yönden yardım yaptılar. Eşimin hesabına ihtiyaçlarınızı alın diye para yatırdılar. Hatta bazı paraları da eşimin babası çekti. Eşimin tarla tapusu babasının üzerindeydi. Yangından sonra eşim çok uğraştı; ona tarlayı göstererek bana ev yapmayacaklarını söylediler, kaymakam geldi. Belediye başkanı ve muhtar amca da geldi. Kaymakam gidişinde, ‘Sıkıntınızı giderin, yoksa size ev yapmayacağız’ dedi.

Yani bayağı ilgilendiler, sağ olsunlar. Erzak, kıyafet, her türlü yardımı gönderdiler. Para yatırdılar. TOKİ'ye başvurduk, ev yapılıyor gerçi onu biz ödeyeceğiz ama ahırımızı yaptılar. Evin ödemesi de zor olacak; veriverselerdi iyi olurdu ama ne yapalım. Yanan hayvanlar için ya parasını verdiler ya da hayırseverler hayvan gönderdi.”

Kerime'ye son olarak afeti doğrudan deneyimleyen bir kadın olarak afet sırasında ne tür destek ve hizmetlere gereksinim duyduğunu ve buradan hareketle yaşam deneyimlerini gözden geçirerek kendisi hizmetlerin ulaştırıcısı olsaydı afetzedelere ne tür hizmetler götüreceğini sorarak hizmet beklentilerini tahlil etmeye çalıştık. Kerime'nin konuya ilişkin anlatısı şöyledir:

“İlk önce evlerini yaptırmayı düşündüm ama aradan bir yıl geçti, hâlâ evleri teslim edecekler. Zaten ufak tefek başka ihtiyacım yok, insanlar çok şey göndermiş, ben bu kadarını beklemiyordum. Giyeceğin terliğinden, affedersin kızların pedine kadar verdiler ama ev başka (ağlıyor). Komşular yemeğe çağırıyordu. Akşamları ‘şöyle böyle yemek yerken’ diyorlardı, içim cız ediyordu (hıçkırıklarla ağlıyor). Şimdi de iş tersine döndü, biliyor musun? Belediye geçen gün ‘eviniz çürük’ diyor. Çiçek bile sevmiyor, her tarafı küflü, çiçek ne yapсын? Acaba fesatlık mı yapacaklar? Kendimden şüphe etmeye başladım.

Ya sürekli böyleyim, aklım başıma geldi, ağlamaya başladım (sürekli ağlıyor). Hatıra, anı hiçbir şey kalmadı. Sıfırdan başlayacağız, yapacak bir şey yok. Fotoğraflar, her şeyim gitti. Hiç kimsenin aklına böyle bir şey gelmezdi. Marmaris’ten yangın çıkıp ta oradan denize dayanacak diye. Rüya gibi oldu hepsi, çok hızlı dağıldı. Nasıl dağıldı, nasıl geldi? İçmeler ‘den yukarı çıktı dediler. Duman bir geldi ki, 10 dakikada buraya gelmiş. Çıkmazdan önce komşunun evinde çam ağaçları sallanıyordu. Aşağıya doğru ejderha gibi geliyordu, kıpkırmızı ve dev gibi. Yangın sesi varmış, ben hissetmedim; belki hissettiysem de unuttum. Çok kötü, bir ses çıkmış. Oradan bakınıyordum, boğazdan patlama sesleri geliyordu. Patlıyordu ama ne patladığını bilmiyordum. Şu tepede gözetleme var, orada alet edevat çok, vericiler falan var, onlar mı patlıyordu diye düşündüm. Ne patladığını hâlâ düşünüyorum ama kimse bilmiyor. Çok sardı, birden dağıldı. Yaşlısı genci hepsi kaçtı. Allah kimseye bir daha yaşatmasın, çok kötü.

Hiç kimse böyle bir afeti, acıyı yaşamaz; ormanlar gitti. Kaç yılda kendine gelecek, tek tük çalı çırpı temizleniyor ama çamlar mümkün değil. Çünkü zamanla kendine gelemezler. En az 200-300 yıl sürer. Uzun bir süre alır diyorlar, çok kötü yanmış ağaçların dipleri belki yanık toprak da yanık. Buradan oraya gidiyorsun, tarlaya götürüp geri getiriyorsun; sıkıntı basıyor. Bu durduğun yerde yanıyorsun. Böyle bir karış gölge yok, ağaç yok; gidiyorum, geliyorum dışarı yine simsiyah çıkıyorum sanki, toprakta oynayıp geliyorum çocuk gibi. Önceden böyle bir sıkıntımız yoktu. Estiği zaman insanın vücuduna yapışıp kalıyor. Dünden beri komşularla konuştuk, herhalde birkaç yıl sürecek bu yangının külleri tozları.”

Tartışma

Bu çalışma, bir kadının afet anı ve sonrasındaki yaşam deneyimlerini psikososyal gereksinimleri bağlamında değerlendirerek yeniden yapılanma süreçlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Yangın afetinden etkilenen Kerime, yaşadığı kayıplar nedeniyle derin bir üzüntü ve öfke hissettiğini ifade etmiştir. Afet sırasında evini terk etme seçeneğini reddetmesine rağmen, bu kararı tek başına uygulama çabasının yetersiz kaldığı ve nihayetinde umudunun tükendiği, dolayısıyla her şeyi bırakıp gitmek zorunda kaldığı gözlemlenmiştir. Artan afet sıklığı ve şiddeti, bireylerin psikososyal durumlarını derinden etkileyebilmektedir. Özellikle sosyal çevrelerinde bağımsız karar alma yetenekleri kısıtlanan kadınların, afet anında nasıl hareket edeceklerine dair belirsizlik yaşadıkları tespit edilmiştir. Afetler sırasında birçok insan, hayvanlarını kurtaramamanın zorlayıcı gerçeğiyle karşılaşmakta ve bu durum, derin duygusal sıkıntılar ve çaresizlik hisleri yaratmaktadır. Örneğin, 2005’teki Katrina Kasırgası sırasında bir milyondan fazla hayvanın terk edildiği veya hayatını kaybettiği rapor edilmiştir; bu da doğal afetlerin hem hayvanlar hem de sahipleri üzerindeki yıkıcı etkilerini ortaya koymaktadır (Mason, 2013). Kerime, afet sırasında evden aceleyle çıkmak zorunda kaldığı için hayvanlarının bir kısmını kurtaramamıştır; bu durum onun üzerinde derin izler bırakmıştır. Afetler meydana geldiğinde hayvanlar, insanlar gibi açlık, susuzluk, yaralanma, hastalık, stres ve yerinden edilme gibi olumsuz durumlarla karşılaşmaktadır. Hayvanları zarar gören bireyler için, geçimlerini sağladıkları ve duygusal bağ kurdukları bu hayvanların kaybı, psikososyal açıdan yıkıcı bir etki yaratmaktadır. Genellikle afetlere hazırlıksız yakalanan ev sahipleri, hayvanlarını kurtarmak için kendilerini riske atabilmekte ya da stres nedeniyle hayvanlarına ulaşmakta zorluk yaşayabilmektedir. Bu durum hem hayvan sahipleri hem de hayvanlar açısından psikolojik açıdan ciddi bir olumsuzluk yaratmaktadır. (Kılıç ve Çakır, 2022). Uluslararası çalışmalar değerlendirildiğinde, afet esnasında kadınların yaşadığı en temel sorunların başında psikososyal problemler gelmektedir. Karamsarlık, stres, üzüntü, öfke, üzüntü, endişe, anıların yitirilmesi en çok saptanan

sorunlardandır (Demirci ve Avcu, 2021). Kerime yangının ardından evinin ve ahırının tamamen yanması üzerine geçici barınma alanı olarak kendilerine bir konteyner tahsis edildiğini ancak hijyen koşulları ve iklimin getirdiği dezavantajlar aynı zamanda da güvensiz hissettirmesi sebebiyle konteynerde kalamadıklarını belirtmiştir. Afetler kendi başına büyük bir sorunken afetzedeler afetin ardından pek çok sorunla baş etmeye çalışmaktadır. Elbette ki bu durum afetin gerçekleştiği yer, iklim özellikleriyle bire bir bağlantılıdır. Afetten etkilenen bireylerin baş etmesi gereken problemlerin başında afetin ardında bıraktığı psikososyal sorunlara ek olarak evsizlik, yerinden edilme, aidiyet hissini yitirme gibi durumlar gelmektedir. Bu insan yaşantısının sekteye uğramasının bir neticesidir. Afetten sonra meydana gelen kayıplar yalnızca bir konut kaybı değil aynı zamanda bireylerin yıllarının, anılarının kaybıdır. Afetin ardından zarar gören ve barınılamayacak durumda kalan bireylere barınma olanağı sağlamak elzemdir. Ülkemizde afetzedeler için oluşturulan barınma alanları, genellikle afet sonrası bireylerin konforunu sağlamaktan uzak bir şekilde, sadece acil barınma ihtiyacını karşılamak amacıyla tasarlanmaktadır. Bu alanlar, bireylerin tüm gereksinimlerini göz önünde bulundurmadığı gibi iklim koşullarını da dikkate almadan hazırlanmaktadır. Sonuç olarak, afetzedeler bu geçici barınma alanlarında birçok sorunla karşılaşmaktadır (Dayanır, 2019). Örneğin, Kerime, afetten sonra evine döndüğünde yaşadığı manzarayı çaresizlik ve boşluk hissiyle ilişkilendirerek aktarmaktadır. Afeti deneyimleyen bireyler, bu süreçte birden fazla duyguyu aynı anda yaşamaktadır; çaresizlik, kayıp korkusu ve yas gibi hislerle baş etmeye çalışırken kendilerini çaresiz ve etkisiz hissetmektedirler. Zamanla bu yoğun duygular, öfke, kızgınlık ve güvensizlik gibi duygulara dönüşme eğilimindedir. Kerime yangından sonra yaşamında hiçbir şeyin eskisi gibi olmadığını ve afetin ardından sorunların peşini bırakmadığını ifade etmiştir. Afetin ardından yeniden bir düzene ayak uydurma başta dirençliliği sonra da kırılğanlığı beraberinde getirir. Kırılğanlığın yüksek olması dirençliliğin az olmasına ve bu doğrultuda da afet sonrasında yaşanan travma ve şokun da etkisiyle yeni düzene uyumlanma sürecini zorlaştırabilir. Bu kavramlar her ne kadar toplumlara göre farklılıklar gösterse de kadınların yaşadıkları doğal afetler ve toplumdaki konumları ve yaşam döngüsünde geçirdikleri hassas dönemler sonucundaki toplumsal bütünlüğün yetersiz olması, devlet kurumlarıyla iletişimde ve yönetişimde noksanlıklar, tepkisizlik gibi sonuçlar doğurmaktadır (Ortakavak, 2019). Kerime, ekonomik olarak da her şeyini yitirdiğini ve bir daha da durumu toparlayamadıklarını, tüm geçim kaynaklarını ve birikimlerini yangın esnasında yitirdiklerinden bahsediyor. Yoksullukla doğal afetler arasında sıkı bir ilişki vardır. Ekonomik olarak iyi bir konumda bulunmayan bireylerin güvenli olmayan alanlarda, düşük standartlara sahip yapılarda barınmaları, dengeli ve yeterli beslenememeleri, sigorta gibi teminatlarının olmaması ve hastalıklara karşı daha savunmasız olmaları, bu bireylerin afetlerden zarar görme olasılıklarını arttırmaktadır. Bu durum aynı zamanda afetle baş etme olasılıklarını düşürürken afetten sonra iyileşme sürelerinin de uzamasına yol açmaktadır (Clark, 1998; Fothergill, 2004; Misomali, 2008). Afet sırasında ve sonrasında aile ve yakın çevre desteği son derece önemlidir. Kerime, aile ve akrabalarından ve komşularından beklediği desteği alamadığını ve buna ilişkin son derece üzüntü duyduğunu belirtiyor. Herkesin içinde yaşadığı toplumda bir sosyal ağı vardır. Başka bir deyişle, toplum sosyal ağlardan oluşur. İnsanların bir diğer özelliği de sosyal desteğe ihtiyaç duymalarıdır. Öte yandan sosyal destek, kişinin iyilik halini etkileyen durumlardan aldığı duygusal ve manevi yardımdır. Kişinin kendini iyi hissetmesine etki eden duygusal ve ruhsal yardımlar, normal koşullarda motive edici ve performansı artırıcı, üzüntü, kaygı ve felaket anlarında ise iyileştirici, rahatlatıcı ve güçlendiricidir. Aynı zamanda, bu yardımlar insanların keder, stres, kaygı ve felaket zamanlarında iyi olma halinin ayrılmaz bir parçasıdır. Sosyal destek, insanların sahip olduğu sosyal destek ağlarından kazanılır. Dolayısıyla afette sosyal destek ağlarının rolü son derece önemlidir (Abay ve Abay Çelik, 2023). Kerime afetten sonra tüm işlerin üzerine kaldığını, ev halkının kendisine hiç destek olmadığını, kendisinin ve kızlarının afet sonrası toplanma alanlarında güvenlik ve hijyen sorunu yaşadığını, eşinden destek göremediğini ve üstüne üstlük evin geçimine destek olma zorunluluğu duyduğunu için her şeyi bir anda yapma noktasında zorlandığını belirtmektedir. Sırf kadın olması nedeniyle köyde çalışma imkânı bulamadığını da eklemiştir. Biyolojik bağlamda daha aşağıda görülen kadınlar, afetlerde türlü sosyokültürel sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Erkek egemenliği altında yaşayan kadınlar hem maddi hem de manevi olarak kültürel kısıtlamalara karşı savunmasızdır. Bu durum kadınları toplumsal olarak çekingen, kendi kararlarını veremeyen özneler haline getirmektedir. Kendi başlarına kararlar alama-

maktan kaynaklanan özgüven eksikliği, afete maruz kaldığında kadınların dezavantajlı duruma düşmesinin ana nedenlerinden biridir. Afet sonrası kadınlar sorumluluklarını yerine getirmeye devam etmektedir. Bu görevlerinin yanı sıra afetlerde yaralanan aile bireylerinin bakımını üstlenmek başta olmak üzere pek çok işi tek başına göğüslemek durumunda kalmaktadırlar (Demirci ve Avcu, 2021). Uluslararası çalışmalar incelendiğinde, erkeklere oranla daha az mülke sahip oldukları, aynı şartlar altında çalışan kadın ve erkeğin kazançları kıyaslandığında kadınların daha dezavantajlı konumda oldukları görülmektedir (Dünya Ekonomik Forumu, 2022). Aynı zamanda kadınların becerilerini geliştirmek için daha az fırsata sahip oldukları, aile içerisinde ve kamusal alanda daha az karar verme olanağına sahip oldukları saptanmış aynı zamanda kadınların erkeklere oranla toplumda ikincil bir statüye sahip olduğu bunun da toplumsal cinsiyete ilişkin kırılmalıya yol açtığı görülmektedir (Enarson ve Dhar Chakrabarti, 2009). Bu tutumlar, kadınların yeteneklerini maskeleyerek toplumsal ve kurumsal eşitsizlik makasını daha da açarak insan haklarından yararlanmada, sosyal, politik ve ekonomik statüde, mülk sahipliğinde, cinsel şiddet başta olmak üzere tüm şiddet biçimlerine maruz kalmada 'normal zamanlarda' ve afet döngüsünün farklı aşamalarında cinsiyete ilişkin eşitsizlikler son derece dikkat çekici seyrettiği görülmektedir. Kerime yaşadığı ev kaybıyla beraber yerleştiği yeni mekânında özel alanının kalmadığından yakınmaktadır. Eşi ve çocuklarıyla birlikte kaldıkları geçici barınma alanının çok küçük olması sebebiyle mahremiyet kaybı yaşadığını ifade etmektedir. İnsan evini kaybettiğinde, sadece içerisinde bulunan eşyaları değil aynı zamanda anılarını, çevresini, sevdiklerini de yitirir. İnsan içinse barınma yaşamın devamlılığı için en temel gereksinimlerden biridir. Afetin ardından ev yitimi afetzede de şok meydana getirir. Dolayısıyla şok sürecinin ardından da yine en çok gereksinim duyulan şey yuva olmaktır. Kerime'nin evinin yanmasıyla başka bir eve taşınmasının ardından hayvanlarına eski evinin bahçesinde bakmaya devam ettiğini ve evden ahıra yürürken hem elverişsiz hava koşullarında zorlandığını hem de yol kenarında yürürken kendini güvensiz hissettiğini görmekteyiz. Onun bu cümleleri fiziksel mekân değişimine, cinsiyet ilişkilerine, fiziksel ve duygusal emek yüküne ilişkin pek çok şeyi gözler önüne sermektedir. Afetin olağandışılığının sönmelenmesinin ardından Kerime'nin eski mekânıyla yeni mekânını kıyasladığını ve afet öncesi yaşadığı koşullarla afet sonrasında yaşadığı koşullar arasında bir kıyasa gittiğini gözlemlemekteyiz. Afetin ardından geçici yaşama alanı olarak devlet tarafından gönderilen konteyneri görünce hem camlarının kırık olmasından hem de çok pis olmasından dolayı içinde yaşamının mümkün olmadığını ifade etmiştir. Onun bu anlatısı konteynerlerin acil bir biçimde ihtiyaca cevap vermek için kurulmuş olsa da içerisinde barınmayı mümkün kılamayacak kadar kötü koşullarda olduğunu gözler önüne sermektedir. Yaşadığı yeni mekânın konteynerden çok daha iyi koşullarda olduğunu ifade etse de fiziksel koşulların asgari yaşam standartları oluşturmanın çok daha altında kaldığını söylerken aynı zamanda kadınların ev içi ilişkilerde zorlandığını da gözler önüne sermektedir. Ceylan, 2018' in Düzce depreminin ardından afet sonrası mekânsal süreçleri incelediği saha araştırmasında, evlerinin hasar görmesi sonucunda prefabriklerde yaşamak durumunda kalan kadınların anlatıları incelendiğinde bizim araştırmamızla paralellik gösteren bulgulara rastladık. Bahse konu araştırmada deprem sonrası prefabrik evlerde yaşamak durumunda kalan kadınların tıpkı konteynerlerde olduğu gibi yazın çok sıcak olmasından yakındıklarını, yemeklerin çok kısa sürede bozulduğunu ve sürekli yemek yapmak durumunda kaldıklarını, alanın çok dar olmasından mütevelli özel alan yitimi yaşadıklarını ve aynı odada hem yemek yapıp hem yemek yiyip hem uyumak durumunda kaldıklarını, çocuklarıyla aynı ortamda uyumak zorunda kaldıklarını ve mahremiyet kaybı yaşadıklarını ifade ettikleri görülmektedir. Kerime, afetin ardından komşuluk ilişkilerine ilişkin ise, komşuları tarafından destek göremediğini, hakkında negatif söylemlere şahitlik ettiğini ve bunun kendisini son derece üzdüğünü ifade etmektedir. Acar ve Savran, 2004'ün Akdeniz havzasındaki ülkelerde gerçekleştirdiği çalışmanın Kerime'nin anlatısıyla paralellik gösterdiği düşünülmektedir. Bu çalışmaya göre, afet sonrası kadınların yaşadıkları mahallenin kadınlar üzerinde baskı kurduğunu ve onları bir başka kamusalıktan dışladığını ancak bunun yine de kadınları içerdiğinden bahseder. Krishnadas, 2007' nin gerçekleştirdiği bir çalışmada kadınların afet sonrasında kırsaldaki konutlarından başka bir konut alanına geçtiğinde dayanışma zeminini yitirdiklerini ifade etmektedir. Kerime köye ulaştırılan sosyal hizmetlere ilişkin olarak ise, kendilerine gelip eksiklerini, ihtiyaçlarını soran kimsenin olmadığını ancak o dönemde kendisini iyi hissetmediğinden hatırlamıyor olabileceğini ifade etmiştir. Anayasa, afetlere sosyal hizmet ve sosyal yardım

götürmenin yasal dayanağıdır. Türkiye Cumhuriyeti sosyal bir devlettir ve sosyal bir devlet olmanın gereği olarak da vatandaşların içerisinde buldukları mevcut durumları iyileştirmeyi, onlara iyi bir yaşam standardı sunmayı ve vatandaşların sosyal güvenlik gereksinimlerini sağlamayı ön görerek sosyal ve ekonomik yaşama müdahale eder. Afet yaşanan bir bölgeye devlet sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler götürür (Altun, 2014). Yerel yönetimlere ilişkin olarak ise muhtarın kendilerine gelen yardımlara ilişkin bilgi verdiğini ifade etmiştir. Afet esnasında yerel yönetimler halka hizmetle mükelleftir. Afete hazırlanma, afetlerden sonra zarar azaltma politikalarının hazırlanması, afet yönetimi kapsamında, afet ve acil durum planı yapmak, olası afet risklerini azaltmak, afet ve acil durumlara karşı bir eylem planı oluşturmak, ekip ve donanım ihtiyacını sağlayarak her an gerçekleşebilecek bir afete karşı hazırlıklı olup halkı eğitmek gibi görev ve yetkilere sahiptir (Şahin, 2016). Afet öncesi ve sonrasında muhtarlar, mahallede ikamet eden kişilerin listesini hazır bulundurarak mahallede yaşayan ve öncelikli grupları tespit ederler. İlgili kamu kurum ve kuruluşlarıyla etkileşime girerek toplanma alanlarının tespit edilmesinde ilgili kamu kurum ve kuruluşlarıyla iş birliği yapar ve saptanan yeri herkese bildirerek afet esnasında kolay bir şekilde erişilebilmesi için tabelalar ve yön göstericiler konulabilmesi için ilgili kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapar. Afetten sonra ise gönderilen yardım organizasyonlarının afetten etkilenen bireylere etkili bir biçimde ulaştırılabilmesi için hem görevli kurum ve kuruluşlara hem de afetzedelere yardımcı olur. Aynı zamanda acil ihtiyaç numaralarını öğrenerek mahalle sakinlerine bildirimde bulunur. Kerime devletin yardımlarından memnun olduğunu, aynı ve nakdi yardım yapıldığını ifade etmiştir. Ancak yeniden inşa edilen evinin yapılması için TOKİ tarafından borçlandırıldıklarını ve bunu nasıl ödeyeceklerini bilmediğini de eklemiştir. Anayasa'nın 125. Maddesine göre "İdare kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı gidermekle yükümlüdür". Konuda bahsi geçen irade sözcüğü 'devlet' i işaret etmektedir. Bu Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal ve hukuk devleti olmasının bir gereğidir. Devlet vatandaşın her türlü can ve mal güvenliğini sağlamak adına afet öncesi, afet sırası ve afet sonrası olmak üzere gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür. Afet öncesi, sırası ve sonrası olmak üzere hizmetlerin geç ulaştırılması ya da hiç ulaştırılmaması idarenin kusurlu olduğunu ve idarenin bunu tazmin etmekle yükümlü olduğunu ortaya çıkarır (Gürsel, 2018).

Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak araştırma, yangında evini kaybeden Kerime'nin sosyal, ekonomik ve politik alanlarda cinsiyet temelli eşitsizlikler nedeniyle dezavantajlı bir konumda olduğunu göstermektedir. Bu durum, kadınların afet sonrası psikososyal olarak zor bir süreç geçirmesine yol açmakta ve devletin sağladığı geçici yaşam alanlarında hijyen, güvenlik ve mahremiyet gibi ihtiyaçları tam anlamıyla karşılayamadığını ortaya çıkarmaktadır. Kerime'nin yaşadığı mekânsal daralma, maddi ve manevi zorluklarla birleşerek, toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden inşasını gerektirmektedir. Afet sonrası kadınların barınma ihtiyaçlarının genellikle yetersiz alanlarla karşılanması, mahremiyet kaybı ve artan güvenlik endişeleri, fiziksel ve psikolojik sağlıklarını olumsuz etkilemektedir. Ayrıca, ekonomik belirsizlik ve yeniden inşa sürecinin getirdiği maddi sıkıntılar, kadınların bağımsızlıklarını tehdit etmekte ve geleneksel cinsiyet rolleri baskıyı artırmaktadır.

Afet politikalarının yeniden yapılandırılması, kadınların özel ihtiyaçlarına yönelik çözümler geliştirilmesi açısından kritik öneme sahiptir. Bu bağlamda, kadınların karar alma süreçlerine aktif katılımı sağlanarak daha kapsayıcı politikalar oluşturulabilir. Araştırma, düşük gelirli bir kadının psikososyal açıdan zorluklar yaşadığını ve geçici mekânların yeterli konforu sağlamadığını göstermektedir. Devletin, evsiz kalan bireylere acil konut sağlaması gerekmektedir; geçici barınma alanlarının uzun vadeli konfor sunacak şekilde tasarlanması önemlidir. Ayrıca, afet sonrası psikososyal yardım politikalarının sistematik ve insani olması gerektiği vurgulanmaktadır. Kadınların geçici konutlarda yaşadığı sıkışmışlık hissini giderilmesi için cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılması ve sosyal destek ağlarının güçlendirilmesi elzemdir. Devlet ve sivil toplum kuruluşları arasındaki iş birliği, planlı ve kapsamlı politikalar üretebilmek için önem taşımaktadır.

Araştırmanın sınırlılıkları, birkaç faktör tarafından belirlenmiştir. İlk olarak, yalnızca bir katılımcı ile yapılmış olması, elde edilen sonuçların daha geniş bir kitleye genellenmesini zorlaştırmıştır. Ayrıca, veri toplama ve analiz aşamalarında karşılaşılan zorluklar, verilerin çeşitliliğini ve derinliğini kısıtlamış olabilir. Zaman ve kaynak sınırlamaları, daha geniş bir örneklem veya daha kapsamlı bir analiz yapılmasını zorlaştırmıştır. Son olarak, katılımcının sosyal ve psikolojik durumu da araştırma bulgularının doğruluğu veya güvenilirliği üzerinde etkili olabilecek bir faktör olarak dikkate alınmıştır. Bu sınırlamalar, araştırmanın bulgularının daha geniş popülasyonlar üzerinde uygulanabilirliğini kısıtlayabilir. Araştırma sonuçlarına ilişkin önerilerimiz ise, afet sonrası kadınların karşılaştığı zorlukları azaltmak ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ortadan kaldırmak amacıyla afet yönetimi süreçlerinde toplumsal cinsiyet faktörlerinin dikkate alınmasıdır. Bu yaklaşımın, kadınların karar alma mekanizmalarına daha etkin bir şekilde katılmalarını sağlayarak daha kapsayıcı politikaların geliştirilmesine katkıda bulunacağı öngörülmektedir. Ayrıca, geçici barınma alanlarının kalitesinin artırılması ve bu alanların uzun vadede konforlu yaşam koşulları sunacak şekilde planlanmasının, kadınların yaşam standartlarını iyileştireceği düşünülmektedir. Kadınlar için psikososyal destek programlarının geliştirilmesi, toplumsal dayanışma ağlarını güçlendirerek devlet kurumları ile sivil toplum kuruluşları arasında etkili bir iş birliği sağlanmasına olanak tanıyacağı düşünülmektedir. Son olarak, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini daha iyi anlamak amacıyla bilimsel araştırmaların artırılması, afet politikalarının sistematik ve insani bir yaklaşım çerçevesinde yeniden şekillendirilmesine zemin hazırlayacaktır. Bu önerilerin hayata geçirilmesi, afet sonrası kadınların yaşam kalitesini artırmak ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için kritik öneme sahiptir.

Araştırmaya İlişkin Etik Bilgiler

Araştırma için Etik Komisyonundan 14.04.2022 tarihli ve E-12908312-300-00002137395 sayılı onay belgesi alınmıştır.

Yazar Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çatışma Beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Abay, A. R. ve Abay Çelik, Z. E. (2023). Deprem Sonrası Ortaya Çıkan Sorunlar ve Sosyal Destek Ağlarının Rolü. *Sosyolojik Bağlam*, 4(1), 91-100.
- Acar Savran, G. (2004). *Beden, Emek, Tarih: Diyalektik bir Feminizm için*. İstanbul: Kanat Yayınları.
- AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı). (t.y.). Açıklamalı afet yönetimi terimleri sözlüğü: <https://www.afad.gov.tr> adresinden alındı
- AFAD. (2021, Temmuz 13). *Afet ve Acil Durum Arama ve Kurtarma Birlik Müdürlükleri ile İl Afet ve Acil Durum Arama ve Kurtarma Ekiplerinin Kuruluşu, Görevleri, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik*. Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/07/20210713-3.htm>
- Altun, F. (2014). *Afetlere Yönelik Sosyal Yardımlar ve Sosyal Hizmetler* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Blaikie, P. C. (1994). *At risk: Natural hazards, people's vulnerability, and disasters*. Routledge.

- Bradshaw, S. ve. (2013). *Women, girls and disasters: A review for DFID*. Department for International Development.
- CDP. (2023, Nisan 9). *Center For Disaster Philanthropy*. Erişim Adresi: <https://disasterphilanthropy.org/resources/women-and-girls-in-disasters/>
- Ceylan, H. (2018). Afetin Ardından: Kadınların Mekânı ve Toplumsal İlişkileri Üzerine. *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 171-217.
- Clark, G. S. (1998). Assessing the Vulnerability of Coastal Communities to Extreme Storms: The Case of Revere. *Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change*, 59-82.
- Creswell, J. W. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri*. (M. B. Ed, Dü.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çelebi Boz, F. (2017). Afet ve Kalkınma İlişkisinde Kadın. *The Journal of Academic Social Science Studies*(59), 359-374.
- Dayanır, H. (2019). *Afet Sonrası Barınma Alanlarının Mekansal Analizi ve Seferihisar Örneğinde Konteyner Kent Tasarımı* (Yüksek Lisans Tezi). İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Demirci, K. ve Avcu, T. (2021). Afet Süreçlerinde Kadın Bireylerin Yaşadığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri: İzmir İli Örneği. *Batman University Journal of Life Sciences*, 11(1), 86-105.
- Dünya Ekonomik Forumu. (2022). The global gender gap report 2022: Erişim Adresi: <https://www.weforum.org/reports/global-gender-gap-report-2022>.
- Ecevit, Y. (2011). *Feminist Bilimin Karşı Çıktıları ve Açılımları*. Ankara: Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Enarson, E. (1998). Through Women's Eyes: A Gendered Research Agenda for Disaster Social Science. *Disaster*, 22(2), 157-173. <https://doi.org/10.4135/9788132108078>
- Enarson, E. (2000). *Gender and natural disasters*. International Labour Organization.
- Enarson, E. (2001). What women do: Gendered labor in the Red River Valley flood. *Global Environmental Change Part B: Environmental Hazards*, 3(1), s. 1-18. doi:[https://doi.org/10.1016/S1464-2867\(01\)00023-1](https://doi.org/10.1016/S1464-2867(01)00023-1)
- Enarson, E. ve Chakrabarti Dhar, P. G. (2009). *Women, Gender and Disaster: Global Issues and Initiatives*. SAGE Publications India Pvt Ltd. doi:<https://doi.org/10.4135/9788132108078>
- Enarson, E. ve Dhar Chakrabarti, P. G. (2009). *Woman, Gender and Disaster Global Issues and Initiatives*. USA: SAGE Publications Inc.
- Erikson, C. (2014). *Gender and wildfire: Landscapes of uncertainty*. New York: Routledge.
- Fothergill, A. (1996). Gender, risk, and disaster. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 14(1), 33-56.
- Fothergill, A. v. (2004). Poverty and Disasters in the United States: A Review of Recent Sociological Findings. *Natural Hazards*, 89-110.
- Gürsel, E. (2018). İdarenin doğal afetler neticesinde meydana gelen zararlardan sorumluluğu. *R&S-Research Studies Anatolia Journal*, 1(2), s. 330-343.
- Husserl, E. (2012). *Ideas: General introduction to pure phenomenology*. New York: Routledge.
- IFRC. (2010). *World disasters report 2010: Focus on urban risk*. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies.
- IFRC. (2020). *Gender-Sensitive Approaches For Disaster Management*. Erişim Adresi: <https://www.ifrc.org/document/world-disasters-report-2020>.
- International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies (IFRC). (tarih yok). *Women and disaster risk reduction: A review of the evidence*. Erişim Adresi: <https://www.ifrc.org/en/publications-and-reports/reports/>.
- Irshad, H. Z. (2012). Long-term gendered consequences of permanent disabilities caused by the 2005 Pakistan earthquake. *Disasters*, 36(3), s. 452-464.
- Işık, Ö., Aydınlioğlu, H. M., Koç, S., Gündoğdu, O., Korkmaz, G. ve Ay, A. (2007). Afet Yönetimi ve Afet Odaklı Sağlık Hizmetleri. *Okmeydanı Tıp Dergisi*(28), s. 82-123.
- Kendra, J. ve Trainor, J. (2006). A snapshot of the 2004 Indian Ocean tsunami: societal impacts and consequences. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, s. 163-177.
- Kılıç, M. ve Çakır, Ö. (2022). Afetlerde Hayvanlar. *Journal of Disaster and Risk*, 5(1), s. 330-345.

- Krishnadas, J. (2007). Relocating the Master's Domain: Social and Legal Locations of Gender from Post Disaster to Everyday Life. *Social and Legal Studies*, 16(1), 131-147.
- Mason, G. E. (2013). Pets, people, and disasters: A community approach to preparedness. *Journal of Animal Science*, 91(12), s. 5943-5950.
- Mileti, D. (1999). Disaster by design: A reassessment of natural hazards and disasters in the United States. *Joseph Henry Press*.
- Misomali, R. V. (2008). *Rising Disasters and Their Reversal: An Identification of Vulnerability and Ways to Reduce It*. (J. Pinkowski, Dü.) Boca Raton.: CRC Press, Taylor & Francis Group.
- Neumayer, E. ve Plumber, T. (2007). The gendered nature of natural disaster: Impact of catastrophic events on the gender gap in life expectancy. *Annals of the Association American Geographers*, 97(3), 1981-2002.
- NIDM. (2016). *Gender aspects of Disaster Recovery and Reconstruction, e-learning on Disaster Risk Management*. Erişim Adresi: http://www.onlinenidm.gov.in/pages/course_12.php.
- Okay, N. ve İlkaracan, İ. (2018). Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Afet Risk Yönetimi. *Dirençlilik Dergisi*, 2(1), 1-12.
- Ortakavak, Z. U. (2019). Sosyal kırılma indeksinin CBS ile haritalanması: İzmir İli örnekleme. *Dirençlilik Dergisi*, 3(1), 37-53.
- Parkinson, D. (2014, Kasım 1). Women's experience of violence in the aftermath of the Black Saturday bushfires. *A Thesis Submitted in Fulfilment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy School of Social Sciences*, 1-256. Wellington: Monash University. Erişim Adresi: <https://au-east.erc.monash.edu.au/fpfiles/>.
- Quarantelli, E. L. (2005). *A Social Science Research Agenda for the Disasters of the 21st century: Theoretical, Methodological and Empirical Issues and Their Professional Implementation*. *What is a Disaster? New Answers to old Questions*. (R. W. L. Quarantelli, Dü.) Bloomington: IN: Xlibris Corporation.
- Robert Bolin, M. J. (1998). *Gender Inequality, Vulnerability and Disaster: Issues in Theory and Research The Gendered Terrain of Disaster: Through Women's Eyes*. (E. E. Morrow, Dü.) Westport: CT: Praeger Press.
- Seggie, F. N. ve Bayyurt, Y. (2017). *Nitel Araştırma Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımları*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Shaw, R. (2014). *Women's Participation in Disaster Risk Reduction. In Disaster Risk Reduction: Frameworks and Strategies*. Springer.
- Şahin, G. (2016). Yerel Yönetimlerde Afetlere Hazırlık ve Zarar Azaltma Sorumlulukları: İzmir Büyükşehir Belediyesi Örneği. *KAYSEM 10- Kamu Yönetimi Sempozyumu*, 935-966.
- UN Women. (2015). *Acil durumlarda cinsiyete dayalı şiddet: Sorunları anlama*. Erişim Adresi: <https://wrd.unwomen.org/practice/resources/minimum-standards-prevention-and-response-gender-based-violence-emergencies>.
- UNICEF - WHO. (2023). *Women and girls bear brunt of water and sanitation crisis – new UNICEF-WHO report*. Erişim Adresi: <https://www.who.int/news/item/06-07-2023-women-and-girls-bear-brunt-of-water-and-sanitation-crisis-new-unicef-who-report>.
- United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNISDR). (2015). *Women, gender and disaster risk reduction*. Erişim Adresi: https://www.unisdr.org/files/46821_womengenderdisasterriskreduction.pdf.
- Walia, A. (2015). *Gender And Disaster Management A Training Of Trainers (Tot) Module*. National Institute of Disaster Management. Erişim Adresi: <https://wrd.unwomen.org/sites/default/files/2021-11/gender.pdf>.
- WHO (World Health Organization). (2011). Gender, climate change and health. Geneva: Public Health & Environment Department. *Health Security and Environment Cluster (HSE)*.
- Yalçın, G. (2019). *Doğal Afetlerin Etkilerine ve Afet Risk Yönetimine Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Bakış, Türk ve Japon Kadınlarının Duruş noktasından Doğal Afetler* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Extended Abstract

Purpose: It is important to meet the psychosocial needs of individuals affected by the disaster in order for them to cope with the difficulties brought by the disaster. Working in cooperation with social service specialists to address psychosocial needs that arise as a result of post-disaster traumas is critical for increasing the social functionality of individuals, groups and society. Our belief that policies, strategies and plans can be gender sensitive if the destruction caused by the disaster is evaluated through women's life experiences and needs constitutes the starting point of this study. This study aims to create a scientific knowledge in

terms of social work by investigating how women make sense of their post-disaster life experiences and their reconstruction processes in the perspective of post-disaster psychosocial needs.

Design and Methodology: This research was designed using the phenomenological method, which is one of the qualitative research techniques. Husserl states that human experiences are the source of all knowledge and the way to understand something is to understand how it is experienced. In essence, he defines phenomenology as a method that emphasises the experience of the participant in a particular event or process and tries to explain it. In phenomenology, the meaning, structure and essence of the life experiences of a person or persons related to the phenomenon are questioned. In this study, which was carried out with the motivation of understanding the life experiences of individuals after the disaster, a qualitative field research was carried out by addressing the daily life experiences of women with a feminist stance. In this study, the life experiences, emotions, thoughts and perspective of Kerime, who was affected by the fire, during and after the disaster were analysed as a case study by trying to explore through in-depth interviews.

A semi-structured interview form prepared by us was used as a data collection tool in the study. The form consists of three sections and sixteen questions in total. While collecting the data of the study, face-to-face in-depth interview method was utilised. In the study, the life experiences and psychosocial needs of Kerime, who lost her house in the forest fire in Osmaniye Neighbourhood of Marmaris District of Muğla Province, during and after the fire, were tried to be explored through one-to-one in-depth interviews in the context of gender. After the content analysis of the interview with Kerime, four themes were obtained: psychosocial problems faced by women, experiences of physical space and area, the situation of women with a gender focus, and psychosocial service expectations. The themes were interpreted under separate headings. The themes were evaluated as a whole in the discussion section.

Findings: The findings of the research show that Kerime is in a disadvantaged position in all areas including private, social and public spheres due to spatial change and gender-based inequalities, cannot fully access resources in economic, social and political contexts, and is inadequate in accessing post-disaster services. Psychosocial problems are among the most basic problems experienced by women during the research. Pessimism, stress, sadness, anger, anxiety, loss of memories are among the most frequently identified problems. Women, who are considered lower in biological context, face various sociocultural problems in disasters. When disasters occur, animals, just like humans, face negative situations such as hunger, thirst, injury, disease, stress, displacement. When animals are harmed during disasters, it creates a psychosocially devastating effect on individuals who make their livelihoods through them and bond with them. While trying to cope with feelings such as helplessness, fear of loss and grief, they feel helpless against the disaster and think that they are useless. As some time passes, these feelings are replaced by anger, resentment and insecurity. There is a close relationship between poverty and natural disasters. Individuals who are not in a good economic position are more likely to be harmed by disasters because they live in unsafe areas, in structures with low standards, cannot have a balanced and adequate diet, do not have insurance coverage and are more vulnerable to diseases. After the disaster, women continue to fulfil their responsibilities. In addition to these duties, they have to undertake many tasks alone, especially taking care of the family members injured in disasters. At the same time, it has been determined that women have fewer opportunities to improve their skills, have less decision-making opportunities within the family and in the public sphere, and it is also seen that women have a secondary status in society compared to men, which leads to gender-related vulnerability.

Research Limitations: Since the research only covers the life of a woman affected by the fire in Marmaris District of Muğla Province, this constitutes the limitation of the research. At the same time, another limitation of the study is that the participants living in the houses where the data were collected in July and August were not at home due to animal husbandry activities, went to the highlands for beekeeping activities, and were in the forests to collect plants such as eucalyptus and laurel leaves to earn income.

Implications: This study reveals that as a result of gender inequality in disasters, especially low-income women displaced through temporary resettlement go through a destructive process in the psychosocial con-

text. It reveals the necessity of restructuring gender roles in order to reduce the vulnerability of women after disasters. Especially before the disaster, it is important to increase both disaster trainings and women's access to disaster trainings. It is essential to allocate safe living spaces especially for women after the disaster. It is also very important to consider the special needs of women in the distribution of post-disaster aid. In order to prevent women's vulnerability after the disaster and to provide employment, gender-based wage distribution should be abolished, both genders should be paid equal wages and women should be included in business life. In this context, it is a necessity to reorganise practices, laws and regulations that limit women in every field from employment to psychosocial services in disaster policies and reconstruction processes and to make them gender sensitive. It is thought that there is a deficiency especially in the production of policies for mitigation of disaster damages, post-disaster psychosocial assistance policies are unsystematic, people are unaware of many aids, temporary settlement and reconstruction policies should be more systematic and humanitarian. At this point, it is thought that it is important for public institutions and organisations and private institutions and organisations to cooperate and join forces, as well as to produce more planned and comprehensive policies, to carry out more scientific studies to understand women, geography and disaster at the point of understanding social relations.

Originality: Since there is no study in the literature that investigates the psychosocial needs of a woman affected by fire within social work profession and social policies, the study has a potential to offer significant contribution to the field.

Bitcoin Kapanış Fiyatları ile İşlem Hacmi Arasındaki Nedensellik: Zamanla Değişen Asimetrik Etkiler

Nergis TOSUN¹ Ayşegül HAN²

Başvuru Tarihi: 03.08.2024

Kabul Tarihi: 09.12.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

İnternetin yaygınlaşmasıyla birlikte finansal piyasalarda da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Kripto para internetin finansal piyasalara kazandırmış olduğu faktörlerden biridir. Kripto paraların çeşitleri bulunmaktadır. En eski ve işlem hacmi en büyük olanı ise Bitcoin'dir. Bu çalışma, 17 Eylül 2014 ile 30 Haziran 2024 tarihleri arasında Bitcoin'in kapanış fiyatları-işlem hacmi arasındaki nedensellik ilişkisini kapsamlı bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda, Hacker-Hatemi (2006) simetrik nedensellik testi, Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik Testi ve Zamanla Değişen Asimetrik Nedensellik Analizi yöntemleri kullanılmıştır. Hacker-Hatemi (2006) Simetrik Nedensellik Testi sonucunda, değişkenler arasında nedensellik ilişkisi elde edilememiştir. Ancak Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik Testi sonucunda, kapanış fiyatlarının pozitif şokları ile işlem hacminin pozitif şokları arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi, işlem hacminin negatif şoklarından fiyatların negatif şoklarına doğru tek yönlü nedensellik olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bitcoin İşlem Hacmi, Bitcoin Kapanış Fiyatı, Simetrik Nedensellik Testi, Asimetrik Nedensellik Testi, Zamanla Değişen Asimetrik Nedensellik Analizi.

1 İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, nergisbingol89@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5760-2596

2 İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, aysegullhann@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3390-2129

Causality between Bitcoin Closing Prices and Trading Volume: Time-Varying Asymmetric Effects

Nergis TOSUN³ Ayşegül HAN⁴

Submitted by: 03.08.2024

Accepted by: 09.12.2024

Article Type: Research Article

Abstract

Financial markets have evolved as the Internet has become widespread. Cryptocurrency is one of the factors that the internet has brought to the financial markets. Different cryptocurrencies exist. The oldest and the one with the largest trading volume is bitcoin. It aims to fully investigate a cause-and-effect relationship between Bitcoin's closing price and trading volume between 17/09/2014 and 30/06/2024. In this context, Hacker-Hatemi (2006) symmetric causality test, Hatemi-J (2012) Asymmetric Causality Test and Time-Varying Asymmetric Causality Analysis methods were used. The Hacker-Hatemi (2006) symmetric causality test, Hatemi-J (2012) Asymmetric Causality Test and Time-Varying Asymmetric Causality Analysis methods were used in the study. As a result of the Hacker-Hatemi (2006) Symmetric Causality Test, no causal relationship was found between the variables. However, Hatemi-J (2012) Asymmetric Causality Test revealed that there is a bidirectional causality relationship between positive shocks of closing prices and positive shocks of trading volume and unidirectional causality from negative shocks of trading volume to negative shocks of prices.

Keywords: Bitcoin Trading Volume, Bitcoin Closing Price, Symmetric Causality Test, Asymmetric Causality Test, Time-Varying Asymmetric Causality Analysis.

JEL Kodu: C22, G10, G12.

3 İnönü University, Faculty of Economics and Adm. Science, Dept. of Economics, nergisbingol89@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5760-2596

4 İnönü University, Faculty of Economics and Adm. Science, Dept. of Econometrics, aysegullhann@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3390-2129

Giriş

Tarihsel süreç içerisinde paranın biçiminde sürekli değişimler meydana gelmiştir. Başlangıçta öz değere sahip varlıklar kullanılırken, daha sonra banknotlar kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde ise teknolojik gelişmelerin ve finansal faaliyetlerin ülke sınırlarını aşmasıyla birlikte dijital biçimdeki kripto paralar kullanılmaya başlanmıştır (Avrupa Merkez Bankası, 2013, s. 13). Kripto paralar madeni para veya banknot şeklinde olmayan, finansal işlemler yapılırken herhangi bir aracıya ihtiyaç duyulmayan, değeri başka bir finansal varlığa dayanmayan, merkezi bir kontrol sistemine bağlı olmayan ve blokzincir teknolojisine dayalı olan dijital varlıklar olarak tanımlanmaktadır (Özkan, 2021, s. 93). Kripto paralar zamanla yatırımcıların, düzenleyici otoritelerin, medyanın ve akademisyenlerin daha çok dikkatini çekmeye başlamış ve kripto paraların finans dünyasında popülerliği her geçen gün daha da artmıştır. Bu durum kripto paralar üzerine yapılan akademik literatürün gelişmesine sebep olmuştur.

Bu çalışmada da artan önemi göz önünde bulundurularak kripto paralardan en eskisi ve en büyük piyasa payına sahip Bitcoin'in 17 Eylül 2014-30 Haziran 2024 arasındaki verileriyle işlem hacmi ve fiyatı arasındaki ilişki incelenmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek için simetrik, asimetrik ve zamanla değişen asimetrik nedensellik testleri kullanılmıştır. Söz konusu testler bir değişkenin diğer değişken üzerindeki etkisinin farklı zaman dilimlerinde nasıl değiştiğini, bu etkilerin yönünün anlaşılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla değişkenler arasında zamanla değişen ilişkiler olup olmadığının anlaşılmasına yardımcı olan bu testlerin kullanılmış olması ve inceleme döneminin uzunluğu çalışmayı literatürdeki diğer çalışmalardan ayırt etmektedir. Bu yolla, Bitcoin'in işlem hacminin fiyatları tahmin etme kapasitesini ortaya koyarak, yatırım stratejileri geliştirilmesine ve piyasa tahminlerinin doğruluğunun artırılmasına katkıda bulunmak istenmiştir. Ayrıca, elde edilecek bulgular, literatürdeki mevcut boşlukları doldurarak, Bitcoin ve genel olarak kripto para piyasalarının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Bu bağlamda, çalışmamız hem teorik hem de pratik açıdan değerli sonuçlar sunmayı hedeflemektedir.

Araştırmanın akışı şu şekilde planlanmıştır: Birinci bölüm, giriş bölümüdür ve konu hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır. İkinci bölümde, kripto paralar, işlem hacmi ve fiyatlar arasındaki ilişki hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölüm, kripto para piyasasında işlem hacmi ve fiyat arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların ele alındığı literatür incelemesidir. Dördüncü bölümde, çalışmada kullanılan değişkenler ve bu değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek için kullanılan yöntemler açıklanmıştır. Beşinci bölümde ise yapılan analizler sonucunda elde edilen ekonometrik sonuçlar sunulmuştur. Son olarak, sonuç bölümünde elde edilen bulguların değerlendirilmesi, mevcut literatür ile tartışılması ve politika önerileri yer almaktadır.

Teorik Çerçeve

İktisat kuramında paranın üç temel işlevi tanımlanır: mal ve hizmetlerin alım satımında kullanılmasını sağlayan değişim aracı olarak işlev görmesi, ekonomik değerlerin ölçülmesi ve karşılaştırılması için hesap birimi olarak kullanılması ve değerlerin gelecekte de geçerliliğini sürdürebilmesi için değer saklama aracı olarak hizmet etmesidir. Kripto paraların geçerliliğinin onaylanması birkaç saati bulabilmektedir. Bu da günlük hayatta paranın işlevlerini yerine getirmesini zorlaştırmaktadır (Zhang ve diğerleri, 2024, s. 3). Ayrıca kripto paraların kabul düzeylerinin düşük olması, birim değerlerinin alım satımının yapılması ve yüksek fiyat değişkenliklerinin olması gibi özellikleri daha çok yatırım varlığı kategorisinde değerlendirilmesine neden olmaktadır (Fousekis ve Tzaferi, 2021, s. 13). Kripto paralar temettü hakkı sunmaz ve kazanç tahmini yapmak zordur. Analistler çok az profesyonel tahmin yapabilmektedirler. Dolayısıyla kripto paralarda nakit akışının olmaması ve gelecekte beklenen miktarları hakkında bilgi eksikliğinin olması gibi faktörler bu paralar hakkında diğer varlıklarda olduğu gibi değerlendirilmesini güçleştirmektedir (Garfinkel ve diğerleri, 2024, s. 2). Kripto paraları kontrol altında tutan herhangi bir merkez bankası bulunmamaktadır (Özyeşil, 2019, s. 134). İşleyişinde üçüncü kişilere ihtiyaç duyulmadan iki taraf birbiriyle doğrudan işlem yapmaktadır (Nakamoto, 2008, s. 1). Kripto paraların fiyatlarındaki artış yatırımcıların önemli kazançlar sağlamasına

olanak tanımaktadır. Fakat diğer taraftan kripto para piyasasının volatil yapısı büyük kayıplar yaşanabilme olasılığını da arttırmaktadır (Özkan, 2021, s. 93). Ayrıca kripto paraların geleneksel para birimleri ve petrol, buğday gibi fiziksel emtialara benzer hareketler sergilememesi spekülâtif yatırımlara dönüşmesine sebep olmaktadır. Bu da kripto para işlemcilerinin yüksek belirsizliklerle karşılaşmasına neden olabilmektedir (Zhang ve diğerleri, 2024, s. 2).

Kripto para birimlerinde meydana gelen büyük fiyat dalgalanmaları dikkat çekici bir hal almıştır. Fiyatlardaki bu dalgalanmalar ise işlem hacmi ile bağlantılı görülmektedir. Dolayısıyla kripto paralarda da diğer finansal varlıklarda olduğu gibi işlem hacmi ile fiyat hareketleri arasında güçlü bağımlılık olduğu yorumu yapılmaktadır (Katsiampa ve diğerleri, 2018, s. 3). Kripto paraların bilinirliğindeki artış fiyat ve işlem hacmi ilişkisinin güçleneceğini düşündürmektedir (Samut ve Yamak, 2018, s. 147). Bu durum kripto paralar için işlem hacmi fiyat ilişkisinin incelenmesini önemli hale getirmektedir.

Finansal piyasalarda hem kurumsal hem de bireysel yatırımcılar alım satım kararlarını verirken varlıkların geçmiş işlem hacimlerine ve fiyatlarına bakarak karar vermektedirler (Yılmaz ve Kaygın, 2018, s. 253). Karpoff (1987) fiyat ve işlem hacmi ilişkisini dört madde ile açıklamıştır. Bunlardan birincisi hacim ve fiyat arasındaki bağımlı finansal piyasaların yapısı ile ilgili bilgi verdiği şeklindedir. Özetle düşük işlem hacmi, piyasanın likiditesinin düşük olduğunu ve bu nedenle fiyatların daha fazla dalgalanabileceğini; yüksek işlem hacmi ise piyasanın likiditesinin yüksek olduğunu ve bu nedenle fiyatların daha istikrarlı olacağını ifade eder. İkincisi; hacim ve fiyat ilişkisi özellikle vaka çalışmalarını kullanan araştırmacılar için önem arz etmektedir. Analizlerde hacim-fiyat ilişkisinin birlikte ele alınması çalışmaların gücünü arttıracak yönündedir. Üçüncü madde ise spekülâtif fiyat hareketlerini açıklamak üzere yapılmış olan çalışmalarda önemli bir gösterge olduğu şeklindedir. Hacim- fiyat ilişkisinin bilinmesi oynaklık tahminlerine ve varyans değişimlerine daha fazla anlam kazanmaktadır. Dördüncü madde de ise vadeli işlem piyasaları üzerine yapılan çalışmalarda önemli bir etkisi olduğunu ifade etmiştir. Vadeli işlem piyasalarında fiyatlardaki değişkenlik işlem hacmini etkiler. Bu durum spekülasyonun vadeli işlem fiyatlarında istikrarsızlaştırıcı mı yoksa dengeleyici mi olduğu sorusuyla ilgilidir. Vadeli işlem sözleşmelerinin teslim edilene kadar geçen süre işlem hacmini ve muhtemelen fiyatlardaki değişkenliği etkileyecektir.

Hacim-fiyat ilişkisini incelemenin önemli birkaç sonucu bulunmaktadır. Bu yolla gelecekte varlıkların alacakları fiyatlar ve oynaklıklarının tahmini güçlenir. Finansal piyasalarda, piyasaya yeni gelen bilgilerin nasıl yayıldığını ve varlık fiyatındaki etkisinin anlaşılmasını sağlar. Piyasa etkinliği için bir kanıt olarak görülmektedir. Yatırımcılar için ticaret stratejilerini belirlerken önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir (Sahoo ve diğerleri, 2019, s. 2). Teorik olarak, piyasaya yeni bilgiler geldikçe yatırımcılar bu bilgileri değerlendirmek için ödemeye hazır oldukları maksimum fiyatı güncellerler. Bu süreçte işlem hacmindeki değişiklikler, piyasada yeni bilgilerin mevcut olduğunun bir göstergesi olarak görülmektedir. Ayrıca, işlem hacmi, yatırımcıların yeni bilgilere nasıl tepki verdiğini ve piyasada ne kadar aktif olduklarını ölçmek için kullanılmaktadır (Naem ve diğerleri, 2023, s. 2714).

Kripto para piyasası analizlerinde fiyat ve işlem hacmi ilişkisi önemli bir göstergedir. Kripto para piyasasında fiyatlar arz ve talep, piyasa duyarlılığı, teknolojik gelişmeler, makroekonomik faktörler, güvenlik önlemleri, kripto para piyasasının likiditesi ve piyasa hacmi gibi birçok faktörden etkilenmektedir. Bu nedenle kripto para piyasasında işlem yapanların fiyat hareketlerini tahmin etmek ve anlamak için temel, teknik ve duyarlılık analizlerini kullanmaları önemli bir husustur. İşlem hacmi, kripto para piyasasının analizinde önemli bir araç olarak görülmektedir. Yüksek işlem hacmine sahip piyasaların genellikle likit ve aktif olduğu, fiyat hareketlerinin ise güvenilirliğini arttırdığı yorumu yapılmaktadır. Yüksek işlem hacmi, genel olarak fiyat hareketlerinin daha güvenilir ve sürdürülebilir olduğunu göstermektedir. Düşük hacim ise fiyat hareketlerinin daha kırılabilir olabileceğini göstermektedir. Kripto para gibi spekülâtif bir piyasada ise işlem hacmi ve fiyat arasındaki ilişkiyi anlamak, alım satım stratejileri geliştirebilmek için kritik bir öneme sahiptir. Eğer kripto para piyasasındaki işlem hacmi fiyat tahmininde kullanılırsa, bilgiye dayalı stratejiler geliştirilebilmektedir. Bahsi geçen bu ilişki piyasa aktörlerinin işlem hacmine dayalı stratejiler geliştirmesine yardımcı olarak karlılıklarını arttırmasına olanak sağlamaktadır (Balcılar ve diğerleri, 2017, s. 74).

Literatür Taraması

Kripto para piyasasında fiyat ve işlem hacmi getirisini inceleyen çalışmaların öncüsü Balcılar ve diğerleri (2017) çalışmasıdır. Çalışmalarında 19.12.2011-25.04.2016 dönemi verilerine parametrik olmayan nicel nedensellik testi uygulamışlardır. Nedensellik testleri ile Bitcoin'in boğa ve ayı piyasası dönemleri dışında günlük işlem hacminin fiyatları tahmin edebileceği sonuçlarını elde etmişlerdir. Daha sonra 2018 yılında Bouri ve diğerleri Bitcoin'in yanı sıra Ethereum, Nem, Litecoin, Stellar, Dash ve Ripple'nin verilerini kullanarak işlem hacminin kripto para piyasasındaki getiriye tahmin etmedeki rolünü incelemiştir. Bunun için Copula-Granger nedensellik testini kullanmışlardır. Nedensellik testinin sonuçları, analize dahil edilmiş olan kripto paraların hepsinin işlem hacminin aşırı negatif ve pozitif getirileri tahmin etmek için yararlı bilgiler taşıdığı yönündedir. Samut ve Yamak (2018), Ethereum, Litecoin ve Bitcoin için fiyat ve hacim ilişkisini incelemiştir. Değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek için Rolling Window nedensellik testini uygulamışlardır. Analizlerin sonucunda fiyatlardan işlem hacmine doğru nedensellik olduğu, Kasım 2017-Şubat 2018 döneminde Bitcoin'de fiyatlardan işlem hacmine nedensellik olduğu, her bir kripto para için değerlendirildiğinde işlem hacminden fiyatlara doğru nedenselliğin seyrek olduğu bulgularına ulaşmışlardır. Yılmaz ve Kaygın (2018) ise çalışmalarında kripto paraların (Ethereum, Litecoin, Bitcoin, Ripple) işlem hacimleri ve kapanış fiyatları arasındaki ilişkiyi ve ilişkinin varlığı durumunda yönünü incelemiştir. 07.08.2015-12.02.2018 dönemi günlük verilerine VAR Modeline dayanan Granger nedensellik testini uygulamışlardır. Analizler sonucunda Ethereum ve Bitcoin'de getiriden işlem hacmine doğru nedensellik, Litecoin ve Ripple'de ise getiri ve işlem hacmi arasında çift yönlü nedensellik olduğu bulgularına ulaşmışlardır.

El-Alaoui ve diğerleri (2019), işlem hacmi ve fiyat ilişkisini Bitcoin için incelemiştir. 17.07.2015- 02.05.2018 dönemi verilerine çok kırılmalı sapmalı çapraz korelasyon analizi (Multifractal Detrended Cross-Correlations Analysis-(MF-DCCA)) analizini uygulamışlardır. Analiz sonucunda Bitcoin işlem hacmi değişiklikleri ile fiyat değişikliklerinin karşılıklı ve doğrusal olmayan bir şekilde etkileştiği yönünde çıkmıştır. Gemici ve Polat (2019), Bitcoin için işlem hacmi ve fiyat ilişkisini simetrik ve asimetrik nedensellik testleriyle incelemiştir. Standart nedensellik testinin bulguları fiyattan işlem hacmine tek yönlü nedensellik olduğu yönündedir. Asimetrik nedensellik testine göre işlem hacmindeki pozitif şoklardan fiyatlardaki pozitif şoklara, fiyatlardaki negatif şoklardan işlem hacmindeki negatif şoklara doğru tek yönlü nedensellik bulunmaktadır. Bu nedensellik testlerinin yanı sıra Bitcoin'in işlem hacmi ve fiyatı arasında eşbütünleşik bir ilişki elde etmişlerdir. Naeem ve diğerleri (2019) ise Ethereum, Bitcoin ve Litecoin'in işlem hacimleri ve fiyatları arasındaki aşırı ve ortalama bağımlılığı incelemiştir. Bunun için değişkenlerin günlük verileri ile GARCH-Copula modellerini kurmuşlardır. Modeller sonucunda elde etmiş oldukları bulgular ile aşırı getiriler ile aşırı işlem hacimlerinin birbirleriyle ilişkili olduğu, getiri ve işlem hacminin yüksek olduğu dönemlerde kuyruk bağımlılığının daha da güçlü olduğu yorumlarını yapmışlardır. Bitcoin için işlem hacmi ve fiyat ilişkisini inceleyen bir diğer çalışmada Sahoo ve diğerleri (2019) tarafından yapılmıştır. 17.08.2010-16.04.2017 dönemi verilerine doğrusal Granger nedensellik ve doğrusal olmayan Diks ve Panchenko (2006) nedensellik testlerini uygulamışlardır. Doğrusal nedensellik analizi sonucu Bitcoin'in işlem hacminin getiriye tahminde yeterli olmadığı halde getiri ile işlem hacminin tahmin edilebileceği şeklindedir.

Sapuric ve diğerleri (2020), Temmuz 2010-Kasım2017 dönemi verileri ile Bitcoin'in işlem hacmi ve fiyatı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bunun için EGARCH modelinden yararlanmışlardır. Modelle Mt. Gox saldırısından önce işlem hacmi ve fiyat arasında anlamlı bir ilişki bulgusunu elde etmişlerdir. Fousekis ve Tzaferi (2021), Litecoin, Ethereum, Bitcoin ve Ripple'nin 01.01.2018-31.03 2020 dönemi verileri getiri ve işlem hacmi ilişkisini incelemiştir. Çalışma kapsamında işlem hacmi ve getiri arasındaki ilişkiyi incelemek için VAR metodolojisini kullanmışlardır. Kurdukları modeller neticesinde getiri ve işlem hacmi arasında çift yönlü nedensellik sonucuna ulaşmışlardır. Moyo ve Phiri (2023) ise 17.09.2014-10.04.2023 dönemi günlük verilerine dalgacık analizi uygulamışlardır. Analiz sonucunda sınırlı düzenleyici gözetim zamanı olan 2019 yılı öncesinde Bitcoin'in işlem hacmi ve fiyatı arasında istatistiksel olarak önemsiz bir ilişki elde etmişlerdir. Covid-19 salgınının olduğu dönemde ve devamında daha güçlü bir korelasyon ortaya çıkmıştır. Bitcoin'in

işlem hacmindeki dalgalanmaların daha yüksek senkronizasyonlarda fiyatı etkileme eğilimi ortaya çıkarırken, düşük frekanslarda ise fiyat değişiklikleri işlem hacminde değişiklik ortaya çıkarmaktadır. Naeem ve diğerleri (2023), Ethereum, Litecoin, Bitcoin ve Ripple'in getiri ve işlem hacmi ilişkisini incelemiştir. Analizler iki ayrı dönem için yapılmıştır. Bu dönemler; 24.08.2016-30.01.2020 ve 26.02.2018-15.10.2022'dir. Değişkenlerin bağımlılık yapısı için Copula metodolojisinden yararlanmışlardır. Covid-19 dönemini kapsayan bu çalışmanın en belirgin sonucu düşük getiri Bitcoin'in işlem hacmini arttırmaktadır. Sahoo ve Sethi (2024), kripto para birimlerinin etkinliğini incelemiştir. Bunu işlem hacmi-fiyat ilişkisi çerçevesinde ele almışlardır. 08.08.2015-20.10.2022 dönemi aralığında en büyük sekiz kripto para biriminin (Ripple, Litecoin, Bitcoin, Nem, Dash, Monero, Stellar, Ethereum) getiri ve işlem hacmi verilerini kullanmışlardır. Değişkenlere doğrusal ve doğrusal olmayan nedensellik testlerini uygulamışlardır. Nedensellik testleri ile işlem hacminin kripto para birimlerinin getirisini tahmin edemediği sonucuna ulaşmışlardır.

Kripto para piyasasında işlem hacmi ve fiyat ilişkisini inceleyen çalışmalar her geçen gün artmaktadır. Çalışmalarda baz alınan dönem, ülkeler ve yöntemler birbirinden farklıdır. Bu nedenle elde edilen sonuçlar birbirinden farklıdır. Literatür kapsamında incelenen araştırmaların özeti Tablo 1'de sunulmuştur:

Tablo 1

Kripto Para Piyasasında İşlem Hacmi ve Fiyat İlişkisini İnceleyen Çalışmalar

Yazar(lar)	Kripto Para	Dönem	Yöntem	Anahtar Bulgular
Balcılar ve diğerleri (2017)	BTC	19.12.2011-25.04.2016	NPQC	H→G
Bouri ve diğerleri (2018)	BTC, ETH, NEM, LTC, XLM, DASH, XRP	29.04.2013-31.12.2017 07.08.2015-25.06.2018 (ETH) 07.08.2013-25.06.2018 (LTC)	CGC	H→G
Samut ve Yamak (2018)	ETH, LTC, BTC	23.07.2017-25.06.2018 (BTC)	RWC	G→H H→G (ETC, BTC)
Yılmaz ve Kaygın (2018)	ETH, LTC, BTC, XRP	07.08.2015-12.02.2018	GC	H⇌G (LTC, XRP)
El-Alaoui ve diğerleri (2019)	BTC	17.07.2015- 02.05.2018	MF-DCCA	H⇌G G→H (TYC) H ⁺ → G ⁺ , G ⁻ → H ⁻ (HAC)
Gemici ve Polat (2019)	BTC	01.01.2012-07.04.2018	TYC, HAC	
Naeem ve diğerleri (2019)	ETC, BTC, LTC	04.05.2014-31.12.2018	GARCH-C	H→G G→H (GC)
Sahoo ve diğerleri (2019)	BTC	17.08.2010-16.04.2017	GC, DPC	H⇌G (DPC)
Sapuric ve diğerleri (2020)	BTC	19.07.2010-11.11.2017	EGARCH	H→G
Fousekis ve Tzaferi (2021)	LTC, ETH, BTC, XRP	01.01.2018-31.03.2020	VAR	H⇌G
Moyo ve Phiri (2023)	BTC	17.09.2014-10.04.2023	WA	H⇌G
Naeem ve diğerleri (2023)	ETH, LTC, BTC, XRP	24.08.2016-30.01.2020 ve 26.02.2018-15.10.2022	GARCH-C	G→H G→H sadece XRP H⇌G (TYC)
Sahoo ve Sethi (2024)	XRP, LTC, BTC, NEM, DASH, XMR, XRP, ETH	08.08.2015-20.10.2022	TYC, DPC	G→H (BTC, DASH) sadece XRP H⇌G (DPC)

Not: “→”, “→” ve “⇌” işaretleri nedenselliğin yönünü göstermektedir. G ve H sırasıyla kapanış fiyatı getirisi ve işlem hacmi getirisini temsil etmektedir.

Mevcut literatürde, Bitcoin ve diğer kripto para birimlerinin fiyat ve işlem hacmi arasındaki ilişkileri inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Çoğu araştırma geleneksel nedensellik testlerine odaklanmıştır. Örneğin, Balcılar ve diğerleri (2017), Bitcoin'in işlem hacminin fiyatları tahmin edebileceğini bulmuşlardır. Bouri ve diğerleri (2018), işlem hacminin kripto para getirilerini tahmin etmede önemli olduğunu tespit etmişlerdir. Alaoui ve diğerleri (2019) ise Bitcoin işlem hacmi ile fiyat değişikliklerinin karşılıklı ve doğrusal olmayan bir etkileşim içinde olduğunu göstermiştir. Ancak, bu çalışmada hem simetrik nedensellik testlerinden Hacker-Hatemi (2006) simetrik nedensellik testi hem de Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik Testi ve Zamanla Değişen Asimetrik Nedensellik Analizi yöntemleri kullanılarak, Bitcoin fiyatları ve işlem hacmi arasındaki asimetrik ilişkiler incelenmektedir. Zamanla değişen asimetrik nedensellik testi ile ilişkilerin zaman içindeki değişimini incelenerek, hangi dönemlerde nedensellik ilişkilerinin mevcut olduğu grafiksel olarak ortaya koyulmaktadır. Bu yöntemler sayesinde, özellikle piyasa koşullarının değiştiği dönemlerde, fiyat ve işlem hacmi arasındaki nedensellik ilişkilerinin nasıl farklılaştığını daha net bir şekilde ortaya koymayı amaçlamaktayız.

Veri Seti ve Ekonometrik Yöntem

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle değişkenler tanımlanmıştır. Daha sonra değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla kullanılan ekonometrik yöntemler incelenmiştir.

Veri Seti

Kripto paranın ilk örneği Bitcoin'dir. Bitcoin, 2008'de Satoshi Nakamoto takma isimli bir kişi ya da grup tarafından piyasaya sürülmüştür. Bitcoin, paylaşılan ve şifrelenmiş bir veri tabanı teknolojisi olan blockchain'e dayanmaktadır (Fousekis ve Tzaferi, 2021, s. 13). Takip eden yıllarda 20.000'den fazla kripto para birimi piyasaya sürülmüş olsa da Bitcoin en yüksek piyasa değerine sahip olmaya devam etmektedir (Saho ve Sethi, 2024, s. 2). 14 Temmuz 2024 itibarıyla, küresel kripto para piyasasının değeri 2.19 trilyon dolardır ve sabit coinlerin hacmi 42.42 milyar dolardır. Bitcoin'in toplam kripto para piyasası hacmindeki payı %53.50 iken, piyasanın toplam hacmi %83.34'tür (CoinMarketCap, 2024). Bitcoin'in yatırımcılar tarafından sıklıkla tercih edilmesinin en önemli nedenlerinden biri, fiyat hareketlerinde yaşanan önemli yükselişler ve düşüşlerdir (Moyo ve Phiri, 2023, s. 1).

Bu araştırmanın amacı, 17.09.2014 ile 30.06.2024 tarihleri arasında Bitcoin kapanış fiyatları ve işlem hacmi arasındaki nedensellik ilişkisini belirlemektir. 17.09.2014, Bitcoin'in finansal piyasalarda önemli bir varlık olarak kabul görmeye başladığı ve işlem hacminin dikkat çekici bir şekilde artış gösterdiği bir dönemin başlangıcını işaret etmektedir. Bu dönemin başlangıcından itibaren, Bitcoin fiyatları ve işlem hacimleri arasındaki ilişki, kripto para piyasalarının dinamiklerini anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Araştırmanın son tarihi olan 17.07.2024 ise, Bitcoin piyasalarında yaşanan son gelişmeleri incelemek amacıyla belirlenmiştir. Bu nedenle, çalışmada 26.06.2024 tarihi özellikle dikkate alınarak, bu düzenlemenin Bitcoin kapanış fiyatları ve işlem hacmi üzerindeki olası etkileri de analiz edilmiştir.

Çalışmamızda, incelenen değişkenlerin getiri serileri hesaplanarak, finansal piyasalardaki volatilité dinamiklerinin ve kısa vadeli değişimlerin daha net bir şekilde analiz edilmesi sağlanmıştır. Bu kapsamda değişkenlerin getiri serileri aşağıdaki formülle hesaplanmıştır:

$$rt = 100 \times \ln \left(\frac{P_t}{P_{t-1}} \right) \quad (1)$$

P_t dönemindeki fiyat ile P_{t-1} bir önceki dönem fiyatı arasındaki logaritmik oranı temsil etmekte ve bu hesaplama getiri oranlarını yüzde cinsinden belirtmektedir.

Bu çalışmada günlük veri kullanımı tercih edilmiştir, çünkü Copeland (1991) ekonometrik açıdan daha fazla bilgi sağladığını ve kısa dönem etkilerini daha iyi anlamaya olanak tanıdığını vurgulamıştır. Günlük veriler, haftalık veya aylık verilerle gözlemlenemeyen etkileri daha net ortaya koyabilir. Dolado ve Lütkepohl (1996) önerilerine göre, serilerin durağanlık derecelerini belirlemeye gerek olmadan analiz yapılmaktadır. Hatemi-J (2003) kriteri kullanılarak VAR modeline 1 gecikme ilave edilmiştir. Sonuçların güvenilirliğini artırmak için 10.000 bootstrap simülasyonu yapılmıştır. Nedensellik ilişkilerini belirlemek amacıyla Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik ve zamanla değişen asimetrik nedensellik testleri kullanılmıştır. Tablo 2’de araştırma kapsamında incelenen değişkenler ve değişken açıklamaları bulunmaktadır:

Tablo 2

Değişkenler ve Kaynakları

Sembol	Değişken	Kaynak
<i>RCLOSE</i>	Bitcoin Kapanış Fiyatları	Yahoo Finance
<i>RVOLUME</i>	Bitcoin İşlem Hacmi	Yahoo Finance

Seriler için tanımlayıcı istatistikler Tablo 3’te belirtilmiştir.

Tablo 3

Tanımlayıcı İstatistikler

	<i>RCLOSE</i>	<i>RVOLUME</i>
Ortalama	0.137	0.204
Medyan	0.136	-0.842
Std. Sapma	3.684	31.624
Çarpıklık	-0.743	0.224
Basıklık	14.355	5.411
Jarque-Bera	19625.51	900.206
Olasılık	0.000***	0.000***

Tablo 3’de yer alan tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde, kapanış fiyatlarının dağılımı sola eğimli ve uç değerlere sahipken işlem hacmi sağa eğimli ve yine uç değerlere sahiptir. Her iki değişken de yüksek basıklık değerleri sergilemektedir, bu da yoğun merkezi değerlerin ve uç değerlerin varlığına işaret etmektedir. Jarque-Bera test sonuçlarına göre, her iki serinin de normal dağılımdan sapmalar gösterdiği görülmektedir.

Ekonometrik Metodoloji

Çalışmada, Hacker-Hatemi (2006) simetrik nedensellik testi, Hatemi-J (2012) tarafından geliştirilen Asimetrik Nedensellik Testi ve Zamanla Değişen Asimetrik Nedensellik Testi tercih edilmiştir. Geleneksel yöntemler, değişkenler arasındaki genel ilişkileri tespit etmekle sınırlı kalırken, asimetrik yöntemler pozitif ve negatif şokların etkilerini ayrı ayrı inceleyerek daha hassas ve ayrıntılı sonuçlar sunmaktadır. Asimetrik

nedensellik testi, ekonomik ve finansal zaman serilerinde sıklıkla gözlemlenen asimetrik tepkileri yakalayarak, pozitif ve negatif şokların farklı ekonomik mekanizmalarla işlediği durumlarda nedensellik ilişkilerini belirlemeye olanak tanımaktadır. Zamanla değişen asimetrik nedensellik testi ise ekonomik ilişkilerin zaman içinde sabit kalmadığı ve değişkenlik gösterdiği gerçeğinden hareketle, bu ilişkilerin zaman içindeki evrimini incelemektedir. Bu test, grafiksel olarak nedensellik ilişkilerinin hangi dönemlerde güçlü ya da zayıf olduğunu göstererek, özellikle ekonomik krizler, yapısal kırılmalar veya politika değişiklikleri gibi olayların etkilerini analiz etme imkanı sunmaktadır. Bu iki yöntem, veri setinin dinamik özelliklerini ve şoklara verilen tepkilerin zamanla nasıl değiştiğini detaylı bir şekilde inceleyerek, çalışmanın geleneksel yaklaşımların ötesine geçmesini ve değişkenler arasındaki ilişkilerin daha derinlemesine anlaşılmasını sağlamaktadır.

Hacker ve Hatemi (2006) Simetrik Nedensellik Testi

Hacker ve Hatemi-J (2006) tarafından geliştirilen nedensellik testi, Toda-Yamamoto (1995) yaklaşımından farklı olarak, test istatistiği ve kritik değerlerin bootstrap simülasyonu ile hesaplanmasına dayanmaktadır. Bootstrap yöntemi, örneklem içerisinden rastgele tekrarlarla birçok yeni örneklem oluşturularak, test istatistiklerinin dağılımı tahmin edilmektedir. Bu sayede küçük örneklem sorunları minimize edilerek daha güvenilir ve sağlam sonuçlar elde edilmektedir. Bu süreç, özellikle geleneksel tablo değerlerinin yetersiz kaldığı durumlarda daha doğru kritik değerlerin belirlenmesini sağlamaktadır. VAR modellerinin tahmininde, optimal gecikme uzunluğu belirlenmesi modelin doğruluğu açısından kritik öneme sahiptir. Bu gecikme uzunluğu genellikle Hannan-Quinn (HQ) ve Schwarz (SIC) bilgi kriterleri ile seçilmektedir. Ancak bu iki kriter her zaman aynı gecikme uzunluğunu önermeyebilir; HQ daha uzun, SIC ise daha kısa gecikmelerle çalışmayı tercih etmektedir. Bu farklılıkları dengelemek amacıyla Hatemi-J (2003) Bilgi Kriteri (HJC) geliştirilmiştir. HJC, HQ ve SIC kriterlerini birlikte değerlendirerek, modelin tahmin performansını optimize eden en uygun gecikme uzunluğunu önermektedir. Bu süreç, yanlış gecikme seçimine bağlı hataları azaltarak hem modelin istatistiksel geçerliliğini hem de sonuçların güvenilirliğini artırmaktadır. Bu nedenle, HJC'nin VAR modelinde kullanılması, özellikle bootstrap simülasyonları ile birlikte, daha güvenilir ve istikrarlı analiz sonuçları elde edilmesine katkı sağlamaktadır (Değer ve Pata, 2017: s. 38).

$$HJC = \ln \left(|\hat{\Omega}| + j \left(\frac{n^2 \ln T + 2n^2 \ln(\ln T)}{2T} \right) \right), j = 0, \dots, k \quad (2)$$

Burada $|\hat{\Omega}|$, j gecikme uzunluğuna bağlı tahmin edilen VAR modelinin hata terimlerine ait varyans-kovaryans matrisini, n modeldeki denklem sayısını ve T toplam gözlem sayısını belirtmektedir. Hacker-Hatemi-J testinde, uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesinde HJC bilgi kriteri önemli bir rol oynamaktadır (Pata, 2018, s.104).

Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik Testi ve Zamanla Değişen Asimetrik Nedensellik Analizi

Granger (1969) nedensellik testi, bir değişkenin gelecekteki değerlerini tahmin ederken başka bir değişkenin katkısını değerlendirir. Ancak, bu testler pozitif ve negatif şokları aynı şekilde ele alır; oysa finansal piyasalarda bu şokların etkileri farklı olabilir (Yılcı ve Bozoklu, 2014, s. 214).

Granger ve Yoon (2002), negatif ve pozitif şokların farklı ilişkiler yaratabileceğini öne sürmüştür. Şoklara aynı anda tepki veren serilerin eşbütünleşik olduğunu, ayrı tepki verdiklerinde ise eşbütünleşmenin olmadığını belirtmişlerdir. Bu durumu analiz etmek için Hatemi-J (2012) Granger ve Yoon'un önerisini geliştirerek asimetrik nedensellik analizini ortaya koymuştur.

$t=1,2,\dots,T$ için başlangıç değerleri $y_{1,0}$ ve $y_{2,0}$ kullanılarak, iki bütünleşik seri olan y_{1t} ve y_{2t} arasındaki nedensellik ilişkisi test edilir:

$$y_{1t} = y_{1t-1} + \varepsilon_{1t} = y_{1,0} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i} \quad (3)$$

$$y_{2t} = y_{2t-1} + \varepsilon_{2t} = y_{2,0} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i} \quad (4)$$

Negatif ve pozitif şoklar Denklem (5)'teki gibi belirtildiğinde:

$$\begin{aligned} \varepsilon_{1i}^+ &= \text{maks}(\varepsilon_{1i}, 0), \varepsilon_{1i}^- = \text{min}(\varepsilon_{1i}, 0), \\ \varepsilon_{2i}^+ &= \text{maks}(\varepsilon_{2i}, 0), \varepsilon_{2i}^- = \text{min}(\varepsilon_{2i}, 0), \end{aligned} \quad (5)$$

Bu şoklar toplandığında:

$$\begin{aligned} y_{1t} &= y_{1t-1} + \varepsilon_{1t} = y_{1,0} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^+ + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^- \\ y_{2t} &= y_{2t-1} + \varepsilon_{2t} = y_{2,0} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^+ + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^- \end{aligned} \quad (6)$$

Hatemi-J (2012) yönteminde, y_t^+ ile (y_{1t}^+, y_{2t}^+) çiftinin eşitliği varsayımı altında, ilişkiler aşağıdaki p gecikmeli vektör otoregresif (VAR) modeli ile test edilir:

$$y_t^+ = \alpha + A_1 y_{t-1}^+ + \dots + A_r y_{t-r}^+ + u_t^+ \quad (7)$$

Burada y_t^+ , 2×1 boyutlu değişken, α ve u_t^+ 2×1 boyutlu sabit değişken ve hata terimine ait vektörleri temsil etmektedir.

Granger nedenselliğinin bulunmadığını test etmek için Wald istatistiği kullanılır:

$$W = (C\beta)' [C((Z'Z)^{-1} \otimes S_U)C']^{-1} (C\beta) \quad (8)$$

Burada $\otimes$ Kronecker çarpımını, C ise gösterge fonksiyonunu belirtmektedir.

Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik analizinin VAR modelinin ve ek gecikmelerin belirlenmesi, Wald test kritik değerlerinin sağlanması ve nedensellik ilişkilerinin zamana göre incelenmesi şeklinde dört temel adım bulunmaktadır. VAR modelindeki gecikme uzunluğu, genellikle bilgi kriterleri (AIC, HQ, SIC) veya Hatemi-J (2003) Bilgi Kriteri (HJC) kullanılarak belirlenir ve gecikme uzunluğunun doğru seçimi, modelin tahmin performansını doğrudan etkiler. Finansal zaman serileri genellikle normal dağılım varsayımını karşılamadığından, bu durum Wald test istatistiğinin asimptotik dağılımını bozabilir ve geleneksel tablo değerleri yanıltıcı olabilir. Bu sorunu aşmak amacıyla, bootstrap simülasyonları kullanılarak test istatistiği için yeniden örnekleme yöntemiyle güvenilir ve robust (sağlam) kritik değerler elde edilir. Bootstrap yöntemi, verinin yapısına uygun kritik değerler sağlayarak, özellikle küçük örneklem sorunlarında veya dağılımın simetrik olmaması durumlarında testin güvenilirliğini artırır. Son olarak, asimetrik nedensellik analizi, pozitif ve negatif şoklar arasındaki farklı etkileri ortaya koyarak, geleneksel nedensellik testlerinden farklı olarak zamana bağlı değişen ilişkilerin de incelenmesine olanak tanır. Böylece, finansal piyasalardaki asimetrik tepkiler ve şoklara verilen farklı yanıtlar daha ayrıntılı bir şekilde analiz edilebilir, bu da sonuçların ekonomik yorumlanabilirliğini ve geçerliliğini artırır.

Zamanla değişen asimetrik nedensellik testi, ilişkiyi değerlendirmek amacıyla her gözlem aralığında Hatemi-J (2012) testi uygulanır ve veri setinin sonuna kadar bu süreci devam ettirir. Test istatistikleri bootstrap yöntemleriyle hesaplanan kritik değerlerle karşılaştırılır. İstatistikler “1” çizgisinin üstündeyse, zamanla değişen asimetrik Granger nedensellik ilişkisi olduğu anlaşılır.

Ampirik Bulgular

Bitcoin kapanış fiyatları ile Bitcoin işlem hacmi değişkenleri arasındaki nedensel ilişkilerinin belirlenebilmesi için gerçekleştirilen Hacker ve Hatemi (2006) simetrik nedensellik analizi sonuçları Tablo 4’te sunulmuştur:

Tablo 4

Simetrik Nedensellik Testine Ait Bulgular

Model	Test İstatistiği	%1	%5	%10
$RCLOSE \rightarrow RVOLUME$	11.821	20.876	15.132	13.329
$RVOLUME \rightarrow RCLOSE$	11.222	19.092	15.065	13.222

Tablo 4 incelendiğinde, Hacker ve Hatemi (2006) simetrik nedensellik testine göre Bitcoin kapanış fiyatları ile Bitcoin işlem hacmi arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Ancak, finansal zaman serilerinde pozitif ve negatif şokların asimetrik etkiler gösterebileceği dikkate alınarak, daha hassas sonuçlar elde edebilmek amacıyla Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik Testi uygulanmıştır. Bu yöntem, pozitif ve negatif şokların ayrı ayrı analiz edilmesine olanak tanıyarak, değişkenler arasındaki olası asimetrik nedensellik ilişkilerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik analizi bulguları Tablo 5’te verilmiştir:

Tablo 5

Asimetrik Nedensellik Testine Ait Bulgular

Model	Temel Hipotez	Test İstatistiği	k	Kritik Değerler		
				%1	%5	%10
$RCLOSE \rightarrow RVOLUME$	+ $\rightarrow$ +	30.923***	4	14.656	9.640	7.585
	- $\rightarrow$ -	5.887	4	13.742	9.877	8.471
$RVOLUME \rightarrow RCLOSE$	+ $\rightarrow$ +	10.656**	4	13.793	10.027	7.891
	- $\rightarrow$ -	51.795***	4	14.126	10.237	8.020

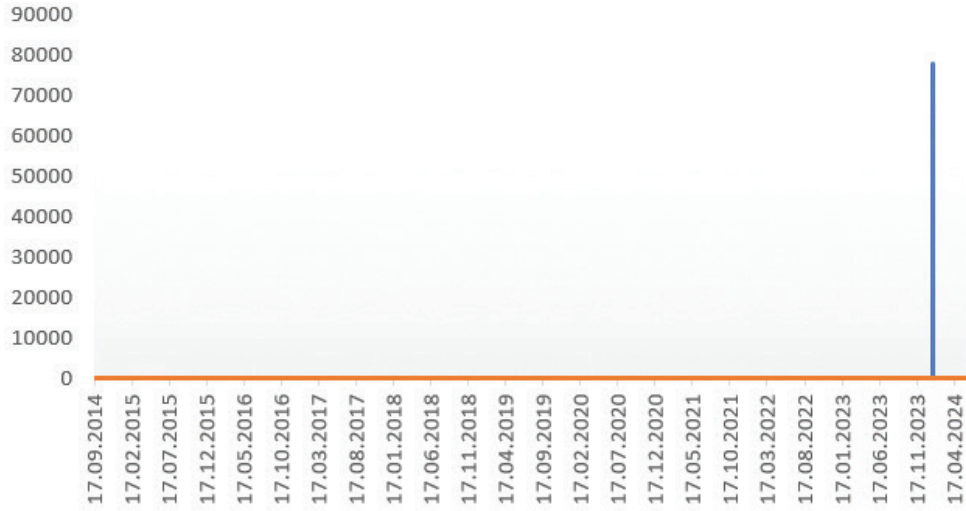
Not: k, gecikme uzunluğunu göstermektedir. *** %1 ve ** %5 seviyesinde anlamlılığı belirtmektedir.

Tablo 5 incelendiğinde, Bitcoin kapanış fiyatlarının pozitif şokları ile Bitcoin işlem hacminin pozitif şokları arasında çift yönlü nedensellik olduğu görülmüştür. Bu durum, her iki değişkenin de olumlu piyasa koşullarına karşılık olarak birbirini etkilediğini ve piyasanın pozitif şoklar karşısında etkileşimli bir yanıt verdiğini göstermektedir. Pozitif şokların her iki değişkende de karşılıklı etkiler yarattığı bu durum, yatırımcıların olumlu haberler veya piyasa trendleri karşısında hem fiyatları hem de işlem hacmini artırma eğiliminde olduğunu düşündürmektedir. Öte yandan, Bitcoin işlem hacminin negatif şoklarından Bitcoin kapanış fiyatlarının negatif şoklarına doğru tek yönlü nedensellik gözlemlenmiştir. Bu durum Bitcoin işlem hacmindeki olumsuz değişimlerin Bitcoin kapanış fiyatlarına tek taraflı bir etkide bulunduğunu göstermektedir. Negatif

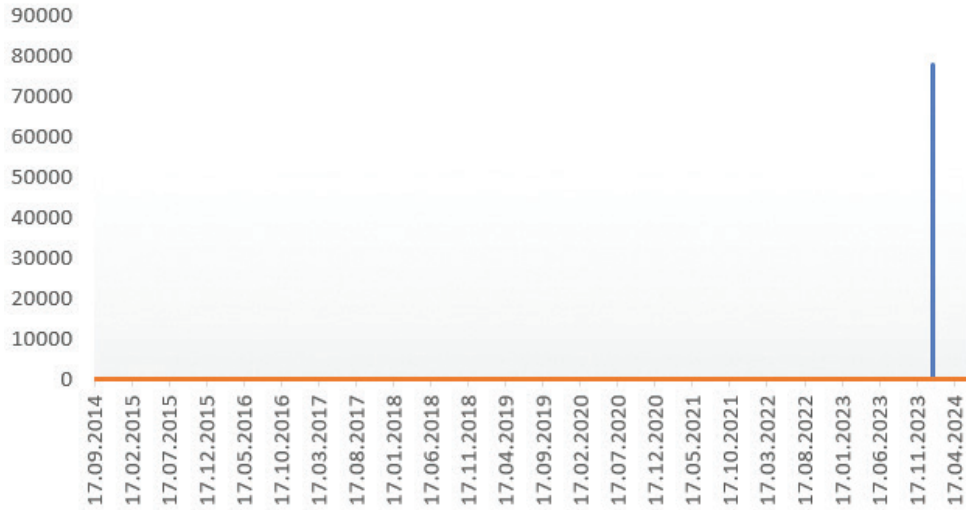

şokların işlem hacminde düşüşe yol açtığı, bu düşüşün de Bitcoin kapanış fiyatlarının daha fazla negatif yönde hareket etmesine neden olduğu anlaşılmaktadır. Teorik olarak, işlem hacmindeki düşüşler genellikle piyasa likiditesinin azalmasına ve dolayısıyla fiyatların daha büyük dalgalanmalara maruz kalmasına yol açmakta ve bu da kapanış fiyatlarındaki olumsuz değişiklikleri tetiklemektedir.

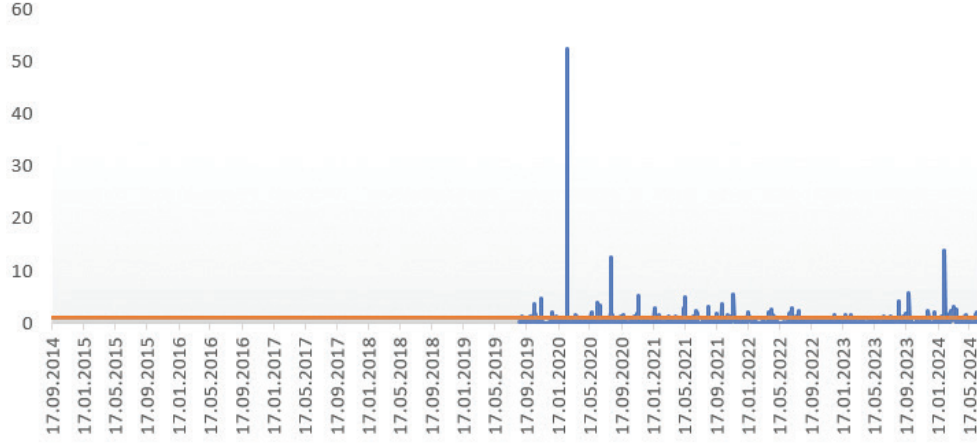
Zamanla değişen asimetrik nedensellik testinin bulguları Şekil 1(a)-(b) ve Şekil 2(a)-(b)'de gösterilmiştir:

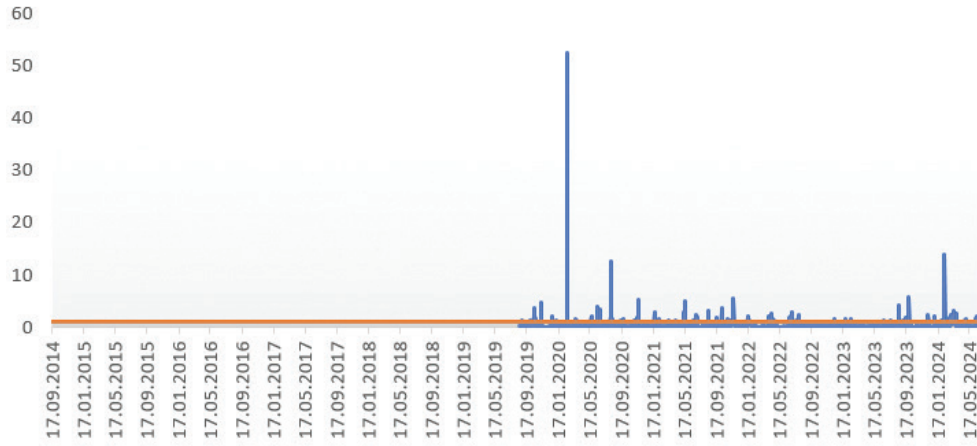
Şekil 1.a. Fiyat ile Hacim İlişkisi (Pozitif Şoklar)

Şekil 1.b. Fiyat ile Hacim İlişkisi (Negatif Şoklar)

Şekil 2.a. Hacim ile Fiyat İlişkisi (Pozitif Şoklar)

Şekil 2.b. Hacim ile Fiyat İlişkisi (Negatif Şoklar)

Zamanla değişen asimetric nedensellik testine ait grafikler incelendiğinde, genel olarak Hatemi-J (2012) asimetric nedensellik testinin bulgularıyla tutarlı olduğu görülmektedir. Şekil 2(b) dikkate alındığında, negatif şoklar arasında uzun dönemde ve sık meydana gelen nedensellik ilişkisinin olduğu görülmektedir. Ancak Şekil 1(a), Şekil 1(b) ve Şekil 2(a)'da nedensellik ilişkisinin sadece tek dönemde geçerli olduğu gözlemlenmektedir. Negatif şoklardan ulaşılan bulguların kısa süre için göreceli olarak büyük olması, nedenselliğin kalıcı olmadığını göstermektedir (Yılcı ve Bozoklu, 2014, s. 217). Sonuçlar Bitcoin kapanış fiyatları ve işlem hacminin negatif şokları arasındaki nedensellik ilişkilerinin belirli zaman aralıklarında güçlü olabileceğini, ancak uzun vadeli bir etki taşımadığını göstermektedir. Bu durum, fiyatların işlem hacmindeki değişikliklere hızlı tepki verdiğini ve bu etkinin geçici olduğunu göstermektedir.

19.01.2024 tarihinde kapanış fiyatlarından işlem hacmine doğru nedensellik ilişkisinin görülmesi, o günkü fiyat hareketlerinin yatırımcıların işlem yapma eğilimlerini belirlediğini göstermektedir. Bu durum, fiyatların ciddi bir hareketlilik göstermesi ya da yatırımcılar arasında geniş çaplı bir duyarlılığın oluşması sonucunda ortaya çıkmış olabilir. Özellikle yüksek volatilité dönemlerinde veya önemli bir haberin ardından kapanış fiyatları, piyasada alım-satım kararlarını tetikleyebilir ve işlem hacminde artışa yol açabilir. Bu da işlem hacmi üzerinde kapanış fiyatlarının doğrudan etkisini gösterir.

Bitcoin işlem hacminden Bitcoin kapanış fiyatlarına doğru nedensellik ilişkilerinin belirli tarihlerde ortaya çıkması, bu tarihlerde piyasa dinamiklerini etkileyen önemli olayların veya durumların yaşandığına işaret etmektedir. Bu tarihlerin önemi ve neden nedensellik ilişkilerinin bu günlerde ortaya çıktığı şu şekilde açıklanabilir: Öncelikle, 16.10.2019, 10.11.2019, 05.01.2020 ve 20.02.2020 tarihlerinde, Bitcoin ve kripto para piyasalarında önemli haberler ve gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle bu dönemlerde büyük borsaların saldırıya uğraması, yeni düzenlemelerin açıklanması veya büyük şirketlerin Bitcoin ile ilgili duyuruları gibi olaylar, piyasadaki işlem hacimlerini ve kapanış fiyatlarını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu tür olaylar, yatırımcıların güvenini ve piyasa duyarlılığını değiştirmekte, bu da fiyatlar ve işlem hacimleri arasında nedensellik ilişkilerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. COVID-19 pandemisinin etkileri ise 28.03.2020, 31.05.2020, 14.06.2020 ve 23.06.2020 tarihlerinde kripto para piyasalarında belirgin hale gelmiştir. Pandemi sürecinde, geleneksel finansal sistemlerde yaşanan dalgalanmalar ve belirsizlikler, yatırımcıları güvenli liman olarak görülen Bitcoin'e yönlendirmiştir. Bu dönemde artan talep ve volatilité, işlem hacimleri ile kapanış fiyatları arasında güçlü nedensellik ilişkilerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Pandemi döneminde uygulanan genişlemeci para politikaları da 05.08.2020, 19.11.2020, ve 20.01.2021 tarihlerinde Bitcoin piyasalarını etkilemiştir. Merkezi bankaların enflasyon endişeleri nedeniyle uyguladığı politikalar, yatırımcıları alternatif yatırımlara yönlendirmiştir. Bu süreçte Bitcoin, enflasyona karşı bir koruma aracı olarak öne çıkmış ve bu nedenle işlem hacimlerinde ve fiyatlarda önemli artışlar gözlemlenmiştir. 24.05.2021, 17.05.2021, 17.08.2021, 17.10.2021 ve 21.11.2021 tarihlerinde, Bitcoin ve diğer kripto paralar geniş çaplı medya ilgisi görmüştür ve ana akım kabul görmeye başlamıştır. Büyük şirketlerin Bitcoin'i benimsemesi ve kripto para piyasasına dair olumlu haberler, işlem hacimlerini ve fiyatları önemli ölçüde etkilemiştir. Bu dönemde artan medya ilgisi ve kurumsal benimseme, işlem hacimleri ile kapanış fiyatları arasındaki nedensellik ilişkilerini güçlendirmiştir. 2022 yılında, 06.02.2022, 15.04.2022, ve 04.07.2022 tarihlerinde kripto para piyasalarında düzenleyici gelişmeler ve teknolojik yenilikler, piyasadaki hacim ve fiyat hareketlerini etkileyen faktörler arasında yer almıştır. Özellikle merkeziyetsiz finans (DeFi) ve değiştirilemez tokenler (Non-Fungible Token-(NFT)) gibi yeni alanlardaki gelişmelerin bu dönemde yatırımcı ilgisini artırdığı düşünülmektedir. Düzenleyici gelişmeler ve yenilikler, piyasadaki likiditeyi ve volatilitéyi etkileyerek fiyatlar ve işlem hacimleri arasında nedensellik ilişkilerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Son olarak, 2024 yılı itibariyle, 23.01.2024, 11.02.2024, 27.03.2024, 14.04.2024, 27.04.2024, 12.06.2024, ve 28.06.2024 tarihlerinde kripto para piyasalarına dair küresel kabul ve entegrasyon artmıştır. Büyük teknoloji firmalarının ve finansal kuruluşların Bitcoin'e entegrasyonları ve yatırım haberleri, bu dönemde işlem hacimleri ve fiyatlarda belirgin etkilere neden olmuştur. Bu tür olaylar, yatırımcı davranışlarını ve piyasadaki likidite koşullarını etkileyerek belirli dönemlerde işlem hacmi ve fiyatlar arasında güçlü nedensellik ilişkilerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Sonuç ve Tartışma

İnternet kullanımındaki gelişmeler, finansal faaliyetlerin sınırları aşarak anlık işlemlerin yoğunluğunun ve yatırım araçlarının çeşitliliğinin artmasına neden olmuştur. Bu gelişmelerin bir örneği de kripto paraların ortaya çıkışıdır. Kripto paralar, merkezi olmayan, değeri başka bir finansal varlığa ve merkeze bağlı olmayan, işlemleri sırasında herhangi bir aracıya ihtiyaç duyulmayan, blokzincir teknolojisiyle işleyen varlıklardır. Nakit akışı bulunmamakta, onaylanması uzun sürmekte, birim değer alım-satımı yapılmamakta ve yüksek fiyat değişimleri göstermektedir. Bu özellikler, kripto paraların daha çok yatırım varlığı olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır. Finansal varlıkların alım-satımında fiyat ve işlem hacmi önemlidir; bu durum, yüksek fiyat hareketleri olan kripto paralar için de geçerlidir. Fiyat ve işlem hacmi arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla farklı dönemler, yöntemler ve kripto paralar kullanılarak ekonometrik modeller kurulmuş, ancak bu alanda bir uzlaşıya varılamamıştır. Bu durumdan hareketle çalışmada kripto paralardan en eski ve en büyük fiyat hareketlerine sahip olan Bitcoin'in işlem hacmi ve fiyatı arasındaki ilişki incelenmiştir.

Bu çalışmanın amacı, 17.09.2014 ile 30.06.2024 tarihleri arasında Bitcoin kapanış fiyatları-işlem hacmi arasındaki nedensellik ilişkisini belirlemektir. Çalışmada, Hacker-Hatemi (2006) Simetrik Nedensellik Testi, Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik Testi ve Zamanla Değişen Asimetrik Nedensellik Analizi yöntemleri kullanılmıştır. Hacker-Hatemi (2006) simetrik nedensellik testi sonucunda değişkenler arasında nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testine göre ise kapanış fiyatlarının pozitif şokları ve işlem hacminin pozitif şokları arasında çift yönlü nedensellik bulgusu elde edilmiştir. Ayrıca, işlem hacminin negatif şoklarından kapanış fiyatlarının negatif şoklarına doğru tek yönlü nedensellik olduğu görülmüştür. Bu bulgular, Balcılar ve diğerleri (2017) tarafından yapılan çalışmada Bitcoin'in boğa ve ayı piyasası dönemleri dışında Bitcoin'in günlük işlem hacminin fiyatları tahmin edebileceği sonuçlarıyla uyumlu görülmektedir. Aynı şekilde, Yılmaz ve Kaygın (2018) tarafından yapılan çalışmada da Ethereum ve Bitcoinde getiriden işlem hacmine doğru tek yönlü nedensellik olduğu bulgusu, çalışmamızın sonuçlarıyla paralellik göstermektedir.

Zamanla değişen asimetrik nedensellik analizinin sonuçları da genel olarak Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testi sonucunda ulaşılan bulgularla tutarlı olup, belirli tarihlerde Bitcoin kapanış fiyatlarından işlem hacmine veya işlem hacminden kapanış fiyatlarına doğru nedensellik ilişkileri gözlemlenmiştir. Örneğin, 19.01.2024 tarihinde kapanış fiyatlarından işlem hacmine doğru nedensellik ilişkisi görülmüştür.

Zamanla değişen asimetrik nedensellik testine ait grafikler, belirli dönemlerde Bitcoin kapanış fiyatları ve işlem hacmi arasındaki nedensellik ilişkilerinin güçlendiğini göstermektedir. Negatif şoklar arasındaki uzun vadeli ilişkiler sık meydana gelmiş, ancak bu etkiler genelde kısa süreli olmuştur. Sonuçlar, fiyat değişimlerinin işlem hacmine hızlı ancak geçici etkiler yarattığını ortaya koymaktadır. Belirli tarihlerde ortaya çıkan nedensellik ilişkileri, piyasa dinamiklerini etkileyen olaylarla ilişkilidir. Örneğin, 2019 ve 2020 yıllarında borsa saldırıları, düzenlemeler ve pandemi etkisi gibi gelişmeler fiyat ve işlem hacmi arasındaki ilişkiyi güçlendirmiştir. Pandemi sürecindeki genişlemeci para politikaları ve Bitcoin'in güvenli liman olarak öne çıkması da bu ilişkiye katkı sağlamıştır. 2021-2022 yıllarında medya ilgisi, kurumsal benimseme, DeFi ve NFT alanındaki yenilikler, işlem hacmi ve fiyat arasındaki nedenselliği artırmıştır. 2024 yılında ise büyük firmaların Bitcoin entegrasyonları ve yatırım haberleri bu ilişkiyi belirgin şekilde etkilemiştir. Sonuç olarak, fiyat ve işlem hacmi arasındaki nedensellik ilişkileri, genellikle piyasa volatilitésinin yüksek olduğu ve önemli olayların yaşandığı dönemlerde güçlenmiş; ancak etkiler çoğunlukla kısa vadeli olmuştur. Bu bulgu, Samut ve Yamak (2018) tarafından tespit edilen Bitcoinde fiyatlardan işlem hacmine yönelik sürekli bir nedensellik olduğu dönemlerle örtüşmektedir. Ayrıca, Bouri ve diğerleri (2018) tarafından Copula-Granger nedensellik testi kullanılarak yapılan çalışmada, kripto paraların işlem hacminin aşırı negatif ve pozitif getirileri tahmin edebileceği sonucuna varılmıştır.

Asimetrik nedensellik ilişkileri, piyasa katılımcılarının pozitif ve negatif şoklara verdikleri tepkilerin farklı olabileceğini göstermektedir. Politik öneriler açısından, düzenleyici otoriteler ve piyasa katılımcıları, kripto para piyasasındaki fiyat ve işlem hacmi dinamiklerini dikkate alarak risk yönetimi stratejilerini geliştirebilirler. Ayrıca, piyasada şeffaflık ve bilgi akışını artıracak düzenlemeler, piyasa etkinliğini artırabilir ve ani fiyat dalgalanmalarını azaltabilir. Gelecek çalışmalar için, farklı kripto paralar arasındaki nedensellik ilişkileri ve bu ilişkilerin piyasa koşullarına göre nasıl değiştiği daha detaylı incelenebilir. Ayrıca, makroekonomik değişkenlerin ve küresel ekonomik olayların kripto para piyasasındaki fiyat ve işlem hacmi dinamikleri üzerindeki etkileri de araştırılabilir. Bu tür çalışmalar, kripto para piyasasının daha iyi anlaşılmasına ve yatırımcılar için daha bilinçli kararlar alınmasına katkı sağlayabilir.

Ek. A. Araştırmada Kullanılan Kısaltmaların Listesi

Çalışmanın literatür özeti bölümünde kullanılan kısaltmalar Tablo 5'te gösterilmiştir:

Tablo 5

Çalışmada Kullanılan İlgili Kısaltmalar

BTC	Bitcoin	MF-DCCA	Multifraktal Trendsiz Çapraz Korelasyon Analizi
CGC	Copula-Granger Nedensellik Testi	NPQC	Parametrik Olmayan Kantitatif Nedensellik Testi
DPC	Diks ve Panchenko (2006) Nedensellik Testi	RWC	Kayan Pencere Nedensellik Testi
EGARCH	Üstel Genelleştirilmiş Otoregresif Koşullu Değişen Varyans	VAR	Vektör Otoregresif Modeli
ETH	Ethereum	WA	Dalgacık Analizi
GARCH-C	GARCH-Copula	XLM	Stellar
GC	Granger Nedensellik Analizi	XMR	Monero
HAC	Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik Analizi	XRP	Ripple
LTC	Litecoin		

Kaynakça

- Avrupa Merkez Bankası (2012). Virtual currency schemes. Research Papers, Germany. Available at <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemes201210en.pdf>. Erişim tarihi: 21.05.2024.
- Balcılar, M., Bouri, E., Gupta, R. and Roubaud, D. (2017). Can volume predict Bitcoin returns and volatility? A quantiles-based approach. *Economic Modelling*, 64, 74-81. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2017.03.019>.
- Bouri, E., Lau, C. K. M., Lucey, B. and Roubaud, D. (2019). Trading volume and the predictability of return and volatility in the cryptocurrency market. *Finance Research Letters*, 29, 340-346. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2018.08.015>.
- Copeland, L. (1991). Cointegration tests with daily exchange rate data. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 53(2), 185-198. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0084.1991.mp53002005.x>.
- Değer, M. K. and Pata, U. K. (2017). Türkiye'de dış ticaret ve karbondioksit salınımı arasındaki ilişkilerin simetrik ve asimetrik nedensellik testleriyle analizi, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 18(1), 31-44.
- Dolado, J. J. and Lütkepohl, H. (1996). Making Wald tests work for cointegrated VAR systems. *Econometric Theory*, 15(4), 369-386. <https://doi.org/10.1080/07474939608800362>.
- El Alaoui, M., Bouri, E. and Roubaud, D. (2019). Bitcoin price-volume: A multifractal cross-correlation approach. *Finance Research Letters*, 31, 374-381. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2018.12.011>.
- Fousekis, P. and Tzaferi, D. (2021). Returns and volume: Frequency connectedness in cryptocurrency markets. *Economic Modelling*, 95, 13-20. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2020.11.013>.
- Garfinkel, J. A., Hsiao, L. and Hu, D. (2024). The negative relation between abnormal volume and return in cryptocurrency. Working Paper. Available at <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4345640>. Erişim tarihi: 17.06.2024.
- Gemici, E. and Polat, M. (2019). Relationship between price and volume in the Bitcoin market. *The Journal of Risk Finance*, 20(5), 435-444. <https://doi.org/10.1108/JRF-07-2018-0111>.
- Granger, C. W. J. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross spectral methods. *Econometrica*, 37, 424-438. <https://doi.org/10.2307/1912791>.
- Granger, C. W. J. and Yoon, G. (2002). Hidden cointegration. University of California Department of Economics Discussion Paper 2002-02, San Diego. <https://doi.org/10.2139/ssrn.313831>.
- Hacker, R. S. and Hatemi-J, A. (2006). Tests for causality between integrated variables using asymptotic and bootstrap distribution: Theory and application, *Applied Economics*, 38(13), 1489-1500. <https://doi.org/10.1080/00036840500405763>.

- Hatemi-J, A. (2003). A new method to choose optimal lag order in stable and unstable VAR models. *Applied Economics Letters*, 10(3), 135-137. <https://doi.org/10.1080/1350485022000041050>.
- Hatemi-J, A. (2012). Asymmetric causality tests with an application. *Empirical Economics*, 43(1), 447-456. <https://doi.org/10.1007/s00181-011-0484-x>.
- Horowitz, J. L. (2019). Bootstrap methods in econometrics. *Annual Review of Economics*, 11(1), 193-224. <https://doi.org/10.1146/annurev-economics-080218-025651>.
- Karpoff, J. M. (1987). The relation between price changes and trading volume: A survey. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 22(1), 109-126. <https://doi.org/10.2307/2330874>.
- Katsiampa, P., Gkillas, K. and Longin, F. (2018). Cryptocurrency market activity during extremely volatile periods. *SSRN Electronic Journal*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3220781>. Erişim tarihi: 18.05.2024.
- Moyo, C. and Phiri, A. (2023). Re-Examining Bitcoin's price-volume relationship: A time-varying spectral analysis. *Journal of Risk and Financial Management*, 16(7), 324. <https://doi.org/10.3390/jrfm16070324>.
- Naeem, M., Bouri, E., Boako, G. and Roubaud, D. (2019). Tail dependence in the return-volume of leading cryptocurrencies. *Finance Research Letters*, 36, 101326. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2019.101326>.
- Naeem, M., Joseph, M. and Hao, J. (2023). Is cryptocurrencies extreme returns-volumes relationship affected by COVID-19? *Review of Economics and Finance*, 21, 2713-2725. <https://doi.org/10.55365/1923.x2023.21.293>.
- Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A peer-to-peer electronic cash system. Erişim tarihi: 12.06.2024. <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>.
- Özkan, N. (2012). Kripto para piyasasında fiyat değişimlerinin makine öğrenmesi yöntemleriyle tahmini. A. Ünvan, Y. (Ed.), *Bankacılık ve Finans Çalışmaları* (ss. 92- 114). Fransa: Livre de Lyon.
- Özyeşil, M. (2019). The relationship between the popularity of cryptocurrencies and their prices, returns and trading volumes: A structural break and comparative analysis. *İstanbul İktisat Dergisi*, 69(2), 133-157. <https://doi.org/10.26650/ISTJEC-CON2019-0017>
- Pata, U. K. (2018). Türkiye'de enflasyon, tasarruf ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin simetrik ve asimetrik nedensellik testleri ile analizi, *Maliye Dergisi*, 174, 92-111.
- Sahoo, P. K. and Sethi, D. (2024). Market efficiency of the cryptocurrencies: Some new evidence based on price-volume relationship. *International Journal of Finance & Economics*, 29(2), 1569-1580. <https://doi.org/10.1002/ijfe.2744>.
- Sahoo, P. K., Sethi, D. and Acharya, D. (2019). Is Bitcoin a near stock? Linear and non-linear causal evidence from a price-volume relationship. *International Journal of Managerial Finance*, 15(4), 533-545. <https://doi.org/10.1108/IJMF-06-2017-0107>.
- Samut, S. and Yamak R. (2018). Price-volume relationship in cryptocurrencies: Rolling window causality test. B. Polat, M. Güler, H. Derin, H. (Ed.). *Studies on Social Sciences* (ss. 133-51), Adıyaman: İksad Yayınevi.
- Sapuric, S., Kokkinaki, A. and Georgiou, I. (2020). The relationship between Bitcoin returns, volatility and volume: Asymmetric GARCH modeling. *Journal of Enterprise Information Management*, 35(6), 1506-1521. <https://doi.org/10.1108/JEIM-10-2018-0228>.
- Toda, H. Y. and Yamamoto, Y. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes, *Journal of Econometrics*, 66(1) 225-250. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(94\)01616-8](https://doi.org/10.1016/0304-4076(94)01616-8).
- Yılanç, V. and Bozoklu, Ş. (2014). Türk sermaye piyasasında fiyat ve işlem hacmi ilişkisi: Zamanla değişen asimetrik nedensellik analizi. *Ege Academic Review*, 14(2), 211-220.
- Yılmaz, T. and Kaygın, C. Y. (2018). Kripto paralarda getiri ve işlem hacmi arasındaki ilişkisi üzerine ampirik bir inceleme. A. Temizer, İ. Serbestoğlu, (Ed.). *Multidisipliner Çalışmalar-4* (ss. 251-268). Montenegro: Institut za Geografiju.
- Zhang, Y., Garg, R., Golden, L. L., Brockett, P. L. and Sharma, A. (2024). Segmenting Bitcoin transactions for price movement prediction. *Journal of Risk and Financial Management*, 17(128), 1-17. <https://doi.org/10.3390/jrfm17030128>.
- Araştırmacı Katkısı: Bu çalışmada tüm yazarların katkıları eşit derecededir. Araştırma sürecinde yazarlar arasında işbirliği ve katkı oranı bakımından herhangi bir ayırım yapılmamıştır.
- Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma boyunca herhangi bir çıkar çatışması yaşanmamış ve bu araştırmanın sonuçları tamamen akademik ve bilimsel objektiflik çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Extended Abstract

Purpose: The primary aim of this research is to investigate the causal relationship between Bitcoin's closing prices and trading volume from September 17, 2014, to June 30, 2024. The study seeks to elucidate how Bitcoin's market dynamics, specifically the interaction between its price and trading volume, have been influenced by various developments and events over time. This includes assessing the impact of market trends, technological advancements, regulatory changes, and significant economic events that have shaped Bitcoin's behavior. A particular focus is given to June 26, 2024, to evaluate any unique effects or anomalies on Bitcoin's market metrics on this date, which could be attributed to major news or developments affecting the cryptocurrency landscape. By analyzing these relationships and events, the research aims to provide a deeper understanding of how Bitcoin's price and trading volume interact and how these interactions have evolved throughout a crucial period in its history.

Design and Methodology: Symmetric and asymmetric causality tests were used to examine the causal relationship between Bitcoin's closing prices and trading volume. Among these tests, the Hacker and Hatemi-J (2006) causality test is a method that estimates critical values using bootstrap simulations and minimises small sample problems. In the test, the lag length is optimised with the Hatemi-J Information Criterion (HJC) to improve the accuracy and stability of the model. The first step in the application of the Hatemi-J (2012) asymmetric causality test, which is another method, is to determine the appropriate lag length and additional lag length of the vector autoregression (VAR) model. Determining the lag length is a critical step to improve the accuracy of the model and the reliability of the causal relationship. The appropriateness of the VAR model is usually evaluated by criteria such as AIC. AIC helps to determine the lag length of the model that performs best and provides the least information loss. The fact that financial data are usually not normally distributed may affect the asymptotic distribution of the Wald test. To solve this problem, critical values are calculated using bootstrap simulations. Bootstrap methods simulate the distribution of test statistics using various subsamples of the data, and thus more reliable critical values are obtained. Time-varying causality analysis assesses the evolution of asymmetric causal relationships over time. The analysis is performed for each observation interval in the data set. At each step, the previous observation is removed and a new observation is added. This process continues until the end of the data set. The test statistics are compared with the critical values calculated by the bootstrapping method, and these results are presented graphically. In the graph, if the time-varying causality relationships lie above the "1" line, this indicates the existence of a time-varying asymmetric causality relationship. This finding is an important indicator of understanding that positive and negative aspects of shocks create different effects and how these effects change over time.

Findings: According to the Hacker-Hatemi (2006) symmetric causality test, no causality relationship was found between the variables. According to the results of the Hatemi-J (2012) Asymmetric Causality Test, a bidirectional causality relationship is observed for positive shocks between Bitcoin closing prices and trading volume. This suggests that both variables mutually react and interact with favorable market conditions. During positive shocks, investors tend to increase both prices and trading volume. In contrast, in the case of negative shocks, negative shocks to trading volume have a unidirectional effect on Bitcoin closing prices. This suggests that negative changes in trading volume further depress closing prices. It is observed that negative shocks cause prices to move in a more negative direction by reducing trading volume. The results of the Time-Varying Asymmetric Causality Analysis are consistent with the findings of the Hatemi-J test. The graphs show that causality relationships are strengthened on certain dates and are temporary on other dates. Especially on 19.01.2024, a causality relationship emerged from closing prices to trading volume, which may occur during periods of high volatility or after important news. In addition, significant events on 16.10.2019, 10.11.2019, 05.01.2020 and 20.02.2020—the COVID-19 pandemic and institutional adoption in other periods affected the causal relationships between price and trading volume. The events on these dates changed investor behavior and market dynamics, which led to the emergence of causal relationships.

As a result, we have obtained comprehensive insights into how price and trading volume dynamics in the Bitcoin market have changed over time and how specific events have influenced these relationships. The results show that positive and negative shocks significantly alter the interactions between prices and trading volume in the Bitcoin market. In particular, negative shocks are observed to depress prices further with a decrease in trading volume. These findings provide an important basis for understanding the effects of exogenous events that affect market dynamics and investor behavior on Bitcoin's price and trading volume.

Research Limitations: The study's limitations are primarily centered around the focus on Bitcoin exclusively, excluding other cryptocurrencies, and potentially overlooking broader market dynamics. By analyzing only Bitcoin prices and trading volumes, the study may not capture the interplay among different digital assets that could influence or mirror Bitcoin's behavior. Additionally, the research is confined to a specific period from September 17, 2014, to June 30, 2024, which limits the generalizability of the findings to other time frames where market conditions, technological developments, or regulatory changes might significantly alter the relationships between price and trading volume. These limitations suggest that future research could benefit from a broader analysis including multiple cryptocurrencies, longer time periods, and additional influencing factors to provide a more comprehensive understanding of market dynamics.

Implications (Theoretical, Practical and Social): The research results provide important insights into the dynamics of price and trading volume in cryptocurrency markets. Theoretically, asymmetric causality relationships reveal that market participants' responses to positive and negative shocks differ. Practically, regulators and market participants can take these findings into account to improve risk management strategies and enhance market transparency. Socially, information and education activities can be carried out to help investors make more informed decisions. Future studies can examine the causal relationships between different cryptocurrencies and how these relationships change according to market conditions.

Originality/Value: This study contributes to the existing literature examining the asymmetric causal relationships between Bitcoin prices and trading volume. The use of innovative methods such as the Hacker-Hatemi (2006) Symmetric Causality Test, Hatemi-J (2012) Asymmetric Causality Test, and Time-Varying Asymmetric Causality Analysis provides a detailed examination of market dynamics. The study takes an important step towards a better understanding of the complexity of cryptocurrency markets by analysing the causal relationships that emerge on specific dates and the evolution of these relationships over time. This is a valuable source of information for investors and researchers.

Sivil Toplum Kuruluşlarının Yönetim Stratejileri¹

Hazal Swearingner²

Başyuru Tarihi: 13.08.2024

Kabul Tarihi:29.01.2025

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının (STK) yönetim stratejilerini araştırmaktır. Çalışma, insan kaynakları, stratejik iş birliği ve mücadele stratejileri başlıkları altında yönetim stratejilerini incelemektedir. Farklı faaliyet alanlarındaki STK’ları temsil edecek şekilde çeşitlendirilmiş örneklem kullanılarak yürütülen araştırma, STK’ların yapısı ve işleyişi hakkında kapsamlı bir anlayış geliştirmeyi amaçlamaktadır. Araştırma, Çankırı ilindeki STK’larla gerçekleştirilmiş ve veriler, yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak yönetici konumundaki bireylerle toplanmıştır. Betimsel içerik analizi tekniği kullanılarak çözümlenen verilerden, 3 ana tema altında 12 alt tema ve 23 kod tespit edilmiştir. Çalışma, STK’larda genellikle gönüllüler üzerine kurulu insan kaynakları yönetiminin, ücretli personel yetersizliğinin yaygın bir sorun olduğunu göstermektedir. Gönüllü sayısındaki eksiklikler, STK’ların etkinliğini ve sürdürülebilirliğini olumsuz etkilerken, kriz anlarında ve özel günlerde gönüllü sayısındaki artışlar toplumsal destek mekanizmalarını güçlendirmektedir. STK’lar, kamu kurumlarıyla kurdukları iş birlikleriyle toplum hizmetlerinin kalitesini ve erişimini artırmakta; sosyal medya stratejileri sayesinde daha geniş kitlelere ulaşmaktadır. Çalışma, STK’ların insan kaynakları yönetimi, iş birliği stratejileri ve mücadele stratejilerinde daha kapsamlı ve sürdürülebilir yaklaşımlar benimsemeleri gerektiğini ortaya koymaktadır. Ücretli personel sayısının artırılması, gönüllü yönetim stratejilerinin güçlendirilmesi, özel sektörle iş birliğinin artırılması ve sosyal yardım stratejilerinin etkinliğinin artırılması, STK’ların etkililiğini ve sürdürülebilirliğini geliştirecektir. Çalışmanın sonuçları, STK’ların yönetim stratejilerinin iyileştirilmesi ve bu stratejilerin sürdürülebilirliği için gerekli adımların atılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum Kuruluşları, Yönetim Stratejileri, Gönüllülük, Mücadele, İş Birliği

1 Bu çalışma için Çankırı Karatekin Üniversitesi Fen, Matematik ve Sosyal Bilimler Etik Kurulu’ndan 24.05.2024 tarihinde etik kurul onayı alınmıştır.

2 Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmetler Bölümü, hazalswearingner@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8573-641X

Management Strategies of Non-Governmental Organizations

Hazal Swearingner³

Submitted by: 13.08.2024

Accepted by: 29.01.2025

Article Type: Research Article

Abstract

The aim of this study is to investigate the management strategies of nongovernmental organizations (NGOs) in Turkey. The study examines management strategies under the headings of human resources, strategic collaboration, and coping strategies. Conducted using a diversified sample representing NGOs from different fields of activity, the research aims to develop a comprehensive understanding of the structure and functioning of NGOs. The research was carried out with NGOs in Çankırı province, and data were collected through semi-structured interviews with individuals in managerial positions. The data, analyzed using descriptive content analysis, revealed 12 sub-themes and 23 codes under 3 main themes. The study highlights that human resource management in NGOs is often based on volunteers, with a widespread issue being the insufficiency of paid staff. The lack of volunteers negatively affects the effectiveness and sustainability of NGOs, while increases in volunteer numbers during crises and special events strengthen community support mechanisms. NGOs enhance the quality and accessibility of community services through collaborations with public institutions and reach broader audiences through social media strategies. The study indicates that NGOs need to adopt more comprehensive and sustainable approaches in human resource management, collaboration strategies, and coping strategies. Increasing the number of paid staff, strengthening volunteer management strategies, enhancing collaboration with the private sector, and improving the effectiveness of social aid strategies will enhance the effectiveness and sustainability of NGOs. The results of the study are of great importance for improving NGO management strategies and taking necessary steps for the sustainability of these strategies.

Keywords: Non-Governmental Organizations, Management Strategies, Volunteering, Advocacy, Collaboration

JEL Kodu: I: Health, Education, and Welfare

³ Çankırı Karatekin University, Social Sciences Vocational School, Dept. of Social Services, hazalswearingner@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8573-641X

Giriş

1980 sonrası yaşanan küreselleşme, özelleşme ve neoliberal değişimlere paralel olarak, sivil toplum kuruluşları ulusal sosyal politikanın önemli aktörleri arasına girmiştir (Sarıipek, 2017, s.82). Sivil toplum, devlet ve birey arasında bulunan, gönüllü, kendi kendini yöneten, bağımsız, hukuksal düzen ve ortak değerler etrafında şekillenen örgütlü toplumsal bir yaşam alanı olarak tanımlanır (Aslan, 2010, s. 360). Sivil toplum kuruluşları (STK), kâr amacı gütmeme, bağımsızlık, gönüllülük ve bir vizyona ve ideale sahip olma gibi temel ilkeleri taşır (Şahin ve Öztürk, 2011, s.16). Vakıflar, dernekler, meslek kuruluşları ve sendikalar STK'lara örnektir. Bu kuruluşlar, refah hizmetlerinin sunumu, ilgili politikaların planlanması ve oluşturulması gibi yöntemler kullanarak sosyal sorunlara yönelik çözümler geliştirmeyi amaçlar (Yavuz ve Es, 2020, s.157). Türkiye'de yapılan kapsamlı bir araştırma, STK'ların 50 farklı alanda aynı ve nakdi yardımlarda bulduklarını ortaya koymuştur (Şentürk, 2015, s.298). STK'ların temel amacı, toplumun farklı kesimlerinin ortak çıkarlarını birleştirerek bu çıkarları toplumsal bir talep haline getirmek ve böylece kamuoyu baskısı yaratmaktır (Akman, 2018, s.458). STK'lar, bu amaçlara ulaşmak için farklı yönetim stratejileri kullanır.

Yönetim stratejileri, etkin stratejilerin oluşturulması, uygulanması ve sonuçlarının izlenip değerlendirilmesi için yapılan kararlar ve faaliyetlerin bütünüdür (Dinçer, 1994, s.23). Yönetim stratejileri, bir organizasyonun hedeflerine ulaşmasını sağlamak için benimsenen planlı ve sistematik yaklaşımlar olup, bu kavram, sivil toplum kuruluşlarının amaçlarına ulaşmada kullandıkları insan kaynakları yönetimi, stratejik iş birlikleri ve mücadele stratejilerini kapsamaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının yönetim stratejileri, amaçlarını gerçekleştirmeleri açısından büyük önem taşır. STK'lar yönetim stratejilerini belirlerken hem etkili hem de verimli olmayı hedeflerler. Etkililik, arzulanan hedefe ulaşıp ulaşılmadığını ölçerken, verimlilik ise en az kaynak ve maliyet kullanımı ile bu hedefe ulaşılmasını tanımlar (Ülgen ve Mirze, 2010, s.453). Bu sebeple, STK'ların belirledikleri yönetim stratejileri hem stratejiler, toplum üzerindeki etkilerini hem de verimliliklerini artırmak için kritik öneme sahiptir.

Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının yönetim stratejilerine yönelik çalışmalar sınırlıdır. Alan yazınındaki bu eksikliğe katkıda bulunmayı amaçlayan bu çalışmanın hedefi, farklı faaliyet alanlarındaki çeşitliliği temsil edecek şekilde seçilmiş sivil toplum kuruluşlarının yönetim stratejilerini araştırmaktır. Yönetim stratejileri, insan kaynakları, stratejik iş birliği ve mücadele stratejileri başlıkları altında incelenecektir. Bu çalışmanın, mevcut yönetim uygulamalarını değerlendirerek Türkiye'deki STK'ları daha yakından tanıma fırsatı sunması beklenmektedir. Ayrıca, sosyal refah alanlarında sunulan hizmetlerin etkisini ve verimliliğini artırmaya yönelik stratejik planlamalar için gerekli verileri sağlayacaktır. Sivil toplum kuruluşlarının yönetim stratejilerini anlama ve analiz etme çabaları, bu tür stratejilerin daha etkili ve verimli hale getirilmesini sağlayarak daha adil, demokratik ve kapsayıcı bir toplum oluşturma yolunda önemli bir adım teşkil etmektedir.

Literatür Taraması / Yazın İncelemesi

STK'lar toplumun farklı kesimlerine hizmet sunma, toplumsal değişim yaratma ve sosyal sorunlara çözüm bulma misyonlarını yerine getirirken, etkili yönetim stratejilerine duyulan ihtiyaç giderek artmaktadır. Bu stratejiler, insan kaynakları yönetiminden stratejik iş birliklerine, mücadele stratejilerinden karar alma süreçlerine kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Bu çerçevede, mevcut literatürde yer alan çalışmalar incelenerek STK'ların yönetim stratejilerinde öne çıkan temel kavramlar ve terminoloji tanımlanacak, ayrıca mevcut uygulamalar değerlendirilecektir. STK'ların yönetim stratejileri üzerine yapılan çalışmaların sınırlı olması nedeniyle, bu çalışma, alandaki bilgi birikimini derinleştirerek STK'ların daha etkili ve sürdürülebilir yönetim stratejileri geliştirmelerine katkı sağlamayı hedeflemektedir.

İnsan Kaynakları Yönetimi

Sivil toplum kuruluşları, çalışma gücünün neredeyse tamamının insan kaynaklarına dayandığı örgütlerdir (Kurt ve Taş, 2015, s.201). Bu kuruluşlarda insan kaynakları, çalışan personel ve gönüllüler olmak üzere iki ana grubu kapsar (Ciucescu, 2014, s.157). Çalışan personel, üst kademe yöneticiler ve profesyonellerden oluşur ve tam zamanlı, yarı zamanlı ya da proje bazlı olarak çalışarak, belirli bir ücretlendirme politikası çerçevesinde maaş ve sosyal haklar elde eder (Kurt ve Taş, 2015, s.205). Bu bağlamda, çalışan personel, kurumsallaşmış STK'ların önemli bir parçasıdır. STK'larda çalışan personelin sürekliliği ve motivasyonunun sağlanmasında, ücretlendirme, kariyer planlaması ve performans değerlendirmesi gibi faktörler önemli rol oynar (Larik vd., 2021, s.969).

STK'larda insan kaynaklarının önemli bir diğer bölümünü gönüllüler oluşturmaktadır (Köstepen ve Özmutaf, 2018, s.614). Gönüllülük, herhangi bir karşılık beklemeden yapılan iş, emek veya katkıdır (Arslan, 2018, s.3). Gönüllüler, maddi bir beklenti olmaksızın uzmanlık bilgisini, emeğini, zamanını ve enerjisini sunan kişilerdir (Kurt ve Taş, 2015, s.205). Gönüllülerin STK'larda aktif rol almalarının nedenleri, bireysel (saygı görmek ve yeni şeyler öğrenmek), sosyal (yeni dostlar edinmek ve toplumsal görevleri yerine getirmek) ve çevresel faktörlerden (çevreden gelen teşvik veya baskı ve yardım isteyenleri kırmama isteği) kaynaklanabilir (Kurt ve Taş, 2015, s.207). Gönüllü yönetimi; gönüllü ihtiyacının belirlenmesi, gönüllü temini, uyumlaştırma, eğitim ve yetiştirme, değerlendirme ve ödüllendirme süreçlerini içerir (Arslan, 2018, s.5).

İnsan kaynakları yönetimi, sivil toplum kuruluşlarında ortak bir hedefe yönelik bireylerin istihdamını, yönetimini, yönlendirilmesini ve koordinasyonunu sağlamak amacıyla gerçekleştirilen tüm faaliyetleri kapsamaktadır (Arslan, 2018). Ancak birçok STK, projelerinde yeterli insan kaynağı katılımı sağlayamamakta veya var olan insan kaynağının kalıcılık ve süreklilik sorunları yaşamaktadır (Arslan, 2018, s.5). Özellikle gönüllülerin temini, kalıcılığı, verimliliği ve motivasyonlarına ilişkin sorunlar, STK'ların karşılaştığı güncel sorunlar arasındadır (Arslan, 2018, s.3). Ayrıca, çalışan personel ve gönüllüler arasında koordinasyon ve iş birliği sağlanması kritik bir gereklilik olmasına rağmen, bunu gerçekleştirecek yönetim stratejileri her zaman mevcut olmayabilir (Arslan, 2018, s.6). İnsan kaynakları yönetiminin bir diğer önemli stratejik alanı ise karar alma mekanizmalarının çeşitliliğidir. Bazı kuruluşlarda kararlar, her üye ve temsilcinin bağımsız oylarıyla alınırken (Yılmaz ve Akdeniz, 2020, s.351), diğer STK'larda kararlar önceden alınmakta ve personelin sadece onaylaması beklenmektedir (Ciucescu, 2014, s.157). Bu durum, alınan kararların etik boyutlarını ve olası sonuçlarını sorgulamayı gerektirebilir. Dolayısıyla, etkili ve adil karar alma süreçleri, sivil toplum kuruluşlarının yönetim stratejileriyle yakından ilişkilidir.

Stratejik İş Birliği

Yönetim stratejilerinin önemli bir ayağı, stratejik iş birliğidir. Stratejik iş birliği, sivil toplum kuruluşlarının kamu, özel sektör kuruluşları veya diğer STK'larla ortak hedeflere ulaşmak için yaptığı iş birliğini ifade eder (Ardahan, 2010, s.219). Toplumsal sorunlarla başa çıkmak genellikle tek bir kurumun kapasitesini aşar (Joo Chang, 2009, s.76). Bu nedenle, STK'ların faaliyet alanlarında etkili çözümler geliştirebilmeleri için hükümet, iş dünyası ve diğer kâr amacı gütmeyen kuruluşlarla güç birliği yapmaları giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Kurulan iş birlikleri, hizmetlerin ve ürünlerin ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasını, daha fazla ihtiyaç sahibine erişim sağlanmasını, maliyet ve risklerin paylaşılmasını, etkinlik, verimlilik ve üretkenliğin artırılmasını sağlar (Ardahan, 2010, s.220).

Stratejik iş birlikleri, STK'lar ile kamu, özel sektör veya diğer STK'larla kurulabilir. STK-kamu iş birlikleri, katılımlı hükümet olarak da tanımlanmakta olup hem merkezi yönetim hem de yerel yönetimlerle gerçekleştirilebilir (Sarıpek, 2017, s.89). Bu iş birliği türü, STK'ların ve kamu kurum ve kuruluşlarının sosyal sorunların çözümlerinde sahip oldukları imkanları paylaşmaları ile büyük bir fark yaratmaktadır (Akman, 2018). Örneğin, belediyeler STK'lara göre daha geniş yetki ve mali kaynağa sahiptirler ve kurulan iş birliklerinde STK'ların etkinlik ve verimliliğini artırabilmektedir (Akman, 2018, s.453). Buna karşılık STK'lar da

belediyelerin topluma daha yakın olmaları, toplumun ihtiyaçlarını daha iyi anlamaları ve bu ihtiyaçlara hızlı cevap verebilmeleri nedeniyle belediyelerin etkinlik ve verimliliğini artırabilirler. Bu karşılıklı iş birliği, her iki tarafın da güçlü yönlerini kullanarak sosyal sorunların çözümünde daha etkili sonuçlar elde etmelerine olanak tanır. Kamu kuruluşlarının bu iş birliklerini yaygınlaştırmak için kurumsal kapasitesini artırması, muhataplarını daha iyi tanıması ve destekleyici bir rol üstlenmesi gerekmektedir.

STK-özel sektör iş birlikleri, 1960 sonrası yükselişe geçen bir iş birliği türüdür ve kurumsal sosyal sorumluluk kavramı ile ilişkilendirilmektedir (Yıldırım, 2021, s.256). Bu tür iş birlikleri, STK ve markanın karşılıklı yarar sağlaması amacıyla belirlenen ortak sosyal amaç doğrultusunda stratejik pazarlama, iletişim ve sosyal sorumluluk projeleri geliştirmesi ile kurulur (Yıldırım, 2021, s.257). Bu projeler, hem markanın toplumsal sorumluluk bilincini artırırken hem de STK'nın kaynak ve etki alanını genişletir. Özel sektör, STK'lara finansal ve aynı destek sağlar ve insan kaynakları sunar (Mirońska ve Zaborek, 2019, s.7). Buna karşılık, markalar bu iş birliklerinden marka imajı oluşturma ve marka bilinirliği kazanma gibi faydalar elde eder (Polonsky ve Speed, 2001, s.1367).

Stratejik iş birliklerinin bir diğer türü, iki veya daha fazla STK arasında kurulan iş birlikleridir. Bu tür iş birlikleri, STK'ların insan gücü, örgütsel kapasiteleri, bilgi ve tecrübelerini paylaşarak ortak hedeflere ulaşmalarını sağlar. İş birliği kuran STK'lar, diğer STK'ların başarılı uygulamalarından örnek alarak kendi uygulamalarını geliştirme fırsatı bulurlar (Ardahan, 2010, s.232). Ancak, STK-STK iş birlikleri oldukça nadirdir (İlter ve Coşkun, 2009, s.61). Bu nadirliğin başlıca nedenleri arasında, STK'ların sınırlı insan ve finansal kaynakları paylaşma zorlukları ile STK'lar arasındaki yazılı olmayan rekabet yer almaktadır (İlter ve Coşkun, 2009, s.61). Bu nedenlerden dolayı, STK'ların iş birliklerini artırmaları, toplumsal etkilerini genişletmeleri ve daha etkili projeler gerçekleştirmeleri açısından kritik bir öneme sahiptir.

Mücadele Stratejileri

Yönetim stratejilerinin son ayağı mücadele stratejileridir. STK'ların mücadele stratejileri, örgütün organizasyon yapısına bağlı olarak belirlenir (Sarıca, 2019, s.52). Bu nedenle, mücadele stratejilerini incelerken örgütlerin organizasyonel işleyişi hakkında da kapsamlı bilgi edinmek mümkündür. Mücadele stratejileri, medya aracılığıyla kamuoyunu harekete geçirme, projeler, kampanyalar, eğitim ve uzmanlık sağlama ile aynı ve nakdi sosyal yardımlar sunma şeklinde çeşitli biçimlerde olabilir (Dellmuth ve Tallberg, 2017, s.6). Bu stratejilerin etkinliği, STK'ların hedeflerine ulaşmalarında ve toplumsal değişim yaratmalarında kritik bir rol oynamaktadır.

Medya aracılığıyla kamuoyunun harekete geçirilmesi, STK'ların yaygın olarak kullandığı bir mücadele stratejisidir. STK'lar, çeşitli medya kanallarını bilgi, topluluk ve aksiyon fonksiyonları çerçevesinde kullanmaktadır (Lovejoy ve Saxton, 2012, s.1). Bilgi fonksiyonu, kuruluşun kendisiyle ilgili bilgileri, haberleri ve gerçekleri paydaşlarına sosyal medya üzerinden iletmesini kapsar. Topluluk fonksiyonu, diyalog oluşturma, topluluk kurma ve mesajlara yanıt verme gibi etkileşimleri içerir. Aksiyon fonksiyonu ise, bağış yapma, yardım amaçlı alışveriş veya kampanyalara gönüllü katılım gibi harekete geçmeyi teşvik eden davranışları kapsamaktadır. Sosyal medyanın bu üç fonksiyonunun etkin bir şekilde kullanılması, STK'ların toplumsal etkilerini artırmalarına ve hedeflerine ulaşmalarına önemli katkılar sağlar.

Medya, özellikle sosyal medya, STK'ların hedef kitlelerine ulaşmaları, kendilerini ifade etmeleri ve farkındalık yaratmaları için önemli bir araçtır. Sosyal medya, belirlenen hedefler doğrultusunda diyalogu etkin bir şekilde güçlendirerek ilerlemeyi kolaylaştırır (Bozkanat, 2020, s.149). Sosyal medyanın diğer medya kanallarına göre birçok avantajı vardır. Örneğin, sosyal medya, geleneksel medya araçları ile erişilemeyen demografik gruplara ulaşma imkânı sunar. Ayrıca, video, ses ve çeşitli görsellerle zenginleştirilmiş içeriklere olanak tanınması ve yeniliklere açık bir imaj sergilemesi nedeniyle STK'lar tarafından tercih edilmektedir (Bozkanat, 2020, s.155). Sosyal medyanın düşük maliyetli platformlar sunması ve hızlı bilgi yayma özellikleri de diğer avantajları arasında yer alır (Obar vd., 2012, s.16). Techreport'un 2018 verilerine göre, dünya genelindeki STK'ların %95'i

sosyal medyanın çevrimiçi farkındalık için etkili olduğunu düşünmekte ve %93'ü bir Facebook sayfası kullanmaktadır. Ancak, sosyal medyanın kullanımında yaşanan bilinç ve altyapı eksiklikleri ile profesyonellikten uzaklık gibi sorunlar, bu mücadele stratejilerinin etkinliğini sınırlamaktadır (Yıldırım, 2021, s.404).

Bunun yanı sıra, kampanya ve projelerin kullanımı, STK'ların mücadele stratejilerinden bir diğeridir. STK'lar, belirli dönemlerde sosyal sorunlara karşı duyarlılığı artırmak ve bu konularda yardım talep etmek amacıyla kampanyalar düzenler. Deprem, hayvan hakları veya çevre gibi konular, halkın ilgisini çekebilir ve yardım etme isteği uyandırabilir. Bu tür kampanyalar, bağışların ve gönüllü katılımının artmasına katkıda bulunur ve STK'lar tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır (Şentürk, 2015, s.299). Kampanyalar, geniş kitlelere ulaşmayı ve toplumsal farkındalık yaratmayı kolaylaştırırken, projeler de sosyal faaliyet alanlarında ek fon yaratmaya ve harcamaları yönetmeye yardımcı olur. Bu stratejiler, STK'ların finansal kaynaklarını artırarak sürdürülebilirliklerini sağlamalarına ve daha etkili hizmetler sunmalarına olanak tanır. Bu nedenle, kampanya ve projelerin stratejik kullanımı, STK'ların toplumsal etkilerini ve etki alanlarını genişletmelerinde kritik bir rol oynamaktadır.

Bir diğer mücadele stratejisi eğitim ve uzmanlık sağlamaktır. STK'lar, kamuoyunun bilgilendirilmesi, bilinçlendirilmesi ve eğitilmesi amacıyla önemli çalışmalar yürütür ve bu sayede toplumsal hayat üzerinde büyük bir etki yaratır. Bu strateji kapsamında, STK'lar çeşitli eğitim programları, seminerler ve atölye çalışmaları düzenleyerek toplumun farklı kesimlerine bilgi ve beceri kazandırır. Bu faaliyetler, bireylerin kendilerini geliştirmelerine ve toplumsal sorunlara daha etkili çözümler üretmelerine olanak tanır. STK üyeleri, sağlık, hukuk, eğitim ve sosyal hizmetler gibi kendi uzmanlık alanlarında, bilgilerini paylaşarak ve danışmanlık sunarak ihtiyaç sahiplerinin sorunlarını çözmelerine yardımcı olur. Ayrıca, STK'lar, geleneksel kültürün tarihini ve sosyal öğelerini gelecek nesillere aktarma ve yaşatma konusunda da önemli bir eğitim rolü üstlenirler (Bayraktar, 2014, s.193). Eğitim ve danışmanlık faaliyetleri hem bireylerin kişisel gelişimlerine hem de toplumsal yapıların güçlendirilmesine katkıda bulunur, böylece STK'lar toplumun genel refahına önemli bir katkı sağlar.

STK'ların rol oynadığı bir diğer mücadele stratejisi aynı ve nakdi sosyal yardımlardır. Ülkemizde, özellikle 1999 depremi sonrasında STK'lar sosyal yardımlar alanında daha etkin hale gelmiştir (Başpınar ve Şentürk, 2010). Günümüzde STK'ların yaklaşık olarak 50 farklı türde aynı ve nakdi yardım sağladığı bilinmektedir. Bu yardım türleri arasında yakacak, gıda ve giyim sağlanması, sigorta prim borçlarının ve faturaların ödemesi gibi yardımlar öne çıkmaktadır (Başpınar ve Şentürk, 2010). Ancak, STK'ların bütçeleri genellikle kısıtlıdır ve sürekli yardım yapma konusunda çoğu zaman zorluk yaşarlar. Ayrıca, STK'ların gelirleri tamamen bağışçılara bağlı olduğundan bütçeleri belirsizdir. Ekonomik krizler veya bağış yapmalarını engelleyecek durumlar ortaya çıktığında, STK'ların bütçeleri zayıflayabilir. Bu nedenle, STK'ların kaynakları dış paydaşların konumuna bağlıdır (Şentürk, 2015). Ayrıca, sosyal yardım faaliyetlerinde coğrafi eşitsizlikler de mevcuttur. Sosyal yardım faaliyetlerinde bulunan STK'ların büyük bir çoğunluğu büyük şehirlerde faaliyet göstermektedir (Şentürk, 2015, s. 297). Anadolu'nun birçok kentinde kurulan yardım derneklerinin büyük bir kısmı ise mali kaynak sıkıntısı yaşamaktadır (Şentürk, 2015, s.298).

Yöntem

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini örneklem ulaşım kolaylığı ve maliyet kısıtları nedeniyle Çankırı ilinde faaliyet gösteren STK'lar oluşturmaktadır. Çalışmanın örnekleme, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Ölçüt örnekleme, örneklemin belirlenen ölçütlere sahip kişilerden oluşturulmasıdır (Büyüköztürk vd., 2014). Bu ölçütler, araştırmacı tarafından belirlenir ve bu ölçütleri karşılayan kişiler araştırmaya dahil edilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.122). Bu araştırmanın amacı ve sorularına yönelik belirlenen temel ölçüt, sivil toplum kuruluşlarının sosyal dayanışma, dezavantajlı gruplar, yoksulluk ve sağlık gibi çeşitli faaliyet alanlarını yansımasıdır. Bu nedenle, Çankırı ilindeki sivil toplum kuruluşları, Çankırı İl Sivil

Toplum Müdürlüğü'nden temin edilen listeye dayanarak faaliyet alanlarına göre gruplandırılmıştır. Faaliyet alanları eğitim, kültür, gençlik, kadın, sağlık, sosyal yardım ve yoksulluk olarak belirlenmiş ve örneklem, bu faaliyet alanlarını yansıtacak şekilde oluşturulmuştur. Görüşülen 10 STK, eğitim destekleme, yerel kültürü yaşatma, çocuk koruma, gençlik çalışmaları, insani yardım, kadın dayanışması, sağlık ve bağımlılık önleme, ihtiyaç sahiplerine destek sağlama, geleneksel değerleri koruma ve sosyal yardımlaşma alanlarında faaliyet göstermektedir. Araştırmanın yürütüldüğü dönemde aktif olarak faaliyet gösteren ve araştırmaya katılmaya istekli olan STK'lar ile görüşülmüştür. Toplamda 10 STK ile görüşme yapılmış ve son üç görüşmede alınan yanıtlar birbirini tekrar ettiğinden, görüşmeler doyuma ulaşmış ve sonlandırılmıştır. Nitel araştırmalarda, görüşmeler sırasında benzer yanıtların tekrar edilmeye başlanması ve elde edilen verilerin yeterli düzeyde doygunluğa ulaşması durumunda, katılımcı sayısının artırılmasına gerek kalmamaktadır (Miles ve Huberman, 1994). Araştırma sürecinde katılımcılara kodlar verilmiş ve isimleri kullanılmamıştır. Bu kapsamda, araştırmaya dahil olan katılımcıların demografik bilgileri ve kodları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: *Katılımcı Bilgileri*

Katılımcı Kodu	Yaş	Cinsiyet	Görev	Görev Süresi
STK1	65	Erkek	Kurucu Üye	24 yıl
STK2	62	Kadın	Başkan	1,5 yıl
STK3	47	Kadın	Başkan	3 yıl
STK4	30	Erkek	Başkan	11 yıl
STK5	55	Erkek	Başkan	6 yıl
STK6	66	Kadın	Başkan	15 yıl
STK7	33	Kadın	Mali ve Destek Hizmetleri Uzmanı	11 yıl
STK8	68	Kadın	Yönetim Kurulu Başkanı	10 yıl
STK9	39	Erkek	Kurucu Üye	18 yıl
STK10	35	Erkek	Şube Başkanı	3 ay

Veri Toplama Yöntem ve Araçları

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Bu teknik, araştırılan konuyu derinlemesine anlamak amacıyla katılımcılara önceden hazırlanmış yarı yapılandırılmış mülakat soruları yöneltilerek gerçekleştirilir ve her soruya kapsamlı yanıtların toplanmasını sağlar (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Soruların açık uçlu olması, derin ve detaylı görüşlerin elde edilmesine ve katılımcıların konuya ilişkin düşüncelerini rahatça ifade etmelerine olanak tanır (Türkünlü, 2000, s.544). Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Bu form, araştırmacı tarafından ilgili literatüre dayanarak, araştırma sorusunu daha ayrıntılı bir şekilde ele alabilecek şekilde oluşturulmuştur. Sorular, sivil toplum kuruluşlarının insan kaynakları, stratejik iş birlikleri ve mücadele stratejilerini yakından tanımak amacıyla hazırlanmıştır. Araştırmacı, görüşme sorularını oluştururken, soruların anlaşılabilir ve çok boyutlu olmamasına, ayrıca yanıtlayıcıyı yönlendirmemesine özen göstermiştir (Yılmaz ve Altinkurt, 2011, s.638). Katılımcıyı araştırma dışına yönlendirebilecek belirsiz sorulardan kaçınılmıştır (Baltacı, 2019, s.374).

Verilerin Toplanması

Veriler yüz yüze toplanmıştır. İlgili STK'lara ulaşıldıktan sonra, yönetici konumundaki bireylerle uygun zamanlarda görüşme yapmak üzere randevu alınmıştır. Bu çalışmadaki veriler, katılımcıların kendilerini rahatça ifade edebileceği ortamlarda ve onların belirlediği zaman dilimlerinde toplanmıştır. Görüşmeler

başlamadan önce tüm katılımcılara araştırmanın içeriği hakkında bilgi verilmiştir. Görüşme soruları, her bir katılımcıya aynı ifadelerle ve aynı anlamı çağrıştıracak tonlamalarla yöneltilmiş ve not alma tekniği kullanılmıştır. Görüşmelerin tamamı Temmuz 2024'te gerçekleştirilmiştir.

Veri Analizi ve Değerlendirilme Yöntemi

Araştırma verilerinin çözümlenmesinde betimsel içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Betimsel içerik analizi, elde edilen verilerin belirlenen temalar doğrultusunda özetlenip yorumlandığı bir yaklaşımdır (Ültay vd., 2021, s.190). Bu temalar, önceden tanımlanan kavramlara göre yapılan kodlama yöntemiyle oluşturulmuştur (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Elde edilen yazılı metinler birçok kez okunarak bir kod listesi hazırlanmıştır. Kodlar, benzer anlamlar taşıyan açıklamalar altında gruplanmış, konu dışı bilgiler değerlendirmeye alınmamıştır. Kodlar anlam bütünlüğü göz önünde bulundurularak gruplanmış ve belirlenen alt temalar oluşturulmuştur. Alt temalar, araştırmanın başında belirlenen ana temalar (insan kaynakları, stratejik iş birliği ve mücadele stratejileri) altında sınıflandırılmıştır. STK'ların yönetim stratejilerini anlamaya yönelik olarak 3 ana tema, 12 alt tema ve bu alt temalara ilişkin 23 kod belirlenmiştir. Belirlenen tema, alt tema ve kodlar Tablo 2'de sunulmuştur. Bulguların yazımında alıntı seçiminde çarpıcılık (farklı görüş), açıklayıcılık (temaya uygunluk), çeşitlilik ve uç örnekler gibi ölçütler dikkate alınmıştır (Ünver vd., 2010, s.66).

Tablo 2: Ana Tema, Alt Tema ve Kodlara Dair Açıklamalar

Tema	Alt Tema	Kod
İnsan Kaynakları Yönetimi	Personel Yönetimi	Çalışan Personel Sayısının Yetersizliği
	Gönüllü Yönetimi	Gönüllülükte Yaşanan Eksiklikler Kriz Anlarında ve Özel Günlerde Artan Gönüllü Sayısı
	Karar Alma	Merkezi ve Demokratik Karar Alma Sistemleri Bürokratik Zorluklar
	İletişim	İletişimde Yaşanan Zorluklar
Stratejik İş Birliği	STK-STK İş Birliği	Kriz Anları ve Özel Günlerde İş Birliği Ortak Değer Yargıları STK Platformları
	STK-Kamu İş Birliği	Kamu Kurumları ile Kurulan İş Birlikleri
	Sosyal Medya Stratejileri	Medya Araçlarının Dönüşümü Kamuoyu etkisi
Mücadele Stratejileri	Proje Yönetimi	Avrupa Birliği Projeleri Proje Üretim Sürecindeki Zorluklar
	Toplumsal Gelişim	Eğitimler Danışmanlık Hizmetleri Kültürel Mirasın Korunması
	Sosyal Yardımlar	Aynı Yardımlar Nakdi Yardımlar Başvuruların İncelenmesi
	Afet ve Özel Gün Yönetimi	Afetler Özel Günler
	Maddi Kaynaklar	Fon Eksikliği

Etik Uygunluk

Araştırmanın etik ilkelere uygun olarak yürütüldüğüne dair Çankırı Karatekin Üniversitesi Fen, Matematik ve Sosyal Bilimler Etik Kurulu'ndan 27.06.2024 tarihinde, 42 sayılı toplantıda onay alınmıştır.

Bulgular

İnsan Kaynakları Yönetimi

İnsan Kaynakları yönetimi ana teması altında dört alt tema belirlenmiştir ve bu alt temalar altında altı kod oluşturulmuştur.

Personel Yönetimi

Çalışan Personel Sayısının Yetersizliği: Yalnızca kurumsallaşmış ve devlet desteği alan STK'larda çalışan personel bulunmaktadır. Diğer STK'larda ise insan kaynakları tamamen gönüllülere dayanmaktadır. Çalışan personel bulunan STK'larda bile, personel sayısının yetersiz olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum, mevcut personelin iş yükünü artırarak STK'ların etkinliğini sınırlamaktadır. Örneğin, STK7'nin belirttiği gibi, "Kurumda iki kişi çalışıyor; birisi destek personeli, diğeri ise uzman kadrosundadır." Bu eksiklik, STK'ların operasyonel kapasitesini ve hizmet kalitesini etkileyen önemli bir sorundur.

Gönüllü Yönetimi

Gönüllülükte Yaşanan Eksiklikler: STK'lar, gönüllü sayısındaki eksikliklerden şikâyet etmektedir. Gönüllü sayısının, amaçlanan hedeflerin gerçekleştirilmesi için yetersiz olduğu ifade edilmektedir. Bu durumun, insanların STK'lara karşı taşıdığı önyargılarla ilişkili olduğu belirtilmiştir. STK1'in belirttiği gibi, "Dernekteki gönüllü sayısı yeterli değil. İnsanlar, korku, endişe ve önyargı nedeniyle üye olmaktan çekiniyor. İdeolojik nedenlerden dolayı üye ve gönüllü çekmekte zorlanıyoruz." Ayrıca, gönüllü profillerindeki yaş ortalamasının yüksekliği de bir diğer sorundur. STK'lar, gençlerin gönüllü olmaktan kaçındığını ve bu durumun, derneklerin sürdürülebilirliği açısından sorun teşkil ettiğini belirtmektedir. STK6'nın vurguladığı gibi, "Zayıf yönümüz, gençlere ulaşamamış olmamız. Gençleri derneğe çekmek ve üye olmalarını sağlamak için faaliyetlerimiz yetersiz. Önemli olan bizden sonra da devam edebilmesi. Bu yüzden gençlere daha çok yoğunlaşmamız lazım."

Kriz Anlarında ve Özel Günlerde Artan Gönüllü Sayısı: Çalışmamız, STK'ların gönüllü sayılarında deprem ve yangın gibi kriz anlarında ile milli ve dini bayramlar gibi özel günlerde belirgin bir artış yaşandığını göstermektedir. Bu dönemlerde, STK'lar daha geniş bir gönüllü havuzuna erişim sağlayarak toplumsal olaylara hızlı bir yanıt verebilmektedirler. STK4'ün belirttiği gibi, "Kriz durumlarında gönüllü sayımız 2000-3000 arasında değişmektedir. Ramazan ayında erzak kolisi dağıtımında 300 kişiye kadar ulaşmıştır." Bu durum, STK'ların özel günlerde ve kriz anlarında daha etkili müdahale edebilme kapasitesini ortaya koymaktadır.

Karar Alma

Merkezi ve Demokratik Karar Alma Sistemleri: Çalışmamızda, şubeleşmiş ve şubeleşmemiş STK'larda farklı karar alma sistemlerinin varlığı saptanmıştır. Şubeleşmiş STK'larda merkezi bir karar alma sistemi uygulanmakta olup, tek bir merkezden alınan kararlara tüm temsilcilerin uyması beklenmektedir. Örneğin, STK1'in belirttiği üzere, "Genel şubemiz Ankara'dadır. Ankara'daki dernek üyeleri bir plan hazırlar ve temsilciler bu plana uyar." Bu merkezi sistem, STK'ların genel stratejik hedeflerini tutarlı bir şekilde uygulamalarına olanak tanımaktadır. Öte yandan, şubeleşmemiş STK'larda karar alma süreci daha katılımcı ve esnek

bir yapıya sahiptir. Bu tür STK'larda kararlar genellikle ortak paydada buluşularak alınır. STK5'in belirttiği gibi, "Karar alma sürecinde genellikle ortak paydada buluşuluyoruz. Ortaya atılan her fikrin avantajları ve dezavantajları üzerinden ilerleyerek karar veriyoruz. Karar verme aşamasında oylama ya da anket gibi belirleyici yöntemlere başvuruyoruz. Karar verme sürecinde bütçeyi ön planda tutuyoruz." Bu esnek yapı, daha demokratik ve ihtiyaçlara uygun çözümler geliştirilmesini destekleyebilir.

Bürokratik Zorluklar: Bazı STK'ların karar alma süreçleri, her bir kararın merkezi bir yönetim kurulunun onayı ve imzasından geçmesini içermektedir. Bu durum, bürokratik zorluklara yol açarak kararların gecikmesine neden olabilmektedir. STK7'nin belirttiği gibi, "Alınacak kararlar şube başkanı ile istişare ediliyor ve sonrasında yönetime sunuluyor. Yönetimden bazen katılmayanlar oluyor ve imza konusunda çoğunluğu sağlamak gerektiğinden bu noktada sıkıntılar ortaya çıkıyor." Bu bürokratik süreçler, kararların zamanında alınmasını ve uygulanmasını engelleyebilir ve bu da STK'ların etkinliğini ve verimliliğini olumsuz yönde etkileyebilir.

İletişim

İletişimde yaşanan zorluklar: İletişimde yaşanan zorluklar, STK'ların insan kaynakları yönetiminde öne çıkan bir diğer faktördür. STK3'ün vurguladığı gibi, "Dernek üyelerinin eleştiriye açık olması gerekmektedir." Bu ifade, yapıcı eleştirinin ve açık iletişimin STK'ların iletişimde ihtiyaç duyduğu unsurlar olduğunu göstermektedir. Üyelerin eleştirilere açık olmaması ile açık iletişim eksikliği problemlerin zamanında çözülmesini engelleyip örgüt içindeki genel verimliliği azaltabilir. STK8'den alınan bilgi ise, üyeler arasındaki çatışmaların yaşanabildiğini ve bu çatışmaları önlemek için STK'ların çeşitli yöntemlere başvurabildiklerini ortaya koymuştur: "Derneğimizde üyeler arasında yaşanan çatışmalar olumsuz etkilemektedir. Bu çatışmalar sebebiyle yönetim kurulunda köklü değişikliklere gidilecektir." Çatışmalar, iletişim kopukluklarına ve karar alma süreçlerinde zorluklara yol açabilir. Bu tür çatışmaların çözülmemesi, organizasyon içinde kalıcı sorunlara ve yönetim problemlerine neden olabilir.

Stratejik İş Birliği

Stratejik iş birliği ana teması altında iki alt tema belirlenmiştir ve bu alt temalar altında dört kod oluşturulmuştur.

STK-STK İş Birliği

Kriz Anları ve Özel Günlerde İş Birliği: Görüşmelerimiz, STK'ların diğer STK'larla kriz anlarında ve özel günlerde iş birliği içerisinde çalıştıklarını göstermiştir. STK'ların bu tür iş birlikleri, toplumsal destek mekanizmalarının etkinliğini artırmaktadır. STK1'in belirttiği gibi, "[KAPATILMIŞ SENDİKA] ile iş birliği sağladık. Bu sendika ile milli bayramları ve özel günleri birlikte kutlarız. En son 29 Ekim'i beraber kutladık." Bu tür iş birlikleri, etkinliklerin daha geniş bir kitleye ulaşmasını sağlar ve toplumsal bağları güçlendirir. Öte yandan, STK7'nin ifade ettiği gibi, "Afetlerde yiyecek desteği konusunda vakıflarla iş birliği yapıyoruz." Kriz durumlarında yapılan bu iş birliği, kaynakların daha etkili bir şekilde kullanılmasını ve hızlı müdahale sağlanmasını mümkün kılar.

Ortak Değer Yargıları: STK'lar, iş birliği yapacakları diğer STK'ları belirlerken ortak değer yargılarına sahip olanları seçmeye özen göstermektedir. Bu ortak değerler, iş birliklerinin temelini oluşturarak ortak hedeflere ulaşmayı ve daha etkili sonuçlar elde etmeyi mümkün kılar. STK5'in belirttiği gibi, "[KAPATILMIŞ DERNEK] ile protokol imzaladık. Partner protokolümüz var. Bunun dışında, ortak iş yapmak için bize başvuru yapılmak istenirse, yönetim kurulumuzca incelenip değer yargılarımıza uygun olup olmadığı değerlendirilir. Eğer uygun bulunursa, onlarla da iş birliği yapabiliriz. Yardımlarımızı beraber dağıtalım, basın açıklaması yapalım veya bir eylem gerçekleştirelim." Bu açıklama, iş birliklerinin ortak değerlerin ve hedeflerin paylaşılmasına dayandığını vurgular.

STK platformları: STK-STK iş birliklerinin bir diğer önemli alanı STK platformlarıdır. STK platformları, farklı STK'ların ortak hedefler doğrultusunda iş birliği yapmalarını sağlayan geçici, tüzel kişilikten yoksun oluşumlardır. STK4'ün belirttiği gibi, “[KAPATILMIŞ DERNEK], [KAPATILMIŞ DERNEK] ve biz bir sivil toplum platformu oluşturduk ve faaliyetlerimiz doğrultusunda bu derneklerle iş birliği yapıyoruz. Diğer illerde bulunan dernekler bile bu platformda yer alıyor. İhtiyaç halinde bu platformdan destek alabiliyoruz. Faaliyet yürüttüğümüz gruplara da bu platformlar üzerinden ulaşıyoruz. Örneğin, 50 tane STK bir araya gelerek bir platform oluşturuyor ve bu platformlar üzerinden iş birliği sağlamıyor.” Bu tür platformlar, STK'ların hem yerel hem de ulusal düzeyde daha etkili ve koordineli çalışmalar yürütmelerine yardımcı olmaktadır.

STK-Kamu İş Birliği

Kamu Kurumları ile Kurulan İş Birlikleri: Çalışmamızda, STK-Kamu iş birliklerinin yaygın bir şekilde kurulduğu gözlemlenmiştir. Bu iş birlikleri arasında bakanlıklar, müdürlükler, hastaneler, okullar ve üniversiteler yer almaktadır. İlk olarak, ortak etkinlikler düzenlenerek iş birliği sağlanmaktadır. STK8'in ifadesiyle, “Derneğin diğer kuruluşlar, okullar veya üniversitelerle iş birlikleri oldukça güçlüdür. İş birliği yapılan kurumlarla ortak etkinlikler düzenlenmektedir.” STK5 ise, “Kamu kurumlarıyla iş birliği yapıyoruz; örneğin, Gençlik ve Spor Bakanlığı ile gençlik merkezlerinde ortak faaliyetler yürütüyoruz” şeklinde açıklamıştır. İş birliklerinin diğer bir şekli ise, faaliyet yürütülen sosyal gruplara ulaşmak içindir. STK3'ün belirttiği üzere, “Faaliyet yürüttüğümüz sosyal gruplara ulaşmak için Millî Eğitim Bakanlığı, hastane, İl Sağlık Müdürlüğü gibi yetkili birimlere başvurulup izinler alınmaktadır. Mahalle muhtarlarından da yardımlar sağlanmaktadır.”

Mücadele Stratejileri

Mücadele stratejileri ana teması altında altı alt tema belirlenmiştir ve bu alt temalar altında on üç kod oluşturulmuştur.

Sosyal Medya Stratejileri

Medya Araçlarının Dönüşümü: Çalışmamız, STK'ların medya araçlarını kullanma stratejilerindeki dönüşümü ortaya koymuştur. STK1'in belirttiği gibi, “Üyelerimize WhatsApp gruplarından ulaşıyoruz. Eskiden basın bildirimleri, gazeteler, dergiler etkiliydi.” Geleneksel medya araçlarının yerini sosyal medya platformları almıştır. Eskiden basın bildirimleri, gazeteler ve dergiler gibi geleneksel medya araçları ön plandayken, günümüzde sosyal medya etkinlikleri duyurmak ve geniş kitlelere ulaşmak için kritik bir rol oynamaktadır.

Kamuoyu Etkisi: Sosyal medya, STK'ların kamuoyunu etkileme ve destek sağlama amaçlarında kritik bir rol oynamaktadır. STK3'ün belirttiği gibi, “Yapılan tüm etkinlikleri resmileştirerek hem sosyal medyada hem de basın aracılığıyla insanlara duyurarak daha fazla gönüllüye ulaşmayı hedefliyoruz.” Ayrıca, STK8'in örneğinde olduğu gibi, “Dernek yöneticimizin sosyal medya hesabından, derneğin etkinlik duyuruları, başarı hikayeleri ve gönüllü deneyimlerini paylaşarak geniş kitlelere ulaşılmakta ve derneğe katılım teşvik edilmektedir.” Bu nedenle, sosyal medya, STK'ların kamuoyunu bilgilendirme, topluluk oluşturma ve gönüllü katılımını artırma konusunda güçlü bir stratejik araç olarak kullanılmaktadır.

Proje Yönetimi

Avrupa Birliği Projeleri: STK'lar, Avrupa Birliği (AB) projelerini, faaliyet alanlarına yönelik projeler geliştirerek etkin bir şekilde kullanmaktadırlar. STK6'nın belirttiği gibi, “İki Avrupa Birliği projesi yazdık ve bütçesiyle topluma faydalar sağladık. Bunlardan biri egzersiz yapmanın önemi üzerine, diğeri ise eğitimlerin düzenlenmesi üzerinedir.” AB projeleri, STK'lara finansal destek sağlamakta ve bu destekle toplum yararına

çeşitli projeler gerçekleştirmelerine olanak tanımaktadır. Ancak proje yazım sürecine dair yeterli bilgiye sahip olmayan derneklerin, bu projeleri etkin bir şekilde kullanamadıkları gözlemlenmiştir.

Proje Üretim Sürecindeki Zorluklar: Proje üretim süreci çeşitli zorlukları da beraberinde getirmektedir. STK4'ün açıklamasına göre, proje üretimi aşamasında birçok fikir ortaya çıkmakta ve bu fikirler arasında hangi yolun izleneceğine karar vermek zor olabilmektedir. STK6'nın belirttiği gibi, "AB projelerinde kendi belirlediğimiz, bakanlık projelerinde ise onların tanımladıkları projeleri yazıyoruz. Proje üretim aşaması biraz zorlayıcı; bunun nedeni ortaya çıkan birçok fikir ve bu fikirler arasında nasıl bir yol izleneceği konusunda kararsız kalınabilmesidir. Daha sonrasında, ortaya atılan her fikrin avantajları ve dezavantajları değerlendirilerek projeye karar veriyoruz." Bu süreç, STK'ların proje kararlarını daha sistematik ve demokratik bir şekilde almasını sağlamaktadır. Bu yaklaşım, projelerin daha iyi planlanmasını ve toplumsal ihtiyaçlara uygun hale getirilmesini desteklemektedir.

Toplumsal Gelişim

Eğitimler: STK'lar, çeşitli eğitim programları ve seminerler aracılığıyla toplumda farkındalık oluşturmayı ve bilgilendirmeyi hedeflemektedir. STK10'un belirttiği gibi, "Okullarda eğitimler, seminerler veriyoruz. Faaliyet alanımıza yönelik farkındalık oluşturmak ve bilgilendirmek birincil hedefimiz." Bu eğitimler, STK'ların hedef kitlelerine yönelik bilgi sağlama ve toplumda belirli konular hakkında bilinç oluşturma amaçlarını desteklemektedir.

Danışmanlık Hizmetleri: STK'lar, faaliyet alanlarına yönelik uzmanlıkları dahilinde danışmanlık hizmetleri de sunmaktadır. STK6'nın ifadesine göre, "Dernekte üyeler, online platform üzerinden kendi uzman oldukları alanlarda eğitimler ve danışmanlıklar sunmaktadır. Bizim önceliğimiz, danışmanlık hizmetleri sunmak, aile içi sorunları olanlara yol göstermek, sağlık, hukuk, şiddet ve türleri hakkında bilgi vermektir." STK'lar tarafından sunulan danışmanlık hizmetleri, bireylerin ihtiyaçlarına yönelik profesyonel destek sağlayarak rehberlik yapmaktadır.

Kültürel Mirasın Korunması: STK'lar, kültürel mirası koruma ve gelenekleri yaşatma konusunda önemli roller üstlenmektedir. STK2'nin belirttiği gibi, "Derneğimizin amacı kaybettiğimiz kültür ürünlerinin yeniden hatırlatıp, yaşatıp, aktarılması. Faaliyet alanımız yemek araştırmaları, halk oyunları, halk müziği, geziler, mahalle-çocuk oyunları. Yani diğer dernekler gelip geçecek daha doğrusu var olan o anki durumu toparlayacak yardımlar sağlarken bizimki kalıcı yönde. Örneğin bir yemek yarışması oldu ve kültürel yemeklerimizi yaptık ve bu hususta bir yemek kitabımız çıkacak. Bu geleceğe de bir yatırım." Bu açıklama, STK'ların kültürel değerleri koruma ve gelecek nesillere aktarma çabalarını vurgular. Benzer şekilde, STK9'un ifade ettiği gibi, "Derneğimiz kültürel bir dernektir. Türk örf ve adetinin yansıtılabilmesi için kültürel oyunlar, orta oyunları ve mahalle oyunları oynanmaktadır. Okullarda dersler verilmektedir. Açılışlarda ve törenlerde tanıtımlar yapılmaktadır." Bu tür faaliyetler, STK'ların kültürel mirası yaşatmaya yönelik somut adımlar attığını gösterir.

Sosyal Yardımlar

Aynı yardımlar: Aynî ve nakdî sosyal yardımlar, STK'ların bir diğer mücadele stratejisidir. Görüşülen STK'ların çoğunlukla aynî yardımları nakdî yardımlara tercih ettikleri gözlemlenmiştir. Aynî yardımlar, doğrudan malzeme veya hizmet sağlayarak ihtiyaç sahiplerine ulaşmayı amaçlamaktadır. STK3'ün belirttiği gibi, "Kırtasiye yardımı, beslenmeleri olmayan çocuklara kantin desteği, kışın bot, mont, okul forma desteği, bayram kıyafetleri, ramazanda market çekleri dağıtımı yapıyoruz." Bu tür yardımlar, özellikle temel ihtiyaçları karşılamaya yönelik somut ve doğrudan destekler sunar. STK4'ün açıklaması, "Kış aylarında çocuklara mont, bot dağıtımı, ramazanda koli dağıtımı ve veresiye defteri kapatma gibi küçük desteklerde bulunuyoruz," aynî yardımların çeşitliliğini ve kapsamını göstermektedir. STK7'nin ifadesine göre, "Rehabilitasyon merkezine

fırın yardımı, engelli asansörü gibi sosyal yardımlar düzenledik.” Bu açıklama, özel ihtiyaçları olan bireylere hizmet sunan kurumlar için yapılan yardımları vurgular. Engelli asansörleri gibi özel yardımlar, toplumun dezavantajlı gruplarının yaşam kalitesini artırmayı hedefler.

Nakdi Yardımlar: Çalışmamız, STK’ların nakdî yardımları genellikle daha az tercih ettiklerini ortaya koymuştur. Nakdî yardımlar, bireylerin finansal ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlarken, bu tür yardımların sağlanma süreci genellikle daha karmaşık ve bürokratik olabilir. STK7’nin açıklamasına göre, “*Nakdî yardım için başvuran kişilerin ihtiyacına göre sıralanıyor. Ocak ayında başvurular alınıyor ve kişilere dosya açılıyor. Açılan dosyalara göre ihtiyacı olan kişiler komisyonla belirleniyor.*” STK’ların nakdî yardımları kullanırken daha sıkı kontrol mekanizmaları kullandıkları görülmektedir.

Başvuruların incelenmesi: STK’lar, başvuruların değerlendirilmesi sürecinde gerçek ihtiyaç sahiplerini belirlemek amacıyla kapsamlı bir inceleme süreci yürütmektedir. STK5’in açıklamasına göre, “*Gerçek ihtiyaç sahiplerini bulmaya yönelik çeşitli araştırmalar yaparız. Diğer STK’lardan yardım alıp almadığı, yardım almayı kendisine alışkanlık haline getirip getirmediği en önemlisi. Aslında çalışma imkânına sahip insanları ayırtabilmek için iyi bir inceleme yapmaya çalışıyoruz. Bunu yaparken de kamudan, vakıflardan, bakanlıklardan ve diğer sivil toplum kuruluşlarından bilgi alıyoruz, gerçekten ihtiyaç sahibi mi, ona göre inceleme yapıyoruz. İhtiyaç sahibi ise gelen bağışlar ve fonlarla destek sağlıyoruz.*” Başvuruların incelenmesi süreci, yardım talebinde bulunan kişilerin gerçekten ihtiyaç sahibi olup olmadığını belirlemek için çeşitli kaynaklardan bilgi toplama stratejilerini içerir. STK’lar, başvuruların değerlendirilmesinde dikkatli bir inceleme yaparak, yardımların doğru kişilere ulaştırılmasını ve kaynakların etkin kullanımını hedefler.

Afet ve Özel Gün Yönetimi

Afetler: STK’lar, afet ve acil durumlarda kritik destek sağlama rolü üstlenmektedir. STK4’ün belirttiği gibi, “*Afet ve acil durum desteği kapsamında lojistik destek sağlıyoruz.*” Bu destek, afet bölgelerine gereken malzeme ve hizmetlerin hızlı bir şekilde ulaştırılmasını hedefler. STK7’nin açıklamasına göre, “*Sel, deprem, yangın gibi afetlerde giyim ve gıda yardımı yaptık. Örneğin, yemek aracı çıkarttık. Deprem sırasında sosyal market açıldı. Genel merkezden gelen tüm malzemeler oradan dağıtıma çıkarılıyor.*” Bu tür yardımlar, afet mağdurlarının temel ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlar.

Özel Günler: STK’lar, özel günlerde toplumsal yardımlaşma ve dayanışma amacı taşır. STK3’ün ifade ettiği gibi, “*Ramazan’da market çekleri dağıtımı yapıyoruz.*” Bu tür yardımlar, özel günlerde ihtiyaç sahiplerine destek sağlamak ve toplumsal dayanışmayı güçlendirmek için önemli bir rol oynar.

Maddi Kaynaklar

Fon Eksikliği: STK’lar, sosyal yardımlarda bulunurken maddi yetersizlikler konusunda çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. STK2’nin belirttiği gibi, “*Fon eksikliğimiz mevcut. Sadece bağışlarla geçiniyoruz. Gönüllülük esasından ötürü kim ne kadar verebilirse aidat dahi o şekilde ödeniyor. İdealist düşünüyoruz; ancak çalışmalarımıza bir fon desteği, maddi getiri sağlayacak bir kaynağın olmaması bizim isteklerimize ket vuruyor.*” Bu açıklama, STK’ların finansal zorluklar nedeniyle sosyal yardımları gerçekleştirmekte yaşadığı güçlükleri ve fon eksikliğinin getirdiği sınırlamaları göstermektedir. Buna karşın, bazı STK’lar kamu destekleri olarak finansal güçlerini artırabilmektedir. STK10’un ifadesine göre, “*Kamu yararına çalışan bir dernek olduğumuz için kamu desteği alıyoruz; bu bizim güçlü yönümüz.*” Kamu desteği, STK’ların finansal kaynaklarını güçlendirirken, sosyal yardımların uygulanabilirliğini ve sürdürülebilirliğini artıran bir faktördür.

Tartışma

İnsan Kaynakları Yönetimi

Çalışmamızın ilk boyutu, yönetim stratejilerinde insan kaynakları yönetimidir. İlk ve en önemli bulgumuz, ücretli personellerin yalnızca kurumsallaşmış STK'larda istihdam edildiği ve bu STK'larda da ücretli personel sayısının az olduğudur. Bu bulgu, STK'ların yeterli insan kaynakları istihdamı sağlayamadığını ve mevcut personelin kalıcılık ve süreklilik sorunları yaşadığını ortaya koyan diğer çalışmalarla uyumludur (Arslan, 2018, s.3). Bu durum, STK'larda çalışan personelin sürekliliği ve motivasyonunun sağlanmasında sorun oluşturabilir. STK'ların sürdürülebilirliği için ücretli personel sayısının artırılması gerekmektedir. Bu, personelin motivasyonunu ve kalıcılığını sağlamak için önemlidir. Personelin profesyonel gelişimini destekleyen programlar ve adil ücret politikaları, personel istihdamını ve sürekliliğini artırabilir.

İnsan kaynaklarının bir diğer ayağı gönüllü yönetimidir. Çalışmamız, genç gönüllü sayısındaki eksiklikleri göstermiştir. Gönüllü yönetiminin içerdiği süreçler arasında gönüllülere yönelik eğitim ve yetiştirme, değerlendirme ve ödüllendirme süreçleri yer almaktadır (Arslan, 2018, s.5). STK'ların genç gönüllü sayısını artırmaya yönelik düzenleyecekleri eğitimler ve ödüllendirme süreçleri, genç gönüllü sayısını artırmada etkili olabilir. Gönüllü sayısının artırılması ve gönüllülerin sürekliliğinin sağlanması için gönüllü yönetimi stratejileri geliştirilmelidir. Bu bağlamda, kapasite geliştirme, kâr amacı gütmeyen organizasyonların performansını artırmak veya değerlendirme gibi belirli bir kapasiteyi geliştirmek amacıyla araçlar tarafından sunulan eğitim, teknik destek, liderlik geliştirme ve hedefe yönelik finansman gibi unsurları içerir (Despard, 2016, s.356). Gönüllüler için düzenli eğitim programları ve ödüllendirme sistemleri oluşturulmalıdır. Genç gönüllülerin çekilmesi için sosyal medya ve üniversitelerle iş birlikleri yapılabilir.

Bu tema altındaki bir diğer önemli bulgumuz, kriz anlarında ve özel günlerde artan fakat sonrasında devam etmeyen gönüllülüğün önemli bir yönetim stratejisi sorunu olduğudur. Gönüllülerin temini, kalıcılıklarının sağlanması, verimlilikleri ve motivasyonlarına ilişkin sorunlar, başka bir çalışmada da gösterilmiştir (Arslan, 2018, s.6). Bu noktada, kriz ve özel günler sonrasında da gönüllülüğün devam etmesi, sürdürülebilir bir gönüllü yönetim stratejisidir. Kriz ve özel günlerde artan gönüllülüğün sürekliliğini sağlamak için gönüllülerle düzenli iletişim kurulmalı ve katılımlarını sürdürecektir projeler geliştirilmelidir. Gönüllülerin uzun vadeli projelerde yer alması teşvik edilmelidir.

Bu tema altındaki son bulgumuz, STK'ların farklı karar alma mekanizmalarına sahip olmalarıdır. Örneklemimizde, STK'ların şubeleşip şubeleşmemelerine göre karar alma mekanizmalarında farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Ancak STK'lar, şubeleşmelerinden bağımsız olarak, temel ilkeleri çerçevesinde mümkün olduğunca demokratik ve eşit katılımı kararlar almalıdır. Kapasite geliştirme süreci genellikle her durumun özelliklerine göre uyarlanır ve şekillendirilir, ancak çoğu çerçeve beş temel adım üzerinde hemfikirdir: paydaş katılımı ve ortaklık oluşturma; kapasite ihtiyaçlarının değerlendirilmesi, kapasite planı tasarımı; planın uygulanması ve değerlendirme (Petruney vd., 2014, s.439). Bu adımların, karar alma süreçlerinde demokratik ve eşit katılımı teşvik edecek şekilde uygulanması, STK'ların daha etkili ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşmasına katkı sağlayabilir. Demokratik bir yaklaşım, tüm paydaşların görüşlerinin dikkate alınmasını sağlar ve kararların meşruiyetini artırır. Eşit katılım, karar alma süreçlerinde daha kapsayıcı ve adil bir ortam sağlar, bu da kararların daha geniş bir destek bulmasına yardımcı olabilir. Böylece STK'ların iç yönetiminde şeffaflık ve hesap verebilirlik sağlanarak, STK'ların sürdürülebilirliği ve etkisi artırılabilir.

Stratejik İş Birliği

STK'lar, diğer STK'lar, kamu kuruluşları ve özel sektör ile stratejik iş birlikleri kurabilmektedir. Çalışmamız, STK'ların en yaygın iş birliklerinin bakanlıklar, müdürlükler, hastaneler, okullar ve üniversiteler gibi kamu kurum ve kuruluşlarıyla gerçekleştirildiğini göstermiştir. Bu iş birliklerini takiben STK-STK iş birlikleri yer

almaktadır. Önceki çalışmalar STK-STK iş birliklerini nadir olarak nitelendirirken, bizim çalışmamız bu iş birliklerinin sıklıkla kullanıldığını ortaya koymuştur (İlter ve Coşkun, 2009, s.61). Özellikle kriz anları ve özel günlerde artan iş birlikleri, bu dönemlerde daha koordineli ve etkili yardımların sunulmasını sağlayabilir. STK'lar kriz anları ve özel günlerden sonra da bu iş birliklerini sürdürmeyi hedeflemelidirler. STK platformları, bu iş birliklerini kolaylaştırabilirler. Bulgularımız STK'ların bu platformları iş birliği için kullandıklarını göstermiştir. Ancak, STK'lar, çoğunlukla yalnızca ortak değer yargılarına sahip oldukları diğer STK'larla iş birliği kurmaktadır. Bu da ortak hedeflere sahip birçok STK'nın temel değerlerinde ayrılmaları durumunda iş birliklerinin kurulmasını olumsuz etkileyebilir.

İlgili literatürde bahsedilen bir diğer iş birliği türü, kurumsal sosyal sorumluluk kavramı ile ilişkilendirilen STK-özel sektör iş birliğidir (Yıldırım, 2021, s.257). Çalışmamızda, yer alan STK'ların hiçbirinin özel sektörle iş birliği yaptığına dair bilgi bulunmamaktadır. Özel sektör-STK iş birlikleri, STK'lar için ayni ve nakdi destek sağlama, sosyal değer yaratma ve örgütsel kaynaklardan faydalanma gibi avantajlar sunmaktadır (Mirońska ve Zaborek, 2019, s.7). Bu nedenle, STK'ların özel sektörle iş birliği fırsatlarını artırmaları gerekmektedir. Alandaki çalışmalar, özel sektör ve STK'lar arasındaki ortaklıkları belirleyici faktörler arasında yönetim, şeffaflık, siyasi müdahale ve karar alma süreçlerinin önemli bir rol oynadığını ortaya koymuştur (Kasumya ve Haabazoka, 2024, s.102). STK'ların verimli ve etkili proje uygulamalarını artırmaları için hesap verebilirliğin güçlendirilmesi, personelin sürekli eğitimi ve kapasite geliştirilmesi, proje gereksinimlerinin doğru bir şekilde anlaşılması ve benzer alanlarda faaliyet gösteren diğer kuruluşlardan öğrenme amacıyla kapsamlı araştırmalar yapılmasının bu iş birliklerini destekleyebileceği sonucuna varılmıştır. Özel sektörle iş birliği yapmayan STK'lar, potansiyel destek fırsatlarını kaçırabilir ve sosyal etki alanlarını genişletme fırsatlarını yitirebilir. Bu bağlamda, özel sektörle iş birliği fırsatlarının artırılması, STK'ların etkililiğini ve sürdürülebilirliğini güçlendirebilir. STK'lar özelleştirilmiş proje teklifleri ve ortak etkinlikler düzenleyerek, bu iş birliklerini güçlendirebilir ve fırsatları artırabilir.

Mücadele Stratejileri

Stratejik yönetimin son ayağı mücadele stratejileridir. Araştırmamızın ortaya çıkardığı STK mücadele stratejileri arasında sosyal medya stratejileri, proje yönetimi, toplumsal gelişim, sosyal yardımlar ve afet ve özel gün yönetimi bulunmaktadır. Bulgularımız, bu mücadele stratejileri arasında sosyal medya kullanımının en yaygın olarak kullanılan strateji olarak öne çıktığını göstermektedir. Sosyal medya kullanımının, geleneksel medya araçları ile erişilemeyecek demografik özelliklere sahip hedef kitlelere ulaşmak ve interaktif bir şekilde çekiciliği artırılmış içeriklere olanak tanımak gibi avantajları bulunmaktadır (Bozkanat, 2020, s.149). Ancak STK'lar sosyal medyayı bir mücadele stratejisi olarak kullanırken, sosyal medya hesaplarına güçlü bir altyapı oluşturmalı ve paylaşımlarında profesyonelliği korumalıdır (Yıldırım, 2021, s.404).

Bir diğer önemli mücadele stratejisi, projelerin kullanımudur. Çalışmamızdaki bazı STK'lar, faaliyet alanlarında bulunan projeleri etkin olarak kullanmakta ve bu projelerden elde ettikleri fonları ihtiyaç sahiplerine hizmet sunmak amacıyla kullanmaktadır. Diğer STK'ların da bu projeleri sıklıkla kullanmaları, STK'ların yaşadıkları maddi sorunlara bir çözüm oluşturabilir. Ancak çalışmamızda, proje yönetim sürecinin zor olduğu ve proje yazımına dair yeterli bilgiye erişimde zorluklar yaşandığı tespit edilmiştir. Bu nedenle, STK'ların projeler konusunda bilgilendirilmesi ve proje danışmanlığı hizmetlerinin sağlanması, fon eksikliğine çözüm üretme potansiyeli taşımaktadır.

STK'ların aktif olarak benimsediği bir diğer mücadele stratejisi, ayni ve nakdi sosyal yardımlardır (Başpınar ve Şentürk, 2010). Örneklemimizde, STK'ların çeşitli ayni ve nakdi yardımlarda buldukları, ancak çoğunlukla ayni yardımları nakdi yardımlara tercih ettikleri tespit edilmiştir. Bu durum, sosyal refah literatüründe yoğunlukla tartışılan paternalist yaklaşım ile açıklanabilir. Paternalizm, devletin sosyal fayda ve sosyal maliyetlerin olduğu durumlarda bireylerin karar verme süreçlerine müdahale ederek bireylerin kararlarını yönlendirmesidir (Zülfüoğlu ve Soydan, 2019, s.279). Bu yaklaşımın bir parçası olarak STK'lar, bireylerin

nakit yardımları istedikleri gibi harcamalarına izin vermek yerine, doğrudan mal ve hizmetleri aynı yardım olarak sunarak bireylerin karar verme süreçlerine müdahale ederler. Bu yaklaşım, yardım alan kişilerin nakit yardımlarını sorumlu bir şekilde kullanamayacaklarına dair paternalist bir anlayışın sonucudur (Campbell ve Gaddis, 2017). Ancak nakdi yardımlar, yardım alan kişilerin kendi belirledikleri ihtiyaçlarına en uygun şekilde ulaşabilmelerine olanak tanıdığı için daha fazla fayda sağlamaktadır (Campbell ve Gaddis, 2017, s.1352). Bu nedenle, STK'lar nakdi yardımları yaygınlaştırmalıdır, çünkü bu, yardım alan kişilerin ihtiyaçlarını daha iyi karşılayarak sosyal yardımların etkinliğini artırabilir.

Araştırmanın Kısıtlılıkları

Bu araştırma, maddi kaynakların yetersizliği, zaman kısıtlılığı ve mesafelerin uzaklığı gibi nedenlerle Çankırı ili ile sınırlandırılmıştır. Çalışma kapsamında yalnızca Çankırı ilinde faaliyet gösteren STK'lar örneklem olarak seçilmiştir. Bu durum, Çankırı'nın kültürel, ekonomik ve siyasi yapısının elde edilen sonuçları etkileme ihtimalini artırmaktadır. Ayrıca, araştırmanın örnekleminin yalnızca belirli STK'ları içermesi, bulguların genellenebilirliğini sınırlamaktadır. Veri toplama sürecinde kullanılan yarı yapılandırılmış mülakat tekniğinin doğası gereği, bazı önemli bilgilerin gözden kaçma olasılığı da bulunmaktadır. Gelecekteki çalışmalar, farklı illerde ve çeşitliliği koruyarak daha geniş kapsamlı örneklemelerle gerçekleştirilmelidir.

Sonuç

Bu çalışma, faaliyet alanlarındaki çeşitliliği temsil edecek şekilde seçilmiş STK'ların yönetim stratejilerini, insan kaynakları, stratejik iş birliği ve mücadele stratejileri başlıkları altında incelemiştir. Çalışmamızın bulguları, STK'ların insan kaynakları yönetiminde ücretli personel sayısının artırılmasının ve gönüllü yönetimi stratejilerinin geliştirilmesinin önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, STK'ların kamu kurumları ve diğer STK'larla stratejik iş birliği yaparak etkili çözümler geliştirdiği, ancak özel sektörle iş birliğinde eksiklikler yaşandığı belirlenmiştir. Sosyal medya kullanımının yaygın bir mücadele stratejisi olarak öne çıkması, STK'ların yeni hedef kitlelere ulaşma ve etkileşim sağlama konusunda önemli avantajlar sunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, proje yönetimi ve sosyal yardım stratejilerinin etkinliğinin artırılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca, STK'ların çoğunlukla aynı yardımları nakdi yardımlara tercih ettiği bulunmuştur.

Bu bulgular ışığında, STK'ların insan kaynakları yönetimi, iş birliği stratejileri ve mücadele stratejilerinde daha kapsamlı ve sürdürülebilir yaklaşımlar benimsemeleri gerekmektedir. STK'lar, insan kaynaklarını güçlendirmek için hem ücretli personel hem de gönüllülerle ilgili stratejilerini gözden geçirmeli, iş birliği fırsatlarını genişletmelidir. Ayrıca, özel sektörle iş birliğinin teşvik edilmesi ve proje yönetimi süreçlerinin iyileştirilmesi, STK'ların kaynaklarını daha etkili kullanmalarına ve sosyal yardımların etkinliğini artırmalarına olanak sağlayacaktır. Nakdi yardımların artırılması ve paternalist yaklaşımlardan uzaklaşılması, yardım alan kişilerin ihtiyaçlarını daha uygun bir şekilde karşılayarak sosyal yardımların etkinliğini artırabilir. Böylece, STK'lar daha etkili, sürdürülebilir ve toplumsal ihtiyaçlara yanıt verebilen organizasyonlar haline gelebilirler.

Kaynakça

- Ardahan, F. (2010). Sivil toplum kuruluşlarının etkin yönetimi için stratejik iş birliği ve Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV) Suna-İnan Kırış Antalya Eğitim Parkı örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(2), 210-233. Erişim adresi: <https://www.j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/download/1112/579/3927>
- Arslan, M. L. (2018). Sivil toplum kuruluşlarında gönüllülük: Sorunlar ve çözüm yolları. *İlke Politika Notları*, 4, 1-16. Erişim adresi: https://ilke.org.tr/images/yayin/pdf/sivil_toplum_kuruluslarinda_gonulluluk_sorunlar_ve_cozum_yollari.pdf
- Aslan, Y. (2010). Sivil toplum ve demokrasi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 357-374. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/194584>

- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388. doi: 10.31592/aeusbed.598299
- Başpınar, A. ve Şentürk, M. (2010). Türkiye’de sosyal yardım uygulamaları: Sorunlar, ihtiyaçlar ve yönelimler (Yayımlanmamış rapor). İstanbul: İlim Kültür Eğitim Derneği (İLKE).
- Bayraktar, Z. (2014). Geleneğin aktarımında ve yaşatılmasında göçmen sivil toplum kuruluşlarının rolü: İzmir Bosna Sancak Kültür ve Yardımlaşma Derneği örneği. *Türük Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 193-206. doi: 10.12992/TURUK112
- Bozkanat, E. (2020). Sivil toplum kuruluşlarının sosyal medyada ilişki kurma ve iletişim stratejileri: Yeşilay Türkiye Facebook sayfası örneği. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(1), 149-168. doi: 10.17680/erciyesiletisim.595111
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Campbell, C. ve Gaddis, S. M. (2017). “I don’t agree with giving cash”: A survey experiment examining support for public assistance. *Social Science Quarterly*, 98(5), 1352-1373. doi: 10.1111/ssqu.12477
- Ciucescu, N. (2014). The human resources in nongovernmental organisations. *Annals of the Oradea University*, 1, 157-160. Erişim adresi: <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=4831ed09e0e2bf2b4491b8b7bf70e75643a2a06a>
- Dellmuth, L. M. ve Tallberg, J. (2017). Advocacy strategies in global governance: Inside versus outside lobbying. *Political Studies*, 65(3), 705-723. doi: 10.1177/0032321716674907
- Despard, M. R. (2016). Strengthening evaluation in nonprofit human service organizations: Results of a capacity-building experiment. *Human Service Organizations: Management, Leadership & Governance*, 40(4), 352-368.
- Dinçer, Ö. (1994). *İş dünyasındaki değişimler ve işletmelerde stratejik yönetim: Stratejik yönetim ve liderlik*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- İlter, O., ve Coşkun, S. (2009). *Sosyal yardım alanında SYDV ve STK işbirliği, sorunlar, çözüm önerileri (Uzmanlık Tezi)*. T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara. Erişim adresi: <https://aile.gov.tr/uploads/sygm/uploads/pages/uzmanlik-tezleri/8-sosyal-yardim-alaninda-sydv-ve-stk-isbirligi-sorunlar-cozum-onerileri-ozan-ilter.pdf>
- Joo Chang, H. (2009). Collaborative governance in welfare service delivery: Focusing on local welfare system in Korea. *International Review of Public Administration*, 13(1), 75-90. doi: 10.1080/12294659.2009.10805173
- Kasukumya, H. ve Haabazoka, L. (2024). Factors Affecting Private Sector Partnerships with Non-Governmental Organizations in Zambia: A Case Study of Musokotwane Compassion Mission Zambia. *African Journal of Commercial Studies*, 4(2), 93-103
- Köstepen, A. ve Özmutaf, N. M. (2018). STK’larda stratejiler ve temel kriterler: İzmir ilinde bir araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 23(1), 613-626. doi: 10.18092/ulikidince.344601
- Kurt, S. ve Taş, H. (2015). Sivil toplum örgütlerinde profesyonel ve gönüllü çalışma ilişkileri: Tehditler ve fırsatlar. *Hak İ’s Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4(8), 199-214. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/84830>
- Larik, K., Hussain, N., Mahar, S. A., Rehman, M. U. ve Lashari, A. K. (2021). Impact of human resources management practices on employee’s performances in non-governmental organization. *International Journal of Management*, 12(1), 966-974. doi: 10.34218/IJM.12.1.2021.084
- Lovejoy, K. ve Saxton, G. D. (2012). Information, community, and action: How nonprofit organizations use social media. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 17(3), 337-353. doi: 10.1111/j.1083-6101.2012.01576.x
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. New York: Sage Publications, Inc.
- Mirońska, D. ve Zaborek, P. (2019). NGO—business collaboration: A comparison of organizational, social, and reputation value from the NGO perspective in Poland. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 48(3), 532-551. doi: 10.1177/0899764019835868
- Obar, J. A., Zube, P. ve Lampe, C. (2012). Advocacy 2.0: An analysis of how advocacy groups in the United States perceive and use social media as tools for facilitating civic engagement and collective action. *Journal of Information Policy*, 2(1), 1-25. doi: 10.5325/jinfopoli.2.2012.0001
- Petrunej, T., Brunie, A., Kalema-Zikusoka, G., Wamala-Mucheri, P., ve Akol, A. (2014). Informing the future of capacity building: lessons from an NGO partnership. *Development in Practice*, 24(3), 435-441.
- Polonsky, M. J. ve Speed, R. (2001). Linking sponsorship and cause-related marketing: Complementarities and conflicts. *European Journal of Marketing*, 35(11/12), 1361-1385. doi: 10.1108/EUM0000000006484
- Sarıca, A. (2019). *Sivil toplum kuruluşlarının kurumsal kapasite geliştirme zorlukları* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

- Sarıipek, D. B. (2017). "Hak temelli" sosyal politikadan "hayırseverlik temelli" sosyal politikaya geçişte sivil toplum örgütlerinin rolü. *İnsan ve İnsan*, 4(11), 81-99. doi: 10.29224/insanveinsan.346507
- Şahin, L. ve Öztürk, M. (2008). Küreselleşme sürecinde sivil toplum kuruluşları ve Türkiye'deki durumu. *Journal of Social Policy Conferences*, 54, 3-29. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/9300>
- Şentürk, M. (2015). Türkiye'de kamunun ve STK'ların sosyal yardım uygulamaları: Yeni eğilimler ve ihtiyaçlar. *İstanbul University Journal of Sociology*, 3(28), 285-307. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/4884>
- Techreport Global NGO. (2018). 2018 Tech Report. Erişim adresi: <http://techreport.ngo/wp-content/uploads/2018-Tech-Report-English.pdf>
- Türkünlü, A. (2000). Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilir nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 24(2), 543-559. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/108517>
- Ülgen, H. ve Mirze, S. K. (2010). İşletmelerde stratejik yönetim (5. bs.). İstanbul: Beta Yayınları.
- Ültay, E., Akyurt, H. ve Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 188-201. doi: 10.21733/ibad.1043200
- Ünver, G., Bümen, N. T. ve Başbay, M. (2010). Ortaöğretim alan öğretmenliği tezsiz yüksek lisans derslerine öğretim elemanı bakışı: Ege Üniversitesi örneği. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 155(35), 63-77. Erişim adresi: <https://eb.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/561>
- Yavuz, K. ve Es, M. (2020). Sosyal politikaların sunumunda yeni bir yaklaşım olarak kurumlar arası iş birliği ağları: Nedenler, aktörler ve ağ yapısı bağlamında teorik bir inceleme. *The Journal of Academic Social Science*, 98(12), 148-176. doi: 0.16992/ASOS.36854
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (Genişletilmiş 10. bs.). Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldırım, M. B. (2021). Nedene dayalı pazarlamada marka-sivil toplum kuruluşu iş birliği: HAYTAP örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1), 255-294. doi: 10.19145/e-gifder.825784
- Yıldırım, S. (2021). Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının dijital dönüşümü: Mevcut durum ve engeller. *Sakarya İktisat Dergisi*, 10(4), 404-422. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2209054>
- Yılmaz, A. ve Akdeniz, B. (2020). Sivil toplum kuruluşlarında başarıya götüren yönetim ve liderlik özelliklerine ilişkin bir inceleme. *Türk İdare Dergisi*, 490(10), 325-362. Erişim adresi: [http://www.tid.gov.tr/kurumlar/tid.gov.tr/tum-sayilar\(2\)/2001-2025/2020/Haziran/SIVIL-TOPLUM-KURULUSLARINDA.pdf](http://www.tid.gov.tr/kurumlar/tid.gov.tr/tum-sayilar(2)/2001-2025/2020/Haziran/SIVIL-TOPLUM-KURULUSLARINDA.pdf)
- Yılmaz, K. ve Altinkurt, Y. (2011). Göreve yeni başlayan özel dersane öğretmenlerinin kurumlarındaki çalışma koşullarına ilişkin görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(2), 635-650. Erişim adresi: <https://scholar.google.com.tr/scholar?oi=bibs&cluster=4969725429605874977&btnI=1&hl=tr>
- Zülfüoğlu, Ö. ve Soydan, N. T. Y. (2019). Topluma hizmet uygulamaları dersinin maliye bölümü öğrencilerinin erdemli mal ve hizmetlere bakış açısı üzerindeki etkisi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 41(1), 278-296. doi: 10.14780/muiibd.582323

Teşekkür Notu: Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Hizmet bölümü 2022-2023 Bahar dönemi Sivil Toplum ve Sosyal Hizmet lisans dersi öğrencilerime makalenin ön hazırlık sürecindeki destekleri için teşekkür ederim.

Çatışma Beyanı: Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

EXTENDED ABSTRACT (VEYA GENİŞLETİLMİŞ ÖZET)

Purpose

The purpose of this study is to examine the management strategies of non-governmental organizations (NGOs) in Turkey. While NGOs are key actors in social policy, the literature on their management strategies

in Turkey is quite limited. To address this gap, this study will analyse the management strategies of NGOs representing different areas of activity, focusing on human resources, strategic collaborations, and advocacy strategies.

Design and Methodology

This study is descriptive research that examines the management strategies of NGOs operating in the province of Çankırı. The study aims to analyse key management areas, such as human resources, strategic collaborations, and advocacy strategies, to evaluate current management practices. The population of the study consists of active NGOs in Çankırı, with the sample selected through criterion sampling, a purposive sampling method. The criteria include NGOs representing various fields such as social solidarity, disadvantaged groups, poverty, and health. Ten NGOs were selected from a list provided by the Çankırı Provincial Directorate of Civil Society, and interviews were conducted with these NGOs. Data were collected using semi-structured interviews, a technique that allows participants to express their thoughts in depth through open-ended questions. Interviews were conducted face-to-face in environments where participants could comfortably express themselves, and anonymity was ensured by assigning codes to participants. The collected data were analysed using descriptive content analysis, which involves summarizing and interpreting the data within predefined themes. Three main themes (human resources, strategic collaboration, advocacy strategies) were identified at the outset of the study, leading to the creation of 12 sub-themes and 23 codes. The study identified themes and sub-themes including Human Resources Management (personnel, volunteers, decision-making, communication), Strategic Collaboration (NGO-NGO, NGO-public partnerships), and Advocacy Strategies (social media, project management, community development, financial resources). These were coded with issues like staffing, volunteer participation, decision-making systems, collaborations, media influence, project challenges, and funding. Relationships were established between themes and sub-themes during the analysis, and diversity and clarity were considered in the presentation of the findings.

Findings

Under the Human Resources Management theme, the Personnel Management sub-theme highlights the insufficient number of paid staff. Only institutionalized NGOs have paid staff, while others rely entirely on volunteers, increasing the workload on existing staff and limiting the effectiveness of NGOs. The Volunteer Management sub-theme focuses on the lack of volunteers and the increase in volunteers during crises. The shortage of volunteers, reluctance of young people to volunteer, and existing prejudices poses challenges to the sustainability of NGOs. The Decision-Making sub-theme examines centralized and democratic decision-making systems; centralized structures ensure consistent implementation of strategic goals, while democratic structures offer more participatory and flexible solutions. However, bureaucratic difficulties can delay decision-making processes, negatively impacting the efficiency of NGOs. The Communication sub-theme reveals how communication challenges affect internal efficiency within organizations. Under the Strategic Collaboration theme, the NGO-NGO Collaboration sub-theme shows that collaboration between NGOs increases during crises and special occasions, strengthening social ties and ensuring effective use of resources. The NGO-Public Collaboration sub-theme demonstrates the effectiveness of partnerships between NGOs and public institutions in reaching social groups and organizing joint activities. Under the Advocacy Strategies theme, the Social Media Strategies sub-theme highlights the transformation in how NGOs use media tools and the role of social media in influencing public opinion. The Project Management sub-theme shows that NGOs effectively use European Union projects to benefit society but face challenges in project development. The Community Development sub-theme demonstrates how NGOs contribute to society through activities such as training, consulting services, and cultural heritage preservation. The Social

Assistance sub-theme addresses the importance of in-kind and cash assistance and the challenges faced in the application process. The Disaster and Special Occasion Management sub-theme emphasizes the role of NGOs in providing social assistance during disasters and special occasions, while the Financial Resources sub-theme highlights the challenges posed by a lack of funds.

Research Limitations

The study was limited to the province of Çankırı due to financial constraints, time limitations, and geographical distances. Additionally, the generalizability of the findings is limited, as the sample includes only specific NGOs. Furthermore, the semi-structured interview technique used for data collection may lead to the possibility of overlooking some important information due to its inherent nature.

Implications (Theoretical, Practical, and Social)

In the area of Human Resources Management, our study highlights the challenges NGOs face in terms of a lack of paid staff and volunteer management. Increasing the number of paid staff is crucial for ensuring staff retention and motivation. This finding underscores the importance of professional development programs and fair wage policies for the sustainability of NGOs. In volunteer management, the lack of young volunteers is notable. Collaborating with social media and universities to encourage youth participation in volunteering is recommended. Additionally, maintaining volunteer numbers after crises requires regular communication and long-term project development. In decision-making processes, democratic and equal participation can enhance the legitimacy of decisions. Under the Strategic Collaboration theme, NGOs are frequently collaborating with public institutions, which play a significant role in reaching social groups and organizing events. It is recommended that the NGO-NGO collaborations, which increase during crises, should be sustained even after these events. However, NGOs often collaborate only with those sharing similar values, potentially limiting opportunities for partnerships. Moreover, the lack of collaboration with the private sector is noted. Private sector collaboration can provide NGOs with important in-kind and cash support; therefore, NGOs should seek to increase such opportunities. In the Advocacy Strategies section, social media strategies are widely used by NGOs. While social media is an effective tool for reaching large audiences, NGOs should focus on professional and effective social media management. Project management is an important advocacy strategy, particularly for securing funds, but more support is needed in project writing and management. The preference for in-kind assistance can be explained by a paternalistic approach; however, expanding cash assistance can better meet the needs of recipients, thereby enhancing the effectiveness of social assistance.

Originality/Value

This study's originality lies in its in-depth examination of the management strategies of non-governmental organizations (NGOs) in Turkey, addressing a significant gap in the existing literature. Research on NGOs in Turkey is limited, and this study contributes valuable insights, particularly in the areas of human resources management, strategic collaborations, and advocacy strategies. The study addresses critical challenges such as the lack of paid staff and difficulties in volunteer management, offering key recommendations for the sustainability of NGOs. Additionally, it provides suggestions on how to transform increased collaborations during crisis periods into long-term strategic planning. By highlighting the lack of collaboration with the private sector and offering practical solutions to bridge this gap, the study offers practical recommendations to help NGOs in Turkey develop more effective and sustainable management strategies, making a unique contribution to both theoretical and practical fields.

Turizm Planlamasında Antik Mutfak Kültürünün Destinasyon Çekiciliğine Etkisi Üzerine Çatalhöyük Üzerinden Ampirik Bir Değerlendirme¹

Hasan Ali ERDOĞAN²

Başvuru Tarihi: 10.09.2024

Kabul Tarihi: 25.12.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Kültürel miras, küresel turizm faaliyetlerinin yaklaşık yarısının belirlenmesinde ve yönlendirilmesinde etkili bir faktördür. Arkeolojik destinasyonlar, bu fenomenin önemli bir bileşenini oluşturmaktadır ve bu tür destinasyonlar, genellikle edutainment (eğitici ve eğlendirici) ve gastronomik etkinlikler gibi deneyimsel unsurlarla öne çıkmaktadır. Ancak mevcut alanyazında, arkeolojik mirasın gastronomik kültürünün turistik çekicilik üzerindeki etkilerini inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma, arkeolojik destinasyonların çekicilik değerinin, alanın antik mutfak kültürünün canlandırılması ve destinasyon kimliğine kazandırılması yoluyla artacağı hipotezine dayandırılmıştır. Başka bir deyişle, tematik gastronomi kimliğinin arkeolojik destinasyonlarla entegrasyonunun, planlama süreçlerinde dikkate alınmasının, bu bölgelerin turistik çekiciliğini artıracığı varsayılmaktadır. Bu bağlamda, bu ampirik çalışma ziyaretçilerin bakış açısını iki ana perspektiften değerlendirmeyi hedeflemektedir: (1) alana eklenen tematik gastronomi kimliğinin, potansiyel turistlerin alanı ziyaret/yeniden ziyaret etme kararları üzerindeki etkilerini ortaya koymak, (2) potansiyel ziyaretçilerin destinasyonlardaki restoranlarda geçmişin dönemin yemek kültürüne karşı gösterdikleri ilgiyi değerlendirmektir. Çalışma geçmiş mutfak kültürü unsurlarının planlama sürecinden itibaren ziyaretçi deneyimlerine entegrasyonunun, ziyaret motivasyonları ile anlamlı bir ilişki ortaya koyduğunu göstermektedir. Bu çalışma arkeoloji, gastronomi ve turizm planlama ve yönetimi bağlamında hem teorik hem de pratik çıktılar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Turizm planlaması, Antik mutfak kültürü, Çatalhöyük, Destinasyon çekiciliği

1 Bu çalışma için Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 14/06/2024 tarih, 12 toplantı sayısı ve 2024/506 karar numarası ile etik kurul kararı alınmıştır.

2 Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü, haerdogan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1795-4607

An Empirical Assessment of the Impact of Ancient Culinary Culture on Destination Attraction in Tourism Planning Over the Case Study of Çatalhöyük

Hasan Ali ERDOĞAN³

Submitted by: 10.09.2024

Accepted by: 25.12.2024

Article Type: Research Article

Abstract

Cultural heritage is a significant factor in determining and guiding approximately half of global tourism activities. Archaeological destinations constitute a critical component of this phenomenon, and such destinations often stand out with experiential elements such as edutainment (educational and entertaining) activities, experiential engagements, and gastronomic events. However, there is a lack of research in the current literature examining the impact of archaeological heritage culinary culture on tourism appeal. This study is based on the hypothesis that the attractiveness value of archaeological destinations will increase through the revitalization of ancient culinary culture and its integration into the destination identity. In other words, it is hypothesized that incorporating thematic culinary identity into archaeological destinations during planning processes will enhance the tourism appeal of these regions. In this context, the empirical study aims to evaluate visitors' perspectives from two main angles: (1) to assess the impact of the added thematic culinary identity on potential tourists' decisions to visit or revisit the destination, and (2) to evaluate the degree of interest that potential visitors show towards the historical culinary culture presented in restaurants at these destinations. The study demonstrates that the integration of historical culinary culture elements into visitor experiences as of the planning process is significantly related to visit/revisit motivation. This research provides both theoretical and practical contributions within the contexts of archaeology, gastronomy, and tourism planning and management.

Keywords: *Tourism planning, Ancient culinary culture, Çatalhöyük, Destination attraction*

JEL Kodu: Z18, Z38

³ Necmettin Erbakan University, Faculty of Tourism, Dept. of Tourism Guidance, haerdogan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1795-4607

Giriş

Küresel turizm endüstrisi yüzünü giderek kültür varlıklarına ve dolayısıyla kültür temelli turizm faaliyetlerine dönmektedir (UNESCO, 2021). Bu kültür faaliyetlerinin önemli bileşenleri arasında hem insanlığın ortak kültür mirası olması (Düring, 2011) hem de ulusal ve uluslararası kanunlarla korunması açısından önemli olan arkeolojik kültür varlıkları bulunmaktadır (Timothy, 2011). Kültür bileşenlerinin vazgeçilmezlerinden birisi de yeme içme kültürünün ürünü olan bireysel haz, keyif ve doyumluk hissi ile farklılıkları tatma adına önemli bir potansiyel barındıran gastronomik kültür unsurlarıdır. Hem arkeolojik kültür varlıklarının çekiciliği altında gerçekleşen arkeoturizm (Erdoğan, 2022; 2020; Erdoğan vd., 2022; Gautam, 2019; Türkay, 2014; Giraud ve Porter, 2010; Al-Busaidi, 2008; Wurz ve Van der Merwe, 2005), hem de yeme içme kültürünün potansiyeli sonucunda ortaya çıkan gastronomi turizmi (Hjalager ve Richards, 2002; Kivela ve Crotts, 2005; Akbaba ve Kendirci, 2016; Seçim, 2018; Pratt, Suntikui ve Agyeiwaah, 2020; Dixit ve Prayag, 2022), alanyazında ayrı ayrı ele alınmış ve incelenmiştir. Sadece arkeoturizm ve gastronomi turizmi, dünyada her türlü küresel turizm faaliyetlerinin %40'dan daha fazlasını oluşturan (Nguyen ve Cheung, 2013) ve etkisi yıllık %15 artan (Boyd, 2001) kültür turizminin önde gelen belirleyicileri ve önemli bileşenleri arasındadır (Erdoğan, 2020). Bu iki farklı çekicilik alanlarının bir araya getirilerek alanda sunulması destinasyonların çekiciliğini ve ziyaretçi sayılarını etkileyeceği öngörülmüştür. Öngörüye yanıt aramak ve hipotezleri test etmek için, UNESCO dünya Kültür Mirası Neolitik köyü, Çatalhöyük'ün tarih öncesi mutfak kültürü vaka çalışması olarak belirlenmiştir. Çalışma, antik mutfak kültürünün yeniden canlandırılması ile günümüz turistlerinin destinasyonları ziyaret/yeniden ziyaret etme niyetleri arasında önemli bir ilişki olup olmadığını araştırmaktadır. Katılımcıların antik mutfak kültürünü deneyimleme niyetiyle siteyi ziyaret etme veya yeniden ziyaret etme isteği geliştirip geliştirmedikleri anlaşılacaktır. Bu durum, antik gastronomik ürünlerin algılanan arkeolojik çekicilik seviyesini artırma potansiyeline sahip olduğunu ve dolayısıyla turistleri ziyaret/yeniden ziyaret etmeye teşvik ettiğini açıkça gösterecektir. Bu yönüyle çalışmanın turizm planlamasında yönlendirici olabilecek hem teorik hem pratik çıktıları sonuç kısmında sunulmuştur.

Araştırma, yukarıda ifade edilen soruyla, arkeolojik alanlarda deneyimlenebilecek gastronomik faaliyetlerin arkeo-destinasyonların algılanan çekicilik seviyelerine (itme ve çekme faktörlerine) etkisinin ne olabileceğine yanıt bulmayı amaçlamıştır. Arkeolojik mirasın, çeşitli turistler için odaklanmış ziyaret niyeti olarak tek başına motive edici bir unsur olabileceği açıktır (Ababneh, 2021; Al-Busaidi, 2008). Ancak destinasyonların sadece gastronomik motivasyonlar nedeniyle ziyaret edilmediği de bildirilmektedir (Akbulut ve Yazıcıoğlu, 2020). Yine de bilinmeyen antik gastronomik kültürlerin farklı ve kendine özgü donanımları birçok potansiyel turist için çekici olabilir. Böylece çalışmanın birinci hipotezi: "Arkeo-destinasyonlar (AD) farklı olanı deneyimleme olanağı sunmakta ve bu durum potansiyel turistleri çekebilmektedir" şeklindedir. Bu bağlamda, çalışma şu soruyu gündeme getirmektedir: "Modern olarak yeniden üretilmiş antik mutfak kültürlerine ait deneyimlenebilir ürünler, turistleri belirli arkeolojik destinasyonları ziyaret etmeye teşvik etmekte ve bu destinasyonların kimlik algısının çekicilik kapasitesini artırmakta mıdır?". Çalışmanın ikinci hipotezi ise "Arkeo-destinasyonlarda gelen turistler için başta antik yemek kültürü ürünlerinin alanda hizmete açılması gibi faaliyetlerin zenginleştirilmesi, bu alanın çekicilik algısına olumlu etki yapacaktır" şeklindedir.

Kavramsal Çerçeve

'Destinasyon kişiliği' veya 'destinasyon kimliği' kavramları, destinasyondaki kaynakların gelişmiş durumları ve çekicilik haline dönüşmüş halleri olarak tanımlanmaktadır; yani kaynakların harekete geçiren etkenler haline gelmesiyle şekillenen bir çekicilik oluşturması durumudur (Türkay, 2014, s. 205). Türkay'a (2014) göre, destinasyon kimliğini oluşturan kaynaklar, aynı zamanda destinasyonun turistlerin zihinlerinde nasıl algılandığını belirlemektedir. Bu durum turizm planlamacıları için önemli veriler sağlamaktadır (Moreira ve Iao, 2014). Arkeolojik destinasyonları eşsiz kılan özellikleri, geçmiş medeniyetlerden miras kalan somut ve somut olmayan sınırsız emanetin turistleri çekme kapasitelerini öne çıkarabilmeleridir. Tüketicilerin

zihinlerinde oluşan arkeodestinyasyon imajının önemli belirleyicileri arasında büyük antik şehir duvarları, görkemli nekropoller veya etkileyici tiyatrolar gibi antik insanların bir parçası olan kültür varlıkları sayılabilir (Düring, 2011).

COVID-19 pandemisi öncesinde arkeolojik miras ürünleri, küresel turist ziyaretlerinde yaklaşık %20 oranında bir artışa temel oluşturarak dünya çapında kültür turizmi endüstrisini ileriye taşımıştır (Foxell ve Trafford, 2010). Günümüzde, turizm planlaması başarısı ile arkeolojik kültür varlığı açısından zengin ve arkeoturizm endüstrisi gelişmiş ülkeler arasında İtalya (Pompei), Ürdün (Petra), Kamboçya (Ankor Watt), Meksiko (Machi Pucchi) sayılabilir. Gastronomi zenginliklerini planlayabilen ülkeler arasında ise Avustralya (Hall, Sharples, Mitchell, Macionis ve Cambourne, 2003), Niagara (Telfer ve Hashimoto, 2013) ve Singapur (Henderson, 2004) gösterilmektedir.

Turizm planlamasında somut bir varlık olmamakla birlikte, çekiciliğin kritik bir belirleyicisi olan otantiklik (özgünlük), turistler tarafından mekâna atfedilen bir değerdir (Stebbins, 1996). Ziyaretçiler tarafından deneyimlenir, zevk alınır ve şekillendirilir (Ramkissoon ve Uysal, 2010). Smith (1994, s. 591) kavramı 'belirli destinasyonlara yapılan ziyaretler aracılığıyla istenilen deneyim veya fayda' olarak tanımlamaktadır. Genellikle kültürel miras turizminin değerlendirilmesinde önemli bir kriter olarak kabul görmektedir (Xie ve Wall, 2002). Xie ve Wall (2002), ziyaretçilerin özgünlük algılarını inceledikleri çalışmalarında, kültürel destinasyonları ziyaret etmenin turistler için yüksek öncelik taşıyabileceğini, ancak kültürel öğelerin sunumu aracılığıyla kültüre dair stereotipik bir görüş edinmenin turistler için kritik olduğu sonucuna varmışlardır. Bu durum sadece kültürün daha dengeli ve kapsamlı bir şekilde bilinmesini sağlamakla kalmadığı aynı zamanda ziyaretçi deneyimlerinin kalitesini de artırdığı şeklinde yorumlanabilir. Günümüzde, uygulama temelli yaklaşım, kültürel destinasyonlarda deneyimleri birleştirme anlamında değer yaratım süreçlerini anlamada bir kaynak haline gelmiştir (Sørensen vd., 2020). Halihazırda başarılı planlanmış uygulamalı çalışmalar arasında maraton koşuları (Larsen ve Bærenholdt, 2019), açık havada uyuma (Rantala ve Valtonen, 2014), festivaller (Rihova, Buhalis, Gouthro ve Moital, 2018) ve eğlence parkları (Torres, Milman ve Park, 2018) ile restoranlar ve diğer yiyecek mekanları (Sørensen vd., 2020) sayılabilir. Bu durum göz önünde tutulursa, gastronomi turizminin (Larsen ve Bærenholdt, 2019) arkeolojik alanların özgünlüğüne kazandıracığı ilave çekicilik özellikleri arkeodestinyasyonlardaki gastronomi değerlerinin canlandırılması ile daha da belirginleşebilir.

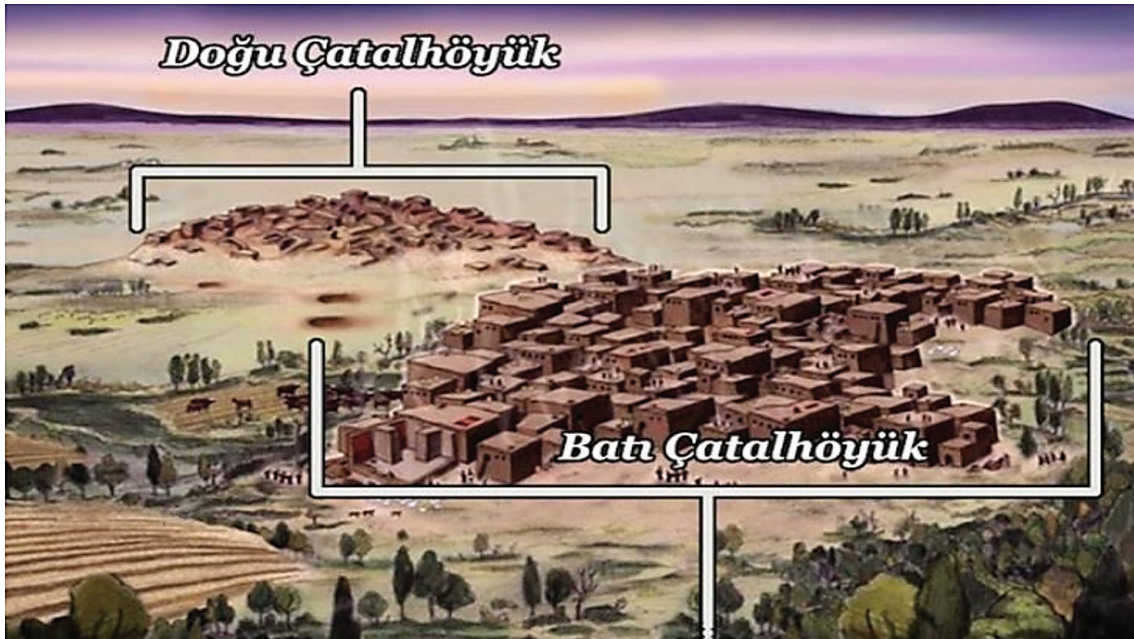
Yeni bir olgu olmayan çekicilik, çeşitli bilim insanları tarafından farklı dönemlerde incelenmiş ve turistik hareketin merkezi bir bileşeni olarak kabul edilmektedir (Khairi ve Darmawan, 2021; Cho, 2008; Prentice, 2001). Turizm planlamasının temel odağını oluşturan çekiciliğe (Kement vd., 2023) dair teoriler genellikle 'çekme' (pull) ve 'itme' (push) faktörleri çerçevesinde ele alınır (Tu, 2020; Giddy, 2018; Nikjoo ve Ketabi, 2015; Uysal ve Jurowski, 1994). İtme ve çekme faktörleri kavramı, ilk olarak turizm motivasyonları bağlamında Dann (1977) tarafından ele alınmıştır. Bu kavram, bireyleri turizm deneyimi arayışına yönlendiren içsel 'itme' faktörlerinin ve belirli bir deneyim ya da ürünü seçme kararını etkileyen dışsal 'çekme' faktörlerinin varlığına dayanır (Giddy, 2018). Çekme faktörleri, bir destinasyonun kendine özgü özellikleri ve cazibesi nedeniyle turistleri kendine çekme kapasitesine işaret eder. Çekicilik faktörleri arasında destinasyonun kültürel ve tarihsel zenginlikleri, doğal güzellikleri ve sunmuş olduğu deneyimlerin benzersizliği de sayılabilir. Örneğin, antik kalıntılar (Malinic ve Stevanovic, 2015) veya geleneksel mutfak (Kan vd., 2022) gibi özellikler, turistlerin bir destinasyonu ziyaret etme isteğini artırmaktadır. İtme faktörleri eğitim ve öğrenme isteği, eğlenme, sosyalleşme ve doğa ile iç içe olma motivasyonları gibi turistin belirli turizm deneyimlerini aramaya iten içsel motivasyonlar olarak kabul edilir (Giddy, 2018).

Gastronominin destinasyonların kimliği üzerindeki etkisi her geçen gün artmaktadır. Dünya Turizm Örgütü'nün Gastronomi Turizmi Raporuna göre, gıda ve içecek harcamaları küresel turizm gelirlerinin %30'unu oluşturmakta ve turistlerin %88,2'si gıdanın turistik tesislerdeki önemli rolüne vurgu yapmaktadır (TUR-SAB, 2015). Günümüzde turistler, özel bir tür gıda tatmak, ünlü şeflerin yemeklerini deneyimlemek ve gast-

ronomi festivallerine katılmak istemektedirler (Akbulut ve Yazıcıoğlu, 2020). Gastronomik ürünler, benzersiz ve akılda kalıcı ürün kimliği ile bir turizm destinasyonunun çekicilik oluşturma aracı olarak kullanılabilir ve bu durumda, bir destinasyonun sürdürülebilir rekabetçiliğine katkı sağlar (Stalmirska, 2023; Fox, 2007; Boyne ve Hall, 2004; Frochot, 2003). Benzer şekilde arkeolojik çalışmalar ile geçmişin gastronomi ürünleri dönemin özellikleri korunarak otantik bir şekilde üretilip günümüz turistlerinin hizmetine sunulabilir (Erdoğan, 2022). Ancak, alanyazında arkeolojik ve gastronomik çalışmalar yoluyla arkeo destinasyonların algılanan çekicilik seviyelerine (itme ve çekme faktörlerine) etkisi üzerine teorik, kavramsal ve ampirik çalışmalara rastlanılmamıştır.

Araştırma Alanı ve Çatalhöyük'ün Önemi

Bu araştırma, hipotezlerini sorgulamak için arkeolojik destinasyonların en parlak ve ihtişamlı dönemlerindeki yeme-içme kültürlerinin günümüz turistlerine sunulmasının, turistlerdeki çekme (push) ve itme (pull) faktörleri arasındaki ilişkiyi nasıl etkilediği konusunu da kapsayacak şekilde planlanmıştır. Bu yüzden Çatalhöyük Prehistorik alanı araştırma sahası olarak belirlenmiştir. Çatalhöyük, nüfusu iki milyondan fazla olan Konya şehrine yaklaşık 50 km uzaklıktadır. Şimdiye kadarki en kapsamlı bilimsel kazı projesi olan Çatalhöyük Kazı Projesi (Hodder, 2012), 1961 yılında başlatılmış, 2012 yılında UNESCO Dünya Mirası listesine alınmış ve kazı çalışmaları bugün hala devam etmektedir. Yaklaşık 8000 Neolitik sakinin (M.Ö. 7100-6000) yaşadığı (Hodder ve Pels, 2012) bir Dünya Mirası Alanı olan Çatalhöyük, Güney-Orta Anadolu'da insanlığın ilk yerleşim yerleri arasında yer alan en büyük Neolitik köydür (Hodder, 2006). Höyük, sıkı şekilde yerleştirilmiş ev birimleri, geçitler ve avlu benzeri açık alanlardan oluşan karmaşık bir yerleşim düzeni ile karakterize edilen arkeolojik bir özellik olması bakımından eşsizdir. Ev yapıları genellikle doğrusal veya dörtgen biçiminde olup, yakın mekânsal yoğunluk gösterir (Hodder, 2012). Bu mimari düzenleme, insanlığın yerleşik hayata köy topluluklarına benzer yapılarda geçtiğini ve insanlığın erken dönem sosyo-kültürel organizasyonlarına dair kanıtlar sunması ve dönemin sosyo-politik dinamiklerine ilişkin çeşitli teorik modeller düşündürmesi açısından önemlidir.

Şekil 1. Çatalhöyük prehistorik köy yerleşkesi. Kaynak: (Tuncer ve Bulut, 2019)

Evlerin birbirine bağlı olması ve ortak duvarların varlığı, topluluk içindeki güçlü sosyal ağlara işaret etmektedir (Hodder ve Pels, 2010). Ayrıca, bu konutların iç duvarlarındaki ikonografik unsurlar, prehistorik insanın dini ve ritüel uygulamalarına dair önemli içgörüler sunması (Bozok, 2022) açılarından da oldukça ilgi çekici bulunmaktadır.

Turizm faaliyetlerinin gerçekleşmesi için önem taşıyan ulaşım imkânları (Gül, 2015, s. 7) konusunda Çatalhöyük'e erişime dair alanyazında tezatlar tespit edilmiştir. Tuncer ve Bulut alanın erişilebilirlik açısından oldukça elverişli olduğunu ve mesafenin Konya il merkezine yakınlığı (52 km) sebebiyle oldukça kolay olduğunu (Tuncer ve Bulut, 2019, s. 248), belirtirlerken, Sezgin ve Arıcan'ın çalışmalarında ulaşımın memnun kalınan kriterler arasına giremediği (Sezgin ve Arıcan, 2023) ve Büyükşalvarcı ve arkadaşlarının çalışmasında da ulaşım yetersizliklerinden dolayı alanda turizmin gelişmemekte olduğu bildirilmektedir (Büyükşalvarcı, Şapçılar ve Tuncel, 2018). Konya'dan Çatalhöyük'e erişim ancak hususi araçlarla ya da taksi ile mümkün olmakta, il merkezinden alana kısa zaman aralıklarıyla ücretli/ücretsiz direkt servisler ya da toplu taşıma bulunmamaktadır. Bu yüzden ulaşımın oldukça kısıtlı olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca alanda konaklama, yeme-içme, eğlence ve rekreatif vb. turizm işletmeleri ve faaliyetlerinin kısıtlı olduğu bildirilmektedir. Bu faaliyetlerin olmayışı hizmet olgusunun da kısıtlı olacağını gerektireceğinden alanın turizm açısından organizasyonunun oldukça kısıtlı olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Yöntem

Bu çalışmanın ön kabulünde, bir destinasyonun benzersiz özelliklerinin öğrenilmesi (eğitim ve öğretim isteği) ve bu özelliklerin alanda deneyimlenebilir hale getirilmesinin, alanın çekiciliği üzerine olumlu etkisi olduğu ve dolayısı ile destinasyonu ziyaret etme ya da tekrar ziyaret etme motivasyonunu doğrudan etkilediği kabul edilmiştir (Yuan ve Vui, 2024; Patwary ve Rashid, 2016). Bu model ayrıca, bireylerin seyahat etme kararlarının ardındaki çekici ve itici güçleri kapsayan seyahat motivasyonunun, alana özgü gastronomik ürünleri deneyimleme isteği ile ziyaret etme niyeti arasındaki ilişkiye yönelik veriler sunmaktadır. Ayrıca, çalışma ile dönemin gastronomik ürünlerinin alanda sergilenmesinin potansiyel turistlerde hem çekici hem de itici faktörlerle alanın genel çekiciliğine olan etkisinin de anlaşılması beklenmektedir. Arkeodestinyonlardaki çekicilik algısını etkileyen faktörler üzerine yapılmış çalışmalara dair kapsamlı bir alanyazın taraması gerçekleştirilmiştir. Alanyazın verileri doğrultusunda nicel araştırma yöntemi ile bir anket oluşturulmuştur. Anketin soruları daha önceki araştırmalar (Kozak, 2002; Sirakaya, Uysal ve Yoshioka, 2003; Kau ve Lim, 2005; Kim, Jogaratnam ve Noh, 2006; Hua ve Yoo, 2011) ve alanın uzmanları ile yapılan mülakatlarla belirlenmiştir. Anket yapmak için gerekli izinler alındıktan ve Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'nun 14/06/2024 tarih, 12 toplantı sayısı ve 2024/506 karar numarası ile etik kurul uygunluğu kararı alındıktan sonra Necmettin Erbakan Üniversitesi Turizm Rehberliği Bölümü ve Selçuk Üniversitesi Arkeoloji Bölümünün koordinesini ile her iki bölümün üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerine çevrimiçi olarak anket formu ulaştırılmıştır. Çalışmada örnekleme hatalarını minimize etmek ve evrenin daha geniş bir şekilde temsil edilmesini sağlamak amacıyla homojen bir evrenler sunacağından (Creswell ve Clark, 2016) tabakalı örnekleme tercih edilmiştir. Temelde, örneklem seçmeden önce evren farklı alt gruplara ayrılmış (3. ve 4. sınıf öğrenciler), böylece örneklem evrenin tamamından değil, evrenin homojen alt kümelerinden uygun sayıda birim seçilerek oluşturulmuştur (Onwuegbuzie ve Collins, 2007). Bilimsel çalışmalarda katılımcı seçimi önemlidir (Başkale, 2016). Bu yüzden katılımcıların konu ile ilgili ve bilgili oldukları ön görüşüyle amaca ulaşmak için ilgili bölüm öğrencileri arasından amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenmiş toplam 396 katılımcıdan kullanılabilir nitelikte veriler toplanmıştır. Ankete Çatalhöyük hakkında bilgi sahibi olmayan öğrenciler dahil edilmemiş, prehistorik çağlara ait mutfak kültürlerinin canlandırılması ile katılımcıların ziyaret/yeniden ziyaret etme niyetlerinin seviyesini analiz etmeye odaklanmış bir anket uygulanmıştır. 2023-24 eğitim öğretim yılı sonu ile birlikte 2024 yılı Temmuz ayının ilk haftası ile verilerin toplama işlemi tamamlanmıştır.

Elde edilen veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir. Öncelikle tanımlayıcı (descriptive) analiz yapılarak genel betimsel bulgular ile katılımcıların çekme ve itme faktörlerine yönelik verileri değerlendirilmiştir. Anket öğrenciler arasında gerçekleştirildiği ve katılımcıların tamamı gençlerden oluştuğu için, araştırmada yaş, gelir dağılımı, eğitim seviyesi ve cinsiyet gibi demografik veriler değerlendirmeye alınmamıştır. Verilerin tanımlayıcı (descriptive) analizi sonrasında süreci kolaylaştırmak amacıyla Beşli Likert tipi önem ölçeğine göre sorulan gitmemeye itme faktörleriyle ilgili 5 madde ve çekme faktörleriyle ilgili 5 madde oluşturulmuştur. Özetle, veri analizi sürecinde ilk olarak anket sorularına verilen cevapların betimlenebilmesi için frekans analizi, sonrasında araştırma hipotezlerinin sınanabilmesi için ki-kare analizi uygulanmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Çalışma, alana eklenen tematik gastronomi kimliğinin, potansiyel ziyaretçilerin alana seyahat etmelerine veya ziyaretlerinde alanı tercih etmelerine bir etkisinin olup olmadığını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Potansiyel ziyaretçilerin destinasyonlardaki bir restoranda sunulan dönemin yemekleri ile ne derece ilgili olduklarını anlamak amacıyla, bulgular iki ana grupta toplanarak değerlendirilmiştir: (1) Çekme Faktörleri-alanın çekiciliğinin turistleri harekete geçirme durumu, (2) Gitmemeye İten Faktörler-alanın çekiciliğinin bulunmaması turistlerin harekete geçmelerini engelleyen durumlar şeklindedir. Son olarak bir genel değerlendirme yapılmıştır. Tablo1 Çatalhöyük arkeolojik destinasyonunun ziyaretçi çekme kapasitesine yönelik betimleyici bulgularının göstermektedir.

Tablo 1

Çekme Faktörleri: Alanın çekiciliğinin turistleri harekete geçiren durumları

Sizi Çatalhöyük gibi arkeolojik destinasyonlara çeken aşağıdaki faktörlerin önemini belirtiniz.	Değişken N		Değişken %		
	Hiç önemli değildir	Önemli değildir	Kararsızım	Önemlidir	Çok önemlidir
1. Bilgi vericidir (Eğitim ve öğrenme isteği)	8 2.0%	16 4.0%	23 5.8%	50 12.6%	299 75.5%
2. Farklı bir yerdir (Farklılık olsun diye gitmiş olma isteği)	49 12.4%	92 23.2%	117 29.5%	70 17.7%	68 17.2%
3. Eğlendirici bir yerdir (Alanın eğlenceli olması)	78 19.7%	95 24.0%	122 30.8%	79 19.9%	22 5.6%
4. Sosyalleştirir (Sosyalleşmek isteği)	102 25.8%	90 22.7%	118 29.8%	53 13.4%	33 8.3%
5. Doğası çekicidir (Doğayı sevmek ve doğada bulunmak isteği)	141 35.6%	131 33.1%	72 18.2%	33 8.3%	19 4.8%

Tablo 1, Çatalhöyük gibi arkeolojik destinasyonların çekici olduğu faktörleri ve sonuçlarını göstermektedir. Buna göre alanların bilgi verici olması 'Eğitim ve öğrenme isteği' faktörünü %75.5 oranla diğer faktörlerin açık ara önüne taşımaktadır. Bu durum katılımcıların arkeolojik destinasyonları seçerken bilgi edinme ve öğrenme isteğinin yüksek olduğuna işaret etmektedir. 'Farklı bir yerdir' faktörü, katılımcıların kararlarını

etkilemede orta derecede bir öneme sahiptir. Katılımcıların yaklaşık %34.9'u bu faktörü önemli veya çok önemli olarak değerlendirmekte iken %35.6'sı kararsız veya bu faktörü önemli görmemektedir. Bu durum, bazı turistlerin farklılık arayışının belirli bir çekiciliğe sahip olduğunu fakat herkes için aynı derecede etkili olmadığını göstermektedir. 'Eğlendirici bir yerdir' faktörü, diğer faktörlere göre daha düşük bir öneme sahiptir. Katılımcıların %30.8'i bu faktörü kararsız olarak değerlendirirken, sadece %25.5'i eğlendiriciliği önemli veya çok önemli bulmaktadır. Bu durum, eğlencenin arkeolojik destinasyonların çekiciliği açısından sınırlı bir etkiye sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

'Sosyalleştirir' faktörü, katılımcılar arasında belirgin bir çekiciliğe sahip değildir. Katılımcıların %48.5'i bu faktörü önemli veya çok önemli olarak değerlendirmektedir. Buradan sosyalleşmenin, arkeolojik destinasyonları seçmede daha az etkili olduğu söylenebilir. Verilerden, arkeodestinasyonların 'Doğası çekicidir' faktörü de katılımcılar arasında düşük bir öneme sahiptir. Katılımcıların %68.7'si bu faktörü önemli veya çok önemli olarak değerlendirmiyor. Bu durum, doğanın çekiciliğinin arkeolojik destinasyonlar açısından önemli bir etkisinin olmadığını göstermektedir.

Tablo 2

Gitmemeye İten Faktörler: Turistlerin ziyaret için harekete geçmelerini engelleyen durumlar

Sizi Çatalhöyük gibi bir arkeolojik destinasyona gitmemeye iten faktörlerin önemini belirtiniz.	Değişken N		Değişken %		
	Hiç önemli değildir	Önemli değildir	Kararsızım	Önemlidir	Çok önemlidir
1. Çekicilik (Cezbedici olmaması ve ilgi eksikliği)	44 11.1%	34 8.6%	98 24.7%	103 26.0%	117 29.5%
2. Ulaşım (Ulaşımın zorluğu)	53 13.4%	52 13.1%	123 31.1%	97 24.5%	71 17.9%
3. Faaliyet (Yapacak bir şeyler olmaması)	41 10.4%	53 13.4%	129 32.6%	99 25.0%	74 18.7%
4. Hizmet (Alanın hizmet açısından yetersiz olması)	50 12.6%	82 20.7%	109 27.5%	84 21.2%	71 17.9%
5. Profesyonel personel (Personel eksikliği)	101 25.5%	61 15.4%	97 24.5%	72 18.2%	65 16.4%

Tablo 2, Çatalhöyük gibi arkeolojik destinasyonların ziyaret edilmemesine neden olan faktörlerin ne derecede ön planda olduğunu göstermektedir. Tablonun analiziyle elde edilebilecek bazı noktalar şöyle ifade edilebilir. Çekicilik (Cezbedici olmaması ve ilgi eksikliği) faktörünün %29.5 oranla en önemli olduğu görülmektedir. Bu durum, ziyaretçilerin çoğunun Çatalhöyük gibi bir arkeolojik destinasyonun yeterince ilgi çekici olmadığını düşündüğünü göstermektedir. Toplamda, çekicilik faktörünün %55.7 (Önemlidir + Çok önemlidir) ile oldukça yüksek bir oran olup, Çatalhöyük için çekiciliğin büyük bir engel olduğunu vurgulamaktadır.

Ulaşım (Ulaşımın zorluğu) faktörünün ise %31.1 oranı ile ulaşım konusundaki kararsızlığın oldukça yüksek olduğu gözlenmektedir. Bu durum, bazı ziyaretçilerin ulaşım sorunlarını ne kadar önemli bulduklarını net bir şekilde belirlemediklerini göstermektedir. Burada katılımcıların öğrenci olmasının ve gelecekte bir şekilde bu alanlarda iş yapma olasılıklarının olmasının ulaşım konusunun göz ardı edilmesinin bir gerekçesi olabileceğini düşündürmektedir. Ancak, yine de toplamda, ulaşım %42.4 (Önemlidir + Çok önemlidir) oranla yüksek bulunmuş ve ulaşım zorluğu ziyaret/yeniden ziyaret etme isteği için önemli bir engel olarak değerlendirilmiştir. Faaliyet (Yapacak bir şeyler olmaması) faktörüne dair veriler ise, %32.6 oranla ziyaretçilerin yapacak bir şeylerin eksikliğini ne kadar önemli buldukları konusunda kararsız olduğunu gösteriyor. Ancak toplam değerlendirmede, faaliyet faktörünün %43.7 (Önemlidir + Çok önemlidir) oran ile alanda yapacak bir şeylerin olmaması ziyaretçilerin ziyaret etme niyetlerini engelleyen önemli bir faktör olduğuna işaret etmektedir. Alanda Hizmet (Alanın hizmet açısından yetersiz olması) üretilmemesi ve bu hizmetlerin profesyoneller tarafından gerçekleştirilmemesi faktörlerinin, katılımcıların ziyaret için harekete geçmelerini engelleyen durumlar arasında olduğu gözlenmektedir. Toplamda hizmet %39.1 (Önemlidir + Çok önemlidir) oranla, diğer faktörlerle kıyaslandığında daha düşük bir oran olsa da hizmet kalitesinin önemli bir faktör olabileceğini gösteriyor. Öte yandan, personel eksikliği ise %34.6 (Önemlidir + Çok önemlidir) oranla bazı ziyaretçiler için bir engel olabilir ama diğer faktörler kadar etkili olmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 3

Çekme nedenleri açısından ki-kare analizi

Değişken	Ki-Kare Değeri	Serbestlik Derecesi	p-değeri
<i>Eğitim ve Öğrenme Motivasyonu</i>			
Ücretsiz yemek tadımı için ziyaret etme isteği	65.56	4	<0.05
Ücretli yemek tadımı için ziyaret etme isteği	4.81	4	>0.05
Mutfak kültürünün turist çekiciliği üzerindeki etkisi	15.52	8	>0.05
<i>Farklılık Motivasyonu</i>			
Ücretsiz yemek tadımı için ziyaret etme isteği	2.87	4	>0.05
Ücretli yemek tadımı için ziyaret etme isteği	6.46	4	>0.05
Mutfak kültürünün turist çekiciliği üzerindeki etkisi	10.09	8	>0.05
<i>Eğlence Motivasyonu</i>			
Ücretsiz yemek tadımı için ziyaret etme isteği	10.09	4	<0.05
Ücretli yemek tadımı için ziyaret etme isteği	4.83	4	>0.05
Mutfak kültürünün turist çekiciliği üzerindeki etkisi	19.24	8	<0.05
<i>Sosyalleşme Motivasyonu</i>			
Ücretsiz yemek tadımı için ziyaret etme isteği	4.16	4	>0.05
Ücretli yemek tadımı için ziyaret etme isteği	2.14	4	>0.05
Mutfak kültürünün turist çekiciliği üzerindeki etkisi	13.33	8	>0.05
<i>Doğa Motivasyonu</i>			
Ücretsiz yemek tadımı için ziyaret etme isteği	2.7	4	>0.05
Ücretli yemek tadımı için ziyaret etme isteği	9.78	4	<0.05
Mutfak kültürünün turist çekiciliği üzerindeki etkisi	19.61	8	<0.05

Tablo 3, Çatalhöyük gibi arkeolojik alanlara yönelik gitme motivasyonlarını değerlendiren ki-kare analizlerinin sonuçlarını içermektedir. Eğitim ve öğrenme motivasyonu, ücretsiz yemek tadımı isteği ile anlamlı bir ilişki gösterirken ($p<0.05$), bu motivasyonun ücretli yemek tadımı ve mutfak kültürünün turist çekiciliği üzerindeki etkisi açısından anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu bulgular, eğitici aktivitelerin ve bilgilendirici içeriklerin turistlerin ücretsiz sunulan deneyimlere olan ilgisini artırdığını göstermektedir. Eğlence motivasyonu da benzer şekilde ücretsiz yemek tadımı isteği ile anlamlı bir ilişkiye sahiptir ($p<0.05$), bu da eğlenceli aktivitelerin turistik ilgi yaratmada önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak, farklılık yaratma, sosyalleşme ve doğa motivasyonları, genel olarak ziyaret etme isteği üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir. Bu durum, destinasyonların sunduğu benzersiz ve eğlenceli aktivitelerin, ziyaretçi çekmek için daha etkili olduğunu önermektedir. Arkeolojik destinasyonlar, bu tür aktivitelerle ziyaretçilerin ilgisini çekebilmekte ve ziyaretçi deneyimini zenginleştirebilmektedir.

Tablo 4

Gitmemeye iten nedenler açısından ki-kare analizi

Değişken	Ki-Kare Değeri	Serbestlik Derecesi	p-değeri
<i>Cezbedici Olmaması ve İlgi Eksikliği</i>			
Ücretsiz yemek tadımı için ziyaret etme isteği	12.104	4	<0.05
Ücretli yemek tadımı için ziyaret etme isteği	17.632	4	<0.05
Mutfak kültürünün turist çekiciliği üzerindeki etkisi	6.454	8	>0.05
<i>Ulaşımın Zorluğu</i>			
Ücretsiz yemek tadımı için ziyaret etme isteği	3.002	4	>0.05
Ücretli yemek tadımı için ziyaret etme isteği	14.15	4	<0.05
Mutfak kültürünün turist çekiciliği üzerindeki etkisi	5.309	8	>0.05
<i>Sıkıcı Bir Yer Olması</i>			
Ücretsiz yemek tadımı için ziyaret etme isteği	2.105	4	>0.05
Ücretli yemek tadımı için ziyaret etme isteği	7.881	4	>0.05
Mutfak kültürünün turist çekiciliği üzerindeki etkisi	10.07	8	>0.05
<i>Alanın Hizmet Açısından Yetersiz Olması</i>			
Ücretsiz yemek tadımı için ziyaret etme isteği	4.456	4	>0.05
Ücretli yemek tadımı için ziyaret etme isteği	6.952	4	>0.05
Mutfak kültürünün turist çekiciliği üzerindeki etkisi	7.699	8	>0.05
<i>Personel Eksikliği</i>			
Ücretsiz yemek tadımı için ziyaret etme isteği	3.488	4	>0.05
Ücretli yemek tadımı için ziyaret etme isteği	5.236	4	>0.05
Mutfak kültürünün turist çekiciliği üzerindeki etkisi	5.981	8	>0.05

Tablo 4, Çatalhöyük gibi arkeolojik destinasyonlara gitmeme nedenlerini inceleyen ki-kare analizlerinin sonuçlarını sunmaktadır. Cezbedici olmaması ve ilgi eksikliği, hem ücretsiz hem de ücretli yemek tadımı isteği üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir ($p<0.05$). Bu, ziyaretçilerin destinasyona olan ilgisinin, destinasyonun

genel cazibesi ve sunulan deneyimlerin çekiciliği ile doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Ulaşım zorluğu, özellikle ücretli yemek tadımı isteği üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir ($p<0.05$), bu da destinasyonların ulaşılabilirliğinin ziyaret kararlarında önemli bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, alanın sıkıcı olması, hizmet yetersizliği ve personel eksikliği gibi diğer faktörler, ziyaret etme isteği üzerinde anlamlı bir etki yaratmamaktadır. Bu sonuçlar, destinasyonların pazarlama stratejilerini şekillendirirken dikkate alınması gereken önemli unsurlar sunmaktadır. Özellikle, ulaşım kolaylığı sağlamak ve destinasyonun genel çekiciliğini artırmak, ziyaretçi sayısını artırmada kritik bir rol oynayabilir. Çatalhöyük gibi destinasyonlar, bu tür engelleri aşarak ve cazibesini artırarak daha fazla turist çekebilir.

Genel bir değerlendirme ile katılımcıların %88.4'ü yemekler ücretsiz sunulduğunda tadına bakmayı düşündüklerini belirtmiştir. Bu durum, ziyaretçilerin yeni ve otantik deneyimlere olan ilgisini yansıtmaktadır (Tablo 5).

Tablo 5

Anket sorularına verilen yanıtlara yönelik betimleyici bulgular

Sorular	Değişken	N	%
1. Çatalhöyük'teki ilk insanların günlük yediği yemekler alandaki bir lokantada ücretsiz sunulsaydı, yemeklerin tadına bakmak için alana gider miydiniz?	Evet	350	88.4%
	Hayır	46	11.6%
2. Çatalhöyük'teki ilk insanların günlük yediği yemekler alandaki bir lokantada sunulsaydı, para verip yer miydiniz?	Evet	307	77.5%
	Hayır	89	22.5%
3. Size göre Çatalhöyük gibi arkeolojik alanlarda, alanların görkemli dönemindeki mutfak kültürünün günümüz turistlerine sunulması, alanların turist çekiciliği üzerinde bir etki yapar mı?	Olumsuz etki yapar	2	0.5%
	Etki yapmaz	18	4.5%
	Olumlu etki yapar	376	94.9%

Veriler incelendiğinde katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (soru 1 ve 2 ortalaması) %86.9 oran ile alandaki gastronomik faaliyet seçeneğinin gerçekleştirilmesinin alanı ziyaret etme niyetlerine direkt etki edeceğini bildirmişlerdir. Öte yandan, ücretli sunumlarda bu oran %77.5'e düşmektedir, bu da ekonomik faktörlerin deneyim tercihlerini nasıl etkilediğini düşündürmektedir. Çarpıcı bir şekilde, katılımcıların %94.9'u, arkeolojik alanlarda sunulan antik mutfak kültürünün turistik çekiciliği artıracağına inanmaktadır.

Sonuç

Çalışmanın sadece üniversite öğrencileri üzerinde yapılmış olması, genel turist davranışlarına dair çıkarımlar için yanlış sonuçlar verebilme olasılığı taşımasına rağmen, çalışma arkeoturizm ve gastronomi turizmi üzerine önemli çıktılar sunmaktadır. Çalışma sonuçları, arkeolojik destinasyonlarda öğrenme ve bilgi sahibi olma faktörlerinin ziyaretçilerin ziyaret/tekrar ziyaret etme davranışları için en belirgin faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu durum öğrencilerin katılımcı olarak belirlendiği bir çalışmada sadece üniversite öğrenci grupları için birtakım çıktılar sağlamaktadır. Ancak, çekicilik ve ulaşım faktörlerinin zayıf olması, ziyaretçilerin Çatalhöyük gibi arkeolojik destinasyonlara gitmeme nedenleri arasında en belirgin faktörler olduğunu göstermektedir. Özellikle çekicilik faktörünün yüksek oranda "çok önemli" olarak değerlendirilmesi, destinasyonun cazibesinin büyük bir öneme sahip olduğunu vurgulamak-

tadır. Bu durum alanyazında birçok çalışma (Boyd, 2001; Al-Busaidi, 2008; Cho, 2008; Timothy, 2011; Khairi & Darmawan, 2021) ile uyumluluk göstermektedir. Bu alanların çekiciliğinin artırılması, arkeolojik miras alanlarının hem turizmden beslenmesi hem de korunarak sürdürülebilir birer turistik destinasyon halinde gelecek nesillere aktarılabilmesine katkı sağlayacaktır. Çalışmanın çıktıları göstermektedir ki, Çatalhöyük gibi önemli kültürel miras alanları her şeyden evvel bilgi vericidir. Böylece ziyaretçiler arasında oluşturacağı farkındalık, duyarlılık ve hassasiyet gibi alana yönelik bilinçlenme durumlarına da altyapı oluşturacaktır. Böylece çalışma, alan yöneticileri, planlamacılar ve uygulama uzmanlarının nelere öncelik vermesi gerektiği konularında pratik çıktılar sunmaktadır.

Her ne kadar ziyaretçiler için belirli derecelerde etkili olabilse de, çalışma 'Farklı olma, Eğlenme, Sosyalleşme ve Doğa ile buluşma' gibi diğer faktörlerin, çekicilik faktöründen genellikle daha düşük oranlara sahip olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Çalışmanın sonuçları, yöneticilerin ve pazarlama uzmanlarının, Çatalhöyük'ün ve benzeri arkeolojik alanların çekiciliğini artırma konusunda bu faktörlere de ne derecede öncelik vermesi gerektiği konusunda da önemli çıktılar sunmaktadır.

Bir arkeodestinasyonun erişilebilir hale getirilmesi gerekliliği bu çalışmanın önemli çıktıları arasındadır. Ancak, çalışmanın uygulamaya dönük çıktıları arasında en belirgin olanı çekiciliğin yeterince planlanmamış ve daha cazip hale getirilmemiş olması, arkeodestinasyonlara ziyaretçi ilgisini en belirgin şekilde olumsuz etkilemektedir. Çalışma sonuçları, arkeolojik destinasyonların turistleri çekme stratejilerinde çekicilik unsurlarının çeşitlendirilerek öncelik verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Böylece yöneticilerin, planlamacıların ve de pazarlama profesyonellerinin arkeolojik destinasyonların çekiciliğini artırmak için gastronomi deneyimlerini etkin bir araç olarak kullanabileceklerini önermektedir. Özellikle, bu tür sunumlar sadece ziyaretçi sayısını artırmakla kalmayacak, aynı zamanda destinasyonun genel kimliğine ve algısına da olumlu katkı sağlayabilecektir. Çatalhöyük örneğinde, prehistorik yemeklerin günümüz ziyaretçilerine sunulması, ziyaretçilerin tarihi ve kültürel bağlamda zenginleşmiş bir deneyim yaşamalarına olanak tanımakta, böylece destinasyonun pazarlama stratejileri açısından önemli bir rol oynayabilmektedir.

Çalışmanın çıktıları arasında ortalama olarak, katılımcıların öğrenme ve kültürü deneyimleme motivasyonu en belirgin ve anlamlı itme faktörleri olarak vermesi, sınırlı da olsa (%25) eğlence faktörünün arkeolojik destinasyonların çekiciliği açısından bir etkiye sahip olduğunu ifade etmeleri ancak farklı olanın izini sürme faktörünün hipotezde belirtildiği kadar anlamlı sonuç vermemesi nedeniyle çalışmanın birinci hipotezi ancak 'kısmen' doğrulanmıştır. 'Modern olarak yeniden üretilmiş antik mutfak kültürlerine ait deneyimlenebilir ürünler, turistleri belirli arkeolojik destinasyonları ziyaret etmeye teşvik etmekte ve bu destinasyonların kimlik algısının çekicilik kapasitesini artırmakta mıdır?' sorusunun yanıtı böylece verilmiş olmaktadır. Ziyaretçilere arkeodestinasyonlarda hem eğlenme, kültürlenerek hoş vakit geçirme hem de farklı olanı deneyimleme olanağı sunulması potansiyel turistleri çekmede etkili olmaktadır.

Çalışmanın ikinci hipotezi doğrulanmıştır. Çalışma sonuçlarında, özellikle Tablo 5'teki betimleyici analiz, bu tür deneyimlere nasıl yaklaşıldığının ve bu deneyimlerin arkeolojik alanların çekiciliğini nasıl etkileyebileceğinin anlaşılmasına yardımcı olabilmektedir. Çalışma sonuçları, alanlarda sunulacak ücretsiz prehistorik yemeklere büyük ilgi gösterileceğini ve bu tür bir deneyim için arkeolojik alana gitmenin bir tercih sebebi olacağını göstermektedir. Yani alanlardaki ücretsiz yemek teklifinin, turistlerin ilgisini çekmede önemli bir faktör olabileceği anlaşılmaktadır. Öte yandan, Çatalhöyük'teki prehistorik insanın günlük yediği yemekleri ücret karşılığında tatmak için alana gitmenin de ayrıca tercih edileceği belirtilmiştir (%77.5). Bu durum, gastronomi deneyimlerinin turistler için önemli olduğunu ve ücretli olsa bile bu tür deneyimlerin ilgi çekici olarak değerlendirileceğini göstermektedir.

Bu çalışmanın en belirgin sonucu ise, Çatalhöyük gibi arkeolojik alanlarda geçmişin mutfak kültürünün günümüz turistlerine sunulmasının %94.9 oranında olumlu etki yapacağına işaret etmesidir. Bu durum, geçmiş mutfak deneyimlerinin arkeolojik alanların çekiciliğini artırmada güçlü bir etkisi olabileceğini göstermektedir. Arkeolojik alanlarda geçmiş mutfak kültürünü tanıtmının, üretmek sunmanın ve durumun bilinirliğinin artırılmasının ziyaretçi ilgisini artırmada etkili bir yöntem olabileceğini ve gastronomik faa-

liyetlerin ve deneyimlerin bu tür alanlarda sunulmasının alanın çekiciliğini büyük ölçüde artırabileceğini göstermektedir. Bu veri, arkeolojik alanlarda yapılan turizm planlama çalışmalarında göz ardı edilmemesi gereken bir duruma işaret etmektedir. Çalışma, kültürel/miras turizmi kapsamında eski dönem yemek ve içecekleri aracılığıyla turizmin geliştirilmesine de katkı sağlamaktadır. Bulgular, arkeolojik destinasyonlarının görkemli dönemlerinin mutfak kültürüyle donatılması gerektiğini, arkeolojik çalışmaların bu seçeneği göz önünde bulundurması gerektiğini ve bölge yöneticilerinin alanlarda sunulan faaliyetler ve hizmetlere daha fazla önem vermesi gerektiğini önermektedir. Bu şekilde, çalışma alanyazındaki bir boşluğu doldurarak, gelecekteki destinasyon kültürü ve miras turizmi endüstrisindeki etkileri üzerine yapılacak araştırmalara hem pratik hem de teorik bir temel sağlamaktadır. Çalışmanın araştırma grubu, sadece üniversite öğrencilerinden oluşması bakımından sınırlı kalmıştır. Bu nedenle gelecek çalışmalarda verilerin daha geniş katılımcı gruplarıyla uygulanması ve bu çalışmanın bulgularının diğer arkeodestinasyonlara uyarlanabilirliğinin araştırılması gerekmektedir.

Kaynakça

- Ababneh, A. (2021). Archaeological Sites' Management, Interpretation, and Tourism Development- A Success Story and Future Challenges: The Case of Bibracte, France. *Heritage* 4, 2261–2277. doi:10.3390/heritage4030128.
- Akbaba, A., & Kendirci, P. (2016). Yiyecek İçecek Endüstrisinde Trendler 2. In O. N. Özdoğan (Ed.), *Gastronomi Turizmi ve Coğrafi İşaretleme Ürünler* (pp. 113-128). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Akbulut, B. A., & Yazıcıoğlu, İ. (2020). Destinasyon Markası Oluşumunda Gastronomik Kimlik ve İmaj: Konya Örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 100-120. doi:10.26677/TR1010.2020.302.
- Al-Busaidi, Y. (2008). *Public interpretation of archaeological heritage and archaeotourism in the Sultanate of Oman*. Cardiff: University of Wales.
- Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenilirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1), 23-28. <https://dergipark.org.tr/en/pub/deuhfed/issue/46796/586804>.
- Boyd, S. (2001). Cultural and heritage tourism in Canada: Opportunities, principles and challenges. D. J. Timothy içinde, *The heritage tourist experience: Critical essays Vol. 2* (s. 9–31). Aldershot: Ashgate Publishing Ltd.
- Boyne, S., & Hall, D. (2004). Place promotion through food and tourism: Rural branding and the role of websites. *Place branding*, 1, 80-92. doi:10.1057/palgrave.pb.5990007.
- Büyüksalvarcı, A., Şapçılar, M. C., & Tuncel, M. (2018). Yerel Çekiciliklerin Turizme Kazandırılmasına İlişkin Tutumlar; Turizm Paydaşları Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 5(1), 79-88. <https://jrtr.org/index.php/jrtr/article/view/266>.
- Cho, V. (2008). Linking location attractiveness and tourist intention. *Tourism and Hospitality Research*, 8(3), 220-224. doi:10.1057/thr.2008.20.
- Dann, G. (1977). Anomie, Ego-Enhancement and Tourism. *Annals of Tourism Research*, 4(4), 184–194. doi:10.1016/0160-7383(77)90037-8.
- Dixit, S. K., & Prayag, G. (2022). Gastronomic tourism experiences and experiential marketing. *Tourism Recreation Research*, 47(3), 217-220. doi: 10.4324/97818003357322.
- Düring, S. B. (2011). *The Prehistory of Asia Minor*. New York: Cambridge University. New York: Cambridge University.
- Erdoğan, H. A. (2020). *Arkeoturizmde Planlama ve Çevre Yönetimi Konya Örneği*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Erdoğan, H. A. (2022) Archaeological Tourism (Archaeotourism). D. Buhalis içinde, *Encyclopedia of Tourism Management and Marketing*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing. doi: 10.4337/9781800377486.archaeological.tourism.
- Erdoğan, H. A., Gündüz, R. & Seçim, Y. (2022). The use of prehistoric foods for resilience in heritage tourism: a case of Çatalhöyük, Turkey. *Food Science and Technology*, 42(4), 1-10. doi.org/10.1590/fst.104321.
- Fox, R. (2007). Reinventing the gastronomic identity of Croatian tourist destinations. *International journal of hospitality management*, 26(3), 546-559. doi: 10.1016/j.ijhm.2006.03.001.

- Foxell, E., & Trafford, D. A. (2010). Repositioning Malta as a cultural heritage destination. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 4, 156-168. doi:10.1108/17506181011045226.
- Frochot, I. (2003). An analysis of regional positioning and its associated food images in French tourism regional brochures. *Journal of travel & tourism marketing*, 14(3-4), 77-96. doi:10.1300/J073v14n03_05.
- Gautam, S. (2019). *Archaeotourism in the Western Himalayas Scope and Challenges. Exploring Archaeology in Western Himalayas*. New Delhi: Neri- Itihas Shodh Sansthan.
- Giddy, J. K. (2018). Adventure tourism motivations: A push and pull factor approach. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, (42), 47-58. doi:10.2478/bog-2018-0030.
- Giraud, R. F., & Porter, B. W. (2010). Archaeotourism and the Crux of Development. *Anthropology News*, 51(8), 7-8. doi:10.1111/j.1556-3502.2010.51807.x.
- Hall, C. M., Sharples, L., Mitchell, R., Macionis, N., & Cambourne, B. (2003). *Food Tourism around the World: Development, Management and Markets*. Boston, MA: Butterworth Heinemann.
- Henderson, J. C. (2004). Food as a Tourism Resource: A View from Singapore. *Tourism Recreation Research*, 29(3), 69-74. doi:10.1080/02508281.2004.11081459.
- Hjalager, A. M., & Richards, G. (2002). *Tourism and Gastronomy*. Routledge, London.
- Hodder, I. (2006). *Çatalhöyük. The Leopard's Tale: Revealing the Mysteries of Turkey's Ancient "Town"*. London: Thames & Hudson.
- Hodder, I. (2012). Çatalhöyük. A Summary of Recent Work Concerning Architecture. *Anatolian Studies* 64, 1-22. doi:10.1017/S0066154614000027.
- Hodder, I., & Pels, P. (2012). *History houses: a new interpretation of architectural elaboration at Çatalhöyük. Religion in the emergence of civilization: Çatalhöyük as a case study*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hua, Y., & Yoo, J. J. (2011). Travel motivations of Mainland Chinese travelers to the United States. *Journal of China Tourism Research*, 7, 355-376. doi: 10.1080/19388160.2011.627000.
- Kan, T., Hsu, P. Y., & Ku, E. C. (2022). Promoting traditional local cuisines for tourists: evidence from Taiwan. *British Food Journal*, 124(8), 2481-2496. doi:10.1108/BFJ-05-2021-0582.
- Kau, A. K., & Lim, P. S. (2005). Clustering of Chinese tourists to Singapore: An analysis of their motivations, values and satisfaction. *International Journal of Tourism Research*, 7(4-5), 231-248. doi:10.1002/jtr.537.
- Khairi, M., & Darmawan, D. (2021). The relationship between destination attractiveness, location, tourism facilities, and revisit intentions. *Journal of Marketing and Business Research (MARK)*, 1(1), 39-50. <https://ejournal.metromedia.education/index.php/mark/article/view/32>.
- Kim, K., Jogaratnam, G., & Noh, J. (2006). Travel decisions of students at a US University: Segmenting the international market. *Journal of Vacation Marketing*, 12, 345-357. doi: 10.1177/1356766706067606.
- Kivela, J., & Crofts, C. J. (2005). Gastronomy tourism, 4. *Journal of Culinary Science and Technology*, 4(2-3), 39-55. doi:10.1300/J385v04n02_03.
- Kozak, M. (2002). Comparative analysis of tourist motivations by nationality and destinations. *Tourism Management*, 23, 221-232. doi: 10.1016/S0261-5177(01)00090-5.
- Larsen, J., & Bærenholdt, J. O. (2019). Running together: The social capitals of a tourism running event. *Annals of Tourism Research*, 79(2), 102788. doi:10.1016/j.annals.2019.102788.
- Malinic, V., & Stevanovic, S. (2015). Tourist valorization of anthropogenic tourist values of the Municipality Lazarevac. *Res. Rev. Dep. Geogr. Tour. Hotel Manag*, 44(1), 60-82. <http://www.dgt.uns.ac.rs/zbornik/issue44-1/en/05.pdf>.
- Moreira, P., & Iao, C. (2014). A longitudinal study on the factors of destination image, destination attraction and destination loyalty. *Journal of social sciences*, 3(3), 90-103.
- Nguyen, T. H., & Cheung, C. (2013). The classification of heritage tourists: a case of Hue City, Vietnam. *Journal of Heritage Tourism*, 9(1), 35-50. doi:10.1080/1743873x.2013.81.
- Nikjoo, A. H., & Ketabi, M. (2015). The role of push and pull factors in the way tourists choose their destination. *Anatolia*, 26(4), 588-597. doi:10.1080/13032917.2015.1041145.
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. Newbury Park, CA: Sage Publications, Inc.
- Patwary, A. K., & Rashid, B. (2016). The impacts of hospitality services on visit experience and future visit intention of student travelers. *International Journal of Business and Technopreneurship*, 6(8), 107-125.

- Pratt, S., Suntikui, & Agyeiwaah, E. (2020). Determining the attributes of gastronomic tourism experience: Applying impact-range performance and asymmetry analyses. *International Journal of Tourism Research*, 22(2), 22(5), 564-581. doi:10.1002/jtr.2356.
- Prentice, R. (2001). Experiential cultural tourism: museums and the marketing of the new romanticism of evoked authenticity. *Museum Management and Curatorship* 19(1), 5-26. doi:10.1080/09647770100201901.
- Ramkissoon, H., & Uysal, M. (2010). Testing the role of authenticity in cultural tourism consumption: A case of Mauritius. *Tourism Analysis*, 15(5), 571-583. doi:10.3727/108354210X12889831783396.
- Rantala, O., & Valtonen, A. (2014). A rhythm analysis of touristic sleep in nature. *Annals of Tourism Research*, 47, 18-30. doi:10.1016/j.annals.2014.04.001.
- Rihova, I., Buhalis, D., Gouthro, M. B., & Moital, M. (2018). Customer-to-customer co-creation practices in tourism: Lessons from Customer-Dominant logic. *Tourism Management*, 67(1), 362-375. doi:10.1016/j.tourman.2018.02.010.
- Seçim, Y. (2018). Yöresel Bir Ürün Olan Konya Etlikmeği ve Genel Özellikleri Hakkında Nitel Bir Çalışma . *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 6(4), 197-209. doi:10.21325/jotags.2018.304.
- Sezgin, M., & Arıcan, B. (2023). Çevrim İçi Yorumların Destinasyon Deneyimine Etkisi, Turistik Deneyim Kalitesi ve Memnuniyetinin Araştırılması: Çatalhöyük ile Göbeklitepe Kıyaslaması. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 11 (1), 484-511. doi:10.21325/jotags.2023.1203.
- Sirakaya, E., Uysal, M., & Yoshioka, C. F. (2003). Segmenting the Japanese tour market to Turkey. *Journal of Travel Research*, 41, 293-304. doi:10.1177/0047287502239038.
- Smith, S. L. (1994). The tourism product. *Annals of Tourism Research*, 21(3), 21(3), 582-595. doi:10.1016/0160-7383(94)90121-X.
- Sørensen, F., Fuglsang, L., Sundbo, J., & Jensen, J. F. (2020). Tourism practices and experience value creation: The case of a themed attraction restaurant. *Tourist Studies*, 20(3), 271-297. doi:10.1177/1468797619899347.
- Stalmirska, A. M. (2023). Cultural globalisation and food in urban destination marketing. *Tourism Geographies*, 25(1), 158-176. doi:10.1080/14616688.2020.1857429.
- Stebbins, R. A. (1996). Cultural tourism as serious leisure. *Annals of Tourism Research*, 23(4), 948-950. doi:10.1016/0160-7383(96)00028-X.
- Telfer, D. J., & Hashimoto, A. (2013). Raising awareness of local food through tourism as sustainable development. C. M. Gossling içinde, *Sustainable Culinary Systems: Local Foods. Innovation. Tourism and Hospitality* (s. 169-185). Oxford, England: Routledge.
- Timothy, D. (2011). *Cultural heritage and tourism: an introduction*. Bristol: Channel View.
- Torres, E. N., Milman, A., & Park, S. (2018). Delighted or outraged? Uncovering key drivers of exceedingly positive and negative theme park guest experiences. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, 1(3), 65-85. doi:10.1108/JHTI-10-2017-0011.
- Tu, H. M. (2020). Sustainable heritage management: Exploring dimensions of pull and push factors. *Sustainability*, 12(19), 8219. doi:10.3390/su12198219.
- Tuncer, B., & Bulut, İ. (2019). Arkeo-Turizm Potansiyeli Açısından Çatalhöyük. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12(64), 278-292, doi:10.17719/jisr.2019.3351.
- TURSAB. (2015, Nisan 21). *TÜRSAB Gastronomi Turizmi Raporu*. Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği: https://www.tursab.org.tr/dosya/12302/tursab-gastronomi-turizmi-raporu_12302_3531549.pdf adresinden alındı
- Türkay, O. (2014). *Destinasyon Yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- UNESCO. (2021, March 01). *Cutting Edge | Bringing cultural tourism back in the game*. <https://en.unesco.org/>: <https://en.unesco.org/news/cutting-edge-bringing-cultural-tourism-back-game#:~:text=Cultural%20tourism%20%2D%20defined%20by%20the,40%25%20of%20all%20tourism%20worldwide%20>. adresinden alındı
- Uysal, M., & Jurowski, C. (1994). Testing the push and pull factors. *Annals of tourism research*, 21(4), 844-846. doi:10.1016/0160-7383(94)90091-4.
- Wurz, S., & Van der Merwe, J. H. (2005). Gauging Site Sensitivity for Sustainable Archaeotourism in the Western Cape Province of South Africa. *The South African Archaeological Bulletin*, 60(181), 10-19. <https://www.jstor.org/stable/3889043>.
- Xie, P. F., & Wall, G. (2002). Visitors' perceptions of authenticity at cultural attractions in Hainan, China. *International journal of tourism Research*, 4(5), 353-366. doi:10.1002/jtr.385.
- Yuan, F., & Vui, C. N. (2024). The Influence Of Destination Image On Tourists' Behavioural Intentions: Explore How Tourists' Perceptions Of A Destination Affect Their Intentions To Visit, Revisit, Or Recommend It To Others. . *Educational Administration: Theory and Practice*, 30(5), 222-228.

Teşekkür: Çalışmada istatistiksel analizlere dair vermiş olduğu destek için Andaç AKÇAKESE'ye, Gastronomi alanında fikirsel destekleri için Yılmaz SEÇİM'e ve arkeolojik verilere dair fikirlerine başvurduğum Ramazan GÜNDÜZ'e teşekkür ederim.

Çatışma Beyanı: Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Extended Abstract

Purpose: The impact of gastronomy and culinary culture on cultural tourism is increasingly evident worldwide. In Türkiye, there exists a substantial infrastructure in this domain. Specifically, could the revitalization of archaeological gastronomy and antique culinary traditions enhance the appeal of archaeological cultural destinations and attract more tourists? This area, which has not been sufficiently addressed in the existing literature, warrants exploration through the perspectives of students from tourism faculties and archaeology departments. The purpose of this study is to examine the impact of gastronomic activities experienced at archaeological destinations on the perceived attractiveness of these sites. Specifically, it aims to understand how the revitalization of ancient culinary cultures influences tourists' intentions to visit or revisit these destinations. The research seeks to evaluate the relationship between gastronomic cultural elements and archaeological attractiveness, and assess the potential of these elements to attract tourists.

Design and Methodology: This study is an empirical study based on quantitative research methods. It aims to evaluate the impact of displaying prehistoric gastronomic products in archaeological sites on the overall attractiveness of these sites, considering both attractive and deterrent factors for potential tourists. Based on an extensive literature review, a quantitative research method in the form of a survey was developed. The survey items were determined through previous research (Kozak, 2002; Sirakaya, Uysal ve Yoshioka, 2003; Kau ve Lim, 2005; Kim, Jogaratnam ve Noh, 2006; Hua ve Yoo, 2011) and interviews with field experts.

After obtaining the necessary permissions and receiving ethical approval from the Necmettin Erbakan University Social and Human Sciences Scientific Research Ethics Committee on June 14, 2024, with decision number 2024/506, the survey was administered online to a total of 396 third- and fourth-year randomly selected students from the Tourism Guidance Department of Necmettin Erbakan University and the Archaeology Department of Selçuk University. Data collection was completed by the end of the 2023-24 academic year and the first week of July 2024. The collected data were analyzed using the SPSS program. Initially, frequency analysis was performed to obtain general descriptive findings and to evaluate the data related to push and pull factors. Since the survey was conducted among students aged 20-25, demographic variables such as age, income distribution, education level, and gender were not included in the analysis. Factor analysis was conducted to simplify the analytical process, with a five-item scale for push factors and a five-item scale for pull factors based on a Five-Point Likert Importance Scale. The data analysis process involved frequency and chi-square analyses to test the research hypotheses.

Findings: The analysis of the data revealed that a significant majority of participants (averaging responses from questions 1 and 2) reported that 86.9% believe the implementation of gastronomic activities in the area would have a direct impact on their intention to visit the site. On the other hand, this percentage drops to 77.5% for paid presentations, suggesting that economic factors influence preferences for experiences. Notably, 94.9% of participants believe that the presentation of ancient culinary culture in archaeological sites would enhance their tourist appeal.

This study provides key insights into archaeological and gastronomic tourism. It finds that learning and knowledge are crucial factors influencing visitors' intentions to visit or revisit sites like Çatalhöyük. The research underscores the significant role of appeal and accessibility in attracting visitors, aligning with existing literature.

The study highlights that enhancing the attraction of archaeological sites can improve their sustainability and preservation. Moreover, the factor of attractiveness/attraction (lack of allure and insufficient interest) being observed to be the most significant, accounting for 29.5% suggests that a majority of visitors perceive archaeological destinations like Çatalhöyük as lacking in sufficient engagement. The attraction factor represents a substantial 55.7% (comprising 'Important' and 'Very Important'), highlighting that attraction poses a significant barrier for Çatalhöyük. Therefore, the study confirms that both free and paid prehistoric culinary experiences boost tourist interest, with a notable 94.9% of participants believing that ancient culinary traditions increase a site's attractiveness. The study clearly reveals by the 94.9% of participants' agreement that reviving antique culinary cultures and presenting them in archaeological areas will significantly increase touristic attractiveness/attraction in archaeodestinations.

Overall, the study contributes to cultural and heritage tourism by emphasizing the value of incorporating historical culinary experiences into tourism strategies. Future research should involve a broader participant base and assess these findings in other archaeological destinations.

Research Limitations: While this study has been meticulously designed and conducted, as is customary in research, it does exhibit certain limitations. The first limitation arises from the nature of the interviews. According to Patton (1990), personal reports may be influenced by participants' biases, lack of awareness, anxiety, or their emotional state during the interview. Thus, the current study is constrained by the data reported by the interviewees. The second limitation of the study is that, despite efforts to mitigate such factors, participants' levels of focus on the questions, their ability to recall information, or their overall knowledge may lead to a partial reflection of their true perspectives. Last of all, the study is limited to university students and may be misleading as regards generalisations for tourist motivations or intentions.

Implications (Theoretical, Practical and Social): This study contributes to tourism planning and development by emphasizing the role of ancient culinary traditions in cultural and heritage tourism. It suggests that archaeological sites should incorporate historical cuisine to enhance their appeal and that from planning and management perspectives, more attention should be given to activities and services at these sites. Culinary activities of glamorous past, as this study reveals, should be prioritized. The study fills a gap in the literature, providing both practical and theoretical insights for future research in destination culture and heritage tourism. However, the research was limited to university students, and future studies should involve a broader participant base and explore the applicability of these findings to other archaeological destinations.

Originality/Value: The study fills a significant gap in the existing literature. The tourism valuation of archaeological sites is a well-established field, and Çatalhöyük stands out as a unique destination due to its global archaeological heritage and significance in archaeological tourism, making the study's focus particularly distinctive. Furthermore, the findings of the study highlight the educational value of cultural heritage sites like Çatalhöyük and offer valuable recommendations for site managers and planners to prioritize the appeal and accessibility of these areas. The study emphasizes the importance of integrating prehistoric culinary experiences into cultural and heritage tourism, thereby addressing a crucial gap in the literature. It also lays the groundwork for future research by suggesting that broader participant groups be included and that the applicability of the findings to other archaeological destinations be explored.

Organization Dergisinin Bibliyometrik ve Tematik Analizi

Şükriye ULAŞKIN¹

Başyuru Tarihi: 10.09.2024

Kabul Tarihi: 16.12.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu çalışma, yönetim ve organizasyon alanında teorik, eleştirel ve görgül çalışmaların yayımlandığı, uluslararası alanda saygın bir konuma sahip Organization dergisinin bibliyometrik ve tematik analizini sunmaktadır. Eleştirel ve yenilikçi yaklaşımıyla dikkat çeken dergi, alandaki yeni araştırma perspektiflerinin ve metodolojilerinin gelişimine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda çalışma, Organization'ın akademik performansını ve kavramsal gelişimini kapsamlı bir şekilde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Derginin ilk sayısını çıkardığı 1994 yılı ile 2024 yılı arasında yayımlanmış 1510 adet yayından oluşan veri seti, VOSviewer ve SciMat yazılımları kullanılarak analiz edilmiştir. Bibliyometrik analiz, performans göstergeleri ve bilimsel haritalama sonuçları olmak üzere iki temel yönetime dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Performans göstergeleri atıflar, bilimsel haritalama ise ortak atıf, ortak yazarlık ve kavramsal ağlara dayalı olarak oluşturulmuştur. Ortak yazarlık ağında, dergideki en etkili ülke İngiltere iken ortak atıf bakımından en etkili yazar Michael Foucault olarak bulunmuştur. Derginin kavramsal yapısını gösteren tematik ağ haritalarına göre dergideki motor temalar 1994-2004 döneminde söylem (discourse), 2005-2015 döneminde güç (power) ve 2016-2024 döneminde örgüt çalışmaları (organization studies) olarak bulunmuştur. Her dönemin tematik öncelikleri, derginin eleştirel bir perspektifle yenilikçi konulara yönelme eğilimini ve alandaki entelektüel çeşitliliği destekleme misyonunu yansıtmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel Yönetim Çalışmaları, Bibliyometrik Analiz, SciMat, Tematik Analiz, Söylem, Güç, Örgüt Çalışmaları

JEL Kodu: L20, M10

¹ Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, sgulpinar@aksaray.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8740-7134

Bibliometric and Thematic Analysis of Organization

Şükriye ULAŞKIN²

Submitted by: 10.09.2024

Accepted by: 16.12.2024

Article Type: Research Article

Abstract

This study presents a bibliometric and thematic analysis of Organization, an internationally respected journal that publishes theoretical, critical and empirical studies in the field of management and organization. Drawing attention with its critical and innovative approach, the journal contributes to the development of new research perspectives and methodologies in the field. In this context, the study aims to comprehensively analyze the academic performance and conceptual development of Organization. A dataset of 1510 publications published between 1994, when the journal published its first issue, and 2024 was analyzed using VOSviewer and SciMat software. Bibliometric analysis is based on two main methods: performance indicators and scientific mapping results. Performance indicators were based on citations, while scientific mapping was based on co-citation, co-authorship and conceptual networks. In the co-authorship network, the most influential country in the journal is the UK, while the most influential author in terms of co-citation is Michael Foucault. According to the thematic network maps showing the conceptual structure of the journal, discourse was found to be the motor themes of the journal in the 1994-2004 period, power in the 2005-2015 period, and organization studies in the 2016-2024 period. The thematic priorities of each period reflect the journal's tendency to address innovative issues with a critical perspective and to support intellectual diversity in the field.

Keywords: *Critical Management Studies, Bibliometric Analysis, SciMat, Thematic Analysis, Discourse, Power, Organization Studies*

JEL Codes: L20, M10

² Aksaray University, Faculty of Economics and Adm. Science, Dept. of Business, sgulpinar@aksaray.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8740-7134

Giriş

Belirli bir akademik alandaki yayın platformları, alanın tarihsel gelişim sürecinin anlaşılmasına katkı sağlayan önemli kaynaklardır. Bu yayın platformlarından biri olan akademik dergiler, disiplinlerdeki kırılmaları ve hâkim eğilimleri izleme imkânı sunarlar. Yönetim ve Organizasyon alanının tarihsel sürecini ele alan birçok araştırma, alanı temsil eden ve alana yön veren dergileri göz önünde bulundurmıştır (Berkman, 2009; Dirlik ve Şehitoğlu, 2016; Eroğlu, 2020; Üsdiken ve Pasadeos, 1992; Üsdiken, 2002; Üsdiken, Selekler ve Çetin, 1998). Dergiler, alandaki eğilimlerden etkilenecek bu eğilimlere yönelik yayınlara yer vermesi dışında belirli temalara yönelik çıkarılan özel sayılar, yazı çağrıları, dergi etrafında kurulan akademik topluluklar ve işbirlikleri gibi pratiklerle de alanı yönlendirme potansiyeline sahiptirler.

1950’li yılların Amerikasında çıkan *Management Science (MS)* ve *Administrative Science Quarterly (ASQ)* dergileri yönetim alanındaki iki farklı çizginin temsilcisi olmuştur. MS bilimci ve yönetimi anlayışın bir araya gelmesiyle oluşan yeni bir paradigmayı, ASQ ise iş dünyasına odaklanmak yerine yönetim olgusunu sosyal bilim temelinde ve daha kapsamlı bir perspektifle ele almayı savunan anlayışın temsilcisi olmuştur. 1979 yılında nitel araştırma çağrısı yapan ASQ’nun bu temaya yönelik çıkardığı özel sayısı ve sonrasında farklı dergilerde aynı temaya odaklanan nitel araştırmaların yayınlanması (Morgan ve Smircich, 1980; Sanders, 1982; Van Maanen, 1979), dergilerin alanı yönlendirme kapasitelerini ortaya koymaktadır. Neoliberal iktisat politikaları, Sovyetler Birliği’nin dağılması ve postmodern söylemlere bağlı olarak alanın ortodoks çizgisini oluşturan bilimci ve yönetimi paradigma dışında, 1980’li yıllarda farklı sesler ortaya çıkmıştır (March, 2007, s.9; Üsdiken, 2002, s.130). Amerika dışındaki akademik dünyada, yönetim karşıtı ve yöneticiliği sorgulayan fikirler tartışılmaya başlanmıştır. 1990’lı yıllardan itibaren ise yönetim ve organizasyon alanında, ana akım Amerikan geleneğine eleştirel bakan ve farklı teorik ve metodolojik perspektifler sunan yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır (Kırkbeşoğlu, Sözen ve Kurt, 2015, s. 113). Avrupa geleneği olarak bilinen bu çalışmalar, radikal ve eleştirel bakış açılarını benimseyerek Amerikan geleneğinden belirgin bir şekilde ayrılmıştır. Bu bağlamda, Avrupa geleneğini temsil eden yeni yayın platformlarının oluşturulması, alandaki bilgi üretiminin Amerika’nın tekelinden çıkarak çok merkezli bir yapıya dönüşmesinde önemli bir rol oynamıştır (Üsdiken, 1995, s. 101).

Alternatif yaklaşımları savunan akademik dergiler yönetim ve organizasyon alanındaki eleştirel perspektiflerin gelişimi ve yaygınlaşmasında önemli bir etkiye sahiptirler. Bu dergiler, ana akım geleneklerin baskın olduğu bir ortamda, alternatif teorik yaklaşımlar ve metodolojilere yer açarak disiplinin entelektüel çeşitliliğini artırmaktadırlar. Eleştirel teori, postmodernizm, feminizm ve postkolonyal çalışmalar gibi perspektiflere alan tanıyan bu yayınlar, örgüt ve yönetim çalışmalarını daha geniş bir toplumsal bağlam içinde değerlendirme fırsatı sunmaktadır. Bu doğrultuda bu çalışma, kendini eleştirel ve radikal bir yerde konumlandırarak ana akım yönetim dergilerinden ayrılan *Organization* dergisini ele almaktadır. Çalışmanın amacı, derginin ilk sayısını çıkardığı 1994 yılı ile 2024 yılı arasında yayınlanmış tüm yayınlarını bibliyometrik yöntem doğrultusunda analiz etmektir. Üsdiken ve Pasadeos (1992)’un ifadesiyle bu çalışmada *Organization* dergisine yönelik bir “stok tespiti” yapmak amaçlanmaktadır. Eleştirel bakış açılarını desteklemenin yanı sıra akademik bilgi üretiminin coğrafi ve entelektüel anlamda çok merkezli hale gelmesine öncülük etmesi, derginin seçimindeki temel motivasyon kaynaklarıdır. Bu doğrultuda bu çalışmada, performans göstergelerine dayalı olarak yapılan analizlerde ülkeler, yazarlar ve yayınlar bazında dergideki entelektüel çeşitliliğin güncel durumu ortaya çıkarılacaktır. Kavramsal analizler sonucunda ise farklı dönemler itibarıyla dergideki egemen konu ve bakış açıları ve bunların ilişkili olduğu temalar ortaya çıkarılacak ve derginin entelektüel evrimi sunulacaktır.

Bibliyometrik analizleri kullanarak yönetim ve organizasyon dergilerini analiz eden literatür tarandığında (Berkman, 1987; Donthu, Kumar ve Pattnaik, 2020; Keçeli Erciyas, 2022; Payam, 2024; Ramos-Rodríguez ve Ruiz-Navarro, 2004; Üsdiken ve Erden, 2001; Üsdiken ve Pasadeos, 1992) *Organization* dergisini tek başına ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu doğrultuda gerek yöntem gerekse ele aldığı konu bakımından bu çalışmanın literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte alandaki boşluklardan ziyade etkin

bir kuramsal katkının önemli adımlarından biri olan sorunsallaştırma yaklaşımını (Ağlargo, 2016) dikkate alan bu çalışmada spesifik bir yönetim ve organizasyon terimine odaklanılmamakta ve bu terim üzerinden derinlemesine bir analiz yapılmamaktadır. Analiz sonucunda ortaya çıkan tematik eğilimlerin derginin tarihsel sürecine ışık tutacağı düşünülmektedir. Amerikan geleneğini temsil eden ana akım yönetim ve organizasyon araştırmalarının Türkiye'deki hakimiyeti göz önüne alındığında (Alakavuklar, 2010; Alakavuklar, Timurcanday Özmen ve Emirza, 2017; Özen, 2000; Özen, 2002; Üsdiken, 1996; Üsdiken ve Erden, 2001) bu araştırmanın, farklı seslere kulak vermek isteyen araştırmacılar için faydalı olacağı düşünülmektedir.

Organization: Kapsamı ve Önemi

İşlevselci bakış açısına sahip Amerikan ekolünün etkisi altındaki yönetim ve organizasyon yazını verimlilik, performans ve karlılık düşüncesi ekseninde şekillenmektedir. Bu durum, liberal-kapitalist ideolojiden beslenen alanın bir disiplin olma ve eleştirilerden beslenerek gelişme imkânını daraltmaktadır (Coşkun, 2009, s.141). Sosyal, kültürel ve ekonomik sorunların anlaşılması ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinin geliştirilmesinde dikkate alınması gereken örgütlerin, tüm bu bağlamdan dışlanarak yalnızca ekonomik oluşumlar düzeyine indirgenmesi sınırlı bir bakış sunmaktadır. Ekonomik kararların sosyal alandaki etkileri, örgütlerin kültürel normları yeniden üretme kapasiteleri ve toplumsal yapının şekillenmesindeki rolleri göz önünde bulundurulduğunda kapsayıcı ve çok yönlü perspektiflere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada örgütlerin sosyal ve kültürel bağlamını dikkate alan eleştirel ve yenilikçi çalışmalar alanı zenginleştirmektedir. Ephemera, Tamara, Organization Studies, Culture and Organization, Human Relations ve Organization gibi dergiler postmodern ve eleştirel bakış açısına sahip makalelerin yayınlandığı önemli platformlardır.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan Organization, 1993 yılında yönetim ve organizasyon alanının pozitivist ve işlevselci normlarına meydan okuyan entelektüel bir forum ve akademik topluluk olarak ortaya çıkmıştır. Dergi, entelektüel merak, epistemik çeşitlilik, eleştirel sorgulama ve refleksif düşünce tarzını teşvik etmiştir. Daha önceleri göz ardı edilen ya da marjinalleştirilen; toplumsal cinsiyet, eşitsizlik, direniş, neoliberalizm, alternatif ekonomiler ve etik gibi toplumsal olgulara dikkat çekmiştir. Yönetim ve organizasyon alanında eleştirel ve radikal duruşuyla ön plana çıkan dergi (Parker ve Thomas, 2011, s. 419), teorik ve görgül yönetim çalışmaları açısından da alana önemli katkılar sunmaktadır. Derginin önemli misyonlarından bir diğeri ise daha adil bir organizasyon kültürüne ve toplumsal değişime ilham verecek yaklaşımlar geliştirmektir (Zanoni, Barros ve Alcadipani, 2023, s. 1180). Derginin bu duruşu onu, akademik bir yayın organı olmaktan öteye taşıyarak sosyal ve politik etkiye sahip bir platform haline getirmiştir.

Organizasyon çalışmaları için diyalogu ve yeniliği teşvik etme amacını taşıyan Organization kendi duruşunu uluslararası, teori odaklı, refleksif, yaratıcı, eleştirel ve disiplinlerarası olarak tanımlamaktadır. Alandaki yerleşik konulara ek olarak dergi, örgütlenme ve organizasyon bağlamında toplumsal cinsiyet, ırk, etnik köken, küreselleşme söylemleri, tüketim, örgütsel zaman ve mekan, örgütsel imgelem, ekoloji, ahlak, güç/bilgi ve yönetsel söylemler, hukuk ve kültürel çalışmalar gibi konuları ele almaktadır (Organization, 2024).

Yöntem

Bu çalışmada 1994-2024 yılları arasında *Organization* dergisinde yayınlanmış olan akademik çalışmalar bibliyometrik yöntemlerle analiz edilmiştir. Bibliyometrik analiz bilimsel bir araştırma konusunda nitel ve nicel değişkenleri belirlemek, konu hakkında yayın profili oluşturmak ve ilgili alandaki eğilimleri tespit etmek için kullanılır (Rey-Martí, Ribeiro-Soriano ve Palacios-Marqués, 2016, s. 1652). Spesifik araştırma konuları (De Bakker, Groenewegen ve Den Hond, 2005; Demir ve Erigüç, 2018; Goyal ve Kumar, 2021; Kurutkan ve Terzi, 2022; Verma ve Gustafsson, 2020) üzerine yürütülen bibliyometrik analizler olduğu gibi alandaki önde gelen dergiler için de (Donthu, Kumar ve Pattnaik, 2020; Martínez-López, Merigó, Valenzuela-Fernández ve Nicolás, 2018; Merigó, Mas-Tur, Roig-Tierno ve Ribeiro-Soriano, 2015; Ramos-Rodríguez

ve Ruiz-Navarro, 2004) bibliyometrik analizler yapılmaktadır. Bir bilimsel alandaki önde gelen dergilerdeki yayınların bilimsel yöntemlere dayalı olarak analiz edilmesi alandaki gelişim ve değişimin görülmesi için önemlidir (Çokişler, 2019, s.30).

Bibliyometrik analizler performans analizi ve bilimsel haritalama olmak üzere 2 farklı yöntemle dayalı olarak gerçekleştirilmektedir (Zupic ve Čater, 2015, s. 431). Bibliyometrik bir analizdeki performans göstergeleri yazar, dergi, anahtar kelime, ülke gibi çeşitli analiz birimleri üzerinden görülmektedir. Bilimsel haritalama yönteminde ise alanın entelektüel ve kavramsal yapısı bibliyografik ağlara dayalı olarak ortaya çıkarılmaktadır. Söz konusu bibliyografik ağlar ise işbirliği ağları, atıf ağları ve kavramsal ağlardan oluşmaktadır (Gutiérrez-Salcedo, Martínez,, Moral-Munoz, Herrera-Viedma ve Cobo, 2018, s. 1276).

Bu çalışma, kapsamı gereği etik kurul onayı gerektirmemektedir. Araştırma verilerini toplamak üzere 25.06.2024 tarihinde Scopus veritabanında "Organization" sözcüğünün kaynak başlığı (source title) olarak aratılması sonucunda Organization dergisinde yayınlanmış 1511 dokümana ulaşılmıştır. 1 yayının yayın dili Almanca olduğu için veri setine dâhil edilmemiştir. 1510 doküman dışarıya aktarılmıştır. İlgili dokümanların atıflara dayalı olarak ortaya çıkan performans göstergelerini tespit etmek için veriler ilk olarak VOSviewer programına aktarılmıştır. Bununla birlikte ortak yazarlık, ortak atıf ve kavramsal ağlar temelinde bilimsel haritalar oluşturulmuştur. Sonraki aşamada ise alandaki kavramsal değişimi boylamsal olarak görmek amacıyla veri seti SciMAT programına aktarılmıştır. Veriler Scopus programında RIS formatında dışarı aktarılan 1510 adet yayından oluşmuştur.

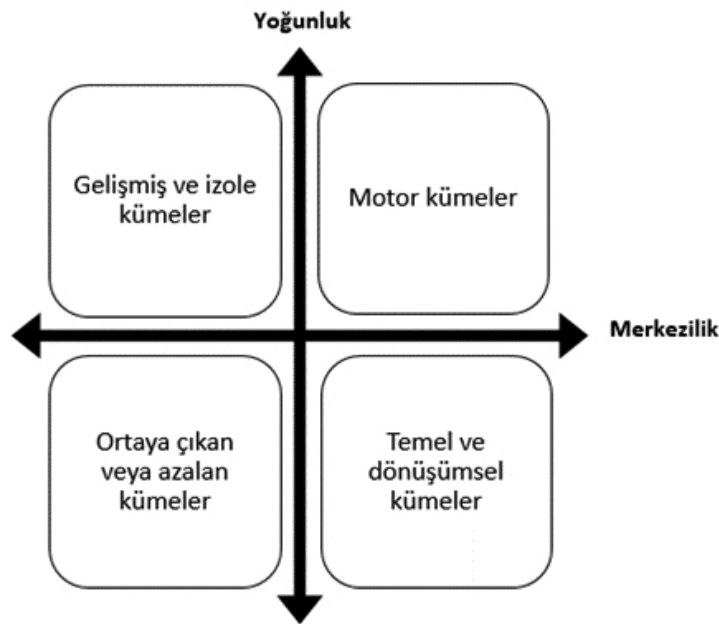
Verilerin VOSviewer programında analizi sonrasında dergideki yayınların zaman içerisindeki kavramsal gelişimini görmek amacıyla ortak kelime analizi yapılmıştır. Ortak kelime analizi kelime çiftlerinin birlikte bulunmasına dayalı olarak alandaki temaları çıkarmayı ve bu temalar arasındaki bağlantıları tespit etmeyi amaçlamaktadır (Assefa ve Rorissa, 2013, s. 2515). Analiz, VOSviewer (van Eck ve Waltman, 2010) programında yapılabildiği gibi SciMAT (Cobo, López-Herrera, Herrera-Viedma ve Herrera, 2012) ve Bibliometrix (Aria ve Cuccurullo, 2017) gibi farklı programlarda da yapılabilmektedir. Açık kaynak yazılıma sahip olması, bibliyometrik verilerde temizleme imkânı sunması ve boylamsal analize imkân tanınması sebebiyle ortak kelime analizi için SciMAT programı tercih edilmiştir. Analiz 8 adımlı süreçten oluşmaktadır. Bu süreç Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1. SciMAT Bilimsel Haritalama Süreci (Cobo vd., 2012, s. 1610)

Bu araştırmada verilerin SciMAT programında analizi için Şekil 1'deki aşamalar takip edilmiştir. Buna göre Scopus veri tabanından elde edilen verilerde duplikasyon olup olmadığının anlaşılması için veriler ilk olarak ön işleme tabi tutulmuştur. Bu aşamada aynı anlama geldiği düşünülen sözcükler tekillik/çoğulluk, kısaltma ve harflerin kullanımları bakımından gruplandırılmış ve 240 kelime grubu elde edilmiştir. Bir sonraki adım olan ağ çıkarma, analizde hangi birimin (ortak kelime, ortak atıf, ortak yazarlık, bibliyografik eşleşme v.b) referans alınacağına seçildiği aşamadır (Cobo vd., 2012, s. 1640). Bu doğrultuda araştırmada anahtar kelimelerin birlikte oluşum haritalarının tespiti amaçlandığından analiz ortak kelime (co-word analysis) temelinde yürütülmüştür. Normalleştirme, eşdeğerlik endeksine (equivalence index) göre hesaplanmıştır. Haritalama seçeneği olarak verileri en az iki küme halinde sunan temel belge haritalaması (core document mapper) tercih edilmiştir. Kümeleme metodu olarak basit merkezler algoritması (simple centers algorithm) seçilmiştir. Analiz süreci sonrasında örtüşme haritası, genel evrim haritası ve Organization dergisinin farklı 4 dönemine ilişkin stratejik diyagramları ile tematik ağ yapıları elde edilmiştir.

Yıllar itibariyle alandaki tematik değişimi görmeye imkân tanıyan stratejik diyagramdaki yatay eksen kümelerin merkeziliğini, dikey eksen ise yoğunluğunu göstermektedir. Merkezilik bir temanın diğer temalarla olan ilişkisini ifade etmektedir. Diyagramda temaların sağ tarafa yaklaşması diğer temalarla olan ilişkisinin yani merkezilik düzeyinin arttığı anlamına gelmektedir. Dikey eksen de yer alan yoğunluk özelliği ise temaların içsel özellikleri ile ilişkili olup temaların gelişmişliğini göstermektedir. Temalar, merkezilik ve yoğunlukları bakımından stratejik diyagram üzerinde 4 ayrı alanda konumlanmaktadır. Motor kümeler olarak adlandırılan sağ üst alanda, hem merkeziliğin hem de yoğunluğun yüksek olduğu temalar konumlanmaktadır. Merkeziliğin yüksek fakat yoğunluğun düşük olduğu sağ alt alanda yer alan kümeler gelişimini sürdüren temalardır. Merkeziliğin düşük yoğunluğun yüksek olduğu sol üst alanda yer alan temalar çok fazla çalışılmakla birlikte diğer temalarla olan ilişkinin zayıf olduğuna işaret etmektedir. Stratejik diyagramın sol alt alanı hem merkeziliğin hem de yoğunluğun düşük olduğu kümelerdir. Bunlar; ilgili dönemde yeni yeni ortaya çıkan veya zamanla kaybolan temalardır. (Akyildiz ve Yılmaz, 2020, s. 1427; Cobo vd., 2012, s. 1618; Demir ve Erigüç, 2018, s. 99; Kurutkan ve Terzi, 2022, s. 419). Şekil 2’de bu dört alan gösterilmektedir.

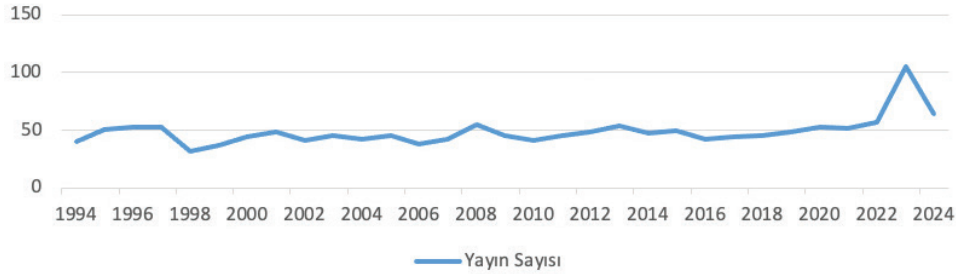

Şekil 2. Stratejik Diyagram (Cobo vd., 2012, s. 1618)

SciMat programında yapılan analiz sonucunda elde edilen diğer görsel haritalar örtüşme haritası, tematik ağ yapıları ve evrim haritasıdır. Tematik ağ yapısı, temaların kendi aralarındaki ilişkileri hakkında bilgi sunmaktadır. Tematik ağlar değerlendirilirken temalar arası ilişkilerin gücü ağırlık değerlerine göre belirlenmektedir. Tematik ağ yapılarında dikkate alınan bir diğer husus ise çizgilerin kalınlığıdır. Çizgilerin kalınlaşması temalar arası ilişki kuvvetinin arttığını, çizgilerin incilmesi ise ilişki kuvvetinin azaldığını belirtmektedir. Tematik evrim haritasında bulunan büyük kümeler ilgili temadan daha fazla yayın olduğunu göstermektedir. Temalar arasındaki düz çizgiler tema adları ile aynı anahtar kelimelerin kullanıldığını, kesikli çizgiler ise tema adları dışında farklı ortak kelimelerin kullanıldığını göstermektedir (Akyildiz ve Yılmaz, 2020, s. 1427; Kurutkan ve Terzi, 2022, s. 420). Bu bilgiler doğrultusunda Vosviewer ve SciMat programlarında analizi yapılan verilerin performans göstergeleri ile bilimsel haritalama sonuçları sonraki bölümde sunulmaktadır.

Bulgular ve Tartışma

İlk sayısı 1994 yılında çıkan *Organization* dergisinin yıllara göre yayın dağılımı Şekil 3'te gösterilmektedir. Şekil 3'e göre derginin 1994 ile 2024 yılları arasındaki yayın dağılımı incelendiğinde en fazla çalışmanın 2023 yılına ait olduğu görülmektedir. 2023 yılında dergide 105 çalışma yayınlanmıştır.

Şekil 3. Yayınların Yıllara Göre Dağılımı

Performans göstergelerden biri olan atıf analizleri; belirli bir alanda okuma ve araştırmaya başlamadan önce alandaki en etkili çalışmalar, yazarlar ve kurumların neler olduğunu tespit etmeye ve alandaki temel eserlerle ilgili hızlı bir okuma listesi yapmaya imkân tanımaktadır (Bağış, 2022, s. 103). Bu doğrultuda Vosviewer programında gerçekleştirilen atıf analizi sonucunda *Organization* dergisinde en çok atıf alan 10 yayın Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1'e göre Wenger (2000) en çok atıf alan yazardır. Yazar çalışmasında örgütleri, sosyal öğrenmenin gerçekleştiği alanlardan biri olarak görmekte ve örgütler içerisinde sosyal öğrenmenin nasıl gerçekleştiğini araştırmaktadır.

Tablo 1

Organization Dergisinde En Çok Atıf Alan 10 Yayın

Yazar	Yayın Başlığı	Yıl	Atıf Sayısı
Wenger, Etienne	Communities of Practice and Social Learning Systems	2000	2446
Alvesson, Mats; Ashcraft, Karen, Lee; Thomas, Robyn	Identity matters: Reflections on the construction of identity scholarship in organization studies	2008	731
Collinson, David L.	Identities and insecurities: Selves at work	2003	604
Battilana, Julie	Agency and institutions: The enabling role of individuals' social position	2006	602
Gherardi, Silvia	Practice-Based Theorizing on Learning and Knowing in Organizations	2000	570
Fleming, Peter; Spicer, Andre	Working at a cynical distance: Implications for power, subjectivity and resistance	2003	566
Watson, Tony J.	Managing identity: Identity work, personal predicaments and structural circumstances	2008	542
Ahl, Helene; Marlow, Susan	Exploring the dynamics of gender, feminism and entrepreneurship: Advancing debate to escape a dead end?	2012	505

Law, John; Singleton, Vicky	Object lessons	2005	468
Sandberg, Jörgen; Alvesson, Mats	Ways of constructing research questions: Gap-spotting or problematization?	2011	463

Alvesson, Ashcraft ve Thomas (2008)'in birlikte kaleme aldıkları makale ise derginin 15 cilt 1. sayısı için kaleme aldıkları giriş yazısıdır. Bu yazıda dönemin popüler akademik konularından biri olan *kimliğin* yönetim araştırmalarındaki yansıması ele alınmaktadır. En çok atıf alan yazarların makale konularının benlik (Collinson, 2003), faillik (Battilana, 2006), güç ve direniş (Fleming ve Spicer, 2003) feminizm (Ahl ve Marlow, 2012), kimlik (Watson, 2008) ve metodolojik problemlerden (Law ve Singleton, 2005; Sandberg ve Alvesson, 2011) oluştuğu görülmektedir.

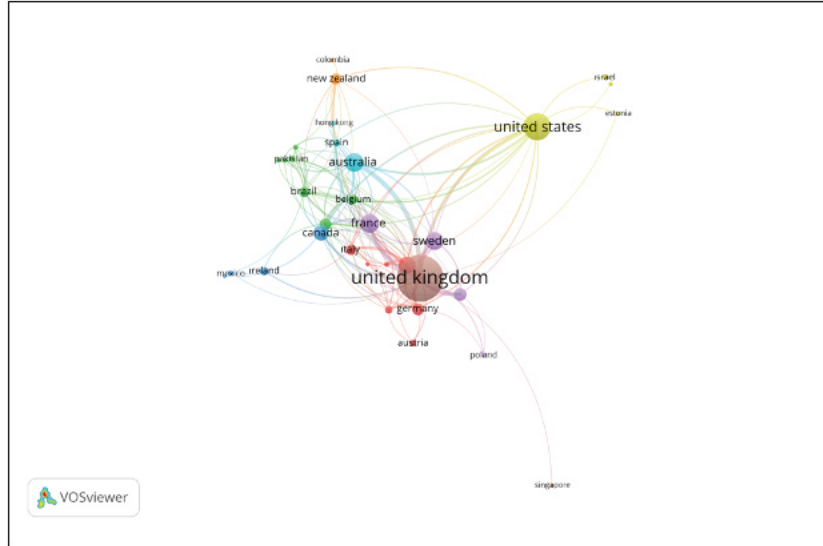
Alandaki etkili ülkeleri görmek amacıyla yapılan atıf analizi sonuçları Tablo 2'de gösterilmektedir. Yönetim ve örgüt alanındaki ana akım yayınların büyük çoğunluğu Amerikan ekolünün etkisi altındadır. Tablo 2'ye göre Organization dergisinde en çok atıf alan ülke İngiltere'dir. Bu durum derginin, Amerikan ekolünü temsil eden ana akım yönetim ve örgüt araştırmalarından ayrıştığını ve Avrupa ekolünün temsilcisi olduğunu göstermektedir. İngiltere'den sonra en çok atıf alan ülke ise Amerika'dır. Atıf sayısı bakımından ön plana çıkan ülkelerden bir diğeri Avustralya'dır.

Tablo 2

Atıf Sayısı Bakımından En Etkili Ülkeler

Ülke	Atıf	Yayın Sayısı
İngiltere	33538	666
Amerika	12511	234
Avustralya	6475	112
İsveç	5841	101
Kanada	3272	71
Danimarka	3011	89
Hollanda	2876	44
Fransa	2838	105
Almanya	2607	48
İtalya	2319	34

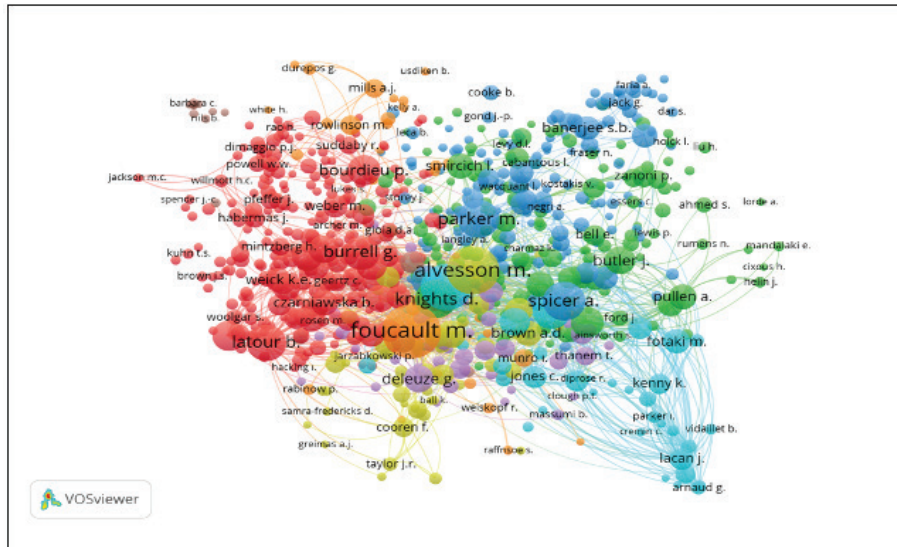
İşbirliklerini görmek amacıyla yapılan ortak yazarlık analizinde, analiz biriminin ülkeler olarak seçimi sonrasında elde edilen harita Şekil 4'te gösterilmektedir.

Şekil 4. Ülkelerarası Ortak Yazarlık Ağı

Şekil 4. alandaki en etkili iki ülkenin İngiltere ve Amerika olduğunu doğrulamaktadır. Amerika'ya göre daha merkezi bir konumda bulunan İngiltere; Almanya, İsveç, İtalya ve Avusturya gibi ülkelerle haritada daha yakın konumdadır. Bu durum İngiltere'nin haritada kendine yakın ülkelerle daha fazla işbirliğine sahip olduğunu göstermektedir.

İki çalışmanın birlikte alıntılanma sıklığını baz alarak yayınlar arasındaki ilişki ağlarını ortaya çıkaran ortak atıf analizi, iki farklı analiz biriminin belli bir yayında birlikte atıf alma sıklığını göstermektedir (Bağış, 2022, s. 100; Cote, Leong ve Cote, 1991, s. 406). Analiz biriminin yazarlar olarak seçimi sonrasında elde edilen ortak atıf analiz haritası Şekil 5'te gösterilmektedir.

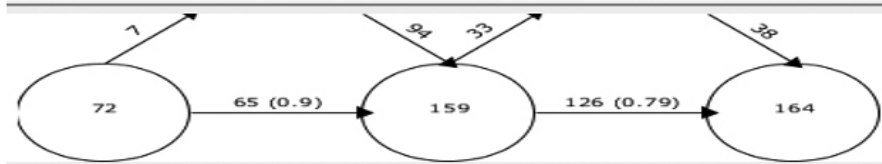

Şekil 5. Ortak Atıf Analizi Haritası

Şekil 5'te yer alan daire büyüklükleri atıf sayılarına göre oluşturulmaktadır. Araştırmanın veri setini oluşturan 1510 çalışma tarafından birlikte en çok atıf alan yazarların atıf sayıları arttıkça şekildeki daireler de büyümektedir. Buna göre 904 atıfa sahip Michael Foucault en çok atıf alan yazardır. Mats Alveson 718, Hugh Willmott 661, Martin Parker ise 448 atıf almıştır.

Temaların kavramsal değişimini görmek amacıyla SciMat programında yapılan boylamsal analizde dergideki yayınlar sırasıyla 1994-2004, 2005-2015, 2016- 2024 olmak üzere 3 ayrı zaman dilimine ayrılmıştır. 1. zaman diliminde 488, 2. zaman diliminde 511 ve 3. zaman diliminde 512 yayın analiz edilmiştir. Analiz sonucu elde edilen örtüşme haritasının görseli aşağıda gösterilmektedir.

Şekil 6. SciMat Örtüşme Haritası

Örtüşme haritasına göre 1994-2004 yıllarını kapsayan birinci periyotta 72, 2005-2015 yıllarını kapsayan ikinci periyotta 159, 2016-2024 yıllarını kapsayan üçüncü periyotta ise 164 anahtar kelime yer almıştır. 72 anahtar kelimenin 65'i ikinci dönemde varlığını sürdürmüş ve bu anahtar kelimelere 94 adet yenisi eklenmiştir. İkinci dönemdeki anahtar kelimelerin 126'sı üçüncü dönemde varlığını devam ettirirken 38 adet yeni anahtar kelime bu dönemde alana dâhil olmuştur. Dönemler itibariyle alana giren anahtar kelime sayılarında artış olsa da örtüşme haritasında yer alan durağanlık indeksinin (stability index) 1'e yakın olması anahtar kelime bakımından büyük bir değişim olmadığını göstermektedir. Nitekim üçüncü dönemdeki anahtar kelimelerin çoğunluğunun ikinci dönemden devralınan kelimeler olduğu görülmektedir.

Organization dergisindeki kavramsal değişimi görmek amacıyla SciMat programında yapılan ortak kelime analizi sonucunda 3 dönem için ayrı ayrı stratejik diyagram ve küme ağları elde edilmiştir. 1994-2004 periyodu için stratejik diyagramda üç küme oluşmuştur. Bunlar; *söylem (discourse)*, *toplumsal cinsiyet (gender)* ve *etik (ethics)* temalarıdır.

Tablo 3

1994-2004 Dönemindeki Temaların Merkezilik, Yoğunluk ve Performans Göstergeleri

Küme	Merkezilik	Yoğunluk	Doküman Sayısı	Atıf Sayısı	H İndeksi
Discourse	4.52	18.56	20	2360	16
Gender	2.08	9.85	8	586	4
Ethics	1.6	5.71	7	136	2

Tablo 3. ve Şekil 7'de gösterilen stratejik diyagrama göre 1994-2004 periyodunda merkeziliği ve yoğunluğu en yüksek çalışma alanı *söylem* olarak ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan *söylem* dönemin motor teması olma özelliğine sahiptir. Örgütlenmeyi oluşturan karmaşık süreç ve uygulamaların anlaşılması için alternatif yollar bulma ihtiyacı söylem konusuna olan ilgi artışındaki temel etkidir (Grant, Hardy, Oswick ve Putnam, 2004). Sosyal yaşamın söylemler tarafından oluşturulduğu düşüncesi ekseninde şekillenen örgütsel söylem çalışmaları söylemi, örgütlenmenin temel ilkesi olarak varsayar (Chia, 2000). Dil ve söylem birey, yapı ve olguların çeşitli unsurların bilinmeyen ve örtük yönlerini ortaya çıkarma potansiyeli taşıdığından

eleştirel yönetim çalışmaları açısından merkezi bir konuma sahiptir. İlgili dönemde söylem temasına yönelik 20 adet yayın yapılmıştır. Bu temanın ilişkili olduğu ağ haritasına bakıldığında (Şekil 8) en güçlü bağların *metin (texts)* ile *faillik ve yapı (agency and structure)* temalarıyla olduğu anlaşılmaktadır. *Metin* temasıyla kurulan güçlü ilişkinin nedeni örgütsel söylem araştırmacılarının tahakküm, kontrol, liderlik ve kimlik gibi çeşitli örgütsel olguları incelemek için başvurdukları metinlerin yer almasıdır. Konuşma, yazma ve hatta sözsüz iletişim gibi çeşitli formlar örgütsel söylem analizlerinde kullanılmıştır. *Metin* teması metinselliğin çeşitli biçimlerinin örgütsel yaşamın üretim ve yeniden üretimini nasıl etkilediğini ele almaktadır. Metinler; örgütsel şemalar, notlar, politikalar, kurallar ve elektronik postalar gibi geniş bir kapsamda düşünülmektedir (Putnam ve Cooren, 2004). Yapı ve faillik tartışmalarının bir parçası olarak ise metinlerin bireylerden bağımsız bir şekilde örgüt üzerinde yarattıkları etki dönemin tartışılan konuları arasında yer almıştır (Cooren, 2004).

Aynı dönemin motor temalarından bir diğeri ise *toplumsal cinsiyet (gender)* olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde toplumsal cinsiyet teması ile ilgili yapılan yayın sayısı 8'dir. Bu dönemde *etik (ethics)* stratejik diyagramın sol alt bölümünde yer almıştır. Bu durum dergide çalışılmaya başlanan yeni temalardan birinin etik olduğunu göstermektedir. *Etik* temasına yönelik 7 yayın yapılmıştır.

Şekil 7. Stratejik Diyagram (1994-2004)

Şekil 8. Discourse Temasının Ağ Haritası (1994-2004)

2005-2015 yıllarını kapsayan 2. Periyotta toplam 11 küme elde edilmiştir. Bu kümeler Şekil 9'da yer alan stratejik diyagramda gösterilmektedir. Buna göre; güç (*power*), ev işleri (*domestic works*) ve çalışan tüketiciler (*working consumers*) temaları dönemin motor temalarıdır. Örgüt teorisi (*organization theory*), güney (*south*) ve işçi kooperatifleri (*worker cooperatives*) temaları gelişmiş fakat diğer temalardan izole durumdadır. Normalleşme (*normalization*) ve iklim bilimi (*climate science*) temaları ortaya çıkan veya azalan temalardandır. Bu dönemde toplumsal cinsiyet teması merkeziliğini korumakla birlikte önceki döneme göre yoğunluğunun düşük olduğu görülmektedir. Bununla birlikte işletme okulları (*business schools*) ve kar amaçsız örgütler (*nonprofit organizations*) temalarının gelişimini sürdürdüğü görülmektedir.

Tablo 4.

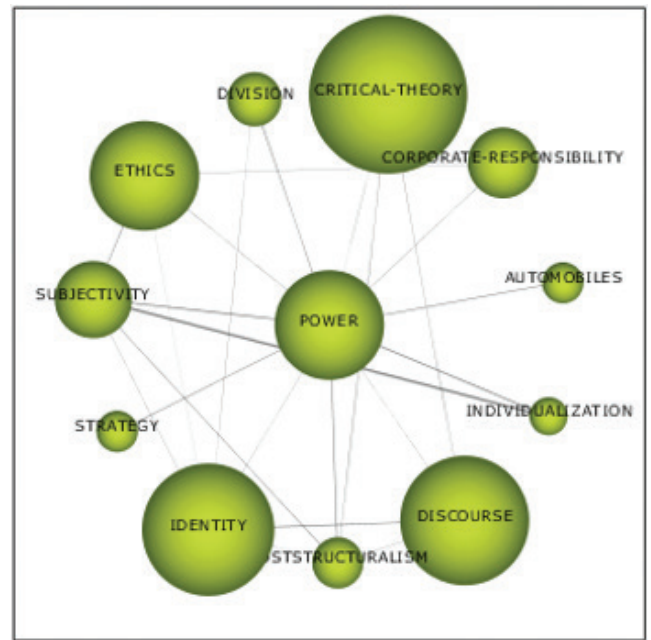
2005-2015 Dönemindeki Temaların Merkezilik, Yoğunluk ve Performans Göstergeleri

Küme	Merkezilik	Yoğunluk	Doküman Sayısı	Atıf Sayısı	H İndeksi
Power	7.55	7.89	35	2188	28
Gender	5.82	4.56	21	1028	13
Domestic work	2.12	9.52	3	15	2
Working consumers	1.56	19.82	6	281	5
Business schools	0.96	7.41	9	42	2
Nonprofit organizations	0.41	3.08	5	348	2
Worker cooperatives	0.15	13.9	5	378	4
South	0.1	10	2	102	2
Climate science	0	7.41	9	291	3
Organization theory	0	9.52	7	25	2
Normalization	0	7.41	3	53	2

2005-2015 döneminde merkezilik değeri en yüksek tema olan güç temasının küme ağı incelendiğinde (Şekil 10) *öznelik (subjectivity)* ve bireyselleşme (*individualization*) temalarıyla diğer temalara göre daha güçlü ilişkiye sahip olduğu görülmektedir.

Şekil 9. Stratejik Diyagram (2005-2015)

Şekil 10. Power Temasının Ağ Haritası (2005-2015)

İkinci dönemde ortaya çıkan temalar eleştirel yönetim çalışmalarının, yönetim ve örgütleri derin ve geniş süreçler tarafından ortaya çıkarılan bir süreç olarak ele aldığını göstermektedir (Spicer ve Alvesson, 2024, s. 2). Yönetim ve organizasyon alanında özellikle Foucault'yu referans alan güç temalı çalışmalar ile gücün ilişkisel doğasını vurgulayan araştırmalar aktörlerin niteliklerinden ziyade yapısal ilişkilere odaklanmıştır. Nitekim güç temasının ağ haritasında yer alan özneleştirme (*subjectivity*), *kimlik (identity)*, *söylem (discourse)*, *bireyselleştirme (individualization)*, *yapısalcılık (structuralism)* gibi temalar gücün birey, aktör ve aktörler arasında ortaya çıkan bir olgu olma özelliğini göstermektedir (Fleming ve Spicer, 2014, s. 238).

2016-2024 dönemini kapsayan 3. periyotta 11 küme ortaya çıkmıştır. Bu kümelerden *örgüt çalışmaları (organization studies)*, *alternatif örgütler (alternative organizations)* ve *feminist teori (feminist theory)* dönemin motor temaları olarak ortaya çıkmıştır. *Kimlik (identity)*, *kültür (culture)* ve *neoliberalizm (neoliberalism)* temaları ise ilgili dönemde gelişimini sürdüren temalar arasında yer almıştır. Örgütlenme (*organizing*), *dispozitif (dispositive)* ve *duygular (emotions)* temaları yoğunluğu yüksek fakat diğer temalardan izole konumdadırlar. Ortaya çıkan veya azalan kümeler ise *animal organization studies (hayvan çalışmaları)* ve *Indian (Hindistan)* olarak bulunmuştur.

Tablo 5.

2016-2024 Dönemindeki Temaların Merkezilik, Yoğunluk ve Performans Göstergeleri

Küme	Merkezilik	Yoğunluk	Doküman Sayısı	Atıf Sayısı	H İndeksi
Organization Studies	15.22	5.58	39	1065	18
Alternative Organizations	4.57	2.98	33	307	10
Identity	2.93	1.79	14	34	2
Feminist Theory	2.42	3.55	19	182	5
Neoliberalism	0.7	1.67	20	69	2
Culture	0.5	1.67	15	22	2
Emotions	0.42	8.33	8	16	1
Animal Organization Studies	0.15	2.78	8	30	2
Indian	0.05	2.56	6	40	2
Organizing	0	16.67	6	81	2
Dispositive	0	13.33	3	118	2

2016-2024 döneminde en yüksek merkezilik değerine sahip *örgüt çalışmaları (organization studies)* temasının *toplumsal cinsiyet (gender)*, *güç (power)*, *söylem (discourse)*, *akademi (academy)*, *etik (ethics)*, *sanal (digital)*, *teknoloji (technology)*, *erkeklik (masculinity)*, *örgüt teorisi (organization theory)*, *iletişim (communication)* ve *etki (affect)* temalarıyla ilişkili olduğu görülmektedir. *Toplumsal cinsiyet*, *akademi*, *etik*, *sanal*, *güç*, *etki* ve *söylem* temaları yoğunluğun yüksek olduğu temalar iken *erkeklik*, *örgüt teorisi* ve *iletişim* temaları düşük yoğunluğa sahiptir. Şekil 12'de görüldüğü üzere *örgüt çalışmaları* ile diğer temalar arasında güçlü bir işbirliğinin olduğunu söylemek mümkün değildir. *Sanal* ve *teknoloji* temaları arasında ise etkileşimin daha fazla olduğu görülmektedir.

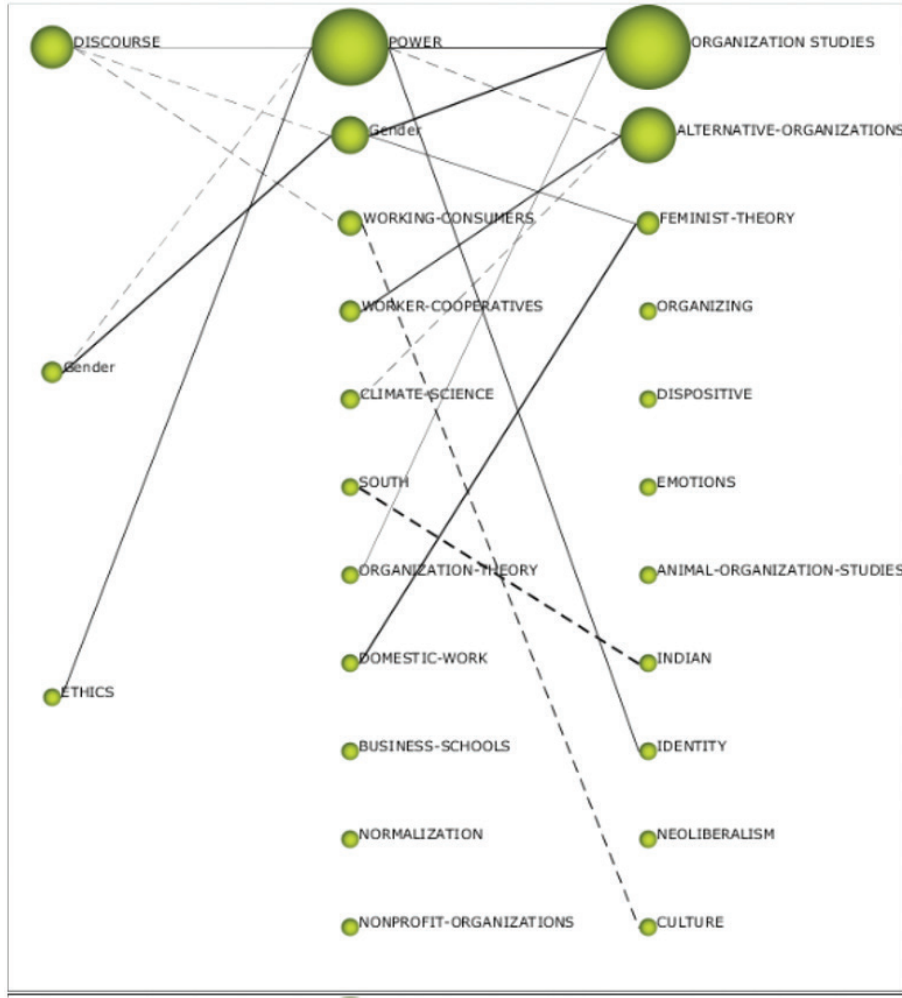

Şekil 11. Stratejik Diyagram (2016-2024)

Şekil 12. Organization Studies Temasının Küme Ağı (2016-2024)

Dergideki tematik değişimi bir bütün olarak görmek amacıyla, 1994 ve 2024 yılları için oluşturulan tematik evrim haritası Şekil 13'te sunulmaktadır. Evrim haritasında yer alan ilk sütun 1994-2004 dönemini, ikinci sütun 2005-2015 dönemini, üçüncü sütun ise 2016-2024 dönemini belirtmektedir. Buna göre ilk dönemde *söylem*, ikinci dönemde *güç* ve üçüncü dönemde ise *örgüt çalışmaları* en yoğun çalışılan temalardır. Temaların çoğunluğu bir sonraki dönemde farklı bir anahtar kelime altında kendine yer bulmuştur. Örneğin; ilk dönemin önemli temalarından olan *söylem*, ikinci dönemde *güç* teması adı altında çalışılmıştır. Üçüncü dönemdeki *örgüt çalışmaları* temasını besleyen önemli damarlardan biri ise ikinci dönemdeki *güç* teması olmuştur. Yalnızca *toplumsal cinsiyet* teması birinci ve ikinci dönemde aynı isimle varlığını sürdürmüştür. Temanın ikinci dönemde yoğunluğu birinci döneme göre artmıştır. Üçüncü döneme gelindiğinde ise *toplumsal cinsiyet*, *örgüt çalışmaları* ve *feminist teori* çalışmaları içerisinde kendine yer bulmuştur. İkinci ve üçüncü dönemde kendinden bir önceki dönemle ilişkisi olmayan yeni anahtar kelimelerin olduğu görülmektedir. Bunlar: *işletme okulları*, *normalleşme*, *kar amaçsız örgütler*, *örgütlenme*, *dispositif*, *duygular* ve *hayvan çalışmalarıdır*.

Şekil 13. 1994-2024 Dönemi Dönemi Evrim Haritası

Evrin haritasındaki ilişki ağları incelendiğinde bazı anahtar kelimeler arasında diğerlerine göre daha güçlü etkileşim olduğu görülmektedir. Bunlar: *toplumsal cinsiyet-örgüt çalışmaları*, *ev işleri-feminist teori* ve *işçi kooperatifleri-alternatif örgütler* temalarıdır.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışma eleştirel yönetim geleneğinin gelişmesinde ve ana akım yönetim yazınının çeşitlenmesinde önemli bir role sahip olan *Organization* dergisinin kuruluşundan günümüze kadar olan süreçteki yayınlarının performans ve bilimsel haritalama sonuçlarını sunmaktadır. Eleştirel bir duruşa sahip olan derginin kendini sürekli sorgulamaya açık bir yaklaşımı benimsemesi derginin ayakta kalmasını sağlayan önemli unsurlardan biridir. Dergiyi diğer eleştirel yönetim dergilerinden ayıran en önemli husus ise bilginin kurumsallaşmasına karşı gösterdiği tavrıdır. Her ne kadar dergi sıralama listeleri, etki oranları, çeşitli veritabanlarında indekslenme ve dergilerin atıf raporları gibi birçok unsurun yer aldığı bir ortamda yayın yapmak bilginin kurumsallaşmasına hizmet etse de böyle bir ortamda farklı kalabilme arayışı ve refleksif düşünce tarzı derginin konumunu belirlemektedir (Parker ve Thomas, 2011, s. 424).

Yayın hayatına başladığı 1990'lı yıllardaki *etik*, *söylem* ve *toplumsal cinsiyet* gibi konular bugün herhangi bir sosyal bilim dergisinde karşılaşılabileceğimiz bir tema olma özelliği taşır. Bu noktada başka mecralarda tartışılmayan, kurumların özünde yer almayan ve popüleritesi olmayan temalar derginin kendi konumunu belirlemesinde etkili olmuştur. Nitekim bu araştırma sonucunda elde edilen evrim haritasında yer alan temalar derginin eşbiçimlilikten ve moda fikirlerden uzak kaldığını göstermektedir. Araştırmadaki, örtüşme haritası bulguları da bu durumu doğrulamaktadır. Harita sonuçları dönemler bakımından anahtar kelime sayısında büyük bir artış olmadığını göstermiştir. Dergide en çok ele alınan yayınlar *söylem (discourse)*, *güç (power)* ve *örgüt çalışmaları (organization studies)* olmuştur. Son dönemde, örgüt çalışmaları ilk dönemlerde çalışılan çeşitli konuları içerisinde barındıran bir temaya dönüşmüştür. Tematik analiz sonucunda elde edilen bulgular, 1970'li yıllardan itibaren alanda görünürlüğü artan eleştirel ve radikal kuramların çeşitliliğini yansıtmaktadır.

Evrım haritası erken dönemdeki temalardan bazılarının farklı şekillerde ele alınmaya devam ettiğini göstermektedir. Erken temalardan bağımsız bir şekilde yeni ortaya çıkmış olan temalar alanın heterodoks bir yapıda olduğunu göstermektedir. Bu durum Spicer ve Alvesson (2024)'un eleştirel yönetim dergileri üzerinde gerçekleştirdikleri araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Bu çalışmada elde edilen bulgular derginin kendi profili hakkında bilgi sağlamanın dışında, Türkiye'de ana akım yönetim çalışmaları dışında yapılacak olan araştırmalar için de yol gösterici bir niteliğe sahiptir. Bu noktada eleştirel teorilerin ortaya çıktığı Avrupa ülkeleriyle yerel problemlerin birbirinden çok farklı olduğu eleştirisi getirilebilir. Bu durumda eleştirel yönetim çalışmalarında yerel önceliklerin dikkate alındığı bir perspektif geliştirmek mümkündür. Nitekim eleştirel çalışmalar, ortaya çıktığı bağlama dayalı olarak her bilim dalı için veya her ülke için aynı anlamı taşımazlar. Akademik kariyerin doğasının değişimi, dergilerdeki yayın politikaları, üniversite bölüm yapılanmaları gibi birçok unsur eleştirel çalışmaların ortaya çıkış zamanını ve biçimini etkilemiştir (Parker ve Thomas, 2011, s.420). Türkiye'deki eleştirel yönetim çalışmalarının durumuna bakıldığında ise alanda güncel çabalar olmasına rağmen eleştirel yönetim geleneğinden bahsetmek söz konusu değildir. Bu durum Türkiye'de işletme okullarına verilen rol ile yakından ilgilidir. İşletme okullarına verilen temel rolün kalkınma sürecini hızlandırmak için "faydalı" bilginin üretilmesi olduğu bir ortamda eleştirel ve radikal teorileri tartışmak marjinal ve hatta lüks bir görüntü ortaya çıkarmaktadır (Alakavuklar ve Parker, 2011, s. 327).Yanı sıra bu araştırma sonuçlarının da gösterdiği üzere iktisat, sosyoloji, felsefe, dil bilimi gibi alanlarda entelektüel ve ideolojik seçeneklere imkân tanıyan eleştirel gelenek olmasına rağmen Türkiye'deki yönetim ve organizasyon alanının liberal-kapitalist ideolojiden beslenmesi alanın bir disiplin olma ve eleştirilerden beslenerek büyüme imkânını daraltmaktadır (Coşkun, 2009, s. 241). Bununla birlikte Yönetim ve Organizasyon alanındaki akademisyenlerin çoğunlukla *Academy of*

Management Review ve *Administrative Science Quarterly* gibi ana akım dergilere verdikleri atıflar homojen bir akademik kültür yaratılmasında etkili olmaktadır (Oba ve Gençer, 2016, s. 183). Alandaki çeşitliliğin sağlanması için ana akım yönetim araştırmaları dışındaki teorik ve metodolojik alternatifler hakkında fikir sahibi olmak önem taşımaktadır.

Öneriler

Bibliyometrik analiz yöntemlerinden faydalanmak suretiyle ana akım yönetim ve organizasyon çalışmaları dışındaki dergiler için yapılacak araştırmaların kapsayıcılığını artırmak adına birden çok derginin verileri aynı analizde kullanılabilir. Farklı eleştirel dergileri bir arada değerlendirmek, alanın güncel ve tarihsel sürecine yönelik daha kapsamlı bir bilgi birikimini ortaya çıkaracaktır. Bununla birlikte farklı eleştirel yönetim dergilerinin bir arada kullanılması, Organization'un alandaki konumunu belirlemek açısından faydalı olacaktır.

Ana akım gelenek dışındaki yönetim alanının sahip olduğu zengin ve derin yayın profilinin dergiler ve kavramlar üzerinden yapılacak yeni bibliyometrik çalışmalarla ortaya çıkarılması Türkiye'deki Eleştirel Yönetim Çalışmaları'nın gelişimi açısından teşvik edici olacaktır. Maden kazaları, depremler, eğitim ve sağlık sorunları, siyasi olaylar gibi çeşitli yerel problemlerin eleştirel yönetim bakış açısıyla ele alınması realist çözümlerin üretilmesine katkı sunacaktır.

Amerikan ekolü etkisi altında şekillenen Türk yönetim ve organizasyon akademisinin yalnızca işletmelerin sorunlarına çözüm üreten bir perspektiften çıkıp sanat, politika ve gündelik meseleler gibi çok çeşitli alanlarda söz söyler hale gelmesi makro bakış açısına sahip akademisyenlerin yetişmesine bağlıdır. Bu durum ise öncelikle, çalıştığı alanın tarihsel süreci hakkında fikir sahibi olmayı gerektirmektedir. Eleştirel Yönetim Çalışmalarının hakim yaklaşım ve uygulamaları sorgulayan perspektifi aynı zamanda pratik alandaki uygulayıcılar için de önemlidir. Yöneticilerin eşbiçimliliğe sahip uygulamalardan ve moda fikirlerden uzak kalmalarında, alternatif kariyer modellerinin üretilmesinde ve içerisinde bulunduğu yapı hakkında fikir sahibi olmasında eleştirel çalışmalar pratik katkı sunacak özelliğe sahiptir. Bu bağlamda eleştirel perspektife sahip yayın sayıları ile bunların yayınlanabileceği platformların yaygınlık kazanması önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Ağlargöz, O. (2016). "Sormak ya da Sormamak.": Yönetim ve organizasyon alanında ilginç kuramsal katkı arayışı ve araştırma sorusunun rolü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(2), 517-541. doi: 10.1501/SBFder_0000002401
- Ahl, H. ve Marlow, S. (2012). Exploring the dynamics of gender, feminism and entrepreneurship: Advancing debate to escape a dead end? *Organization*, 19(5), 543-562. doi:10.1177/1350508412448695
- Akyıldız, S. ve Yılmaz, K. (2020). Sosyal medya konulu araştırmaların bilim haritalama tekniği ile bibliyometrik analizi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(28), 1-1. doi:10.26466/opus.680835
- Alakavuklar, O. N. (2010, Mayıs). *Eleştirel bakış açısı: Türkiye için bir lüks mü yoksa gereklilik mi?* 18. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresinde sunulan bildiri, Çukurova Üniversitesi, Adana. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/259803327_Elestirel_bakis_acisi_Turkiye_icin_bir_luks_mu_yoksa_gereklilik_mi
- Alakavuklar, O. N., ve Parker, M. (2011). Responsibility and the local: The prospects for critical management in Turkey. *Critical Perspectives on International Business*, 7(4), 326-342. doi:10.1108/17422041111180827

- Alakavuklar, O. N., Timurcanday Özmen, Ö. N. ve Emirza, S. (2017). Yönetim ve organizasyon kongre bildirilerinde bağlam sorununa eleştirel bir yaklaşım. 25. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresinde sunulan bildiri, Başkent Üniversitesi, Ankara. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/317235975_Yonetim_ve_organizasyon_kongre_bildirilerinde_baglam_sorununa_elestirel_bir_yaklasim
- Alvesson, M., Lee Ashcraft, K., ve Thomas, R. (2008). Identity matters: Reflections on the construction of identity scholarship in organization studies. *Organization*, 15(1), 5-28. doi:10.1177/1350508407084426
- Aria, M., ve Cuccurullo, C. (2017). *Bibliometrix*: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of Informetrics*, 11(4), 959-975. doi:10.1016/j.joi.2017.08.007
- Assefa, S. G., ve Rorissa, A. (2013). A bibliometric mapping of the structure of STEM education using co-word analysis. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 64(12), 2513-2536. doi:10.1002/asi.22917
- Bağış, M. (2022). Bibliyometrik araştırmalarda kullanılan başlıca analiz teknikleri. O, Öztürk ve G. Gürler (Ed.) Bir literatür incelemesi aracı olarak bibliyometrik analiz (s. 97-108) içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Battilana, J. (2006). Agency and institutions: The enabling role of individuals' social position. *Organization*, 13(5), 653-676. doi:10.1177/1350508406067008
- Berkman, A. Ü. (1987). Amme İdaresi Dergisi'nde yayınlanan makaleler ve Türk yönetim bilimi. *Amme İdaresi Dergisi*, 20(4), 19-42. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oguiibf/issue/56499/785684>
- Berkman, A. Ü. (2009). Türk yönetim yazını ve Türkiye'de yönetim-örgüt alanının gelişimi: 1990 yılı sonrası (nereden nereye). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4 (1), 13-24. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oguiibf/issue/56499/785682>
- Chia, R. (2000). Discourse analysis as organizational analysis. *Organization*, 7(3), 513-518. doi:10.1177/135050840073009
- Cobo, M. J., López-Herrera, A. G., Herrera-Viedma, E., ve Herrera, F. (2012). SciMAT: A new science mapping analysis software tool. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 63(8), 1609-1630. doi:10.1002/asi.22688
- Collinson, D. L. (2003). Identities and insecurities: Selves at work. *Organization*, 10(3), 527-547. doi:10.1177/13505084030103010
- Cooren, F. (2004). Textual agency: How texts do things in organizational settings. *Organization*, 11, 373-393. doi:10.1177/1350508404041998
- Coşkun, R. (2009). "Yönetim-organizasyon" ders kitaplarında biçim ve ideoloji. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(1), 239-258. Erişim adresi: <https://www.ajindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423880360.pdf>
- Cote, J. A., Leong, S. M., ve Cote, J. (1991). Assessing the influence of Journal of Consumer Research: A citation analysis. *Journal of Consumer Research*, 18(3), 402-410. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/2489349>
- Çokışler, E. (2019). Uluslararası ilişkiler dergisinin bibliyometrik analizi (2004-2017). *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 29-56. doi:10.33458/uidergisi.652899
- De Bakker, F. G. A., Groenewegen, P., ve Den Hond, F. (2005). A bibliometric analysis of 30 years of research and theory on corporate social responsibility and corporate social performance. *Business & Society*, 44(3), 283-317. doi:10.1177/0007650305278086
- Demir, H., ve Erigüç, G. (2018). Bibliyometrik bir analiz ile yönetim düşünce sisteminin incelenmesi. *İş ve İnsan Dergisi*, 5(2), 91-114. doi:10.18394/iid.395214
- Dirlik, S. ve Şehitoğlu, Y. (2016). Türkiye'deki akademik yönetim yazınında süreklilik ve değişim: 2000'li yıllar üzerine bir inceleme. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 45, 94-109. Erişim adresi: <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/iuisletme>

- Donthu, N., Kumar, S., ve Pattnaik, D. (2020). Forty-five years of *Journal of Business Research*: A bibliometric analysis. *Journal of Business Research*, 109, 1-14. doi:10.1016/j.jbusres.2019.10.039
- Eroğlu, O. (2020). Türkiye'de işletme tarihinin görünümü ve gelişimi: Yönetim ve organizasyon kongre bildirimleri üzerinden bir bakış. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(5), 1603-1609. doi: 10.18506/anemon.746148
- Fleming, P. ve Spicer, A. (2003). Working at a cynical distance: Implications for power, subjectivity and resistance. *Organization*, 10(1), 157-179. doi:10.1177/1350508403010001376
- Fleming, P. ve Spicer, A. (2014). Power in management and organization science. *Academy of Management Annals*, 8(1), 237-298. doi:10.5465/19416520.2014.875671
- Goyal, K. ve Kumar, S. (2021). Financial literacy: A systematic review and bibliometric analysis. *International Journal of Consumer Studies*, 45(1), 80-105. doi:10.1111/ijcs.12605
- Grant, D., Hardy, C., Oswick, C., ve Putnam, L. (2004). Introduction: Organizational Discourse: Exploring the Field. D. Grant, C. Hardy, C. Oswick ve L. Putnam (Ed.) *The Sage handbook of organizational discourse* (1-38) içinde. Erişim adresi: <https://doi.org/10.4135/9781848608122.n1>
- Gutiérrez-Salcedo, M., Martínez, M. Á., Moral-Munoz, J. A., Herrera-Viedma, E., ve Cobo, M. J. (2018). Some bibliometric procedures for analyzing and evaluating research fields. *Applied Intelligence*, 48(5), 1275-1287. doi:10.1007/s10489-017-1105-y
- Keçeli Erciyas, S. (2022). Kafkas Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisinin bibliyometrik analizi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(25), 497-523. doi: 10.36543/kauibfd.2022.021
- Kırkbeşoğlu, E., Sözen, H. C. ve Kurt, E. (2015). Türkiye'de örgüt kuramı çalışmalarının bibliyometrik profili: Atıf ağlarının dönemsel karşılaştırması. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2015, 52, 109-136. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuisiyasal/issue/16991/177573>
- Kurutkan, M. N. ve Terzi, M. (2022). Sağlık hizmetlerinde dış kaynak kullanımının bibliyometrik analizi. *Sağlık Bilimlerinde Değer*, 12(3), 417-431. doi:10.33631/sabd.1072053
- Law, J. ve Singleton, V. (2005). Object Lessons. *Organization*, 12(3), 331-355. doi:10.1177/1350508405051270
- March, J. G. (2007). The study of organizations and organizing since 1945. *Organization Studies*, 28(1): 9-19. doi:10.1177/0170840607075277
- Martínez-López, F. J., Merigó, J. M., Valenzuela-Fernández, L., ve Nicolás, C. (2018). Fifty years of the European Journal of Marketing: A bibliometric analysis. *European Journal of Marketing*, 52(1/2), 439-468. doi:10.1108/EJM-11-2017-0853
- Merigó, J. M., Mas-Tur, A., Roig-Tierno, N., ve Ribeiro-Soriano, D. (2015). A bibliometric overview of the *Journal of Business Research* between 1973 and 2014. *Journal of Business Research*, 68(12), 2645-2653. doi:10.1016/j.jbusres.2015.04.006
- Morgan, G. ve Smircich, L. (1980). The case for qualitative research. *Academy of Management Review*, 5(4), 491-500. doi: 10.2307/257453
- Mouzelis, N. P. (2013). *Organization and bureaucracy*. London: Routledge.
- Oba, B. ve Gençer, M. (2016). The ghost in the system: Critical management studies in Turkey. C. Grey (Ed.) *Critical management studies* (ss. 175-190) içinde. Abingdon: Routledge.
- Organization (2024,8 Aralık). Erişim Adresi: <https://journals.sagepub.com/home/org>

- Özen, Ş. (2000). Türk Yönetim/Organizasyon yazınında yöntem sorunu: Kongre bildirileri üzerine bir inceleme, *DAÜ Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 89-118. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/284177664_TURK_YONETI-MORGANIZASYON_YAZININDA_YONTEM_SORUNU_KONGRE_BILDIRILERI_UZERINE_BIR_INCELEME
- Özen, Ş. (2002). Türkiye'deki örgütler/yönetim araştırmalarında törenselleşme sorunu. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 187-213. Erişim adresi: <https://search.trdizin.gov.tr/en/yayin/detay/2523>
- Parker, M. ve Thomas, R. (2011). What is a critical journal? *Organization*, 18(4), 419-427. doi:10.1177/1350508411403535
- Payam, M. M. (2024). Amme İdaresi Dergisi'nin bibliyometrik analizi (2007-2023). *Akademik İncelemeler Dergisi*, 19(2), 345-369. doi:10.17550/akademikincelemeler.1470265
- Putnam, L. L. ve Cooren, F. (2004). Alternative perspectives on the role of text and agency in constituting organizations. *Organization*, 11(3), 323-333. doi:10.1177/1350508404041995
- Ramos-Rodríguez, A.-R. ve Ruíz-Navarro, J. (2004). Changes in the intellectual structure of strategic management research: A bibliometric study of the Strategic Management Journal, 1980–2000. *Strategic Management Journal*, 25(10), 981-1004. doi:10.1002/smj.397
- Rey-Martí, A., Ribeiro-Soriano, D., ve Palacios-Marqués, D. (2016). A bibliometric analysis of social entrepreneurship. *Journal of Business Research*, 69(5), 1651-1655. doi:10.1016/j.jbusres.2015.10.033
- Sandberg, J., ve Alvesson, M. (2011). Ways of constructing research questions: Gap-spotting or problematization? *Organization*, 18(1), 23-44. doi:10.1177/1350508410372151
- Sanders, P. (1982). Phenomenology: A new way of viewing organizational research. *Academy of management review*, 7(3), 353-360. doi: 10.2307/257327
- Spicer, A. ve Alvesson, M. (2024). Critical management studies: A critical review. *Journal of Management Studies*, Early View, doi: 10.1111/joms.13047
- Üsdiken, B. (1995). Örgüt kuramında yeni yol ayrımları: Kuzey Amerika, Avrupa ve Türkiye. *Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri*. Erişim adresi: https://www.academia.edu/74470353/Kamu_Y%C3%B6netimi_Disiplini_Sempozyumu_Bildiriler_I_Cilt?hb-sb-sw=3388749
- Üsdiken, B. (1996). Importing theories of management and organization: The case of Turkish academia. *International Studies of Management & Organization*, 26(3), 33-46. doi: 10.1080/00208825.1996.11656686
- Üsdiken, B. (2002). Tarihsel bir bakışla bilim-yönetim birlikteliği. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 127-154. Erişim adresi: https://yad.baskent.edu.tr/files/2002_cilt_2_ekim_2.pdf
- Üsdiken, B. ve Erden, Z. (2001). Örnek alma, mecbur tutulma ve geçmişe bağımlılık: Türkiye'deki yönetim yazınında değişim. *Amme İdaresi Dergisi*, 34(4), 1-31. Erişim adresi: <http://yonetimbilimi.politics.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/732/2022/07/U%C3%88sdiken-Behlu%CC%88l-ve-Zeynep-Erden-O%CC%88rnek-Alma-Mecbur-tutulma-ve-Gec%CC%A7mis%CC%A7e-Bag%CC%86imlilik-Tu%CC%88rkiye-deki-Yo%CC%88netim-Yaziniinda-Deg%CC%86is%CC%A7im.pdf>
- Üsdiken, B. ve Pasadeos, Y. (1992). Türkiye'de yayınlanan yönetimle ilgili makalelerdeki atıflar üzerine bir inceleme. *Amme İdaresi Dergisi*, 25(2), 107-134. Erişim adresi: <http://yonetimbilimi.politics.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/732/2022/07/U%CC%88sdiken-Behlu%CC%88l-ve-Yorgo-Pasaedos-Tu%CC%88rkiyede-Yayinlanan-Yo%CC%88netimle-Ilgili-Makalelerdeki-Atiflar-U%CC%88zerine-Bir-I%CC%87nceleme.pdf>

- Üsdiken, B., Selekler ve Çetin, D. (1998). Türkiye'de yönetim yazınına egemen anlayışın oluşumu: Sevk ve idare dergisi üzerine bir inceleme. *Ammme İdaresi Dergisi* 31 (1), 57-87. Erişim adresi: <http://yonetimbilimi.politics.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/732/2022/07/U%CC%88sdiken-Behlu%CC%88l-Nisan-Selekler-Demet-C%CC%A7etin-Tu%CC%88r-kiye-de-Yo%CC%88netim-Yazinina-Egemen-Anlayis%CC%A7in-Olus%CC%A7umu-Sevk-ve-I%CC%87dare-Dergisi-U%CC%88zerine-Bir-I%CC%87nceleme.pdf>
- van Eck, N. J. ve Waltman, L. (2010). Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, 84(2), 523-538. doi: 10.1007/s11192-009-0146-3
- Van Maanen, J. (1979). Reclaiming qualitative methods for organizational research: A preface. *Administrative Science Quarterly*, 24(4), 520-526. doi:10.2307/2392358
- Wenger, E. (2000). Communities of practice and social learning systems. *Organization*, 7(2), 225-246. doi:10.1177/135050840072002
- Verma, S. ve Gustafsson, A. (2020). Investigating the emerging COVID-19 research trends in the field of business and management: A bibliometric analysis approach. *Journal of Business Research*, 118, 253-261. doi: 10.1016/j.jbusres.2020.06.057
- Watson, T. J. (2008). Managing identity: Identity work, personal predicaments and structural circumstances. *Organization*, 15(1), 121-143. doi:10.1177/1350508407084488
- Zanoni, P., Barros, M. ve Alcadipani, R. (2023). Celebrating 30 years of Organization: Epistemic pluralism, caring for our community and politics of hope. *Organization*, 30 (6), 1179-1187. doi: 10.1177/13505084231202161
- Zupic, I. ve Čater, T. (2015). Bibliometric methods in management and organization. *Organizational Research Methods*, 18(3), 429-472. doi:10.1177/1094428114562629

Extended Abstract

Purpose

Alternative approaches to mainstream studies in the field of management and organization began to diversify with the 1990s. The studies in the field, which gained an institutional identity under the name of Critical Management Studies (CMS), interpreted management activities as a political practice rather than an administrative activity. One of the most important indicators of the interest in critical management studies and alternative studies at the international level is the existence of various journals that publish critical studies outside the mainstream management studies. The aim of this study is to conduct a bibliometric analysis of the *Organization* which has a pioneering position in the field of CMS and a radical stance. It is thought that considering and following different academic traditions is important for the acceleration of the development of the CMS field in Turkey.

Design and Method

This study is in the applied research type. In the research, academic studies published in the *Organization* between 1994-2024 were analyzed with bibliometric methods. 1510 publications downloaded from the Scopus database constituted the data set of the research. Analyses were made in VOSviewer and SciMat software. In the first stage, the results regarding the most influential countries, publications and authors in the journal were obtained with the analysis made in the VOSviewer program. In the next stage, SciMat software was used in order to see the conceptual development of the topics studied in the journal over time. The analysis process carried out in SciMat software consisted of the stages of data extraction, preprocessing, network extraction, normalization, mapping, analysis, visualization and interpretation, respectively. In this direction, since the aim of the research was to determine the co-occurrence maps of keywords, the analysis was carried out on the basis of co-word analysis. Normalization was calculated according to the equivalence index. As a mapping option, the basic document mapping core document mapper, which presents the data in at least two clusters, was preferred. The simple centers algorithm was selected as the clustering method. SciMat software, which allows bibliometric analysis, has the feature of analyzing themes and inter-theme relationships in terms of periods. The analysis was examined over three periods, 1994-2004, 2005-2015 and 2016-2024. In this direction, as a result of the common word analysis performed in the SciMat software, a strategic diagram, thematic network structures showing the relationships between themes, an evolution map and an overlap map were obtained.

The horizontal axis in the strategic diagram, which allows to see the thematic change in the area over the years, shows the centrality of the clusters and the vertical axis shows the density. Centrality expresses the relationship of a theme with other themes. In the diagram, when the themes move closer to the right side, it means that their relationship with other themes, that is, their centrality level increases. The themes are located in 4 different areas on the strategic diagram in terms of their centrality and intensity.

Findings

According to the results of citation analysis, which is one of the performance indicators, it was seen that the most cited authors' article topics consisted of *self, agency, power and resistance, feminism, identity and methodological problems*. According to the results of the citation analysis conducted in order to see the influential countries in the field, the most cited country in the *Organization* was found to be England. The country that is cited the most after England is America. Another country that stands out in terms of the number of citations is Australia. According to the results of the co-citation analysis, which reveals the relationship networks between publications based on the frequency of citation of two studies together, *Michael Foucault* is the most cited author in the journal. According to the overlap map result obtained in SciMat software, the stability index was close to 1.

As a result of the co-word analysis conducted in SciMat program in order to see the conceptual change in *Organization* separate strategic diagrams and cluster networks were obtained for 3 periods. Three clusters were formed in the strategic diagram for the period 1994-2004. These are; *discourse, gender and ethics* themes. Discourse was found to be the motor theme of this period. 20 publications were made regarding the

theme of *discourse* in the relevant period. The motor themes of the 2nd period covering the years 2005-2015 were obtained as *power*, *domestic work*, *working consumers* and *worker cooperatives*. The motor themes of the 3rd period covering the period 2016-2024 were *organization studies*, *alternative organizations* and *feminist theory*.

The findings obtained in the evolution map show that the majority of the themes found a place under a different keyword in the next period. For example; *discourse*, which was an important theme in the first period, was studied under the name of *power* theme in the second period. One of the important veins that fed the theme of *organization studies* in the third period was the theme of *power* in the second period.

Research Limitations

In the application phase of the research, only *Organization* was used as a data source. Although the journal is one of the leading journals in the field of Critical Management Studies, the fact that other critical management journals such as *Ephemera*, *Tamara* and *Organization Studies* were not taken into consideration in this research in the field makes it difficult to have information about the general appearance of the field. In addition, software such as Pajek, Gephi and Citespace, which are frequently used in bibliometric analyses by social scientists, were not used in this research, only VOSviewer and SciMat software were used.

Implications (Theoretical, Practical and Social)

Since the management and organization academy in Turkey does not show enough interest in critical studies, it is thought that the inclusion of international journals on the agenda will be effective in the prevalence of critical management studies. The repetition of bibliometric analyses in similar programs for different critical management journals will provide theoretical contributions in terms of determining the position of the journal in the field. In addition, bibliometric analyses to be conducted for other critical management journals will reveal the structure of the field as a whole. Addressing various local problems in Turkey such as mining accidents, earthquakes, education and health problems, and political events from a critical management perspective will contribute to the production of realistic solutions. The Turkish management and organization academy, which was shaped under the influence of the American school, will move from a perspective that only provides solutions to the problems of businesses to speak in a wide range of areas such as art, politics and daily issues, depending on the training of academics with a macro perspective. This situation is closely related to the ability to think reflexively about the field in which one works. It is important for the development of the field that new discussions on Critical Management are conducted in the context of reflexivity. The perspective of Critical Management Studies that questions dominant approaches and practices is also important for practitioners in the field of practice. Critical studies have the feature of making a practical contribution in keeping managers away from isomorphic practices and trendy ideas, in producing alternative career models and in gaining an idea about the structure they are in. In this context, it is important for the number of publications with a critical perspective and the platforms where they can be published to become widespread.

Originality/Value

This study is distinguished from others by the fact that no bibliometric analysis has been conducted on *Organization*, one of the leading journals in the field of critical management, using VOSviewer and SciMat software together. In addition, since the thematic clusters and networks obtained from the analysis results made in SciMat software show the conceptual change of the journal as a whole from the year it was founded to the present, this study differs from other compilation studies in the field in terms of being an applied study.

Deprem Alanlarının Yeniden İnşasında Yer Duygusunun Etkisi: 6 Şubat 2023 Depremleri Örneği¹

Serenay ALKAN² Nurettin ÖZGEN³

Başvuru Tarihi: 13.09.2024

Kabul Tarihi: 29.01.2025

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu çalışmanın üç temel amacı vardır. Birincisi, 6 Şubat 2023'te Kahramanmaraş'ın Pazarcık ve Elbistan ilçelerinde meydana gelen depremleri bizzat deneyimleyen bireylerin yer ve aidiyet duygusuna ilişkin temel bağlamı ve değişimleri analiz etmektir. İkincisi, depremi doğrudan deneyimleyen katılımcıların, yaşadıkları yere ve coğrafi çevreye yönelik aidiyetlerinin değişip değişmediğini anlamak ve yer duygusuna ilişkin bağıntıları çözümlenmektedir. Üçüncüsü, katılımcıların sahip oldukları bu duygu durumlarının, deprem sonrasında, yaşamsal mekânların (konut-barınma ve kamusal alanlar dâhil) inşasına ne tür etkide bulunabileceğine dair değerlendirmelerde bulunmaktadır. Depremlerin neden olduğu can kayıpları ve çok boyutlu sosyomekansal yıkımların yansımalarını çözümlenmek, depremzedelerin yaşadıkları 'yer'lere ilişkin duygusal bağlılıklarının analiz edilmesi açısından önemli bir gereklilik sayılabilir. Çünkü depremzedelerin yaşadıkları mekânlara attıkları anlam ve önem, bilişsel bir kurulumdan ziyade, daha çok duygu yüklü anlamlarla yer duygusu ve aidiyetinin baskın olduğu bir alana dönüşebilmektedir. Bu kapsamda nitel araştırma desenine göre tasarlanarak on bir (11) depremzedenin görüşlerinden yararlanılmıştır ve elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. Sonuç olarak depreme maruz kalan illerin yeniden inşasında bölgesel ve yerel bağlamların kendi dinamikleri içinde yer duygusuna bağlı yer aidiyetinin dikkate alınarak inşa edilmesinin gerekli olduğu vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yer Duygusu, Yer Aidiyeti, Yere Bağlılık, 6 Şubat 2023 Depremleri

1 Bu çalışma için Ankara Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 08/08/2024 tarih, 17 toplantı sayısı ve 240 karar numarası ile etik kurul kararı alınmıştır.

2 Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Bölümü, serenayalkan@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3215-4189

3 Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü, nozgen@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9191-1579

The Effect of Sense of Place and Its Belonging in the Reconstruction of Earthquake Areas: Example of February 6, 2023 Earthquake

Serenay ALKAN⁴ Nurettin ÖZGEN⁵

Submitted by: 13.09.2024

Accepted by: 29.01.2025

Article Type: Research Article

Abstract

There are three main objectives aimed at in this study. The first is to analyze the basic context and changes regarding the sense of place and belonging of individuals who personally experienced the earthquakes that occurred in the Pazarcık and Elbistan districts of Kahramanmaraş on February 6, 2023. Secondly, to understand whether the sense of place and belonging to the geographical environment of the participants who directly experienced the earthquake have undergone changes and to analyze the correlates of the sense of place. The third is to make evaluate how these emotional states of the participants may affect the construction of vital spaces (including housing and public spaces) after the earthquake.

Analyzing the reflections of the loss of life and multidimensional sociospatial destruction caused by earthquakes can be considered an important necessity in terms of understanding the emotional attachment of earthquake survivors to the 'places' they live in. This is because the meaning and importance that earthquake survivors attribute to the places where they live can turn into a space where the sense of place and belonging are dominant with more emotionally charged meanings rather than a cognitive instillation. In this context, the opinions of eleven (11) earthquake survivors were used by designing the study according to qualitative research design and the obtained data were analyzed with the content analysis technique. As a result, it is emphasized that in the reconstruction of provinces exposed to earthquakes, it is necessary to build regional and local contexts within their own dynamics, taking into account the sense of place and belonging.

Keywords: *Sense of Place, Place Belonging, Earthquake Survivors, Kahramanmaraş, February 6, 2023*

4 Ankara University, Graduate School of Social Sciences, Dept. of Geography, serenayalkan@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3215-4189

5 Ankara University, Faculty of Language, History and Geography, Dept. of Geography, nozgen@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9191-1579

Giriş

Enerjisini yerkürenin içinden alan depremler, farklı büyüklük ve şiddet derecesine göre oluşan- hissedilen sarsıntılardır. Bu sarsıntılara bağlı olarak çeşitli yıkımlara ve en önemlisi de can ve mal kayıplarına sebep olan bir doğa olayıdır. Fakat depremin afete dönüşmesine sebep olan “insan”dır. İnsanın “doğa yasaları”na ve dolayısıyla bilimsel gerekliliklere uygun olmayan pratikleridir (Meteoroloji Mühendisleri Odası, 2023; Biswas, 2023) Aynı zamanda afet riskinin eşitlikli dağılımı ve iktidar ilişkileridir. Bilimsel gerekliliklere ve dolayısıyla deprem koşullarına uygun inşa edilmeyen yapılar, depremleri afete dönüştürebilmektedir. Bu durum, telafisi güç olan can ve mal kayıplarına neden olabilmektedir. Kahramanmaraş merkezli 6 Şubat 2023 tarihli deprem bunun tipik örneklerindedir. Depremin afete dönüşmesi, can ve mal kayıplarına dair gelişen olumsuz süreçler, bireysel ve toplumsal ölçekte farklı psikolojik tahribatların yanı sıra, yeni duygu durumlarının gelişmesine de yol açabilmektedir. Afetten kurtulma ya da kurtarıma süreçleri; ilk yardım, sağlık, barınma, gıda, hijyen, ekonomik durum, ulaşım ve eğitim gibi temel yaşamsal gerekliliklerin kesintiye uğramasına neden olabilmektedir. Bu kesintiler, toplumsal yaşam direncinin zayıflamasına ve bireylerin ruh sağlığının bozulmasına kadar derinleşebilir. Hiç şüphesiz yaşam için gerekli olan, maddi varsıllar da (hayatı idame ettirecek hemen her şey) can kayıpları kadar olmasa bile hayatın devamı açısından önemli ve gereklidir.

Depremin neden olduğu fiziksel yıkım ve ruhsal tahribatlar, depremzedelerin yaşadıkları yer ile içsel veya duygusal bir yakınlık durumunu sekteye uğratabileceği gibi pekiştirebilir de. Çünkü can ve mal kayıpları sonrasında depremzedeler, deprem yerlerini *-zorunlu ve geçici bir süreyle-* terk etseler bile, bu yerler ile kurdukları duygusal bağ ve geliştirdikleri yer aidiyeti ve bağlılığı nedeniyle bu “yere” dönüş sağlayarak yaşama tutunmaya devam edebilirler. Dahası, bu yer değiştirmelerin/geri dönüşlerin nüfusun ülke genelindeki coğrafi dağılımını etkileyen olumsuz gelişmeleri kısıtlayacak politik bir önlem olarak da değerlendirilebilir. Depremzedelerin yer ile kurdukları duygusal bağ ve yer duygusuna yönelik yer aidiyetini çözümlenmek, deprem alanlarında yürütülen yeniden inşa mekanizmalarının geliştirilmesine katkı sağlayacak şekilde kullanılabilir. Böylece, depremzedelerin yer duygusu ve aidiyetinin gelişmesinde etkili olan unsurlardan da yararlanarak, yaşamsal alanların yeniden inşası için en uygun mekanizmalar kullanılarak hayata geçirilebilir.

Depremlerin neden olduğu can kayıpları ve çok boyutlu sosyomekansal yıkımların yansımalarını çözümlenmek ve depremzedelerin yaşadıkları “yer”lere ilişkin duygusal bağlılıklarını analiz etmek için önemli bir gereklilik sayılabilir. Depremzedelerin yaşadıkları mekânlara atfettikleri anlam ve önem, belirgin değişimlerle bilişsel bir kurulumdan ziyade, daha çok duygu yüklü (Yıldırım ve Bilgili, 2024) anlamlarla *yer duygusu ve aidiyetinin* baskın olduğu bir alana dönüşebilmektedir. Başka bir ifadeyle depremzedeler için fonksiyonel bir bağlam olarak mekân kavramı tedrici bir değişimle “yer”e dönüşebilmektedir. Yıkılan bir konutun maddi değerinin yanı sıra, bu konutta geçirilen yaşam öyküsüne dair detaylar, sevdikleriyle birlikte geçirilen yaşamsal kesitler, deneyimler ve duygu yüklü hatıralar da önemli ve derinlikli izler bırakabilir. Bu tür değişimler, hayatın gündelik akışına önemli ölçüde yansır ve mekânı ‘yer’e dönüştürür. Mekânı ya da meskeni, duygu yüklü anlamlarla öznelendirir (Geçkili, 2015; Tatlı, 2023b; Dinç, 2024; Ar, 2021). Bu durum, depremzedelerin sosyoekonomik ve politik bir fonksiyonel (mekânsal) bağlamdan ziyade, duygu yüklü, içsel ve psikososyal eksenli bir alana (yere) evrildikleri anlamına da gelir. Bireyi nüvesine alan bu tür *-durum ve ihtiyaca ilişkin-* bilişsel ve duygu yüklü etkileşimler, birlik ve beraberliği önceleyen bir yönelim sunar, toplumsal kimliğin ve sosyal ilişkilerin yapılanmasında da etkili bir yönelim olabilmektedir. Böylelikle, konforlu yaşam koşullarına sahip olmak için beslenen ve yürütülen onca hırs, rekabet ve mücadele yerine, toplumun kenetlenmesi ve birlikteliğinin öncelenmesi, bu tür olumlu ve duygu yüklü paylaşımların gelişmesi için de uygun bir zemin oluşturabilir. İnsanı merkeze alan bu yönelimin, aynı zamanda Hümanist coğrafyaya kapı araladığını da ayrıca belirtmek gerekir.

Depremlerin sebep ve sonuçları itibarıyla afete dönüşmeleri, sosyal bilimlerde olduğu gibi, beşeri coğrafya açısından da önemli ve araştırılmaya değer bir alan olarak dikkat çekmektedir. Deprem ve sonrasında nüfusun *yer ve mekân* ile kurduğu bağıntı, etkileşim ya da cereyan eden çeşitli sonuçlar önemli ölçüde sosyal ve beşeri coğrafya disiplinine dâhil edilmesi gereken tematik alanlardandır. Son çeyrek yüzyılda bu

tür eğilimlerin peyderpey gelişim gösterdiği söylenebilir. Nitekim 2000'li yıllar ve öncesine ait deprem araştırmalarının genel odağı büyük oranda depremin fiziksel etkileridir. Sosyal ve mekânsal etkiler ikinci plân unsurlar olarak kalmıştır. Oysa depremlerin fiziki ve ekonomik sonuçlarının yanı sıra din, etnisite, topluluk ağları üzerinden şekillenen sosyal süreçlerinin incelenmesi de gerekmektedir. 1939 Erzincan depremi sonrası kentin yeniden kurulduğunda yer seçimi için gönderilen jeoloji heyeti (Yıldız ve Dursun, 2021) depremin fiziksel etkilerine dikkati çekse de karşıt görüşler depremin sosyal ve mekânsal etkilerine işaret etmiştir (Aldrich, 2012). 12 Mayıs 2008 Çin Sichuan eyaletinin Wenchuan depreminde topluluk duygusu ve topluluk ilişkileri inşa edebilmenin yaşam memnuniyetini artırdığına yönelik bulgular (Wang and Li, 2020) depremin sosyal çıktılarında biri olarak tanımlanan çalışmalara örnek verilebilir.

Deprem temalı çalışmaların, iki farklı araştırmacı grubu tarafından çalışıldığı görülmektedir. Bunlardan *ilki* depremin teknik yönünü inceleyen jeologlardır. İkincisi, depremin sosyal ve ekonomik boyutlarını inceleyen sosyal bilimcilerdir. Bu noktada sosyal ve beşeri sermayenin etkisi önem kazanmaktadır (Aldrich, 2012; Behera, 2023; Mutch, 2023). Birey ve topluluk aidiyetini artıran unsur olarak sosyal sermayenin ve bireyler arası ilişkilerin, depremin insanlar üzerindeki etkilerini kontrol etme ve aidiyet duygusuna ilişkin süreçlerin gelişmesinde (aile fertlerinin toparlanması gibi) de etkili olduğu görülebilmektedir. 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremin, insanların özel, toplumsal ve gündelik yaşamlarına dair birçok örüntüyü etkilediği ve zararlar verdiği, harabeye dönüşen birçok yerleşim birimi örneklerinden anlaşılabilir. Bu ürkütücü manzara, aynı zamanda zorunlu yerinden edilmeyi ve bireylerin yer duygusuna bağlı aidiyetini zedelemiştir. Çünkü aidiyetin inşa edilebilmesi için bireyin güvenlik ihtiyacının (Aliğaoğlu ve Yılmaz Çıldam, 2017), dayanışma ağlarının, barınma ve korunma ihtiyacının sağlanması gerekmektedir (Ayhan, 2022). Aynı zamanda bireyin yerle özdeşleşmesi, yerlerden alınan doyum, eşyalarla kurulan bağ (Alakuş ve Erdoğan, 2023), yere aşinalık kazanmak, alışkanlıkların tekrarı ve yapıları kendisi (Erdoğan ve Birol, 2021) bu noktada aidiyetle iç içe geçmektedir. Bu faktörlerin insanlara sağlıklı şekilde sağlanamaması, hem fiziksel mekân yapılarının hem de sosyo-mekânsal ilişkilerin ürettiği aidiyetin kurulumunu ve devamını tehlikeye atmaktadır. Deprem sonrasında bireyler, anksiyete geliştirebilir ve çaresizlik duygusu etkisinde güvende hissedemeyebilirler (Yılmaz ve Karaaziz, 2023). Duygularla birlikte kaybolan ya da yok olan 'yerler,' bu yerlere sahiplenmiş ve içselleştirerek uyum sağlamış bireylerde travmatik etkiler bırakarak ve bellek kaybına yol açabilmektedir. Bunun nedeni depremin insanların nesnelere, diğer insanlarla ve yerler ile kurdukları bağı yinelemesini engellemesi ve anıları kaydederek aidiyetini tazelemesinin önüne geçmesidir. Sadece bugünün değil, geçmişin (çocukluk yerleri gibi) izlerini zayıflatması bakımından zamansal (Tatlı, 2023a) bir anlam taşımaktadır. Bu durum iki farklı davranışı üretebilmektedir. Bunlardan *ilki* depremi hatırlatan unsurların acı verici deneyime dönüşmesinden ötürü gösterilen kaçınma davranışdır. İkincisi, aidiyetin izlerinin silinmesini engelleme çabası olarak görülen yaşananların tekrar tekrar anlatılmasıdır (Kırman, 2023). Her iki durumda da yaşanan acı deneyimlerle bellek baskılınsa da deprem sonrasında yer duygusuna ilişkin yer aidiyetinin güçlendirilmesinin bir diğer yolu olabilir. Yer duygusuna ilişkin yer aidiyeti üzerinden, çeşitli yaşam alanlarının (kent, kasaba, mahalle, köy, mesken vb.) sosyal ve fiziksel yeniden inşası için stratejiler geliştirilebilir (Kalkan, 2019). Bu bağlamda, 6 Şubat depreminden etkilenen illerin yeniden inşasında bireylerin yer duygusuna ilişkin yer aidiyetini etkileyen faktörlerin, kentin sosyomekânsal inşa sürecine kılavuzluk edebileceğine ilişkin yollar aranmalı ve buna ilişkin süreçler işletilmelidir. Deprem sonrası yeniden inşa edilecek yerlerin ve yerleşim birimlerinin, depremedelerin aidiyet yitimini en aza indirecek, mevcut düzene katılımlarını sağlayacak çok boyutlu psikososyal, ekonomik, kültürel ve mekânsal çözümleri hümanist bir perspektifle (Dinç, 2024; Özgür, 2021) ortaya konması önemli bir veçhe olabilir. Çünkü hümanist perspektif içseldir, öznel ve biriciktir. Bireyin yer duygusuna ilişkin yer aidiyetini içeren bu durum aynı zamanda yeni bir coğrafi planlamanın (nüfusun dağılışımdan arazi kullanımına kadar birçok bağıntıyı kapsayacak şekilde) yürütülmesi için önemli bir yapılanmaya zemin oluşturduğu da unutulmamalıdır.

Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve

Coğrafya biliminin paradigmatik yaklaşımlarından biri de hümanist coğrafyadır. Bu yaklaşım, coğrafi mekânın insan varlığını ve ilişkisel faaliyetlerine dayalı özelliklerini nasıl etkilediğini anlamayı amaçlar. Odağında iki temel kavram var: İnsan ve *Yer*. Bu yaklaşımda amaç, insanın yaşam koşullarını daha iyi anlamak, çözümlenmek ve coğrafi özelliklere yönelik görüngüleri (fenomenleri) ortaya koymaktır. Bu nedenle hümanist coğrafya, yer bilimi kapsamında değil; beşeri dünya resmini öznel bir bakış açısıyla ele alan sosyal ve beşeri bilimler kapsamında yer almaktadır (Özgen, 2010, s. 8; 2022b, s. 235). Bu bakış aynı zamanda insanın yerle olan etkileşiminin özüne inmeye çalışan fenomenolojik yaklaşımdan temellenmektedir (Özgür, 2021). 20. yüzyılın ilk yarısında Edmund Husserl tarafından kullanılan fenomenoloji kavramı, bilincin tecrübe ettiği fenomenin/görüngünün “öz”üne ulaşarak, öznenin dış dünyaya dair algı ve deneyimleri görmesi ve anlamlandırmasıdır (Özgen, 2022b, s. 238).

Hümanist coğrafyada temel amaç anlamın özüne ulaşmaktır. Öznel ve biricik bir düşünsel kurulumla sahip olan bireyin yerle kurduğu anlamın da aynı şekilde öznel ve biricik olduğuna dair eğilimler özellikle vurgulanır. Benzer şekilde Ley (2014, s. 50) de bu yaklaşımın doğasını, üç başlıkta özetlemektedir:

- Antroposantrizm (teoride, insan bilincinin önemli bir yere yerleştirilmesi)
- İç öznellik (deneyimin içsel toplumsal doğası)
- Çevre

Ley’in tarif ettiği bu üçlü tanımlama formu, insan merkezli ve içsel deneyimin çevresel formlarla etkileşimi vurgulanır ve dahası, öznenin eylemini hep birlikte belirleyen yaratıcı “için” güdülerine, tepkisel “sebepleri nedeniyle” dışsal olasılıklara da dikkat çekilir. Yani yer kavramına yüklenen anlam, aslında “yerin” çevreden ayrı düşünülmemeyeceğidir. Yi-Fu Tuan’ın yaklaşımıyla ise yer, aslında bir özne için bir nesne işlevi görmektedir (Ley 2014, s. 52; Tuan, 1974). Yi-Fu Tuan’ın *yer sevgisi (topophilia)* ve *yer korkusu (topophobia)* kavramları, insan-mekân ilişkisini anlamada hümanist coğrafyanın temel taşlarından biridir. Yer sevgisi, aidiyet, estetik ve nostalji gibi pozitif deneyimlerle şekillenirken; yer korkusu, tehdit, belirsizlik ve kontrolsüzlük gibi faktörler ile ilişkili olsa da bazen yer sevgisi bazen de yer korkusu mekâna yönelik aidiyet duygusunu pekiştirebilmektedir. Bu iki kavram, mekânın anlam ve duygu ile yüklenmesinin önemini göstermesinin yanı sıra bireyin mekânsal aidiyetini ve yabancılaşmasını anlamak için kullanılmaktadır. Bu bağlamda, Tuan’ın kavramsal ikiliği, bireyin fiziksel çevresini nasıl deneyimlediğini açıklamada önemli bir araçtır ve aynı zamanda mekânsal pratikler, kimlik ve aidiyet çalışmaları için sağlam bir teorik zemin sunmaktadır. Bu kapsamda yerle ilgili oluşan müspet ya da menfi duygu durumlarına ilişkin çalışmalar hümanist coğrafyanın başlıca inceleme konularındandır. Bu nedenle hümanizm, insan benliğinin özünü ve aklını temel alan etik, adalet, ahlak, değer, ilgi ve bunların temsiliyetini savunan, toplumsal yapının müspet gelişimi hususunda ilgili alanlara sorgulayıcı ve bilimsel yaklaşımlarla odaklanır. Buna karşın, metafizik ve mitolojik söylemlere dayalı doğüstü yaklaşımları yadsıyan bir düşünce akımı olarak ortaya çıkmıştır (Özgen, 2022b, s. 233). Dolayısıyla bireylerin ve çeşitli toplumsal yapıların yer ile kurdukları müspet ya da menfi etkileşimlerde, özellikle duygusal yakınlık ve psikolojik kırılma durumlarından etik ve değer yargılarına kadar hemen her tema, hümanist coğrafyanın (Tuan, 1979; Tuan 1977) ilgi alanına girmektedir.

Bu çalışma, genellikle fiziksel yıkımlarla karakterize edilen depremlerin bireylerin yer duygusu ve aidiyetleri (duygusal tepkilerin ve değişen yer pratikleri) rehberliğinde ve yer odaklı inşa biçimlerine yönelik bir anlayışı geliştirmek amacıyla hümanist coğrafya yaklaşımı üzerinden bina edilmiştir. Çalışmada, depremzedeler üzerinden ve hümanist yaklaşım ile yapılan (dırıl)an, bireylerin bağlandıkları yerlere attıkları anlamlara, ortak deneyimlere (Relph, 1976), duygulara, algılara, yaşam koşullarının anlaşılır kılınmasına, kültür ve pratiklere odaklanarak insana içkin duyumsamalar çerçevesinde bir bakış sunmaktadır (Entrikin, 1976). Bu bağlamda, depremin fiziksel etkilerinin yanı sıra, sosyal ve özellikle beşerî boyutlarının dikkate alınması,

yaşamsal süreçlerin yeniden inşası için önemli bir gerekliliktir. Çünkü deprem ve sonrasında depremzedelerin yer duygusuna ilişkin yer aidiyeti ve yaşadıkları deneyimlere (Köşker, 2018) bağlı gelişen duygusal tepkiler, aynı zamanda inşa edilen yeni sosyomekânsal alanlar için de farklı anlam ve çıkarımlara kapı aralayabilir ve en önemlisi de toplumsal talepler için çözümler üretilebilir. Bu nedenle araştırmanın temel kavramlarından biri de “yer”dir.

Yer kavramı birçok anlamı barındırır. Basit ve öz bir ifadeyle “duygu yüklü anlamlar” şeklinde tanımlanabilir. Genellikle farklı konu ve anlamlarda kullanıldığı için, Hayden (1997) tarafından “*kapağını kimsenin kapatamadığı çok dolu bir bavula*” benzetilir. Benzer şekilde Özgen (2020, s. 32-33) de yer kavramının yaygın ve elastiki bir kullanıma sahip olduğuna dikkat çeker ve birbirinden farklı en az yirmi bir (21) anlamda kullanıldığını belirtir. Bu anlamlar; *zemin, alan, boşluk, mülkiyet, dünya, uygunluk, saygınlık, değer, lokasyon, ülke, verimlilik, derece, zemin, anılar, durum, düşünce, etki, kötü, haddini bilmek, mevki-makam, değer, özgürlük* olarak belirtilebilir. O halde yer için, bireyin, bir grubun ya da toplumun hem somut ve soyut hem de olumlu ve olumsuz çok boyutlu duygu yüklü anlamlar şeklinde tanımlanabilir. Bu bağlamda alan, zemin, coğrafi konum gibi somut anlamların yanı sıra, mevki-makam, değer, saygınlık ya da cennet ve cehennem gibi farklı soyut anlamların da yüklendiği bir kavramdır (Özgen, 2022c, s. 5). Bununla birlikte yer kavramı, fiziksel ve mekânsallıktan öte, tanışıklığı, ilişkiselliği, var olma biçimini/sebebini, hatta bazen aidiyeti, arzu-yu, sevmeyi içeren akıldaki bir deneyim olarak da tanımlanabilir. Samuels’in sözleriyle ifade etmek gerekirse “yer”, her zaman bir gönderme eylemidir ve “yerler” kişinin projeksiyonundaki referans noktalarından ne daha fazla ne de daha az olanıdır (Samuels 2014, s. 30-31).

Yer kavramı ile bağlantılı olan temel kavramlar ise *yer duygusu* ve *yer bağlılığıdır*. Bu iki kavramın beslendiği kavramsal örüntüler ise *yer kimliği*, *yer bağımlılığı* ve *yer aidiyeti* olarak tanımlanabilir (Şekil 1). Ayrıca bu kavramlar arasında çeşitli geçişkenlikler olduğu, birbirinden beslendikleri ve dolayısıyla aralarında simbiyotik bir etkileşimin olduğunu da vurgulamak gerekir. Fakat tüm bu kavramları kapsayan yer duygusu için şemsiye terimini kullanmak uygun bir tanımlama olabilir.

Yer duygusu, bir yerin ruhunu (içsel anlamını) ifade eden ve belirli bir çevreye ait niteliklerin, bireylerin duygu ve düşüncelerine yansımalarıdır. İnsanların yer ile kurdukları öznel ve duygu yüklü bir duyumsamadır. Birey veya çeşitli gruplar için belirli anlamların yüklendiği sosyokültürel izlerin, zihinde depolanan farklı hatıra ve yaşanmışlıkların da dâhil olduğu etkileşim ve deneyimler (Özgen, 2022c, s. 8), içten ve yakın duygusal temsillerle yer bağlılığını oluşturur. Çalışmak için gittiği Almanya’dan, her fırsatta doğup büyüdüğü ailesini ve köyünü ziyaret eden bir işçinin yaşadıkları bir *yer bağlılığı* örneğidir.

Şekil 1. Yer Duygusunu Oluşturan Başlıca Tematik Kavram ve Bağıntısız Örüntüleri (Özgen, 2022, s. 10).

Yer bağlılığı başlıca üç kavram örüntüsüyle tanımlanabilir: *Yer kimliği*, *yer bağımlılığı* ve *yer aidiyeti* (Şekil 1). *Birincisi*, yeri temsil eden en belirgin özelliktir ki bu özellikleri birden fazla olabilir. Örneğin Antakya, “medeniyetlerin birlikte yaşadığı şehirdir” ya da “Doğu Akdeniz’in en önemli ticaret merkezlerindedir” gibi ifadeler bu şehrin toplumsal ve ekonomik dokusunu serimleyen birer yer kimliği örneklerindedir. İkincisi, birey, toplum ya da devletler arası ihtiyaçların niteliği (Özgen, 2022c, s. 19) ve hem rıza hem de zorunluluğa

dayalı yaşamsal form ve süreçleri ifade eden *yer bağlılığı* kavramıdır. Belli bir yaşın altındaki çocukların ebeveynlerine, Türkiye'nin enerji alanında İran ve Rusya'ya, Irak ve Suriye'nin de sınır aşan sular (Zap, Dicle ve Fırat nehirleri) konusunda Türkiye'ye bağımlı olmaları gibi, doğal kaynak, siyasal ve iktisadi faaliyetlere dair uygulamalar da *yer bağımlılığı* için örnek verilebilir. Üçüncüsü ise bireyin bir çevreye, coğrafi alana, gruba, topluma ya da nesneye ilişkin hissettiği yakınlık ve ait olma duygusudur. Evim, köyüm, sendikam, yurdum vs. derken kastettiğimiz şey esasen belirli bir deneyime ve tarihsel arka plana sahip bir etkileşim ve duygusal paylaşımdır (Özgen, 2022c, s. 22), diğer bir ifadeyle yere özgü bir aidiyet duygusuna sahip olmaktır. O halde bireyin yer ile kurduğu aidiyet duygusunun gelişmesi, belirli his, algı, deneyim, paylaşım ve tüm bunların kesişimidir. Bireyin bilişsel ve duygusal anlamda etkileşimde bulunduğu yerle bütünleşmesi, onunla tamamlandığını hissetmesi yer aidiyetinin en belirgin özelliklerindedir. İnsanın yer ile etkileşimi, yere dair bir duygunun gelişimini etkilediği gibi, bu tür deneyimlerle birlikte yere ait duygu yüklü anlamların form değiştirmesi de olağan bir durumdur.

Yer aidiyeti, deneyimleyenler tarafından yerin bireysel duygularla yüklenmiş hali, bir yerle duygusal bir bağ kurmayı ve oraya duygusal olarak ait olmayı içerir. Sergilediğimiz davranışlar ve yerleri deneyimleme biçimlerimizle üretilen anlamların etkisi üzerinden aidiyet duygusunu inşa eder. Fakat bir yerde ortaya çıkan sosyal ilişkilerin sağladığı aidiyeti, o yerin özgün özelliklerinden kaynaklanan aidiyetten ayırmaktadır. Bu tartışmaya eklenen zaman faktörüyle Wong'un (2023) da işaret ettiği gibi, yerlerin zaman boyutu mu yoksa yersel boyutunun mu daha önemli olduğu konusunda bir tartışma ortaya çıkmıştır. yer duygusuna ilişkin yer aidiyeti üzerine yapılan çalışmalarda, yerin sadece zaman-yer ayrımıyla sınırlı kalmadığı, aynı zamanda içsel olarak da çeşitlilik gösterebileceği vurgulanmaktadır. Özellikle teknolojinin yaşantımıza entegre olmasıyla birlikte, yerler artık sanal ortamlarda da deneyimlenebilir hale gelmiştir. Benzer çalışmalar yer aidiyetini farklı kavramsal perspektiflerle incelemiştir. Örneğin Glenn Albrecht, Sartore, Connor, Higginbotham, Freeman, Kelly, Stain, Tonna and Pollard'ın (2007) tanımladığı *solastalji* (*solastalgia*) kavramı, bireyin sevdiği yerden çevresel nedenlerle ayrıldığında yaşadığı melankoliyi ifade eder. Bu kavram, çevresel değişimlerin psikolojik, yer duygusuna ve kimlik süreçlerine etkilerini inceler. Nostaljinin itici gücüyle tetiklenen *solastalji*, bireyin yerle arasına giren ihlâl hissini yarattığı çevresel stres ile iç sıkıntısı arasındaki bağlantıyı ortaya koyar ve böylece psikolojik sağlık ve duygusal durumunu tetikleyen yönlerine değinmiştir.

Sonuç olarak bu çalışmada, yer duygusuna ilişkin yer aidiyetinin kapsamı belirlenirken hem fiziksel mekân ve yerin hem de içsel ve çok boyutlu bireysel ve sosyal ilişkilerin kesişimini kapsayacak şekilde bir tasarımda bulunulmuştur. Bu kapsamda, çalışmaya katılmayı kabul eden on bir depremzede ile ortalama kırk- kırk beş (40'-45') dakika süren yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme soruları, *yer duygusuna ilişkin yer aidiyetini etkileyen faktörler* ve *kentsel mekân ve meskenlerin yeniden inşasında dikkate alınması gereken unsurları anlamak* başlıkları altında iki grupta hazırlanmıştır.

Amaç

Bu çalışmanın üç temel amacı vardır. Birincisi, 6 Şubat 2023 tarihli Kahramanmaraş'ın Pazarcık ve “ merkezli ilçelerinde meydana gelen (aynı gün saat 04:17 ve 13:24'te) ardışık iki depremden etkilenen illerde yaşayan ve depremleri bizzat deneyimleyen bireylerin yer duygusu ve aidiyetine ilişkin temel bağlam ve değişimleri analiz etmektir. İkincisi, depremi doğrudan deneyimleyen katılımcıların yaşadıkları yere ve coğrafi çevreye yönelik aidiyetlerinin değişimler geçirip geçirmediğini anlamak ve yer duygusuna dair bağıntıları çözümlenmektedir. Üçüncüsü ise katılımcıların sahip oldukları bu duygu durumlarının, deprem sonrasında, yaşamsal mekânların (konut-barınma ve kamusal alanlar dâhil) inşasına ne tür etkide bulunabileceğine dair değerlendirmelerde bulunmaktadır. Günümüzde, yaşama dair çeşitli konularda, özellikle gelişmekte olan veya geri kalmış ülkelerde geleneksel yaklaşımların dışındaki coğrafi perspektiflerin ihmal edildiği bir gerçektir. Bu nedenle çalışmada, yer ve duygu durumunu içeren coğrafi bakış açısından yararlanarak, konuya dair

çözümlemeler yapılmaya çalışılmıştır. Bu perspektif, aynı zamanda olay ve süreçler kadar, bireyin yer ile kurduğu duygu yüklü anlamlar ve dolayısıyla aidiyet kavramına bağlı farklı ölçekteki konuları anlamak için de yararlı bir araç olarak değerlendirilebilir. Buna göre çalışmanın odağında; depremi deneyimleyen katılımcıların yaşam alanlarının yeniden inşasında yer ve duygu kavramlarını içeren aidiyet mefhumuna ilişkin anlam ve örüntülerin derinlikli bir şekilde analiz edilmesi yer almaktadır. Bu amaçla, ilk olarak etik kurul izni alınmıştır (Protokol Numarası: 378548; Tarih: 08.08.2024). Araştırmaya veri seti temin etmek için gönüllülük esasına dayalı olarak, 6 Şubat 2023 depremlerini deneyimlemiş olma kriterine uygunluk gösteren ve araştırmaya katkıda bulunmak isteyen 11 depremzede katılımcıyla 9-15 Ağustos 2024 tarihleri aralığında görüşülmüş ve aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır:

- Merkez üssü Kahramanmaraş olan ve on bir ili (Adıyaman, Osmaniye, Gaziantep, Hatay, Adana, Şanlıurfa, Malatya, Diyarbakır, Kilis ve Elazığ) etkileyen 6 Şubat 2023 tarihli ardışık iki depremin, bu illerde yaşayan yurttaşların yer duygusuna ilişkin yer aidiyetine ve duygu durumlarına etkileri nedir?
- Katılımcıların yer duygusuna ilişkin yer aidiyeti ve duygu durumundan hareketle, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremlerden etkilenen yerlerin yeniden inşa edilmesinde bu tür duygu ve örüntülerinden nasıl ve ne derecede istifade edilebilir?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Araştırma, nitel araştırma desenine uygun şekilde tasarlanmıştır. Nitel çalışmalarda amaç, nicel araştırmaların odaklandığı türden kapsamlı ve geniş bir örneklem ağını içeren veya sonuç olarak genellemeye varmak değil, konuya dair özü ve derinliği çözümlenmektedir (Özgen, 2022a, s. 158). Nitel araştırma ifadesi, kapsamlı bir şemsiye görevi görür ve birçok analiz türünü kapsar. Bu analizlerden biri de içerik analizidir. İçerik analizi sözel, yazılı ve diğer materyallerin nesnel ve sistematik bir şekilde incelenmesine olanak tanıyan bilimsel bir çözümlenmedir (Tavşancıl ve Aslan 2001, s. 22). Diğer bir ifadeyle çeşitli materyallerin içeriğine dair anlamları analiz etme, sistemli bir şekilde tasnif etme ve sayısal verilerle destekli bir değerlendirme ve yorumlama işlemidir. Bu makalede de araştırma probleminin çözümüne temel oluşturacak veriler; 6 Şubat 2023 tarihli ve merkez üssü Kahramanmaraş'ın Pazarcık ve Elbistan ilçeleri olan ardışık iki büyük depremi deneyimleyen katılımcılarla (Tablo 1) yapılan *görüşmeler* yoluyla elde edilmiştir. Katılımcıların gönüllü katılım sağladıkları ve özgürce ifade ettikleri görüşlerine dayalı olarak temin edilen veriler, *içerik analizi* tekniğiyle çözümlenmiş ve anlamsal bütünlük oluşturacak şekilde ana kategori ve alt kavramsal boyutlar şeklinde tasnif edilmiştir. Buna göre, nitel araştırmalarda veri analizi, analiz edilecek verilerin uygun hale getirilmesini, kodlanmasını ve ilgili kodların temalara indirgenmesini ve en nihayetinde görselleştirilmesini içeren bir dizi süreci ifade eder (Cresswell 2013, s.180). İçerik analizine ilişkin diğer çözümlenmeler ise *tematik içerik analizi* (meta-sentez) tekniği ile yapılmıştır. Bu teknik ile amaç, konuya ilişkin çözümlenme, açıklama ve tanımlamalara bağlı olarak, var olan nitel bilgiyi kapsamlı hale getirmek ve iletmeştir. Dahası, elde edilen nitel bulgulardan daha net ve derinlikli anlamlar elde etmek ve ilgili literatüre katkıda bulunmaktır.

Araştırma Sahası ve Katılımcılar

Katılımcılar, 6 Şubat 2023 tarihinde, merkez üssü Kahramanmaraş'ın Pazarcık (Mw 7,8) ve Elbistan (Mw 7,7) ilçelerinde meydana gelen (İstanbul Teknik Üniversitesi 6 Şubat 2023 Depremleri Ön İnceleme Raporu/ İTÜ, 2023) ardışık iki büyük depremi deneyimleyen yurttaşlardan oluşmaktadır. Aynı gün ve dokuz saat arayla meydana gelen iki büyük deprem, on bir (11) ilde etkili olmuş ve resmi kayıtlara göre 53.537 yurttaşın

can kaybına neden olmuştur (İçişleri Bakanlığı, 2024). Bu depremlerle birlikte depremezdelerin *yer aidiyeti* ve duygusunda ne tür kırılmaların yaşandığını, yerleşim alanlarının yeniden inşa edilmesi sırasında ne tür beklentilerin dikkate alınması gerektiğine dair duygusal beklentilerin karşılanması açısından önemli ve gerekli olduğu için *amaçlı* örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntemde, mevcut sorunun analizlerine ulaşmak için konuya ilişkin temel dinamiklerin ayırt edici nitelikleri üzerinden problemin çözümüne ulaşılması hedeflenir (Patton 2014, s. 174). Bu veçhe ile katılımcıların belirlenmesinde öncelik, bu depremi ağır şekilde deneyimlemiş illerdeki katılımcılarla birlikte yürütmenin daha uygun olduğuna karar verilmiştir. Ayrıca, görüşmelerin daha hızlı ve etkin bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için “*kolay ulaşılabilir* örnekleme” (*convenience sampling*) (Creswell, 2014) yönteminden yararlanılmıştır. Bu planlamaya bağlı olarak; 15 Şubat – 28 Ağustos 2024 tarihleri aralığında, Hatay (4), Adıyaman (2), Malatya (3), Kahramanmaraş (1) ve Adana (1) illerinde depremi deneyimleyen toplam on bir (11) depreminin görüşlerinden yararlanılmıştır. Bu illerin ve katılımcıların seçilmesinde, 6 Şubat 2023 depremini deneyimlemiş olmakla birlikte özellikle depremin yıkıcı büyüklüğü dikkate alınmıştır (TMMOB/ Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, 2023). Katılımcılarla yapılan derinlemesine görüşmelerde, ifade edilen görüşlerin (deprem sonar yaşanan korku, endişe duyguları, bulunulan ili terk etme ifadelerin tekrara düştüğüne dair izlenimin anlaşılması üzerine katılımcı sayısı on bir (11) kişiyle sınırlandırılmıştır.

Araştırma kapsamında görüşlerine başvuru katılımcıların sosyodemografik özellikler ile depremi deneyimledikleri yer ve deprem sonrasında yaşamlarını sürdürdükleri coğrafi birime ilişkin bilgileri içeren detaylar Tablo 1 ve sosyodemografik faktörlere yönelik kavram ağı ise Şekil 14’te yer almaktadır.

Tablo 1

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı No	Cinsiyet	Yaş	Meslek	Eğitim Düzeyi	Gelir durumu*	Katılımcının depremi deneyimlediği / taşındığı yer
1	Kadın	43	Emekli	Üniversite	Alt -Orta	Hatay/Ankara
2	Erkek	36	Memur	Üniversite	Alt -Orta	Kahramanmaraş/Antalya
3	Erkek	36	Öğretmen	Üniversite	Alt -Orta	Adana/Ankara
4	Kadın	44	Ev hanımı	İlkokul	Alt	Adıyaman/Gaziantep
5	Erkek	26	Öğrenci	Lise	Alt -Orta	Malatya/Antalya
6	Erkek	23	Öğrenci	Üniversite	Alt	Malatya/-
7	Erkek	23	İnşaat işçisi	Lise	Alt -Orta	Malatya/-
8	Kadın	35	Bankacı	Üniversite	Alt -Orta	Adıyaman/Gaziantep
9	Kadın	27	Turist reh.	Üniversite	Alt	Hatay/Kırklareli-Kütahya
10	Kadın	24	ISG Tek.	Üniversite	Alt -Orta	Hatay/Gaziantep-Ankara
11	Erkek	45	Satış müd.	Üniversite	Orta	Hatay/-

* Gelir durumu, alt gelir grubu; asgari ücret (17.002 TL) ve altında olanlar, alt-orta gelir düzeyi; 17.002 TL-30.000 TL arası, orta gelir grubu ise 30.000 TL ve üzeri olarak belirlenmiştir. Gelir grupları, görüşmelerin yapıldığı tarihteki (9 -15 Ağustos 2024) resmi ücretler dikkate alınarak belirlenmiştir.

Veri Toplama Aracı

6 Şubat 2023 tarihli depremin yarattığı büyük yıkımlar sonrasında deprem mağduru bireyler, yer duygusu ve aidiyetlerine ne tür anlamlar yükledikleri ve yaşadıkları yere dair ne tür duygu yüklü anlam ve kırılmalar deneyimlediklerini anlamak için yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Derinlemesine görüşme tekniği, konuyla ilgili hazırlanmış görüşme sorularından yararlanarak, katılımcıların iç dünyalarını anlamak, sahip oldukları bilgi, deneyim ve davranışlarına dair duygu ve düşüncelerini kapsamlı bir şekilde öğrenmektir (Özgen, 2022a, s. 161). Bu bağlamda, katılımcılarla yapılan (9 -15 Ağustos 2024) görüşmelerin 2'si yüz yüze, 9'u ise *zoom video konferans platformu* üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Araştırma kapsamında katılımcılara yöneltilen ve yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan başlıca sorular şunlardır:

- Deprem sonrasında evinize ve yaşadığınız çevreye dair hissettiklerinizi paylaşıyor musunuz?
- Deprem, hayatınızı geçirdiğiniz, kendinizi ait hissettiğiniz yerlere dair duyduğunuz aidiyeti nasıl etkiledi?
- Deprem sonrasında evinizi ve yaşadığınız şehri terk etmek isteyip istemediğinizi (neden ve nasıl) paylaşıyor musunuz?
- Deprem sonrasında yaşam alanları yeniden inşa edildiğinde, duygusal bağınızı yansıtacak bu mekânlarda ne tür unsurların (aileniz, eviniz, binalar, arkadaşlarınız, kafeler gibi) bulunmasını istersiniz?

Verilerin Analizi

Nitel veri, araştırmacılar tarafından araştırılan konuya bir açıklık getirmek veya soruna bir çözüm üretmek adına, tasarlanan sistematik yapının en önemli süreç ve aparatlarından (Özgen, 2022a, s. 159). İçerik analizinde, içeriği birbirine benzer verileri, belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve okuyucunun anlayacağı şekilde organize ederek yorumlamak amaçlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan içerik analizi tekniği, konuya dair derin ve örüntüsel bir çıkarsamadır. Katılımcıların görüşleri veya herhangi bir dokümanın içeriğine ilişkin analizlerde tespit edilen çeşitli kavram ve örüntüler arasındaki ilişkiselliğin anlamlı ve tutarlı bir şekilde açıklanarak tanımlanmasıdır (Özgen, 2022a, s. 184). Bu anlamsal bütünlük ve tutarlılığı elde etmek pek kolay değildir. Çünkü içerik analizi, hacimli olan nitel materyali temel alarak tutarlılıkları ve anlamları belirlemeye yönelik herhangi bir nitel veriye indirgeme ve anlamlandırmayı içermektedir (Patton, 2014). Bu bağlamda, katılımcıların görüşlerini yansıtan cevaplar, içerik analizi tekniğiyle ve dört aşamada gerçekleştirilmiştir.

Birincisi, öncelikle yüz yüze ve zoom video konferans platformu üzerinden yapılan görüşmeler dijital ortamda kayıt altına alınmış ve bu görüşmeleri Word metne/düz yazıya çevirmek için de Windows uygulama setinden yararlanılmıştır. İkinci aşamada, bu görüşme kayıtları Word dosyasına aktarıldıktan sonra, her bir katılımcının dosyası sırasıyla kodlanarak (K1, K2 ...K11) tasnif edilmiş ve dijital ortama transfer edilen görüşme metinlerindeki teknik yazım hataları giderilmiştir. Üçüncü aşamada, her bir katılımcının sorulara verdiği cevaplar dikkatli bir şekilde okunmuş ve konuya dair anlamlı bir bütünlük oluşturan "kavram ve ifadeler" filtre edilerek, çeşitli kavram kategorileri oluşturulmuştur (Özgen, 2013, s. 28). *Dördüncü* ve son aşamada ise, kodlanan veriler benzerlik ve farklılıklarına göre tematik kavramlar altında toplanmış ve frekans (*f*) değerlerine göre kavram ağları oluşturulmuştur. Bu temaların analizini derinleştirmek için de katılımcı görüşleri doğrudan alıntılanarak metne aktarılmıştır.

Bulgular

6 Şubat 2023 Depremi'nde Yer Duygusuna İlişkin Yer Aidiyetini Etkileyen Faktörler

Deprem, maddi ve manevi etkileri nedeniyle negatif deneyimlerin ağırlıkta olduğu doğal olaylar ve insan kaynaklı ihmalkârlıklardır. Depremler, büyüklük ve şiddetine göre değişmekle birlikte, bireylerin yer deneyimlerini ve yere ilişkin geliştirdikleri yer duygusuna ilişkin yer aidiyetini de etkilemektedir. Fakat bu aidiyetin nasıl ve hangi veçhe üzerinden geliştiğinin anlaşılması önemli bir gerekliliktir. Çünkü deprem ve yer aidiyeti arasındaki bağıntıya dair analizler üç ayrı kategori altında ele alınmıştır. Katılımcı ifadelerinden elde edilen bu ana kategoriler: *Fiziksel*, *Duygusal* ve *Sosyomekânsal* ana faktörler şeklinde tasnif edilmiştir. Bu faktörler benzer şekilde; Yi-Fu Tuan'ın (1974) mekânın fiziksel özelliklerinin aidiyete yönelik etkileri, Relph'in (1976) bireyin mekânla kurduğu duygusal ilişki ve Massey'in (1994) sosyal deneyim ve mekansal etkileşimlerin karşılıklı ilişkisi üzerinden belirlenmiştir.

Fiziksel Faktörler

Depremın yıkıcı etkileri ve bunların sonuçları genellikle can ve mal kayıpları şeklinde kategorize edilmektedir. Başta ev ve araba olmak üzere, insanların yaşamlarını birinci dereceden etkileyen mal ve mülkün yıkıma uğraması, dahası, kentsel yaşam alanlarının da varsıllarıyla birlikte, neredeyse tamamen kaybolması temel fiziksel görüngüler olarak sayılabilir. Ancak, depremzedelerin ilk yüzleştikleri sadece fiziki yapıların kaybı değil, aynı zamanda duygu yüklü anlamlarla yerlerle bağıntılı olarak şekillenmiş aidiyetlerinin kaybıyla da yüzleşebilmektedirler. Bu durum, depremzedelerin yer duygusuna ilişkin yer aidiyetini etkileyen fiziksel faktörler olarak, yapıların sağlamlığına ilişkin bilgileri de içermektedir (Şekil 2). Nitekim K5 nolu katılımcının da belirttiği gibi:

“Deprem bölgelerinde üç kattan daha yüksek bir yapıya izin vermezdim, zemin ne kadar sağlam olursa olsun, çünkü zemini sağlam yüksek katlı binalarda insanlar çok korkuyor... Apartmanın yaşı yılı ve sağlam olması bunlara bakıyorum sağlam olmayana zaten girmiyorum kendimi buralara ait de hissedemem”. (K5)

Depremın etkisinin karşısına getirilen zemin sağlamlığı gibi yapıya ilişkin beklentilerin yanı sıra kentin dokusuna ve fiziksel mekâna yönelik faktörler de katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. K1 ve K2 nolu katılımcıların ifadeleri buna örnek verilebilir:

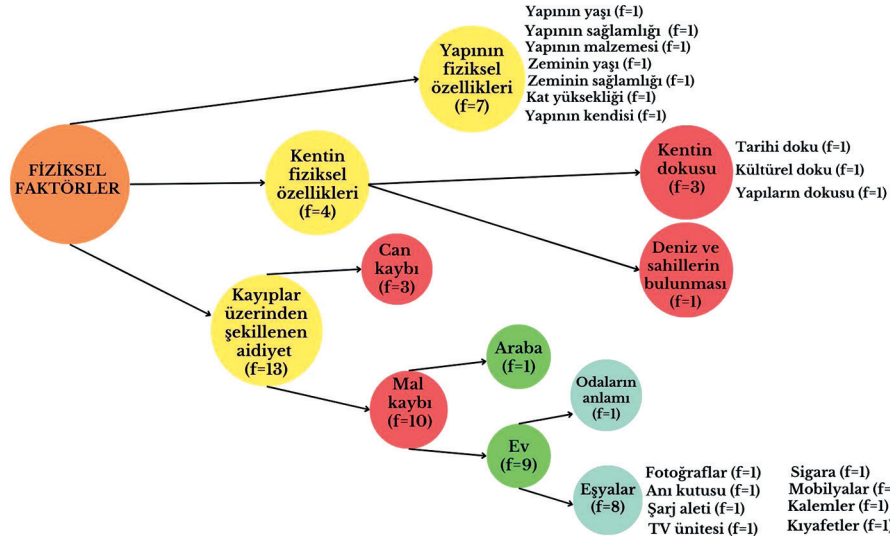
“Ben tamamen betonlarla kaplı bir yerde ikamet etmek istemiyorum... Deniz ortamı (istiyorum)”. (K2)

“Eski Antakya gitti, mesela bir tarih, tarihi bir dokuydu orası”. (K1)

Yapılardan evin dış yapısı kadar içinde bulunanlar da aidiyetin temel yapı taşı ve kurucuları olarak işlev kazanmaktadır. Kimi zaman evimizde kahvemizi içtiğimiz köşe kimi zaman o kahveyi içmek için giydiğimiz ve dinlendiğimiz pijamalar kimi zaman da bir anı kutusu yer duygusuna ilişkin yer aidiyetinin tamamlayıcısı olabilmektedir. Aynı zamanda güvenli ve tanıdık bir mekândan mahrum kalma, eşyaların kaybından doğan geçmişin parçalarının yitirildiği hissiyatı K10'un ifadelerinde belirginleşmektedir:

“Mesela benim kendi yatak odam olsun, odamdaki eşyalarım kıyafetlerim hepsi orada kaldı bırakmak zorunda kaldım. Orada benim anılarım vardı fotoğraflarım öğrencilikten ilkokuldan kalan kalemim olsun hepsini sakladığım bir anı kutum vardı. Anı kutumu bile alıp getiremedim mesela, hepsi kaldı bunlar da kişide yani ben de çok büyük bir eksiklik yaratıyor. Yani anıları silinmiş gibi oluyor insanın ve gerçekten yıpranıyorsunuz bir yerden sonra” (K10).

Deprem doğal bir olaydır, fakat siyasal sorumluluklarla ilişkili ve beşeri kaynaklı bir afetdir. (Şekil 2)'de görüldüğü gibi depremdeki maddi kayıpların yapı yoğunluklu olması nedeniyle binaların ve zeminin sağlamlığı, yaşı, malzemesinin yanı sıra, bu yapıların bulunduğu iller ve buralardaki fiziksel kayıplar yer duygusuna ilişkin yer aidiyetini etkileyen başlıca fiziksel faktörler olarak tanımlanabilir.

Şekil 2. Yer duygusuna İlişkin Yer Aidiyetini Etkileyen Fiziksel Faktörlere İlişkin Kavram Ağı

Duygusal Faktörler

Yer duygusuna ilişkin yer aidiyetini etkileyen duygusal faktörler, olumlu ve olumsuz duygular olarak iki kategoride ele alınmaktadır. Olumsuz duygular ise üç ayrı kategoriye ayrılmıştır. Bunlar; *korku* (Akpolat, Kaya, Çalışkan ve Karaağaç, 2021), *kayıp* ve *diğer duygular*dır. İnsanların bedensel ve ruhsal bütünlüklerinin bozulma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı anda ortaya çıkan korku duygusunun gerekçeleri farklı olabilmektedir. Bunlardan ilki depremin tekrar deneyimlenmesi ve artçı depremlerin devam etmesine bağlı olan korkudur. Diğer bir korku, Tuan'ın (1979) *topophobia* (yer korkusu) kavramıyla ilişkilendirilebilecek olan, sevdiklerini ve işini kaybetme korkusudur. Bu korku, bireylerin yaşadıkları mekânda güvende hissetme duygularının sarsılmasıyla ortaya çıkar. K5, K8 ve K10 numaralı katılımcıların görüşleri de bu düşünceyi destekler niteliktedir:

“O aidiyet hepten gitmedi fakat ilk üç ay belki altı ay diyebiliriz o aidiyet biraz sarsıldı... Depremler bir kere olur biterdi ama bu öyle olmadı ardından daha büyük daha şiddetli bir şekilde deprem oldu daha çok yıkılan bina oldu sonra ardından artçılar”. (K5)

“İşimi kaybetmekten korkuyordum... İşte Genel Müdürlüğü arayın işte şurayı arayın bilgi verin müdürüme işimi kaybetmek istemiyorum dediğimi hatırlıyorum. Çünkü çok korkuyordum hani her şeyimi kaybettim işimi de yaparım gibi. (K8)

“Her yerin yıkıma uğradığını gördüğümüzde sevdiklerimizi kaybettiğimizin haberini duymak çok büyük bir travma yaratıyor... Sürekli artçıların meydana gelmesi orada yaşadığımız çaresizlik belli başlı sorunlar vardı. Barınma ve yeme ihtiyaçları gibi problemler nedeniyle mecburen gitmek zorunda kaldık”. (K10)

Başlangıçta ortaya çıkan korku duygusunu, daha sonra kaybetme duygusu takip etmektedir. Depremzedelerin yer duygusuna ilişkin yer aidiyetini etkileyen duygusal faktörlerin başında aile ve yakın çevre bireylerinin (aile bireyleri, akraba, arkadaş ve komşu) kaybı ön plândadır. K4 nolu katılımcının da belirttiği gibi:

“Depremin şokundasın her şeyini kaybetmişsin en başta akrabalarını, komşularını yani çok kayıp var” (K4)

Kayıplar ve korkular aynı temeldedir. İnsanların sevdiklerini yakın aile bireylerini kaybetmesiyle alâkalıdır. Mevcut kayıpların korkuyu tetikleyen kaybetme korkusuna dönüşmüştür. Can ve mal kaybını takiben en çok yerlerin kaybı aidiyette etkili faktör olarak belirlemiştir. İnsanlar evlerini, iş yerlerini, okulları, sahilleri, kafeleri ve diğer birçok yerin kaybını ve bu kayıpların yer bağlılığı üzerindeki negatif etkisini deneyimlemiştir.

tir. Aynı zamanda geçmiş yaşantı ve deneyimlerin kaybının bileşik deneyimlendiğini ifade eden katılımcılar için yerler sadece ontolojik ya da fiziksel varlıkları bakımından kayba uğramazlar aynı zamanda -gelir düzeyi ve yüksekliği ile ilişkili olarak- alansal genişliği takiben yaşamsal konfor kaybı ile de ilişkilendiği K1, K6, K7 nolu katılımcı görüşlerinde de görülmektedir.

“Bir şeye ihtiyacın var onun nerede olduğunu da bilmiyorsun, kendi büyüdüğün şehirde yabancı oluyorsun” (K6)

“Benim evim üç yüz metrekare idi. Şu an yüz metrekarelik bir evde yaşıyorum. Yani o sıkışmışlığı hissediyorum orada yaşam alanı daha genişti hareket alanımız daha genişti” (K1)

“Şu an gitmek istemiyorum (eve), çünkü orada bir arkadaşım yok, orada tek başıma oturmak bana saçma geliyor” (K6)

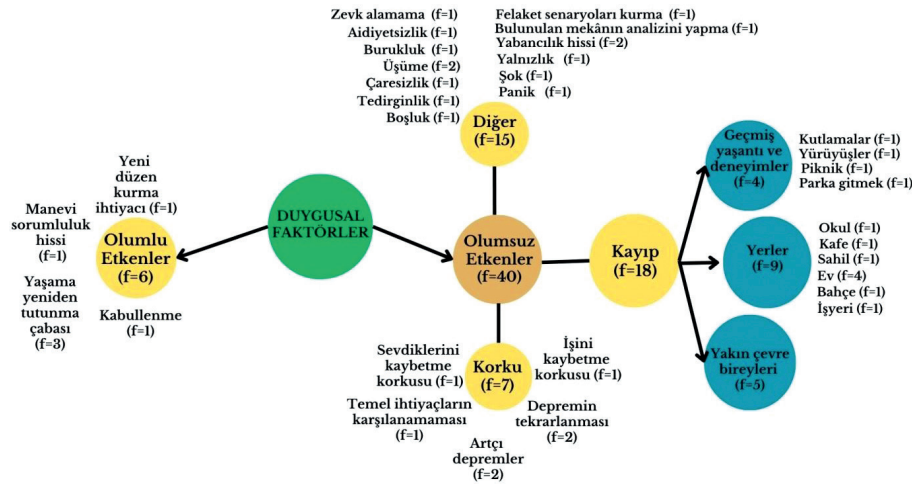
Çevresel değişimlerin neden olduğu melankoli, huzursuzluk ve aidiyet kaybı duygusunu tanımlayan *solastalgia* (*solastalji*) kavramı, korku ve kayıplardan sonra en fazla ifade edilen duyguların (sırasıyla); boşluk hissi, çaresizlik, soğuk havadan kaynaklı üşüme hissi, yalnızlık ve tedirginliktir. Bu noktada çevresel değişimlerin neden olduğu huzursuzluk ve iç sıkıntısını içermesi ve aynı zamanda şok ve panik, burukluk, zevk alamama, yerlere ve kişilere karşı yabancılaşma hissi, felâket senaryoları kurma ve bulunulan fiziksel mekânın analizinin yapılması noktalarında toplanması bakımından önemli görülmektedir:

“Biz üç gün iki gece arabada yattık. Üçüncü gün bir tırın dorsesinde yattık ve çok soğuktu” (K1)

“Sonra ben geri Malatya’ya dönünce bu sefer de yalnızlık duygusu başladı” (K7)

“Şehrime döneceğim ama bir boşlukta başkasının hayatını yaşıyor gibiyim” (K1)

“Her an birşey olursa diye endişeleniyorsunuz kapı açık mı, kolon var mı üstümde bu şekilde düşünerek önce oturduğum mekânı analiz ediyorum” (K8)

Şekil 3. Yer Duygusuna İlişkin Yer Aidiyetini Etkileyen Duygusal Faktörlere İlişkin Kavram Ağı

Deprem her ne kadar olumsuz duygu ve deneyimler yoğunlukta olsa da yaşamın devam etmesi insanları bir noktadan sonra kabullenme ve telafi çabasına yönlendirmektedir. Bu telafiler (Şekil 3)’te görüldüğü üzere kimi zaman bireyin kendi düzenini yeniden kurması olarak kendini gösterirken kimi zaman da kentlerin/şehirlerin ve diğer yaşam alanlarının inşasında kendini göstermektedir:

“Çocuklar gelsin biraz oyun oynayalım, benimle konuşabilirsiniz hem biraz dertlerinden uzaklaşsınlar diye uğraştım... Yani orada gidip ağladığım zaman bir işe yaramayacaktı... Bir yerin düzelmesine katkı yapacaksam oraya destek olmam lazımdı” (K9)

Doğal afetlerin yıkıcılığı etkisinde insanların olumsuz duyguların ağırlığını taşıması beklenen sonuçlardan biridir. Bu nedenle depremzedeler aidiyetlerini etkileyen faktörlerden olumsuz ifadeler daha fazla sayıdadır ve daha fazla çeşitlilik göstermiştir. Deprem negatif bir olay olsa da insanlar hayatlarını idame ettirebilmek için bir süre sonra yeni düzen inşası ile yüzleşmek durumunda kaldıkları zaman kabullenme (Dinç, 2024) ve bu nedenle kayıpları telafi çabasıyla yeni düzen kurma ihtiyacı ve manevi sorumluluk hissi, yer duygusuna ilişkin yer aidiyetini etkileyen duygusal faktörler olarak ortaya çıkmıştır.

Sosyomekânsal Faktörler

Yer duygusuna ilişkin yer aidiyetini belirleyen sosyomekânsal faktörler arasında özellikle insanın 'doğup büyüdüğü yer' olarak tanımlanan memleket, bireylerin yer duygusuna ilişkin yer aidiyeti üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Ancak bu etki, memleketin sadece coğrafi konumu ve fiziksel varlığı ile sınırlı kalmamaktadır aynı zamanda bireylerin sosyal ilişkileri, kültürel bağları ve kişisel kimlikleriyle iç içe geçmiş kompleks bir yapıyı yansıtmıştır:

"Nereye gidersem gideyim birlikte vakit geçirdiğim insanlar olduğu sürece oraya aitmiş gibi davranmayı seviyorum" (K6)

"Ben ve ailem burada doğduk burada ölelim istiyoruz. Büyüdüğümüz yer burası, burada ölüp burada da gömülelim diyoruz" (K10)

Ek olarak bu yerlerde yaşanmışlıklara ve anılara sahip olmak, kendi evinde gibi hissedebilmek, düzenli bir işe sahip olmak, kentin imkânlarından yararlanabilmek ve ikâmet süresinin uzunluğu eşlik etmektedir (Göksoy ve Hacıhasanoğlu, 2023; Relph, 1976). Bir yerde uzun süredir ikâmet eden bireylerin aidiyet düzeyi yüksekliğinin göstergesi olarak (Yurtseven ve Oğuz, 2023; Yılmaz ve Akyüz, 2023) 'şehrim, insanlarım, mahallem' gibi ifadeler kullanmaları yer duygusuna ilişkin yer aidiyetlerinin içselleştirme sürecinin göstergesine dönüşmüştür:

"Kendi çocukluğum ve büyüdüğüm aile yok oldu. Yirmi beş yıldır evliyim, mahalle yirmi beş yıldır yaşadığım mahallem" (K1)

"Mesela şehrimde gittiğimde ablamın bir bahçe evi var orası depremde zarar görmedi işte orada toplanıyoruz" (K1)

"Ya bir ömür geçmiş, sonuçta kendi mahallemde kendi insanlarım olsun isterim" (K4)

Kentin kendisi ve yaşayanlarının birlikte ifade edilmesi mekânın ruhuna sinen duyguların yere nasıl dönüştüğünü ve zamanla birbirleriyle nasıl iç içe geçtiğini göstermektedir. Bu yerlerin içindeki günlük deneyim ve kimliğimizin bir unsuru olan mekânsal pratikler, eşyaların düzeni (kıyafetler, TV ünitesi, şarj aleti, sigara ve fotoğraflar) (Seamon, 2015) ve evin düzeni de aidiyetin kurucu öğeler olarak karşımıza çıkmaktadır:

"Evimdeki, işte pencere arasından gördüğüm manzarayı, televizyon ünitesini, o doğup büyüdüğüm yatak odamı, odamdaki eşyalarımı, kıyafetlerimi onların hepsini bırakmak zorunda kaldım. Sonuçta orada benim anılarım vardı fotoğraflarım öğrencilikten ilkokuldan kalan fotoğraflarım, kalemim bunların hepsini sakladığım bir anı kutum vardı. Hepsi kaldı, bunlar da ben de çok büyük bir eksiklik yaratıyor, yani insanın anıları silinmiş gibi oluyor ve gerçekten yıpranıyorsunuz" (K10)

Fiziksel öğeler ve sosyo-mekânsal aidiyetler zamanın ruhunu da yansıtmaktadır. Yer duygusuna ilişkin yer aidiyetini zamansallığı ekseninde deprem öncesi ve sonrasındaki deneyimler bakımından farklılıklar gösterdiği belirlenmiştir. Deprem öncesi, deprem anı ve sonrası olarak üç aşamada ele alınabilecek olan zaman faktörünün, öncesi ve sonrasının farkını anlayabilmemizi sağlamaktadır. Elde edilen bulgular deprem öncesine ait deneyimlerde yer duygusuna ilişkin yer aidiyetinin öncelendiğini göstermektedir. Ancak deprem sonrasına ait deneyimlerin duygu ağırlıklı ifade biçimlerinde görünmektedir. Katılımcılara deprem öncesinde ait hissettikleri yerlerden ise en çok ifade edilen konular kentin belirli simgesel noktalarıdır; İskenderun Sahil, Saray Caddesi, Anıt Meydanı, Hatay Meclis ve köprüler ve Uzun Çarşı (Foto 1, 2, 3, 4) bunlara örnek verilebilir.

"Ben bu şehir (Hatay) için bölüm okudum, Hatay benim turist rehberi olma sebebim...Saray caddesi işte eski sokaklar...Uzun çarşı, meclis ve köprüler" (K9)

Kentin simgesel noktalarının yanı sıra bireysel aidiyetlerine sinmiş bireyin varoluş yerlerinden biri de kendi evleridir. Nitekim K3'ün eve bağlılığı ve evde olma deneyimine yüklediği anlam, Seamon'un (2015) sıcaklık, aşinalık, rahatlık ve yenilenme hisseden insanların eylemlerine yansıyan rutinlerin bireye sağladığı köklülüğün önemli olduğu bulgusuyla desteklenmektedir.

“Depremden önce ilk başta kendimi kendi evime ait hissediyordum... Evimde konfor alanımda daha çok rahat ediyorum” (K3)

Kente ait belirli simgesel noktalar bulunmasının yanı sıra yer duygusuna ilişkin yer aidiyetini kentin bütününe yönelik de oluşabilmektedir. Bu noktada yer duygusuna ilişkin yer aidiyetinde ev ve kent ait iki ayrı mekânsal ölçek olarak ortaya çıkmıştır. Hem ev hem de kentte yer duygusuna ilişkin yer aidiyetinde etkili olan sosyo-mekânsal faktörler (Şekil 8)'de görüldüğü gibi; anıların varlığı, yakın çevre bireylerinin varlığı ve doğup büyüdüğü yer olması olarak netleşmiştir.

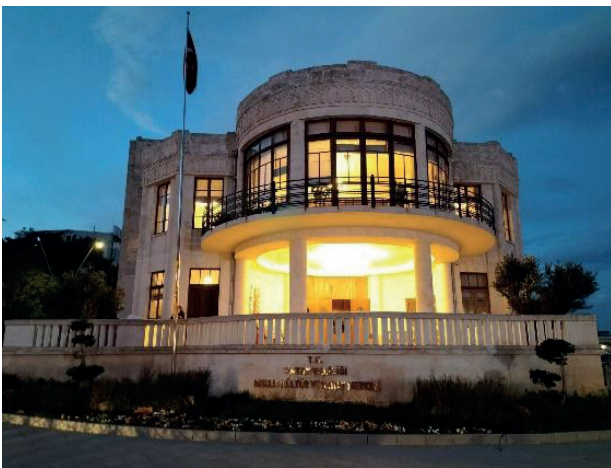
Depremlerin negatif etkilerine karşın topluluk ve dayanışma ağını güçlendirmesi gibi pozitif etkileri bulunduğu ifade edilmektedir. Buradan yola çıkılarak 6 Şubat depreminin depremzedelerin yer duygusuna ilişkin yer aidiyetini hangi yönde (pozitif ve negatif) etkilendiğinin anlaşılabilmesi gerekmektedir.

Şekil 4. Saray Caddesi (Hatay)

Şekil 5. Uzun Çarşı (Hatay)

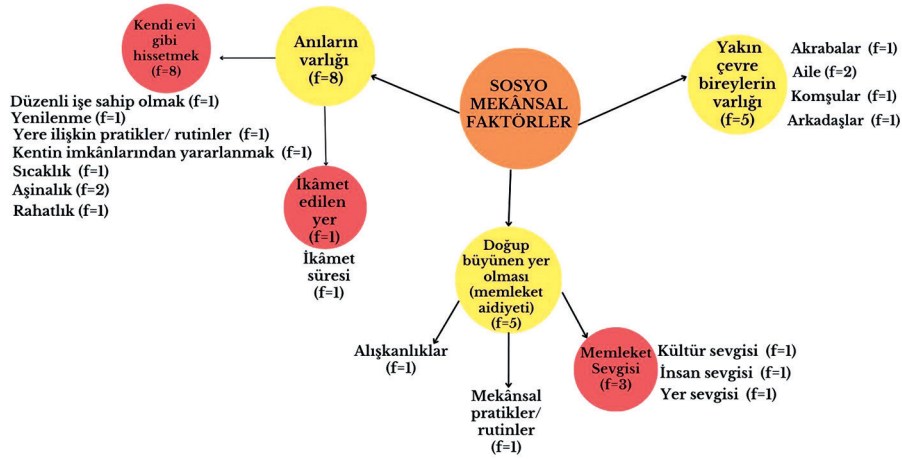
Şekil 6. Meclis (Hatay)

Şekil 7. İskenderun Sahil (Hatay)

6 Antakya Fotoğrafları Saray Caddesi Manzaraları, (2023, 2 Aralık). Erişim adresi: <https://twitter.com/antakyafoto/status/136939130091144806>.

7 Taş, S. (2018, 5 Eylül). Hoşgörü kentinin göz bebeği: Uzun çarşı. Anadolu Ajansı. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/hos-goru-kentinin-goz-bebegi-uzun-carsi/1246758>.

Şekil 8. Yer Duyusuna İlişkin Yer Aidiyetini Etkileyen Sosyomekânsal Faktörlere İlişkin Kavram Ağı

Katılımcılara depremin yer duygusuna ilişkin yer aidiyetini hangi yönde etkilediği sorulduğunda sekiz kişi (f=8) negatif üç kişi (f=3) hem negatif hem pozitif bir kişi (f=1) ise pozitif etkilediğini ifade etmiştir. Negatif etkilediğini öne süren K10'un ifadeleri şu şekildedir:

“Her şey bitti ben artık yok oldum diyerek bir hiç gibi hissediyorsunuz. Bu sefer negatif düşüncelere de yönelmiş oluyoruz” (K10)

K5 ise depremin insanlar üzerindeki negatif etkisini kabul etmekle birlikte yer duygusuna ilişkin yer aidiyetini güçlendiren pozitif eksenini de hesaba katmaktadır:

“O aidiyet biraz gitti. Çünkü sürekli sallantılar oluyordu, yani düşünüyordum acaba başka yere mi gitsek diye bu aidiyeti sarstı fakat kaldıkça insan sarsıntılara da depreme de alışıyor. Yani o aidiyet hepten gitmedi fakat ilk üç ay belki altı ay kayboldu diyebiliriz” (K5)

aidiyetinde negatif veya pozitif Bu noktada yer bir etkiye sahip olmasında artçı depremler ve depremlerin devamlılığının etkisi olduğu görülmektedir. K2 ise depremlerin kendisinin yer duygusuna ilişkin yer aidiyetine herhangi bir etkide bulunmadığını belirtmiştir (Dinç, 2023; Varnacı Uzun, 2024):

“Ben işte otuz beş yaşında memleketime dönmüştüm ve oradaki yaşam standartları, insanlar benim daha önceki yaşadığım yerden çok farklı, orası benim için gurbet” (K2)

Ancak sekiz katılımcının depremin yer duygusuna ilişkin yer aidiyetini negatif anlamda etkilediğini ifade etmesine rağmen “Deprem sonrası yaşadığınız evinizi veya kenti terk etmek istediniz mi?” sorusuna on bir katılımcıdan sadece ikisi terk etmek istediğini belirtmiştir. Bu nedenle terk etme isteği ve etmeme isteğinin altında yatan nedenler sorulmuştur. Bu nedenler arasında en çok tekrar edeni sosyal ilişkilerden temelini alan yer duygusuna ilişkin yer aidiyeti düzeyinin yüksekliği olmuştur:

“Hiç istemedim buraya gelmeyi, eşim ve çocuklarım geldiği için geldim...Kendi şehrimde kalmayı tercih ederdim halâ da öyle niye dersiniz ne bileyim oraya adapte olmuşum” (K4)

8 Borazan, A. E. (2022, 25 Mart). Sinemadan meclis binasına: Hatay meclis kültür sanat merkezi, Fırat Haber. Erişim adresi: <https://gazete.firat.edu.tr/sinemadan-meclis-binasina-hatay-meclis-kultur-sanat-merkezi.html>.

9 Borazan, A. E. (2022, 25 Mart). Sinemadan meclis binasına: Hatay meclis kültür sanat merkezi, Fırat Haber. Erişim adresi: <https://gazete.firat.edu.tr/sinemadan-meclis-binasina-hatay-meclis-kultur-sanat-merkezi.html>.

Yere yönelik tanıdıklık/aşinalık nerede ne yapacağını bilmenin, bilişsel bilginin sahipliğiyle ilgilidir (İnalhan ve Finch 2004). Dolayısıyla deprem ile birlikte yeni yerlerin deneyimlenmesi bir endişe unsuruna dönüşmektedir. Farklı kentlerde farklı yerlerin deneyimlenmesinin kendisi bir endişe unsuru iken doğup büyüdüğü ve yaşadığı kentte kaybolma, yerleri tanımakta zorlanma ve yabancı gibi hissetmenin mekânsal bellek üzerinde bozucu etkide bulunma potansiyeline sahip olduğu görülmüştür:

“Ben çarşıya çıktığımda işte istediğim eşyayı burada bulurum diye gittiğim hiçbir yerde bir eşya bulamadan geri dönüyorum... Bakırcılar çarşısına ihtiyacım var. Eskiden bildiğim samimi olduğum bir esnaf dükkânı vardı, şimdi oraya gidersin ama bir gün gidebiliyorsun. Yarın da bir şeye ihtiyacın var onun nerede olduğunu da bilmiyorsun. Kendi büyüdüğün şehirde yabancı oluyorsun onu anladım” (K6)

“Fotoğraflara bakıyorum, taa ki saat kulesini görene kadar saat kulesinin çevresini tanıyamıyorum” (K8)

“İlk depremden sonra bu şehirde kaybolduğumu hatırlıyorum... Şehrin bütün sokaklarını neredeyse ezbere bildirdim ama ben bu şehirde ilk defa kayboldum” (K7)

Depremzedelerin yaşadıkları kenti terk etmeyi istememelerinin bir diğer nedeni de karşı tarafa -yanına gittikleri tanıdıklar/ diğer insanlar- yük olmayı istememelerinden kaynaklanmaktadır. Yaşadığı kenti terk etmek isteyen iki katılımcıların gerekçelerinden olan aidiyetin yokluğu, başka yere duyulan aidiyetin mevcudiyeti ve sorumlulukların bulunması olarak sıralanmıştır:

“Şehirde kalmamızın asıl ihtiyaç sahiplerine daha fazla yük olacağını düşünüyordum... Kaldığımız evde dâhil. Hani sonuçta gıdalar geliyor ve bu gıdalar biz orada kaldığımız sürece onlara üç gün yetecek ama biz olunca iki gün bir buçuk gün yetiyordu” (K8)

“Ben zaten depremden önce de şehirden ayrılma düşüncesindeydim. Depremde süreci hızlandırmış oldu” (K2)

“Bırakıp da gidemedik. Çünkü hayvanlarımız var, inek var, tavuk var” (K6)

Depremzedelerin deprem anındaki korku ve endişe gibi negatif duyguların ve artçı depremlerin etkisiyle yer duygusuna ilişkin yer aidiyeti sarsılmış olsa da bu durumun geri dönme isteklerini yok etmediği açıktır. Aidiyet duygusunun devamlılığı ve zaman zaman güçlendirilmesi, yeniden inşa ve yeniden yapılandırma süreçlerine yönelik çeşitli çabaların ortaya çıkmasına da neden olmuştur.

Depremzedeler, her ne kadar depremin hasarları ve yıkıcılığı ile yüzleşmeler yaşasalar da yaşadıkları yere geri dönme istekleri kaybolmamıştır. Bunu takiben geri döndükleri süreçte yer duygusuna ilişkin yer aidiyetini iki yolla inşa etmeleri mümkün gözükmektedir. Yeni yerler üzerinde yeni aidiyetlerin oluşması veya kentlerin eski varlıklarına (kentsel simgeler, noktalar, heykeller, sokaklar, dükkânlar vd.) en yakın olabilecek şekilde restore edilmesidir. Bu kapsamda yer duygusuna ilişkin yer aidiyetinin deprem sonrasında da devam ettiği yerlerden biri cadde ve sokaklardır (Gümüş, 2022):

“Mesela Saray Caddesi sağlam olsa kimse niye yılbaşı ağacı süslüyoruz demez Antakya’da herkes Hristiyanlarla beraber Noel kutlar” (K9)

“Niyazi Mısri Caddesi, Tefik Temelli Caddesi, Merkez Kışla, Fahri Kayahan Caddesi (Malatya) vardır mesela arkadaşlarımızla oraya genelde kafeler için giderdik ama şu anda baktığım zaman orası da yıkılmış” (K6)

Şekil 9. St. Pierre Kilisesi ve Habib-i Neccar Camii (Hatay)

Şekil 10. Niyazi Mısri Caddesi (Malatya)

Şekil 11. Merkez Camii (Adıyaman)

Şekil 12. Tarihi Maraş Çarşısı (Kahramanmaraş)

10 Fotoğraf, K9 nolu katılımcı tarafından araştırmacıya gönderilmiştir.

11 Cihan, Y. (2012, 7 Ekim). Malatya'da Niyazi Mısri caddesi yeniden düzenlendi. Yurthaber. Erişim adresi: <https://www.mynet.com/malatya-da-niyazi-misri-caddesi-yeniden-duzenlendi-180100466248..>

12 Neredekal Adıyaman Çarşı Camii. (2007, 10 Ocak). Erişim adresi: [https://www.neredekal.com/adiyaman-carsi-camii-gezilecek-ger-detay/.](https://www.neredekal.com/adiyaman-carsi-camii-gezilecek-ger-detay/)

13 Tarihi Maraş Çarşıları Kahramanmaraş. (2014, 29 Ağustos). Erişim adresi: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kahramanmaraş/gezilecek-ger/tarihi-maras-carsilari>.

Caddeleri çarşı-dükkanlar ve mahalle aidiyeti (Göksoy ve Hacıhasanoğlu, 2023) takip etmektedir. Mahalle yapısına duyulan özlem komşuluk ilişkileri gibi sosyal bağları içeren ilişkiler üzerinden sosyal bağların güçlülüğünün işaretidir. Bu bağları güçlendirecek bir diğer unsur da bireylerin mahallelerine özgü örneğin 'baharat kokusu' gibi duyuşal deneyimlerdir (Uzun, 2024). Bu deneyimler mahalleye özgü olanı incelemek için yerel çarşı ve dükkanlardan bahsedilmesi mekânsal ve tarihsel sürekliliğin korunmasının önemini vurgulamaktadır:

“Evlerimizin mahalleler şeklinde geri gelmesini isterim” (K4)

“Mesela Uzun çarşı baharat kokar ve o baharatları şehir dışında bulamazsın” (K9)

“Aynı çarşı, aynı yer, aynı Malatya ha mümkünse eski dükkanlar da yerinde kalmalı” (K5)

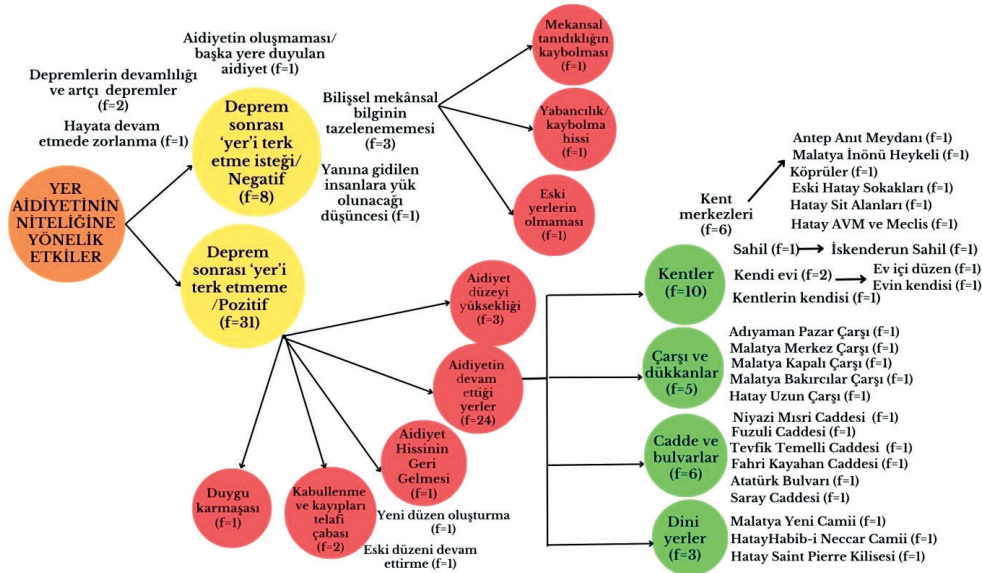
Bunları takiben katılımcılar (Şekil 13)'te de görüldüğü üzere kendi evlerini, kent merkezlerini, sahilleri ve dini mekânları (kilise ve cami) (Diker ve Erkan, 2017) tekrar görmek istemektedir. Bu mekânlar, bireylerin günlük aktivitelerinde yer tutmaları ve kamusal alanların yeniden canlandırılma ihtiyacı bakımından önemli görülmektedir. Günlük aktivitelerin geçmişe uzanan bir kolu olarak bir bölgenin tarihsel ve kültürel kimliği kolektif hafızada yer edinimini sağlayabilmektedir:

“Sahil boyunca yürürdük. AVM'mize giderdik. Oturup banklarda sohbetimizi ederdik. Arkadaşlarımızla deniz kenarında hava alırdık mesela buraların onarılması beni çok mutlu eder” (K10)

“Şöyle, tarihi, kültürel, Arap kiliseler... Bizde bir tane fotoğraf var istiyorsan bu arada sana görseli iletebilirim ben o fotoğrafa çok âşıktım (Foto 3.). Kiliseyle caminin minaresi aynı anda görünüyor” (K9)

Yer duygusuna ilişkin yer aidiyetinin deprem sonrasında da devam ettiği yerler içerisinde kentlerin kendisi bir bütün olarak belirlemektedir bu noktada Şekil 13'te görüldüğü üzere yer duygusuna ilişkin yer aidiyeti vurgusu özellikle ön plâna çıkmaktadır:

“Ankara'ya kızım için gittim. Dediğim gibi orada da yani beş ay kalabildim. Hatay-Antakya'ya gidip geliyordum, yerimde duramıyordum.” (K11).

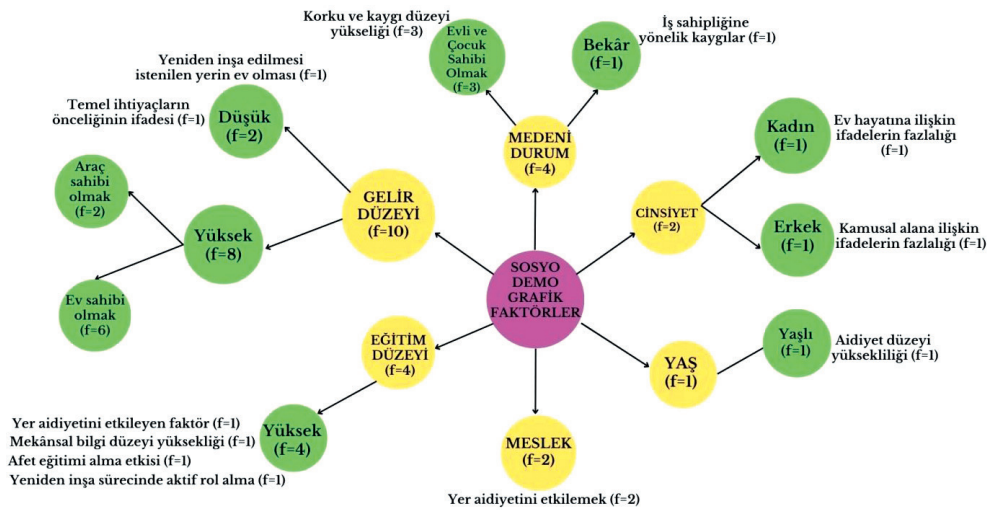

Şekil 13. Yer Duygusuna İlişkin Yer Aidiyetinin Niteliğine Yönelik Etkilere İlişkin Kavram Ağı

Nitekim Uzun Çarşı'da kentte yaşayan tüm grupların bir arada ticaret yapması, Müslüman, Arap Alevileri (Nusayriler), Arap Hıristiyanlar, Sünni Araplar, Sünni Türkler, Ermeniler, Yahudiler, Çerkesler ve Afganistan'dan göç eden Afganların bir arada yaşaması (Kaypak, 2014), Roma ve Bizans döneminde Hristiyanlık Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde İslâmiyet etkisiyle şekillenen cami ve kiliselerin varlığını (çeşitli dini ve etnik zenginlikleri) (Doğruel ve Leman 2009; Eraslan 2024) hoşgörü (Eykaç, Dalgın ve Çeken, 2015) çerçevesinde uzun yıllardır sürdürüyor olması, hem Hatay'ın UNESCO Barış Kenti olarak seçilme nedenini hem de Hatay'a yönelik yer duygusuna ilişkin yer aidiyetinin yüksekliğini açıklayıcı niteliktedir. Hatay'ın yanı sıra Adıyaman'da da aidiyet düzeyinin yüksek olduğu tespit edilmiştir:

“Bir şey olsun da Malatya'ya geri döneyim diye fırsat kolluyordum. Evime geri döneyim diye isteğim vardı” (K7)

Yer duygusuna ilişkin yer aidiyetinin farklı mekânsal ölçeklerde (ev, mahalle, kent, il) oluşabildiği görülmektedir. Özellikle ev aidiyetinin kadın katılımcılarda belirginleşmesi yerlerin cinsiyetlendiğini ve toplumsal cinsiyet rollerinin buna göre düzenlendiği ifadeleriyle uyum göstermektedir (Butler, 2005). Elde edilen bulgulardan yola çıkarak 6 Şubat 2023 depreminin yer duygusuna ilişkin yer aidiyetine yönelik duyguları kısmi olarak sarsmakla birlikte deprem yerlerine duyulan aidiyet düzeyinin halâ yüksek olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra bu kaybı telafi etme çabası olarak yer duygusuna ilişkin yer aidiyetini artırmaya yönelik bilinçli çabalar da izlenebilmektedir.

Şekil 14. Yer Duygusuna İlişkin Yer Aidiyetini Etkileyen Sosyodemografik Faktörlere İlişkin Kavram Ağı

Sonuç

Deprem sonrasında, yerleşim alanlarının ve meskenlerin yeniden inşasında, yerel toplulukların yer duygusuna ilişkin yer aidiyetinin ve bağlılığının önemli olduğu ve bu durumun aynı zamanda göç yoluyla demografik düzensizliğin artmasını kısıtlayabileceği söylenebilir. O halde sosyal ve mekânsal düzenin yeniden yapılandırılmasında bu faktörlere de odaklanmak, yol gösterici olabilir. Bu minvalde üç temel kavramsal boyut tespit edilmiştir: Fiziksel, duygusal ve sosyomekânsal boyut.

Araştırma kapsamında, depremin katılımcıların tamamının yer duygusuna ilişkin yer aidiyetini olumsuz etkilediği ancak yine de depremi deneyimledikleri yeri terk etmeyi düşünmediklerini beyan etmeleri önemli bir ayrıntıyı, yani yer duygusuna ilişkin yer aidiyetini ve yer bağlılığını yansıtan bir durumu yan-

sıtmaktadır. Yer duygusuna ilişkin yer aidiyeti ve bağlılığının yanı sıra, hafızaya kazınmış anılar, rutinlerden türemiş alışkanlıklar, yerleşik bir toplum içinde kurulmuş sosyal ağlar ve bilinirliğin sağladığı güven duygusu bireylerin yaşadıkları coğrafyanın derinlemesine bir parçası olmalarına katkıda bulunmuştur. Bu durum, negatif bir olay olan depremin, insanların yer duygusuna ilişkin yer aidiyetini tamamen ortadan kaldıramadığını göstermektedir. Ancak, bu durumun aksine, geçmişteki kentsel mekânların, yapıların ve insanların artık bulunmamasının, mekân, yer ve bellek arasındaki bağları zayıflatma potansiyeli göz ardı edilmemelidir. Yer duygusuna ilişkin yer aidiyetinin sağlam temeller üzerine kurulduğu durumlarda bile, aidiyet bazen sarsılabilir, ancak bu durum tamamen yok olmadan, hatta aidiyetin güçlenmesine olanak tanıyacak dönüşümlere de yol açabilmiştir.

Sosyo-demografik faktörlere göre, evli ve çocuk sahibi olmanın kaygı ve korku düzeyine etkide bulunduğu, bekâr bireylerin ise iş ve istihdam ile ilgili endişeler taşıdığı görülmüştür (Şekil 14). Gelir düzeyi düşük katılımcıların temel ihtiyaçlarını öncelediği, yüksek gelir düzeyine sahip olanların ise kısmen de olsa mülkiyet sahipliğinin avantajlarından yararlandığı tespit edilmiştir. Eğitim düzeyinin yüksekliği, bireylerin mekânsal bilgi ve afete yönelik bilinç düzeylerini olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir. Ayrıca, erkeklerin kamusal alana yönelik ifadelerinin fazlalığı ile kadınların ev hayatına ilişkin yer aidiyetlerine yönelik söylemlerinin mekânın cinsiyetçi bölümlenmesini ortaya koyduğu gözlemlenmiştir.

Mevcut aidiyetin, farklı mekânsal ölçeklerde ve yer isimlerine karşı duyarlılıkları içermesi, depremin sosyal etkilerini göstermesi bakımından mevcut çalışmalarla uyumlu olmakla birlikte, bu çalışma kapsamında fiziksel mekânın yanı sıra sosyal mekânın etkilerine yönelik daha fazla vurgu içermesi, yer bağlılığına ilişkin kavramları mekânların yeniden inşasında kullanması, bu bağlılığa yönelik değişimleri de dikkate alması ve disiplinlerarası katkıyı hedeflemesi bakımından farklılaşmaktadır. Katılımcılara yöneltilen geri dönmek istedikleri yerlerle ilgili verilen cevaplarda en çok simgesel yerlerin Hatay iline ait olması, şehre duyulan aidiyetin belirleyici bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatay'a yönelik aidiyet düzeyi yüksekliğinin nedenleri arasında; kentin tarihi dokusu, deniz manzarası ve dini mekânların varlığı ile kültürel farklılıkların birlikteliğine dayalı hoşgörü ve toleransın mekânsal pratikleri olarak öne çıkmaktadır.

Katılımcıların yer duygusuna ilişkin yer aidiyetini belirleyen faktörler, illere göre farklılıklar göstermiştir. Hatay'da, yer duygusuna ilişkin yer aidiyeti mekânsal semboller ve unsurların yanı sıra, fiziksel ve sosyal mekânları birleştiren duygu yüklü anlamlarla ifade edilmiştir. Buna karşılık, Adıyaman'daki depremzedelerin yer duygusuna ilişkin yer aidiyetini daha çok yakın çevre bireyleri ile ilişkileri, özellikle akrabalık ve komşuluk bağları üzerinden şekillenmiştir. Bu bulgular, 6 Şubat depremi sonrasında meskenlerin yeniden inşa sürecinde, illerin hatta mahallelerin ve diğer mekânsal ölçeklerin kendi dinamikleri içinde değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu çalışma, yeniden yapılanma sürecinde her bir bölgenin veya mahallenin, kendi yerel bağlamı, kültürel özellikleri ve sosyal ilişkileri içerisinde özgün yaklaşımlara göre tanzim edilmesinin ne kadar önemli olduğunu ve bu tanzimin sosyomekansal dinamikleri içinde coğrafi mekânın önemini göstermesi bakımından diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

Deprem sonrasında farklı illere taşınan bireylerin, yeni yerleşim yerlerinde “depremzede” kimliğiyle etiketlenmesinin hiyerarşik sosyo-mekânsal ilişkilere bağlı ve bağımlı kaldıkları, duygusal anlamda basıklandıkları belirlenmiştir. Ayrıca katılımcılarda yer duygusuna ilişkin yer aidiyetinin yüksek olmasını etkileyen faktörler arasında “depremzede” kimliğinin getirdiği sosyal ve psikolojik dinamikler önemli bir role sahiptir. Bu kimlik, bireyin deprem sonrası toplum içindeki algısını etkileyerek, yer duygusuna ilişkin yer aidiyeti oluşturma sürecini şekillendirmiştir. “Depremzede” kimliği, bireyin toplum içinde yardıma muhtaç, savunmasız, kimsesiz veya hatta dışlanmış bir konumda olma algısını içermesi bireyin kendi güçsüzlüğünü ve ihtiyaçlarını ön planda hissetmesine neden olabilir. Bu nedenle birey kendini yerel toplumla etkileşim içinde değil, yardıma muhtaç bir konumda görebilir. Bu nedenle toplum içindeki destek

ve empati anlayışının artırılması gerekliliği ile birlikte bu durumun yer duygusuna ilişkin yer aidiyetinin yüksekliğinde belirleyici rol oynadığı görülmüştür. Katılımcı görüşleri, kentsel yeniden inşa sürecindeki tercihlerin, sıfırdan inşa etme yerine mevcut yapıları koruma yönünde bir “restore etme” eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır. Yer duygusuna ilişkin yer aidiyetini belirleyen faktörler ve yeniden inşa sürecinde depremzedelerin bulunmasını istediği yerler arasındaki aynılık dikkat çekicidir. Örneğin, deniz ve sahil alanlarının, yer duygusuna ilişkin yer aidiyetinin oluşumunda önemli bir role sahip olduğunu ifade eden katılımcılar yaşamak istedikleri yerlerde yine deniz ve sahil gibi unsurların olması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu durum, depremzedelerin, yer duygusuna ilişkin yer aidiyetini ve yerlerin yeniden inşasında mevcut unsurları koruma isteğini yansıtmaktadır.

6 Şubat 2023 depremi, kentlerin yeniden inşası sürecinde fiziksel, duygusal ve sosyomekânsal faktörlerin yer duygusuna ilişkin yer aidiyetinin kurulması ve devam ettirilmesinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu, aynı zamanda nüfusun ilgili yerlerden göç etmesinin de bir öncülü olabilir. Deprem genel anlamda olumsuz deneyimlere yol açmış olmasına rağmen, yer duygusuna ilişkin yer aidiyetini tamamen yok etmediği gözlemlenmiştir. Bu süreçte yer duygusuna ilişkin yer aidiyetinin devam etmesi, geçmişin nostaljisine olan talebi ortaya koymaktadır; bu da yeniden inşa sürecinin o yere ilişkin bilgiye sahip olmayan politikacılar, yöneticiler ve planlamacıardan ziyade depremzedelerin talepleri ve ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmesinin önemini göstermektedir.

Kaynakça

- Akpolat, Y., Kaya, G., Çalışkan, A. ve Karaağaç, Ş. (2021). İzmir deprem afetinden etkilenenler üzerine sosyolojik bir araştırma: Depremle ilgili toplumsal bilinci etkileyen faktörlerin analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(2), 723-753. Doi: <http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.841864>.
- Alakuş, İ. ve Erdoğan, N. Ö. (2023). 1960 Sonrası resim sanatında mekânsal aidiyet temsili olarak eşya. *Uluslararası İletişim ve Sanat Dergisi*, 3(7), 59-79. Doi: 10.29228/iletisimvesanat.64781.
- Albrecht G, Sartore G-M, Connor, L., Higginbotham, N., Freeman, S., Kelly, B., Stain, H., Tonna, A. ve Pollard, G. (2007). Solastalgia: The distress caused by environmental change. *Australasian Psychiatry*, 15(1), 95-98. Doi: 10.1080/10398560701701288.
- Aldrich, D. P. (2012). Social, not physical, infrastructure: The critical role of civil society after the 1923 Tokyo earthquake. *Disasters*, 36(3), 398-419. Doi: 10.1111/j.1467-7717.2011.01263.x.
- Aliğaoğlu, A ve Yılmaz Çıldam, S. (2017). Balıkesir’de şehirsizlik: Şehirsiz problemlerin tespitine yönelik bir araştırma. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 37(22), 35-52. Doi: 10.17295/ataunidcd.281658.
- Antakya Fotoğrafları Saray Caddesi Manzaraları, (2023, 2 Aralık). Erişim adresi: <https://twitter.com/antakyafoto/status/136939130091144806>.
- Ar, M. (2021). Mekân, yer ve yersizlik kavramları üzerine bir inceleme. *Şehir ve Medeniyet Dergisi*, 7(14), 8-25.
- Ayhan, D. (2022). *Mekânsal aidiyet ve mekân sosyolojisine yeni bir bakış*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Behera, J. K. (2023). Role of social capital in disaster risk management: A theoretical perspective in special reference to Odisha, India, *International Journal of Environmental Science and Technology*, 20(3), 3385-3394. Doi: 10.1007/s13762-021-03735-y.
- Biswas, R. (2023). A brief overview of Türkiye Earthquake: insight into the building damage. Erişim adresi: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://arxiv.org/pdf/2305.13321v1>.
- Borazan, A. E. (2022, 25 Mart). Sinemadan meclis binasına: Hatay meclis kültür sanat merkezi, *Firat Haber*. Erişim adresi: <https://gazete.firat.edu.tr/sinemadan-meclis-binasina-hatay-meclis-kultur-sanat-merkezi.html>.
- Butler, J. (2008). *Cinsiyet belası*. (1. Baskı). (B. Ertürk). İstanbul: Metis Yayınları.
- Cihan, Y. (2012, 7 Ekim). Malatya’da Niyazi Mısri caddesi yeniden düzenlendi. *Yurthaber*. Erişim adresi: <https://www.mynet.com/malatyada-niyazi-misri-caddesi-yeniden-duzenlendi-180100466248>.

- Cresswell, T. (2013). *Geographic thought: A critical introduction*. UK: John Wiley & Sons.
- Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). California: SAGE Publications.
- Dinç, Y. (2023). 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremleri sonrası yeniden yapılanma sürecinde yere bağlılığın değerlendirilmesi: Antakya (Hatay) örneği. *Türk Coğrafya Dergisi*, (83), 45-57.
- Dinç, Y. (2024). Yer değiştiren yerleşmeleri hümanist coğrafya perspektifinden okumak: Bozkır filmi içerik analizi. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 53, 157-184, <https://doi.org/10.32003/igge.1465894>.
- Diker, M., Erkan, N. Ç. (2017). Kent kimliğinde ibadet yapıları: Antakya Örneği. *Planlama*, 27(2):180-192, Doi: 10.14744/planlama.2017.74755.
- Doğruel, F. ve Leman, J. (2009). "Conduct" and "councer-conduct" on the Southern border of Turkey: Multicultural Antakya. *Middle Eastern Studies*, 45(4), 593-610. Doi: 10.1080/00263200903009650.
- Entrikin, J. N. (1976). Contemporary humanism in geography. *Annals of the Association of American Geographers*, 66(4), 615-632. Doi: 10.1111/j.1467-8306.1976.tb01113.x.
- Eraslan, A. (2023). Depremleri sonrasında 'birlikte yaşama kültürü' bağlamında 'Hataylılık' kent aidiyeti ve yerellik. *Antropoloji*, (48), 59-73. Doi: 10.33613/antropolojidergisi.1475826.
- Eykay, İ., Dalgın, T., Çeken, H. (2015). İnanç Turizmi Potansiyeli Açısından Antakya'nın Değerlendirilmesi. *Journal of Life Economics*, 2(2), 59-74.
- Geçkili, P. (2015). Aidiyet üzerinden mekân-insan ikiliği ve dönüşüm pratikleri, *Arkitera*, Erişim adresi: <https://www.arkitera.com/proje/aidiyet-uzerinden-mekan-insan-ikiligi-ve-donusum-pratikleri/>.
- Göksoy, S. K. ve Hacıhasanoğlu, O. (2023). Sosyal sürdürülebilirlik ilkelerinin yere aidiyet parametresi ile değerlendirmesi: İstanbul Bahçelievler Merkez Mahallesi. *Sanat ve Tasarım Araştırmaları Dergisi*, 4(6), 33-56. Erişim adresi: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpajpcglclefindmkaj/https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2704207>.
- Gümüş, N. (2022). Kır-kent üzerinden yer duygusunu okumak: İzmir örneği. N. Özgen (Ed.). *Yer ve duygu* içinde (s. 117-155), Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Hayden, D. (1997). *The power of place: Urban landscapes as public history* (2nd Ed.). Cambridge: MIT Press.
- Taş, S. (2018, 5 Eylül). Hoşgörü kentinin göz bebeği: Uzun çarşı. *Anadolu Ajansı*. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/hosgoru-kentinin-goz-bebegi-uzun-carsi/1246758>.
- İçişleri Bakanlığı. (2024, 8 Şubat). *Türkiye'nin birlik ve dayanışma gücü depremle sındı, asrın felaketi asrın dayanışmasına dönüştü!*, Erişim adresi: <https://www.icisleri.gov.tr/turkiyenin-birlik-ve-dayanisma-gucu-depremle-sinandi-asrin-felaketi-asrin-dayanismasına-donustu8>.
- İnalhan, G. ve Finch, E. (2004). Place attachment and sense of belonging. *Facilities*, 22(5/6), 120-128. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1108/02632770410540333>.
- İstanbul Teknik Üniversitesi. (2023, 17 Şubat). *6 Şubat 2023 Depremleri ön inceleme raporu*. Erişim adresi: https://haberler.itu.edu.tr/docs/default-source/default-document-library/2023_itu_deprem_on_raporu.pdf.
- Kalkan, M. (2019). *Geçici-kalıcı konut bağlamında deprem sonrası yeniden yapılaşma stratejileri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Mimarlık Anabilim Dalı, Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir. Erişim adresi: <https://avesis.ogu.edu.tr/yonetilen-tez/5a082130-e89f-4c46-941d-7d7ed66a3825/gecici-kalici-konut-baglaminda-deprem-sonrasi-yeniden-yapilasma-stratejileri>.
- Kaypak, Ş. (2014). Antakya'nın kent kimliği açısından irdelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14), 373-392. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mkusbed/issue/19556/208658>.
- Kırman, F. (2023). Deprem sonrası travmatik stres tepkileri ve sosyal medyada yansımaları. *Antakiyat*, 6(1), 15-30. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/antakiyat/issue/78038/1288869>.
- Köşker, N. (2018). Mekân ve yer. N. Özgen (Ed.). *Sosyal coğrafya* içinde (s. 77-104). Ankara: Pegem Akademi.
- Tarihi Maraş Çarşıları Kahramanmaraş. (2014, 29 Ağustos). Erişim adresi: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kahraman-maras/gezilecekyer/tarihi-maras-carsilari>.

- TMMOB. (2023). 6 Şubat 2023 Depremleri Tespit ve Değerlendirme Raporu 23 Şubat 2023. Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği. Erişim adresi: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.tmmob.org.tr/sites/default/files/mo06022023depremtespit.pdf>.
- Ley, D. (2014). Social geography and social action. (2nd Ed.). D. Ley, M.S. Samuels. *Humanistic geography-prospects and problems*, New York: Routledge.
- Meteoroloji Mühendisleri Odası. (2023). *Beka sorunu ve afetler*. Erişim adresi: <https://meteorolojimuh.org.tr/wp-content/uploads/2024/09/mayis2023.pdf>.
- Mutch, C. (2023). How schools build community resilience capacity and social capital in disaster preparedness, response and recovery. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 92, 103735. Doi: 10.1016/j.ijdrr.2023.103735.
- Neredekal Adıyaman Çarşısı Camii. (2007, 10 Ocak). Erişim adresi: <https://www.neredekal.com/adiyaman-carsi-camii-gezilecek-yer-detay/>.
- Özgen, N. (2013). A qualitative research on perception of geography by training teachers of geography: Sample of Turkey. *Higher Education of Social Science*, 5(1), 25-34. Doi: 10.3968/j.hess.1927024020130501.4580.
- Özgen, N. (2020). Davranışsal coğrafyada temel kavramlar. N.Özgen ve S.Coşkun. (Ed.). *Davranışsal coğrafya içinde* (s. 1-51), Ankara: Pegem Akademi.
- Özgen, N. (2022a). Nitel araştırmalarda verilerin toplanması ve analizi (3. Baskı). N. Özgen (Ed.). *Beşeri coğrafyada araştırma yöntemleri ve teknikler içinde* (s. 158-199). Ankara: Pegem Akademi.
- Özgen, N. (2022b). Neo-klasik paradigmlar ve coğrafya bilimine etkileri. N. Özgen. (Ed.). *Beşeri coğrafyada araştırma yöntemleri ve teknikler içinde* (s. 200-266), Ankara: Pegem Akademi.
- Özgen, N. (2022c). Yer duygusu ile ilgili temel kavramlar. Özgen. (Ed.). *Yer ve duygu içinde* (s. 3-40), Ankara: Pegem Akademi.
- Özgür, E. M. (2021). Türk beşeri coğrafyasında ihmal edilmiş bir paradigma: Hümanist coğrafya. *Ege Coğrafya Dergisi* 30(1), 205-224, Doi: <https://doi.org/10.51800/ecd.892187>.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (3. Basım). (M. Bütün, S.B. Demir, Çev.). Ankara: Pegem Akademi.
- Relph, E. (1976). *Place and placelessness*. London: Pion.
- Sadece Hatay. (2023, 13 Aralık). İskenderun ve Karaağaç Sahil ve Havadan Görüntüler [Video]. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=wPmrdvRXoQc>.
- Samuels, M.S. (2014). Existentialism and human geography. (2nd Ed.). D. Ley, M.S. Samuels. *Humanistic geography-prospects and problems*, New York: Routledge.
- Seamon, D. (2015). *A geography of the lifeworld: Movement, rest and encounter*, London: Routledge.
- Tatli, M. (2023a). Sevinç Çokum'un "Kütahyalı kız" öyküsünde kültürel bellek. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 256-269. Doi:10.22466/acusbd.1301492.
- Tatli, M. (2023b). Göç-Hafıza-Mekân Fenomenolojik Bir Araştırma. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 112-114.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, A. (2001). *İçerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Tuan, Y.-F. (1974). *Topophilia: A study of environmental perception, attitudes, and values*. New York: Columbia University Press.
- Tuan, Y. F. (1977). *Space and place: The perspective of experience*. London: University of Minnesota Press.
- Tuan, Y. F. (1979). *Space and place: humanistic perspective*. In *Philosophy in geography*. Dordrecht: Springer Netherlands.
- Varnacı Uzun, F. (2024) Antakya'ya yönelik yer duygusu: Şubat 2023 depremleri sonrası gitmek mi zor kalmak mı?. *Ege Coğrafya Dergisi*, 33(1), 1-30.
- Wang, D. and Li, D. (2020). Social capital, policy fairness, and subjective life satisfaction of earthquake survivors in Wenchuan, China: A longitudinal study based on post-earthquake survey data. *Health and Quality of Life Outcomes*, 18, 1-12. Doi: 10.1186/s12955-020-01594-8.

- Wong, B. (2023). Exploring the spatial belonging of students in higher education. *Studies in Higher Education*, 1-13. Doi: 10.1080/03075079.2023.2243285.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, S. ve Bilgili, M. (2024). Yer üzerine: Felsefi hermenötik bir yaklaşım. *Liberal Düşünce Dergisi*, 29, 114, 119-138. Doi:10.36484/liberal.1402268.
- Yıldız, F. ve Dursun, O. (2021). 'Milli bir felâket' ve yaraları sarma çabasında bir basın gazetelerinde 1939 Erzincan depremi ve ulusal dayanışmanın inşası. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (54), 49-76. Doi: 10.47998/ikad.875256.
- Yılmaz, M., Akyüz, N. (2023). Kentleşme ve aidiyet bağlamında sosyolojik bir araştırma: Ankara örneği. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (32), 325-340. <https://doi.org/10.54600/igdirsosbilder.1197256>.
- Yılmaz, Ş. N. ve Karaaziz, M. (2023, Mayıs). Küçük kıyametin izleri: Deprem toplumu ruh sağlığı üzerindeki etkilerinin incelenmesi. *1. Uluslararası Deprem Çalışmaları Kongresi* içinde (s. 8-10). İstanbul: Academy Global Publishing House. Erişim adresi: https://www.academia.edu/108003180/Academy_1_uluslararası%C4%B1_deprem_ara%C5%9F%C4%B1rmalar_kongre_kitab%C4%B1.
- Yurtseven, B., Oğuz, D. (2023). Evaluation of the concepts of "Space, Place and Loss of place" through examples. *GRID Architecture, Planning and Design Journal*, 6(2), 805-836.

Araştırmacı Katkısı

Araştırmacı katkısı Serenay Alkan (%50), Nurettin Özgen (%50)'dir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Araştırma kapsamında herhangi bir kişiyle ve/veya kurumla çıkar çatışması/ilişkisi bulunmamaktadır.

Extended Abstract

Purpose

This study continues to examine the deep impacts of two consecutive earthquakes that occurred in the Pazarcık and Elbistan districts of Kahramanmaraş on February 6, 2023 at 04:17 and 13:24. The research focuses on three main objectives: First, it shows the basic context and changes in the sense of place and support of the earthquake survivors, how this sense is affected by its distribution, and how their daily lives and social interactions are transformed. The second objective analyzes how the earthquake survivors are traumatized by factors such as the extent of damage, personal losses, effects on daily life, details and difficulties in the reconstruction process and analyzes the psychological and emotional states on these symptoms. The third evaluates how their emotional states affect the reconstruction of the quality of life, including housing and public spaces, and their commitment to the life cycle after the earthquake.

Design Methodology

The research was designed in accordance with qualitative methods in order to obtain the essence and depth of the subject. The data that will form the basis for the solution of the research problem were obtained through semi-structured interviews with eleven (11) earthquake survivors (participants) who experienced two consecutive major earthquakes in the Pazarcık and Elbistan districts of Kahramanmaraş on February 6, 2023. The interviews were conducted face-to-face and via online interview/video conference platforms and with a voluntary participation form consisting two stages of questions. In the first stage, questions were included to determine the effects of the earthquake on the sense of place and emotional state of the earthquake survivors. In the second stage, questions were included to understand the solutions needed for the reconstruction of the places affected by the earthquake, based on the sense of place and belonging of the earthquake survivors in the reconstruction of the places affected by the earthquake. It was observed that the opinions expressed in the interviews with the participants were repetitive and the number of participants was limited to eleven (11). After the interview records were transferred to a Word file, each participant's file was coded in order, spelling errors were corrected and analyzed using the content analysis technique. Content analysis was preferred as a qualitative research method because it allows the objective and systematic examination of the meanings of materials and content. Content analysis is effective in determining meanings based on extensive qualitative material and in bringing similar data together within the framework of certain concepts and themes and organizing them in a way that the reader can understand. After the analysis phase, it was shaped according to the main category and sub-conceptual dimensions in a way that would create semantic integrity. Various conceptual categories were created by filtering the concepts and expressions that formed meaningful connections, related to the subject. The coded data were grouped under thematic concepts based on their similarities and differences and concept networks were created according to frequency (f) values. In order to deepen the analysis of these themes participants opinions were included in the text as direct quotes.

Findings

Physical Factors

1. **Damage to Structures:** The devastating effects of the earthquake include both the physical structures and the personal belongings within these structures. Participants defined the loss of their homes, cars and other personal belongings as physical losses that deeply affected their place attachment. In particular, trust in solid ground and building structures was stated as an important part of the sense of belonging.
2. **The Fabric and History of the City:** The loss of historical structures and the old city fabric damages individuals' emotional ties to the past.
3. **Loss of Personal Belongings:** Since the loss of personal belongings and memories in the house is seen as a part of the sense of belonging, absence of these belongings has led to a feeling of incompleteness.

Emotional Factors

1. **Fear and Anxiety:** The earthquake created fear and anxiety in individuals. These feelings stem from both the recurring tremors and the fear of losing loved ones. Participants stated that the aftershocks following the earthquake shook their sense of belonging.
2. **Losses and Feelings of Emptiness:** The loss of family members and close friends caused deep sadness and loss of belonging. In addition, changes in living spaces and limited living conditions increased feelings of emptiness and loneliness.

3. Local Ties and Social Networks: The social and spatial changes experienced after the earthquake damaged local ties and social relations, negatively affecting the sense of belonging.

Sociospatial Factors

1. Place of Birth and Raising: Hometown, geographical and social characteristics of these places are a strong part of place belonging that shapes the sense of belonging and personal identities of earthquake survivors.
2. Social Relations and Social Ties: Neighborhood relations are important in strengthening place belonging within social relations and social ties.
3. Symbolic Points of the City and History: Symbolic points of the city and historical structures reinforce the sense of belonging. The damage to these structures after the earthquake has shaken the sense of belonging. However, the reconstruction or restoration of these places can contribute to the strengthening of the sense of belonging once again.

Research Limitations

The current study has some limitations. The sample of this study consists only of earthquake survivors who experienced the February 6, 2023, earthquake. Therefore, the research results cannot be applied directly to earthquakes other than the February 6, 2023 earthquake. However, it also offers the opportunity to use it as a research framework for other earthquake research.

Implications

In conclusion, the study highlights the need for a nuanced approach to reconstruction efforts that takes into account the complex emotional landscapes of those who endure such traumatic events. This study demonstrates that earthquakes, as a negative events, cannot completely eliminate people's sense of place. However, the potential for the absence of past urban spaces, structures, and people to weaken the ties between space, place and memory should not be ignored.

Among the earthquake-affected regions, Hatay is the place with the highest sense of place due to the city's historical texture, sea view, religious sites, tolerance based on the unity of cultural differences, and the continuation of tolerance through spatial practices.

The factors determining the sense of place differed according to the provinces. While in Hatay, sense of place was highlighted not only with spatial symbols and elements but also with emotional meanings that unite physical and social spaces, in Adiyaman, the sense of place of earthquake survivors came to the fore by close circle individuals, especially kinship and neighborhood ties. For this reason, it has become necessary for each region or neighborhood to be organized according to unique approaches within its own local context, cultural characteristics and social relations during the reconstruction process. It has been understood that it is important not to ignore the idea that individuals who moved to different provinces after the earthquake were labeled with the identity of "earthquake survivor" in their new settlements, which includes the perception of the individual as needy, defenseless, lonely, and even excluded in society, and that it which includes the perception of the individual as needy, defenseless, lonely, and even excluded. In conclusion, the February 6, 2023, earthquake reveals that physical, emotional, and socio-spatial factors are effective in the establishment and maintenance of place affiliation in the reconstruction process of cities.

Originality/ Value

Existing studies examine earthquakes and related processes through physical factors (buildings, durability, ground structure, etc.). However, earthquakes are phenomena that not only cause physical damage but also have sociological, psychological, and spatial effects. This study differs from other studies in this respect by offering a humanistic and geographical perspective.

It is also considered important in terms of presenting multi-dimensional psychosocial, economic, cultural, and spatial solutions that will minimize the loss of belonging of earthquake survivors and ensure their participation in the existing order in the places and settlements to be rebuilt after the earthquake from a humanistic and geographical perspective.

Türkiye’de COVID-19 Salgınıyla Mücadele Politikasının Ontolojik Güvenlik Perspektifinden Bir Analizi

Ahmet BARBAK¹

Başvuru Tarihi: 18.09.2024

Kabul Tarihi: 24.12.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu çalışma, Türkiye’de 2020-2024 döneminde COVID-19 salgınıyla mücadele politikasını ontolojik güvenlik çerçevesinde incelemektedir. Ontolojik güvenlik, bireylerin diğerleri ve uzmanlık sistemleriyle rutin, öngörülebilir ve güvene dayalı ilişkiler sürdürmesi durumudur. Ülkelerin kamu yönetimleri uzmanlık bilgi ve becerilerini kullanarak COVID-19 salgınına karşı önlemler almıştır. Çalışmada öncelikle, ontolojik güvenlik kavramı ve ilgili literatür çerçevesinde uzmanlık sistemleri boyutuna ait bir analitik çerçeve geliştirilmektedir. Salgınla mücadelede sorun alanları ve tartışmalara ait veriler bu analitik çerçeveye göre işlenerek kategori tabloları ve kavram haritaları oluşturulmaktadır. Çalışmada, kamu yönetiminin değişim ve belirsizliği yorumlama biçimi, yeni rutinleri belirleme ve uygulama yeteneği, toplumsal rıza üretimi ve yurttaşlarla öngörülebilir ilişkiler kurması ontolojik güvenlik açısından öne çıkmaktadır. Yurttaşların salgınla mücadele politikasına güveni, önlemlere uyma(ma) davranışı, karar ve uygulamaların toplumsal kabulü konularının ontolojik güvenlik perspektifinden derinlemesine araştırılması ve kamu politikası süreçlerine sistematik analizler yoluyla dahil edilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Ontolojik Güvenlik, Uzmanlık Sistemleri, Kamu Politikası Analizi.

1 İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, abarbak01@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6573-6308

An Analysis of the COVID-19 Pandemic Response Policy in Türkiye from the Ontological Security Perspective

Ahmet BARBAK²

Submitted by: 18.09.2024

Accepted by: 24.12.2024

Article Type: Research Article

Abstract

This study investigates the COVID-19 pandemic response policy in Türkiye in the 2020-2024 period within the framework of ontological security. Ontological security is the condition in which individuals pursue routine, predictable, and trust-based relations with others and expert systems. The public administrations have taken measures against COVID-19 pandemic by using their expert knowledge and skills. The study first develops an analytical framework for the expert systems dimension of ontological security. By using this framework, the collected data on the problem areas and debates that emerged throughout the pandemic response are processed, producing category tables and concept maps. How public administration interprets change and uncertainty, its ability to designate and implement new routines, as well as the production of social consent, and building predictable relationships with citizens stand out for ontological security. The study suggests that citizens' trust in pandemic response policies, (non)compliance with measures, and the social acceptance of decisions and practices need to be investigated in depth from ontological security perspective and incorporated into public policy processes through systematic analyses.

Keywords: COVID-19, Ontological Security, Expert Systems, Public Policy Analysis.

JEL Kodu: H11, H12, H41, H75

² İzmir Kâtip Çelebi University, Faculty of Economics and Adm. Science, Dept. of Political Science and Public Adm., abarbak01@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6573-6308

Giriş

Kamu yönetimi ile yurttaşlar arasında karşılıklı güvene dayalı öngörülebilir ilişkilerin varlığı, kamu yönetiminin başlıca gereklilikleri arasında sayılmaktadır (Van de Walle ve Bouckaert, 2003; Banks, 2014; European Commission, 2017). Yurttaşların kamu politikaları ve hizmetlerinden nasıl etkilendiği ve bunlara nasıl tepki verdiği, davranışsal kamu yönetimi çalışmalarının esas sorularını oluşturur. Kriz zamanlarında, bu ilişkilerin niteliği değişim ve belirsizlik altında daha da belirginleşirken, kriz iletişiminin ötesinde halkın güveniyle ilgili ciddi bir kamu yönetimi ve politikası sorununa dönüşebilmektedir (Siegrist ve Zingg, 2014; Yıldız ve Uzun, 2020; Schomaker, Kapler ve Bauer, 2020; Ansell, Sørensen ve Torfing, 2021; Angelou, Ladi, Panagiotatou ve Tsagkroni, 2024). Örneğin etkili düzenleme, hizmet kalitesi, eşit ve adil muamele, hesap verebilirlik ve etik, kaynaklar ve kamu personelinin niteliği, hem kapasite göstergesi hem de sorun alanı olabilmektedir.

Dünya genelinde 2024 itibarıyla 7,1 milyon civarında insanın ölümüne yol açtığı açıklanan COVID-19 küresel salgını (World Health Organization [WHO], 2024a) hem insan yaşamı hem de kamu yönetimi ve politikaları açısından krize, güven ve öngörülebilirlik sorunlarına yol açmıştır (Di Mascio, Natalini ve Cacciato, 2020; Petridou, 2020; Mizrahi, Vigoda-Gadot ve Cohen, 2021; Bengtsson ve Brommesson, 2022). Belirsizlik ve kaygı hali yanında salgınla mücadelenin dinamik ve değişken yapısı, yurttaşların ulusal yönetimlerin karar ve eylemlerine karşı algı, tutum ve davranışlarını etkilemiştir. Türkiye’de de 2020 Mart ayındaki ilk COVID-19 vakalarıyla birlikte yurttaşlar için zorunlu ve gönüllü davranış biçimleri tanımlanmış; salgın sağlık yanında bir kriz yönetimi ve güvenlik sorunu olarak ele alınmıştır. Bu durum, COVID-19 salgınına ontolojik güvenlik açısından bir inceleme konusu yapmaktadır.

COVID-19 varyantlarının ortaya çıkmaya devam etmesi ve Dünya Sağlık Örgütü’nün (DSÖ) uyarılarını sürdürmesi, salgının uzun vadeli etkilerine işaret etmektedir. Ayrıca, Maymun Çiçeği ve Batı Nil Virüsü kaynaklı muhtemel salgınların konuşulduğu günümüzde (WHO, 2024b), ontolojik güvenlik bağlamında üretilecek kanıt tabanlı bilgi bir uzmanlık sistemi olarak kamu yönetiminin salgınla mücadele politikaları ve yurttaşların ontolojik güvenliği için önem taşımaktadır. Bu kapsamda çalışma, Türk kamu yönetiminin 2020-2024 döneminde COVID-19 salgınıyla mücadelesini ontolojik güvenliğin uzmanlık sistemleri boyutuyla incelemekte; ilgili sorun alanları ile tartışmaları tespit ederek araştırmacı ve uygulayıcılar için kategori tabloları, kavram haritaları ve politika önerileri üretmektedir.

Kavramsal Çerçeve: Ontolojik Güvenlik

İlk kez Laing (1960) tarafından bir psikoloji kavramı olarak ileri sürülen ontolojik güvenlik, yaşamın tüm risk ve tehlikelerine karşı bireyin benliğini, kimliğini ve özerkliğini güven içinde sürdürmesini ifade etmektedir. Buna göre birey, varoluşunu, dış dünyayla olan bağına atfettiği anlamı ve öz gelişim güdüsünü korumaya çalışmaktadır. Ontolojik güvenliği sosyoloji alanına taşıyan Giddens (1991) ise, bireylerin istikrarlı bir yaşam amacıyla belirsizlikten kaçındığını, rutin ve öngörülebilir ilişkilere yöneldiğini savunur. Rutinlerin esneklik derecesi değişime uyumu etkilerken bireyler ontolojik güvenlik adına fiziksel güvenlikten vazgeçebilmektedir (Huysmans, 1998; Steele, 2005; Kinvall, 2004; Browning ve Joenniemi, 2017; Flockhart, 2020; Gustafsson ve Krickel-Choi, 2020; Kaunert ve Ezeokafor, 2022). Bazı birey, grup veya toplulukların ontolojik güvenliği diğerlerinin dışlanmasına ve/veya sosyo-ekonomik yönden sınırlandırılmasına da yol açabilmektedir (Rossdale, 2015).

Ontolojik güvenliğe göre, bireyler rutinlerine dayanan temel güven duygusuna sahiptir. Koşullar olumsuz etkilese de, bu duygu yaşama dair genel iyimserliğin ve psikolojik iyi oluş halinin kaynağıdır (Giddens, 1991; Wright, Haastrup ve Guerrina, 2021). Bireyler, değişen koşullara uyum sağlayabildikleri ölçüde ontolojik güvenlik dengesini yeniden kurmaktadır. Belirsizlik ve kaygıyla baş etme yeteneği ile yeni rutinlere yönelik duygusal ve bilişsel beceriler burada belirleyici olmaktadır (Schütze, 2022; Leary, Mesler, Simpson, Meng ve Montford, 2022; Fawaz, Bourliataux-Lajoie, Roessner ve Okazaki, 2023; Power, 2023).

Bireylerin uyum sağladığı değişimler, çeşitli ölçek ve seviyelerde olabilmektedir. Örneğin küreselleşme, zaman ve mekan algılarını, alışkanlıkları, çalışma ve yaşam biçimlerini ve öz kimlikleri değişime zorlamaktadır (Ulloa, Schröder ve Helbrecht, 2021; Harel-Shalev ve Kook, 2021). Ontolojik güvenliği düşük bireylerin kent mekanlarını az kullandığı (Jabareen, Eizenberg ve Zilberman, 2017); yaşam alanlarındaki düzensizliklerin (gürültü, sarhoşlar, çöp), fiziksel bozuklukların (az aydınlatma, metruk ev, terk edilmiş araba) ve suç mağduru olma korkusunun ontolojik güvenliği olumsuz etkilediği; bireylerin bunlardan kaçınmak için rutinlerini değiştirdiği tespit edilmiştir (Valente ve Pertegas, 2018).

Bireyler yaşamlarını toplumsal ilişkiler yanında uzmanlık bilgisine (teknik ve mesleki bilgi, beceriler, yeterlilikler) olan temel güven duygusuyla da sürdürmektedir. Bu duygu, uzmanlık sistemlerinin *güvenilirliği* yoluyla sürmektedir (Beck, 1994; Krickel-Choi, 2022). Gıdadan ulaşım, enerjiden su ve kanalizasyona, bankacılıktan tıba kadar çeşitli uzmanlıklara güven üzerine kurulu yaşam rutinine sahip bireylerin uzmanlık sistemleriyle ilişkisinde sürekli bir etkileşim ve yenilenme vardır (Purnell, 2021; Kaunert ve Ezeokafor, 2022; Krahmman, 2018). Sonuç olarak, kamu yönetimi ve politikaları bireylerin ontolojik güvenliğini etkileyebilirken bundan da etkilenebilmektedir. Bu ilişkilere dair çalışmalar, ilgili literatürde yerini almıştır.

Literatür İncelemesi: COVID-19 Salgını ve Ontolojik Güvenlik

COVID-19 salgınına ilişkin ontolojik güvenlik bağlamında yapılan çalışmalar kategorik olarak incelendiğinde belirli temalar öne çıkmaktadır. Birincisi, salgının psiko-sosyal duruma etkileridir. COVID-19 salgınının çalışma ve yaşam rutinlerini bozarak risk ve belirsizlikleri arttırdığı, ruh sağlığı sorunlarına yol açabildiği ve ontolojik güvenliği azalttığı belirlenmiştir (Kasapoglu ve Akbal, 2020; Długosz ve Zoska, 2020; Meunier, 2021; Fersch, Schneider-Kamp ve Breidahl, 2022; Newton, Lucock, Armitage, Monchuk ve Brown, 2022; Nyashanu, Pfende ve Ekpenyong, 2022; Deng, Li ve Park, 2022; Oakes, 2023; Zhu ve Holden, 2023; Brown, Newton, Armitage, Monchuk ve Robson, 2023; Banwell vd., 2023).

İkincisi, salgının sosyo-ekonomik etkileriyle baş etme ve bunlara uyum sağlama biçimleriyle ilgilidir. Bireyler bozulan rutinleri ile artan risk ve belirsizliklere karşı salgına ve sonuçlarına dair daha fazla bilgi edinme, asgari fiziksel yakınlık içeren iletişim ve çalışma biçimlerine geçme, daha uygun barınma koşulları ve uzun vadeli finansal güvence arama gibi yeni rutinelere yönelmektedir. Ayrıca, kırılğan kesimlerin yaşadığı sosyo-ekonomik eşitsizliklerin hafifletilmesine yönelik dayanışma biçimleri gelişmektedir (Horne, Willand, Dorignon ve Middha, 2020; Igwe vd., 2020; Silva, 2020; Özdoğru, 2021; Nath, 2022; Lund ve Ma, 2022; Wang, 2022; Sen vd., 2024; Allanjawi, Yazdanparast ve Alhenawi, 2024; Kaya, Kartal, Gemalmaz, Ceylan Batur ve Üzümcüoğlu, 2024).

Üçüncüsü, salgınlarla mücadelede bilimsel bilgi birikimi, araştırma ve araştırmacıların işlevi öne çık(arıl)sa da, başta aşılama konusunda olmak üzere uzmanlık sistemlerine güvenin, dezenformasyonun da etkisiyle azaldığıdır (Esaiasson, Sohlberg, Ghersetti ve Johansson, 2021; Kyea ve Hwang, 2020; Elhadad, Li ve Gebali, 2020; Mourad, Srour, Harmanani, Jenainati ve Arafah, 2020; Pietrocola, Rodrigues, Bercot ve Schnorr, 2021; Silva ve Higuera, 2021; Enria vd., 2021; Lucchini ve Marzulli, 2022; Giordani, Giolo, Da Silva ve Muhl, 2022; Harrison ve Lancaster, 2022; Tekin, Karip ve Tekin, 2022; Gozzo ve D'Agata, 2023). Örneğin, Angelou vd. (2024) salgında İsveç, Birleşik Krallık ve Almanya'da halkın siyasiler yerine uzmanlara güvendiğini ve kanıt tabanlı politikalara daha çok itibar ettiğini göstermiştir. Kamu iletişimini sorgulayan Rebughini (2021), yetersiz bilgilendirmenin, gerçek dışı haber ve komplo teorilerinin, mucizevi ilaçların sosyal medyada kontrolsüzce dolaşımının, bilimsel bilgiye güveni ve ontolojik güvenliği azalttığını ortaya koymuştur. Fransa örneğini inceleyen Bergeot ve Jusot (2024), bireylerin başkalarına (arkadaş ve aile üyeleri) güveni arttıkça salgın önlemlerine daha az uyma eğiliminde olduklarını belirlemiş; hükümetin önlemlere uyumu teşvik için bireylerin tercih ve inançlarındaki heterojenliği dikkate almasını önermiştir.

Dördüncüsü, ulusal yönetimlerin otoriterleşmeye, popülist, milliyetçi veya sömürgecilik karşıtı söylemlere yönelerek yurttaşların ontolojik güvenliğini arttırmaya çalıştığıyla ilgilidir (Byaruhanga, 2020; Cervi, García ve Marín-Lladó, 2021; Pellizzoni ve Sena, 2021; Lohmeyer ve Taylor, 2021; Duarte ve Valença, 2021; Ali, Sadique ve Ali, 2021; Lee ve Johnstone, 2021; Çilingir, 2021; Richard ve Kosciejew, 2022; Yıldız, 2022; Larsson, 2022; Gamkrelidze, 2022; Kirk, 2023; Aydın-Düzgıt, Kutlay ve Keyman, 2024). Özellikle mücadelede yetersiz kalındığında bunlara daha çok başvurulmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Rusya, Brezilya, Macaristan ve Hindistan'da sağlık çalışanları "ulusun savaşçıları", önlemlere uyma ve fazla mesai yaparak maske üretme "vatanseverlik" olarak sunulmuştur (Singh, 2022). Çin, Rusya, İngiltere ve ABD'de dışlayıcı ulus tasavvuru, dış güçlere karşı korunma, ulusal birlik, kontrol ve düzen söylemlerinin baskın olduğu gözlenmiştir (Agius, Rosamond ve Kinnvall, 2020; Goode, Stroup ve Gaufman, 2022). Afrika genelinde, COVID-19 salgını sömürgeci ülkelerin yarattığı bir güvenlik tehdidi olarak görülmüş (Kaunert ve Ezeokafor, 2022); Nijerya örneğinde Müslüman ve Hristiyan dini örgütler halka yardımda işbirliği yapsa da yerel silahlı gruplar salgını Batı karşıtı ve dini propaganda amaçlı kullanmıştır (Ossai, 2021).

Sonuç olarak; COVID-19 salgını ontolojik güvenlik çerçevesinde birey, topluluk veya ulus ölçeklerinde incelenmeye devam etmektedir. İlgili literatürün 2000'li yılların davranışsal yaklaşımını (Grimmelikhuisen, Jilke, Olsen ve Tummars, 2017; Yılmaz ve Canbazer, 2020; Oliver, 2023; Yelkesen ve Bankoğlu, 2024; Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], 2017; 2019; 2020) güvenlik alanını da kapsayacak biçimde genişlediği görülmektedir. Ancak, ilgili literatürde kamu yönetimini ontolojik güvenlik çerçevesinde bir uzmanlık sistemi olarak ele alarak Covid-19 salgınıyla mücadele politikasını "uzmanlık sistemlerinin güvenilirliği" bağlamında inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma, ilgili literatüre ve politika alanına bu yönde katkı sağlamak amacıyla özgün bir analitik çerçeve oluşturarak politika analizi yapmaktadır.

Analiz: Yöntem, Bulgular ve Tartışma

Yöntem

Bu çalışma, Türk kamu yönetiminin 2020-2024 döneminde COVID-19 salgınıyla mücadele politikasını ontolojik güvenlik çerçevesinde uzmanlık sistemlerinin güvenilirliği üzerinden incelemektedir. Çalışmada güvenilirlik, bir uzmanlık sisteminin ne kadar yetkin, isabetli ve tutarlı çalıştığını ifade etmektedir (Tanev, 2014; Pyrozhkov, Reznikova, Gnatiuk ve Kuryata, 2023). Bir kamu kurumu, bütün olarak kamu yönetimi veya içinde olduğu devlet aygıtı farklı ölçeklerdeki uzmanlık sistemleri olarak kabul edilmekte; bunların güvenilirliği ile yurttaşların ontolojik güvenliğinin aynı yönde değiştiği varsayılmaktadır. Çalışmanın amacı çerçevesinde kategorik kodlamaya dayanan nitel bir içerik analizi uygulanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 259-272). Uzmanlık sistemlerinin güvenilirliği bakımından olumlu veya olumsuz nitelikli olay ve olguların (sorun alanı ve tartışmalar) tespit edilerek bunlara ilişkin kavram, ilişki ve temalara ulaşılması amaçlanmıştır. Çalışmanın amacı açısından bir olay veya olgunun varlığı ilgili kategoride kodlanması için yeterlidir.

Analizde öncelikle kavramsal çerçeve ve literatür incelemesine göre toplam üç kategori ve dokuz alt kategori içeren iki düzeyli bir inceleme çerçevesi (kodlama rehberi) (bkz. EK-1) oluşturulmuştur: (1) Uzmanlık sistemlerinin değişim ve belirsizliğe yaklaşımı (salgını yorumlama biçimi, değişim ve belirsizlik tanımları, salgınla mücadeleyi yorumlama biçimi), (2) Uzmanlık sistemlerinin değişim ve belirsizlikle başa çıkma kapasitesi (Yeni rutinler belirleme, yeni rutinlere yönelik hedef belirleme, yeni rutinleri uygulama yeteneği), (3) Uzmanlık sistemleri-yurttaş ilişkisi (Yeni rutinlere uyum yeteneği, yeni rutinler için rıza üretimi, toplumla öngörülebilir ilişkiler kurma). Sonra, kamu politikası belgeleri ve ulusal ölçekte yayın yapan güvenilir haber kaynaklarından (Anadolu Ajansı, 2024; Birgün, 2024a; CNN Türk, 2024; Cumhuriyet, 2024a; Evrensel, 2024; Haberler.Com, 2024; HaberTurk, 2024; Hürriyet, 2024; Milliyet, 2024; NTV, 2024; Sabah, 2024;

Sözcü, 2024; Yeni Akit, 2024; Yeniçağ, 2024a) toplanan veri derinlemesine ve tekrar okumalarla yukarıdaki kategorilere göre tasnif edilerek düzenlenmiştir. Analize “Covid-19, koronavirüs, pandemi” anahtar sözcükleriyle taranan 2020-2024 dönemine ait 1.423 adet haber metni (2020: 503, 2021: 528, 2022: 238, 2023: 115, 2024 [Ocak-Eylül]: 39) katılmıştır.

İçerik analizi sonucunda kategorik (tematik) kodlama tabloları (EK-1) ve kavram haritaları (EK-2) oluşturulmuştur. Kodlama tabloları yıllara göre öne çıkan sorun alanlarını ve tartışma konularını, kavram haritaları ise, içerik analizi sonuçlarına göre oluşturulan kavramsal yapıyı göstermektedir. Kodlama tabloları ve kavram haritalarının içinde yıllara göre değişiklikler, olay ve olguların sıklıklarını değil yıllar içinde ortaya çıkma veya gündeme gelme durumunu göstermektedir. Bu tablo ve haritalar, benzeri çalışmalarda nedensellik ilişkileri kurma, soru, hipotez ve/veya varsayım geliştirmede kullanılabilir. İçerik analizi, erişime açık haber metinleri ile kamu politikası belgelerinden elde edilen nitel veriyle gerçekleştirilmiştir. Veriler kendini tekrarlayana kadar kaynak taraması ve incelemesi yapılmış; gizlilik dereceli ve/veya erişilemeyen kaynaklar analize katılmamıştır. Bu çalışma, kapsamı gereği etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Bulgular ve Tartışma

Çalışmanın bu bölümünde, içerik analizinde elde edilen başlıca bulgular EK-1 ve EK-2 esas alınarak inceleme çerçevesinin üç ana kategorisinde betimlenerek tartışılmaktadır.

Uzmanlık sistemlerinin değişim ve belirsizliğe yaklaşımı

Türkiye’de kamu yönetiminin COVID-19 salgınıyla mücadelesi 2020 yılının ilk çeyreğinde başlatılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü’nün (DSÖ), 2019’un son aylarından başlayarak yaptığı muhtemel COVID-19 salgını uyarısı nedeniyle, Sağlık Bakanlığı Ocak 2020’de Bilim Kurulu oluşturmuştu (Sağlık Bakanlığı, 2024a). Mart 2020’de Türkiye’deki ilk vakalarla birlikte, salgın yurttaşların sosyo-ekonomik yaşamı ile kamu yönetimi ve politikalarını belirsizlik ve değişim baskısıyla biçimlendirdi. Bu başlıkta, Türk kamu yönetiminin salgına dair değişim ve belirsizlik tanımları ile yorumlama biçimleri betimlenerek tartışılmaktadır.

2020 yılında “düşman”, “felaket” ve “tarihsel kırılma” olarak nitelenen COVID-19 salgınının (Anadolu Ajansı, 2020a; 2020b; Acar, 2020; İletişim Başkanlığı, 2020a) muhtemel süresi, tanı ve tedaviyle ilgili belirsizlik ve kaygı hali salgınla mücadeleye hakimdi. Alınan önlemlerin öngörül(e)meyen davranışsal sonuçları (ihmal ve suiistimler; market, benzin istasyonu ve kamu kurumlarında oluşan kalabalıklar) vaka sayısını etkilediğinden belirsizliği artırıyordu. Salgının kesin çözümü olan aşı için çalışmalar başlamıştı ancak bunların ne zaman ve nasıl sonuçlanacağı öngörülemiyordu. Bu koşullarda, salgın “küresel bir savaş” olarak ele alınırken her ülke bu savaşın bir cephesi, sağlık çalışanları “halk sağlığı ordusu”, salgınla mücadele de “tedbir seferberliği” olarak tanımlanmıştır (Anadolu Ajansı, 2020c).

2021 yılında, Almanya, Rusya ve Çin’den aşı tedarik edilirken yerli aşı çalışmaları başlatıldı. Bunların nispi üstünlük ve zayıflıkları (tedarik, uluslararası arz/rekabet, taşıma ve muhafaza, varyantlara etkililik, yan etkiler), yurttaşların aşılana bakışı (aşı reddi veya duyarsızlığı) ve aşılama takviminin uygulanabilirliği ana tartışma konularıydı. PCR testlerinin COVID-19 varyantlarına karşı güvenilirliği konusunda endişeler vardı. Kime denk geleceği bilinmeyen COVID-19 “Rus ruleti”ne benzetilirken, salgınla mücadelede yurttaşların önlemlere uyması Türkiye’nin milli mücadele dönemine gönderme yapılarak da teşvik ediliyordu (İletişim Başkanlığı, 2020b; NTV, 2021a).

2022 yılında, COVID-19 salgınıyla mücadele “varoluş mücadelesi”, kısıtlamalar ise “esaret” olarak tanımlanıyordu (Hürriyet, 2022; HaberTurk, 2022). Aşı tedariki, geliştirilmesi ve üretimi, aşılama takviminin sürdürülebilirliği başlıca kaygılar olmaya devam etti. COVID-19 virüsünün insan vücudundaki kalıcı yan hasarları (post-Covid 19, Long-Covid), salgının sağlık sistemi üzerindeki uzun vadeli yüklerini gündeme getirdi (Cumhuriyet, 2022a). Daha bulaşıcı ancak semptomları hafif COVID-19 varyantlarının yol açtığı vakaların normalleşme (toplu kısıtlama ve testlerin kaldırılması) nedeniyle tespit edilemediği yönündeki eleştiriler de başlamıştı (Cumhuriyet Halk Partisi, 2022; Cumhuriyet, 2022b).

2023 yılında, “kaos” olarak nitelenen COVID-19 salgınının aşılamayla bittiği; varyantları (Eris, Pirola) görülse de bunların önceki kadar hasta edici olmadığı ve mevsimsel bir hastalığa dönüştüğü açıklandı (Yeni Şafak, 2023). DSÖ küresel acil durumun bittiğini Mayıs 2023'te duyururken, sağlık meslek örgütleri aşı ve testlerin güvenilirliği konusunda endişelerini dile getiriyordu. Üstelik normalleşmede yurttaşların aşılama, test ve korunma tedbirlerini ihmal ettiği gözlenmekteydi (Sözcü, 2023; Birgün, 2023a).

2024 yılında, COVID-19 mutasyonu ve bulaşıcılığı devam eden ancak öldürme riski az bir virüs olarak tanımlanıyordu. Halk sağlığı uzmanları ise, COVID-19'un mevsimsel çoklu viral hastalıklara karıştığını ve kolay tespit edilemediğini açıklamıştı (Cumhuriyet, 2024b). Sağlık meslek örgütleri, 2022 yılından beri mevcut aşılama COVID-19 varyantlarına karşı etkisini yitirdiğini ve yeniden tasarlanması gerektiğini belirtiyor ve Sağlık Bakanlığının etkili aşıları tedarik etmesini istiyordu (Yeniçağ, 2024b).

Sonuç olarak; salgınla mücadeleye hakim yüksek seviyede bir öngörülemezlik gözlenmiştir. Zira hem kamu yönetiminin olağan örgütlenme ve işleyişi dışında ve zaman baskısı altında cevap vermesi gereken bir acil durum vardı hem de bulaşıcılığı yüksek bu virüs hakkındaki bilgi, araştırma ve tecrübeye göre sürekli değişiyordu. Virüs görünmeyen bir düşman, salgınla mücadele de bir varoluş mücadelesi olarak sunuldu. Etkili bir aşı olmaması ve kontrolsüz vaka artışının sağlık hizmetleri kapasitesini aşmasıyla yaşanabilecek ilave bir krize dair kaygı hali belirgindi. Ana hedef, vaka sayısını asgari tutarak aşılama hızla tamamlamak ve kitle bağışıklığını sağlamaktı. Bu koşullarda, kamu yönetimi zor kullanımı yanında yurttaşlarla işbirliği arayışına girmiş; diğer yandan arttırımcı bir yaklaşım benimseyerek gelişen olay ve olgulara göre belirlenen sınırlı ve çok sayıda karar alma yöntemine yönelmiştir.

Uzmanlık sistemlerinin değişim ve belirsizlikle başa çıkma kapasitesi

Uzmanlık sistemlerinin değişim ve belirsizliğe bakışı politika bileşenlerini (hedefler, yöntemler, araçlar) belirlerken, bunların kapasitesi ve güvenilirliği ile yurttaşların ontolojik güvenliği birbirine bağlı olarak değişmektedir. Bu durum, bilgi ve becerilerin kullanılmasında daha da görünür hale gelmektedir (David ve Lauren, 2014; Vu, 2021; Liu, Shahab ve Hoque, 2022; Gozgor, 2022). Bu başlıkta, Türk kamu yönetiminin değişim ve belirsizlikle başa çıkma kapasitesi, yeni rutin ve hedeflerin belirlenmesi ve rutinleri uygulama yeteneği bağlamında betimlenerek tartışılmaktadır.

2020 yılında, sınırlarda yeterli önlem alınmadığı eleştirileri olsa da, öncelikle COVID-19'un ülkeye girişini geciktirerek daha fazla hazırlık yapılması hedeflenmişti. Virüs ülkeye girdikten sonra ana hedef, vaka sayılarının sağlık hizmetleri kapasitesini aşmayacak seviyede tutulması oldu. Fiziksel mesafe, karantina, esnek ve uzaktan çalışma yollarıyla insan hareketliliği ve teması sınırlandı, vakaların hızlı tespiti için mobil fiyasyon başlatıldı, illerde Salgın Denetim Merkezleri kuruldu (İçişleri Bakanlığı, 2020b). İlave risk altındakilere (65 yaş üstü, kronik hastalar, küçük işletmeler) özel kısıtlamalar ile ekonomik ve sosyal destekler belirlendi. Temel ihtiyaçlar ile koruyucu sağlık malzemelerinin düzenli temini amacıyla piyasaya üretim, satış ve ihracat kontrol ve kısıtlamaları getirildi. Özel hastanelerde COVID-19 tedavilerinin “acil hal” sayılarak ücretsiz olması kararlaştırıldı (Sosyal Güvenlik Kurumu, 2020a).

Salgınla mücadele sosyal güvenlik ve sağlık bütçesine ilave yük getirmekle birlikte, Anglo-Sakson ülkelerine kıyasla sosyal devletin ve kamu hizmetlerinin rolü vurgulanıyordu. Artan vaka sayısı ve iş yükü sağlık personelinin çalışma koşullarını ve hizmetlerini zorluyordu. Bu yükün hafifletilmesi amacıyla yardım kampanyaları, ekonomik destek, vefa sosyal destek grupları ve önlemlere uyumun yurttaşlar veya özel işletmeler tarafından da kontrolü gibi kamu-özel işbirliği uygulamalarına başvuruldu (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2020; İçişleri Bakanlığı, 2020a). Önlemlere aykırı davranışların olumsuz etkilerini (vaka sayısı, iş yükü, maliyetler) gören Sağlık Bakanlığı, bu konularda tavsiye kararları alacak bir Toplum Bilimleri Kurulu oluşturdu (Sağlık Bakanlığı, 2024a).

Bu süreçte, devletin niteliği ile siyasi iktidarın tutum ve davranışlarıyla ilgili tartışmalar da gelişti. Muhalefet partileri ve sağlık meslek örgütleri, “devlet akli ve ciddiyeti”ne uymayan karar ve uygulamalardan bahsediyordu (Anadolu Ajansı, 2020ç; Cumhuriyet Halk Partisi, 2020; Türk Tabipleri Birliği, 2020b). Siyasi iktidarın bilimsel bilgi ve tavsiyeler yerine siyasi çıkarlarına göre hareket ettiği; yasama organını, muhalif sivil toplum ve siyasi kesimleri karar süreçlerine katmadığı eleştirileri sürdü. Ayrıca, merkezi idarede (Bakanlıklar arasında) ve merkezi idare ile muhalefet partilerine mensup idarecilerin yönettiği belediyeler arasında çelişen açıklama ve uygulamalar gözleniyordu. Siyasi iktidar, bunlara karşı performans ölçütü olarak uluslararası kıyaslamalara (vaka sayısı, aşılama, filyasyon), işbirliklerine ve DSÖ standartlarına uygunluğa gönderme yapıyordu (Halk Sağlığı Uzmanları Derneği, 2020; BBC, 2020; İletişim Başkanlığı, 2020b; Türk Tabipleri Birliği, 2020c; Irmak ve Duğan, 2022).

2021 yılında, kademeli normalleşmeye geçiş için tedarik sorunları (test kiti, ilaç, aşı) ve davranışsal engellerin (aşılammama, rutinleri sürdürme) aşılmasına odaklanıldı. Öncelikle mobil test ve aşılama ile yerel karar alma yöntemlerine (mülki idare, Hıfzıssıhha Kurulları) geçildi. Dışa bağımlılık ve tedarik maliyetlerinin azaltılması, daha uzun süre muhafaza edilebilecek aşı, ilaç ve test kiti üretimi için kamu-özel ortaklığına başvuruldu; diğer ülke şirketleriyle tedarik, ortak üretim ve teknoloji transferi anlaşmaları yapıldı (Sağlık Bakanlığı, 2020; Devlet Malzeme Ofisi, 2022; Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2024). Sağlık Bakanlığı, Erciyes Üniversitesi'nin geliştirdiği TURKOVAC aşısına Aralık 2021'de acil kullanım onayı vermişti (Anadolu Ajansı, 2021a). Bunlara, yerli aşı sürecinin bilimsel koşulları sağlamadığı (acil kullanım onayı, bilimsel dergilerde yayın, şeffaflık) eleştirileri eşlik etti. Diğer yandan, sahte aşı karnesi, test, ilaç ve aşı üretimi, karantina ihlalleri, başkasının HES koduyla seyahat gibi suistimaller de görülmeye başlamıştı (Birgün, 2021, NTV, 2021b).

2022 yılında aşılama, aşı geliştirme ve normalleşme çalışmaları eş zamanlı sürerken, sağlık hizmetleri kapasitesinin vaka sayılarına göre yeterlilik durumu izleniyordu. Siyasi iktidar, salgını devlet kapasitesinin sınanması olarak görürken (İletişim Başkanlığı, 2020b; 2022), bütçe, sağlık hizmetleri yeterliliği, araştırma ve geliştirme, eşgüdüm, işbirliği ve şeffaflık, bu sınanmanın ana bileşenleriydi. COVID-19'un insan vücudundaki kalıcı hasarları sağlık sistemi üzerindeki uzun vadeli yükü tahmin etmeyi zorlaştırırken, sağlık çalışanları çalışma koşulları ile özlük haklarının iyileştirilmesi taleplerini sürdürdü (Cumhuriyet, 2022a; Birgün, 2022a).

Hangi önlemlerin hangi koşullarda, kimler için zorunlu olacağı tartışmaları süregelmişti. Normalleşmede toplu önlemlerin azaltılması veya kaldırılmasıyla, yurttaşların tedbirleri ihmal ettiği ve vaka sayısının arttığı gözlemlendi. Siyasi iktidar, normalleşmeyi yurttaşların üzerinde oluşan baskıyı azaltmak için gerekli görürken (İletişim Başkanlığı, 2022), önlemlerin erken kaldırıldığı ve yerli aşının yeterli koruyuculuk kazanmadan popülist çıkarlarla uygulandığı eleştirileri vardı. Test kitleri ve aşılarda COVID-19 varyantlarına etkisinin sınırlıydı ve Sağlık Bakanlığının varyantlara duyarlı test kiti tedarik etmesi ve test merkezi sayısını arttırması talep ediliyordu (Birgün, 2022b; 2022c)..

2023 yılında, Sağlık Bakanlığı kitle bağışıklığı sağlandığı gerekçesiyle varyantlara karşı toplu aşılama ihtiyacı olmadığını açıkladı. Bu taleplerine yanıt bulamayan sağlık meslek örgütleri, vaka sayılarının gerçekçi açıklanmadığını belirterek belediyelerin varyantların tespiti için su kaynakları ve kanalizasyonlara bakmasını istiyordu (NTV, 2023; Birgün, 2023a; Cumhuriyet, 2023). Ayrıca, TURKOVAC'ın finansmanı ile ilgili

tartışmalar başladı. Muhalefet partileri, üretici firmanın yetersiz sermayesi olduğunu ve Devlet Malzeme Ofisi'nden avans aldığını; kamudan fazla kaynak aktarılmasıyla da kamu zararı oluştuğunu savunuyordu. Merkezi idare aşının üretim miktarı, maliyeti, kamuya satış miktarı ve fiyatını açıklamazken, 30 milyon doz alım garantisi verildiği bilinmekteydi (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2022; Evrensel, 2023).

2024 yılında, Türkiye'nin hem sağlık hizmetlerinde özel sektörün ağırlıklı olduğu gelişmiş ülkelere hem de sağlık hizmetleri altyapısı zayıf az gelişmiş ülkelere göre test ve aşılama avantajı olarak görülen birinci basamak sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi konusunda fikir birliği oluşmuştu (Karataş ve Eke, 2024). Zira bu dönemde hastanelerde randevu alma ve yoğunluk sorunları belirgindi. COVID-19 varyantlarının yaşlı ve kronik hastaları etkileyerek yoğun bakımları doldurduğunu belirten sağlık meslek örgütleri, varyantlara karşı etkili aşı tedariki ve toplu aşılama taleplerini sürdürdü (Cumhuriyet, 2024b; 2024c; Birgün, 2024b).

Sonuç olarak; değişim ve belirsizlikle başa çıkma kapasitesi kitle bağıışıklığı sağlanana kadar vaka sayısının sağlık hizmetleri yeterliliğini aşmayacak seviyede tutulmasına bağlı kalmıştır. Sağlık Bakanlığı da (2024b) "sağlığa erişim, sağlık altyapısı yeterliliği, sağlık sigortasının kapsayıcılığı ve hızlı karar alma" etmenlerinin önemini teyit etmiştir. Yurttaşların önlemlere uyma(ma) davranışı ve ruhsal durumuna dair kaygılar hangi önlemlerin nasıl ve ne süreyle uygulanacağına etkili olmuştur. Toplumsal rutinlerin (gelenekler, alışkanlıklar, değerler, davranış kalıpları, inanışlar) uzmanlık sistemleri kapasitesini etkilediği görülmüştür. Karar alma, araştırma ve geliştirme süreçlerinin bilimsel niteliği ontolojik güvenlik açısından başlıca sorunlar olmuştur. Bu olgular, Cansever ve Şenol'un (2022) sağlık sistemlerinin etkinliği ile salgınla mücadele performansları arasında doğrusal bir bağ olmadığı bulgusuna uymaktadır. Kamu yönetimi mevcut kapasitesini takviye için zor kullanımı yanında yurttaşlarla gönüllü işbirliği aramış; önlemlere uyma ve dayanışmaya teşvik, ikna ve farkındalık yollarına başvurmuş; "yerli ve milli" söylemleriyle toplumsal güven inşa etmeye çabalamıştır.

Uzmanlık sistemleri-yurttaş ilişkisi

Yurttaşlar kamu yönetiminin geleneksel hedef kitlesi iken, ontolojik güvenlik kamu yönetimi-yurttaş ilişkisinin bir boyutunu oluşturmaktadır. COVID-19 salgınıyla mücadele, olağan dışı karar, işlem ve uygulamalarla toplumsal rutinleri değiştirerek kamu yönetimi-yurttaş ilişkisini etkilemiştir (Vu, 2021; Liu, Shahab ve Hoque, 2022; Gozgor, 2022). Bu başlıkta, kamu yönetimi-yurttaş ilişkisi yeni rutinlere uyum yeteneği, rıza üretimi ve toplumla öngörülebilir ilişkiler kurma boyutlarında ele alınmaktadır.

2020 yılında, yurttaşların yeni rutinlere uyma(ma) davranışı bir sorun alanı ve başarı etmeni olarak belirmiştir. Önlemler, rutinlerin kitle bağıışıklığına kadar askıya alınması anlamına gelirken, uyma(ma) davranışı vaka sayılarını, sağlık hizmetlerinin yeterliliğini, önlemlerin tür ve derecesini etkiliyordu. Önlemlere uymayı teşvik amacıyla denetim, para cezası ve zorunlu karantina uygulansa da bunların ne kadar etkili olduğu tartışmalıydı. Örneğin bazı berber, eğlence yeri ve kahvehanelerin ekonomik gerekçeyle gizlice çalıştığı görülmüştü (TRT Haber, 2020). Gelenek ve alışkanlıkların vaka sayılarını arttırdığı gözlenmiş; siyasi iktidar, toplumsal kültürün bileşenleri arasında saydığı dayanışma, büyüklere saygı, kadercilik, vefa, sabır ve şükür kavramlarını rutin değişimi amacıyla kullanmıştır. Hatta salgınla mücadele Türkiye'nin milli mücadele dönemine benzetilerek kurallara uyma ve yardım kampanyalarına katılım yurttaşlık ödevi olarak teşvik edilmiştir (İletişim Başkanlığı, 2020c; Anadolu Ajansı, 2020d). Kamu yönetiminin ve yurttaşların rutin değişiminde bilgi ve iletişim teknolojileri (HES kodu, e-devlet, uzaktan eğitim, çalışma ve toplantı uygulamaları) ile kriz iletişimde sosyal medya ortamları kullanılmıştır (İçişleri Bakanlığı, 2020c; Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2021; Emniyet Genel Müdürlüğü, 2021).

Bazı önlemlerin tercihe bırakılması (test, fiziksel mesafe, aşı) veya zorunlu önlemlere uyumun yeterli kontrol edilememesi mücadeleyi sınırlıyordu. Örneğin, çocuklarını okula gönderip göndermeme tercihinin velilere bırakılması, velilerin bunu değerlendirmeye yetkin olmadığı ve buna uzmanlık sistemlerinin karar vermesi gerektiği eleştirilerine yol açtı (Anadolu Ajansı, 2020e; İnan, 2020; Okatan ve Tagay, 2021; Türk Tabipleri

Birliği, 2021). Vaka artışları karşısında, işletmeler ile yurttaşların öz denetim (“Herkes kendi OHAL’ini oluştursun” söylemi) yapması da telkin ediliyordu. Ancak kurallara uymayanlar ile onları uyaranlar arasındaki şiddet olayları bu sorumluluğun yurttaşa yüklenemeyeceği eleştirilerini (“Vatandaş zabıta değil” söylemi) gündeme getirmişti (Milliyet, 2020a; Sabah, 2020).

Bilgi paylaşımı (şeffaflık, zamanlama, doğruluk, dezenformasyon) salgınla mücadelenin başından itibaren tartışma konusu olmuştur. Kamu yönetimi, önlemlere uyumu sağlamak ve yurttaşla öngörülebilir ilişkiler kurmak amacıyla merkezi bir bilgi paylaşımına çalışıyordu. Ancak yoruma dayalı sosyal medya paylaşımları, salgına ve önlemlere dair farklı açıklamalar, sık değişen ve yurttaşların anla(ya)madığı duyurular, güvene dayalı öngörülebilir ilişkileri zorluyordu (NTV, 2020; Cumhuriyet, 2020; Birgün, 2020). Örneğin, Sinovac aşısının siyasi iktidar destekçisi firma aracılığıyla yüksek fiyatla alındığı iddiasına karşılık Sağlık Bakanlığı, görüşmeleri Devlet Malzeme Ofisinin yaptığını, lojistik süreçleri ülkedeki tek yetkili dağıtıcı firmanın yönettiğini duyurdu (Sağlık Bakanlığı, 2020; Cumhuriyet Halk Partisi, 2021). Diğer yandan, eşitsizlik ve hukuki uyumsuzluklar da gelişti. Kamu yönetimi uyarlanmış ilişki kurma biçimleri (evde sağlık hizmetleri, vefa sosyal destek grupları, ekonomik destekler, 65 yaş üstü ve kronik hastalıkları olanlar, gençler, cezaevlerinde bulunanlar) yoluyla bunları azaltmaya çalışsa da, çalışma yaşamı sorunları ilave talep ve hukuki uyumsuzluklara dönüştü. Örneğin, sağlık çalışanlarına istifa yasağı getirilirken bunun hukuki niteliğine yönelik (zorla çalıştırma bağlamında anayasaya uygunluk) tartışmalar başladı (Sağlık Bakanlığı, 2020c; Türk Tabipleri Birliği, 2020a; Gözler, 2020). Meslek kuruluşları ve sendikalar COVID-19 ölümlerinin iş kazası ve meslek hastalığı, hastalık, karantina ve temaslılık durumlarının ise işe devamsızlık açısından mücbir sebep sayılmasını da istiyordu (Sosyal Güvenlik Kurumu, 2020b; Türk Tabipleri Birliği, 2020ç; Kol ve Topgül, 2021).

2021 yılında, normalleşme süreciyle tüm kısıtlamalar neredeyse kaldırılırken kamu yönetimi-yurttaş ilişkisinin merkezine aşılama yerleşmişti. Aşı karşıtlığı ve duyarsızlığı aşılama takvimini aksatıyor, aşılarda israf oluyordu. Yoğun bakım hastalarının büyük çoğunluğu aşı olmayanlardı (NTV, 2021c; 2021ç). Aşılama tercihe bırakıldığı için yurttaşlar öncelikle bilgilendirme ve aşı kampanyası yoluyla iknaya çalışıldı. Kentsel kamusal alanlara ve sağlık hizmetlerine erişimi kısıtlı yerleşim yerlerine aşı ekipleri sevk edildi. Gençlerin aşılama oranının düşük olduğu tespitiyle farkındalık artırma çalışmaları yapıldı (Bayır, Yağız, Çat ve Çat, 2023). Seyahatler ve sosyal etkinlikler için ön koşul olarak tanımlanan aşı sertifikası aşılama dolaylı bir teşvik sağladı. Hatta bazı özel işletmeler ekonomik sıkıntıların bir an önce bitmesi amacıyla hizmet vermek için aşılama şartı koşmaya başladı (NTV, 2021d).

Aşı karşıtlığı genelde aşının haram olduğu, Batı dünyasının bir oyunu olduğu, kısırlık yaptığı gerekçelerine dayandırılıyordu. Siyasi iktidar ise, aşıyla ilgili yanlış bilgi yayanlara yaptırım uyguladı, milli ve manevi değerler üzerinden bir söylem üretti. Örneğin, Diyanet İşleri Başkanlığı aşılama için “dini görev” ve “kul hakkı” olarak ilan ederken bireylerin ailelerini korumak için aşılama gerektiği, bunun insanlık vazifesi olduğu söylendi (Kılıç, 2021; Din İşleri Yüksek Kurulu, 2021; TRT, 2021). Yerli aşının, yabancı aşılara şüpheyle yaklaşmaları ikna edeceği belirtiliyordu. Bireylerin işlerini kaybetme korkusuyla pozitif çıkma ihtimaline karşı test yaptırmadığı da belirlenmiş; meslek örgütleri hasta ve temaslılara iş güvencesi istemeye başlamıştı (Yıldız, 2021; Anadolu Ajansı, 2021b). Bazı işletmeler, karantina veya izolasyon nedenleriyle işe gelemeyenleri izinli saymayarak ücretlerini kesiyor, aşı veya test yaptırmayanları işten tazminatsız çıkarıyordu. Özel sözleşmeler uygulanmadığı için taraflar arasında uyumsuzluklar da gelişti. Örneğin, düğünler askıya alınca bazı salonlar kapora ödemelerini iade etmiyor; kiracılar ile ev sahipleri arasında evden çıkarma tartışmaları yaşanıyor (Milliyet, 2020b; NTV, 2021e; Doğan, 2024).

2022 yılında, salgının sonuna geldiği duyurulurken halkın bu nedenle kurallara daha az uyduğu ve aşılama gitmediği gözlenmişti. Sağlık Bakanlığı ile belediyelerin açıkladığı vefat sayılarının farklı olması, yerli aşıya ait bilgilerin paylaşılmaması yurttaşların güveni açısından olumsuz koşullar da yaratmıştı (NTV, 2022; Birgün, 2022c; 2022ç). Ayrıca, denetim ve yaptırımlar konusunda hukuki uyumsuzluklar da gelişti. Örneğin, tebliğ edilmemiş veya ödenmemiş para cezalarının tahsili Kasım 2022’de çıkarılan 7422 Sayılı Kanunla iptal edilmişti. Ancak cezasını ödeyenler açısından eşitsizlik ve hukuki uyumsuzluk oluştu. Bir başka örnekte,

polis memurlarının Emniyet Genel Müdürlüğü genelgesine (maske, eldiven ve siperlik takma) uymadığı gerekçesiyle alkol denetimini reddeden sürücünün cezası mahkeme kararıyla iptal edildi (Emniyet Genel Müdürlüğü, 2020; Milliyet, 2022).

2023 yılında, Sağlık Bakanlığı salgının bittiği gerekçesiyle COVID-19 verilerini yayımlamayı bırakırken kurallara uyum azalmaya devam ediyordu. Diğer yandan, hukuki uyuşmazlıklar sonuçlanmaya başladı. Anayasa Mahkemesi kararına (Anayasa Mahkemesi, 2023) istinaden Temmuz 2023'te çıkarılan 7456 Sayılı Kanun ödenmiş para cezalarının iadesini düzenledi. İşverenin işçiyi aşı ve teste zorlaması ve işten tazminat-sız çıkarmasının Anayasa'nın 13'üncü ve 17'nci maddelerine aykırı olduğu yargı kararıyla tespit edildi (Anadolu Ajansı, 2023). Salgınla mücadele genelgelerinin hukuki olmadığı, temel hak ve özgürlüklerle çeliştiği ve mağduriyetlere sebep olduğu eleştirilerini sosyal medyada paylaştığı için 2021'de açığa alınan bir savcı görevine iade edildi (Yeni Şafak, 2021; Birgün, 2023b).

2024 yılında, aşuların COVID-19 varyantlarına karşı etkili olup olmadığı tartışmaları devam etti. Sağlık meslek örgütleri, test uygulaması kaldırıldığı için varyantların tespit edilemediğini, yaşlılar ile kronik hastaların risk altında olduğunu açıklıyordu (Cumhuriyet, 2024b). Ayrıca, COVID-19'a karşı tedavi, aşı tedarik ve geliştirme süreçleriyle ilgili tartışmalar da gelişti. Örneğin, 2020 yılında Diyarbakır'da başlatılan ancak durdurulan ışın tedavisi (Türk Işını) çalışmasına hastaların bilmeden katıldığı ileri sürülürken Türk Tabipleri Birliği, Temmuz 2024'de Sağlık Bakanlığında bu konuda bilgi talep etmişti (Türk Tabipleri Birliği, 2024).

Sonuç olarak; salgınla mücadelede mevcut rutinlerin geçici olarak değişimi amaçlanmıştır. Bu süreçte bilgi paylaşımı, hesap verebilirlik, yerelleştirilmiş uygulamalar, teşvikler, eşitsizlikler, hukuki uyuşmazlıklar ve toplumsal kültür öne çıkmıştır. Alışkanlıklar, önyargılar, çalışma yaşamı ve geçinme kaygıları rutinlerin değişimini sınırlamıştır. Uzmanlık sistemleri (merkezi idare, belediyeler, meslek örgütleri, sivil toplum örgütleri) arasındaki çatışmalar da toplumsal güven ve kurallara uyma davranışını olumsuz etkilemiştir. Kontrol, denetim ve yaptırımlar olsa da, ekonomik koşullar ve rutinleri sürdürme isteği bunların etkinliğini sınırlamıştır.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye'de kamu yönetiminin COVID-19 salgınıyla mücadelesi, 2020 Ocak ayında Bilim Kurulunun oluşturulmasıyla başlatılmıştır. Yurttaşların yaşamlarında öngörülebilir ilişkiler kurmalarına, rutinlerini sürdürmelerine ve değişimlere uyum sağlamalarına imkan veren bilgi ve beceri birikimi olarak kamu yönetimi, bir uzmanlık sistemi olarak işlemiştir. Böylece, salgınla mücadelenin gerektirdiği rutin değişimlerini sağlamaya dönük karar ve eylemleriyle yurttaşların ontolojik güvenliğini etkilemiştir. Bu kapsamda çalışma, Türk kamu yönetiminin salgınla mücadelesini ontolojik güvenlik çerçevesinde ve uzmanlık sistemlerinin güvenilirliği üzerinden incelemiştir. Araştırmada ulaşılan sonuçlar ve başlıca politika önerileri aşağıdadır.

Kamu yönetiminin değişim ve belirsizliğe yaklaşımı, zamanla azalsa da bir öngörülemezlikle biçimlenmiştir. Bulaşıcılığı yüksek ve öldürücü bir virüsün varlığı, zaman baskısı ve sürekli değişen bilginin yarattığı belirsizlik altında önlemler uygulanmıştır. Süratli ve isabetli karar alma, örgütlenme ve işleyişi uyarılma salgınla mücadelede öne çıkmıştır. Öngörülemezliğin kapasiteyi sınırladığı, kapasite (bilgi ve beceri) artışına bağlı olarak öngörülemezliğin azaldığı söylenebilir. Ontolojik güvenlik açısından, salgınla mücadelede belirsizliğin azaltılmasında yurttaşlarla işbirliği önemli bir politika bileşeni olarak belirlemiştir. Değişim ve belirsizliğe yaklaşım, bu işbirliğinin söylem ve uygulanma biçimiyle görünür hale gelmiş, siyasi tercihler ve toplumsal kültürel bileşenler bunlara yön vermiştir. Özellikle savaş, seferberlik, düşman, kaos, varoluş mücadelesi gibi söylemler ile milli ve manevi değerlere gönderme yapılmıştır.

Kamu yönetiminin değişim ve belirsizlikle başa çıkma kapasitesi, siyasi tercihler ile sağlık hizmetlerinin yeteneklerine bağlı kalmıştır. Sağlık hizmetleri için vaka sayısı birincil ölçüt olarak alındığından yurttaşların önlemlere uyma(ma) davranışı belirleyici olmuş; bu davranış ontolojik güvenlik durumuna göre değişmiş-

tir. Bu anlamda, politika süreçlerinde yurttaşların tutum ve davranışlarına ait ölçüt veya göstergelerin kullanımına ihtiyaç olduğu söylenebilir. Davranış biçimini belirleyen ekonomik, toplumsal veya psikolojik nesnel ve öznel koşulların (kök nedenlerin) analize katılması derinlemesine analiz için gerekli görülmektedir. Türkiye örneğinde, sadece çalışma yaşamına dair kaygılar değil toplumsal rutinlerin, inanışların veya önyargıların salgınla mücadele üzerindeki etkileri de deneyimlenmiştir. Salgınla mücadelede, kamu yönetiminin kapasitesi karar alma süreçleri üzerinden gözlenebilmektedir. Kararların bilimsel bilgiye mi siyasi tercihlere göre mi alındığı, katılımcı, çelişkili veya aşırı değişken olup olmadığı, ihtiyaçları karşılayıp karşılamadığı, eşitsizliklere ve hukuki uyuşmazlıklara yol açıp açmadığı gibi etmenler bu kapasiteyi ve onun önemli bir bileşeni olan ve uyma(ma) davranışıyla doğrudan ilişkili yurttaş güvenini etkilemiştir.

Kamu yönetimi-yurttaş ilişkisi, önlemlere uyumun ve rutin değişiminin sağlanmasına yönelik çabalarla biçimlenmiştir. Bu maksatla, zor kullanımı yanında biçimsel olmayan, gönüllülük esasına, ikna ve farkındalık yoluyla teşvik etmeye dayanan yöntemler kullanılmıştır. Salgınla mücadelenin çeşitli bileşenlerine ilişkin bilgi paylaşımı, şeffaflık ve hesap verebilirlik, yerel uygulamalar, resmi ve resmi olmayan alanların iç içe geçtiği bir politika süreci yürütülmüştür. Toplumsal kültürün bileşenleri (alışkanlıklar, gelenekler, davranış kalıpları, ortak geçmiş gibi) ve toplumun farklı kesimlerinin kendilerine özgü ihtiyaçları bu sürece yön vermiştir. Ancak, karar ve uygulamalardan doğan eşitsizlikler ve uyuşmazlıklar, kurallara uyumu ve ontolojik güvenliğin yeni dengesi açısından istenen rutin değişimini sınırlamıştır. Ontolojik güvenliği, kamu yönetimindeki ve kamu yönetimi ile sivil toplum/meslek örgütleri arasındaki çatışmalar da olumsuz etkilemiştir. Siyasi tercih ve öncelik farklılıkları, bilgi açığı, rekabet veya görüş ayrılıklarından doğan bu çatışmalar, uzmanlık sistemlerinin güvenilirliğini zayıflatıcı nitelik taşımaktadır.

Araştırmanın bulgu ve sonuçlarına göre başlıca politika önerileri şunlardır:

- Karar ve uygulamaların toplumda muhtemel davranışsal sonuçları ile eşitsizlik ve hukuki uyuşmazlıkları öngörecektir sistematik analizler yapılması,
- Karar ve uygulamaların diğer kamu hizmetleri üzerindeki etkilerinin öngörülmesi,
- Başta kamu-özel ortaklığında şeffaflık ve hesap verebilirlik sorunlarına karşı önlem alınması,
- Kamu personelinin politikaları uygulama davranışı önündeki engellere (çalışma koşulları) ve motivasyon unsurlarına (özlük hakları) yönelik sistematik analizler yapılması,
- Çatışan önceliklerin olduğu koşullar (örneğin sağlık ve ekonomi) için kamusal karar alma süreçlerinin güçlendirilmesi,
- Politika uygulamalarında hem merkezi idare içinde hem de merkez-yerel arasındaki eşgüdüm, bilgi paylaşımı ve işbirliği önündeki muhtemel engellerin tanımlanması,
- Kriz koşullarında ortaya çıkabilecek ulusal ve uluslararası temin ve tedarik sorunlarını öngörecektir sistematik bir analizin standartlaştırılması.

Son tahlilde, ontolojik güvenlik ve onun bileşeni uzmanlık sistemlerinin güvenilirliği, kamu yönetimi ve politikaları açısından analizlere dahil edilmesi gereken bir boyut olarak öne çıkmaktadır. Yurttaş davranışlarını kavramaya çalışan yöntemlerin yaygınlaştığı günümüzde ("Behavioural Science", 2024), kamu yönetimi ve politikaları ile yurttaşların algı, tutum ve davranışları arasındaki ilişkilerin incelenmesi ihtiyacı COVID-19 salgını koşullarında daha da belirgin hale gelmiştir. Sonraki araştırmalarda, yurttaşların salgınla mücadele sürecine güveni, önlemlere uyma(ma) davranışı, karar ve uygulamaların kabulü ve meşruiyeti gibi konuların ontolojik güvenlik çerçevesinde incelenmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Agius, C., Rosamond, A. B. ve Kinnvall, C. (2020). Populism, ontological insecurity and gendered nationalism: Masculinity, climate denial and Covid-19. *Politics, Religion & Ideology*, 21(4), 432-450. doi: 10.1080/21567689.2020.1851871
- Ali I., Sadique, S. ve Ali, S. (2021). COVID-19 and vaccination campaigns as “western plots” in Pakistan: Government policies, (geo-)politics, local perceptions, and beliefs. *Front. Sociol.*, 23(6), 608979. doi: 10.3389/fsoc.2021.608979
- Allanjawi, K. M., Yazdanparast, A. ve Alhenawi, Y. (2024). Consumer financial planning in the post-Covid-19 era: The role of emotional and economic vulnerability. *Journal of Consumer Behaviour*, 23(2), 976-986. doi: 10.1002/cb.2257
- Anadolu Ajansı (2020a, Mart 26). *Kovid-19 salgını: Küreselleşme karantinada*. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kovid-19-salgini-kuresellesme-karantinada/1780267>
- Anadolu Ajansı (2020b, Nisan 04). *Sağlık bakanı Koca: 63 kişi daha Kovid-19 nedeniyle hayatını kaybetti*. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/saglik-bakani-koca-63-kisi-daha-kovid-19-nedeniyle-hayatini-kaybetti/1788368>
- Anadolu Ajansı (2020c, Nisan 04). *Sağlık Bakanı Koca: 63 kişi daha Kovid-19 nedeniyle hayatını kaybetti*. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/saglik-bakani-koca-63-kisi-daha-kovid-19-nedeniyle-hayatini-kaybetti/1788368>
- Anadolu Ajansı (2020ç, Ekim 02). *CHP Sözcüsü Öztrak: Kovid-19 verilerinin bilim kurulu sözcüleri tarafından açıklanması büyük önem taşımaktadır*. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/politika/chp-sozcusu-oztrak-kovid-19-verilerinin-bilim-kurulu-sozculeri-tarafindan-aciklanmasi-buyuk-onem-tasimaktadır/1993691>
- Anadolu Ajansı (2020d, Mart 30). *Cumhurbaşkanı Erdoğan: Kovid 19 ile mücadelemizi milletimizle birlikte kararlılıkla sürdürüyoruz*. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/cumhurbaskani-erdogan-kovid-19-ile-mucadelemizi-milletimizle-birlikte-kararlilikla-surduruyoruz/1782452>
- Anadolu Ajansı (2020e, Eylül 18). *Ailelere, okula gidecek çocuklara Kovid-19 tedbirlerini uygulamalı gösterin uyarısı*. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/ailelere-okula-gidecek-cocuklara-kovid-19-tedbirlerini-uygulamali-gosterin-uyarisi-/1977539>
- Anadolu Ajansı (2021a, Aralık 22). *TURKOVAC acil kullanım onayı aldı*. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/turkovac-acil-kullanim-onayi-aldi/2454541>
- Anadolu Ajansı (2021b, Kasım 03). *Gönüllüler yerli aşı TURKOVAC'ı güvenilir buluyor*. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/gonulluler-yerli-asi-turkovaci-guvenilir-buluyor-/2410550>
- Anadolu Ajansı (2023, Ekim 31). *Mahkeme, pandemide PCR testi yaptırmadığı için işten çıkarılan çalışanı haklı buldu*. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/mahkeme-pandemide-pcr-testi-yaptirmadigi-icin-isten-cikarilan-calisani-hakli-buldu/3038543>
- Anadolu Ajansı. (2024). *Arama: Covid-19, koronavirüs, pandemi*. Erişim adresi: www.aa.com.tr
- Anayasa Mahkemesi. (2023, Mayıs 24). *Covid-19 kapsamında tahsil edilmiş olan idari para cezalarının iade edilmemesini öngören kuralın eşitlik ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle iptali*. Erişim adresi: <https://www.anayasa.gov.tr/>
- Angelou, A., Ladi, S., Panagiotatou, D. ve Tsagkroni, V. (2024). Paths to trust: Explaining citizens' trust to experts and evidence-informed policymaking during the COVID-19 pandemic. *Public Administration*, 102, 1008-1025. doi: 10.1111/padm.12962
- Ansell, C., Sørensen, E. ve Torfing, J. (2021). The COVID-19 pandemic as a game changer for public administration and leadership? The need for robust governance responses to turbulent problems. *Public Management Review*, 23(7), 949-960. doi: 10.1080/14719037.2020.1820272
- Aydın-Düzgit, S., Kutlay, M. ve Keyman, E. F. (2024). State capacity and populist rule in times of uncertainty: COVID-19 response in South Korea, Brazil, and Turkey. *Globalizations*, 21(4), 684-704. doi: 10.1080/14747731.2023.2256567
- Banks, G. (2014). Restoring trust in public policy: What role for the public service? *Australian Journal of Public Administration*, 73(1), 1-13. doi: 10.1111/1467-8500.12053
- Banwell, C., Williamson, R., Batterham, P., Leach, L., LaBond, C., Cleave, A. L., Olsen, A., Philips, C., Zhao, Y., Doan, T. ve Walsh, E. (2023). Liminality and insecurity: A qualitative study of young adults' vulnerabilities during the first twelve months of COVID-19 in Australia. *SSM-Qualitative Research in Health*, 3, 100260. doi: 10.1016/j.ssmqr.2023.100260
- Bayır, B., Yağız, F. N. Çat, R. ve Çat, G. (2023). Toplumdaki bireylerin aşı uygulamalarına karşı tutumları ile Covid-19 salgını sonrası tutumlarının belirlenmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 7(1), 38-48. doi: 10.46237/amusbfd.1001403
- BBC (2020, Ekim 02). *Koronavirüs: BBC Türkçe'ye konuşan bilim kurulu üyeleri, sağlık bakanı koca'nın 'her vaka hasta değildir' açıklaması hakkında ne düşünüyor?* Erişim adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54391859>

- Beck, U. (1994). *Reflexive modernization*. Cambridge: Polity Press.
- Behavioural Science. (2024, Haziran 25). *Organisation for Economic Co-operation and Development*. Erişim adresi: <https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/behavioural-science.html>
- Bengtsson, R. ve Brommesson, D. (2022). Institutional trust and emergency preparedness: Perceptions of Covid 19 crisis management in Sweden. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 30, 481-491. doi: 10.1111/1468-5973.12391
- Bergeot, J. ve Jusot, F. (2024). Risk, time preferences, trustworthiness and COVID-19 preventive behavior: evidence from France. *The European Journal of Health Economics*, 25, 91-101. doi: 10.1007/s10198-023-01573-y
- Birgün (2020, Mayıs 05). *Saray'ın maske çelişkisi: İki gün arayla iki farklı açıklama*. Erişim adresi: <https://www.birgun.net/haber/saray-in-maske-celiskisi-iki-gun-arayla-iki-farkli-aciklama-299626>
- Birgün (2021, Ağustos 12). İzmir'de sahte aşı kartı hazırladığı iddia edilen hemşire gözaltına alındı. Erişim adresi: <https://www.birgun.net/haber/izmir-de-sahte-asi-karti-hazirladigi-iddia-edilen-hemsire-gozaltina-alindi-354989>
- Birgün (2022a, Temmuz 26). *Hastane yoğunluğu testleri vurdu*. Erişim adresi: <https://www.birgun.net/haber/hastane-yogunlugu-testleri-vurdu-396603>
- Birgün (2022b, Ocak 09). *TTB'den Turkovac açıklaması: Aşı tereddüdü vurgusu*. Erişim adresi: <https://www.birgun.net/haber/ttb-den-turkovac-aciklamasi-asi-tereddudu-vurgusu-372453>
- Birgün (2022c, Ocak 15). *TTB'den bilim Kurulu'ndan çıkan kararlara tepki: Sorumluları istifaya davet ediyoruz*. Erişim adresi: <https://www.birgun.net/haber/ttb-den-bilim-kurulu-ndan-cikan-kararlara-tepki-sorumlulari-istifaya-davet-ediyoruz-373329>
- Birgün (2022ç, Temmuz 30). *CHP'li İlgezdi, 21 belediye ile bakanlık verilerini karşılaştırdı: Büyük tutarsızlık raporlara yansdı*. Erişim adresi: <https://www.birgun.net/haber/chp-li-ilgezdi-21-belediye-ile-bakanlik-verilerini-karsilastirdi-buyuk-tutarsizlik-raporlara-yansidi-397268>
- Birgün (2023a, Eylül 06). *Elimizdeki aşular koruyucu değil*. Erişim adresi: <https://www.birgun.net/haber/elimizdeki-asilar-koruyucu-degil-466352>
- Birgün (2023b, Mart 08). *Pandemi kısıtlamalarını eleştiren savcı göreve iade edildi*. Erişim adresi: <https://www.birgun.net/haber/pandemi-kisitlamalarini-elestiren-savci-goreve-iade-edildi-424022>
- Birgün (2024a). *Arama: Covid-19, koronavirüs, pandemi*. Erişim adresi: <https://www.birgun.net>
- Birgün (2024b, Ocak 08). *Salgın ile ilgili gerekli önlemler alınmıyor*. Erişim adresi: <https://www.birgun.net/haber/salgin-ile-igli-gerekli-onlemler-alinmiyor-496631>
- Brown, P., Newton, D., Armitage, R., Monchuk, L. ve Robson, B. (2023). Locked down: Ontological security and the experience of COVID-19 while living in poor-quality housing. *Journal of Community Psychology*, 51, 2509-2529. doi: 10.1002/jcop.22883
- Browning, C. S. ve Joenniemi, P. (2017). *Ontological security, self-articulation and the securitization of identity*. *Cooperation and Conflict*, 52(1), 31-47. doi: 10.1177/0010836716653161
- Byaruhanga, R. (2020). The impact of Covid-19 on securitisation of migration and mobility in the United States. *European Journal of Social Sciences Studies*, 5(6), 95-108. doi: 10.46827/ejsss.v5i6.939
- Cansever, İ. H. ve Şenol, O. (2022). Gelişmiş Ülkelerin Sağlık Sistemleri Verimlilikleri ile Covid-19 Performansları İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 611-628. doi: 10.18037/ausbd.1136367
- Cervi, L., García, F. ve Marín-Lladó, C. (2021). Populism, Twitter, and COVID-19: Narrative, fantasies, and desires. *Social Sciences*, 10(8), 294-311. doi: 10.3390/socsci10080294
- CNN Türk (2024). *Arama: Covid-19, koronavirüs, pandemi*. Erişim adresi: <https://www.cnnturk.com>
- Cumhuriyet (2020a, Nisan 11). *Sokağı çıkma yasağı kararı, bilim kurulu üyelerini istifanın eşğine getirdiği iddiası*. Erişim adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/sokagi-cikma-yasagi-karari-bilim-kurulu-uyelerini-istifanin-esigine-getirdigi-iddiasi-1732571>
- Cumhuriyet (2022a, Nisan 20). *Bilim kurulu üyesi prof. dr. şener: Her 10 hastadan 1'inde 'post Covid-19' sendromuna rastlanıyor*. Erişim adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/bilim-kurulu-uyesi-prof-dr-sener-her-10-hastadan-1inde-post-covid-19-sendromuna-rastlaniyor-1927789?ut%E2%80%A6>
- Cumhuriyet (2022b, Temmuz 14). *Prof. Dr. Mehmet Ceyhan: Koronavirüs vaka sayıları eksik dedi, gerçek veriyi açıkladı*. Erişim adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/saglik/prof-dr-mehmet-ceyhan-koronavirus-vaka-sayilari-eksik-dedi-gercek-veriyi-acikladi-1957962>

- Cumhuriyet (2023, Eylül 21). *Prof. dr. şenol pirola varyantına karşı uyardı: 2-3 ay içinde önlem alınması gerebilir*. Erişim adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/prof-dr-senol-pirona-varyantina-karsi-uyardi-2-3-ay-icinde-onlem-alinmasi-ge-rebilir-2121756>
- Cumhuriyet (2024a). *Arama: Covid-19, koronavirüs, pandemi*. Erişim adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr>
- Cumhuriyet (2024b, Ocak 12). *Yoğun bakım üniteleri neden dolu? doktorlar mevcut salgın için ne diyor, neler öneriyor?* Erişim adresi: https://www.cumhuriyet.com.tr/saglik/yogun-bakim-uniteleri-neden-dolu-doktorlar-mevcut-salgin-icin-ne-2162011?utm_campaign=Cumhuriyet&u%E2%80%A6
- Cumhuriyet (2024c, Ağustos 06). *DSÖ'den Covid-19 açıklaması: Vaka sayısı artıyor*. Erişim adresi: https://www.cumhuriyet.com.tr/dunya/dsoden-covid-19-aciklamasi-vaka-sayisi-artiyor-2235157?utm_source=Anasayfa&utm_campaign=Cumhuriyet&u%E2%80%A6
- Cumhuriyet Halk Partisi (2020, Haziran 12). *CHP sözcüsü Öztrak: Saray, bilim kurulu'nu değil, gönül kurulu'nu dinliyor*. Erişim adresi: <https://chp.org.tr/haberler/>
- Cumhuriyet Halk Partisi (2021, Mayıs 07). *CHP sözcüsü Öztrak gizli tutulan aşı sözleşmesini açıkladı*. Erişim adresi: <https://chp.org.tr/haberler/>
- Cumhuriyet Halk Partisi (2022, Temmuz 01). *CHP covid-19 danışma kurulu: Pandeminin 30. ayında virüs geri döndü, "müsterih" olmak değil önlem almak zaman!* Erişim adresi: <https://chp.org.tr/haberler/>
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2020, Nisan 20). *Biz bize yeteriz Türkiye'm*. Erişim adresi: <https://www.aile.gov.tr/edirne/duyurular/biz-bize-yeteriz-turkiyem/>
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2021, Mart 10). *Uzaktan çalışmanın usul ve esaslarını belirleyen uzaktan çalışma yönetmeliği yürürlüğe girdi*. Erişim adresi: <https://www.csgb.gov.tr/cgm/haberler/>
- Çilingir, S. (2021). The Covid-19 crisis: Opportunity or threat for populist radical right parties in Europe? *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 805-826. doi: 10.18037/ausbd.1001658
- David, J. H. ve Lauren, H. H. (2014). Public trust in government administrators: Explaining citizen perceptions of trustworthiness and competence. *Public Integrity*, 16(1), 53-75. doi: 10.2753/PIN1099-9922160103
- Deng, Y., Li, H. ve Park, M. (2022). Emotional experiences of COVID-19 patients in China: A qualitative study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(15), 9491-9512. doi: 10.3390/ijerph19159491
- Devlet Malzeme Ofisi. (2022). *Devlet Malzeme Ofisi 2021 yılı faaliyet raporu*. Erişim adresi: <https://www.dmo.gov.tr/>
- Di Mascio, F., Natalini, A. ve Cacciatore, F. (2020). Public administration and creeping crises: Insights from COVID-19 pandemic in Italy. *The American Review of Public Administration*, 50(6-7), 621-627. doi: 10.1177/0275074020941735
- Din İşleri Yüksek Kurulu (2021). *Toplum sağlığını tehdit eden salgın hastalıklara karşı aşı yaptırmamak kul ve kamu hakkı ihlali olarak değerlendirilebilir mi?* Erişim adresi: <https://kurul.diyenet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/38861/>
- Długosz, P. ve Zoska, Y. V. (2020). The impact of the Covid-19 pandemic on the psychosocial condition of students in Poland and Ukraine. *Pedagogika Społeczna*, 4(78), 59-71. doi: 10.35464/1642-672X.PS.2020.4.05
- Doğan, A. C. (2024). Covid-19 salgını döneminde kiracı tahliyeleri ile ilgili olarak ABD'de uygulanan politikaların değerlendirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 65, 351-374.
- Duarte, D. E. ve Valença, M. M. (2021). Securitising Covid-19?: The politics of global health and the limits of the Copenhagen School. *Contexto Internacional*, 43(2), 235-257. doi: 10.1590/S0102-8529.2019430200001
- Elhadad, M. K., Li, K. F. ve Gebali, F. (2020). Detecting misleading information on Covid-19. *IEEE Access*, 8, 165201-165215. doi: 10.1109/ACCESS.2020.3022867
- Emniyet Genel Müdürlüğü (2020, Eylül 14). *Covid-19 salgını döneminde alkol denetimleri*. Erişim adresi: <https://www.egm.gov.tr/covid-19-salgin-doneminde-alkol-denetimleri>
- Emniyet Genel Müdürlüğü (2021, Kasım 14). *Tüm acil numaralar 112'de toplandı*. Erişim adresi: <https://www.egm.gov.tr/tum-acil-numaralar-112de-toplandi-merkezicerik#>
- Enria, L., Waterlow, N., Eggo, R. M., Rogers, N. T., Brindle, H., Lees, S. ve Robert, C. (2021). Trust and transparency in times of crisis: Results from an online survey during the first wave (April 2020) of the COVID-19 epidemic in the UK. *PLoS ONE*, 16(2), e0239247. doi: 10.1371/journal.pone.0239247

- Esaiasson, P., Sohlberg, J., Ghersetti, M. ve Johansson, B. (2021). How the coronavirus crisis affects citizen trust in institutions and in unknown others: Evidence from the Swedish experiment. *European Journal of Political Research*, 60(3), 748-760. doi: 10.1111/1475-6765.12419
- European Commission. (2017). *Trust at risk: Implications for EU policies and institutions*. Erişim adresi: <https://op.europa.eu/>
- Evrensel (2023, Eylül 25). *CHP'li Emir: Turkovac'ın üretimini taşeronlara veren bakanlık şirketi batmak üzere*. Erişim adresi: <https://www.evrensel.net/haber/499735/chpli-emir-turkovacin-uretimini-taserona-veren-bakanlik-sirketi-batmak-uzere>
- Evrensel (2024). *Arama: Koronavirüs, Covid-19, pandemi*. Erişim adresi: <https://www.evrensel.net>
- Fawaz, R. S., Bourliataux-Lajoie, S., Roessner, A. ve Okazaki, S. (2023). What do we know about consumers' ontological security in disaster scenarios? *International Journal of Consumer Studies*, 47(4), 1483-1499. doi: 10.1111/ijcs.12926
- Fersch, B., Schneider-Kamp, A. ve Breidahl, K. N. (2022). Anxiety and trust in times of health crisis: How parents navigated health risks during the early phases of the COVID-19 pandemic in Denmark. *Health, Risk & Society*, 24(1-2), 36-53. doi: 10.1080/13698575.2022.2028743
- Flockhart, T. (2020). Is this the end? Resilience, ontological security, and the crisis of the liberal international order. *Contemporary Security Policy*, 41(2), 215-240. doi: 10.1080/13523260.2020.1723966
- Gamkrelidze, T. (2022). Covid-19 in Georgia: State emergency as political non-law and its impact on pluralism. *Democracy and Security*, 18(1), 67-89. doi: 10.1080/17419166.2021.1972288
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. USA: Stanford University Press.
- Giordani, R. C. F., Giolo, S. R., Da Silva, M. Z. ve Muhl, C. (2022). Risk perception of COVID-19: Susceptibility and severity perceived by the Brazilian population. *Journal of Health Psychology*, 27(6), 1365-1378. doi: 10.1177/13591053211044536
- Goode, J. P., Stroup, D. R. ve Gaufman, E. (2022). Everyday nationalism in unsettled times: In search of normality during pandemic. *Nationalities Papers*, 50(1), 61-85. doi: 10.1017/nps.2020.40
- Gozgor, G. (2022). Global evidence on the determinants of public trust in governments during the COVID-19. *Applied Research in Quality of Life*, 17, 559-578. doi: 10.1007/s11482-020-09902-6
- Gozzo, S. ve D'Agata, R. (2023). COVID-19 policies and the arising of debate on twitter. *Front. Sociol.*, 7, 1106393. doi: 10.3389/fsoc.2022.1106393
- Gözler, K. (2020, Kasım 03). *Sağlık personeline getirilen istifa yasağı hukuka uygun mu?* Erişim adresi: <https://www.anayasa.gen.tr/istifa-yasagi.htm>
- Grimmelikhuisen, S., Jilke, S., Olsen, A. L. ve Tummers, L. (2017). Behavioral public administration: Combining insights from public administration and psychology. *Public Administration Review*, 77(1), 45-56. doi: 10.1111/puar.12609
- Gustafsson, K. ve Krickel-Choi, N. C. (2020). Returning to the roots of ontological security: Insights from the existentialist anxiety literature. *European Journal of International Relations*, 26(3), 875-895. doi: 10.1177/13540661209270
- Haberler.Com (2024). *Arama: Covid-19, koronavirüs, pandemi*. Erişim adresi: <https://www.haberler.com>
- HaberTurk (2022, Nisan 27). *Bilim kurulu toplantısı kararları açıklandı! İşte 26 nisan bilim kurulu toplantısı sonuçları*. Erişim adresi: <https://www.haberturk.com/son-dakika-bilim-kurulu-toplantisi-kararlari-aciklandi-mi-26-nisan-2022-bilim-kurulu-toplantisi-kararlari-ve-sonuclari-3420879>
- HaberTurk (2024). *Arama: Covid-19, koronavirüs, pandemi*. Erişim adresi: <https://www.haberturk.com>
- Halk Sağlığı Uzmanları Derneği (2020, Ağustos 06). *Halk sağlığı uzmanları derneği'nin covid-19 süreci ile ilgili görüşleri-6*. Erişim adresi: <https://korona.hasuder.org.tr/halk-sagligi-uzmanlari-derneginin-covid-19-sureci-ile-ilgili-gorusleri-6/>
- Harel-Shalev, A. ve Kook, R. (2021) Ontological security, trauma and violence, and the protection of women: Polygamy among minority communities. *Front. Psychol.*, 12, 743478. doi: 10.3389/fpsyg.2021.743478
- Harrison, M. ve Lancaster, K. (2022). "A matter of time": Evidence-making temporalities of vaccine development in the COVID-19 media landscape. *Time & Society*, 31(1), 132-154. doi: 10.1177/0961463X211032201
- Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2022). *2021 yılı kamu işletmeleri raporu*. Erişim adresi: <https://ms.hmb.gov.tr/>
- Horne, R., Willand, N., Dorignon, L. ve Middha, B. (2020). *The lived experience of COVID-19: Housing and household resilience* (AHURI Final Report No. 345). Erişim adresi: <https://www.ahuri.edu.au/research/final-reports/345>
- Huysmans, J. (1998). Security! what do you mean?: From concept to thick signifier. *European Journal of International Relations*, 4(2), 226-255. doi: 10.1177/1354066198004002004

- Hürriyet (2024). *Arama: Covid-19, koronavirüs, pandemi*. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr>
- Igwe, P. A., Ochianwata, C., Ochianwata, N., Adeyeye, J. O., Ikor, I. M., Nwakpu, S. E., Egbo, O. P., Onyishi, I. E., Vincent, O., Nwekpa, K. C., Nwakpu, K. O., Adeoye, A. A., Odika, P. O., Fakah, H., Ogunnaik, O. O. ve Umemezia, E. I. (2020). Solidarity and social behaviour: How did this help communities to manage COVID-19 pandemic? *International Journal of Sociology and Social Policy*, 40(9/10), 1183-1200. doi: 10.1108/IJSSP-07-2020-0276
- Irmak, N. ve Duğan, Ö. (2022). Kriz iletişimde güven inşa etmenin rolü: COVID-19 pandemi sürecinde Sağlık Bakanlığı'nın açıklamaları üzerine bir araştırma. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 9, 1-10.
- İçişleri Bakanlığı (2020a, Mart 24). *65 yaş üstü vatandaşlarımızın ihtiyaçları vefa sosyal destek grupları tarafından karşılanmaya başlandı*. Erişim adresi: <https://www.icisleri.gov.tr/65-yas-ustu-vatandaslarimizin- ihtiyaclari-vefa-sosyal-destek-gruplari- tarafindan-karsilaniyor>
- İçişleri Bakanlığı. (2020b, Ağustos 19). *İSDEM (İl İlçe salgın denetim merkezi) uygulaması*. Erişim adresi: <https://www.112.gov.tr/isdem-ililce-salgin-denetim-merkezi-uygulamasi>
- İçişleri Bakanlığı (2020c, Mart 29). *HES uygulaması hayata geçirildi*. Erişim adresi: <https://www.icisleri.gov.tr/hes-uygulamasi-hayata-gecirildi#>
- İletişim Başkanlığı (2020a, Nisan 27). *Cumhurbaşkanı Erdoğan: Küresel bir felaket halini alan Covid-19 hastalığının üstesinden gelecek, inşallah Ramazan'ın sonunda çifte bayram yapmayı niyaz ediyoruz*. Erişim adresi: <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/>
- İletişim Başkanlığı (2020a, Nisan 30). *Türkiye'nin koronavirüsle etkin mücadelesi*. Erişim adresi: <https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/>
- İletişim Başkanlığı (2020b, Mart 30). *Cumhurbaşkanı Erdoğan: Milli dayanışma kampanyasını başlatıyoruz*. Erişim adresi: <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/Haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-milli-dayanisma-kampanyasini-baslatiyoruz>
- İletişim Başkanlığı (2022, Nisan 26). *Cumhurbaşkanı Erdoğan: 3 yıldır uygulanan kapalı mekânlardaki maske kullanma zorunluluğu tümüyle kaldırılmıştır*. Erişim adresi: <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-3-yildir-uygulanan-kapali-mekanalardaki-maske-kullanma-zorunlulugu-tumuyle-kaldirilmistir>
- İnan, H. Z. (2020). Covid-19 pandemi sürecinde okul öncesi eğitimin yeniden yapılandırılması. *Milli Eğitim*, 49(1), 831-849. doi: 10.37669/milliegitim.754307
- Jabareen, Y., Eizenberg, E. ve Zilberman, O. (2017). Conceptualizing urban ontological security: 'Being-in-the-city' and its social and spatial dimensions. *Cities*, 68, 1-7. doi: 10.1016/j.cities.2017.05.003
- Karataş, G. G. ve Eke, E. (2024). Covid-19 salgınının birinci basamak sağlık hizmetleri ve aile hekimleri üzerine etkisi. *SDÜ Sağlık Yönetimi Dergisi*, 6(1), 28-55.
- Kasapoğlu, A. ve Akbal, A. (2020). Relational sociological analysis of uncertainties: The case of COVID-19 in Turkey. *Advances in Social Sciences Research Journal*, 7(4), 197-228. doi: 10.14738/assrj.74.8116
- Kaya, C., Kartal, M., Gemalmaz, S., Ceylan Batur, S. ve Üzümcüoğlu, Y. (2024). How COVID-19 Changed Consumer Behavior or Trends in Türkiye? *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(2), 915-945. doi: 10.16953/deusosbil.1375618
- Kaunert, C. ve Ezeokafor, E. (2022). Ontological securitization of health in Africa: The HIV/AIDS, Ebola and COVID-19 pandemics and the foreign virus. *Social Sciences*, 11(8), 1-16. doi: 10.3390/socsci11080352
- Kılıç, E. (2021). Covid-19 ile mücadelede davranışsal kamu politikası aracı olarak dinin yeri. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39, 123-134.
- Kinvall, C. (2004). Globalization and religious nationalism: Self, identity, and search for the ontological security. *Political Psychology*, 25(5), 741-767. doi: 10.1111/j.1467-9221.2004.00396.x
- Kirk, J. (2023). 'The cure cannot be worse than the problem': Securitising the securitisation of COVID-19 in the USA. *Contemporary Politics*, 29(2), 141-160. doi: 10.1080/13569775.2022.2095762
- Kol, E. ve Topgül, S. (2021). COVID-19 pandemisinin sağlık çalışanları açısından iş kazası ve meslek hastalığı olarak değerlendirilmesi. *Enderun Dergisi*, 5(2), 165-195.
- Krahmann, E. (2018). The market for ontological security. *European Security*, 27(3), 356-373. doi: 10.1080/09662839.2018.1497983
- Krickel-Choi, N. C. (2022). The concept of anxiety in ontological security studies. *International Studies Review*, 24(3), viac013. doi: 10.1093/isr/viac013

- Kyea, B. ve Hwang, S. J. (2020). Social trust in the midst of pandemic crisis: Implications from COVID-19 of South Korea. *Research in Social Stratification and Mobility*, 68, 100523. doi: 10.1016/j.rssm.2020.100523
- Laing, R. D. (1960). *The divided self: An existential study in sanity and madness*. Harmondsworth: Penguin.
- Larsson, O. L. (2022). The Swedish Covid-19 strategy and voluntary compliance: Failed securitisation or constitutional security management? *European Journal of International Security*, 7, 226-247. doi: 10.1017/eis.2021.26
- Leary, R. B., Mesler, R. M., Simpson, B., Meng, M. D. ve Montford, W. (2022). Effects of perceived scarcity on COVID-19 consumer stimulus spending: The roles of ontological insecurity and mutability in predicting prosocial outcomes. *Journal of Consumer Affairs*, 56(3), 1046-1061. doi: 10.1111/joca.12452
- Lee, E. ve Johnstone, M. (2021). Resisting politics of authoritarian populism during COVID-19, reclaiming democracy and narrative justice: Centering critical thinking in social work. *International Social Work*, 64(5), 716-730. doi: 10.1177/00208728211011627
- Liu, J., Shahab, Y. ve Hoque, H. (2022). Government response measures and public trust during the COVID-19 pandemic: Evidence from around the world. *British Journal of Management*, 33, 571-602. doi: 10.1111/1467-8551.12577
- Lohmeyer, B. A. ve Taylor, N. (2021). War, heroes and sacrifice: Masking neoliberal violence during the COVID-19 pandemic. *Australia Critical Sociology*, 47(4-5), 625-639. doi: 10.1177/0896920520975824
- Lucchini, F. ve Marzulli, M. (2022). The scientific controversy on Covid-19 and the image of science as an expert system: Comparing the debate in Italy and UK. *Partecipazione e Conflitto*, 15(3), 530-547. doi: 10.1285/i20356609v15i3p530
- Meunier, L. (2021). The impact of the COVID-19 crisis on individuals' risk and time preferences. *Economics Bulletin*, 41(3), 1050-1069. Erişim adresi: <https://ideas.repec.org/a/ebl/ecbull/eb-20-00774.html>
- Mourad, A., Srour, A., Harmanani, H., Jenainati, C. ve Arafah, M. (2020). Critical impact of social networks infodemic on defeating coronavirus Covid-19 pandemic: Twitter-based study and research directions. *IEEE Transactions on Network and Service Management*, 17(4), 2145-2155. doi: 10.1109/TNSM.2020.3031034
- Lund, B. ve Ma, J. (2022). Exploring information seeking of rural older adults during the COVID-19 pandemic. *Aslib Journal of Information Management*, 74(1), 54-77. doi: 10.1108/AJIM-04-2021-0118
- Milliyet (2020a, Mart 20). *Bakan Fahrettin Koca Milliyet'in sorularını yanıtladı: Herkes kendi OHAL'ini oluşturursun*. Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/bakan-fahrettin-koca-milliyetin-sorularini-yanitladi-herkes-kendi-ohalini-olustur-sun-6169718>
- Milliyet (2020b, Nisan 21). *Corona virüs sürecinde kiracı ile ev sahibi anlaşmazsa ne olacak? İşte cevabı*. Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/corona-virus-surecinde-kiraci-ile-ev-sahibi-anlasmazsa-ne-olacak-iste-cevabi-6194021>
- Milliyet (2022, Mart 11). *Eldiven ve siperlik takmayan polislerin kestiği ceza iptal edildi*. Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/eldiven-ve-siperlik-takmayan-polislerin-kestigi-ceza-iptal-edildi-6716809>
- Milliyet (2024). *Arama: Covid-19, koronavirüs, pandemi*. Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr>
- Mizrahi, S., Vigoda-Gadot, E. ve Cohen, N. (2021). How well do they manage a crisis? the government's effectiveness during the COVID-19 pandemic. *Public Administration Review*, 81(6), 1120-1130. doi: 10.1111/puar.13370
- Nath, S. D., Jamshed, K. M. ve Shaikh, J. M. (2022). The impact of the COVID-19 pandemic on subsistence consumers' well-being and coping strategies: Insights from India and Bangladesh. *Journal of Consumer Affairs*, 56(1), 180-210. doi: 10.1111/joca.12440
- Newton, D., Lucock, M., Armitage, R., Monchuk, L. ve Brown, P. (2022). Understanding the mental health impacts of poor quality private-rented housing during the UK's first COVID-19 lockdown. *Health & Place*, 78, 102898. doi: 10.1016/j.healthplace.2022.102898
- NTV (2020, Nisan 01). *Erdoğan: Devlet içinde devlet olmanın bir anlamı yoktur*. Erişim adresi: <https://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogandevlet-icindevlet-olmanin-bir-anlami-yoktur,66G44paBEE2tMWn1OX8jmw>
- NTV (2021a, Haziran 03). *Erzurum valisi Okay Memiş: Covid-19, Rus ruletine benziyor*. Erişim adresi: <https://www.ntv.com.tr/turkiye/erzurum-valisi-okay-memis-covid-19-rus-ruletine-benziyor,-EmVi-ZohECMETUMOuC-GA>
- NTV (2021b, Eylül 08). *Sahte aşı kartı veya PCR testi kullananlar ne suçlu işliyor, cezası ne?* Erişim adresi: https://www.ntv.com.tr/turkiye/sahte-asi-karti-veya-pcr-testi-kullananlar-ne-sucu-isluyor-cezasi-ne,hxuOADvzs0CoL9_VD7nj-w
- NTV (2021c, Haziran 11). *Bakan Koca'dan BioNTech aşılı için 6saat uyarısı: Randevunuzu aksatmayın*. Erişim adresi: <https://www.ntv.com.tr/saglik/bakan-kocadan-biontech-asisi-icin-uyarirandevunuzu-aksatmayin-israf-olur,igsGaS7k406iCYcd4WU1Hw>

- NTV (2021ç, Ekim 30). *Bilim Kurulu üyesinden kapanma uyarısı*. Erişim adresi: <https://www.ntv.com.tr/turkiye/bilim-kurulu-uyesinden-kapanma-uyarisi,8BNVAvVCLU-wlGXD2An0qQ>
- NTV (2021d, Temmuz 27). İzmir'de iş yerine aşı olmayan giremez yazısı astı. Erişim adresi: <https://www.ntv.com.tr/turkiye/izmirde-is-yerine-asi-olmayan-giremezyazisi-asti,mKm1cEmsPEGrc6vUvQNbdQ>
- NTV (2021e, Temmuz 14). *Düğün salonu kaporası ile ilgili mahkemeden emsal karar*. Erişim adresi: <https://www.ntv.com.tr/ekonomi/dugun-salonu-kaporasi-ile-ilgili-mahkemeden-emsal-karar,C6qtYe1oNkWkVbgej863oQ>
- NTV (2023, Mart 23). *Bilim kurulu üyesi prof. dr. turan: Covid-19 artık ağır mevsimsel grip*. Erişim adresi: https://www.ntv.com.tr/saglik/bilim-kurulu-uyesi-prof-dr-turan-covid-19-artik-agir-mevsimsel-grip,_7FsBO85m0etNsY0TkS4ZA
- NTV (2024). *Arama: Covid-19, koronavirüs, pandemi*. Erişim adresi: <https://www.ntv.com.tr>
- Nyashanu, M., Pfende, F. ve Ekpenyong, M. S. (2022). Triggers of mental health problems among frontline healthcare workers during the COVID-19 pandemic in private care homes and domiciliary care agencies: Lived experiences of care workers in the Midlands region, UK. *Health & Social Care in the Community*, 30, 370-376. doi: 10.1111/hsc.13204
- Oakes, M. B. (2023). Ontological insecurity in the post-covid-19 fallout: Using existentialism as a method to develop a psychosocial understanding to a mental health crisis. *Medicine, Health Care and Philosophy*, 26, 425-432. doi: 10.1007/s11019-023-10157-9
- OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development). (2017). *Behavioural insights and public policy: Lessons from around the world*. Erişim adresi: https://www.oecd.org/en/publications/behavioural-insights-and-public-policy_9789264270480-en.html
- OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development). (2019). *Tools and ethics for applied behavioural insights: The BASIC toolkit*. Erişim adresi: https://www.oecd.org/en/publications/tools-and-ethics-for-applied-behavioural-insights-the-basic-toolkit_9ea76a8f-en.html
- OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development). (2020). *Behavioural insights and organisations: Fostering safety culture*. Erişim adresi: https://www.oecd-ilibrary.org/governance/behavioural-insights-and-organisations_e6ef217d-en
- Oliver, A. (2023). *A political economy of behavioural public policy*. UK: Cambridge University Press.
- Okatan, Ö. ve Tagay, Ö. (2021). İlkokul velilerinin görüşlerine göre COVID-19 pandemisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 309-328. doi: 10.17860/mersinefd.922991
- Ossai, E. C. (2021). Crises, conflict and cooperation: The two-sided impact of Covid-19 on peace in Nigeria. *African Security*, 14(4), 410-438. doi: 10.1080/19392206.2021.2008138
- Özdoğru, M. (2021). **Öğretmenlerin** vefa sosyal destek ekipleri'nde **görev alma nedenlerine ilişkin görüşleri**. *Temel Eğitim Dergisi*, 3(1), 6-14. doi: 10.52105/temelegitim.3.1.1
- Pellizzoni, L. ve Sena, B. (2021). Preparedness as governmentality. Probing the Italian management of the Covid-19 emergency. *Sociologica*, 15(3), 61-83. doi: 10.6092/issn.1971-8853/13530
- Petridou, E. (2020). Politics and administration in times of crisis: Explaining the Swedish response to the COVID-19 crisis. *European Policy Analysis*, 6(1), 147-158. doi: 10.1002/epa2.1095
- Pietrocola, M., Rodrigues, E., Bercot, F. ve Schnorr, S. (2021). Risk society and science education lessons from the Covid-19 pandemic. *Science & Education*, 30, 209-233. doi: 10.1007/s11191-020-00176-w
- Power, E. R. (2023). Insecure housing and the ongoing search for ontological security: How low-income older women cope. *Housing, Theory and Society*, 40(2), 170-191. doi: 10.1080/14036096.2022.2118370
- Purnell, K. (2021). Bodies coming apart and bodies becoming parts: Widening, deepening, and embodying ontological (in)security in the context of the COVID-19 pandemic. *Global Studies Quarterly*, 1(4), 1-9. doi: 10.1093/isagsq/ksab037
- Pyrozkhov, S. I., Reznikova, O. O., Gnatiuk, S. Ye. ve Kuryata, Ya. E. (2023). Assessing the reliability of complex systems under uncertainty in the context of ensuring national resilience. *Science & Innovation*, 19(4), 3-15. doi: 10.15407/scine19.04.003
- Rebughini, P. (2021). A sociology of anxiety: Western modern legacy and the Covid-19 outbreak. *International Sociology*, 36(4), 554-568. doi: 10.1177/0268580921993325
- Richard, M. ve Koscijew, H. (2022). COVID-19 immunity (or vaccine) passports: A documentary overview and analysis of regimes of health verification within the coronavirus pandemic. *Journal of Documentation*, 78(2), 463-484. doi: 10.1108/JD-04-2021-0079
- Rosdale, C. (2015). Enclosing critique: The limits of ontological security. *International Political Sociology*, 9(4), 369-386. doi: 10.1111/ips.12103

- Sabah (2020, Haziran 17). *Vatandaş zabıtalığa teşvik edilmemeli*. Erişim adresi: <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/melihalti-nok/2020/06/17/vatandas-zabitaliga-tesvik-edilmemeli>
- Sabah (2024). *Arama: Covid-19, koronavirus, pandemi*. Erişim adresi: <https://www.sabah.com.tr>
- Sağlık Bakanlığı. (2020, Aralık 30). *Aşılarda aracı bir firma vasıtasıyla alındığına yönelik basında çıkan haberlere ilişkin açıklama*. Erişim adresi: <https://www.saglik.gov.tr/TR-77948/asilarin-araci-bir-firma-vasitasi-ile-alindigina-yonelik-basinda-cikan-haberlere-iliskin-aciklama.html>
- Sağlık Bakanlığı (2020, Ekim 27). *Personel işlemleri genelgesi*. Erişim adresi: <https://www.ttb.org.tr/userfiles/files/GENELGE%20izin%20istifa%20emeklilik%20yasaklama%20Ekim%202020.pdf>
- Sağlık Bakanlığı (2024a, Eylül 14). *COVID-19 bilgilendirme platformu*. Erişim adresi: <https://covid19.saglik.gov.tr/>
- Sağlık Bakanlığı (2024b, Kasım 22). *Sağlık bakanlığı 2025 yılı bütçesi TBMM plan bütçe komisyonunda kabul edildi*. Erişim adresi: <https://saglik.gov.tr/TR-106353/saglik-bakanligi-2025-yili-butcesi-tbmm-plan-butce-komisyonunda-kabul-edildi.html>
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2024, Eylül 14). *COVID-19 ile mücadele kapsamında atılan adımlar*. Erişim adresi: <https://www.sanayi.gov.tr/covid-19/asi-ilac-ve-tani-calismalari#kovid-19-turkiye-platformu>
- Schomaker, R. M., Kappler, M. ve Bauer, M. W. (2020). *Citizen's trust in public administration in times of crisis - evidence from the COVID-19 pandemic: Administrative behavior in times of crisis*. P. Joyce, F. Maron ve P. S. Reddy (Ed.), *Good public governance in a global pandemic* (s. 45-55) içinde. Brussels: The International Institute of Administrative Sciences.
- Schütze, C. (2022). Ontological security in times of global transformations? bureaucrats' perceptions on organizational work life and migration. *Political Psychology*, 43(1), 3-21. doi: 10.1111/pops.
- Sen, R., Daly, M., McCulloch, T., Grant, S., Clarke, D. ve Ferrier, C. (2024). Ontological (in)security in early career social work during COVID-19: Experiences in Scotland. *British Journal of Social Work*, 54(3), 995-1013. doi: 10.1093/bjsw/bcad165
- Siegrist, M. ve Zingg, A. (2014). The role of public trust during pandemics: Implications for crisis communication. *European Psychologist*, 19(1), 23-32. doi: 10.1027/1016-9040/a000169
- Singh, P. (2022). How exclusionary nationalism has made the world socially sicker from COVID-19. *Nationalities Papers*, 50(1), 104-117. doi: 10.1017/nps.2021.36
- Silva, G. A. D. ve Higuera, C. D. P. (2021). Political theology and COVID-19: Agamben's critique of science as a new "pandemic religion". *Open Theology*, 7, 501-513. doi: 10.1515/opth-2020-0177
- Silva, K. T. (2020). *Identity, infection and fear: A preliminary analysis of Covid-19: Drivers and responses in Sri Lanka*. Colombo: International Centre for Ethnic Studies.
- Sosyal Güvenlik Kurumu (2020a, Nisan 9). *Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Uygulama Tebliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ*. Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/04/20200409-7.htm>
- Sosyal Güvenlik Kurumu (2020b). *2020/12 sayılı koronavirus genelgesi*. Erişim adresi: <https://kms.kaysis.gov.tr/Home/Kurum/22620739>
- Sözcü (2023, Eylül 28). *Türk tabipler birliği'nden yeni corona varyantı uyarısı*. Erişim adresi: <https://www.sozcu.com.tr/turk-tabipleri-birliginden-yeni-corona-varyanti-uyarisi-2-wp7812959>
- Sözcü (2024). *Arama: Covid-19, koronavirus, pandemi*. Erişim adresi: <https://www.sozcu.com.tr>
- Steele, B. J. (2005). Ontological security and the power of self-identity: British neutrality and the American civil war. *Review of International Studies*, 31(3), 519-540. doi: 10.1017/S0260210505006613
- Tanev, A. (2014). Importance of reliability of social systems. *International Journal of Innovative Science, Engineering & Technology*, 1(10), 308-310. Erişim adresi: https://www.ijiset.com/v1s10/IJISSET_V1_I10_41.pdf
- Tekin, H. H., Karip, S. ve Tekin, M. (2022). 18 yaş üstü vatandaşların Covid-19 aşı karşıtlığı nedenlerinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3), 2094-2111. doi: 10.30798/makuiibf.1097720
- TRT Haber (2020, Kasım 16). *Maske ve mesafe ihlallerine ceza yağıyor*. Erişim adresi: <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/maske-ve-mesafe-ihlallerine-ceza-yagiyor-530871.html>
- TRT (2021, Mayıs 29). *Diyanet: Salgında aşı yaptırmamak kul hakkına girer*. Erişim adresi: <https://www.trthaber.com/haber/koronavirus/diyanet-salginda-asi-yaptirmamak-kul-hakkina-girer-584487.html>
- Türk Tabipleri Birliği (2020a, Kasım 02). *Hekimlerin istifası yasaklandı mı?* Erişim adresi: <https://www.ttb.org.tr/>

- Türk Tabipleri Birliği (2020b). *Covid-19 pandemisi iki aylık değerlendirme raporu*. Erişim adresi: <https://www.ttb.org.tr/userfiles/files/covid19-rapor.pdf>
- Türk Tabipleri Birliği (2020c, Ekim 01). *Türk tabipleri birliği olarak 6 aydır söylediklerimizi sayın bakan doğruladı: Turkuaz tablo kara tabloya dönüştü*. Erişim adresi: <https://www.ttb.org.tr/haber>
- Türk Tabipleri Birliği (2020ç, Eylül 20). *TTB covid-19 pandemisi 6. ay değerlendirme raporu*. Erişim adresi: https://www.ttb.org.tr/yayin_goster.php?Guid=42ee49a2-fb2d-11ea-abf2-539a0e741e38
- Türk Tabipleri Birliği (2021, Ağustos 13). *Eylül 2021 için tam zamanlı yüz yüze ve kesintisiz eğitim çağrısı*. Erişim adresi: <https://www.ttb.org.tr/userfiles/files/>
- Türk Tabipleri Birliği. (2024, Temmuz 10). “Türk Işını” adı verilen çalışma ile ilgili iddialar hakkında sağlık bakanlığı’na yanıt vermeye çağırıyoruz. Erişim adresi: https://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=70a2f498-3ead-11ef-a310-69d6f752b286
- Ulloa, I. C., Schröder, D. J. ve Helbrecht, I. (2021). *Subject(ified) strategies for spatial(ised) ontological security in refigured modernity* (SFB 1265 Working Paper, No. 7). Berlin: Technische Universität Berlin.
- Valente, R. ve Pertegas, S. V. (2018). Ontological insecurity and subjective feelings of unsafety: Analysing socially constructed fears in Italy. *Social Science Research*, 71, 160-170. doi: 10.1016/j.ssresearch.2017.11.007
- Van de Walle, S. ve Bouckaert, G. (2003). Public Service Performance and Trust in Government: The Problem of Causality. *International Journal of Public Administration*, 26(8-9), 891-913. doi: 10.1081/PAD-120019352
- Vu, V. T. (2021). Public trust in government and compliance with policy during COVID-19 pandemic: Empirical evidence from Vietnam. *Public Organization Review*, 21, 779-796. doi: 10.1007/s11115-021-00566-w
- Wang, B. (2022). Time, temporality, and (im)mobility: Unpacking the temporal experiences among Chinese international students during the COVID-19. *Population, Space and Place*, 28(5), e2545. doi: 10.1002/psp.2545
- WHO (World Health Organization). (2024a, Ağustos 24). *WHO Covid-19 dashboard*. Erişim adresi: <https://data.who.int/dashboards/covid19>
- WHO (World Health Organization). (2024b, Ağustos 25). *Mpox*. Erişim adresi: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mpox>
- Wright, K. A. M., Haastrup, T. ve Guerrina, R. (2021). Ontological (in)security and Covid-19: Reimagining crisis leadership in UK higher education. *Critical Studies on Security*, 9(2), 174-178. doi: 10.1080/21624887.2021.1978648
- Yelkesen, E. ve Bankoğlu, H. D. (2024). Kamu yönetiminde davranışsal yaklaşım ve Birleşik Krallık davranışsal içgörüler ekibi örneği. *AÜSBF Dergisi*, 79(1), 111-135. doi: 10.33630/ausbf.1166292
- Yeni Akit (2024). *Arama: Covid-19, koronavirüs, pandemi*. Erişim adresi: <https://www.yenakit.com.tr>
- Yeniçağ (2024a). *Arama: Covid-19, koronavirüs, pandemi*. Erişim adresi: <https://www.yenicaggazetesi.com.tr>
- Yeniçağ (2024b, Temmuz 16). *COVID-19’un yeni varyantları Türkiye’de var mı? Prof. Dr. Ceyhan uyardı*. Erişim adresi: <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/covid-19un-yeni-varyantlari-turkiyede-var-mi-prof-dr-ceyhan-uyardi-820394h.htm>
- Yeni Şafak (2021, Mayıs 20). *HSK Viranşehir savcısı Eyüp Akbulut’u görevden uzaklaştırdı*. Erişim adresi: <https://www.yenisafak.com/gundem/hsk-viransehir-savcisi-eyup-akbulutu-gorevden-uzaklastirdi-3634189>
- Yeni Şafak (2024). *Arama: Covid-19, koronavirüs, pandemi*. <https://www.yenisafak.com/>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (9. Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, M. (2022). *COVID-19 pandemisi sürecinde kullanılan kitlesel gözetim teknolojilerinin kişisel veriler ve hukukun üstünlüğü açısından değerlendirilmesi*. Ankara: Özgürlük Araştırmaları Derneği.
- Yıldız, M. ve Uzun, M. M. (2020). *Koronavirüsle mücadelede kriz yönetimi ve kamu politikası yapımı*. Ankara: SETA.
- Yıldız, M. (2021). *Kamu siyasaları ve özgürlükler: Covid-19 aşılama siyasaları örneği*. Ankara: Özgürlük Araştırmaları Derneği.
- Yılmaz, V. ve Canbazer, C. (2020). Kamu politikalarına davranışsal yaklaşım ve Türkiye’ye yansımaları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1827-1854. doi: 10.33417/tsh.779756
- Yushu, Z. ve Holden, M. (2023). Housing and psychosocial well-being during the COVID-19 pandemic. *Habitat International*, 135, 102812. doi: 10.1016/j.habitatint.2023.102812

Extended Abstract

Purpose: This study investigates public administration's response to COVID-19 pandemic in Turkey in 2020-2024 period through ontological security. The study assumes that that public trust, reliability of expert systems, and ontological security has significant implications on the performance of crisis management. It explores problem areas and debates regarding the COVID-19 pandemic response policy, develop thematic tables, concept maps and policy recommendations. The study designates public administration as an expert system and seeks to contribute to the behavioral public administration, policy, and security studies.

Design and Methodology: This study focuses on the reliability of expert systems within the framework of ontological security. Here, reliability is considered as a prerequisite for public trust in expert systems; it means how accurate, reliable and well these systems work. The study first produces an analytical framework out of conceptual framework and literature review, which consists of the following three main categories: the approach of expert systems to change and uncertainty, the capacity of expert systems to cope with change and uncertainty, and the expert systems-citizen relationship. Data collected from public policy documents and electronic news sources are subjected to content analysis to create categorical coding tables (Annex 1) and concept maps (Annex 2). In the study, public institutions, public administration or the state apparatus in general are considered as expert systems; it is assumed that as the reliability of expert systems increases or decreases, the ontological security of citizens changes in the same direction. The study includes relevant public policy documents and 1,423 news texts belonging to the period 2020-2024 (2020: 503, 2021: 528, 2022: 238, 2023: 115, 2024 [January-September]: 39) in the content analysis. The content analysis relies on a qualitative approach, investigates problem areas and debates across years, and treats the same events and facts as single occurrences instead of frequencies. The coding tables drafted by processing and classifying the data according to the analytical framework demonstrates the problem areas and debates across years. Concept maps abstract the content analysis findings and discussions, and depict the conceptual structure of the research results.

Findings: The study has findings in three categories of the analytical framework. Regarding the expert systems' approach to change, the study finds that a high degree of unpredictability prevailed policy processes. The public administration had to respond to an emergency under time pressure, unprecedented organizational and functional conditions, and the constantly changing information about a highly contagious virus. The virus was described as an invisible enemy, while the fight against the pandemic was presented to society as a struggle for existence. The main goal was to quickly complete vaccination by keeping the number of cases to a minimum and to achieve mass immunity. Under these circumstances, public administration resorted to incremental decisions. Regarding the expert systems capacity to cope with the change and uncertainty, citizens' non-compliance with measures, and concerns about their mental state were influential in designating the type and duration of the measures. Societal routines challenged the expert systems' capacity. Public administration sought cooperation with citizens, encouraged compliance and solidarity, resorted to persuasion and awareness-raising. In addition, efforts to build public trust through nationalistic discourses are salient. The quality of decision-making, research and development came to the forefront. Disinformation, prejudices and abuses have constrained the public administration capacity. Regarding the expert systems-citizens relationship, pandemic response policy sought to change the existing routines at least temporarily to combat the pandemic. In doing so, information sharing, transparency and accountability, localized practices, direct or indirect incentives, inequalities, legal disputes and societal culture proved to be decisive. Citizens' habits, prejudices, and livelihood concerns limited the public administration's performance to convince citizens. Conflicts between expert systems also declined public trust. Though control and sanctions were implemented to encourage changing routines, their effectiveness remained debated in the face of citizens' economic reasons and their desire to maintain social routines.

Research Limitations: The study applies content analysis and develops categorical tables, concept maps, and policy recommendations by processing data collected from public policy documents and electronic open sources. Confidential or undisclosed information as well as inaccessible sources were not included in the analysis.

Implications: Given its findings and inferences, the study reaches some conclusions for scholars and practitioners. First, as unpredictability constrains public administration capacity, effective decision-making and adaptive organization of expert systems are indispensable for pandemic response policies. Cooperation with citizens needs to be accepted as an essential policy component in order to reduce uncertainty. Societal routines and economic concerns seem to have played a major role in compliance with pandemic measures and trust in expert systems. Utilization of national and moral values also found a place in pertinent policies. The capacity of public administration to cope with change and uncertainty depended on the competence of healthcare services as well as political preferences. Arguably, there is a need to use criteria or indicators regarding citizens' attitudes and behaviors in policy processes. It is considered also necessary to explore the root causes of non-compliant behaviors. The factors such as evidence-based decision making, scientific knowledge or political preferences, inclusiveness, contestations, responsiveness, and resulting inequalities and legal disputes, determined the reliability of and public trust in expert systems. The public administration-citizen relationship was shaped by efforts to ensure compliance with intended routine change. While informal or voluntary methods based on persuasion and awareness were used, the constituents of societal culture like habits, traditions, behavioral patterns, common past also guided policy decisions. Conflicts within public administration and between public administration and civil society, inequalities and legal disputes caused unfavorable conditions for expert systems' reliability, public trust, and ontological security. The study suggests that issues such as public trust in the pandemic response, and acceptance and legitimacy of policy decisions and practices be investigated in depth within the framework of ontological security.

Originality: The study applies ontological security concept, in particular its expert systems dimension, for public policy analysis. It offers and uses an analytical framework for future research and policy practices. It contributes to the behavioral public administration, policy, and security studies.

EK 1: 2020 Yılı Kategorik Kodlama Tablosu

Kategori	Alt Kategori	Kodlama
Uzmanlık Sistemlerinin Değişim ve Belirsizliğe Yaklaşım	COVID-19 Salgınına Yorumlama Biçimi	(1) Felaket (2) Düşman (3) Tarihsel kırılma (4) Devlet gücünün sınanması.
	Değişim ve Belirsizlik Tanımları	(1) Yeni hastalık (2) Virüsle ilgili bilgilerin sürekli değişmesi (3) Süresi ve vaka sayısında öngörülemezlik (4) Mevcut aşısı ve tedavisi yok (5) Bulaşıcılığı yüksek (6) Öngörülemeyen davranışsal sonuçlar (temel ihtiyaçlar için marketlerde kalabalık oluşturması; test yaptırmak isteyenlerin hastanelerde yoğunluk oluşturabilmesi) (7) Yurttaşların ruhsal sorunları (8) Test ve tanı araçlarının sınırlılıkları (erişim, güvenilirlik) (9) Semptomların diğer hastalıklarla karıştırılabilmesi (10) Gizli taşıyıcılar
	COVID-19 Salgınıyla Mücadeleyi Yorumlama Biçimi	(1) Halk sağlığı savaşı (2) Her ülke ayrı cephe (3) Tedbir seferberliği (4) Hayati cephe olarak hastaneler (5) Sağlık ordusu olarak sağlık çalışanları
Uzmanlık Sistemlerinin Değişim ve Belirsizlikle Başa Çıkma Kapasitesi	Yeni Rutinler Belirleme	(1) Kolektif kısıtlamalar (kapanma, izolasyon, karantina, seyahatler, yeni normal, kontrollü sosyal hayat, kademeli normalleşme) (2) Kamu hizmeti sunumunda yeni yöntemler (uzaktan eğitim, esnek çalışma, evde bakım) (3) Kırılgan toplumsal kesimlere uyarlanmış rutinler (65 yaş üstü bireyler, gençler, kronik hastalar).
	Yeni Rutinlere Yönelik Hedef Belirleme	(1) Virüsün Türkiye'ye girişini geciktirme (2) Salgını en az kayıpla atlama (3) Salgını en kısa sürede sonlandırma (4) Kitle bağışıklığı en kısa sürede sağlama (5) Ekonomik zararları en azda tutma (6) Sağlık hizmetleri kapasitesini aşan vaka sayısını önleme (7) Yerli aşı ve ilaç geliştirme (8) Yurttaşların önlem ve kurallara uyumunu sağlama.
	Yeni Rutinleri Uygulama Yeteneği	(1) Devlet Kavrayışı: Yurttaşın yanında devlet; yurttaşını ailesi gibi düşünen devlet; devlet ciddiyeti, devlet aklı, Türkiye'nin kadim devlet geleneği. (2) Yönetim Sistemi: Yönetimde ortak akıl ve katılımcı yönetim (muhalafet partileri, meslek kuruluşları, sendikalar); keyfi yönetim; sürekli değişen ve/veya çelişkili kararlar; popülizm, siyasi kayırmacılık ve siyasallaşma; yasama-yürütme işbirliği (3) Kriz Yönetimi: Eşgüdüm, tutarlılık, görev ve yetki çatışmaları; değişen karar ve uygulamalara yönetsel uyum; merkez-yerel işbirliği (bağış, yardım kampanyaları, bilim kurulları); belirsizlik koşullarında bilimsel bilgi ve tavsiyelere dayalı akılcı, optimal ve kurumsal karar alma ve uygulama; sağlık hizmetleri ile temel ihtiyaçlara erişimde süreklilik ve öz yeterlilik; piyasa (özel hastanelerde ücretsiz hizmet, maske satışı dahil) ve dış ticaret kontrolleri; sokağa çıkma, toplanma ve seyahat kısıtlamaları; kriz iletişimi ve toplumun bilgilendirilmesi; salgınla mücadele kapsamında genel kamu hizmetleri (eğitim, sağlık, ulaşım vd.) kalitesi; makro/mikro ekonomik koşulların salgınla mücadele kapasitesi üzerindeki etkisi; kamu hizmetleri sunumunda teknoloji kullanımı ve desteği; sağlık hizmetleri kapasitesi (sağlık birimleri ve personeli, çalışma koşulları ve özlük hakları, yatak sayısı, yoğun bakım, koruyucu tıbbi malzeme, test kiti ve merkezi, aşı); salgınla mücadelenin kamu bütçesine yükü; kamusal sağlık ve sosyal güvenlik sistemlerinin kapsamı; uluslararası işbirliği, izleme ve standartlara uygunluk (DSÖ kararları ve raporlama, güvenli turizm, aşı ve ilaç geliştirme, diğer ülke deneyimlerinden öğrenme ve kıyaslama; ülkelerarası sağlık ekipmanı gönderilmesi); kamu-özel ortaklığı/işbirliği (tedarik, üretim, yardım kampanyaları, sivil toplum ve özel sektör kontrolleri); performans ölçüleri kullanımı (vaka sayısı, hasta sayısı, vefat sayısı, fiyasyon miktarı, çalışma ekipmanı, yatak sayısı, hasta bakma kapasitesi, sosyal güvenlik harcamaları, ekonomik destekler, koruyucu sağlık malzemesi dağıtımı, test tedariki ve miktarı, aşılama miktarı); kontrol, denetim ve yaptırımlar (para cezası, zorunlu karantina, sivil toplum ve özel sektör işbirliği).

Uzmanlık Sistemleri-Yurttaş İlişkisi	Yeni Rutinlere Uyum Yeteneği	(1) Kurallara uyma(ma) davranışının önlemlerin tipine, derecesine ve süresine etkisi (toplumsal kültür, davranış kalıpları, suiistimaller, ekonomik koşullar, ruhsal durum) (2) Teknolojiden istifade (3) Temel hak ve özgürlükler, gönüllü ve zorunlu önlemlerin sınıflandırılması ve sınırları (4) Aşılama (aşya erişim, aşı reddi veya duyarsızlığı) (5) “Yeni Normal” tanımlaması (6) Aktif yurttaş katılımı (sınırları ve sonuçları), (7) Bireysel risk yönetimi.
	Yeni Rutinler için Rıza Üretimi	(1) Milli ve Manevi Değerlere Gönderme: Kültürel rutinlerden (bayramlaşmalar, toplu namazlar, cenaze ve taziyeler, aile ve akraba ilişkileri) geçici olarak fedakarlık; Türkiye’de devlet ve millet geleneğinin bir parçası olarak yardımlaşma, dayanışma, yaşlı ve büyüklere saygı; belirsizliği kabullenme için dini kadercilik söylemi; sağlık personeline destek ve vefa olarak önlemlere uyma; önlemlere uyanları halk sağlığı kahramanı ilan etme; tarihsel olaylara gönderme (Tekâlif-i Milliye); yardım kampanyaları. (2) Farkındalık Arttırma: Olumsuz deneyimlere (hastalık korkusu, ölümler, kayıplar) gönderme; tahammül, dirayet, ödev olarak kurallara uyma söylemi; önceki rutinlere (salgın öncesi eğitim, iş ve sosyal hayat) gönderme yaparak önlemlere uymaya teşvik. (3) Yurttaşlık Bilinci Söylemi: Kurallara uymanın vatandaşlık görevi olduğu; kamusal kaynakların etkili ve verimli kullanımı için önlemlere uyum; diğer bireylere karşı sorumluluk; kontrol, denetim ve yaptırımlar.
	Toplumla Öngörülebilir İlişkiler Kurma	(1) Bilgi Paylaşımı: Merkezi kamuoyu iletişimi (danışma hatları dahil), medya kontrolleri ve işbirliği; bilgi kirliliği, yanlış ve yanıltıcı bilgi paylaşımı (sahte sosyal medya hesapları dahil); paylaşılan bilginin açıklığı ve anlaşılabilirliği; şeffaflık; farklı ve çelişkili bilgi paylaşımı; salgınla mücadele rehberleri (2) Eşitsizlikler: Dezavantajlı kesimler için kamu-özel işbirliği (Vefa Sosyal Destek Grupları); önlemlerin ruhsal duruma etkisi (ev içi şiddet dahil); kesimlere göre farklı önlemler (gençler, yaşlılar, hükümlüler, temel gıda sağlayıcıları, sağlık çalışanları); sağlık personelinin çalışma koşullarının iyileştirilmesi; önlemlerin sosyo-ekonomik yönden dezavantajlı kesimlere etkisi (düşük ücretliler, dışarıda çalışanlar, refakatçiler, temashılar) (3) Hukuki Uyuşmazlıklar: Covid-19 nedeniyle zarar gören ya da hayatını kaybeden çalışanlara iş kazası ve meslek hastalığı hakları verilmesi; Covid-19’un çalışma yaşamı için mücbir sebep olarak kabul edilmesi.

EK 1: 2021 Yılı Kategorik Kodlama Tablosu

Kategori	Alt Kategori	Kodlama
Uzmanlık Sistemlerinin Değişim ve Belirsizliğe Yaklaşım	COVID-19 Salgınına Yorumlama Biçimi	“Rus ruleti” benzetmesi.
	Değişim ve Belirsizlik Tanımları	(1) Salgının kamu bütçesi, sektörler, geçinme ve barınma üzerindeki etkisi (2) Sağlık hizmetlerinde diğer muayene ve tedavilerin aksaması (3) İlaç ve aşı çalışmalarının bilgi ve tecrübeye göre ilerlemesi (koruyuculuk, karşılaştırmalı üstünlük ve zayıflıklar, yan etkiler) (4) Kentlerin coğrafi konumunun insan hareketliliği ve yoğunluğu ile bulaşmaya etkisi (5) Covid-19 varyantları (6) Covid-19 testlerinin varyantlara karşı güvenilirlik derecesi (7) Aşı karşıtlığı ve duyarsızlığı (8) Aşı, ilaç ve koruyucu malzemelerin uluslararası arzı, erişim ve tedarik sorunları (9) Aşı takviminin uygulanabilirliği ve kitle bağışıklığı.
	COVID-19 Salgınıyla Mücadeleyi Yorumlama Biçimi	“Milli Mücadele” söylemi.
Uzmanlık Sistemlerinin Değişim ve Belirsizlikle Başa Çıkma Kapasitesi	Yeni Rutinler Belirleme	(1) Kademeli normalleşme (dar kapsamlı ve az kısıtlayıcı önlemler, bireysel tedbirler ve aşılama odaklı, kitle bağışıklığı hedefli dönem) (2) Özel işletmelerin aşılama ve önlemlere uyum için kendi kontrollerini yapması (aşı olmayı işletmeye almama).
	Yeni Rutinlere Yönelik Hedef Belirleme	(1) Kitle bağışıklığı (2) Vaka sayısını kontrol altında tutma (3) Kademeli normalleşme (4) Aşılama oranının artırılması (% 70, mobil aşılama, randevu sistemi, aşı kampanyası) (5) Salgının toplum üzerindeki baskısını azaltma (6) Yerli aşı, ilaç ve test kiti geliştirme (ithal ikame üretim, en az maliyet, ücretsiz uygulama, tedarik güvenliği ve stok durumu, çeşitlendirme, sanayi üretim kapasitesi, ihracat).
	Yeni Rutinleri Uygulama Yeteneği	(1) Devlet Kavrayışı: Hiçbir vatandaşın kendini “sahipsiz” hissetmemesi için devletin tüm imkânlarının seferber edildiği; “İnsanı yaşat ki devlet yaşasın” söylemi; “Vatandaşın ayağına hizmet götürme” söylemi. (2) Yönetim Sistemi: Önlemlerin temel hak ve özgürlüklere etkisi (yaşam tarzına müdahale tartışmaları); muhalif siyasi parti ve sivil toplum eleştirilerine yaklaşım. (3) Kriz Yönetimi: Koşullara göre arttırımcı ve yerel (il, mahalle, sınıf, bina) karar alma; ithal ikamecilik (aşı, ilaç, test kiti, tanı ve tedavi donanımları, aşı muhafaza dolabı, kamu-özel ortaklığı, yerli üretim kapasitesi, ihracat ve hibe); yurtdışından aşı tedariki (ithalat, lisans, teknoloji transferi, koruyuculuk, taşıma ve muhafaza koşulları, varyantlara duyarlılık); çalışma yaşamı ve işyeri düzenlemeleri; nüfus hareketliliği ve yoğunluğu oluşan yerler (tatil beldeleri) ve sağlık birimlerinde altyapı sorunları; ülkeler arası seyahat koşulları, sınır kontrolleri ve anlaşmalar; suiistimaller ve organize suç örgütleri (sağlık çalışanlarının da dâhil olabildiği sahte aşı karnesi, negatif test sonucu, ilaç üretimi ve piyasada satışı, Covid-19 aşısı çalınması, temaslı olarak seyahat, başkasının HES kodunu kullanma); şehir içi ve şehirler arası ulaşımın koşullara bağlanması (HES kodu, aşılama, negatif test, seyahat izin belgesi, mücbir sebepler); ulusal aşı araştırma ve geliştirme yeterliliği (altyapı, laboratuvar, bilgi birikimi, araştırmacı, kümelenme, bürokratik süreçler, bilimsel yeterlilik, ar-ge ekibinin motivasyonu ve dayanıklılığı, zaman baskısı, sorumluluk ve vicdani baskı, çalışmalara karşı eleştiri ve bilgi kirliliği, kamu-özel ortaklığı, destek ve teşvikler, ülkeler arası işbirliği); aşılama (aşıya erişim, aşılama noktaları, öncelikli kesimler, aşılama takvimi, birinci basamak altyapısı, kamu personeli aşılama, muhtemel yan etkiler, aşı reddi veya duyarsızlığı, bilgi kirliliği ve güvensizlik, aşıların koruyucuğu); sağlık personeli (çalışma koşulları, riskleri ve motivasyonları); performans ölçüleri (iller arası karşılaştırma, ekonomik ve sosyal destekler); uluslararası işbirliği, izleme ve standartlar uygunluk (Covid-19 aşısı üreten ülke statüsü, Avrupa İlaç Ajansı onayı, seyahat anlaşmaları).

Uzmanlık Sistemleri-Yurttaş İlişkisi	Yeni Rutinlere Uyum Yeteneği	(1) Aşılana davet, ikna ve bilgilendirme (2) Aşılama ve aşı türü tercihinin yurttaşa bırakılması ve sonuçları (aşı karışıklığı, kitle bağışıklığı, eksik aşılama, randevuya gelmeme, aşı sertifikası uygulaması, kamusal alanlara erişim, seyahat, çalışma yaşamı ve iş güvencesi sorunları) (3) Mobil aşılama (4) Kademeli normalleşme (bireysel tedbirler ve aşılama) (5) Özel işletmelerin aşılama teşviki (fırınlarda ekmek satışı yapmama, kafe ve restoranlara almama). (6) Kamusal kontrol, denetim ve yaptırımlar (HES kodu, aşı sertifikası, seyahat izni kontrolü, para cezası) (7) Önlemlere uyma konusunda birbirini uyaran yurttaşlar arasında şiddet olayları (8) Yurttaşların alternatif rutinler üretmesi (yeme içme yerlerindeki oturma sınırlamaları nedeniyle park ve bahçeler ile cami avlularında yeme içme).
	Yeni Rutinler için Rıza Üretimi	(1) Kanıt Tabanlı Açıklama: Aşıların standart kalite, güvenilirlik ve etkinlikle geliştirildiği; kitle bağışıklığının ve normalleşmenin aşılamaya bağlı olduğu; aşılama kararının yorumlara göre değil kanıtlara dayalı olarak verilmesi gerektiği; aşılananların kendini daha güvende hissettiği; yoğun bakımda yatanların çoğunluğunun aşısız olduğu; aşı yerine Covid-19'un insan vücudunda uzun vadeli zararlara yol açtığı; ekonomik sonuçlara gönderme (tekrar tam kapanmanın Türkiye'yi ekonomik ve toplumsal yönden zor durumda bırakacağı) (2) Aşı Kampanyası: Tanınan kişilerin aşılama mesajları vermesi; önceki rutinlere gönderme yapma; gençlerin bilinçlendirilmesi. (3) Yaptırımlar: Aşı ile ilgili kasıtlı yanlış bilgilendirmelere karşı hukuki işlem (4) Milli ve Manevi Değerlere Gönderme: Yerli ve milli ilaç ve aşı geliştirildiği; yerli aşının ithal aşılarla şüphe duyanlarda aşıya güven oluşturacağı; kurallara uymanın ve aşı olmanın ülkenin geleceğine katkı olduğu; kurallara uyan ve aşı olanların yiğit olarak tanımlanması; zafer söylemi ("Zaferi, yolu kararlı yürüyenler kazanır"); önlemlerden olumsuz etkilenenlere karşı dini referanslı hesapverebilirlik (helallik isteme) ve değerlendirme ("Allah'ın yardımı ve milletimizin desteği"); aşı olmanın "dini bir görev" olduğu söylemi; aile bağları ("Aşılansanız sevdiğinizizi koruyun"; "Çocuklarımız için aşı olalım"). (5) Etik ve Ahlaki Söylem: Yurttaşların fedakârlık gösterdiği; aşı randevularına gidilmediğinde başkasının hakkına geçildiği, aşıların bozularak israf olduğu; aşı çalışmalarında gönüllü olarak "insanlığa bir fayda" sağlanabileceği; önlemlere uyularak "emeklerin boşa gitmemesi" gerektiği.
	Toplumla Öngörülebilir İlişkiler Kurma	(1) Bilgi Paylaşımı: Kamusal bilgilendirme kanallarının yurttaşlarca takip edilmesi gerektiği; salgınla mücadele rehberlerinin sürekli güncellenmesiyle ortaya çıkan kafa karışıklığı ve tereddütler (karantina süresi, takip ve değerlendirme, testler) (2) Eşitsizlikler: Randevu alamayanlar için mobil aşı ekipleri; yabancı turistlerin sokağa çıkma kısıtlamalarına tabi olmaması. (3) Hukuki Uyuşmazlıklar: Çalışanların aşılanmama veya test yaptırmama nedenleriyle yaptırıma uğramaları ve (tazminatsız) işten çıkarılmaları; taahhütlerin önlemler nedeniyle uygulanmasından doğan uyuşmazlıklar ve tüketicinin korunması (kaporanın iptal sonrası düğün salonu tarafından iade edilmemesi gibi); zorunlu karantina sürelerinin idari izin sayılması (Kamu Denetçiliği Kurumu tavsiye kararı); İdari izinli kişilerin maaş ve ücret kesintileri.

EK 1: 2022 Yılı Kategorik Kodlama Tablosu

Kategori	Alt Kategori	Kodlama
Uzmanlık Sistemlerinin Değişim ve Belirsizliğe Yaklaşım	COVID-19 Salgını Yorumlama Biçimi	(1) Düşman (2) Savaş (3) Endemi (4) Esaret (5) Çok boyutlu kriz (6) Toplumsal endişe (7) Halk sağlığı tehdidi
	Değişim ve Belirsizlik Tanımları	(1) Virüsün öngörülebilir davranışının olmaması. (2) Post Covid-19 sendromu (3) Covid-19 varyantlarının daha bulaştırıcı olması ancak hafif atlatılması. (4) Kademeli normalleşmede varyantlardan kaynaklanan vaka sayılarının gerçekçi tespit edilememesi.
	COVID-19 Salgınıyla Mücadeleyi Yorumlama Biçimi	Varoluş mücadelesi
Uzmanlık Sistemlerinin Değişim ve Belirsizlikle Başa Çıkma Kapasitesi	Yeni Rutinler Belirleme	Kısıtlamaların kaldırılması, yerel ve bireysel önlemler
	Yeni Rutinlere Yönelik Hedef Belirleme	(1) Vefa sosyal destek uygulamasının teknolojik altyapısının geliştirilmesi (çağrı merkezi). (2) Aşılamanın devam ettirilmesi (varyantlar için hatırlatma dozu). (3) Hastane yükünün takibi. (4) Kısıtlamalardan ekonomik ve toplumsal yönden olumsuz etkilenen yurttaşlara psikolojik rehabilitasyon (kuralların gevşetilmesi yoluyla). (5) Yabancı aşılarla kıyasla daha uzun süreli bağışıklık sağlayacak yerli aşı geliştirilmesi.
	Yeni Rutinleri Uygulama Yeteneği	(1) Devlet Kavrayışı: Salgında devletlerin yönetim becerilerinin sınındığı (2) Yönetim Sistemi: Yerli aşıyla ilgili sorulara TBMM'de cevap verilmediği; yerli aşının araştırma ve geliştirme süreci tamamlanmadan siyasi çıkarlarla erken uygulandığı; müzikli eğlence yerlerine ilişkin kısıtlamaların kaldırılmaması (yaşam tarzına müdahale meselesi ve sektörde çalışanların geçinme konusu). (3) Kriz Yönetimi: Yerli aşıya acil kullanım onayı (Türkiye Tıbbi Cihaz ve İlaç Kurumunun Sağlık Bakanlığının idari vesayeti altında olması nedeniyle özerk, bağımsız bir kontrol sürecinin olmadığı); Türk Tabipleri Birliği ile görüş ayrılıkları ve tartışmalar (aşı geliştirme sürecinin bilimselliği, önlemlerin kaldırılması, vaka ve vefat verileri); toplumsal hesapverebilirlik (bilimsel gerekliliklerle toplumsal beklentilerin dengelenmesi); yerel koşullara göre önlem (mülki idare, İl Hıfzısıhha Kurulları, üniversiteler) ve bireysel korunma aşaması; İstanbul Teknik Üniversitesi tarafından Covid-19 hızlı test kiti geliştirilmesi; sosyal güvenlik ve sağlık güvencesi; sağlık çalışanlarının özlük hakları; test merkezleri kurulması ve mahallelerde test yapılması gerektiği; Covid-19 varyantlarına karşı hızlı test kitlerinin tedarik edilmesi ve uygulanması gerektiği; performans ölçüleri (yerli aşının nispi güvenilirliği, sağlık hizmetlerinde öz yeterlilik, hastane doluluk oranı, yerli aşının uluslararası bilimsel yeterliliği); uluslararası işbirliği, izleme ve standartlara uygunluk (ülkelerin kısıtlamaları kaldırma durumu, ülkeler arası tedarik rekabeti, yerli aşının uluslararası aşı standardı onayı ve DSÖ'ne raporlanması, acil kullanım onayı süreci, diğer ülkelere sağlanan yardım miktarı).
Uzmanlık Sistemleri- Yurttaş İlişkisi	Yeni Rutinlere Uyum Yeteneği	(1) Pandemiden endemiye geçiş (2) Salgının günlük hayatın ana ölçütü olmaktan çıktığı (3) Kademeli normalleşmenin salgının bittiği şeklinde algılandığı ve yurttaşların kurallara uyma ve aşılama davranışını olumsuz etkilediği (4) Önlemlere uyulmadığı gerekçesiyle yurttaşlara verilen para cezalarının iptali (5) Kısıtlamaların kaldırılması kararının psikolojik rehabilitasyonu da amaçladığı (6) Vefa sosyal destek grupları (7) 65 yaş üzerindeki ve/veya bağışıklığı düşük kişilere ücretsiz ilaç dağıtımı (8) Risk grubunda olanların kişisel tedbirlere devam etmesi gerektiği.
	Yeni Rutinler için Rıza Üretimi	(1) Salgınla mücadelede başarının sağlık sistemi yanında yurttaşların kurallara uyması yoluyla gerçekleştiği (2) Dini referanslı söylem ("Allah o zor günleri semtimeze uğratmasın") (3) Salgında hayatını kaybeden doktorların isimlerinin hastanelere verilmesi (4) Vaka sayılarının tedirginlik yaratacak sayıda ve ciddiyette olmadığı ve hastalığın hafif atlatıldığı.
	Toplumla Öngörülebilir İlişkiler Kurma	(1) Bilgi Paylaşımı: Aşı çalışmalarıyla ilgili şeffaflık olmadığı ve bunun aşı tereddüdüne neden olduğu; Sağlık Bakanlığının açıkladığı Covid-19 vefat sayılarının belediyelerin açıkladığından az olduğu (2) Eşitsizlikler: Ödenmiş para cezalarının iade edilmeyeceğine yönelik düzenleme (3) Hukuki Uyuşmazlıklar: Trafik polisi ekiplerinin alkol denetimlerinde Emniyet Genel Müdürlüğü Covid-19 önlemleri genelgesine (maske, eldiven ve siperlik takma) uymaması trafik cezasının mahkeme kararıyla iptali.

EK 1: 2023 Yılı Kategorik Kodlama Tablosu

Kategori	Alt Kategori	Kodlama
Uzmanlık Sistemlerinin Değişim ve Belirsizliğe Yaklaşım	COVID-19 Salgını Yorumlama Biçimi	(1) Covid-19 virüsünün mutasyon geçirdiği ve önceki gibi ağır hasta edici güçte olmadığı (2) Covid-19 salgınının “Kaos” olarak nitelenmesi. (3) Covid-19’un Türkiye için mevsimsel hale geldiği.
	Değişim ve Belirsizlik Tanımları	(1) Post-Covid (Long-Covid) sendromunun halen bir tedavisinin olmadığı (2) Covid-19 varyantları (ülkeler arası seyahatler, mevsimsel grip ile karıştırılabilme, testlerin güvenilirliği, aşuların koruyuculuğu) (3) Normalleşmede test, aşılama ve önlemlere uymanın azaldığı.
	COVID-19 Salgınıyla Mücadeleyi Yorumlama Biçimi	Covid-19 pandemisinin bittiği ancak virüsün yok olmadığı
Uzmanlık Sistemlerinin Değişim ve Belirsizlikle Başa Çıkma Kapasitesi	Yeni Rutinler Belirleme	Salgın öncesi rutinelere dönüş
	Yeni Rutinlere Yönelik Hedef Belirleme	(1) Covid-19 virüsü ile beraber yaşama (mevsimsel hastalık) (2) Covid-19 varyantlarının takibi
	Yeni Rutinleri Uygulama Yeteneği	(1) Devlet Kavrayışı: - (2) Yönetim Sistemi: - (3) Kriz Yönetimi: Yerel yönetimlerin salgınla mücadelede daha aktif olması gerektiği (su kaynaklarının ve kanalizasyonların varyant virüslerin varlığı yönünden incelenmesi); Covid-19 varyantları (toplu aşılamanın gerekli olup olmadığı, uygun aşı ve test tedariki ve uygulanması, aşılama takviminin güncellenmesi); yerli aşı üretim ve satışı için kurulan firmanın sermaye yeterliliğinin olmadığı, aşı üretimini başka bir şirkete devrettiği ve kamu zararına yol açtığı (Sayıştay denetimi).
Uzmanlık Sistemleri-Yurttaş İlişkisi	Yeni Rutinlere Uyum Yeteneği	(1) Ödenmiş idari para cezalarının iadesi (her dört kişiden birinin cezaları ödemediği) (2) Aşı karşıtı komplo teorilerinin bireylerin aşılama davranışını olumsuz etkilediği.
	Yeni Rutinler için Rıza Üretimi	Salgının bittiği ve mevsimsel hastalığa dönüştüğü söylemi
	Toplumla Öngörülebilir İlişkiler Kurma	(1) Bilgi Paylaşımı: Covid-19 verilerinin açıklanmaması nedeniyle toplumda salgının bittiği şeklinde algılanması; Türkiye ile ilgili vaka sayılarının Sağlık Bakanlığında değil DSÖ’den elde edilebildiği. (2) Eşitsizlikler: Denetimli serbestliğe ayrılmalarına 5 yıl veya daha az süre kalanların denetimli serbestlik altına alınacağı (3) Hukuki Uyuşmazlıklar: Ödenmiş para cezalarının da iade edilmesi gerektiği yönündeki Anayasa Mahkemesi kararı; işverenlerin aşı ve test yaptırmayan çalışanlarını zorlaması veya tazminatsız işten çıkarmasının anayasaya aykırı olduğunun tespiti; salgınla mücadele genelgelerininin anayasaya uygunluğu sorunu.

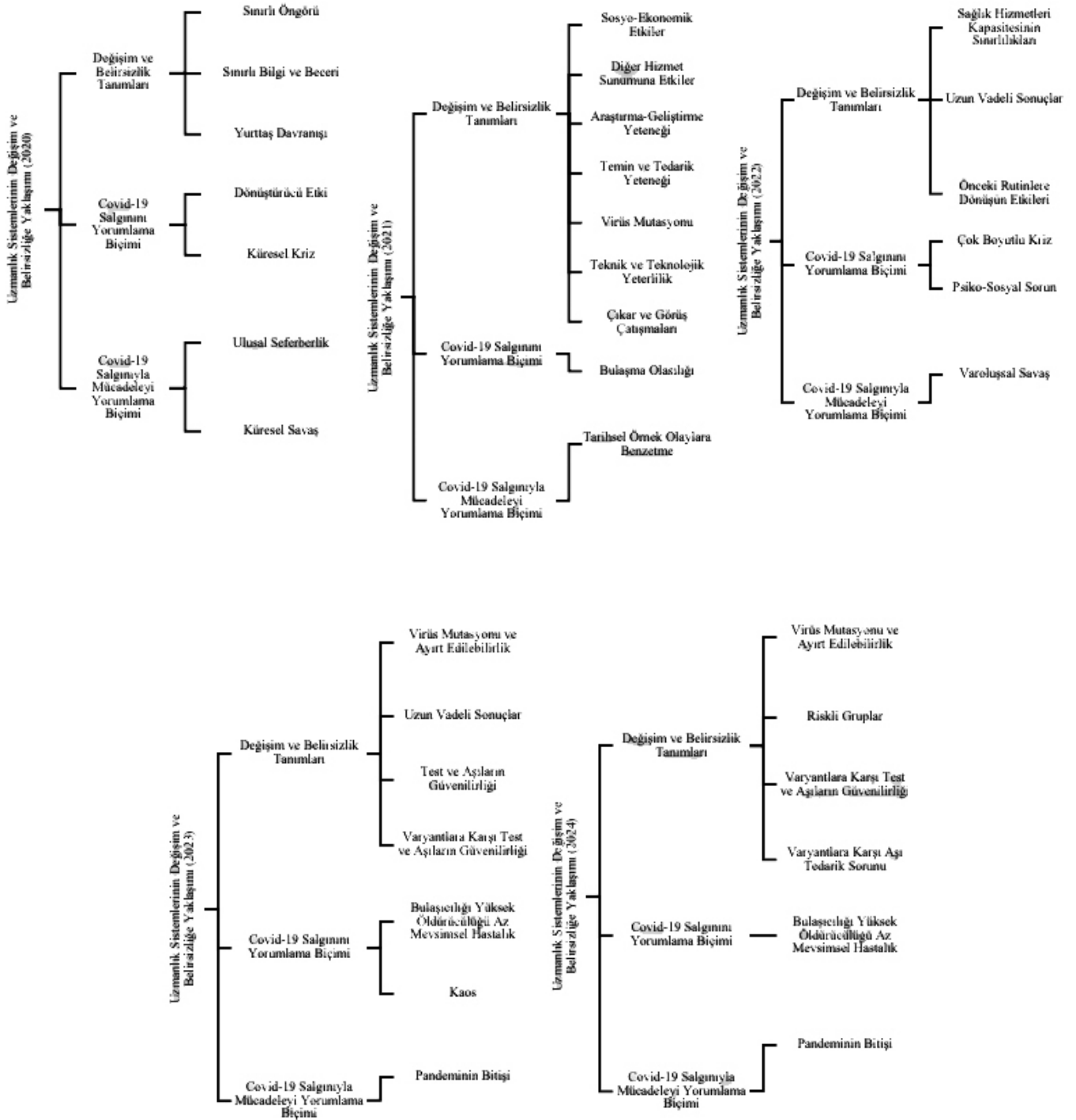

EK 1: 2024 Yılı Kategorik Kodlama Tablosu

Kategori	Alt Kategori	Kodlama
Uzmanlık Sistemlerinin Değişim ve Belirsizliğe Yaklaşım	COVID-19 Salgınını Yorumlama Biçimi	(1) Covid-19'un bulaşıcı ancak öldürme riskinin azaldığı (2) Covid-19'un mutasyon geçirerek yaşadığı.
	Değişim ve Belirsizlik Tanımları	(1) Covid-19'un da olduğu çoklu viral hastalıklarda artış (2) Varyantlara karşı etkili aşuların Sağlık Bakanlığı tarafından tedarik edilmediği ve aktif tarama yapılmadığı (3) Varyantların yurtdışı temaslarla birlikte ülkede etkili olduğu ve özellikle kanser hastalarının riskli grup olduğu (5) Varyantların insan vücuduna etki etme şeklinin değiştiği.
	COVID-19 Salgınıyla Mücadeleyi Yorumlama Biçimi	Covid-19 pandemisinin bittiği ancak virüsün yok olmadığı
Uzmanlık Sistemlerinin Değişim ve Belirsizlikle Başa Çıkma Kapasitesi	Yeni Rutinler Belirleme	Yaşlıları ve kronik hastalıkları olanlar için bireysel önlemler
	Yeni Rutinlere Yönelik Hedef Belirleme	Birinci basamak sağlık hizmetleri kapasitesinin güçlendirilmesi
	Yeni Rutinleri Uygulama Yeteneği	(1) Devlet Kavrayışı:- (2) Yönetim Sistemi: - (3) Kriz Yönetimi: Varyantların yaşlıları ve kronik hastaları etkilemesi ve yoğun bakım doluluğunun artması; Varyantlara karşı etkili aşuların tedariki; hastanelerde Covid-19 hastalarına uygulanacak tedavi yöntemi ve ilaç bulunmadığı eleştirisi; aktif tarama yapılmadığı için varyantlara bağlı vakaların tespit edilemediği; salgınlarla mücadelede birinci basamak sağlık hizmetleri kapasitesi; uluslararası işbirliği, izleme ve standartlar uygunluk (DSÖ'nün vaka bazlı raporlama standardı); Covid-19 aşularının yüksek fiyatlarla Çinden satın alındığı iddiaları.
Uzmanlık Sistemleri-Yurttaş İlişkisi	Yeni Rutinlere Uyum Yeteneği	(1) Uluslararası izleme (2) Eski rutinlere dönüş gerekçesi olarak ekonomik koşullar
	Yeni Rutinler için Rıza Üretimi	(1) Covid-19 varyantlarının ağır hasta edici olmadığı söylemi (2) Toplu aşulamaya gerek olmadığı
	Toplumla Öngörülebilir İlişkiler Kurma	Durumsal bilgi paylaşımı

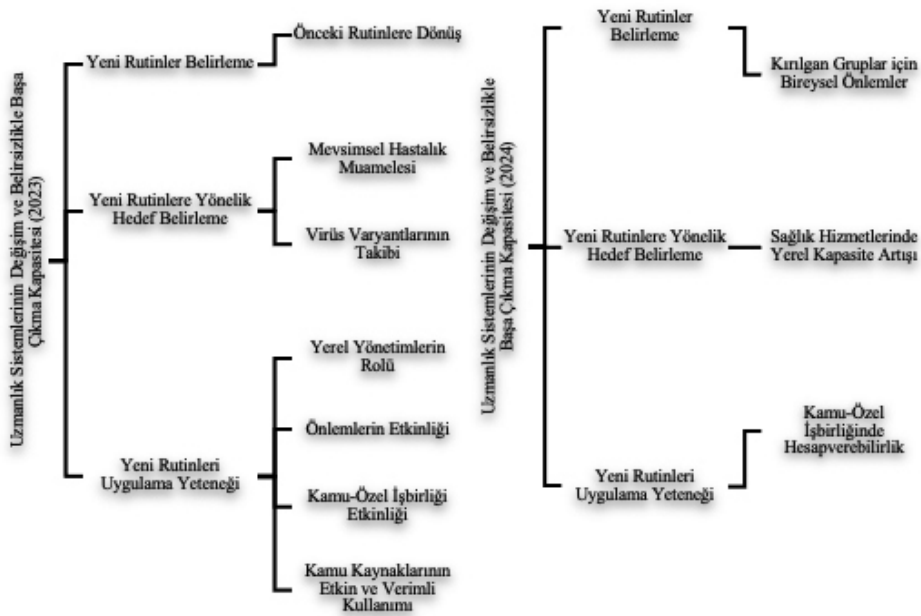
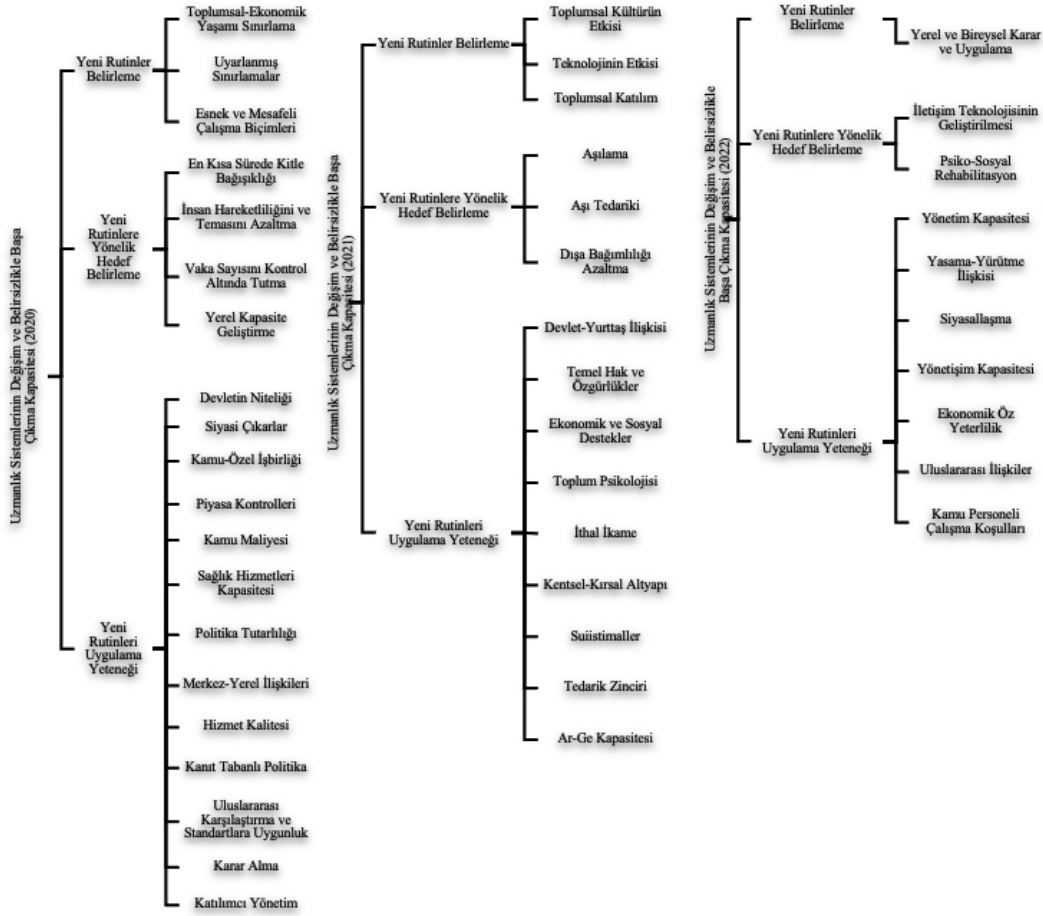
EK 2: Kavram Haritaları (2020-2024)

Kategori 1: Uzmanlık Sistemlerinin Değişim ve Belirsizliğe Yaklaşımı

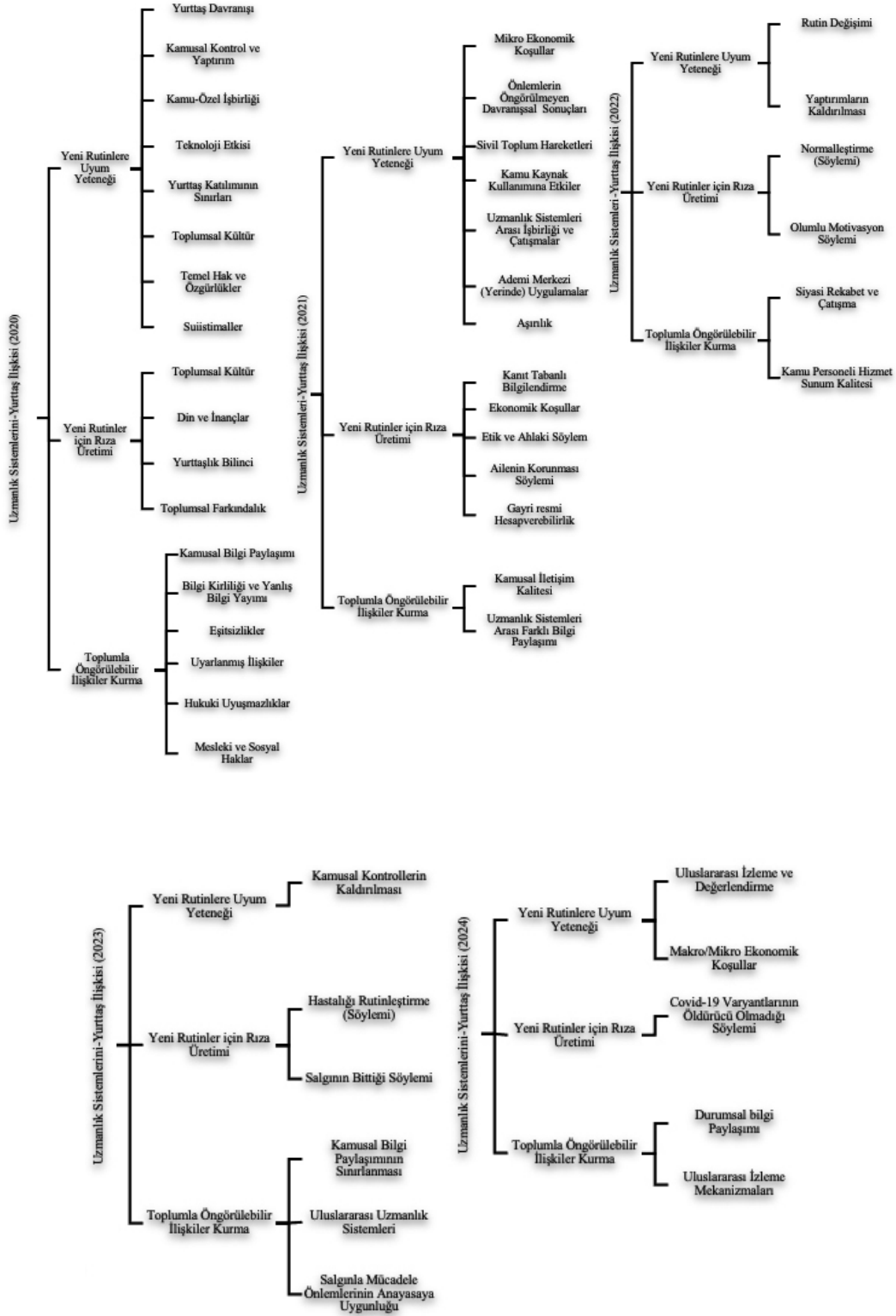
EK 2: Kavram Haritaları (2020-2024)

Kategori 2: Uzmanlık Sistemlerinin Değişim ve Belirsizlikle Başa Çıkma Kapasitesi

EK 2: Kavram Haritaları (2020-2024)

Kategori 3: Uzmanlık Sistemleri-Yurttaş İlişkisi

Ekofeminizm ve Feminizmin Tarihsel Perspektifi: Kapitalizm ve Ataerki Bağlamında Kadın ve Doğa

Ayla ÖZHAN DEDEOĞLU¹ Selahattin Semih KARAKURUM²

Başvuru Tarihi: 18.09.2024

Kabul Tarihi: 10.02.2025

Makale Türü: Derleme

Öz

Bu çalışma, feminizm ve ekofeminizmin tarihsel gelişimini ve temel kavramsal çerçevesini neoliberalizm ve ataerki düzen eleştirileri ışığında derinlemesine incelemektedir. Çalışma, tüketim toplumu bağlamında sürdürülebilirlik arayışına odaklanan ekofeminizmin çevresel sorunların çözümünde kadınların deneyim ve perspektiflerine atfettiği merkezi önemi vurgulamaktadır. Feminizmin farklı dalgalarının incelenmesi ve ekofeminizmin bu hareketin devamı olarak nasıl şekillendiğinin analiz edilmesiyle başlayan çalışma, ekofeminizmin temel kavramlarını tüketim toplumunun dinamikleriyle ilişkilendirerek detaylı bir değerlendirme sunmaktadır. Sonuç bölümünde ise ekofeminizmin teorik çerçeveden toplumsal dönüşüm araçlarına nasıl evrilebileceği tartışılmakta ve gelecekteki araştırmalara yönelik öneriler sunulmaktadır. Bu bağlamda çalışma, ekofeminizmin hem teorik hem de pratik düzeyde sürdürülebilirlik ve çevresel adalet hedeflerine katkı sunabilecek bir yaklaşım olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, Ekofeminizm, Kapitalizm, Ataerki, Tüketim Toplumu, Kadın, Çevresel Sorunlar, sürdürülebilirlik.

1 Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ayladedeoglu@ege.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0179-0644

2 Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Pazarlama Bölümü, semihkarakurum01@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6121-8818

Historical Perspective of Ecofeminism and Feminism: Women and Nature in the Context of Capitalism and Patriarchy

Ayla ÖZHAN DEDEOĞLU³ Selahattin Semih KARAKURUM⁴

Submitted by: 18.09.2024

Accepted by: 10.02.2025

Article Type: Review

Abstract

This study delves into the historical development and conceptual framework of feminism and ecofeminism within the context of critiques of neoliberalism and patriarchy. The research highlights the central importance ecofeminism places on women's experiences and perspectives in addressing environmental issues, particularly within the pursuit of sustainability in a consumer society. Beginning with an examination of the waves of feminism and an analysis of how ecofeminism emerged as a continuation of this movement, the study provides an in-depth evaluation of ecofeminism's core concepts and their relationship with the dynamics of consumer society. In the conclusion, the study discusses how ecofeminism can transition from a theoretical framework to a practical tool for societal transformation, offering recommendations for future research. In this regard, the study demonstrates that ecofeminism represents an approach capable of contributing to both theoretical and practical goals of sustainability and environmental justice.

Keywords: *Feminism, Ecofeminism, Kapitalism, Patriarchy, Consumer Society, Women, Environmental Challenges, Sustainability.*

³ Ege University, Faculty of Economics and Adm. Science, Dept. of Business, ayladedeoglu@ege.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0179-0644

⁴ Ege Üniversitesi, Graduate School of Social Sciences, Dept. of Marketing, semihkarakurum01@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6121-8818

Giriş

Ekonomik sistemler, üretim şekilleri ve insanlık tarihi, temel insan aktivitesinin iki şekilde gerçekleştirdiğini varsaymaktadır; yaşamın temel anlamında üretim ve elde edilen yeni yaşamın üretimi ya da üreme (Mies, 1980, s. 2). Bu iki temel aktivite, tarih boyunca toplumsal yapıların, kültürel normların ve ekonomik düzenlerin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Avrupa'da başlayan Rönesans, Reform ve Fransız İhtilali sonrası kapitalist dönem, Sanayi Devrimi ile iyice görünür olmuştur. Sanayi Devrimi, kapitalist sistemle birlikte burjuva ataerkil (patriarkal) düzenin kadınlar üzerindeki baskısı da değişim göstermiştir (Tilly, 1994). Sanayileşmenin başlarında kadınlar, eğitim hakları kısıtlı olduğundan beceri öğrenmekten yoksun kalmış, bu da müreffeh burjuvazinin eşlerinin, genellikle kocalarını temsil ve doğurganlık işlevleri üstlenerek atıl kalırken orta ve alt sosyal sınıf kadınların ev işleri ve düşük ücretli işler dışında yapabilecekleri işlerin kısıtlı kalması ile sonuçlanmıştır. Dolayısıyla ekonomik anlamda üretkenlik temel olarak erkeklere bağımlı hâle gelmiştir (Huber, 1976). Aydınlanma projesi ile gelişen modernizm, din egemenliği altında olan sosyal ve kültürel yaşamı değiştirmiştir; ölümden sonraki dünya için yaşama amacının yerini mevcut dünya için yaşama bırakmaya başlaması ile insanların yaşama ilişkin söylemleri seküler, yani fiziksel dünya ile ilgili amaç ve değerleri barındıran anlamlar çerçevesinde yeniden şekillenmiştir (Bauman, 2000a). Toplumsal hayatın birçok farklı alanında dikkat çekici bir düzenlilikle görülen, erkek cinsiyetine dayalı bir güç yapısının toplumsal bir formasyonu olan patriarkide (Ortner, 2022) kadınların erkeklere göre ikincil değerlendirilmesi, modernleşme ile birlikte sorgulanmaya başlanmıştır.

Kapitalist toplumun tarihin materyalist çözümlemesinde Marx (1859/2019), özel mülkiyet ve sermaye sahipliğinin beraberinde üretim araçlarına sahip olan sermaye sahipleri ile bunların hegemonyası altında üretim araçlarına sahip olmadan emeğini satarak geçinen işçi sınıfı biçiminde iki farklı sınıfın ortaya çıktığını belirtmektedir. Sermaye tarafından şekillendirilen pazar, emekçileri dışarıda tutmaktadır (Shiva, 2006, s. 18). Kapitalist ekonominin yarattığı artık değer paylaşımında işçi sınıfının haklarının yetersizce karşılanması ve sermaye sahiplerinin tahakkümü sonucu işçi hakları hareketleri hızlanmıştır. Sınıfsal bakış açısı ile adil işçi hakları talepleri ile birlikte kadınların ataerkil yapıda tahakküm altında olması da sorgulamaları da klasik kapitalist dönemi yaşayan batı toplumunda yükselişe geçmiştir. Kadınların tıpkı erkekler gibi eşit fırsatlara ulaşımının ve sosyokültürel ve gündelik yaşamda gerek hak gerekse sorumluluklar açısından eşitliğin savunan feminizm, bu dönemde gelişmeye başlamıştır. Feminizm anlayışı temel argümanları itibarıyla modernizmin, ataerkil kabullerinin ve cinsiyetçi tahakküm ve sömürünün reddi üstüne kuruludur (Vareba ve Berebon, 2022; Hekman, 2016). Bu dönemde yükselen feminist görüşler, değişen ekonomik ve sosyokültürel yapı ile birlikte çeşitli dönemlerde farklılaşmış ve kapsamı genişlemiştir (Heller ve Feher, 1993). Batı modernizminde içsel olarak yer alan ve kategoriler arası negatif ilişkiselliğe dayalı ikili (dualist) epistemoloji (Dolphijn ve van der Tuin, 2011) toplumsal cinsiyet bağlamında, kadın ve erkekleri birbirinden farklı ve birbirine karşıt kategoriler olarak konumlandırmaktadır; bu kategoriler arası hiyerarşide baskın olan ve akılla ilişkilendirildiğinden faillik yetkinliklerine sahip olduğu düşünülen erkekler iken kadınlar aile, ev, duygu ve iletişim ile ilişkilendirilmiştir (Taylor, 2024). Ataerkil toplumsal yapıda kapitalizmin şekillendirdiği iletişim kanalları yoluyla eril tahakküm söylemsel olarak da yaygınlaşmıştır (Aslantürk, 2018).

Aydınlanma projesi, bilimin gelişmesi, modernizm ve sanayileşme her ne kadar insan yaşamında olumlu sonuçlar üretmiş olsa da ekonomik açıdan refaha erişmiş Batı Avrupa ülkelerinde dahi cinsiyetler arası toplumsal eşitsizlikler devam etmektedir. Örneğin; aynı işi yapan kadın ve erkeklerin aldıkları ücretler arasında farklılıklar sürmektedir. World Economic Forum'un (2024) Toplumsal Cinsiyet Uçurumu raporu cinsiyet eşitliğine ulaşma çabalarının hâlen yavaş olduğuna işaret etmektedir; nitekim 2006'dan 2024'e kadar sürekli olarak incelenen 101 ülkenin ölçüm skorları %68,5'ten sadece %68,6'a yükselmiştir. Rapora göre tam eşitliğe ulaşmak 134 yıl sürecek; diğer bir ifadeyle beş nesil sürecek olup Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, Covid-19 pandemisinde cinsiyet eşitliği ve kadın hakları konusundaki kısıtlı ilerlemelerin darbe aldığını ifade etmiştir (Armentia, 2022).

Güç ve hiyerarşi odaklı ataerkil söylem, tıpkı erkeklerin kadınların üzerindeki tahakkümünde olduğu gibi “vahşi ve ilkel” olarak nitelendirilen doğayı da kontrole açık ve sömürülebilecek bir varlık olarak görmektedir (Plumwood, 1993). Radford-Ruether’a (1995, s. 47) göre Batı’daki Sanayi Devrimi ile yerli halkın emeğinin sömürülmesi yoluyla ele geçirilen topraklar, tarımsal, metalik ve mineral zenginliklerin üzerine kurulmuş olup, sömürülen kadınların iki katı fazla istismar edilmesiyle sonuçlanmıştır. Doğaya ilişkin kaygılarla gelişen ekolojik prensipleri feminist teoriyle birleştiren bir sosyal değişim hareketi olan ve kadınların baskı altına alınması ile doğanın tahakkümünü birleştiren (Berman, 2001) ekofeminizm, terim olarak ilk 1974 yılında, Fransız feminist yazar Francoise d’Eaubonne tarafından yazılan “Le Feminisme ou la Mort” kitabında kullanılmıştır (Wani vd., 2023, s. 115022).

1970’li yıllardan başlayarak yükselen ekofeminizm akımı, feminist eleştirinin egemen rasyonalite biçimlerine yönelik yaklaşımının, cinsiyet, ırk ve sınıf baskısına ilişkin teorileri ile doğanın tahakkümünü bağdaştıran bir bütünsel yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Plumwood, 1993). Ekofeminizm, sermaye eleştirisi üzerinden kapitalizme yönelik kapsamlı bir analiz sunarken, aynı zamanda doğanın ticarileşmesine ve pazarlaşmasına karşı bir duruş sergilemektedir. Özellikle 1980’lerde büyük kurumların, zengin ülkelerin iç pazarlarını ele geçirme ve bu pazarları küreselleştirme çabaları doğrultusunda ticareti yeniden şekillendirdikleri gözlemlenmiştir (Shiva, 2010, s. 84). Feminist söylemin kadınların tahakkümüne karşı argümanlarına ek olarak kapitalizmin 20. yüzyılda kendini sürdürülebilmek için doğayı kapsamlı bir şekilde hâkimiyet altına alma çabalarına karşı gelişen ekofeminizm, kadın ve doğanın ataerkil düzen tarafından tahakkümünün kavramsal, sembolik ve tarihi açıdan bağlantılı olduğu görüşündedir (Vareba ve Berebon, 2022; Plumwood, 1986).

Bu derleme çalışma, feminizm ve ekofeminizmin tarihsel gelişimini, kapitalizm ve ataerkil düzen eleştirileri bağlamında inceleyerek tüketim toplumu bağlamında sürdürülebilirlik arayışındaki ekofeminizmi irdelemektedir. Ekofeminizmi anlamlandırırken öncesinde dalgalar halinde gelişen feminizmi anlamak gereklidir. Mevcut çalışmada öncelikle feminizm akımları, sonrasında ekofeminizmin ortaya çıkışı ve ekofeminizmin tüketim toplumu ve ekolojik yıkım bağlamında argümanları irdelenmektedir. Çalışmanın sonuç kısmında gelecek araştırma önerileri ve pratik uygulamalar hakkında öneriler geliştirilmiştir.

Feminist Hareketin Evrimi: Birinci Dalga’dan Üçüncü Dalga’ya

1789 Fransız Devrimi sonucu Avrupa’da toplumsal olarak özgürlük ve eşitlik taleplerinin yaygınlaşması ile yeni sosyal ve siyasi düzenin şekillendirilmesinde eşitliğe dayalı görüşlerin meşruluk kazanması, kadın hareketlerinin gelişmesine olanak tanımıştır (Armentia, 2022). Feminizm, başta toplumsal cinsiyette ikili epistemolojiye bir başkaldırı ve kadınların özne olarak tanınması talepleri ile ilgili çabalar olarak çıkmış, sonrasında dalgalar biçiminde ilerledikçe kapsam olarak da genişlemiştir. Feminist hareket ve felsefedeki değişiklikler, kültürel bağlama göre olduğu kadar, yer ve zaman bağlamına göre de gerçekleşmiştir; nitekim sosyolojik olayların yörüngesinin bulunduğu bağlama ve zamana göre oluşması ile akımlarda farklılıklar görülebilir (Heller ve Feher, 1993, s. 197).

18. yüzyıldaki Aydınlanma projesine kadar izlenebilen ve 20. yüzyılın başlarına dek süren birinci dalga feminizm, kadınların hukuki ve politik haklarına; eğitim ve ekonomik bağımsızlık konularına odaklanmıştır (Gamble, 2006a; Hollows, 2012). Ev kadınları, genellikle “ücretsiz ev içi emekçi” (reproductive workers) olarak tanımlanmış ve işçi sınıfı içerisinde doğrudan ekonomik üretime değil, iş gücünün yeniden üretilmesine ve toplumsal düzenin devamına hizmet edecek şekilde ev işleriyle sorumlu tutulmaları gerektiği şeklinde toplumsal bir rol ile ilişkilendirilmiştir (Mies, 2007). Kadınların özne olarak tanınmasına yönelik erken feminist dalgada, ezilen kadınlar ataerkil toplumsal ve ekonomik yapının yarattığı eşitsizliklere karşı harekete geçmiş, ekonomik bağımsızlık peşindeki kadınların birer birey olarak eğitim, iş, malvarlığı ve evlilik içi haklar ile yasal temsil haklarını savunmuşlardır (Hodgson-Wright, 2006). Bu eşitsizlikler içinde, örneğin; yasal temsil hakları incelendiğinde Avrupa’da üst sınıf erkeklerin, eşlerinin oy kullanma haklarına

sahip olduğu; ancak diğer kadınların, bu hakka erişemediği görülmektedir (Taş, 2016, s. 169). Varlıklı, beyaz, erkek sermaye sahiplerinin çıkarlarını güvence altına alan sosyoekonomik sistem (Francione, 2008, s. 302) feminist hareketlerle birlikte değişmeye başlamış ve 20. yüzyılda birçok ülkede kadınların oy kullanma hakkı yürürlüğe girmiştir. Hollows (2012), birinci dalga feministlerin, ekonomik bağımsızlık ve eşit haklar üzerinde durarak kamusal alandaki siyasi mücadelelere müdahale etmek için ev içi tüketim pratiklerini bir araç olarak kullandıklarını öne sürmektedir. Tüketim, eve kapatılan kadınlar için güvenli bir alan olarak görülmüş ve bu sayede alışveriş yaparken kamusal alana dâhil olabilmişlerdir. Her ne kadar özel alanda kadının rolü üzerine çok gidilmemiş olsa da ilk dalga akımıyla birlikte sanayileşmiş ülkelerde, kadınların iş yaşamına katılması sonucu ev işlerini yapan kişi ile eve para getiren kişinin arasındaki ayrım azalmış (Momsen, 2000, s. 55) ve kadınların kamusal alana entegrasyonu artmıştır.

Toplumun daha geniş kapsamlı dönüşümünü amaçlayan ikinci dalganın ortaya çıkışı, 1950'lerin başlarında iş gücündeki toplumsal cinsiyet bağlamındaki değişimlere ve 1960'larda Avrupa ve Amerika'da artan politik ve öğrenci aktivizmine atfedilmektedir (Weisel-Barth, 2019; Gamble, 2006a). İlk dalga feminizmi bireyselci ve reformist görüp kadınların özgürleşmesinin kolektif ve devrimci olması gerektiğini savunan (Thornham, 2006) ikinci dalga feministler, sınıfsal perspektifle toplumsal, kültürel, ekonomik ve cinsiyet alanlardaki sistematik eşitsizliklere odaklanmışlardır (Maclaran, 2012). Haklarının bilincine varmaya başlayan kadınlar, kadınlara atfedilen cinsiyet rollerini ve beden tahakkümünü içeren kültürel yanılgılara son vermek için harekete geçmişlerdir (Eagleton, 1999). İkinci dalga feminizm, odak noktasını farklılık, kimlik ve cinsiyet hiyerarşisini içerecek şekilde genişletmiş ve aile, evlilik ile annelik düşüncesinin siyaset felsefesindeki rolünü daha fazla sorgulamıştır (Anderson, 2006). Kamusal alanda birey olarak tanınmaya başlayan kadınlar sosyal, politik ve ekonomik yaşamda da iddia sahibi olmaya başlamıştır. İlk dalga feminizm, işçi sınıfı kadınlarının ev içi sorumlu tüketim pratiklerini "adil ticaret" ve "yaşanabilir ücret" etrafındaki kamusal alandaki siyasi mücadelelerine katkıda bulunduğu bir kaynak olarak kullanırken ikinci dalga feminizmde tüketimin, genellikle kadınların ev içi rolüyle ilişkilendirilip ev içi kadınlığı (domestic femininity) reddedilmiş ve tüketimciliğin de kadınların tahakkümünü pekiştirdiğini öne sürmüştür (Hollows, 2012, s. 268). Tüketim alanlarından, örneğin; giyime yansıyan, toplumsal cinsiyet olgusu 1960'lardaki karşı kültür hareketleri ile değişmiş ve unisex giyim ile kadın ve erkek giyimi arasındaki keskin ayrımlar kalkmaya başlamıştır (Gottdiener, 2005, s. 315).

Bauman (2000b, s. 8) "akışkan modernite" (liquid modernity) kavramıyla insanlık durumunda köklü bir değişimin yaşandığını ve bu durumun, eski kavramların artık geçerliliğini sorgulattığını vurgular. Bu bağlamda kavramlar, mevcut koşullarda hem ölü hem de canlıdır; zaman, yer ve yapısal bağlama göre farklılaşır, evrimleşir ya da yok olabilir. Benzer şekilde farklı bağlamlarda ortaya çıkan feminist anlayışlar kimi zaman ayrılıkçı kimi zaman da reddedici kapsamda gelişmiştir (Taş, 2016, s. 171). 1980'lerle feminizmin önemli kazanımlar elde ettiği bir dönemde başlayan ve liberal hümanizme eğilimli olan postfeminizm, feminist aktivizme olan ihtiyacın bir şekilde ortadan kalktığı ve kadınları mağdur olarak gösteren "modası geçmiş" bir feminist hareketin ideolojik zincirlerinden kurtulup ötesine geçme gerekliliği iddialarındadır (Gamble, 2006b, s. 36). Hall ve Rodriguez (2003, s. 879) postfeminizmin iddialarını şöyle sıralamaktadırlar: "(1) 1980-1990 dönemi boyunca kadın hareketine destek azalmıştır. (2) Genç kadınlar, renkli kadınlar ve tam zamanlı ev kadınları arasında anti-feminizm artmıştır. (3) Feminizm destek kaybetmiştir; çünkü artık geçerliliğini yitirmiştir. Gençken feminist olan kadınlar için hareket cinsiyet eşitliğini başaramamış; mevcut dönemde genç kadınlar içinse hareketin başarısı, artık gereksiz olduğunu göstermektedir. (4) "Hayır, ama..." şeklinde bir feminizm versiyonu gelişmiştir; bu versiyonda kadınlar kendilerini feminist olarak tanımlamak istememekte ancak eşit ücret, ekonomik bağımsızlık, cinsel özgürlük ve üreme seçme haklarını savunmaya devam etmektedirler."

Postfeminizme tepki olarak 1990'larda gelişen üçüncü dalga feminizm, toplumsal cinsiyetin diğer kimliklerle kesişimine dikkat çekerek feminist ideolojinin kapsamını genişletmiş ve bu olguları kapsayıcı, çok kültürlü ve yargılayıcı olmayan bir bakış açısı ile ele almıştır (Evans, 2015; Maclaran, 2012). Kesişimsellik çalış-

maları; toplumsal cinsiyet, ırk, yaş, sınıf, engellilik, etnik köken ve sınıf gibi birçok kimliğin kesişimlerinin analizini odağa almaktadır (Yuval-Davis, 2006). Snyder'e göre (2008) bu dalgayı, ikinci dalgadan gerçekten ayıran nokta, 1980'lerde feminist teoride ortaya çıkan bazı çıkmazlara karşı sunduğu taktiksel yaklaşımdır. Snyder (2008, s. 175-176), üçüncü dalganın üç önemli taktiksel adımını şöyle özetlemektedir; “ (1) “kadınlar” kategorisinin çöküşüne yanıt olarak üçüncü dalga, kişisel anlatıları ön plana çıkararak kesişimsel (intersectional) ve çok perspektifli bir feminizm versiyonunu sergiler, (2) postmodernizmin yükselmesi sonucunda, üçüncü dalgacılar sentez yerine çok sesliliği ve teorik gerekçelendirme yerine eylemi benimserler, (3) cinsellik savaşlarının bölücülüğüne yanıt olarak üçüncü dalga feminizm, kapsayıcı ve yargılayıcı olmayan bir yaklaşımı vurgular ve feminist siyasetin sınırlarını denetlemeyi reddeder.” Üçüncü dalga feminizm, belirli bir seçim seti yerine, “feminist bilinç” ile kuşanmış çoğulcu, öz-belirlenimci (self-determination) ve yargılayıcılıktan uzak esnek bir hareketi savunmaktadır (Snyder-Hall, 2010).

Üçüncü dalga feminizm sonrası akımlar, örn. siyah feminizm (black feminism) daha kapsayıcı ve çoğulcu bakış açısına sahip olması gerekliliğini öne sürmektedir (Springer, 2002). İlk ve ikinci dalga feministlerin, kadınlara homojen bir grup olarak bakış açıları dolayısıyla önemli ölçüde ırk ve dine bağlı diğer ötekileştirme biçimlerini göz ardı ettiği ifade edilmektedir (Biklen vd., 2008; Munro, 2013). Irk ve dine dayalı ötekileştirme, 21. yüzyılda hâlen varlığını sürdürmektedir. Statista (2024) verilerine göre, 2024 itibarıyla, Amerikalıların %35'i ABD'deki ırk ilişkileri konusunda kişisel olarak büyük endişe duyduklarını belirtirken, %29'u bu konuda orta düzeyde endişe duyduklarını ifade etmektedir. Pew Research Center'in (2024) verilerine göre ise ABD'de Yahudilere karşı toplumda çok fazla ayrımcılık olduğunu söyleyen yetişkinlerin oranı, 2024 itibarıyla 2021'e göre iki katına çıkarak, %20'den %40'a yükselmiş, Müslümanların ayrımcılıkla karşılaştığını düşünenlerin oranı ise 2021'den bu yana 5 puan artarak %44'e yükselmiştir. Toplumsal cinsiyetin yanı sıra kadınların kesişimsel kimlikleri ile yaşadıkları baskıların farklı niteliklerini odağa alan üçüncü dalga sonrası feminist akımlar, kültürlerarası ve uluslararası bir harekete dönüşme hayalini gerçekleştirme hedefindeki feminist hareketin, cinsiyetçiliğin baskı biçimlerinin birinciliği varsayımından da vazgeçip etnik merkezcilik ve ırkçılıkla da yüzleşerek tüm baskı biçimlerinin analizi ve ifşası hedefine yönelmesi gerekliliğini öne sürmektedir (Simons, 1979; Munro, 2013; Springer, 2002).

Ekofeminizm

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki çevresel adalet hareketlerinden kısa bir süre sonra, 1980'lerin başlarında, aktivistler ve politikacılar, küresel çaptaki çevresel eşitsizliğin benzer olgularını fark etmeye başlamışlardır (Mohai vd., 2009, s. 418). Ekolojik feminizm, feminist kaygıların doğaya yönelik kaygılarla paralel ilerlediği, iç içe geçtiği ve erkek egemen kültürde kadınların maruz kaldığı tahakkümün, doğanın tahakkümü ile bir olduğu görüşlerine dayanmaktadır (Warren ve Cheney, 1991). 19. yüzyılın ortalarından itibaren yoksul Avrupalılar ve diğer sömürge bölgelerinden Kuzey Amerika'ya yoğun göç hareketi (Mies ve Shiva, 1993: 284), feminizm tartışmalarına ırk ve etnisite bağlamında yeni perspektifler kazandırmıştır. Irk, sınıf, yaş ve etnisite vb. farklılıkları açısından kapsayıcı bir perspektife dayanan ekofeminizm, feminist bilincin diğer toplumsal olgulara da adaptasyonunu benimseyen üçüncü dalga feminizm bağlamında değerlendirilmektedir.

Ekofeminizm, temelinde ataerkilliğin ve neoliberal kapitalist yayılmacılığın, doğa ve kültür arasındaki bağlantısızlığa neden olduğu önermesiyle (Carlassare, 2000; Vareba ve Berebon, 2022), çevrecilik ve feminizmin kesişimselliğini, toplumsal cinsiyet, doğa, çeşitlilik ve sosyal adalet temelinde ele almaktadır (Bullis ve Glaser, 1992; Madhavi ve Rao, 2023). Ekofeminizm, doğa ile kadın sorunları arasında derin ve tarihsel bağlar bulunduğunu ve her iki alandaki tahakküm pratikleri arasında önemli paralellikler olduğunu ileri sürer. Bu bağlamda, ekofeminizm, her iki tahakküm biçiminin tarihsel, sembolik ve kavramsal yapıları arasındaki ilişkileri inceleyen disiplinlerarası bir eleştirel teori olarak kabul edilmektedir (Plumwood, 1986) Ekofeminist hareket; cinsiyet, ırk ve çevresel yaşam alanlarına odaklanarak bu meseleler arasındaki kesişimselliği vurgular (Salleh, 2003, s. 64).

Ekofeminizmin doğa ve kadın arasında öngördüğü kavramsal bağlantıların temelini, değer ikilikleri, yani ayrı parçaların birbirine zıt ve dışlayıcı olarak görüldüğü ikili yapıları ve değer hiyerarşileri, yani üstün ve zayıf şeklindeki hiyerarşik konumlamalar oluşturmaktadır (Warren, 1998). Modernizm, zihin ve beden, kültür ve doğa, dil ve maddesellik, erillik ve dişillik, akıl ve duygu gibi olumsuz bir ilişkiyle yapılandırılmış ikilikler üzerine kuruludur (Dolphijn ve van der Tuin, 2011). Ataerkil sistemin ve modernizme has ikiliklerin yarattığı eşitsizlikler bağlamında incelendiğinde, doğa ve kadınların tarih boyunca birbirlerine benzer şekilde nesneleştirilerek değersizleştirildiği öne sürülmektedir (Öztürk, 2020; Russell ve Bell, 1996). Plumwood'a (1986, s.120) göre, her ikisinin de geleneksel rolleri araçsal olup ya tamamen ya da büyük ölçüde başkalarına (kadınlar durumunda erkeklere ve doğa durumunda insanlara) olan faydaları açısından değerlendirilmektedir ve tahakküm uygulayan ile uygulanan arasındaki mesafeler, zıtlığa varan keskin ayrımlarla ifade edilmektedir.

Doğayı, kadınların toplumsal rolüne yakınlığı ile ele alan ekofeminizm, doğanın da tıpkı kadınlar gibi ataerkil zihniyet tarafından tarihsel kuşatma altında olduğu varsayımından yola çıkmaktadır. Batı modernizminde kadınlar kavramsal olarak doğa, beden ve duygu ile ilişkilendirilip erkekler kültür, akıl ve mantık ile bağlantılı (Momsen, 2000) görülürken kültürlerde de benzer anlayışlardan bahsetmek mümkündür (Banford ve Froude, 2015). Ataerkil ideolojinin doğaya hâkimiyeti, kadın hakları ve doğanın hakları için ortak bir zemin oluşturmaktadır. Modern dönemde Avrupa-Amerikan kültüründe, hayatta kalmak, biriktirmek veya estetik zevk için, insanların, sanayi ve kültür aracılığı yanında üzerinde eylemde bulunulabileceği bir alan olan "pasif" doğa görüşü (Martin, 1998), çağdaş sanayi toplumu ve baskın kapitalist söylem ile süregelen ve tüketim nesnesine indirgenen doğanın egemenlik altına alınması suretiyle ekonomik büyüme hedeflenmiştir (Bayat, 2015).

Din, teoloji, sanat ve edebiyatta görülen kadın ve doğa arasındaki sembolik ilişki ve değersizleştirme de ekofeminizmin konuları arasında yer almaktadır (Warren, 1998); bu kültürel alanlarda doğa "ana" bir kadın gibi üretken ve pasif güç olarak sembolleştirilmiş ve hem kadını hem de doğayı eril güç ve akla karşı zayıf ve yönetilmesi gereken varlıklar olarak konumlandırılmıştır. Ekofeminizm, cinsiyetçi ve doğacı dil arasındaki sembolik bağlantılara, yani, kadınları doğallaştırarak ve doğayı kadınsılaştırarak kadınları ve insan dışı doğayı aşağılayan dile karşı da eleştirel yaklaşmaktadır (Warren, 1998). Dil bilim açısından analizlerinde Berman (2001), kadınların ve doğanın tahakkümünün dil aracılığıyla yapılandırıldığını ve sürdürüldüğünü belirtirken örneğin; "toprağın tecavüzü", "bakir orman", "Toprak Ana" gibi yaygın ifadelerle doğayı temsil etmenin, kadınları ve doğayı nesneleştirmeye devam eden ataerkil ikilikleri ve hiyerarşik gelenekleri pekiştirdiğini, insanları birbirinden ve insan dışı dünyadan ayıran anlayışı kapsadığını öne sürmektedir

Ekofeminizm Yaklaşımları

Ekonomi, politika ve kültür birbirinden bağımsız değildir (Shiva, 2006, s. 5). Doğa ile kadın meseleleri arasındaki tarihi, sembolik ve kavramsal açılardan yapısal arasındaki bağlantıları ve paralellikleri merkeze alarak çevresel sorunları çözmeye yönelik eylemlerini Merchant (2005) liberal, kültürel, sosyal ve sosyalist feminizm olarak kategorize etmektedir.

İnsanların temelde rasyonel olduğunu savunan ve mevcut irrasyonel, eşitlik ve adalete imkân tanımayan çağdaş toplumun, bireysel haklar ve özgürlüklere dayalı reformunu savunan liberal görüşe (Jaggar, 1983) dayalı liberal ekofeminizm, erkek ve kadın kadar doğa yani insan dışı yaşam açısından da eşit var oluş hakları, sosyal olduğu kadar çevresel adalet ve sürdürülebilirlik perspektiflerini kapsamaktadır. Merchant (2005, s. 197) liberal ekofeminizmin, birbirleri ile bağımlılık ilişkisi içinde olan insan ve doğanın ilişkilerini mevcut yönetim yapıları içinde yeni yasalar ve düzenlemeler yoluyla değiştirmeyi amaçlayan reformist çevrecilik hedeflerine dayalı olduğunu ifade etmektedir. Öyle ki; mevcut yapıların doğaya bakış açısı ekosistemin sinerjik ilişkilerinin holistik olarak tanınmasına değil indirgeyici ve mekanik bir modele dayanmaktadır; nitekim doğa da tıpkı insan yapımı bir nesne gibi parçalanıp analiz ve dışsal müdahaleyle tamir edilebilir olarak

görülmektedir (Merchant, 2005, s. 236). Bu görüşün değiştirilmesi ile ekonomik, eğitim, sağlık ve benzeri yapısal sistemlerde erkeklerle eşit koşullara sahip olmayan kadınlar (Topgül, 2012) ve insan tahakkümü altındaki doğanın gelişme olanağı söz konusu olabilecektir.

Ekolojik yıkımın, piyasa ekonomisinin; kadınları ve doğayı birer kaynak olarak kullanmasından kaynaklandığını öne süren kültürel ekofeminizm, kadın-doğa bağlantısına daha derin bakış açısı getirmektedir (Carlassare, 2000). Bu yaklaşım, kültürlerarası ve tarihsel olarak kadınlar, erkeklerin aksine, fizyolojileri, toplumsal rolleri ve psikolojileri nedeniyle doğaya daha yakın görmekte ve ataerkil kültürün besleyici dünyayı, dışarıdan kontrol edilip onarılması gereken bir makine metaforuyla değiştirdiğini ve bu mekanizmanın, erkeklerin geliştirdiği ve kontrol ettiği teknoloji, bilim ve endüstri tarafından kurulduğunu öne sürmektedir (Merchant, 2005). Bu açıdan anti-teknoloji perspektifleri taşımaktadır. Kültürel ekofeminizme göre, ruhsalılık (spirituality) tarihsel, etik, epistemolojik, metodolojik, kavramsal ve teorik nedenlerle gereklidir; nitekim ruhsal bakış açısı esas olarak akla dayalı bir dünya görüşünden net bir ayrımı gerektiren ayrı bir vizyon veya tutumdur (Ottuh, 2021, s. 56).

Doğayı tahakküm altına alma fikrinin; insanın, insan üzerindeki tahakkümünden kaynaklandığını savunan sosyal ekoloji anlayışı doğrultusundaki sosyal ekofeminizm, neoliberal kapitalist pazar şekline dönüştürülmüş hayatı, ekonomik ve sosyal hiyerarşileri ile tüm tahakküm sistemlerinden arındırmanın gerekliliğini öngörür (Merchant, 2005). Sosyal ekofeminizm, cinsiyetler arası fizyolojik farklılıkların varlığını kabul ederken, sosyal hiyerarşide bu farklılıklara dayalı tahakküme karşıdır (Pierce, 2002). Erkekler ve kadınların, hem insanları hem de çevreyi koruma ve etik davranışlar sergileme yeteneğine sahip olduğunu öne süren bu görüşte, neoliberal kapitalist üretim ve bürokratik devletin gerektirdiği kamusal-özel ayrımını aşacak ve tüm sorumlulukların erkekler ve kadınlar tarafından eşit paylaşıldığı merkezizetsiz bir toplum amacı vardır (Hallock, 1997; Merchant, 2005).

Üretim ilişkileri ve toplum yapısı hakkındaki geleneksel Marxist görüşlere dayanan ve ikilikler yerine üretim ve yeniden üretim ile üretim ve ekoloji arasındaki diyalektik ilişkileri savunan sosyalist ekofeministler, neoliberal kapitalizmin kadına ve doğaya ham madde gibi bakmasını reddeder (Pierce, 2002; Hallock, 1997). Merchant (2005, s. 208) temel mantığın doğa ve insan doğasının, zaman içinde toplumsal ve tarihsel olarak inşa edilip insan pratiğiyle dönüşüme uğradığı ve doğanın, insanlar tarafından tahakküm altına alınacak pasif bir nesne değil sürdürülebilir ilişkiler geliştirilmesi gereken aktif bir özne olduğunu ifade etmektedir. Sosyalist ekofeminizm, kadın ve doğanın sömürsü sonucu oluşan yıkıma karşı adalet ve eşitlik arayışındadır (Banford ve Froude, 2015).

Tüm bu ekofeminizm akımlarının temelinde kadın/doğa retoriği bulunmaktaysa da ekonomik, sosyal, kültürel ve politik analizleri ve çözüm önerileri açılarından farklılıklar içermektedirler.

Ekofeminizm: Tüketim Toplumu, Doğa ve Kadın İlişkileri

Modern dönemde insanlar, arzularını bütün olarak tatmin etme arayışına girmişlerdir. Diğer yandan, tüketici kültüründe, arzunun dışavurumu olarak ortaya çıkan tüketim davranışlarının (Baudrillard, 1997) dayandığı modern tüketim olgusu, sadece ihtiyaçlara değil aynı zamanda arzulara dayanan bir olgudur. Doldurulması istenen boşluk, tüketim nesnelere yokluğundan ve biyolojik olmaktan çok kültürel olarak bağlamlanan sembolik arzularla şekillenmektedir (Bocock, 1997, s. 118). Arzular, arzulandan uzak olma ve ona ulaşamama durumunda şiddetlenmektedir (Belk vd., 2003); dolayısıyla arzuların tümünün tam olarak tatmin edilmesi insan yaşamının önemli motivasyon kaynağı olan daha iyi ve güzeli arayışın sonlanması anlamına gelebilirdi (Heller ve Feher, 1993). Tüketim kültüründe, birer tüketici olan bireyler, kültürel arayışlarında tüketim nesnelere yönelmekte ve bunları arzulamaktadırlar.

Tüketim toplumu tüketimde aşırılık, hız ve israfı karakterize edilmektedir (Bauman, 2007). Bauman'a (2007) göre hayatlarının akışkanlığı arttıkça, sürekli başka biri olma baskısı altındaki tüketicilerin daha fazla potansiyel tüketim nesnesine ihtiyaçları olurken ulaşılan aşırılık, muhtemelen hiçbir zaman yeterince

aşırı olmayacaktır. Neoliberal kapitalist ekonomide bir yandan üretim faaliyetlerinin artması, diğer yandan da pazarlama faaliyetleri ile çeşitlenen tüketim ürünlerine yönelik tüketim kültürünün güçlenmesi, artan dünya nüfusunu ile birlikte doğal ve kısıtlı kaynakların daha fazla kullanılması ile sonuçlanmıştır. Daha fazla üretim ve tüketim ile hızlanan ekonomik sistem, arzuları besleyebilmek için hızlı eskijen ve modası geçen ürünler ile artan sayıda yaşam tarzlarına yönelik yeniliklere yönelmiştir (Baudrillard, 2016). Tarıma elverişli ve ormanlık alanların olduğu yerlere kurulan üretim merkezleri genişledikçe doğa daha fazla insan egemenliği altına girmiştir. Özellikle, endüstriyel hayvancılığın doğa üzerindeki tahakkümü, iklime de doğrudan yansıtılmaktadır. Tüketmenin arzu ve özgürlük ile eş anlam kazanmasına bağlı olarak da akarsular, göller, denizler vb. kaynaklar daha yoğun tüketilmeye başlanmış, doğa kendi başına tüketim nesnesine, su gibi doğal kaynaklar da pazarlanabilir metalara dönüşmüştür.

İnsan eylemleri sonucu, çevrenin kirlenmesi ve iklim değişiklikleri, tüm canlıları etkilemektedir (Arwiangsa vd., 2024). Ancak iklim değişikliğinin etkileri Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) bulgularına göre bölgeler, nesiller, yaş, sınıflar, gelir grupları ve cinsiyetler arasında farklılık göstermektedir (Osman-Elasha, 2012, s. 54). Osman-Elasha (2012), iklim değişikliğinin etkilerinin, gelişmekte olan ülkelerdeki yoksul nüfusun, tarım gibi doğal kaynak sektörlerinde çalışanlar ile doğal kaynaklara daha bağımlı ve rolleri, sorumlulukları, karar verme, arazi ve doğal kaynaklara erişimleri, fırsatları ve ihtiyaçları açısından erkeklere göre daha zayıf konumda olan kadınlar olmak üzere, en savunmasız gruplarda daha belirgin olduğu vurgulamaktadır. Bu durum, mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve ekonomik farklılıkların iklim değişikliği bağlamında daha da derinleşebileceğini göstermektedir.

Dünyanın pek çok yerinde çevre sorunlarının etkisi yoksullar, gelişmemiş ülkeler, çocuklar ve kadınlar başta olmak üzere tüm insanları etkilemektedir. Çevre sorunları ile daha zorlu hâle gelen yiyeceğe erişim, ekonomik olarak gelişmemiş ve ırk, etnisite ve benzeri ayrımlara dayalı toplumsal diğer eşitsizliklerin yanı sıra cinsiyet eşitsizliği olan toplumlarda daha kötüdür (Demos ve Segal, 2016). Bu olgular doğrultusunda, 2015 Paris Anlaşması'nda da "İklim değişikliğinin tüm insanlığın ortak bir endişesi olduğunu kabul ederek, iklim değişikliğiyle mücadele etmek için harekete geçerken insan hakları, sağlık hakkı, yerli halklar, yerel topluluklar, göçmenler, çocuklar, engelli kişiler ve savunmasız durumdaki insanların hakları ile kalkınma hakkı ve cinsiyet eşitliği, kadınların güçlendirilmesi ve nesiller arası eşitliğe saygı gösterilmesi ve bunların teşvik edilmesi" prensipleri benimsenmiştir (United Nations Framework Convention on Climate Change [UNFCCC], 2016, s. 25) .

Gallo-Cruz'un (2022) da işaret ettiği gibi çok düzeyli perspektif, sistemik ekofeminist analiz için hayati önem taşımaktadır. İklim değişikliklerine neden olan ekolojik yıkımı dikkate alan ekofeminizm toksik atıklar, hayvan hakları, çevresel ırkçılık, besin güvenliği, sağlık, ormansızlaşma ve ekosisteme zarar veren tarımsal gelişme gibi önemli sorunlarla da ilgili olmuştur (Echegoyen-Sanz ve Martín-Ezpeleta, 2021; Pierce, 2002; Vareba ve Berebon, 2022). Gallo-Cruz (2022, s. 100) endüstrileşme sürecinin hayatı yok etmenin yanı sıra kimyasalların üretimi, tüketimi, silahlandırılması ve değiştirilmesini de içerdiğini, bu tür insanmerkezci eylemlerin ise örgütlenmiş toplumsal tahakküm ve hiyerarşi biçimlerinden kaynaklandığını öne sürmektedir. Neoliberal düzenin etkisiyle doğa üzerindeki tahakkümün belirginleşmesi, çevresel sorunlara olan yaklaşımı da dönüşüme uğratmıştır. Biyoçeşitlilik ve su gibi kaynaklar, toplumsal değerlerden ekonomik metalar hâline gelmiştir (Shiva, 2008, s. 15).

Üçüncü dalga feminizmle birlikte doğanın da ataerkil düzenin tahakkümü altında olduğunun kabulü temelinde gelişen ekofeminist hareket, iklim ve toprak sorunlarının yanı sıra hayvan endüstrilerinde yaşananların giderek gün yüzüne çıkması ile sürdürülebilirlik perspektifine dayalı hayvan refahçılığını da odağına almıştır. Tüketimin sürekli teşvik edildiği tüketim toplumlarında doğadaki sulak alanların, ağaçların, toprağın tüketilmesinin yanında hayvanlar da nesneleştirilerek varlıklarını tehdit edecek ve ekolojik yıkıma yol açacak boyutta tüketilmektedir. İnsanın, yenebilen hayvanları metalaştırması sonucu, yeryüzü ve hayvanlar ile olan ilişkisi de azalmaktadır (McLeod-Kilmurray, 2012, s. 72). İnsanmerkezci ve tüketim odaklı bakış açısı diğer canlıların ekosistem dengesini göz ardı etmektedir (Arwiangsa vd., 2024).

Evcil hayvanlar, hayvanat bahçesindeki hayvanlar, üzerinde test yapılan hayvanlar, yemek için öldürülen hayvanlar, vahşi yaşam hayvanları, insan davranışlarından etkilenmektedir (Fennell, 2022). Etinden, sü-tünden ve yünü için kitlesele ölçekte refahı yok edilen hayvanlar ve birer yumurta makinesine dönüştürülerek nesneleştirilen tavuklar ve ürün testleri için laboratuvar malzemesi hâline getirilen hayvan çeşitleri, endüstriyel kapitalizmin dünyanın birçok yerinde kolayca sömürdüğü hayvanlardır. Kadının nesneleştirilmesi olayı ile hayvanın nesneleştirilmesi olgusu yine insanmerkezci sömürü temellidir. Kadınlar ve hayvanlar, nasıl görüldükleri, nasıl pazarlanıp nihayetinde nasıl tüketildikleri açısından birbirine bağlıdır, nitekim her ikisi de hem mecazi hem de kelimenin tam anlamıyla tüketilebilir varlıklar hâline getirilmiştir (Denys, 2011, s. 44). Özellikle dişi hayvanların daha fazla sömürüldüğü endüstriyel sistemde, hayvanlara bir mal statüsü vererek onları kullanma ve onlara muamele etme biçimi, hayvanların acı çekmeden özgürce yaşama haklarını olanaksızlaştırmaktadır (Francione, 2008). Dişi hayvanların (yumurtlayan tavuklar, süt veren ve doğuran inekler gibi) daha fazla sömürü altında olması, ataerkil sistemin kadınları tahakküm altına alması ile ilişkilendirilmektedir (Adams, 2018; Denys, 2011).

Diğer yandan, ekofeministler küreselleşmenin önemli bir unsuru olan tüketimciliğin, çevre koruma da dâhil olmak üzere, kültürel ve sosyal değerlerin yerine ekonomik değeri önceliklendirmesinin, ekolojik ve ruhsal sağlık için gerekli olan çeşitlilik ve yaşamın birbirine bağlılığının göz ardı edilmesine yol açtığını öne sürmektedirler (Sydee ve Beder, 2001). Tüketim kültürünün gerek birey ve toplum gerekse doğa üzerinde yıkıcı sonuçlarına karşı etik, sorumlu (responsible) ve sürdürülebilir (sustainable) tüketim anlayışları geliştirilmektedir. Tüm bunlar, bireylerin tüketim kararların yalnızca kişisel ihtiyaçlar tarafından değil aynı zamanda çevresel, sağlık ve toplumsal etkilerinin farkındalığıyla da şekillenmesi gerekliliğini kabul etmektedir (Antil, 1984). Bu durum ise Giesler ve Veresiu'ya (2014) göre kişiselleştirme, yetkilendirme, yetkinlik kazandırma ve dönüşüm gibi süreçlerle tüketicileri ahlaki özneler olarak aktif bir şekilde şekillendirmeyi ve denetlemeyi gerektirmektedir.

Ataerkil ve neoliberal kapitalist ekonomik sistemlerin, ekonomik büyümeyi doğanın önüne koyarak çevresel yıkıma neden olmasına karşı cevap olarak gelişen ve ekofeminizmin de adil ve eşitlikçi alternatif ekonomik modellerle teşvik ettiği (Anurogo, 2023) sürdürülebilirlik kavramı, sadece insanlığın varoluşunu sürdürmesi hedefinin ötesine geçerek ekonomi, toplum ve çevre gibi temel boyutları kapsamaktadır. Birleşmiş Milletler tarafından 1987'de Brundtland Komisyonu'nda sürdürülebilir kalkınmanın temeli olarak kabul edilen sürdürülebilirlik perspektifi, mevcut ihtiyaçları karşılarken gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneklerini tehlikeye atmadan, küresel eşitliği başarmayı hedefler (United Nations Brundtland Commission, 1987). Brown ve diğerlerine göre (1987, s. 717) farklı alanlardaki sürdürülebilirlik tanımlarının ortak temaları dünya üzerinde insan yaşamının sürekli desteklenmesi, biyolojik kaynakların stokunun ve tarım sistemlerinin verimliliğinin uzun vadeli korunması, istikrarlı insan nüfusları, sınırlı büyüme ekonomileri, küçük ölçek ve kendi kendine yeterliliğe vurgu ile çevre ve ekosistemlerin kalitesinin sürekliliğidir.

Doğayı, varlığı insan ihtiyaçlarına hizmet etmeye adanmış bir dizi kaynak olarak gören insanmerkezci perspektifin aksine çevremerkezci perspektifi odağa alan ve sosyal adalet ve eşitliği de ön gören sürdürülebilir ekosistemlerin kurulması ekofeminizm akımlarının da merkezinde yer almaktadır (Merchant, 2005; Plumwood, 1993).

Sonuç

Ataerkil toplumda kadın, yaşamın üretim süreçleri ve günlük rutinlerinin yükünü taşımaktan sorumludur; su, yakıt, besin ve yem temini gibi temel ihtiyaçların karşılanması ve toprak üzerindeki geçim kaynaklarının sürdürülmesi gibi görevleri yerine getirir (Mies ve Shiva, 1993, s. 279). Ataerkil düzende öteki olan kadın, doğa ve hayvan kesişimi, sosyal adalet bağlamında değerlendirilebilmektedir. Feminizmin üçüncü dalgası bağlamında yükselen ekofeminizm, tüketimcilik, doğa ve kadın sorunlarını iç içe geçmiş bir şekilde ele alarak, günümüzün en acil sorunlarına alternatif bir çözüm önerisi sunmaktadır (örn. Saave, 2022; Mer-

chant, 2005). Neoliberal düzenin çevre üzerindeki serbestleştirdiği her türlü tahakküm, ekolojik yıkıma yol açabilmektedir. Örneğin; okyanuslardaki petrol arama faaliyetleri, akarsulara barajların inşa edilmesi, göllerdeki aşırı avlanma ve biyoçeşitliliğin yapısına yönelik tehditler, çevresel dengeyi olumsuz etkileyebilir. Ayrıca, endüstriyel tarımın verimlilik ve üretkenlik odaklı yaklaşımı, doğal kaynaklarının tükenmesine, yeraltı sularının aşırı kullanımına, erozyona ve biyoçeşitliliğin kaybolmasına neden olabilmektedir (Shiva, 2006, s. 32). Çevresel sorunların kökeninde yatan ataerkil ve neoliberal kapitalist sistemlerin kadınları da aynı şekilde mağdur ettiğini savunan ekofeminizm, bu iki sorun arasındaki derin bağlantıyı ortaya koymaktadır. Ekofeminizmin diğer çevresel hareketlerden ayrılan en belirgin özelliği, çevresel sorunlara kadın merkezli bir bakış açısıyla yaklaşması ve toplumsal cinsiyet eşitliği ile ekolojik sürdürülebilirlik arasındaki ilişkiyi vurgulamasıdır (Topgül, 2012). Bu yaklaşım, toplumsal cinsiyet, güç ve çevre konularında daha adil ve sürdürülebilir bir dünya vizyonu sunarak, mevcut sistemlerin yetersiz kaldığı noktalara dikkat çekmektedir (Madhavi ve Rao, 2023).

Çevresel sürdürülebilirliğin; tüketim, toplumsal cinsiyet, doğa ve hayvan bağlamlarında incelenmesi, farklı bakış açılarını bir araya getirebilir. Bu çerçevede, gelecekte Türkiye'nin farklı bölgelerindeki kadınların çevresel mücadeleleri, tüketimciliğe karşı tutumları ve ekofeminist perspektifleri üzerine derinlemesine alan araştırmaları yapılabilir. Bu sayede, yerel ekolojik sorunlar ve bu sorunlara kadınların bakış açıları incelenerek, ekofeminizmin yerelleştirilmesi için somut öneriler geliştirilmesi mümkündür. Ayrıca, tüketim kültürü, İslam ve ekofeminizm arasındaki ilişki, yerel bağlamlarda daha detaylı çalışılabileceği gibi pratik bağlamda ekofeminist perspektifle uyumlu sürdürülebilir tüketim ve yaşam pratikleri geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için çalışmalar yapılması de mümkün olabilir.

Kaynaklar

- Adams, C. J. (2018). Provocations from the field: Female reproductive exploitation comes home. *Animal Studies Journal*, 7(2), 1-8. Erişim adresi: <https://core.ac.uk/download/pdf/212721482.pdf>
- Anderson, P. S. (2006). *Feminism and philosophy*. (Ed.) Gamble S., *The Routledge Companion To Feminism And Postfeminism*, NY: Routledge, 3-14.
- Antil, J. H. (1984). Socially responsible consumers: Profile and implications for public policy. *Journal of Macromarketing*, 4(2), 18-39. <https://doi.org/10.1177/027614678400400203>
- Anurogo, D. (2023). Ecofeminism 5.0. *Multicultural Islamic Education Review*, 1(1), 36-51. <https://doi.org/10.23917/mier.v1i1.2828>
- Armentia, P. G. (2022). History of feminist thought: The birth and consolidation of the movement, *Analele Universității din Craiova. Istorie, Anul XXVII*, 2(42)/2022. <https://doi.org/10.52846/AUCSI.2022.2.10>
- Arwiangsa, S., Muarifuddin, M. ve Azi, R. (2024). The role of women toward the environment in Ainbo Movie: An analysis of ecofeminism. *ELITE: Journal of English Language and Literature*, 9(1), 72-85. <https://doi.org/10.33772/elite.v9i1.2671>
- Aslantürk, A. Y. (2018). Çevrenin siyasallaşmasında kadın ve doğanın dönüşümü: Ekofeminizm. *Social Science Development Journal*, 11(3), 312-324. <https://doi.org/10.31567/ssd.64>
- Banford, A. ve Froude, C. K. (2015). Ecofeminism and natural disasters: Sri Lankan women post-tsunami. *Journal of International Women's Studies*, 16(2), 170-187. Erişim adresi: <https://vc.bridgew.edu/jiws/vol16/iss2/11>
- Baudrillard, J. (1997). *Tüketim toplumu*, (çev. Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2016). *Tüketim toplumu söylenceleri yapıları* (Çev. Deliceçaylı, H. ve Keskin, F.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 8. Basım (La societe de consommation).
- Bauman, Z. (2000a). *Postmodernlik ve hoşnutsuzlukları* (Çev. Türkmen, İ.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2000b). *Liquid modernity*, UK: Polity Press.
- Bauman, Z. (2007). *Consuming life*, Polity Press, Cambridge: UK.

- Bayat, Ö. (2015). Ekoloji ve kadın. TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası. Erişim adresi: https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/01dc48239eed195_ek.pdf?dergi=HABER%20
- Belk, R. W., Ger, G. ve Askegaard, S. (2003). The fire of desire: A multisited inquiry into consumer passion. *Journal of consumer research*, 30(3), 326-351. <https://doi.org/10.1086/378613>
- Berman, T. (2001). The rape of mother nature? Women in the language of environmental discourse, *The ecolinguistics reader: Language, Ecology and Environment*, (Eds. Fill, A. ve Mühlhäusler, P.), N: Continuum, 258-269.
- Biklen, S., Marshall, C. ve Pollard, D. (2008). Experiencing second-wave feminism in the USA. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 29(4), 451-469. <https://doi.org/10.1080/01596300802410185>
- Bocock, R. (1997). Tüketim (çev. İrem Kutluk), Ankara, Dost Kitabevi Yayınları.
- Brown, B. J., Hanson, M. E., Liverman, D. M. ve Merideth, R. W. (1987). Global sustainability: Toward definition. *Environmental Management*, 11, 713-719. <https://doi.org/10.1007/BF01867238>
- Bullis, C. ve Glaser, H. (1992). Bureaucratic discourse and the goddess: Towards an ecofeminist critique and rearticulation. *Journal of Organizational Change Management*. <https://doi.org/10.1108/09534819210014878>
- Carlassare, E. (2000). Socialist and cultural ecofeminism: Allies in resistance. *Ethics and the Environment*, 5(1), 89-106. [https://doi.org/10.1016/S1085-6633\(99\)00025-X](https://doi.org/10.1016/S1085-6633(99)00025-X)
- Demos, V. ve Segal, M. T. (2016). Introduction to gender and food: From production to consumption and after, *Gender and Food: From Production to Consumption and After (Advances in Gender Research, Vol. 22)*, Emerald Group Publishing Limited.
- Denys, P. (2011). Animals and women as meat, *The Brock Review*, 12(1), 44-50. <https://doi.org/10.26522/br.v12i1.340>
- Dolphijn, R. ve van der Tuin, I. (2011). Pushing dualism to an extreme: On the philosophical impetus of a new materialism. *Continental Philosophy Review*, 44, 383-400. <https://doi.org/10.1007/s11007-011-9197-2>
- Eaglaton, T. (1999). Postmodernizmin yanılsamaları (Çev. Küçük, M.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (The Illusions of Postmodernism).
- Echegoyen-Sanz, Y., ve Martín-Ezpeleta, A. (2021). A holistic approach to education for sustainability: Ecofeminism as a tool to enhance sustainability attitudes in pre-service teachers. *Journal of Teacher Education for Sustainability*, 23(1), 5-21. <https://doi.org/10.2478/jtes-2021-0002>
- Evans, E. (2015). Feminist inclusivity. *The Politics of Third Wave Feminisms*. Gender and Politics Series. Palgrave Macmillan, London, 87-110. https://doi.org/10.1057/9781137295279_5
- Fennell, D. A. (2022). An animal welfare literacy framework for tourism. *Annals of Tourism Research*, 96, 103461. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2022.103461>
- Francione, G. L. (2008). Hayvan haklarına giriş çocuğunuz mu köpeğiniz mi? (Çev. Akman, R. ve Gen, E.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Introduction to Animal Rights Your Child or the Dog?).
- Gallo-Cruz, S. (2022). Awaiting spring and war: Insights from ecofeminism. *Deportate, esuli, profughe*, 49, 93-110. Erişim adresi: https://www.unive.it/pag/fileadmin/user_upload/dipartimento/DSLCC/documenti/DEP/numeri/n49/10_Gallo-Cruz.pdf
- Gamble, S. (2006a). Editor's introduction: The controversies of feminism, (Ed.) Gamble, S., *The Routledge Companion To Feminism And Postfeminism*, NY: Routledge, vii-viii.
- Gamble, S. (2006b). Postfeminism, (Ed.) Gamble S., *The Routledge Companion To Feminism And Postfeminism*, NY: Routledge, 36-45.
- Giesler M. ve Veresiu E. (2014). Creating the responsible consumer: Moralistic governance regimes and consumer subjectivity, *Journal of Consumer Research*, 41(3), 840-857. <https://doi.org/10.1086/677842>
- Gottdiener, M. (2005). Postmodern göstergeler (Çev. Cengiz, E., Gür, H. ve Nur, A.). Ankara: İmge Kitabevi. (Postmodern Semiotics).
- Hall, E. J. ve Rodriguez, M. S. (2003). The myth of postfeminism. *Gender & Society*, 17(6), 878-902. <https://doi.org/10.1177/0891243203257639>
- Hallock, S. A. (1997). Breaking through the silence: Towards an ecofeminist theory of international relations, University of Miami ProQuest Dissertations & Theses, 9805922. Erişim adresi: <https://www.proquest.com/docview/304354578?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true&sourcetype=Dissertations%20&%20Theses>
- Hekman, S. J. (2016). Toplumsal cinsiyet ve bilgi postmodern bir feminizmin öğeleri (Çev. Balkız, B. ve Tatlıcan, Ü.). İstanbul: Say Yayınları.

- Heller, A. ve Feher, F. (1993). Postmodern politik durum (Çev. Arğın, Ş. ve Akinhay, O.). "The Postmodern Political Condition". Ankara: Öteki Yayınevi.
- Hodgson-Wright, S. (2006). Early feminism, (Ed.) Gamble S., *The Routledge Companion To Feminism And Postfeminism*, NY: Routledge, 3-14.
- Hollows, J. (2012). Spare rib, second-wave feminism and the politics of consumption. *Feminist Media Studies*, 13(2), 268-287. <https://doi.org/10.1080/14680777.2012.708508>
- Huber, J. (1976). Toward a sociotechnological theory of the women's movement. *Social Problems*, 23(4), 371-388. <https://doi.org/10.2307/799849>
- Jaggar, A. M. (1983). *Feminist politics and human nature*, NY: Rowman & Littlefield.
- Maclaran, P. (2012). Marketing and feminism in historic perspective. *Journal of Historical Research in Marketing*. <https://doi.org/10.1108/17557501211252998>
- Madhavi, B. ve Rao, K. N. (2023). Decolonizing nature: An in-depth analysis of ecofeminism. *Journal of English Language and Literature*, 10(2), 138-144. <https://doi.org/10.54513/JOELL.2023.10214>
- Martin, E. (1998). Fluid Bodies, Managed Nature. In *Remaking Reality: Nature at the Millenium*. Eds. B. Willems-Braun and N. Castree. 64-83. London: Routledge.
- Marx, K. (1859/2019). On the materialist conception of history, *Ideals and Ideologies*, 10. baskı, ed. Ball, T., Dagger, R. ve O'Neill, D.I., NY: Routledge.
- McLeod-Kilmurray, H. (2012). Commoditizing nonhuman animals and their consumers: Industrial livestock production, animal welfare, and ecological justice. *Bulletin of Science, Technology & Society*, 32(1), 71-85. <https://doi.org/10.1177/0270467612444585>
- Merchant, C. (2005). *Radical ecology: the search for a livable world*, 2. baskı, NY: Routledge.
- Mies, M. (1980). Capitalist development and subsistence reproduction; rural women in India. *Bulletin of Concerned Asian Scholars*, 12(1), 2-14. <https://doi.org/10.1080/14672715.1980.10405557>
- Mies, M. (2007). Patriarchy and accumulation on a world scale revisited. (Keynote lecture at the Green Economics Institute, Reading, 29 October 2005). *International Journal of Green Economics*, 1(3-4), 268-275. <https://doi.org/10.1504/IJGE.2007.013059>
- Mies, M. ve Shiva, V. (1993). People or population: towards a new ecology of reproduction. *Ecofeminism*. Bloomsbury Collections, 19, 277-296.
- Mohai, P., Pellow, D. ve Roberts, J. T. (2009). Environmental justice. *Annual review of environment and resources*, 34(1), 405-430. <https://doi.org/10.1146/annurev-environ-082508-094348>
- Momsen, J. H. (2000). Gender differences in environmental concern and perception. *Journal of geography*, 99(2), 47-56. <https://doi.org/10.1080/00221340008978956>
- Munro, E. (2013). Feminism: A fourth wave? *Political Insight*, 4(2), 22-25. <https://doi.org/10.1111/2041-9066.12021>
- Ortner, S. B. (2022). Patriarchy. *Feminist Anthropology*, 3(2), 307-314. <https://doi.org/10.1002/fea2.12081>
- Osman-Elasha, B. (2012). In the shadow of climate change, *UN Chronicle*, 46 (4), 54 - 55. <https://doi.org/10.18356/5d941c92-en>
- Ottuh, P. O. O. (2021). Spiritual ecofeminism: Towards deemphasizing Christian patriarchy, *Abraka Journal of Religion and Philosophy*, 1(1), 51-72. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/361017322_SPIRITUAL_ECOFEMINISM_TOWARDS_DEEMPHASIZING_CHRISTIAN_PATRIARCHY
- Öztürk, Y. M. (2020). Ekofeminizme genel bir bakış: Kadınlar, doğa ve hiyerarşiler. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 81(Autumn), 705-714. <http://doi.org/10.29228/JASSS.45458>
- Pew Research Center (2024). Rising numbers of Americans say Jews and Muslims face a lot of discrimination, Nisan, Erişim adresi: <https://www.pewresearch.org/2024/04/02/rising-numbers-of-americans-say-jews-and-muslims-face-a-lot-of-discrimination/>.
- Pierce, T. (2002). Ecofeminism. Alemán, A. M. M. & Renn, K. A. (Eds.), *Women in higher education: an encyclopedia*. ABC-CLIO.
- Plumwood, V. (1986). Ecofeminism: An overview and discussion of positions and arguments, *Australasian Journal of Philosophy*, 64(sup1), 120-138, <https://doi.org/10.1080/00048402.1986.9755430>

- Plumwood, V. (1993). *Feminism and the mastery of nature*, NY: Routledge.
- Radford-Ruether, R. (1995). Ecofeminism: Symbolic and social connections of the oppression of women and the domination of nature. *Feminist Theology*, 3(9), 35–50. <https://doi.org/10.1177/09667350950000903>
- Russell, C. L. ve Bell, A. C. (1996). A politicized ethic of care: Environmental education from an ecofeminist perspective.
- Saave, A. (2022). Ecofeminism now. Left strategies for the covid pandemic and its aftermath. *transform! Yearbook 2022*, Merlin Press, 335-350.
- Salleh, A. (2003). Ecofeminism as sociology. *Capitalism Nature Socialism*, 14(1), 61-74. <https://doi.org/10.1080/10455750308565514>
- Shiva, V. (2008). Globalization from below: Ecofeminist alternatives to corporate globalization. *Globalization and environmental challenges: Reconceptualizing security in the 21st century*, Springer, 15-20.
- Shiva, V. (2010). Earth democracy: Beyond dead democracy and killing economies. *Capitalism Nature Socialism*, 21(1), 83-95. <https://doi.org/10.1080/10455751003655922>
- Shiva, V. (2006). *Earth Democracy: Justice, Sustainability and Peace*. London: Zed Books Ltd.
- Simons, M. A. (1979). Racism and feminism: A schism in the sisterhood. *Feminist Studies*, 5(2), 384–401. <https://doi.org/10.2307/3177603>
- Snyder, R. C. (2008). What is third-wave feminism? A New Directions Essay. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 34(1), 175–196. <https://doi.org/10.1086/588436>
- Snyder-Hall, R. C. (2010). Third-wave feminism and the defense of “Choice.” *Perspectives on Politics*, 8(1), 255–261. <https://doi.org/10.1017/S1537592709992842>
- Springer, K. (2002). Third wave black feminism? *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 27(4), 1059–1082. <https://doi.org/10.1086/339636>
- Statista (2024). How much do you personally worry about race relations?, Erişim adresi: <https://www.statista.com/statistics/1402769/share-of-americans-who-worry-about-race-relations-us/#:~:text=Share%20of%20Americans%20who%20worry%20about%20race%20relations%20U.S.%202015%2D2024&text=As%20of%202024%2C%2035%20percent,they%20worried%20a%20fair%20amount>.
- Sydee, J. ve Beder, S. (2001). Ecofeminism and globalism: A critical appraisal. *Democracy & Nature*, 7(2), 281-302. Erişim adresi: <https://ro.uow.edu.au/artspapers/31>
- Taş, G. (2016). Feminizm üzerine genel bir değerlendirme: Kavramsal analizi, tarihsel süreçleri ve dönüşümleri. *Akademik hassasiyetler*, 3(5). Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/269956>
- Taylor, C. (2024). Introduction: Why gender and animals?, *The Routledge Companion to Gender and Animals*, (ed.) Taylor C., NY: Routledge, 1-45.
- Thornham, S. (2006). Second wave feminism, (Ed.) Gamble, S. *The Routledge Companion To Feminism And Postfeminism*, NY: Routledge, 25-35.
- Tilly, L. A. (1994). Women, women’s history, and the Industrial Revolution. *Social Research*, 61(1), 115–137. Erişim adresi: <http://www.jstor.org/stable/40971024>
- Topgül, S. (2012). Kadın ve doğa ilişkisi: Ekofeminizm. *Sosyoloji Dergisi*, (27), 71-83. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/593794>
- United Nations Brundtland Commission, (1987). Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. Erişim adresi: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>
- United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) (2016). The Paris Agreement. Erişim adresi: https://unfccc.int/sites/default/files/resource/parisagreement_publication.pdf
- Vareba, D. D. ve Berebon, C. B. (2022). Ecofeminism reconceives feminism in potential ecological feminism. *AQUINO Journal of Philosophy*, 2(2). Erişim adresi: <https://www.acjoll.org/index.php/aquino/article/view/3191/3145>
- Wani, I. U., Khanday, I. N. ve Haseen, S. (2023). Ecofeminism or techno-centrism? Analysing the gender-environment concoction in the Anthropocene: a study of OECD countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(54), 115021-115036. <https://doi.org/10.1007/s11356-023-30598-2>

- Warren, K. J. (1998). Introduction to ecofeminism. In *environmental philosophy: From animal rights to radical ecology*; Zimmerman, M.E., Callicott, J.B., Clark, J., Warren, K.J., Klaver, I.J., Eds.; Pearson Prentice Hall: Upper Saddle River, NJ, USA, 1998.
- Warren, K. J., & Cheney, J. (1991). Ecological feminism and ecosystem ecology. *Hypatia*, 6(1), 179-197. <https://doi.org/10.1111/j.1527-2001.1991.tb00216.x>
- Weisel-Barth, J. (2019). Feminine issues and the relational turn: "The Girls Deserve More Respect". *Psychoanalytic Inquiry*, 39(2), 156-162. <https://doi.org/10.1080/07351690.2018.1561113>
- World Economic Forum (2024). *Global Gender Gap Report 2024*. Erişim adresi: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2024.pdf.
- Yuval-Davis, N. (2006). Intersectionality and feminist politics. *European Journal of Women's Studies*, 13(3), 193-209. <https://doi.org/10.1177/1350506806065752>

Araştırmacı Katkısı

İlk yazar literatür araştırması, çalışmanın tasarımı, araştırma probleminin geliştirilmesi ve makalenin yazılması sürecinde katkıda bulunmuştur. İkinci yazar araştırma probleminin geliştirilmesi, literatür araştırması ve makalenin yazılmasında katkıda bulunmuştur.

Extended Abstract

Purpose

In the 2020s, environment and gender studies have emerged as prominent topics within academic discourse. Ecofeminism, a subfield of feminism, has gained mainstream attention as a framework to analyze the intersection of patriarchy, women, and nature. This approach explores the interconnectedness of gender and environmental issues. The present study investigates the historical development of feminism and ecofeminism, with a particular focus on critiques of capitalism and patriarchal systems. It also examines the role of ecofeminism in sustainability efforts within consumer society. By adopting an academic perspective, ecofeminism provides valuable insights into the relationship between women and nature. The research aims to present the current state of ecofeminism, drawing on recent scholarly resources and contemporary examples.

Design and Methodology

This paper explores the intersection of feminism, ecofeminism, and sustainability discourses, with a particular focus on critiques of capitalism and patriarchy within consumer societies. To fully understand ecofeminism, it is crucial to first examine the waves of feminism that preceded it, as each wave offers insights into the evolving conditions of women and gender relations. Feminist waves provide subfields for evaluating women's status in different historical contexts. Within the framework of patriarchy, the exploitation of women mirrors the exploitation of nature, a parallel that ecofeminism seeks to highlight. Both women and nature are subjected to patriarchal violence and exploitation, and this intersection is central to ecofeminist theory. Understanding ecofeminism requires an analysis of environmental degradation through the lens of patriarchal structures.

This study traces the development of feminist movements, followed by the rise of ecofeminism and its critiques of consumer society and ecological degradation. Overconsumption, driven by capitalist systems, exacerbates environmental harm, linking capitalism directly to ecological destruction. Capitalist economic structures influence people's lifestyles, behaviors, and attitudes, and can be viewed as a product of patriarchal systems. In academic discourse, ecofeminism offers a framework for understanding societal conditions through the intersection of gender and environmental concerns.

This review aims to present the current state of ecofeminism by incorporating new scholarly sources and examples, which are essential for advancing the field, particularly in review studies. The paper concludes by offering recommendations for future research and practical applications, emphasizing the need for continued exploration of ecofeminism in both theoretical and practical contexts.

Findings

Feminism has evolved through distinct waves, each marking different periods of development. Since the emergence of the women's rights movement in the late 19th century, feminist activism has gained momentum globally, becoming a central topic of discourse. The exploitation of women within patriarchal systems was a foundational issue for the women's rights movement. While proponents of capitalist economic models argue that capitalism benefits all, in reality, it often proves exploitative, particularly for living beings on earth, and disproportionately affects women. Capitalism profits from nature by commodifying its resources, exploiting everything from oceans to wildlife. Ecofeminism critiques this dynamic, asserting that both women and nature are subjected to exploitation by patriarchal systems. The convergence of this exploitation is a key focus of ecofeminist thought.

The intersection of women and nature under patriarchy is marked by increasing environmental degradation, driven by profit motives that harm the ecological system. Climate change, for instance, exacerbates poverty and disproportionately impacts women, highlighting the link between gender inequality and environmental crises. In this context, ecofeminism addresses both gender and environmental sustainability. The destruction of biodiversity through activities like oil extraction, dam construction, and overfishing further illustrates the damaging effects of capitalist and patriarchal exploitation.

Environmental sustainability has become a prominent issue in academia, with growing attention to the intersection of gender and environmental concerns. The evolution of consumer societies in relation to environmental sustainability is closely tied to gender issues. From this perspective, ecofeminism emphasizes the importance of biodiversity and gender equality in achieving sustainable development. The degradation of the environment, coupled with the violence experienced by women under patriarchal systems, underscores the critical role of economic models in shaping ecological and social outcomes.

Research Limitations

The analysis focuses solely on these two dimensions—capitalist exploitation and patriarchal structures—as they relate to ecofeminism. Future research could expand the scope of ecofeminist inquiry to include other areas such as religion, cultural perspectives, lifestyle, and social justice. Exploring ecofeminism through these additional lenses would enrich its understanding and offer a more comprehensive view of its implications.

Implications

This study emphasizes ecofeminism's crucial role in advancing sustainability by examining the intersections of consumption, gender, nature, and animals. Future research could focus on women's environmental struggles in different regions of Turkey, their consumer attitudes, and ecofeminist views, offering insights for localizing ecofeminism. Exploring local ecological issues and women's perspectives could yield practical recommendations for sustainability. Ecofeminism helps illuminate the connections between women and nature, particularly as consumer societies impact the environment. Environmental sustainability is one of the mainstream issues in research area. For understanding the process of ecology, some researches focus on the nature. Especially, perspectives of the researches which is related local consumption could provide

benefits to literature. To evaluate gender studies in framework of nature can provide a visibility for intersection between woman and nature which makes ecofeminism. For looking at the earth as a whole, including people, animals, trees, water resources, can support to understand the interlines of the alives that live in the World. Consuming something coming from the nature can harmful for ecology, and could has an effect on, particularly, women directly. In this point, ecofeminism can be helpful for seeing the interconnections between woman and nature. Additionally, research on the relationship between consumer culture, Islam, and ecofeminism could further enhance understanding of sustainable living practices.

Originality/Value

The study historically examines the effects of neoliberal capitalism and patriarchal structures on nature and women within an ecofeminist framework, focusing on consumption and sustainability. It emphasizes the need to address sustainability practices in production and consumption processes from a gender intersectionality perspective, thereby guiding future research directions. By climate change, theme of "green" went viral in mainstream researches. As an intersection of woman and nature can be assessed a subtitle of gender and environment studies. Ecofeminism can evaluate in environmental sustainability studies for explaining climate change's impact on women and animals due to patriarchy. Because ecofeminism can be used for intersection of woman and animal as well. For these reasons, understanding of ecofeminism can highlight some researches related to environment, gender and animal.

Hava Taşımacılığında Algılanan Değerin Müşteri Memnuniyeti Üzerindeki Etkisi Üzerine Bir Meta-Analiz Çalışması

Şahap AKAN¹

Başyuru Tarihi: 03.10.2024

Kabul Tarihi: 29.01.2025

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu araştırmada hava taşımacılığı endüstrisinde yapılmış ve algılanan değer ile müşteri memnuniyeti arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmaların bulgularının meta analizi ile sentezlenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca bu ilişkinin yönünün dışında gücünün de ortaya çıkarılarak etki büyüklüğünün saptanması hedeflenmiştir. Bu çalışmada WOS veri tabanından PRISMA 2009 protokolü uygulanarak 163 çalışma arasından dâhil etme hariç tutma kriterleri ile birlikte 12 çalışma belirlenmiştir. Daha sonra her çalışmalardaki korelasyon katsayıları (r) belirlenerek Fisher r-z dönüşümü ve rastgele etkiler yöntemleri kullanılmıştır. Bunun sonucunda algılanan değer ile müşteri memnuniyeti arasında pozitif yönde ve güçlü bir ilişki olduğu saptanmıştır ($\beta = 0.548$, $p < .001$). Mevcut araştırma çeşitli çalışmaların bulgularını birleştirerek genel etki büyüklüğünü belirleyerek bu değişkenler arasındaki ilişkinin gücünü daha sağlam ve tutarlı bir biçimde ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hava Taşımacılığı, Meta Analizi, Algılanan Değer, Müşteri Memnuniyeti

¹ Dicle Üniversitesi, Sivil Havacılık Yüksekokulu, Havacılık Yönetimi Bölümü, sahap.akan@dicle.edu.tr, ORCID: 0000- 0002-4633-7683

A Meta-Analysis of the Impact of Perceived Value on Customer Satisfaction in Air Transportation

Şahap AKAN²

Submitted by: 03.10.2024

Accepted by: 29.01.2025

Article Type: Research Article

Abstract

This study aims to synthesize the findings of research in the air transportation industry that examines the relationship between perceived value and customer satisfaction through meta-analysis. It also intends to determine the strength of this relationship by calculating the effect size. A total of 12 studies were selected from the WOS database using the PRISMA 2009 guidelines from an initial pool of 163 studies based on the inclusion and exclusion criteria. Correlation coefficients (r) were extracted from each study and Fisher's r -to- z transformation and random effects methods were applied. The analysis revealed a positive and strong relationship between perceived value and customer satisfaction ($\beta = 0.548$, $p < .001$). By combining the findings of multiple studies, this research demonstrates the robustness and consistency of the relationship between these variables through the overall effect size.

Keywords: *Air Transportation, Meta-Analysis, Perceived Value, Customer Satisfaction*

JEL Kodu: M3

² Dicle University, Civil Aviation High School, Dept. of Aviation Management, sahap.akan@dicle.edu.tr, ORCID: 0000- 0002-4633-7683

Introduction

In today's rapidly changing world, human mobility has increased significantly, with people eager to reach their destinations as quickly as possible when traveling between cities or countries. As a result, air transportation has emerged one of the most efficient ways to meet this need. However, speed alone is not enough to satisfy customers (Suprpto and Oetama, 2023, p. 1493–1495). As the service industry has development, customer expectations have increased significantly, and poor service can lead to dissatisfaction, causing customers to turn to competitors (Tu, Li, & Chih, 2011; Tu, Lin, & Chang, 2011). This makes customer satisfaction (CS) essential, particularly in the air transportation sector, where competition is intense and profit margins are thin (Holloway, 2008, p. 7–10). Although all players in the industry strive to ensure passenger satisfaction, only a few manage to achieve consistently high levels. These successful companies view CS as a strategic tool and continually innovate to drive sustainable growth (Chien and Su, 2003, p. 345; N. Kumar, Scheer, and Kotler, 2000, p. 138). In today's competitive environment, where CS is paramount, innovations not only differentiate companies from the competition, but also create added value. At this point, satisfaction provides a competitive advantage and shapes perceived value (PV) – an important driver of CS (Bazan, 1998, p. 23; Flint, Blocker, and Boutin, 2011, p. 226-227). The relationship between CS and PV can be examined through the lens of expectancy-confirmation theory proposed by Oliver (1980). This theory posits that perceived value, defined as the balance between service benefits and costs, establishes expectations that subsequently influence satisfaction. Customers evaluate PV by comparing the quality of service they receive to the sacrifices they make (Zauner, Koller, and Hatak, 2015, p. 4). Therefore, no matter how effective a company's innovations may be, their impact is equally dependent on customer perceptions. By examining the relationship between PV and satisfaction, companies can better understand the effectiveness of their services and the lasting impression they make on customers (Andersen and Weisstein, 2019, p. 361; Shen, Xiao, and Wang, 2016, p. 20-21). Numerous studies have examined how PV is related to CS across different aspects of air transportation services (Hussain, Al Nasser, and Hussain, 2015; Janawade, Bertrand, Leo, and Philippe, 2015; Lee and Wu, 2011). However, these studies are conducted within specific contexts and focus on particular topics, providing valuable insights into air transportation. Given the complex structure of the aviation industry and the associated high customer expectations, systematically reviewing these studies is essential to enriching the body of knowledge in this field. Calculating the overall effect size of such studies is especially valuable for assessing the strength of the relationship and informing the development of new strategies. This requires methods such as meta-analysis, which provide more robust and generalizable results. Meta-analysis has rarely been applied within the aviation industry. For instance, Bakır (2023) investigated how service quality impacts CS, whereas Erturgut and Gürler (2023) examined the relationship between CS and loyalty. However, this study examines on the relationship between PV and CS. The unique aspect of examining the relationship between PV and CS lies not only in addressing service quality, but also in considering perceived cost-effectiveness more broadly. Rather than focusing exclusively on the long-term relationship between CS and loyalty, PV plays a key role in understanding the early stages of CS development. For this reason, emphasizing the connection between PV and CS is essential to developing value-based strategies that go beyond traditional, quality-based methods. The aim is to determine the true effect size of this relationship. Therefore, a meta-analysis was conducted to evaluate the variables in a more objective, rigorous and unbiased manner (Alfi, 2023, p. 69). The study addresses the following research questions:

1. Does PV have significantly impact on CS in the air transportation industry?
2. What is the effect size of the relationship between PV and CS as indicated by the existing literature?

The paper is organized as follows: Section 2 presents a review of the relevant literature, Section 3 outlines the research methodology, and Section 4 details the findings of the analysis. The final section explores the theoretical and practical implications of the study, as well as its limitations and suggestions for future research.

Literature Review

Perceived Value

PV is rooted in equity theory, where consumers compare their input/output ratio with that of the service provider (Adeola and Adebisi, 2014, p. 69). Although PV has various definitions, the commonly accepted definition is “the consumer’s overall assessment of the utility of a product based on perceptions of what is received and what is given” (Zeithaml, 1988, p. 14). According to this definition, PV can be viewed as a balance in which customers weigh the quality, benefits and other factors they receive against the price and other sacrifices they make (Mayr and Zins, 2012, p. 358). These sacrifices extend beyond monetary payments to encompass non-monetary factors, including stress, energy expenditure, and time loss (Rungsrisawat, Namdej, and Jermittiparsert, 2019, p. 300). Thus, PV is determined by the balance between perceived costs and benefits. In this context, it results from customers’ evaluation of the products or services they experience (Huang, 2023, pp. 4–5).

PV influences purchase behavior by shaping customers’ preferences for products and services (Choi, Huang, Choi, and Chang, 2020, p. 25). To maximize PV, companies should implement strategies aimed at enhancing it. These strategies can include activities such as offering discounts and reducing purchase time. Such initiatives are crucial for establishing a strong connection between the customer and the company, as their interactions generate value for the customer (Adeola and Adebisi, 2014, p. 69). At this point, companies should focus on addressing the real needs of consumers. Services developed with this approach can significantly increase customer PV. In this context, there are numerous innovation opportunities for airlines (Huang, 2023, p. 3). Although various initiatives have been undertaken to increase PV, identifying and measuring post-purchase PV is essential for a comprehensive evaluation. In this context, researchers have developed several scales to measure PV. A prominent example is the PERVAL scale by Sweeney and Soutar (2001, p. 216), which consists of 19 items categorized into 4 dimensions: quality, emotional, price and social value. Over time, different scales have emerged for different sectors. For example, a 22-item scale was developed to measure the PV of sports services, focusing on social, functional, emotional and economic value (Sevilmiş, Özdemir, García-Fernández, and Zhang, 2024, p. 15). Similarly, the MVAL-SCALE, developed to measure PV in mobile commerce, covers the dimensions of utilitarian, interaction and credibility (Dastane, Goi, and Rabbane, 2023, p. 18). When looking at the aviation sector, it is noticeable that no industry-specific scale has yet been developed. However, PV in air transportation has been assessed by adapting scales from other studies. These adaptations are tailored to the unique dynamics of the sector and allow researchers to explore the relationship between PV and other variables. Studies on PV in air transportation have considered factors such as expectations (C. F. Chen, 2008), service quality (Boonchunone, Nami, Tus-u-bul, Pongthavornvich, and Suwunnamek, 2021; L. Chen, Li, and Liu, 2019; Choi et al., 2020; Hapsari, Clemes, and Dean, 2016) and brand awareness (L. Chen et al., 2019) as antecedents of PV. In other ways, word of mouth (Gürler and Ertugut, 2018; Mayr and Zins, 2012; Pappachan, 2023), loyalty (Boonchunone et al., 2021; Llach, Marimon, del Mar Alonso-Almeida, and Bernardo, 2013; Mayr and Zins, 2012), reputation (Mayr and Zins, 2012), satisfaction (Adeola and Adebisi, 2014; C. F. Chen, 2008; Choi et al., 2020; Gürler and Ertugut, 2018; Hapsari et al., 2016; Mayr and Zins, 2012; J.-W. Park, Robertson, and Wu, 2006), image (J.-W. Park et al., 2006) and repurchase intention (L. Chen et al., 2019) are observed as consequences of PV. The literature review shows that the relationship between PV and CS is frequently studied. Therefore, a meta-analysis of these variables is expected to provide important insights.

Customer Satisfaction

CS is a critical factor for success in competitive markets. It is considered a fundamental performance standard for organizations striving to achieve their goals (Hussain et al., 2015, p. 167). In recent years, this topic has attracted significant attention in the literature. Conceptually, CS is a cognitive response resulting from the evaluation of a purchased service along with its cost (E. Park et al., 2019, p. 371). Satisfaction varies

depending on the service received and individual perception. Generally, satisfaction arises when a product or service meets the customer's needs, while dissatisfaction arises when those needs are not met. (Khan and Khan, 2014, p. 64).

CS can be further understood through expectancy disconfirmation theory (Oliver, 1980, p. 460). According to this theory, consumers form certain expectations before purchasing a product or service (e.g. an airline service). These expectations serve as a standard against which the actual service is compared. As a result, consumers may experience confirmation (satisfaction) positive confirmation or disconfirmation depending on the outcome (Sezgen, Mason, and Mayer, 2019, p. 66).

The slogan "The customer is always right" is often heard in everyday life and underlines the importance of high CS. It is not enough to satisfy customers to a certain degree, but they must be extremely satisfied. Achieving this can foster long-term relationships and result in customer loyalty (Hussain et al., 2015, p. 167). It is crucial to remember that CS is dynamic and can change over time, so regular evaluation is essential. If expectations are not continually met, customer attrition can occur. To avoid this, companies must regularly measure customer expectations (Khan and Khan, 2014, p. 64). Various methods are used to measure CS, particularly in the airline industry, where approaches such as the logit model (Agarwal and Gowda, 2021; An and Noh, 2009), machine learning (S. Kumar and Zymbler, 2019; Mirthipati, 2024) and structural equation models (Farooq, Salam, Fayolle, Jaafar, and Ayupp, 2018; Hussain et al., 2015; Şimşek and Demirbağ, 2017) multiple criteria decision analysis (Chou, Liu, Huang, Yih, and Han, 2011; Tsafarakis, Kokotas, and Pantouvakis, 2018) are used. These methods not only evaluate current satisfaction levels, but also predict future trends.

In the air transportation industry, measuring CS is critical for five main reasons. First, it improves communication with passengers from different customer segments. Second, it evaluates whether the services meet expectations. Third, areas with potential for improvement are identified. Fourth, it enables airlines to evaluate their strengths and weaknesses relative to their competitors. Finally, increased CS also increases employee motivation (Lucini, Tonetto, Fogliatto, and Anzanello, 2020, p. 2).

Method

Meta-Analysis

This study used meta-analysis, a quantitative method for systematically analyzing and comparing results from different studies, to examine the relationship between PV and CS and reveal the true relationships between these variables. Its importance lies in providing a quantitative basis for selecting variables and understanding their relationships for future research based on a comprehensive literature review (Zhu, Liu, and Dong, 2022, p. 271).

Meta-analysis systematically combines different studies into a single design (Dekkers, 2018, p. 658). This approach helps determine whether variations in effect sizes are attributable to a single population effect by combining effect sizes from multiple studies (Alfi, 2023, p. 69). Essentially, it is a statistical analysis that aims to produce generalizable results through the synthesis and reinterpretation of results from multiple studies (Atalay, 2019, p. 434). This process allows for the elimination or reduction of errors within a single study, and by minimizing interpretive discrepancies between studies, more universal conclusions can be drawn (Zhu et al., 2022, p. 271). Studies included in a meta-analysis must meet certain criteria. Studies must be primarily experimental as meta-analyses cannot be used to summarize theoretical research (Atalay, 2019, p. 434). The methodology can be applied to different areas such as medicine and tourism and the results can be transferred to a broader context.

To conduct a meta-analysis, several steps must be followed. First, the research question is defined, followed by a thorough literature search. The data collected is then coded and statistically evaluated and the results are finally discussed.

Inclusion and Exclusion Criteria

The research included studies that examined the relationship between PV and CS in the air transportation industry. Since the 1980s, with increasing competition in air transportation, customer perceptions of services developed with a customer-centric approach have been measured. Therefore, the research focuses on studies conducted between 1980 and 2024 and published in the Web of Science (WOS) database. Peer-reviewed articles and book chapters within this time frame were included. In addition, proceedings and review articles were excluded, and only full-text studies written in English were included.

Data Collection

Literature review studies often encounter biases or gaps in identifying all relevant research. The PRISMA protocol, developed in 2009, is used to minimize this. This protocol systematically identifies studies based on inclusion and exclusion criteria, ensuring a comprehensive scan of relevant research to answer specific questions (Rethlefsen et al., 2021, p. 2). The PRISMA protocol was also used in this review. It serves as a guide for authors to transparently document what they have done, found and planned as part of a review (Sarkis-Onofre, Catalá-López, Aromataris, and Lockwood, 2021, p. 1).

Studies were retrieved from the WOS database, which was selected for its ease of accessibility, access and indexed content. After logging in to WOS, the following search terms were used (“customer satisfaction” or “satisfaction” or “consumer satisfaction” or “passenger satisfaction”) AND perceived value AND (“airline industry” or “airline” or “air transportation” or “aviation” or “aviation industry” “airways”). The search covered the years 1980 to 2024 and resulted in 163 documents. A duplication test was conducted to eliminate duplicate documents. The results were exported from WOS and uploaded to Mendeley to ensure that no duplicates remained. Proceedings and reviews were then excluded, focusing only on studies written in English. After applying the necessary filters, 145 studies remained. Each study was then manually reviewed according to systematic criteria. In order to ensure a systematic approach to this review, a specific set of criteria must be followed. The literature review showed that the criteria were comprehensively addressed in Bakır’s (2023, p. 237) study. In this study, the same criteria were applied to determine which studies to include:

- * If a correlation coefficient was not reported, the coefficient of determination (R^2) was converted to (r)
- * The validity and reliability of the scales used were ensured.
- * Variables were analyzed unidimensionally. For multidimensional operationalization, the correlation coefficient of the general components had to be provided.
- * Sample sizes were reported in the included studies.

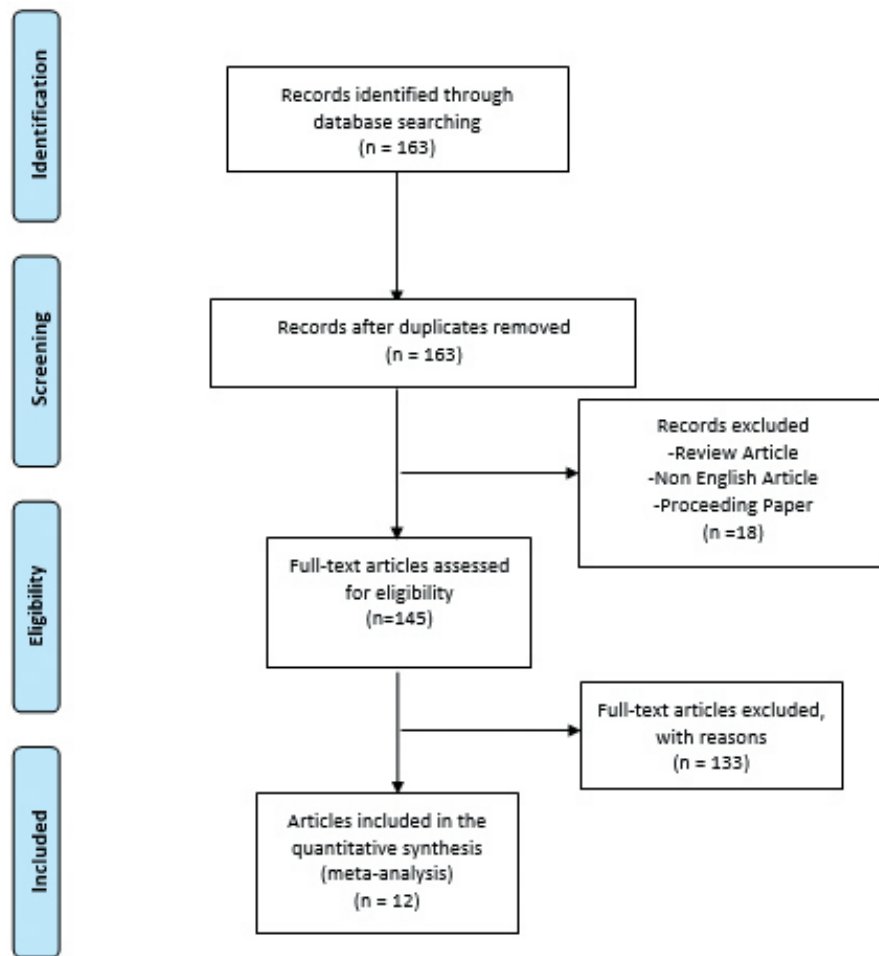

Figure 1. The Prisma Process

Based on these criteria, 12 studies were selected from the original pool of 145 studies for inclusion in the meta-analysis. It is generally accepted that the inclusion of at least three studies in a meta-analysis is sufficient, and it is considered adequate if the total sample size exceeds 999 (Herbison, Hay-Smith, & Gillespie, 2011, p.145; Okan, 2024, p.201). Therefore, the selection of 12 studies is considered appropriate for this research. Furthermore, the inclusion of 12 studies increases the validity and reliability of the findings and allows a more comprehensive view of the results. The selected studies, along with their correlation coefficient (r) values and sample sizes, are listed in Table 1.

Table 1

Selected Studies on the Correlation Between Perceived Value and Customer Satisfaction

	PERCIEVED VALUE	SATISFACTION	Correlation Coefficient (r)	Sample
(Shen et al., 2016)	Perceived Value	Passenger Satisfaction	0.438	642
(Andersen and Weisstein, 2019)	Perceived service value	Passenger satisfaction	0.690	186
(Wehner, López-Bonilla, and López-Bonilla, 2022)	Perceived value	Customer satisfaction	0.437	1523
(Lee and Wu, 2011)	Perceived service value	Service Satisfaction	0.470	715
(Han, Yu, and Kim, 2018)	Perceived value	Satisfaction with airport duty-free shopping	0.629	375
(Forgas, Palau, Sánchez, and Huertas-García, 2012)	Offline Perceived value	E-satisfaction	0.302	1203
(Luo and Lee, 2011)	Perceived service value	Service Satisfaction	0.470	715
(Bezerra and Gomes, 2019)	Perceived Value	Passenger Satisfaction	0,062	335
(Choi et al., 2020)	Perceived Value	Satisfaction	0.784	556
(Janawade et al., 2015)	Perceived value of the alliance	Satisfaction (with respect to the alliance)	0.429	97
(Yuan et al., 2021)	Perceived Value	Passenger Satisfaction	0.630	1345
(Hussain et al., 2015)	Perceived Value	Satisfaction	0.378	253

Analysis and Findings

Data Analysis

The meta-analysis of the selected studies was conducted using the Jamovi program. Jamovi was chosen for its accessibility as a free program and its user-friendly interface, which makes it easier for researchers to conduct meta-analyses. To enable meta-analyses in Jamovi, the MAJOR plugin, which is also available free of charge, was installed. Several key analyses were performed using this open-source statistical software, including publication bias assessment, heterogeneity testing, and application of the random effects model.

Publication Bias Assessment

Meta-analyses can be affected by publication bias, where studies with significant results are more likely to be included, while those with non-significant results may be excluded. Such selective inclusion can distort the overall effect size, potentially inflating or underestimating the true effect (Erturgut and Gurler, 2023, p. 5). This study used several techniques to assess publication bias, including the funnel plot, fail-safe N, Begg and Mazumdar rank correlation, Egger's regression, and trim and fill tests. These methods help ensure a more comprehensive and unbiased representation of the studies included in the meta-analysis.

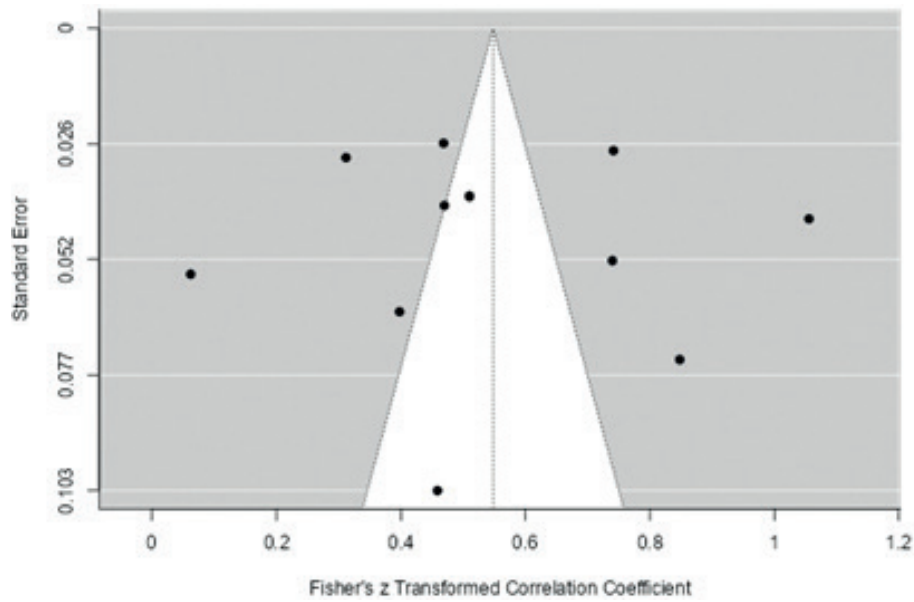

Figure 2. Representation of Publication Bias Through a Funnel Plot

A funnel plot is a visual tool for assessing publication bias, with the dots representing individual studies and providing insight into the symmetry and distribution of the data, thereby indicating the presence of bias (Terrin, Schmid, and Lau, 2005, p. 894). In this study, no visible signs of publication bias were observed when examining the funnel plot. The variations observed between studies appeared to be reasonable and within expected limits. This suggests that the results are balanced and reliable. However, as the funnel plot alone does not provide a definitive assessment of publication bias, other tests were used in this study to ensure robustness.

Table 2

Publication Bias Assessment

Test Name	value	p
Fail-Safe N	9186.000	<.001
Begg and Mazumdar Rank Correlation	0.108	0.630
Egger's Regression	-0.039	0.969
Trim and Fill Number of Studies	0.000	

Note: Fail-safe N Calculation Using the Rosenthal Approach

Table 2 shows the results of the tests used for publication bias assessment, with the exception of the funnel plot. The Fail-Safe N test estimates how many studies with null or negative effect sizes would need to be included in the meta-analysis to invalidate its results (Fragkos, Tsagris, and Frangos, 2014, p. 2). According to Rosenthal's Fail-Safe N approach, 9,186 studies would need to be added to invalidate the significance of this meta-analysis. This large number suggests that the results of the study are robust and not affected by publication bias. The Begg and Mazumdar rank correlation test assesses the relationship between effect sizes and standard errors (Cassey, Ewen, Blackburn, and Møller, 2004, p. 452). For this test, a p-value of 0.05 or lower in this test indicates a statistically significant relationship between effect sizes and standard errors, suggesting the potential presence of publication bias (Begg & Mazumdar, 1994, p. 1095). The test showed a very low correlation coefficient of 0.108 and a non-significant p-value of 0.630, indicating no evidence of publication bias. Egger's regression test evaluates the asymmetry of the funnel plot to detect publication bias (Ye, Huai, Ding, Chen, and Sun, 2013, p. 8785). The p-value of this test was 0.969, which is greater than 0.05, indicating no significant asymmetry and therefore no publication bias (Okan, 2024b, p. 203). In addition,

the coefficient of -0.039, which is very close to zero, suggests that the funnel plot is highly symmetric. Finally, the Trim and Fill test estimates how many studies are missing from the funnel plot to ensure symmetry (Duval and Tweedie, 2000, p. 456–457). The analysis found zero missing studies, indicating that no studies are missing, further supporting the absence of publication bias. In summary, the combination of a high fail-safe N, the non-significant results of the Begg and Mazumdar and Egger's regression tests, and the zero Trim and Fill number strongly suggests that there is no or minimal publication bias in this meta-analysis.

The heterogeneity test is an important part of meta-analysis and serves as a key factor in interpreting research findings and ensuring the reliability of the results (Friede, Röver, Wandel, and Neuenschwander, 2017; Kulinskaya, Dollinger, and Bjørkestøl, 2011). This test assesses the extent to which the effect sizes of the included studies differ, thus revealing the consistency or inconsistency of the findings. It also helps to determine whether a fixed-effects or random-effects model should be used in the meta-analysis. Therefore, the heterogeneity test plays an important role in selecting the appropriate model and improving the quality of the meta-analysis (Borenstein, 2023, p. 1–3).

Table 3

Heterogeneity Statistics

Tau	Tau²	I²	H²	df	Q	P
0.258	0.0666 (SE= 0.0295)	97.68%	43.021	11.000	389.911	<.001

Table 3 shows the results of the heterogeneity statistics. Tau and Tau² are commonly used to measure heterogeneity. Tau² estimates the variance in effect sizes across studies, while Tau is the standard deviation of this variance (Swargiary and Kadali, 2023, p. 6). In this study, the Tau² value of 0.0666 indicates some heterogeneity, although it is not extremely high. The Tau value of 0.258 reflects the average deviation of the study effects from the overall mean effect size. I² measures heterogeneity as a percentage and indicates how much of the total variation in effect size is due to heterogeneity rather than chance (Naaktgeboren et al., 2016, p. 6). In this case, an I² value of 97.68% suggests that almost all of the variation between studies is due to heterogeneity, which means that there are significant differences in the study results. H² assesses the proportion of heterogeneity that is due to true differences between studies rather than sampling variability (Xu, Deng, Xu, and Gu, 2024, p. 8). An H² value greater than 1 indicates heterogeneity, and in this study the H² value of 43.021 suggests that a substantial proportion of the variation is due to real differences between studies rather than random chance. Finally, the Q test assesses whether the observed heterogeneity is statistically significant (Erdoğan and Kanık, 2011, p. 75). In this study, the Q-test results (Q (11) = 389.911, p < .001) indicate significant heterogeneity (Xu et al., 2024, p. 8). The threshold value for 11 degrees of freedom at the .05 significance level (χ^2) is 22.362, confirming that the heterogeneity is statistically significant. Given the high heterogeneity observed, the random effects model was considered appropriate for this meta-analysis. The results of the Tau², I², H², and Q tests together indicate considerable variability between studies, suggesting that the differences are due to real variation in research results rather than random sampling error.

Random Effects Model

The distribution of data in the study determines the analysis model to be applied. A random effects model is used for heterogeneous data distributions, while a fixed effects model is applied for homogeneous data distributions (Okan & Ağaç, 2023, p. 383). The relationship between PV and CS was analyzed using the random effects model, which combines effect sizes from various studies to calculate a reliable average. This model considers variability across studies by assigning weights to each, enabling a more precise estimation of the average effect size (Benligül, Bektaş, and Arslan, 2022, p. 91). This study investigated effect sizes that represent the relationship between PV and CS, using correlation coefficients to quantify the effect size. Effect

sizes reflect the strength of the relationship between two variables, and their interpretation depends on the size. According to Cohen et al. (2007), an effect size of 0-0.10 indicates a small effect, 0.10-0.30 a modest effect 0.30-0.50 a moderate effect 0.50-0.80 a strong effect, and ≥ 0.80 a very strong effect.

Table 4

Random Effect Model

	Estimate	SE	Z	p	CI Lower Bound	CI Upper Bound
Intercept	0.548	0.0760	7.21	<.001	0.399	0.697

Note. Tau² Estimator: Restricted Maximum-Likelihood

Table 4 presents the results of the effect size calculations using the random effects model. The overall effect size was found to be 0.548 and ranges from 0.50 to 0.80, suggesting a strong effect. Consequently, the results of the meta-analysis show a robust association between PV and CS.

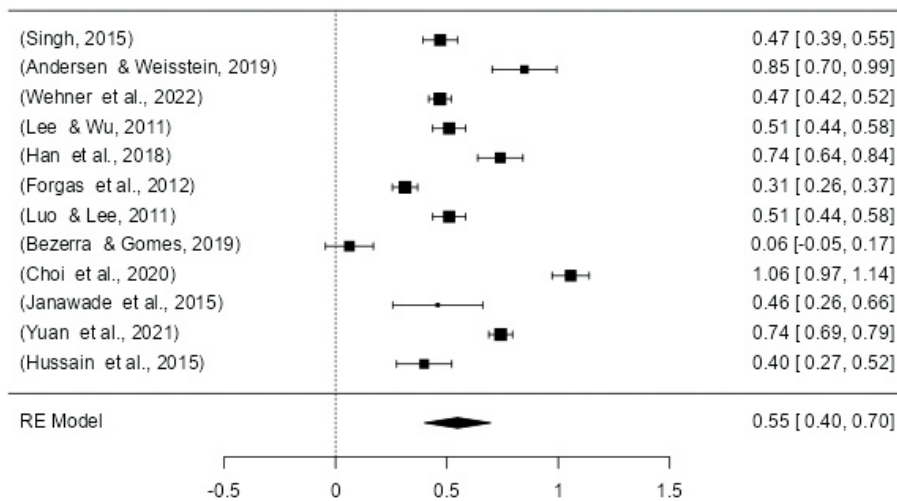

Figure 3. Forest plot

The forest plot visually represents the effect sizes of each individual study. Each row in the plot represents a study and shows the effect size (black square) and associated confidence interval (black bar). Effect sizes range from 0 to 1, and the forest plot provides a visual comparison of these values (Lewis and Clarke, 2001, p. 1479). Choi et al. (2020) show a high effect size of 1.06 [0.97, 1.14], indicating a very strong relationship between PV and CS in their results. In contrast, Bezerra and Gomes (2019) report a much smaller effect size of 0.06 [-0.05, 0.17], indicating a weak or negligible effect. In terms of confidence intervals, studies with narrower confidence intervals have more reliable results (Andersen and Weisstein, 2019), while those with wider intervals indicate less certainty in the findings (Bezerra and Gomes, 2019; Janawade et al., 2015). At the bottom of the forest plot is the overall effect size and confidence interval, which in this study was calculated as 0.55 [0.40, 0.70]. This overall result aligns with the findings of the random effects model, further reinforcing the conclusion of a strong relationship between PV and CS.

Conclusion

The study contributes to the literature by providing an industry-specific perspective, examining the relationship between PV and CS within the air transportation industry. The effect size of 0.548 highlights the central role of PV in enhancing CS and strengthens the applicability of theoretical models in this context. These findings are also consistent with previous studies (C. F. Chen, 2008; Lopentus & Erdiansyah, 2020; Okan, 2024b, 2024a). The results enrich the literature in several ways. First, the identification of

an effect size of 0.548 highlights the significant role of PV in shaping CS. These findings are consistent with Zeithaml's (1988, p. 4) theoretical models, which suggest that customers continually evaluate the cost of a product or service against the benefits received, ultimately resulting in satisfaction or dissatisfaction. Zeithaml points out that customer value is a primary driver of satisfaction, and this study confirms the validity of this argument. Secondly, the findings support the expectancy confirmation theory of CS, which posits that satisfaction is largely based on customer expectations (Oliver, 1980, p. 460). Since PV is a critical factor in shaping these expectations, the theory suggests that PV directly affects CS. As PV increases, CS also increases. This study is notable for quantifying the effect size of this relationship in the air transportation industry. Third, the relationship between PV and CS also supports models that emphasize the role of value-based approaches in influencing satisfaction. For example, the value-satisfaction-loyalty chain model argues that PV drives satisfaction, which in turn influences post-purchase behavior, including loyalty. In particular, it is emphasized that increased CS promotes loyalty (Gallarza, Arteaga-Moreno, Del Chiappa, & Gil-Saura, 2016; Gallarza, Arteaga, & Gil-Saura, 2019; Gallarza, Gil Saura, & Arteaga Moreno, 2013). In this context, PV can be considered a key lever for increasing satisfaction in the airline industry.

The research provides valuable insights for both airport and airline managers. By providing a broader perspective on the relationship between PV and CS, the study provides managers with comprehensive information to implement improvements in various areas. These efforts should focus on increasing CS through a value-based approach, which includes strategies such as value pricing and loyalty programs. Looking at processes from the perspective of value creation offers opportunities in all areas of the air transportation industry. For instance, value-based pricing can contribute to profitability by improving the customer experience. Moreover, introducing new experiences that deliver value to customers can increase PV while meeting their needs and desires. In addition, offering various promotions and benefits through loyalty programs can strengthen long-term relationships with customers, further increasing PV. A customer-centric approach, particularly in areas that involve direct contact with passengers, is essential to effectively communicate value. By focusing on these areas, PV can be increased, leading to higher CS. This in turn can help maintain a competitive advantage and improve profitability.

As with any research, this study has certain limitations. First, it focuses exclusively on the air transportation industry and only includes English full-text articles and book chapters available in the WOS database. Future studies that include studies in other languages and from other databases are essential to obtain more comprehensive results. In addition, extending the research to other sectors such as tourism, banking and retail would lead to a more comprehensive understanding of the relationship between PV and CS. Secondly, this study only focuses on the relationship between PV and CS. Future research could explore the influence of other variables, such as trust, on CS. Factors such as business model, culture and gender could also be investigated as potential moderator variables to assess their impact on CS. Thirdly, this study used the Jamovi program for the meta-analysis. While Jamovi is sufficient for basic meta-analysis purposes, more complex analyses may require additional software. Programs such as Stata and R could expand the scope of the analyses and provide more detailed and nuanced results.

Reference

- Adeola, M. M., & Adebisi, S. O. (2014). Service quality, perceived value and customer satisfaction as determinant of airline choice in Nigeria. *International Letters of Social and Humanistic Sciences*, 20, 66–80. <https://doi.org/10.18052/www.scipress.com/ilshs.20.66>
- Agarwal, I., & Gowda, K. R. (2021). The effect of airline service quality on customer satisfaction and loyalty in India. *Materials Today: Proceedings*, 37(2, SI), 1341–1348. <https://doi.org/10.1016/j.matpr.2020.06.557>
- Alfi, C. F. (2023). A meta-analysis of the relationship between religiosity and saving behaviour. *International Journal of Banking and Finance*, 18(1), 67–94. <https://doi.org/10.32890/ijbf2023.18.1.4>
- An, M., & Noh, Y. (2009). Airline customer satisfaction and loyalty: Impact of in-flight service quality. *Service Business*, 3(3), 293–307. <https://doi.org/10.1007/s11628-009-0068-4>

- Andersen, P., & Weisstein, F. L. (2019). The effects of airline mergers on consumers' perceptions of services and behavioral responses. *Journal of Consumer Affairs*, 53(2), 355–381. <https://doi.org/10.1111/joca.12192>
- Atalay, M. Ö. (2019). Örgütsel bağlılık ve örgütsel adalet arasındaki ilişkinin meta analiz yöntemiyle incelenmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 430–444. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/45617/568171>
- Bakır, M. (2023). The relationship between service quality and customer satisfaction in the airline industry: A meta-analysis study. *Measuring Consumer Behavior in Hospitality for Enhanced Decision Making*, 230–250. <https://doi.org/10.4018/978-1-6684-6607-0.ch011>
- Bazan, S. (1998). Customer service and satisfaction: Competitive advantage and beyond. *New England Journal of Entrepreneurship*, 43(March), 1–9.
- Begg, C. B., & Mazumdar, M. (1994). Operating characteristics of a rank correlation test for publication bias. *Biometrics*, 50(4), 1088–1101.
- Benligül, E. M., Bektaş, M., & Arslan, G. (2022). Understanding and interpreting meta-analysis: Recommendations for nurses. *E-Journal of Dokuz Eylül University Nursing Faculty*, 15(1), 86–98. <https://doi.org/10.46483/deuhfed.872337>
- Bezerra, G. C. L., & Gomes, C. F. (2019). Determinants of passenger loyalty in multi-airport regions: Implications for tourism destination. *Tourism Management Perspectives*, 31, 145–158. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2019.04.003>
- Boonchunone, S., Nami, M., Tus-u-bul, S., Pongthavornvich, J., & Suwunnamek, O. (2021). Impact of airport service quality, image, and perceived value on loyalty of passengers in Suvarnabhumi airport service of Thailand. *Acta Logistica*, 8(3), 237–257. <https://doi.org/10.22306/al.v8i3.226>
- Borenstein, M. (2023). How to understand and report heterogeneity in a meta-analysis: The difference between I-squared and prediction intervals. *Integrative Medicine Research*, 12(4), 101014. <https://doi.org/10.1016/j.imr.2023.101014>
- Cassey, P., Ewen, J. G., Blackburn, T. M., & Møller, A. P. (2004). A survey of publication bias within evolutionary ecology. *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences*, 271(SUPPL. 6), 451–454. <https://doi.org/10.1098/rsbl.2004.0218>
- Chen, C. F. (2008). Investigating structural relationships between service quality, perceived value, satisfaction, and behavioral intentions for air passengers: Evidence from Taiwan. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 42(4), 709–717. <https://doi.org/10.1016/j.tra.2008.01.007>
- Chen, L., Li, Y. Q., & Liu, C. H. (2019). How airline service quality determines the quantity of repurchase intention - Mediate and moderate effects of brand quality and perceived value. *Journal of Air Transport Management*, 75, 185–197. <https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2018.11.002>
- Chien, T. K., & Su, C. T. (2003). Using the QFD concept to resolve customer satisfaction strategy decisions. *International Journal of Quality and Reliability Management*, 20(3), 345–359. <https://doi.org/10.1108/02656710310461332>
- Choi, H. C., Huang, S., Choi, H., & Chang, H. (2020). The effect of flight attendants' physical attractiveness on satisfaction, positive emotion, perceived value, and behavioral intention. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 44(March), 19–29. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2020.05.001>
- Chou, C. C., Liu, L. J., Huang, S. F., Yih, J. M., & Han, T. C. (2011). An evaluation of airline service quality using the fuzzy weighted SERVQUAL method. *Applied Soft Computing Journal*, 11(2), 2117–2128. <https://doi.org/10.1016/j.asoc.2010.07.010>
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research methods in education*. Routledge.
- Dastane, O., Goi, C. L., & Rabbane, F. (2023). The development and validation of a scale to measure perceived value of mobile commerce (MVAL-SCALE). *Journal of Retailing and Consumer Services*, 71(May 2022), 103222. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2022.103222>
- Dekkers, O. M. (2018). Meta-analysis: Key features, potentials and misunderstandings. *Research and Practice in Thrombosis and Haemostasis*, 2(4), 658–663. <https://doi.org/10.1002/rth2.12153>
- Duval, S., & Tweedie, R. (2000). Trim and fill: A simple funnel-plot-based method of testing and adjusting for publication bias in meta-analysis. *Biometrics*, 56(2), 455–463. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/2676988>
- Erdoğan, S., & Kanık, E. A. (2011). Meta analizinde Cochran Q heterojenlik testi sonucuna göre heterojenlik ölçümleri için kesim noktalarının belirlenmesi: Bir simülasyon çalışması. *Türkiye Klinikleri Biyoistatistik Dergisi*, 3(2), 74–83.
- Erturgut, R., & Gurler, H. E. (2023). The effect of airline passengers' satisfaction on loyalty: Do region and airline carrier matter? A meta-analysis study. *Transportation in Developing Economies*, 9(2). <https://doi.org/10.1007/s40890-023-00181-y>

- Farooq, M. S., Salam, M., Fayolle, A., Jaafar, N., & Ayupp, K. (2018). Impact of service quality on customer satisfaction in Malaysia airlines: A PLS-SEM approach. *Journal of Air Transport Management*, 67(September 2017), 169–180. <https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2017.12.008>
- Flint, D. J., Blocker, C. P., & Boutin, P. J. (2011). Customer value anticipation, customer satisfaction and loyalty: An empirical examination. *Industrial Marketing Management*, 40(2), 219–230. <https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2010.06.034>
- Forgas, S., Palau, R., Sánchez, J., & Huertas-García, R. (2012). Online drivers and offline influences related to loyalty to airline websites. *Journal of Air Transport Management*, 18(1), 43–46. <https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2011.08.003>
- Fragkos, K. C., Tzagris, M., & Frangos, C. C. (2014). Publication bias in meta-analysis: Confidence intervals for Rosenthal's fail-safe number. *International Scholarly Research Notices*, 2014, 1–17. <https://doi.org/10.1155/2014/825383>
- Friede, T., Röver, C., Wandel, S., & Neuenschwander, B. (2017). Meta-analysis of two studies in the presence of heterogeneity with applications in rare diseases. *Biometrical Journal*, 59(4), 658–671. <https://doi.org/10.1002/bimj.201500236>
- Gallarza, M. G., Arteaga-Moreno, F., Del Chiappa, G., & Gil-Saura, I. (2016). Intrinsic value dimensions and the value-satisfaction-loyalty chain: a causal model for services. *Journal of Services Marketing*, 30(2), 165–185. <https://doi.org/10.1108/JSM-07-2014-0241>
- Gallarza, M. G., Arteaga, F., & Gil-Saura, I. (2019). Customer value in tourism and hospitality: Broadening dimensions and stretching the value-satisfaction-loyalty chain. *Tourism Management Perspectives*, 31(May), 254–268. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2019.05.011>
- Gallarza, M. G., Gil Saura, I., & Arteaga Moreno, F. (2013). The quality-value-satisfaction-loyalty chain: relationships and impacts. *Tourism Review*, 68(1), 3–20. <https://doi.org/10.1108/16605371311310048>
- Gürler, H. E., & Ertugut, R. (2018). The mediating effect of customer satisfaction on the relationship between perceived value and word-of-mouth in the airline industry. *Journal of Business Research - Turk*, 10(1), 1–16. <https://doi.org/10.20491/isarder.2018.367>
- Han, H., Yu, J., & Kim, W. (2018). Airport shopping - an emerging non-aviation business: triggers of traveler loyalty. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 35(7), 835–845. <https://doi.org/10.1080/10548408.2017.1422454>
- Hapsari, R., Clemes, M., & Dean, D. (2016). The Mediating Role of Perceived Value on the Relationship between Service Quality and Customer Satisfaction: Evidence from Indonesian Airline Passengers. In H. H. Lean, N. M. Saleh, & M. S. Sohail (Eds.), *7th International Economics & Business Management Conference (IEBMC 2015)* (pp. 388–395). [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(16\)00048-4](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(16)00048-4)
- Herbison, P., Hay-Smith, J., & Gillespie, W. J. (2011). Meta-analyses of small numbers of trials often agree with longer-term results. *Journal of Clinical Epidemiology*, 64(2), 145–153. <https://doi.org/10.1016/j.jclinepi.2010.02.017>
- Holloway, S. (2008). *Straight and Level Practical Airline Economics* (3rd Editio). Routledge.
- Huang, Y. C. (2023). Low-cost airlines not so low-cost: Exploring the relationships among travel motivation, service quality and satisfaction: The moderating roles of perceived value. *Research in Transportation Business and Management*, 49(June). <https://doi.org/10.1016/j.rtbm.2023.101008>
- Hussain, R., Al Nasser, A., & Hussain, Y. K. (2015). Service quality and customer satisfaction of a UAE-based airline: An empirical investigation. *Journal of Air Transport Management*, 42, 167–175. <https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2014.10.001>
- Janawade, V., Bertrand, D., Leo, P.-Y., & Philippe, J. (2015). Assessing 'meta-services': customer's perceived value and behaviour. *Service Industries Journal*, 35(5), 275–295. <https://doi.org/10.1080/02642069.2015.1002480>
- Khan, U., & Khan, N. (2014). Customer satisfaction in airline industry. *International Proceedings of Economics Development and Research*, 76(12), 63–67. <https://doi.org/10.7763/IPEDR>
- Kulinskaya, E., Dollinger, M. B., & Bjørkestøl, K. (2011). Testing for homogeneity in meta-analysis I: The one-parameter case: Standardized mean difference. *Biometrics*, 67(1), 203–212. <https://doi.org/10.1111/j.1541-0420.2010.01442.x>
- Kumar, N., Scheer, L., & Kotler, P. (2000). From market driven to market driving. *European Management Journal*, 18(2), 129–142. [https://doi.org/10.1016/S0263-2373\(99\)00084-5](https://doi.org/10.1016/S0263-2373(99)00084-5)
- Kumar, S., & Zymbler, M. (2019). A machine learning approach to analyze customer satisfaction from airline tweets. *Journal of Big Data*, 6(1), 1–16. <https://doi.org/10.1186/s40537-019-0224-1>
- Lee, F. H., & Wu, W. Y. (2011). Moderating effects of technology acceptance perspectives on e-service quality formation: Evidence from airline websites in Taiwan. *Expert Systems with Applications*, 38(6), 7766–7773. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2010.12.131>

- Lewis, S., & Clarke, M. (2001). Forest plots: trying to see the wood and the trees. *British Medical Journal*, 322, 1479–1480. <https://doi.org/10.1109/ICInfA.2014.6932784>
- Llach, J., Marimon, F., del Mar Alonso-Almeida, M., & Bernardo, M. (2013). Determinants of online booking loyalties for the purchasing of airline tickets. *Tourism Management*, 35, 23–31. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2012.05.006>
- Lopentus, F., & Erdiansyah, R. (2020). The effect of service quality, perceived value on customer satisfaction and loyalty of Garuda Indonesia airline passengers. 478(Ticash), 188–196. <https://doi.org/10.2991/assehr.k.201209.026>
- Lucini, F. R., Tonetto, L. M., Fogliatto, F. S., & Anzanello, M. J. (2020). Text mining approach to explore dimensions of airline customer satisfaction using online customer reviews. *Journal of Air Transport Management*, 83(December 2019), 101760. <https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2019.101760>
- Luo, S. F., & Lee, T. Z. (2011). The influence of trust and usefulness on customer perceptions of e-service quality. *Social Behavior and Personality*, 39(6), 825–838. <https://doi.org/10.2224/sbp.2011.39.6.825>
- Mayr, T., & Zins, A. H. (2012). Extensions on the conceptualization of customer perceived value: insights from the airline industry. *International Journal of Culture Tourism and Hospitality Research*, 6(4), 356–376. <https://doi.org/10.1108/17506181211265086>
- Mirthipati, T. (2024). Enhancing airline customer satisfaction : A machine learning and causal analysis approach. ArXiv Preprint ArXiv.
- Naaktgeboren, C. A., Ochodo, E. A., Van Enst, W. A., De Groot, J. A. H., Hooft, L., Leeftang, M. M. G., ... Reitsma, J. B. (2016). Assessing variability in results in systematic reviews of diagnostic studies. *BMC Medical Research Methodology*, 16(1), 1–8. <https://doi.org/10.1186/s12874-016-0108-4>
- Okan, S. (2024a). A meta-analysis: service quality and customer satisfaction (H. Çiftçi & N. Sezer, eds.). Iksad Publishing House.
- Okan, S. (2024b). A meta-analysis of customer satisfaction variables in the context of the national summary. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 198–208.
- Okan, S., & Ağaç, A. (2023). Hizmet kalitesinin ağızdan ağza iletişime etkisi çalışmalarına yönelik meta analiz. *Journal of Social Research and Behavioral Sciences*, 9(20), 377–389. <https://doi.org/10.52096/jsrbs.9.20.26>
- Oliver, R. L. (1980). A cognitive model of the antecedents and consequences of satisfaction decisions. *Journal of Marketing Research*, 17(4), 460–469. <https://doi.org/10.1177/002224378001700405>
- Pappachan, J. (2023). Influence of service quality, loyalty programme and perceived value on word-of-mouth behavior of domestic and international airline passengers in India. *Vilakshan - XIMB Journal of Management*, 20(2), 247–257. <https://doi.org/10.1108/xjm-02-2021-0041>
- Park, E., Jang, Y., Kim, J., Jeong, N. J., Bae, K., & del Pobil, A. P. (2019). Determinants of customer satisfaction with airline services: An analysis of customer feedback big data. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 51, 186–190. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2019.06.009>
- Park, J.-W., Robertson, R., & Wu, C.-L. (2006). Modelling the impact of airline service quality and marketing variables on passengers' future behavioural intentions. *Transportation Planning and Technology*, 29(5), 359–381. <https://doi.org/10.1080/03081060600917686>
- Rethlefsen, M. L., Kirtley, S., Waffenschmidt, S., Ayala, A. P., Moher, D., Page, M. J., ... Young, S. (2021). PRISMA-S: An extension to the PRISMA statement for reporting literature searches in systematic reviews. *Journal of the Medical Library Association*, 109(2), 174–200. <https://doi.org/10.5195/jmla.2021.962>
- Rungsrisawat, S., Namdej, P., & Jermsittiparsert, K. (2019). Role of physical environment to create corporate image and customer loyalty of thai airline customers: The moderating role of perceived value. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*, 8(8), 296–314.
- Sarkis-Onofre, R., Catalá-López, F., Aromataris, E., & Lockwood, C. (2021). How to properly use the PRISMA Statement. *Systematic Reviews*, 10(1), 13–15. <https://doi.org/10.1186/s13643-021-01671-z>
- Sevilmiş, A., Özdemir, İ., García-Fernández, J., & Zhang, J. J. (2024). Development of a Multidimensional Scale for Measuring the Perceived Value of a Fitness Service. *Journal of Global Sport Management*. <https://doi.org/10.1080/24704067.2024.2317122>
- Sezgen, E., Mason, K. J., & Mayer, R. (2019). Voice of airline passenger: A text mining approach to understand customer satisfaction. *Journal of Air Transport Management*, 77(March), 65–74. <https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2019.04.001>
- Shen, W., Xiao, W., & Wang, X. (2016). Passenger satisfaction evaluation model for Urban rail transit: A structural equation modeling based on partial least squares. *Transport Policy*, 46, 20–31. <https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2015.10.006>

- Şimşek, K., & Demirbağ, O. (2017). Modeling Service Quality, Customer Satisfaction and Behavioral Intentions in Airline Industry: A SEM Approach. 2(6), 11–29.
- Suprpto, D. S., & Oetama, R. (2023). Analysis of airline passenger satisfaction using decision tree and naive bayes algorithms. Jurnal Informatika Ekonomi Bisnis, 5, 1493–1500. <https://doi.org/10.37034/infv5i4.728>
- Swargiary, M., & Kadali, B. R. (2023). A study on meta-analysis approach for pedestrian-vehicle interaction using LiDAR. Transportation Engineering, 13(February), 100191. <https://doi.org/10.1016/j.treng.2023.100191>
- Sweeney, J. C., & Soutar, G. N. (2001). Customer perceived value: The development of a multiple item scale. Journal of Retailing, 77, 203–220.
- Terrin, N., Schmid, C. H., & Lau, J. (2005). In an empirical evaluation of the funnel plot, researchers could not visually identify publication bias. Journal of Clinical Epidemiology, 58(9), 894–901. <https://doi.org/10.1016/j.jclinepi.2005.01.006>
- Tsafarakis, S., Kokotas, T., & Pantouvakis, A. (2018). A multiple criteria approach for airline passenger satisfaction measurement and service quality improvement. Journal of Air Transport Management, 68, 61–75. <https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2017.09.010>
- Tu, Y.-T., Li, M.-L., & Chih, H.-C. (2011). The effect of service quality, customer perceived value and satisfaction on loyalty. Journal of Economics and Behavioral Studies, 3(3), 198–212. <https://doi.org/10.22610/jeb.v3i3.273>
- Tu, Y.-T., Lin, S.-Y., & Chang, Y.-Y. (2011). Relationships among Service Quality, Customer Satisfaction and Customer Loyalty in Chain Restaurant. Information Management and Business Review, 3(5), 273–282. <https://doi.org/10.22610/imbr.v3i5.944>
- Wehner, C., López-Bonilla, L. M., & López-Bonilla, J. M. (2022). Consumer behaviour in air transportation: Comparison between Spanish and German passengers. Travel Behaviour and Society, 28(April), 264–272. <https://doi.org/10.1016/j.tbs.2022.04.008>
- Xu, H., Deng, T., Xu, X., & Gu, X. (2024). The effectiveness of educational interventions on thinking and operational skills in complex learning—A meta-analysis. Thinking Skills and Creativity, 53(June), 101574. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2024.101574>
- Ye, X. H., Huai, J. P., Ding, J., Chen, Y. P., & Sun, X. C. (2013). Smoking, alcohol consumption, and the risk of extrahepatic cholangiocarcinoma: A meta-analysis. World Journal of Gastroenterology, 19(46), 8780–8788. <https://doi.org/10.3748/wjg.v19.i46.8780>
- Yuan, Y. L., Yang, M., Feng, T., Rasouli, S., Li, D. W., & Ruan, X. P. (2021). Heterogeneity in passenger satisfaction with air-rail integration services: Results of a finite mixture partial least squares model. Transportation Research Part A-Policy and Practice, 147, 133–158. <https://doi.org/10.1016/j.tra.2021.03.003>
- Zauner, A., Koller, M., & Hatak, I. (2015). Customer perceived value—Conceptualization and avenues for future research. Cogent Psychology, 2(1). <https://doi.org/10.1080/23311908.2015.1061782>
- Zeithaml, V. A. (1988). Consumer perceptions of price, quality, and value: A means-end model and synthesis of evidence. Journal of Marketing, 52(3), 2. <https://doi.org/10.2307/1251446>
- Zhu, Z., Liu, J., & Dong, W. (2022). Factors correlated with the perceived usefulness of online reviews for consumers: a meta-analysis of the moderating effects of product type. Aslib Journal of Information Management, 74(2), 265–288. <https://doi.org/10.1108/AJIM-02-2021-0054>

Genişletilmiş Özet

Amaç

Hava taşımacılığının farklı alanlarındaki hizmetlere ilişkin olarak algılanan değer ile müşteri memnuniyeti değişkenleri arasındaki ilişkiyi ele alan çok sayıda çalışma yapılmıştır. Ancak, bu çalışmaların sistematik bir şekilde incelenmesi ve mevcut bilginin daha derinlemesine geliştirilmesi kritik bir öneme sahiptir. Özellikle bu alandaki çalışmaların genel etki büyüklüğünün hesaplanması, ilişkinin kuvvetini belirleme ve yeni stratejiler geliştirme açısından oldukça faydalıdır. Bu araştırma, algılanan değer ile müşteri memnuniyeti üzerindeki etkisini ve gerçek etki büyüklüğünü anlamayı amaçlamaktadır. İlgili değişkenler arasındaki ilişkiyi daha nesnel, sağlam ve yanlılıktan uzak bir biçimde değerlendirebilmek için meta-analizin

yapılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda araştırma, “Algılanan değer, hava taşımacılığı endüstrisinde müşteri memnuniyeti üzerinde önemli bir etkiye sahip midir?” ve “Mevcut alan yazına dayanarak algılanan değer ve müşteri memnuniyeti değişkenleri arasındaki ilişkinin genel etki büyüklüğü nedir?” sorularına cevap aramıştır.

Tasarım ve Yöntem

Bu araştırma, algılanan değerın müşteri memnuniyeti üzerindeki etkisini incelemek amacıyla meta-analiz yöntemini kullanmıştır. Meta-analiz, genel olarak alan yazındaki farklı çalışmaların sonuçları arasındaki farklılıkları sistematik bir şekilde analiz etmek, karşılaştırmak ve değişkenler arasındaki gerçek ilişkileri ortaya koymak için yapılan bir niceliksel analizdir. Meta-analizin önemi, alan yazın taraması temelinde sonraki yapılacak çalışmalar için değişkenlerin seçimi ve değişkenler arasındaki mevcut ilişki için nicel bir temel sağlamasıdır. Dolayısıyla, araştırma uygulamalı bir çalışma niteliğinde olup kesişimsel bir tasarım benimsemiştir. Bu tasarım ile mevcut alan yazınında yer alan farklı çalışmalardan elde edilen bulguları sistematik olarak bir araya getirerek daha genellenebilir sonuçlar elde etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın ana kütesini, hava taşımacılığı alanında algılanan değer ve müşteri memnuniyeti arasındaki ilişkiyi ele alan hakemli tam metin çalışmalar kapsamaktadır. Bu çalışmada, 1980-2024 yılları arasında hava taşımacılığı alanında yapılmış, Web of Science (WOS) veri tabanındaki İngilizce tam metin makalelere ve kitap bölümlerine odaklanılmıştır. Veri toplama sürecinde PRISMA protokolü uygulanmış ve bu sayede alan yazındaki çalışmalar belirli bir sistematik temelde taranmıştır. WOS veri tabanında gerçekleştirilen tarama sonucunda 163 çalışmaya ulaşılmıştır. Daha sonra elde edilen çalışmalar arasında herhangi bir benzerlik olup olmadığı konusunda Mendeley programı kullanılarak kontrol sağlanmıştır. Sonraki süreçte, belirlenen kriterler doğrultusunda araştırmaya dahil edilecek çalışmalar saptanmıştır. Bu doğrultuda, 12 çalışmanın belirlenen kriterleri sağladığı ve araştırma için uygun olduğu belirlenmiştir. Meta-analizde, etkilerin büyüklüğünü belirlemek amacıyla farklı çalışmalardan elde edilen korelasyon katsayıları (r) kullanılmıştır. Bu kapsamda, analizler Jamovi yazılımının MAJOR eklentisi aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Jamovi programı kullanılarak yapılan meta analizi kapsamında, yayın yanlılığının ve heterojenliğin değerlendirilmesi amacıyla çeşitli testler uygulanmıştır. Değerlendirme sonucunda elde edilen huni grafiği, belirgin bir yanlılık gözlemlenmediğini göstermektedir. Bu durumu desteklemek için huni grafiğinin yanı sıra farklı testler de gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, Rosenthal'ın Fail-Safe N yaklaşımı kullanılarak, araştırmanın sonuçlarını zayıflatmak ve anlamlılığı ortadan kaldırmak için 9186 ek çalışmaya ihtiyaç duyulduğu saptanmış; elde edilen sonuçların yayın yanlılığına dayanarak çarpıtılmadığı belirlenmiştir. Begg and Mazumdar sıra korelasyon testi ile çalışmaların etki büyüklükleri ile standart hataları arasındaki ilişki incelenmiş ve korelasyon katsayısının 0.108 olduğu, dolayısıyla çok düşük bir ilişki bulunduğu belirlenmiştir. Huni grafiğinin asimetrisini incelemek amacıyla Egger'in regresyon testi uygulanmış ve 0.969'luk p değeri ile asimetri tespit edilmemiştir. Trim and Fill sayısı sıfır olarak bulunmuş, böylece huni grafiğinde herhangi bir yanlılık olmadığı ortaya konmuştur. Daha sonra heterojenlik testi ile çalışmalardan elde edilen etki büyüklüklerinin farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu test sonucunda (Q(13)=327.760, $p < .001$) olarak belirlenmiş ve (χ^2) tablosunda 13 serbestlik derecesi için eşik değeri .05 (α) anlamlılık düzeyinde 22.362 olarak bulunmuştur. Böylece Q testi ile çalışmalar arasında heterojenlik gözlemlenmiştir. Bu nedenle, meta analizine ait modelin rastgele etkiler modeline göre incelenmesi gerekli görülmüştür. Rastgele etkiler modeli, çalışmalardan elde edilen etki büyüklüklerini birleştirerek ortalama değer hesaplanmasında kullanılmaktadır. Rastgele etkiler modeli ile yapılan analiz sonucunda, algılanan değer ile müşteri memnuniyeti arasındaki etki büyüklüğü 0.548 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, Cohen'in etkilerin sınıflandırmasına göre güçlü bir etkiyi temsil etmektedir. Araştırmada ayrıca, orman grafiği ile her bir çalışmanın etki büyüklükleri ve güven aralıkları ortaya konmuştur.

Sınırlılıklar

Her çalışmanın sahip olduğu bir takım sınırlılıklar bu çalışmada da bulunmaktadır. İlk olarak, bu çalışma yalnızca hava taşımacılığı endüstrisine odaklanmış ve WOS veri tabanında yer alan İngilizce tam metin makaleler ile kitap bölümlerini içermiştir. Gelecek araştırmalarda, farklı dillerdeki ve veri tabanlarındaki çalışmaların da dahil edilmesiyle daha kapsamlı sonuçlar elde edilebilir. Ayrıca, turizm, bankacılık ve perakendecilik gibi farklı sektörlerde yapılacak çalışmalar, algılanan değer ile müşteri memnuniyeti arasındaki ilişkiyi daha iyi açıklamak açısından kritik öneme sahiptir. İkinci olarak, bu çalışma sadece algılanan değer ve müşteri memnuniyeti değişkenleri arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Gelecek araştırmalar, güven gibi farklı değişkenlerin müşteri memnuniyeti üzerindeki etkilerini inceleyebilir. Ayrıca, iş modeli, kültür ve cinsiyet gibi faktörler, moderatör değişkenler olarak ele alınarak incelenebilir. Üçüncü olarak, bu çalışmada meta-analizin uygulanmasında Jamovi programı kullanılmıştır. Jamovi, meta-analiz için yeterli bir program olmakla birlikte, daha karmaşık analizler için gelecekteki çalışmalarda Stata ve R gibi programlar da kullanılabilir.

Öneriler

Araştırmadan elde edilen sonuçlar, hem havayolu hem de havaalanı yöneticileri için önemli katkılar sağlamaktadır. Araştırma bulguları, algılanan değer ve müşteri memnuniyeti değişkenleri arasındaki ilişkiye dair kapsamlı bilgiler sunarak geniş bir perspektif ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, yöneticilerin değişkenler arasındaki güçlü ilişkiye dayanarak çeşitli alanlarda hizmet iyileştirmeleri yapmaları mümkündür. Değer temelli bir yaklaşımın benimsenmesi, fiyatlandırmadan müşteri sadakati programlarına kadar birçok alanda müşteri memnuniyetini artırmayı gerektirmektedir. Değer temelli yaklaşım, hava taşımacılığı endüstrisinde birçok fırsat sunmaktadır. Müşterilere sunulan deneyimlerin iyileştirilmesi, değer temelli fiyatlandırma stratejilerinin geliştirilmesine yardımcı olabilir ve bu da kârlılığı olumlu yönde etkileyebilir. Ayrıca, sadakat programları aracılığıyla müşterilerle uzun vadeli ilişkiler kurmak için çeşitli kampanya ve fırsatlar sunulması, algılanan değeri artıran önemli unsurlar arasında yer alabilir. Sonuç olarak, özellikle yolcularla temas edilen durumlarda, onlara değer sunabilecek müşteri merkezli bir bakış açısına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yaklaşım, hem algılanan değer artırılmasına hem de müşteri memnuniyetinin sağlanmasına katkıda bulunacaktır. Böylece, artan kârlılıkla birlikte rekabetçi avantaj sürdürülebilir hale gelecektir.

Özgün Değer

Bu çalışmanın özgün değeri, hava taşımacılığı endüstrisinde ilgili değişkenler arasındaki ilişkiyi nicel olarak ortaya koymasındadır. Meta-analiz sonucunda belirlenen bu ilişki, 0.548'lik bir etki büyüklüğü ile değişkenler arasındaki pozitif yöndeki güçlü ilişkiyi net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, algılanan değer müşteri memnuniyeti üzerindeki önemli rolünü vurgulayarak alan yazına önemli katkılar sağlamaktadır. Bunun yanında, çalışmanın diğer bir özgünlüğü, hava taşımacılığı endüstrisinde yapılmış çalışmalarını bir araya getirip kapsamlı bir değerlendirme sunması ve bunu meta-analiz yöntemiyle yapmasıdır. Böylece metodolojik olarak, değişkenler arasındaki ilişkiyi daha sağlam ve güvenilir bir şekilde ortaya koyması bakımından değerlidir. Son olarak, araştırma bulgularının beklenti doğrulama teorisi gibi modellerle uyumlu olması hava taşımacılığı endüstrisinde ilgili değişkenler arasındaki ilişkiyi daha derinlemesine anlama olanağı sağlamaktadır.

G7 ve BRICS-T¹ Ülkelerinde Stokastik Çevresel Yakınsamasının Geçerliliği: Panel KPSS ile Keskin ve Yumuşak Kırılmalar

Mustafa GÖKMENOĞLU²

Başyuru Tarihi: 05.10.2024

Kabul Tarihi: 29.01.2025

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu çalışma, G7 ve BRICS-T ülkelerinin karbon emisyonları açısından çevresel yakınsamanın mı yoksa ıraksamanın mı geçerli olup olmadığını araştırmaktadır. Çalışmada, 1960-2022 yıllarına ait karbon emisyon verileri kullanılmış ve stokastik çevresel yakınsama metodolojisi kullanılmıştır. Veriler analiz yöntemindeki kısıtlılıkları aşmak için normalize edilmiş ve yatay kesit bağımlılığı testleriyle ülkeler arası bağımlılık analiz edilmiştir. Yapısal kırılmaların tespit edilmesi amacıyla Fourier fonksiyonları kullanılmış ve bu yöntemle ülkelerin veri yapısındaki kırılmalar da ortaya konulmuştur. Çalışmada, G7 ülkelerinden Almanya'nın karbon emisyonlarının ortalamaya ıraksadığı tespit edilmiştir. Öte yandan diğer G7 ülkelerinden olan ABD, Fransa ve Birleşik Krallık için ise karbon emisyonu serilerinin uzun vadede ortalamaya yakınsadığı belirlenmiştir. BRICS-T ülkeleri arasında Brezilya, Türkiye, Çin ve Güney Afrika'nın karbon emisyonlarının ıraksadığı görülürken, Rusya ve Hindistan'ın karbon emisyonlarının yakınsama eğilimi gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Gruplar arası Bartlett test istatistiklerinde G7 ve BRICS-T ülkeleri arasındaki karbon emisyon yakınsaması incelendiğinde, her iki grup arasında emisyon ortalamalarının birbirine tam anlamıyla yakınsama göstermediği tespit edilmiştir. Panel KPSS testleri, G7 ülkelerinin zamanla birbirine yakınsadığını, BRICS-T ülkelerinin ise emisyonlarında ıraksama yaşadığını ortaya koymaktadır. Hem homojen hem de heterojen serilerde G7 ülkelerinde yakınsama gözlenirken, BRICS-T ülkelerinde heterojen serilerde durağanlık gözlenmemiştir. Bu durum, G7 ülkelerinde karbon emisyonlarının ortak bir dengeye yöneldiğini, BRICS-T ülkelerinde ise bu dengenin henüz sağlanmadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Çevresel Yakınsama Hipotezi, G7, BRICS-T.

1 G7 ülkeleri Kanada (CAN), Fransa (FRA), Almanya (DEU), İtalya (ITA), Japonya (JPN), İngiltere (GBR) ve ABD (USA), BRICS-T ülkeleri, Brezilya (BRA), Çin (CHN), Hindistan (IND), Rusya (RUS), Güney Afrika (SA) ve Türkiye (TUR)'den oluşmaktadır.

2 Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Bölümü, mustafa.gokmenoglu.1@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9188-1645

Validity of Stochastic Environmental Convergence in G7 and BRICS-T Countries: Sharp and Soft Breaks with Panel KPSS

Mustafa GÖKMENOĞLU³

Submitted by: 05.10.2024

Accepted by: 29.01.2025

Article Type: Research Article

Abstract

This study investigates whether convergence or divergence in environmental terms is valid for carbon emissions in G7 and BRICS-T countries. The study utilizes carbon emission data from 1960 to 2022 and applies stochastic environmental convergence methodology. The data were normalized to overcome limitations in the analytical method, and cross-sectional dependency tests were conducted to analyze inter-country dependencies. Fourier functions were employed to identify structural breaks, revealing disruptions in the data structures of the countries. The findings indicate that Germany's carbon emissions diverge from the average within the G7 group. On the other hand, the carbon emission series of the United States, France, and the United Kingdom were found to converge towards the long-term average. Among the BRICS-T countries, the carbon emissions of Brazil, Turkey, China, and South Africa were observed to diverge, while Russia and India showed tendencies of convergence. In the cross-group Bartlett test statistics, an analysis of carbon emission convergence between G7 and BRICS-T countries revealed that emission averages between the two groups did not fully converge. Panel KPSS tests indicate that G7 countries have shown convergence over time, while BRICS-T countries have experienced divergence in emissions. Convergence was observed in both homogeneous and heterogeneous series within the G7 countries, whereas no stationarity was found in the heterogeneous series of BRICS-T countries. This suggests that while G7 countries are moving towards a common equilibrium in carbon emissions, this equilibrium has not yet been achieved among BRICS-T countries.

Keywords: Environmental Convergence Hypothesis, G7, BRICS-T.

JEL Kodu: C33, P18, O47.

³ Süleyman Demirel University, Graduate School of Social Science, Dept. of Public Finance, mustafa.gokmenoglu.1@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9188-1645

Giriş

Literatürde yakınsama ile ilgili tartışmalar, 18. yüzyıla kadar uzanarak Hume dönemine dayanmaktadır ve günümüze kadar geçerliliğini korumaktadır (Elmslie, 1995, s. 207). Sala-i-Martinè (1996) göre yakınsama hipotezi “ülkeler birbirlerine yakınsayacak mı?”, “Sosyo-ekonomik benzerlik gösteren ülkeler birbirlerine yakınsayacak mı?” gibi sorularla daha ilgi çekici hale gelmektedir. Solow’un (1956) “*A Contribution to the Theory of Economic Growth*” isimli makalesiyle ekonometrik anlamda çalışmaların hız kazandığı yakınsama hipotezi, görece daha düşük refah seviyesine sahip ülkelerin, görece daha zengin ülkelere yakınsayıp yakınsamadığını ölçmektedir (Furceri, 2005).

Yakınsama analizleri, ülkelerin gelir, finansman, makro göstergeler, sağlık ve çevre kirliliği gibi göstergelerin benzer eğilimler gösterip göstermediğini test ederken, farklı gelir seviyelerine sahip ülkelerin gösterge performanslarının birbirine yaklaşp yaklaşmadığını anlamamıza olanak tanımaktadır (Grossman ve Krueger, 1995; Stern, 2004). Analizlerin konu özelinde farklılaşmasının yanında çeşitli sınamaları da bulunmaktadır. Buna göre beta (β) ve sigma (σ) yakınsamasının yanında kulüp ve stokastik yakınsamada kullanılan metoda göre çeşitlenen sınama yöntemlerindedir (Pfaffermayr, 2009; Erdogan ve Okumus, 2021). Beta yakınsama genel olarak gelir yakınsamasında kullanırken gelirin büyümesine odaklanmaktadır. Öte yandan sigma yakınsaması ise gelir farklarının belirli koşullar altında birbirine yakınsayıp yakınsamadığını test etmektedir (Young, Higgins ve Levy, 2008, s. 1083). Phillips ve Sul’e (2007) göre kulüp yakınsamanın, belirli ülkelerin veya bölgelerin ekonomik performans, gelir düzeyi veya çevresel göstergeler gibi belirli kriterler açısından zamanla birbirine yakınsadığını ifade eden bir yaklaşım olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun yanında stokastik yakınsama zaman içinde ekonomik veya çevresel göstergeler arasındaki farkların rastgele şoklar ve dışsal olaylar altında nasıl hareket ettiğini analiz etmektedir (Carlino ve Mills, 1993, s. 336).

Çevresel bozulma göstergelerinden biri olan karbon emisyon seviyelerine bakıldığında, özellikle 1900’lü yıllardan sonra bir artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Nitekim on yıllar itibariyle ortalama artışlara bakıldığında 1960-1970’lerde %59, 1970-1980’lerde %32, 1980-1990’larda %15, 1990-2000’lerde %9, 2000-2010’larda %31, 2010-2022 yılları arasında %12 artışın olduğu görülmektedir. 1900’lerin başından günümüze kadar gelinen süreçte kümülatif artışın %1803 olduğu görülmektedir (Carbon Atlas, 2024). Çevresel bozulmanın dünya genelinde bu denli yüksek olduğu bir dönemde Kuznets tarafından ortaya atılan ekonomik aktivitenin kirliliğe sebep olacağı görüşünden hareketle ülkelerin karbon emisyonlarının birbirlerine yakınsayıp yakınsamadığı merak uyandırmaktadır. Karbon emisyonları, iklim değişikliğinin en önemli tetikleyicilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Atmosfere salınan karbondioksit, küresel ısınmaya yol açarak çevresel dengeleri bozmakta ve ekosistemlerin sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Bu nedenle, karbon emisyonlarının seviyesini ve dağılımını analiz etmek hem çevresel politika oluşturma süreçlerinde hem de sürdürülebilir kalkınma stratejilerinde kritik bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda ekonomik aktivitedeki artışın karbon emisyonlarıyla paralel hareket etmesi, bu değişkenin yakınsama analizi için tercih edilmesindeki esas neden olmuştur. Bu çalışmanın amacı da ülke grubu içerisinde ve gruplar arasında ortalama karbon tüketimine yakınsamanın varlığının stokastik bir süreçte gerçekleşip gerçekleşmediğinin tespit edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda dönemsel oluşan kırılmaların politik süreçlere ve karbon salınımına nasıl bir etki ettiğinin yorumlamasını gerçekleştirmektedir.

Çalışma, belirli zamanda ortaya çıkan rastgele şokları ve dışsal olayları dikkate alarak çevresel yakınsamanın ülke gruplarının kendi içerisinde ve ülke grupları arasında stokastik bir yakınsama olup olmadığını sınımlamaktadır. Bakıldığında literatürde birçok çalışma birçok farklı yöntem kullanarak stokastik yakınsamayı test etmiş, benzer ve farklı sonuçlar elde etmiştir. Nitekim Westerlund ve Basher (2008), Li, Zuo, Wang ve Zhang (2020) ve Erdogan ve Okumus (2021) gibi çalışmalar süreçte farklı ülke grupları ve zaman aralığında yakınsamanın varlığını test etmiş, benzer ve farklı sonuçlar tespit etmişlerdir. Bu çalışma esasında aynı amacı taşısa da farklı ülke gruplarını kendi içerisinde ve ülkelerin kendi grupları arasında yakınsamayı test ederek söz konusu çalışmalardan farklılaşmaktadır. Çalışmada özellikle kullanılan analiz yönteminin dinamik bir yapıyı içermesi, Fourier fonksiyonları ile keskin ve yumuşak kırılmaları yakalanabilmesi ve yatay kesitteki

ülkelerin politik çıkarımlarının daha rahat yapılabilmesini sağlamaktadır. Bu özelliğiyle de çalışma literatürde yer alan konu özelindeki diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

Bu çalışmada G7 ve BRICS-T ülke gruplarının ve karbon emisyonu verisinin seçilmesindeki temel amaç, küresel ekonomik dengelerde gelişmekte olan ülkelere doğru gerçekleşen ekonomik aktivite sonucunda karbon emisyonlarında bir artış olup olmadığını araştırmaktır. Goldman Sachs'ın (2023) raporunda öngörüldüğü gibi gelişmekte olan ülkeler (özellikle Asya) yönünde artan ekonomik aktivite, dünya milli gelirinin büyük bir kısmının bu bölgelere doğru kaymasına yol açmaktadır. Bu ekonomik büyümenin çevresel etkilerini anlamak ve karbon emisyonları açısından ülkeler arasında ve ülkelerin kendi içindeki dinamiklerin nasıl değiştiğini görmek amacıyla G7 ve BRICS-T grupları karşılaştırılmaktadır. Bu bağlamda G7 ülkeleri, tarihsel olarak gelişmiş ve daha çevre dostu politikalar uygulayan ekonomiler olarak bilinirken, BRICS-T ülkeleri hızlı sanayileşme ve ekonomik büyüme süreçlerinden geçmekte olup, karbon emisyonlarındaki artışların bu büyüme ile nasıl ilişkilendiği sorgulanmaktadır. Çalışma bu iki grup arasında ve gruplar arasında karbon emisyonlarında yakınsaması olup olmadığını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma özellikle, gelişmekte olan ülkelere doğru kaydığı gözlemlenen ekonomik aktivitenin, karbon emisyonlarına etkisini inceleyerek bu iki grup arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri analiz etmeyi hedeflemektedir.

Çevresel Yakınsamaya İlişkin Kısa Bir Yazın İncelemesi

Genel olarak yakınsama literatürü incelendiğinde uzun yıllardır üzerine araştırmalar yapılan ve tartışmaların günümüzde de sürdüğü güncel bir çalışma alanı olduğu görülebilmektedir. Çalışmalar neticesinde konu ve kapsama göre farklılık gösteren birçok sonucun elde edildiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda yakınsama, temelde görece farklı ekonomik düzeylere ait ülkelerin birbirlerine olan yakınsaması olarak anılsa da farklı konu başlıklarında literatürde tartışılmaya devam etmektedir. Nitekim gelir üzerine (Barro ve Sala, 1992; Islam, 1995; Mankiw, 1992), teknoloji üzerine (Jeong, Kim ve Choi, 2015; Lee, Han ve Sohn, 2015; Walther, Carr ve Choi, 2010; Yasunaga, Watanabe ve Korenaga, 2009), faiz oranları üzerine (Camarero, Ez ve Tamarit, 2002; Frankel ve Okongwu, 1996; Frömmel ve Kruse, 2015; Gabrisch ve Orłowski, 2010), sağlık harcamaları üzerine (Camarero ve diğerleri, 2002; Çelik, Omay ve Tuzlukaya, 2022; Wang, 2009) gibi birçok alanda çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Nitekim bu çalışma alanlarının içerisinde olan ve çalışmanın konusunu da oluşturan alanlardan bir tanesi de çevresel yakınsama hipotezi yaklaşımıdır.

Çevresel yakınsama hipotezi üzerine yapılan çalışmalar, farklı ülkelerin çevresel göstergelerinin zamanla benzer seviyelere ulaşip ulaşmadığını inceleyerek bu teoriye farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır. Bu kapsamda literatürde yapılan çevresel yakınsama hipotezini test eden çalışmalar temel bozulma göstergesi olan karbon emisyonu altında değinilecek ve geniş perspektiften elde ettikleri bulgular inceleme altına alınacaktır. Karbon emisyonunu esas alan çalışmalara bakıldığında Strazicich ve List (2003) 21 sanayileşmiş ülke için 1960-1997 periyodunu incelemiş ve yakınsama lehine bulgular elde etmişlerdir. Aldy (2006) 88 ülkenin 1960-2000 yıllarına ilişkin verilerini Markov zincirleriyle tahmin etmiş ve yakınsamayı desteklediğini, Ezcurra (2007) 1960-1999 döneminde 140 ülkede kişi başına karbon emisyonlarının mekansal dağılımlarını incelemiş ve yakınsamanın desteklediğini bulgulamıştır. Westerlund ve Basher (2008) tarafından yapılan çalışmada 1870-2002 periyodunu kapsayan 16 gelişmiş ve 12 gelişmekte olan ülkeleri G28 ismiyle sınıflandırmış ve ülke kısıtı olarak kullanmıştır. Çalışmadan yakınsama lehine sonuçların ortaya çıktığını tespit etmişlerdir. Panopoulou ve Pantelidis (2009) kulüp yakınsama metodolojisiyle yapmış olduğu çalışmalarında 1960-2003 yıllarında 128 ülke için yakınsamanın farklı ülke grupları içerisinde gerçekleştiğini tespit etmişlerdir. Jobert, Karanfil ve Tykhonenko (2010) AB için 1971-2006 yıllarını kapsayan çalışmalarında yakınsamanın hızlı ve ülkelere göre farklılık gösterdiğini bulgulamışlardır. Ordás Criado ve Grether (2011) 166 bölge için 1960-2002 yıllarını kapsayan çalışmalarında kulüplere özgü yakınsama kalıplarının olduğunu tespit etmişlerdir. Herrerias (2012) AB-25'in 1920-2007 yıllarını kapsayan çalışmasında II. Dünya Savaşı'ndan önce yakınsamanın zayıf iken 1970'lerden sonra hızlandığını tespit etmiştir. Camarero, Castillo,

Picazo-Tadeo ve Tamarit (2013) 1980-2008 dönemi için 22 OECD ülkesinde ekonomik verimliliği karbon emisyonları üzerinden değerlendirmiş ve kulüp yakınsamanın dönem içerisinde gerçekleştiğini tespit etmiştir. Burnett (2016) 1960-2010 periyodunda ABD eyaletleri için yaptığı çalışmasında kulüp yakınsamayı test etmiş, yirmi altı kümeden oluşan bir grubun yakınsama dengesine yaklaştığını tespit etmiştir. Apergis ve Payne (2017) 1980-2013 periyodunda ABD eyaletleri için Phillips-Sui kulüp yaklaşımı ile karbon salınımlarının yakınsamasını test ettikleri çalışmalarında sektörel bazda kulüp yakınsamanın gerçekleştiğini tespit etmişlerdir. Acar, Söderholm ve Brännlund (2018) yapmış oldukları meta-analizde dünya çapında bir iraksamanın olduğunu ancak gelişmiş ülkelerde sonuçların yakınsama lehine gerçekleştiğini tespit etmişlerdir. Ulucak (2018) 120 ülkenin 1961-2009 dönemi için kulüp yakınsamasının olup olmadığını tespit etmeye çalışmıştır. Çevresel yakınsamanın genel olarak geçerli olmadığını ancak kulüpler içerisinde yakınsamanın geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Li, Zuo, Wang ve Zhang (2020) 129 ülkenin 1995-2015 yıllarını kapsayan çalışmalarında küresel emisyonun yakınsadığını, üretimdeki emisyon yakınsamasının tüketimden daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Erdogan ve Okumus (2021) hem stokastik hem de kulüp yakınsamayı test ettikleri çalışmalarında 1961-2016 yıllarında farklı gelir gruplarındaki ülkelerin gelir gruplarına göre yakınsamanın gerçekleştiğini ancak panelde bir iraksama olduğunu tespit etmişlerdir. Ursavaş ve Apaydın (2023) G7 için yaptıkları kulüp sınamasında G7 için her kulüpte geçerli olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Ursavaş ve Yilanci (2023) 1961-2016 periyodunda Güney Amerika Ortak Pazar ülkeleri için yaptıkları çalışmalarında farklı dönemlerde ülkelerin yakınsadıklarını tespit etmişlerdir.

Yöntem

Çalışmada G7 ve BRICS-T ülkelerinin hem grup içi hem de stokastik çevresel yakınsama test edilmiştir. Söz konusu kısıt dahilinde ülkelerin 1960-2022 yıllarına ilişkin karbon emisyonları veri kısıtı olarak girilmiştir. Ülke grupları içerisinde ortalamaya (AVE; Ortalama) doğru çevresel yakınsamanın varlığı tespit edilmeye çalışılırken stokastik yakınsaması da yine grup ortalamalarına göre tespit edilmiştir. Analizler öncesinde verilerin belirli bir düzeye alınması ve analiz yönteminden kaynaklı kısıtların ortadan kaldırılması için 0-1 aralığına taşınmıştır.

Panel veri analizlerinde dikkat edilmesi gereken noktalardan bir tanesi de yatay kesit bağımlılığın olup olmadığıdır. Zira herhangi bir şok durumunda panelde yer alan birimler birbirlerini etkileyebilmekte ve bağımlılıkları artabilmektedir. Bu kapsamda uygun varsayıma göre testlerin yapılması için öncül testlerden olan Breusch & Pagan (1980), Pesaran (2004) ve Baltagi vd. (2012) testleri uygulanmıştır. Testlerin genel hipotezleri ve matematiksel gösterim denklem 1-3 aralığında verilmiştir.

- “ H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur”
- “ H_1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır” şeklindedir.

$$LM = \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N T_{ij} \hat{P} i^2 j \rightarrow \chi^2_{\frac{2N(N-1)}{2}} \quad (1)$$

$$CD_{LM} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T \hat{P} i^2 j - 1)} \quad (2)$$

$$LM_{adj} = \sqrt{2T/N(N-1)} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N T \hat{P}_{ij} \frac{(T-k) \hat{P} i^2 j - u_{Tij}}{\sqrt{u^2 T_{ij}}} \quad (3)$$

Kwiatkowski vd.'ye (1992) göre süreçte yapılan testlerden elde edilen sonuçların durağan oldukça sonraki süreçlerde durağanlığın ortadan kalkmadığını ve alternatif hipoteze ilişkin sonuçlar elde edilemediğini ifade etmişlerdir. Yang vd. (2014) dikkat çekilen bu soruna karşı durağanlığın belirli bir ortalama etrafında kalıcı olmasını hedefleyen testlerin yapılmasının daha doğru olacağını ve alternatif hipoteze de yansız yaklaşılabilir-

çeğini ifade etmişlerdir. Ekonomik ve politik anlamda yaşanan kırılmalar serilerde kırılmalara neden olmakta ve bu kırılmaların dikkate alınmaması sonuçların doğruluğunu saptırabilmektedir (Chang & Su, 2015: 301). Söz konusu kırılmaları sert ve yumuşak olarak ele alan Fourier fonksiyonlu Panel KPSS testi Llus Carrion i Silvestre vd. (2005) tarafından ortaya atılmıştır. Bu test hem paneli ele aldığı gibi hem de panelde yatay kesitte bulunan birimleri de ele almaktadır. Panelde kullanılacak bir seri için $y_{i,t}$ $i=1, \dots, N$ ve $t=1, \dots, T$ olmak üzere denklem 4'te birim kök testine ilişkin matematiksel gösterim yer almaktadır.

$$y_{i,t} = a_i + \beta_i t + \sum_{k=1}^{m_i} \theta_{i,k} DU_{i,k,t} DT_{Yi,k} + \epsilon_{i,t} \quad (4)$$

Frekansı düşük olan (örneğin yıllık) verilerde ani ve büyük konjonktür dalgalarının olması serilerdeki kukla değişkenlerin tam olarak yakalanamamasına sebep olmaktadır. Denklem 4'e göre $DU_{i,k,t}$ ve $DT_{Yi,k}$ kırılmaların esas almaktadır. Enders & Lee (2012) söz konusu kukla değişkenlerin yakalanabilmesi için denklemlerin Fourier fonksiyonları genişletilmesinin bu tür problemleri ortadan kaldıracağını iddia etmişlerdir. Denklemlerin Fourier fonksiyonu ile genişletilmesi düşük frekanslı serilerdeki periyodik ve periyodik olmayan kırılmaları tespit edebilecek ve daha doğru sonuçlar elde edilebilecektir (Yang, Chueh, vd., 2014: 1130).

Chang & Ranjbar (2012) tarafından modifiye edilen yöntem sert ve yumuşak yapısal kırılmaları esas alan Fourier dönüşümüyle genişletilmiştir. Modele ilişkin denklem 2 aşağıda yer almaktadır.

$$\omega_{i,k,t} = \rho_{1,i} + \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \rho_{2,i} + \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \quad (5)$$

Genişletilmiş model denklem 3'te yer almaktadır.

$$y_{i,t} = a_i + \beta_i t + \sum_{k=1}^{m_i} \theta_{i,k} DU_{i,k,t} DT_{Yi,k} + \rho_{1,i} + \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \rho_{2,i} + \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \epsilon_{i,t} \quad (6)$$

Test zamanla değişimlere ayak uydurarak trenddeki değişimleri ortalama eğime göre dikkate almaktadır. Chang & Ranjbar (2012) bu yöntemi Hadri'nin (2000) zaman serisi için ele alan modelini panel için genişletmiş halini ortaya koymuşlardır. Panel için hesaplanan istatistik denklem 4'te yer almaktadır.

$$Z(\lambda) = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \frac{LM(\lambda_i) - \mu LM}{\sigma LM} \quad (7)$$

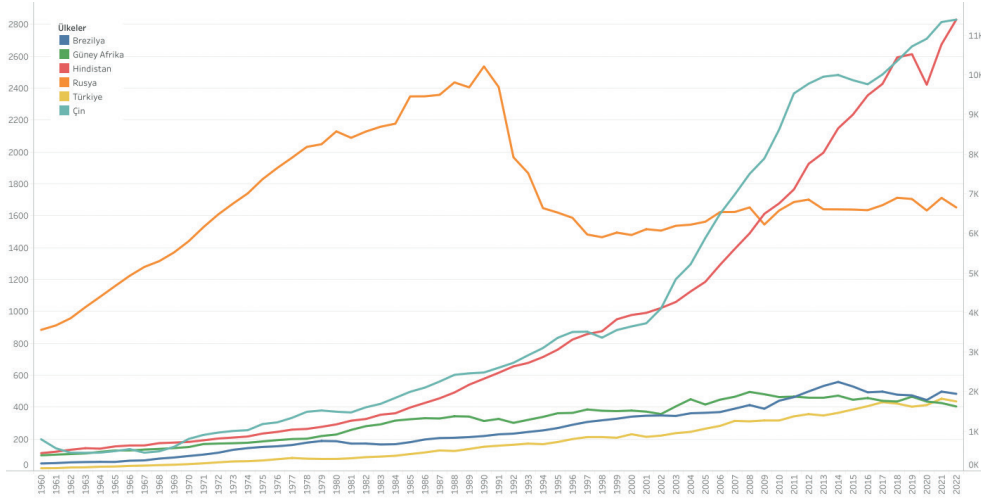
Bu denklem, Fourier fonksiyonlu panel KPSS test metodolojisini yansıtarak, panel veri setlerinde hem keskin hem de yumuşak yapısal kırılmaların entegrasyonu ile durağanlık testini ifade etmektedir. Denklemde yer alan μLM ve σLM LM istatistiğinin sıfır hipotezi altındaki ortalama ve standart sapmasını ifade etmektedir. Test hipotezleri aşağıda yer almaktadır.

- "H0: Seride birim kök yoktur."
- "H1: Seride birim kök vardır." şeklindedir.

Veri Seti ve Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle veri seti ve analizlerden elde edilen bulgular değerlendirilecektir. Değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler, yatay kesit bağımlılığı ve ilgili analizler yer almaktadır.

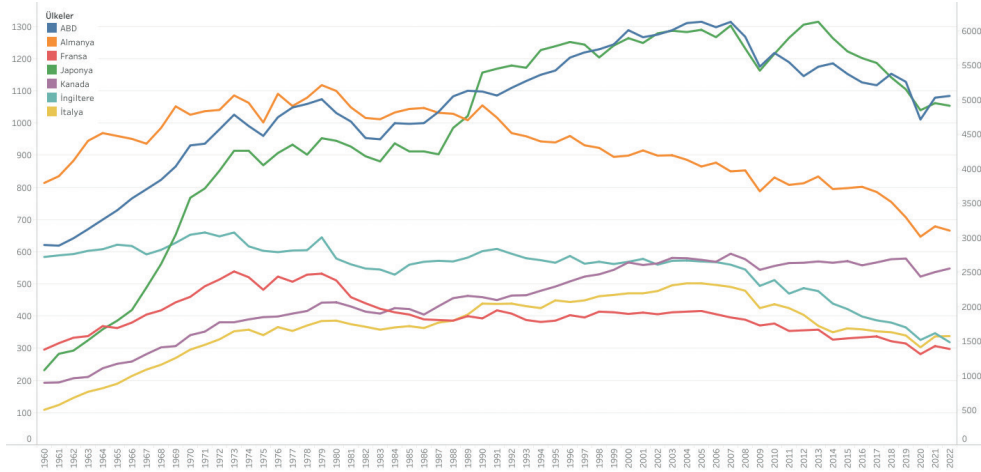
Stokastik bir yakınsamanın olup olmadığının anlaşılabilmesi için analiz 3 aşamalı olarak tasarlanmıştır. Bu kapsamda veri seçimi 1960-2022 yıllarını kapsayan G7, BRICS-T ve iki ülke grubunun karbon emisyon ortalamalarının farkları neticesinde ortaya çıkan gruplararası veri setinden oluşmaktadır.

Şekil 1. BRICS-T Ülkelerinin Karbon Emisyonu (1960-2022)

Kaynak: Ritchie'den (2024) düzenlenmiştir.

Şekil 1 incelendiğinde BRICS-T ülkelerinin karbon emisyonlarındaki farklılaşmalar gözlemlenmektedir. Özellikle Çin ve Hindistan, 1960'tan itibaren hızlı bir artış göstermiştir. Bu durum, her iki ülkenin sanayileşme süreçlerinin ve enerji taleplerindeki artışın bir yansımasıdır. Rusya, 1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla emisyonlarında bir düşüş yaşamış, ancak sonrasında daha sabit bir emisyon seviyesi izlemiştir. Brezilya, Türkiye ve Güney Afrika'nın karbon emisyonları ise nispeten daha düşük seviyelerde ve daha sabit bir seyir izlemektedir.

Şekil 2. G7 Ülkelerinin Karbon Emisyonu (1960-2022)

Kaynak: Ritchie'den (2024) düzenlenmiştir.

Şekil 2'ye bakıldığında G7 ülkelerinin karbon emisyonları 1960'tan 2022'ye kadar görselleştirilmiştir. ABD, G7 ülkeleri arasında açık ara en yüksek emisyonla sahip olup, 1970'lerde ve 1990'ların sonlarına kadar emisyonlarında önemli bir artış yaşamıştır. Diğer G7 ülkeleri daha düşük emisyon seviyeleri sergilemiştir. Japonya, Almanya ve Kanada, 1 milyar ton seviyesinde daha sabit seyir izlerken, İngiltere, Fransa ve İtalya gibi ülkelerde emisyonlar 500 milyon tonun altında kalmıştır. Özellikle Almanya ve Japonya'nın emisyonlarında 2000'li yıllardan sonra düşüş gözlemlenmektedir. Bu durum, G7 ülkelerinin birçoğunun yenilenebilir enerjiye geçiş, karbon azaltıcı teknolojilerin kullanımı ve daha sıkı çevre politikalarının uygulanmaya başladıkları şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte ABD'nin karbon emisyonlarının diğer G7 ülkelerine kıyasla yüksek kalması, enerji üretiminde hala büyük ölçüde fosil yakıtlara bağımlı olduğunu işaret edebilir.

Tablo 1

Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

G7						
Ülke	Ortalama	Ortanca	Skewness	Kurtosis	Jarque-Bera	Olasılık
CAN	453.2158	462.8851	-0.742193	2.570444	6.268283	0.043537
FRA	401.6488	399.6196	0.445077	2.730301	2.270922	0.321274
DEU	929.2751	943.1848	-0.506866	2.510117	3.327547	0.189423
ITA	366.3345	368.9824	-0.900770	3.400157	8.939897	0.011448
JPN	987.4825	1053.798	-1.074596	3.196454	12.22624	0.002214
GBR	550.4222	571.6188	-1.352170	4.066169	22.18169	0.000015
USA	4930.969	5057.304	-0.797022	3.062392	6.680284	0.035432
BRICS-T						
BRA	264.0557	229.3940	0.290561	1.856190	4.320763	0.115281
CHN	4062.165	2606.096	0.844089	2.207883	9.128158	0.010419
IND	905.0803	615.3650	0.968517	2.656918	10.15823	0.006225
RUS	1696.493	1639.959	0.192116	2.873585	0.429488	0.806748
SA	311.6753	330.4971	-0.298386	1.709416	5.307078	0.070402
TUR	182.2017	158.1263	0.527104	1.981144	5.642230	0.059540

Tablo 1 incelendiğinde G7 ve BRICS-T ülkelerinin istatistikleri, bazı ülkelerin belirgin çarpıklık (skewness) ve düşük p-değerlerine sahip olduğu gözlemlenmiştir. Japonya, Birleşik Krallık ve İtalya, en yüksek negatif çarpıklık ve en düşük p-değerlerine sahip ülkeler olduğu bunun da veri setlerinin normal dağılımdan sapmalar gösterdiğini ve emisyon değerlerinin dağılımında asimetrisi işaret ettiği tespit edilmiştir. BRICS-T ülkeleri arasında, Hindistan ve Çin'in çarpıklık ve p-değerleri (0.006 ve 0.010), emisyonların normal dağılımdan sapma eğiliminde olduğunu gösterir. Ancak, Rusya ve Brezilya, daha yüksek p-değerleriyle (0.807 ve 0.115) normalliğe daha yakın sonuçlar göstermektedir. Bu sapmalar, veri setlerinin çarpık dağılımlar gösterdiği ve emisyonlarda büyük dalgalanmalar olduğuna işaret etmektedir. Ülkelerin veri setinden elde edilen açıklayıcı istatistiklerin ardından kesitsel bağımlılık Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2

Yatay Kesitsel Bağımlılık

G7 Grup içi İstatistik		
Test	İstatistik	Olasılık
Breusch-Pagan LM	507.1263	0.0000
Pesaran scaled LM	75.01092	0.0000
Bias-corrected scaled LM	74.95447	0.0000
BRICS-T Grup içi İstatistik		
Test	İstatistik	Olasılık
Breusch-Pagan LM	556.7026	0.0000
Pesaran scaled LM	98.90091	0.0000
Bias-corrected scaled LM	98.85253	0.0000
Gruplararası		
Test	İstatistik	Olasılık
Breusch-Pagan LM	63.00000	0.0000
Pesaran scaled LM	43.84062	0.0000
Bias-corrected scaled LM	43.81449	0.0000

Tablo 2'ye bakıldığında panelde G7, BRICS-T ve gruplararası AVE değerlerinin H0 hipotezinin %1 anlamlılıkta reddedilerek alternatifinin kabul edildiği ve yatay kesitsel olarak bağımlı olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar ışığında çalışmanın devamında doğrusal olmayan serilerin varlığının tespit edilmesinin yerinde olacağına karar verilmiştir. Buna göre Tablo 3'te optimum frekans seçimi ve doğrusal olmayan terimlere sahip seriler tespit edilmiştir.

Tablo 3

Optimum Frekans Seçimi ve F-istatistiği Değerleri

G7 Grup içi					
Ülke	Opt. Frek.	F-ist.	%90	%95	%99
CAN	2	59.9045***	2.4209	3.1871	5.0531
FRA	5	33.6855***	2.4044	3.1444	4.9875
DEU	2	39.4421***	2.4027	3.2008	5.0908
ITA	5	25.2827***	2.4021	3.1650	4.9362
JPN	3	13.9794***	2.3918	3.1708	4.9015
GBR	5	3.4533**	2.3816	3.1519	4.9311
USA	2	124.5110***	2.3629	3.1191	4.9560
BRICS-T Grup içi					
BRA	5	2.1793	2.3956	3.1396	5.0710
CHN	5	12.8929***	2.4097	3.1668	5.0035
IND	2	128.2677***	2.3448	3.0853	4.9581
RUS	1	207.6636***	2.4165	3.1725	5.0431
SA	2	23.6462***	2.3882	3.1579	4.9809
TUR	5	9.0285***	2.3980	3.1810	5.0013
Gruplararası					
G7'ye	2	39.3827***	2.4892	3.2427	5.0665
BRICS-T'ye	2	39.3853***	2.4892	3.2427	5.0665

Not: *** %1'de, ** %5'te ve * %10'da anlamlılık düzeyinde serilerde doğrusal fonksiyonları içermesi gereken H0 hipotezinin reddedilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Uygun frekans sayısı ve 5 kırılmaya kadar olan tarihler 20000 bootstrap simülasyonu ile tespit edilmiştir. "

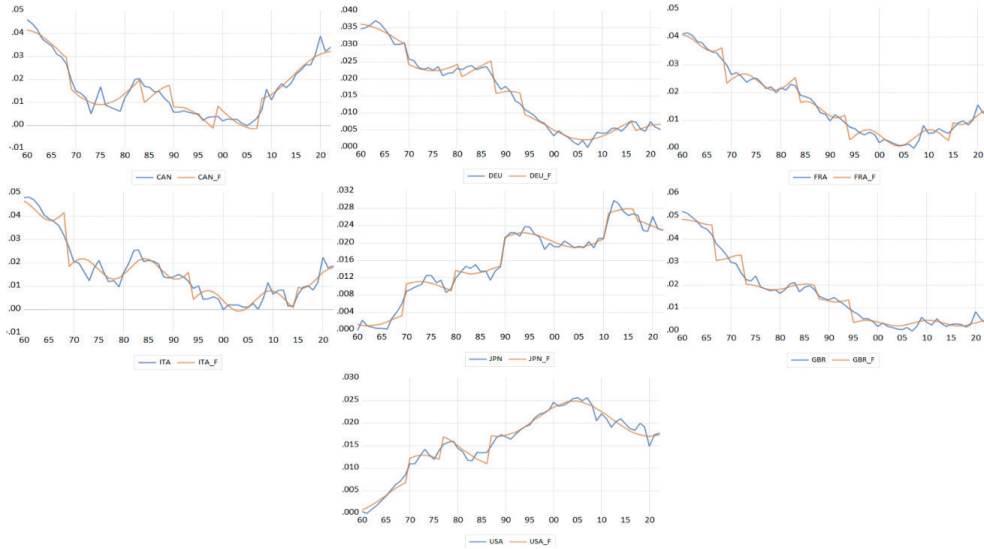
Tablo 3'e bakıldığında çoğu ülke için doğrusal olmayan bileşenlerin (Fourier terimleri) modele dahil edilmesinin önemli olduğu net bir şekilde gözlemlenmektedir. Özellikle Almanya, İtalya ve Kanada gibi ülkelerde F-istatistiklerinin oldukça yüksek çıkması, bu ülkelerde karmaşık yapısal kırılmaların mevcut olduğunu ve bu kırılmaların doğru bir şekilde modellenmesi için doğrusal olmayan bileşenlerin gerekli olduğunu göstermektedir. BRICS-T ülkeleri incelendiğinde, Hindistan, Rusya ve Çin'de çok yüksek F-istatistikleri ile yapısal kırılmaların belirgin olduğu gözlemlenmiştir. Gruplararası analizde hem G7 hem de BRICS-T grupları arasında F-istatistiklerinin 39.38* olması, her iki grup için de doğrusal modellerin yetersiz kaldığını ve yapısal kırılmaların dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Bu sonuç hem G7 hem de BRICS-T ülkelerinin benzer yapısal değişimler geçirdiğine işaret etmektedir.

Tablo 4

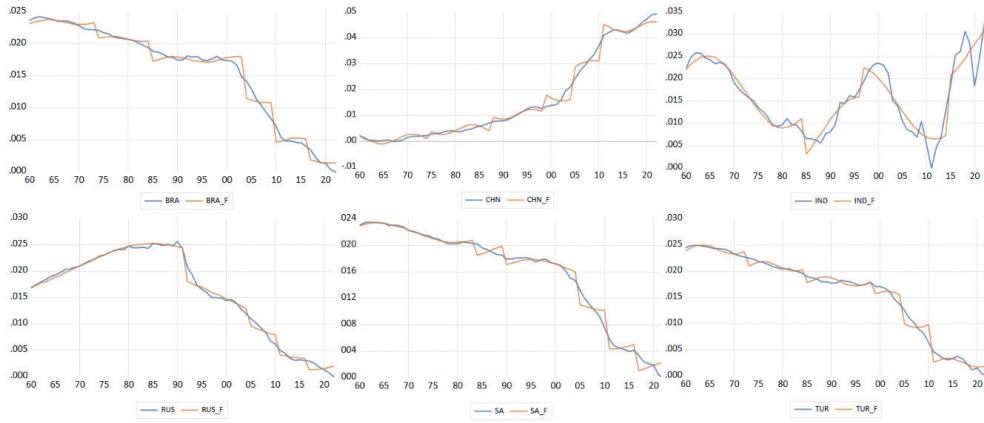
Ülkelerin Yapısal Kırılma Tarihleri

G7 Grup içi					
Ülke	TB1	TB2	TB3	TB4	TB5
CAN	1968	1983	1989	1998	2007
FRA	1968	1983	1993	2014	-
DEU	1969	1980	1987	1993	2016
ITA	1968	1993	2014	-	-
JPN	1969	1979	1989	2010	2016
GBR	1966	1972	1987	1994	-
USA	1969	1976	1986	-	-
BRICS-T Grup içi					
BRA	1973	1984	2003	2009	2016
CHN	1974	1987	1998	2004	2010
IND	1984	1996	2014	-	-
RUS	1991	2004	2010	2016	-
SA	1983	1989	2004	2010	2016
TUR	1972	1984	1998	2004	2010
Gruplararası					
G7	1992	1998	2004	2010	2016
BRICS-T	1992	1998	2004	2010	2016

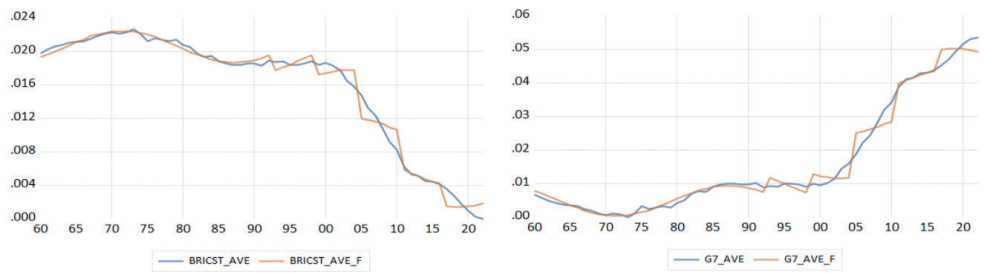
Tablo 4 incelendiğinde 5 kırılmayı esas alan modelde, kırılma tarihleri ülkelerin ekonomik ve politik yapılarında önemli değişimlerin yaşandığı dönemleri temsil etmektedir. Bu tarihler, ülkeler için pozitif ve negatif kırılma noktalarını işaret etmekte olup, örneğin Kanada ve Fransa gibi ülkelerde CO2 emisyonlarıyla ilgili yapısal dönüşümlerin yaşandığı önemli yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tarihlerin belirlenmesi, analiz edilen ekonomik göstergelerin doğru bir şekilde modellenmesine ve her ülkenin benzersiz ekonomik tarihinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilmektedir. Tablodaki verilerde ortaya çıkan kırılma noktalarına ilişkin politik tartışma sonuç kısmında daha ayrıntılı değerlendirilmektedir. Yapısal kırılma tarihlerinin belirlenmesinin ardından ülkelerin gerçek ve tahmin edilen zaman yolları Şekil 3-5'te verilmektedir.

Şekil 3. G7 Ülkelerinin AVE Değerlerine İlişkin Gerçek ve Tahmini Zaman Yolları

Şekil 4. BRICS-T Ülkelerinin AVE Değerlerine İlişkin Gerçek ve Tahmini Zaman Yolları

Şekil 5. Gruplararası AVE Değerlerine İlişkin Gerçek ve Tahmini Zaman Yolları

Şekiller hususunda genel bir değerlendirme yapıldığında mavi renkle çizilen zaman yolu grafiğinin ülkelerin gerçekleşen karbon emisyonları olduğu ve turuncu renkte olan değerlerin ise ülkelerin tahmini karbon emisyonlarını göstermektedir. Genel olarak hem keskin hem de yumuşak kırılmaların Tablo 4'te de yer alan kırılma tarihleriyle örtüştüğü görülebilmektedir. Söz konusu kırılmaların doğrusal olmayan Fourier fonksiyonlarının modele eklenmesi gerekliliğini doğruladığı görülebilmektedir.

Tablo 5

Panelin Genel Test İstatistikleri

G7 Grup içi					
Yatay Kesit Bağımsızlığı Varsayımında			Olasılık		
Homojen İstatistik			0.9734		
Heterojen İstatistik			0.7288		
Yatay Kesit Bağımlılığı Varsayımında					
Bootstrap Dağılımı	PANKPSS	%90	%95	%97,5	%99
Homojen İstatistik	-1.9332	0.8973	2.0612	3.2766	4.7949
Heterojen İstatistik	-0.5710	-0.5257	-0.1294	0.2539	0.7369
BRICS-T Grup içi					
Yatay Kesit Bağımsızlığı Varsayımında			Olasılık		
Homojen İstatistik			0.9799		
Heterojen İstatistik			0.0000		
Yatay Kesit Bağımlılığı Varsayımında					
Bootstrap Dağılımı	PANKPSS	%90	%95	%97,5	%99
Homojen İstatistik	-2.0512	-1.8564	-1.7259	-1.5039	-1.1205
Heterojen İstatistik	4.5799	-1.5044	-1.2898	-1.0865	-0.7970
Gruplararası Yakınsama					
Yatay Kesit Bağımsızlığı Varsayımında			Olasılık		
Homojen İstatistik			0.2332		
Heterojen İstatistik			0.2332		
Yatay Kesit Bağımlılığı Varsayımında					
Bootstrap Dağılımı	PANKPSS	%90	%95	%97,5	%99
Homojen İstatistik	0.7283	-0.3390	-0.1070	0.1927	0.6195
Heterojen İstatistik	0.7284	0.2011	0.6502	1.1417	1.7701

Bartlett çekirdeği kritik değerleri ile: 20.000 kopya ve bootstrap tekniği ile tahmin edilmiştir.

Tablo 5'de panelin genelinden elde edilen G7, BRICS-T ve gruplararası yakınsama sınamaları yer almaktadır. Buna göre kesitsel bağımlılık ve bağımsızlık varsayımı altında heterojen ve homojen istatistiklere göre G7 grup içi yakınsamanın yatay kesit bağımsızlığı varsayımı altında hem homojen hem de heterojen panelde test edilen serilerin durağan olduğunu gösteren yüksek olasılık değerleri elde edilmiştir. Öte yandan yatay kesit bağımlılığı varsayıldığında, homojen serilerin durağan olmadığı ancak heterojen serilerin %90 anlamlılık seviyesinde durağan olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. BRICS-T için yapılan testlerde yatay kesit bağımsızlığı varsayımında, homojen test istatistiği değerleri yine yüksek olup durağanlığı işaret ederken, heterojen test istatistiği serinin durağan olmadığını göstermektedir. Yatay kesit bağımlılığı varsayıldığında, homojen panelde serilerin durağan olmadığını ancak heterojen serilerde %90 anlamlılık düzeyinde durağanlık olasılığı düşük olmakla birlikte %95 düzeyinde durağanlığın reddedilebileceğini göstermektedir. Gruplararası yakınsama sınamasında bağımlılık varsayımında durağanlığı olduğu, bağımsızlık varsayımında ise serilerin durağan olmadığı tespit edilmiştir. Ülkelerin yatay kesitsel durumlarına göre farklılığın anlaşılabilmesi için bireysel birim kök test istatistikleri Tablo 6'da verilmektedir.

Tablo 6

Yatay Kesitte Bulunan Ülkelerin Bireysel Test İstatistikleri

G7 Grup içi					
Ülke	Barlett ist.	%90	%95	%97,5	%99
CAN	0.0425	0.0394	0.0454	0.0512	0.0596
FRA	0.0732	0.0521	0.0631	0.0751	0.0893
DEU	0.2926	0.0455	0.0538	0.0622	0.0720
ITA	0.0338	0.1036	0.1339	0.1646	0.2035
JPN	0.0291	0.0525	0.0611	0.0684	0.0786
GBR	0.0568	0.0480	0.0595	0.0703	0.0860
USA	0.0893	0.0934	0.1182	0.1437	0.1784
BRICS-T Grup içi					
Ülke	Barlett ist.	%90	%95	%97,5	%99
BRA	0.6047	0.0640	0.0769	0.0888	0.1058
CHN	0.2932	0.0593	0.0714	0.0825	0.0972
IND	0.0216	0.0600	0.0743	0.0885	0.1090
RUS	0.0367	0.0416	0.0484	0.0545	0.0618
SA	0.8212	0.0443	0.0523	0.0597	0.0695
TUR	0.1621	0.0530	0.0626	0.0708	0.0826
Gruplararası Yakınsama					
G7'ye	39.3827	2.4892	3.2427	4.0738	5.0665
BRICS-T'ye	39.3853	2.4892	3.2427	4.0738	5.0665

Kritik değerler 20.000 kopya kullanılarak Monte Carlo simülasyonu ile hesaplanmıştır.

Tablo 6 incelendiğinde Barlett istatistiklerinden serilerdeki korelasyona göre durağan olup olmadığı tespit edilmiştir. Buna göre Barlett istatistiği kritik değer üzerinde kalıyorsa bu durum serinin durağan olmadığı anlamına gelmektedir. G7 grup içi yakınsama test edildiğinde Almanya için Barlett istatistiği 0.2926, %90'dan daha yüksek bir değerdir. Bu durumda, serinin durağan olmadığını, ABD için 0.0893 ile %95, %97.5 ve %99 kritik değerlerinin altında kaldığı durağan olduğu, Fransa ve Birleşik Krallık için Barlett istatistikleri (0.0732 ve 0.0568) kritik değerlerle karşılaştırıldığında, bu ülkelerde serilerin durağan olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan BRICS-T grup içinde Brezilya ve Güney Afrika için Barlett istatistikleri (0.6047 ve 0.8212), %90 ve üstü kritik değerlerden serilerin durağan olmadığını Rusya ve Hindistan için ise Barlett istatistikleri (%95 kritik değerinin altında) durağanlık olduğunu bunun yanında Türkiye için elde edilen Barlett istatistiği 0.1621 ile serinin durağan olmadığı ve Çin'in Barlett istatistiği 0.2932 ile serinin durağan olmadığı anlaşılmıştır. G7 ve BRICS-T grupları arasında yapılan karşılaştırmalarda her iki grup için Barlett istatistikleri (39.3827 ve 39.3853) kritik değerlerin oldukça üzerinde çıkmıştır. Bu durum, grupların durağan olmadığını ve iki grup arasındaki farkların devam ettiğini, dolayısıyla tam yakınsama olmadığını göstermektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Yakınsama literatürünün temelleri, 18. yüzyıla kadar uzanan Hume'a dayanmaktadır ve çevresel etkiler, finansal durum, gelir, faiz, enflasyon gibi pek çok alanda farklı ülkelerin veya bölgelerin birbirlerine yakınsayıp yakınsamadığı incelenmektedir. Araştırılan konu başlığına göre farklılık gösterse de temel mantık, görece daha düşük seviyede olan bir ülkenin, daha zengin bir ülkeye veya ülkelerin ortalamasına yakınsayıp yakınsamadığını belirlemeye çalışmaktır. Bu yakınsama ve ıraksamanın tespit edilebilmesi için çeşitli test yöntemleri geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Bu yöntemler arasında beta, sigma, kulüp ve stokastik yakınsama

yer almaktadır. Bu çalışmada, stokastik çevresel yakınsama metodolojisi kullanılarak, ekonomik aktivitesi artan gelişmekte olan BRICS-T ülkelerinin, ekonomik anlamda lider konumdaki G7 ülkelere yakınsayıp yakınsamadığı araştırılmıştır. Ayrıca, G7 ve BRICS-T ülkelerinin kendi grupları içerisindeki stokastik çevresel yakınsama da incelenmiştir.

Bu çalışmada G7 ve BRICS-T ülkelerinin üretim ve tüketim faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan 1960-2022 yıllarına ait karbon emisyonları veri seti olarak kullanılmıştır. Ülkelerin karbon emisyon verileri, analiz yönteminin sınırlamalarından ve hatalarından arındırılması amacıyla 0-1 aralığında normalize edilmiştir. Ülkeler arası bağımlılıkların tespit edilmesi için yatay kesit bağımlılığı testleri uygulanmış ve elde edilen bulgulara göre, her ülkenin hem kendi başına hem de gruplar arasında bağımlılığın mevcut olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapısal kırılmaların tespit edilmesi ve doğrusal olmayan Fourier bileşenlerinin modele dahil edilip edilmeyeceğine karar vermek için 20.000 tekrar ile optimum gecikme uzunluğu seçimi yapılmıştır. Test istatistiklerine dayanarak, analize dahil edilen her ülkenin ve gruplararası verilerin doğrusal olmayan yapılar içerdiği belirlenmiş ve bu nedenle Fourier fonksiyonları modele dahil edilmiştir. Bu yöntemle aynı zamanda ülkelerin veri yapısındaki kırılmalar da tespit edilmiştir. Beş kırılmalı modelde, Kanada için 1968, 1983, 1989, 1998 ve 2007 yıllarında kırılmalar tespit edilmiş olup, bu kırılmaların sanayi genişlemesi, enerji tüketimi, küresel petrol krizi artçıları ve iklim değişikliği kapsamındaki anlaşmalarla bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Fransa'da ise 1968, 1983, 1993 ve 2014 yıllarında kırılmalar tespit edilmiştir. Fransa'daki kırılmaların küresel konjonktürden kaynaklı değişimlere bağlı olduğu, özellikle 1970'lerdeki petrol krizleri, 1990'lardaki küreselleşme hareketleri ve 2014 Paris İklim Anlaşması'na hazırlık sürecinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Almanya'nın karbon emisyonlarındaki kırılmaların 1969, 1980, 1987, 1993 ve 2016 yıllarında meydana geldiği belirlenmiştir. 1990'larda Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesi sonrası sanayi ve enerji altyapısındaki yeniden yapılanmanın önemli bir kırılma nedeni olduğu, 2016'daki kırılmanın ise Almanya'nın yenilenebilir enerjiye geçişi hızlandıran "Energiewende" politikalarının bir sonucu olduğu düşünülmektedir. İtalya'nın serilerinde 1968, 1993 ve 2014 yıllarında kırılmalar gözlenmiş olup, bu kırılmaların yerel ve küresel etkilerle bağlantılı olduğu değerlendirilmektedir. Japonya için 1969, 1979, 1989, 2010 ve 2016 yıllarında kırılmalar tespit edilmiştir. Japonya'nın emisyonlarındaki 1980'lere kadar olan dönemdeki kırılmaların enerji verimliliğine yönelik reformlar ve politikalarla, 2016'daki kırılmanın ise Fukushima felaketinin etkileriyle bağlantılı olduğu düşünülmektedir. İngiltere için tespit edilen kırılmalar ise 1966, 1972, 1987 ve 1994 yıllarında olup, bu kırılmaların kömür endüstrisinin çöküşü ve enerji piyasalarının serbestleştirilmesi gibi faktörlerle ilişkilendirildiği; 1990'lardaki karbon emisyonlarındaki azalmanın ise çevre politikalarının sıkılaşmasıyla ilgili olduğu düşünülmektedir. ABD'nin karbon emisyonlarındaki kırılmaların 1969, 1976 ve 1986 yıllarında gerçekleştiği görülmüş ve bu kırılmaların petrol krizleri ve enerji tüketiminde yapılan reformlarla ilişkili olduğu belirlenmiştir.

BRICS-T ülkeleri incelendiğinde, Brezilya için 1973, 1984, 2003, 2009 ve 2016 yıllarında kırılmalar tespit edilmiş ve bu kırılmaların tarım genişlemesi ve ormansızlaşma ile ilişkilendirilebileceği değerlendirilmiştir. Çin için kırılmaların 1974, 1987, 1998, 2004 ve 2010 yıllarında meydana geldiği tespit edilmiştir. Bu kırılmalar, Çin'in sanayileşme ve kentleşme süreçleriyle doğrudan ilişkilidir ve 2000'li yıllardan itibaren emisyonlardaki hızlı artış, Çin'in dünya üretim merkezi olma süreciyle açıklanabilir. Hindistan'da ise kırılmaların hızlı endüstrileşme ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Rusya için 1991, 2004, 2010 ve 2016 yıllarında kırılmalar tespit edilmiş olup, bu kırılmaların özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yaşanan ekonomik kaos ve yeniden yapılanma süreçleriyle bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Güney Afrika'da ise 2000 sonrası iklim değişikliği politikalarına uyum sağlama çabalarından kaynaklanan kırılmalar gözlenmiştir. Türkiye'de 1972, 1984, 1998, 2004 ve 2010 yıllarında kırılmalar tespit edilmiştir. Türkiye'nin 1970'ler ve 1980'lerdeki kırılmalarının enerji altyapısındaki değişiklikler ve sanayileşme süreçleriyle bağlantılı olduğu, 2000'lerde ise hızla büyüyen ekonomi ve artan enerji tüketiminin etkilerini yansıttığı düşünülmektedir. Her iki ülke grubunda da kırılmaların ortak dönemleri, küresel enerji krizleri ve iklim politikaları ile ilişkilendirilebilir. Özellikle 1990'lardaki Kyoto Protokolü ve 2010'daki Paris İklim Anlaşması bu kırılmaların önemli dönüm noktalarıdır.

Optimal gecikmelerin ve Fourier fonksiyonlarının eklenmesiyle kırılma tarihlerinin tespit edilmesinin ardından, panel ve yatay kesit birimlerinin ortalamaya yakınsayıp yakınsamadığını belirlemek amacıyla Panel KPSS testleri uygulanmıştır. Barlett istatistiklerine göre, serilerin durağan olup olmadığı, kritik değerlerle karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. G7 grubu içinde Almanya'nın Barlett istatistiği yüksek çıkmış ve serinin durağan olmadığını göstermiştir. Bu durum, Almanya'nın karbon emisyonlarının ıraksadığını ve uzun vadede sabit bir dengeye yakınsama göstermediğini işaret etmektedir. Öte yandan, ABD, Fransa ve Birleşik Krallık için Barlett istatistiklerinin düşük seviyelerde kalması, bu ülkelerde serilerin durağan olduğunu ve karbon emisyonlarının uzun vadede ortalamaya doğru yakınsadığını ortaya koymaktadır. BRICS-T grubunda ise Brezilya, Türkiye, Çin ve Güney Afrika için Barlett istatistiklerinin yüksek olması, bu ülkelerde serilerin durağan olmadığını ve karbon emisyonlarının ıraksama eğiliminde olduğunu göstermektedir. Buna karşın, Rusya ve Hindistan için serilerin durağan olduğu ve karbon emisyonlarının zamanla birbirine yakınsadığı tespit edilmiştir. PANKPSS testinde, yatay kesit bağımsızlığı ve bağımlılığı varsayımlarına göre durağanlık analizi gerçekleştirilmiştir. G7 grubunda yatay kesit bağımsızlığı varsayıldığında hem homojen hem de heterojen panellerde serilerin durağan olduğu belirlenmiştir. Bu durum, G7 ülkelerinde karbon emisyonlarının zamanla birbirine yakınsadığını göstermektedir. Ancak yatay kesit bağımlılığı varsayıldığında, homojen serilerde durağanlık gözlemlenmemiş, yalnızca heterojen serilerde %90 anlamlılık düzeyinde durağanlık olasılığı olduğu görülmüştür. Bu da bazı G7 ülkelerinde kısmi bir yakınsamanın olabileceğini düşündürmektedir. BRICS-T grubu için PANKPSS test sonuçları, yatay kesit bağımsızlığı varsayıldığında homojen serilerin durağan olduğunu ve dolayısıyla grup içi karbon emisyonlarının yakınsadığını, ancak heterojen serilerin durağan olmadığını ve ıraksama olduğunu ortaya koymaktadır. Yatay kesit bağımlılığı altında ise hem homojen hem de heterojen serilerde durağanlık olasılığı düşük çıkmış ve emisyonların ıraksadığı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda mevcut literatürdeki bazı çalışmalarla benzerlikler ve farklılıklar göstermektedir. Örneğin, Strazicich ve List (2003) ile Westerlund ve Basher (2008) gibi çalışmalarda sanayileşmiş ülkelerde karbon emisyonlarının zamanla yakınsama eğilimi gösterdiği belirtilirken bu çalışmada da G7 ülkeleri için benzer şekilde uzun vadeli yakınsama bulguları elde edilmiştir. Ancak BRICS-T ülkelerinde elde edilen ıraksama sonuçları, özellikle Brezilya, Türkiye, Çin ve Güney Afrika'nın karbon emisyonlarındaki artış eğilimleri, Acar, Söderholm ve Brännlund (2018) tarafından dünya genelinde ıraksama lehine belirtilen bulgularla örtüşmektedir. Bununla birlikte bu çalışmanın öne çıkan farklarından biri ise Fourier fonksiyonlarını kullanarak hem keskin hem de yumuşak yapısal kırılmaları tespit etmesi ve bu yapısal değişikliklerin emisyon dinamiklerini nasıl etkilediğini analiz etmesidir. Bu yöntem, literatürdeki birçok çalışmada göz ardı edilen dinamikleri daha doğru bir şekilde yakalayarak özgün bir katkı sunmaktadır.

Çalışmadan elde edilen bulgular, ekonomik aktivite paralel olarak karbon salınımlarının birbirine yakınsaması veya ıraksamasının ekonomi politiği açısından önemli yansımalar doğurduğunu göstermektedir. Ekonomik aktiviteye paralel olan karbon salınımlarının sürdürülebilir düzeylerde tutulması ve emisyonları azaltıcı politikaların benimsenmesi büyük önem arz etmektedir. Ülkelerin refah seviyelerini yükselttikten sonra daha çevre dostu politikalar üretmeleri ve bu durumun güçlendirilmesi ve kalkınmakta olan ülkeler için karbon salınımlarında daha adil bir geçiş süreci planlaması yapmaları gerekmektedir. Nitekim, çalışmada karşılaştırılan iki ülke grubunun da bu durumu yansıttığı görülmektedir: G7 ülkeleri daha çevre dostu bir yapıya sahipken, BRICS-T ülkelerinin adil geçiş stratejileri geliştirerek bu soruna çözüm bulmaları gerekmektedir. Özellikle sürdürülebilir sanayileşme ve yeşil teknolojilerin kullanılması, bu adaleti sağlamada etkili olabilir. Bu kapsamda, mevcut iş birliklerine ek olarak uluslararası iş birliklerinin artırılması ve sürdürülebilir karbon politikalarının daha işlevsel hale getirilmesi, ülkelerin ve ülke gruplarının birbirine yakınsayabileceği bir yapı oluşturulması açısından önem taşımaktadır. Bu sayede ülkeler hem sürdürülebilir bir yapıya kavuşacak hem de refahını diğer ülkelere doğru yakınsayabilecektir.

Çalışmada literatür genelinden farklı olarak keskin ve yumuşak kırılmaları esas alması ile bulgular elde edilebilmiştir. Ancak her çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da belirli kısıtlar bulunmaktadır. Metodolojik ve veri kaynaklı sınırlamalardan oluşmakta olduğu görülebilmektedir. İlk olarak analiz için kullanılan karbon

emisyon verileri, yalnızca 1960-2022 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Bu zaman aralığı daha uzun tarihsel süreçleri veya gelecekteki potansiyel değişiklikleri dikkate almamakta ve dolayısıyla emisyon dinamiklerinin daha kapsamlı bir değerlendirmesini sınırlamaktadır. Ayrıca Fourier fonksiyonları ile keskin ve yumuşak kırılmaların tespit edilmesine rağmen bu yöntemler, veri serilerindeki tüm yapısal değişiklikleri mükemmel şekilde modelleyemeyebileceği düşünülmektedir. Örneğin, ani politik değişiklikler veya beklenmedik çevresel olaylar gibi dışsal faktörler analizlerde bu kapsamda yeterince temsil edilmeyebilir. Buna ek olarak çalışmada ele alınan G7 ve BRICS-T ülkeleri, ekonomik ve politik yapıları açısından büyük çeşitlilik göstermektedir. Bu durum, analiz edilen ülkelerin karbon emisyonları üzerindeki etkilerin homojen varsayılmasını zorlaştırmakta ve sonuçların genelleştirilmesini sınırlamaktadır. Yatay kesit bağımlılığı testleri uygulanmış olsa da ülkeler arasındaki kompleks ekonomik ilişkilerin tam olarak açıklanamaması, modelin öngörü gücünü zayıflatabilir. Son olarak verilerin 0-1 aralığında normalize edilmesi, veri kayıplarına veya bazı önemli değişkenliklerin göz ardı edilmesine neden olabilir. Bu kısıtlar sonuçların yorumlanmasında ve politika önerilerinin uygulanabilirliğinde dikkate alınmalıdır. Bu kısıtları gelecekte konu üzerine çalışacak olan araştırmacılar için göz önünde bulundurması gereken konu başlıkları arasındadır. Bunun yanında araştırmacıların çalışma kısıtlarının kapsamını genişleterek literatüre katkı yapabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Acar, S., Söderholm, P. ve Brännlund, R. (2018). Convergence of per capita carbon dioxide emissions: Implications and meta-analysis. *Climate Policy*, 18(4), 512-525. doi:10.1080/14693062.2017.1314244
- Aldy, J. E. (2006). Per Capita Carbon Dioxide Emissions: Convergence or Divergence? *Environmental and Resource Economics*, 33(4), 533-555. doi:10.1007/s10640-005-6160-x
- Apergis, N. ve Payne, J. E. (2017). Per capita carbon dioxide emissions across U.S. states by sector and fossil fuel source: Evidence from club convergence tests. *Energy Economics*, 63, 365-372. doi:10.1016/j.eneco.2016.11.027
- Baltagi, B. H., Feng, Q. ve Kao, C. (2012). A Lagrange Multiplier test for cross-sectional dependence in a fixed effects panel data model. *Journal of Econometrics*, 170(1), 164-177.
- Barro, R. J. ve Sala, X. I. M. (1992). Public Finance in Models of Economic Growth. *Review of Economic Studies*, 59(4), 645-661. doi:10.2307/2297991
- Breusch, T. S. ve Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253. doi:10.2307/2297111
- Burnett, J. W. (2016). Club convergence and clustering of U.S. energy-related CO2 emissions. *Resource and Energy Economics*, 46, 62-84. doi:10.1016/j.reseneeco.2016.09.001
- Camarero, M., Castillo, J., Picazo-Tadeo, A. J. ve Tamarit, C. (2013). Eco-Efficiency and Convergence in OECD Countries. *Environmental and Resource Economics*, 55(1), 87-106. doi:10.1007/s10640-012-9616-9
- Camarero, M., Ez, J. O. ve Tamarit, C. R. (2002). Tests for interest rate convergence and structural breaks in the EMS: Further analysis. *Applied Financial Economics*, 12(6), 447-456. doi:10.1080/09603100010005294
- Carbon Atlas. (2024). Global Carbon Atlas. *Global Carbon Atlas*. 30 Eylül 2024 tarihinde <https://globalcarbonatlas.org/> adresinden erişildi.
- Carlino, G. A. ve Mills, L. O. (1993). Are U.S. regional incomes converging?: A time series analysis. *Journal of Monetary Economics*, 32(2), 335-346. doi:10.1016/0304-3932(93)90009-5
- Chang, M.-J. ve Su, C.-Y. (2015). Does real interest rate parity really hold? New evidence from G7 countries. *Economic Modelling*, 47, 299-306. doi:10.1016/j.econmod.2015.03.005
- Chang, T. ve Ranjbar, O. (2012). *Can the BRICS countries catch up with the US? When sharp drifts and smooth breaks wed*. Working Paper. Taiwan: Feng Chia University.
- Çelik, E. U., Omay, T. ve Tuzlukaya, Ş. (2022). Testing Health Expenditure Convergence In 21 OECD Countries By Using Nonlinear Unit Root Tests. *Konuralp Medical Journal*, 14(S1), 192-205. doi:10.18521/ktd.1056926

- Elmslie, B. T. (1995). Retrospectives: The Convergence Debate Between David Hume and Josiah Tucker. *The Journal of Economic Perspectives*, 9(4), 207-216.
- Enders, W. ve Lee, J. (2012). A Unit Root Test Using a Fourier Series to Approximate Smooth Breaks. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 74(4), 574-599. doi:10.1111/j.1468-0084.2011.00662.x
- Erdogan, S. ve Okumus, I. (2021). Stochastic and club convergence of ecological footprint: An empirical analysis for different income group of countries. *Ecological Indicators*, 121, 107123. doi:10.1016/j.ecolind.2020.107123
- Ezcurra, R. (2007). The world distribution of carbon dioxide emissions. *Applied Economics Letters*, 14(5), 349-352. doi:10.1080/13504850500426285
- Frankel, J. A. ve Okongwu, C. (1996). Liberalized Portfolio Capital Inflows in Emerging Markets: Sterilization, Expectations, and the Incompleteness of Interest Rate Convergence. *International Journal of Finance & Economics*, 1(1), 1-23. doi:10.1002/(SICI)1099-1158(199601)1:1<1::AID-IJFE1>3.0.CO;2-K
- Frömmel, M. ve Kruse, R. (2015). Interest rate convergence in the EMS prior to European Monetary Union. *Journal of Policy Modeling*, 37(6), 990-1004. doi:10.1016/j.jpolmod.2015.08.002
- Furceri, D. (2005). β and σ -convergence: A mathematical relation of causality. *Economics Letters*, 89(2), 212-215. doi:10.1016/j.econlet.2005.05.026
- Gabrisch, H. ve Orłowski, L. T. (2010). Interest Rate Convergence in Euro-Candidate Countries: Volatility Dynamics of Sovereign Bond Yields. *Emerging Markets Finance and Trade*, 46(6), 69-85. doi:10.2753/REE1540-496X460605
- Goldman Sachs. (2023). The Path to 2075—Capital Market Size and Opportunity (Daly/Gedminas). 30 Eylül 2024 tarihinde <https://www.gspublishing.com/content/research/en/reports/2023/06/08/50ccfb98-b82c-4ba6-976d-d541f83239be.html> adresinden erişildi.
- Grossman, G. M. ve Krueger, A. B. (1995). Economic Growth and the Environment. *The Quarterly Journal of Economics*, 110(2), 353-377. doi:10.2307/2118443
- Hadri, K. (2000). Testing for stationarity in heterogeneous panel data. *The Econometrics Journal*, 3(2), 148-161. doi:10.1111/1368-423X.00043
- Herrerias, M. J. (2012). CO2 weighted convergence across the EU-25 countries (1920–2007). *Applied Energy*, 92, 9-16. doi:10.1016/j.apenergy.2011.10.034
- Islam, N. (1995). Growth Empirics: A Panel Data Approach. *The Quarterly Journal of Economics*, 110(4), 1127-1170. doi:10.2307/2946651
- Jeong, S., Kim, J.-C. ve Choi, J. Y. (2015). Technology convergence: What developmental stage are we in? *Scientometrics*, 104(3), 841-871. doi:10.1007/s11192-015-1606-6
- Jobert, T., Karanfil, F. ve Tykhonenko, A. (2010). Convergence of per capita carbon dioxide emissions in the EU: Legend or reality? *Energy Economics*, 32(6), 1364-1373. doi:10.1016/j.eneco.2010.03.005
- Kwiatkowski, D., Phillips, P. C. B., Schmidt, P. ve Shin, Y. (1992). Testing the null hypothesis of stationarity against the alternative of a unit root: How sure are we that economic time series have a unit root? *Journal of Econometrics*, 54(1), 159-178. doi:10.1016/0304-4076(92)90104-Y
- Lee, W. S., Han, E. J. ve Sohn, S. Y. (2015). Predicting the pattern of technology convergence using big-data technology on large-scale triadic patents. *Technological Forecasting and Social Change*, 100, 317-329. doi:10.1016/j.techfore.2015.07.022
- Li, C., Zuo, J., Wang, Z. ve Zhang, X. (2020). Production- and consumption-based convergence analyses of global CO2 emissions. *Journal of Cleaner Production*, 264, 121723. doi:10.1016/j.jclepro.2020.121723
- Lluís Carrion i Silvestre, J., Del Barrio Castro, T. ve López Bazo, E. (2005). Breaking the panels: An application to the GDP per capita. *The Econometrics Journal*, 8(2), 159-175. doi:10.1111/j.1368-423X.2005.00158.x
- Mankiw, G. N. (1992). Keynesian Economics Today: The Reincarnation of Keynesian Economics. *European Economic Review*, 36, 559-565.
- Ordás Criado, C. ve Grether, J.-M. (2011). Convergence in per capita CO2 emissions: A robust distributional approach. *Resource and Energy Economics*, 33(3), 637-665. doi:10.1016/j.reseneeco.2011.01.003
- Panopoulou, E. ve Pantelidis, T. (2009). Club Convergence in Carbon Dioxide Emissions. *Environmental and Resource Economics*, 44(1), 47-70. doi:10.1007/s10640-008-9260-6

- Pesaran, M. H. (2004). *General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels* (Working Paper No: 1229). Cambridge: CESifo.
- Pfaffermayr, M. (2009). Conditional β - and σ -convergence in space: A maximum likelihood approach. *Regional Science and Urban Economics*, 39(1), 63-78. doi:10.1016/j.regsciurbeco.2008.06.004
- Phillips, P. C. B. ve Sul, D. (2007). Transition Modeling and Econometric Convergence Tests. *Econometrica*, 75(6), 1771-1855. doi:10.1111/j.1468-0262.2007.00811.x
- Ritchie, H. (2024). CO₂ emissions dataset: Our sources and methods. *Our World in Data*. <https://ourworldindata.org/co2-dataset-sources> adresinden erişildi.
- Sala i Martin, X. (1996). Regional cohesion: Evidence and theories of regional growth and convergence. *European Economic Review*, 40(6), 1325-1352.
- Solow, R. M. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65-94. doi:10.2307/1884513
- Stern, D. I. (2004). The Rise and Fall of the Environmental Kuznets Curve. *World Development*, 32(8), 1419-1439. doi:10.1016/j.worlddev.2004.03.004
- Strazicich, M. C. ve List, J. A. (2003). Are CO₂ Emission Levels Converging Among Industrial Countries? *Environmental and Resource Economics*, 24(3), 263-271. doi:10.1023/A:1022910701857
- Ulucak, R. (2018). Çevre Kalitesi Açısından Yakınsama Hipotezine Yeni Bir Bakış: Ekolojik Ayak İzi ve Kulüp Yakınsamaya Dayalı Ampirik Bir Analiz. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(4), 29-38. doi:10.18037/ausbd.552674
- Ursavaş, N. ve Apaydın, Ş. (2023). The Convergence in Greenhouse Gas Emissions Across G-7 Countries. *Fiscaoeconomia*, 7(1), 327-340.
- Ursavaş, U. ve Yilanci, V. (2023). Convergence analysis of ecological footprint at different time scales: Evidence from Southern Common Market countries. *Energy & Environment*, 34(2), 429-442. doi:10.1177/0958305X221120930
- Walther, J. B., Carr, C. ve Choi, S. S. W. (2010). Interaction of Interpersonal, Peer, and Media Influence Sources Online: A Research Agenda for Technology Convergence. *A Networked Self* içinde . New York: Routledge.
- Wang, Z. (2009). The convergence of health care expenditure in the US states. *Health Economics*, 18(1), 55-70. doi:10.1002/hec.1343
- Westerlund, J. ve Basher, S. A. (2008). Testing for Convergence in Carbon Dioxide Emissions Using a Century of Panel Data. *Environmental and Resource Economics*, 40(1), 109-120. doi:10.1007/s10640-007-9143-2
- Yang, G. J.-A., Chueh, H. ve Lee, C.-H. (2014). Examining the theory of capital structure: Signal factor hypothesis. *Applied Economics*, 46(10), 1127-1133. doi:10.1080/00036846.2013.864040
- Yang, G. J.-A., Ying, Y.-H., Chang, K. ve Lee, C.-H. (2014). Investigating Stationarity in Tourist Arrivals to Taiwan Using Panel Kps with Sharp Drifts and Smooth Breaks. *Tourism Analysis*, 19(5), 573-580. doi:10.3727/108354214X14116690097819
- Yasunaga, Y., Watanabe, M. ve Korenaga, M. (2009). Application of technology roadmaps to governmental innovation policy for promoting technology convergence. *Technological Forecasting and Social Change*, Knowledge Driven Planning Tools for Emerging and Converging Technologies, 76(1), 61-79. doi:10.1016/j.techfore.2008.06.004
- Young, A. T., Higgins, M. J. ve Levy, D. (2008). Sigma Convergence versus Beta Convergence: Evidence from U.S. County-Level Data. *Journal of Money, Credit and Banking*, 40(5), 1083-1093. doi:10.1111/j.1538-4616.2008.00148.x

Extended Abstract

Purpose: The purpose of this study is to investigate whether environmental convergence in terms of carbon emissions is valid among G7 and BRICS-T countries. The study utilizes carbon emission data from 1960 to 2022, applying the stochastic environmental convergence methodology. The focus is on examining whether the carbon emissions of these countries converge over time, with particular attention to the differences between the two groups. While G7 countries are known for implementing more environmentally friendly policies, BRICS-T countries are undergoing rapid industrialization. Therefore, the main objective of this study is to compare the carbon emission dynamics between these two groups, evaluate the effectiveness of

environmental policies, and highlight the environmental impacts of economic growth, particularly in developing countries.

Design and Methodology: This study aims to test environmental convergence or divergence in terms of carbon emissions among G7 and BRICS-T countries. The stochastic environmental convergence methodology is applied to carbon emission data from 1960 to 2022 to examine both intra-group and inter-group dynamics. The data were normalized within the 0-1 range to overcome methodological limitations. Initially, cross-sectional dependency tests (Breusch & Pagan, Pesaran, Baltagi) were conducted to assess the presence of dependency between the countries within each group.

To identify structural breaks, Fourier functions were employed. These components were integrated into the model to capture sudden and significant changes in the series, enabling a more accurate analysis of the non-linear structures of the data. Stationarity analyses were then performed using the Panel KPSS test, focusing on both intra-group and inter-group dynamics.

The stationarity tests were utilized to determine whether carbon emissions converge towards the average over time. To detect structural breaks in the panel, optimal lag lengths were selected based on 20,000 replications, and the results were evaluated according to each country's break dates. Finally, stationarity was assessed in both homogeneous and heterogeneous series through Panel KPSS tests, analyzing whether G7 and BRICS-T countries tend to converge over time in terms of carbon emissions.

Findings: This study analyzes whether G7 and BRICS-T countries exhibit environmental convergence or divergence in terms of carbon emissions. Using data from 1960 to 2022, significant findings were obtained both within and between the two groups. First, the Panel KPSS tests indicate that G7 countries have shown long-term convergence in carbon emissions. Specifically, Bartlett statistics for the United States, France, and the United Kingdom were found to be low, meaning that the series are stationary, and carbon emissions have converged toward the average over time. These results suggest that G7 countries are moving toward a balance in carbon emissions, and their environmental policies have been effective.

However, a different outcome was observed for Germany. The Bartlett statistic for Germany was high, indicating that the series is not stationary. This suggests that Germany's carbon emissions show a tendency toward divergence and have not reached a stable long-term equilibrium. The differences in Germany's industrial structure and energy policies are considered key factors contributing to this outcome.

In the BRICS-T group, Brazil, Turkey, China, and South Africa were found to have non-stationary series for carbon emissions. This indicates that these countries have not shown convergence in carbon emissions; rather, they exhibit divergence. Particularly in countries like China and India, rapid industrialization and increasing energy demand have led to continuous growth in carbon emissions. China's rise as a global manufacturing hub has resulted in a significant increase in emissions, with notable structural breaks in the data.

On the other hand, for Russia and India, the analysis showed that carbon emissions are stationary, indicating that these countries have converged in terms of carbon emissions over time. In Russia, carbon emissions decreased after the dissolution of the Soviet Union and have since stabilized at a more consistent level. In India, despite rapid industrialization, carbon emissions have gradually reached a balance.

In the cross-group analysis, it was found that there is no full convergence between G7 and BRICS-T countries in terms of carbon emissions. A significant gap exists between the two groups, with BRICS-T countries showing divergence in emissions, while G7 countries exhibit convergence. These results highlight the differences in environmental policies and the environmental impacts of economic growth between developed and developing countries.

In conclusion, while G7 countries have shown long-term convergence in carbon emissions, BRICS-T countries have not yet reached such an equilibrium. As industrialization and economic growth continue in BRICS-T countries, it is expected that carbon emissions will continue to diverge.

Research Limitations

Data Limitations: The research relies on carbon emission data from 1960 to 2022. This dataset may contain missing data or measurement errors for certain countries. Additionally, methodological differences in calculating carbon emissions could affect the accuracy of the data.

Focus Solely on Carbon Emissions: The study focuses exclusively on carbon emissions as an indicator of environmental performance. Other environmental indicators (e.g., water consumption, air quality, waste management) have been overlooked, which may limit the scope of environmental convergence explored in this study.

Limitations of the Stochastic Convergence Methodology: The stochastic environmental convergence methodology focuses only on specific structural breaks and stationarity tests. Other potential methodological approaches (e.g., dynamic panel data models) could yield different results. Moreover, while Fourier functions are suitable for detecting non-linear structures, they have not been compared with other methods for identifying structural breaks.

Differences Among Countries: The socioeconomic, political, and technological differences between G7 and BRICS-T countries complicate the analysis of carbon emissions. In particular, the rapid industrialization processes and volatile energy policies in BRICS-T countries may influence the results.

Impact of Global Policies: Although the study focuses on cross-country carbon emissions, the effects of global environmental policies (e.g., the Paris Climate Agreement) have not been examined in detail. The influence of such policies on the carbon emissions of individual countries has been only partially assessed.

Implications: Theoretical, Practical and Social

Theoretical Recommendations: Future studies should expand the environmental convergence hypothesis to include other environmental indicators, such as water consumption, air quality, and energy efficiency, rather than focusing solely on carbon emissions. Additionally, employing alternative methods (e.g., dynamic panel data models) and comparing their results with the current methodologies could broaden the theoretical framework and yield more comprehensive outcomes.

Practical Recommendations: The environmental impacts of industrialization processes in developing countries should be examined in greater detail. These countries' environmental policies can be analyzed in relation to economic growth and environmental sustainability. Furthermore, different structural break analysis methods could be employed to more effectively detect structural shifts in the data.

Social Recommendations: At the social level, the effects of public policies aimed at raising environmental awareness and reducing carbon emissions should be studied. In developing countries, the contributions of individuals to environmental sustainability and how these contributions can be enhanced through social awareness should be explored. These recommendations could help improve the social acceptance of environmental policies and contribute to their successful implementation.

Originality: This study makes significant contributions to the literature by analyzing the environmental convergence hypothesis in terms of carbon emissions for G7 and BRICS-T countries. First, while many studies in the literature have focused on environmental convergence, primarily among developed countries or a limited number of developing nations, this study offers a broader global perspective by comparing two country groups with differing levels of economic development. Examining the dynamics of emission increases during the industrialization processes of developing BRICS-T countries addresses a relatively underexplored area in the literature. Second, the study introduces a more sophisticated methodology by using Fourier functions to detect structural breaks in environmental convergence analyses. While most studies focus on stationarity tests and traditional methods, the integration of Fourier components allows for a more accurate identification of non-linear structures in the data. This methodological innovation is one of the study's key original aspects. Finally, by employing panel data methods to test cross-group dependency and independence assumptions, the study offers a unique approach that considers not only intra-country changes but also interactions between country groups. This analysis provides a more comprehensive understanding of the impact of environmental policies and economic processes across different countries.

Ağrı İlinde Kadın Girişimciliği: Etkileyen Faktörler, Sorunlar ve Öneriler Bağlamında Bir Saha Çalışması^{1 2}

Ceren AVCİL³ Cemrenur ÇELİK⁴ Esra BAŞ⁵

Başvuru Tarihi: 22.08.2023

Kabul Tarihi: 11.12.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Türkiye’de girişimcilik kültürü son dönemlerde önemsenmekle birlikte kadın girişimciliği hala istenilen düzeyde değildir. Sosyo-kültürel örüntüler çerçevesinde şekillenen girişimcilik, kadın söz konusu olduğunda geleneksel rollerin ön plana çıkmasını bir kez daha gündeme getirmektedir. Dolayısıyla Türkiye’de kadın girişimciliği gelişmiş ülkeler ile kıyaslandığında daha geri planda kalmaktadır. Kuşkusuz buna neden olan çok sayıda faktör mevcuttur. Eğitim seviyesi, gelir düzeyi, finansal kaynaklara erişim, girişimcilğe bakış açısı, cinsiyet eşitliği durumu vb. faktörler belirleyici konumdadır. Bu çalışmanın amacı, Ağrı ilindeki kadın girişimcilerin mevcut durumlarını ve karşılaştıkları sorunları ele almaktır. Araştırma örneklemini Ağrı ilinde faaliyet gösteren toplam 20 adet işletmeden oluşmaktadır. Araştırma verileri yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile elde edilmiştir. Türkiye’de kadın girişimciliği konusunda yapılan çalışmaların son dönemlerde artış göstermiş olmasına rağmen il bazındaki çalışmaların kısıtlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla çalışma bu yönüyle özgün bir nitelik taşımaktadır. Bu bağlamda saha araştırmasında elde edilen bulgular kadınların finansman, nitelikli personel, kültürel bakış açısı konularında sorunlar yaşadıklarını göstermektedir. Çalışma ile kadın girişimciliğinin önünde engellerin il bazında araştırılarak ortaya çıkan bulguların literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Kadın Girişimciliği, Ağrı, Engeller, Öneriler

1 Bu araştırma, TÜBİTAK Bilim İnsanı Destek Programları Başkanlığı (BİDEB) tarafından yürütülen, 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı 2023 yılı 2. dönem kapsamında 1919B012318466 numaralı başvuru sonucunda desteklenmiştir.

2 Bu çalışma için Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu’ndan 25/04/2024 tarih ve 166 karar numarası ile etik kurul kararı alınmıştır.

3 Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, cerenkurga@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6301-515X

4 Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, cemrenurcelik265@gmail.com, ORCID: 0009-0001-5752-3481

5 Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, esra4788899@gmail.com, ORCID: 0009-0001-4874-1874

Women's Entrepreneurship in the Province of Ağrı: A Field Study in the Context of Influencing Factors, Problems and Suggestions⁶

Ceren AVCİL⁷ Cemrenur ÇELİK⁸ Esra BAŞ⁹

Submitted by: 07.09.2024

Accepted by: 03.02.2025

Article Type: Research Article

Abstract

Although the entrepreneurial culture in Türkiye has been taken into consideration recently, women's entrepreneurship is still not at the desired level. Entrepreneurship, which is shaped within the framework of socio-cultural patterns, once again brings traditional roles to the fore when it comes to women. Therefore, women's entrepreneurship in Türkiye remains in the background compared to developed countries. Undoubtedly, there are many factors that cause this. Factors such as education level, income level, access to financial resources, perspective on entrepreneurship, gender equality, etc. are decisive. The aim of this study is to address the current situation and problems faced by women entrepreneurs in Ağrı province. The research sample consists of a total of 20 enterprises operating in the province of Ağrı. The research data were obtained through a structured interview form. Although studies on women's entrepreneurship in Türkiye have increased recently, it is seen that provincial studies are limited. Therefore, the study is unique in this respect. In this context, the findings obtained in the field research show that women have problems in terms of financing, qualified personnel, and cultural perspective. With the study, it is thought that the findings obtained by investigating the obstacles to women's entrepreneurship on a provincial basis will contribute to the literature.

Keywords: *Entrepreneurship, Women's Entrepreneurship, Ağrı, Obstacles, Suggestions*

JEL Kodu: I3, Q1, Z1

⁶ This research was supported as a result of the application numbered 1919B012318466 within the scope of the 2209-A University Students Research Projects Support Program, carried out by TÜBİTAK Scientific and Technological Research Council of Turkey (BİDEB).

⁷ Ağrı İbrahim Çeçen University, Faculty of Economics and Adm. Science, Dept. of Public Relations and Advertising, cerenkurga@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6301-515X

⁸ Ağrı İbrahim Çeçen University, Faculty of Economics and Adm. Science, Dept. of Public Relations and Advertising, cemrenurcelik265@gmail.com, ORCID: 0009-0001-5752-3481

⁹ Ağrı İbrahim Çeçen University, Faculty of Economics and Adm. Science, Dept. of Public Relations and Advertising, esra4788899@gmail.com, ORCID: 0009-0001-4874-1874

Giriş

Küreselleşme süreci ile birlikte ortaya çıkan rekabet ortamı, kadınların da işgücü piyasalarında yer almalarının önünü açmıştır. Esasında kadınların işgücüne katılımına yönelik yapılan çalışmalar, 1980'li yıllara kadar ekonomik büyümeye katkıları açısından olumlu olarak değerlendirilmeyen ve küçük işletme girişimciliğinin desteklenmesi ile de bağlantılı biçimdedir. Bu yıllardan itibaren küçük işletme girişimciliği, Üçüncü Dünya ülkelerini yoksulluk ve işsizlikten kurtarmanın bir reçetesi şeklinde görülmüştür (Yetim, 2002, s. 79). Diğer yandan, kadın girişimciliği günümüzde gelişmekte olan ülkeler için önemli bir ekonomik büyüme motoru temsil etmektedir; çünkü üretken iş yaratmada, cinsiyet eşitliğini sağlamada ve yoksulluğu azaltmada öncü bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, ana özelliklerinin analizi, başarılı girişimcilik ile ilgili politikaların geliştirilmesi ve bir ülkenin rekabet gücü ile büyüme potansiyelini anlamak için faydalı olabilir (De Vita vd., 2014, s. 451).

Türkiye'de kadın girişimcilerin oranı, erkeklere nazaran oldukça düşük seviyelerdedir. GEM (2019) Raporu'na göre 2018 yılı verilerine bakıldığında Türkiye'de 18-64 yaş arasındaki erkek nüfus içinde niyetli girişimcilerin oranı %44,9 iken bu oran kadınlar için %26 olarak gerçekleşmiştir. Kuruluş aşamasındaki erkek girişimcilerin oranı %10,10, kadınların oranı ise %4,6 şeklindedir. Yeni bir işin sahibi olan erkek girişimcilerin oranı %10,70 iken bu oran kadınlarda %3,5 olarak gerçekleşmiştir. Erken dönem erkek girişimcilerin oranı %19,96, kadınların ise %8,39'dur. Son olarak, kurum içi erkek girişimcilerin oranı %4,7, kadınların ise %1,5'tir. Türkiye, Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında kadınların girişimcilik faaliyetinin en düşük düzeyde kaldığı ülkedir. Türkiye'yi sırasıyla İsveç (2,37:1), Slovenya (2,32:1) ve Yunanistan (2,25:1)'tir. Brezilya'da bu oran 1,07:1'dir ve erkek-kadın girişimci oranı hemen hemen aynıdır. Çin ve ABD kadın girişimci oranı en yüksek olan ülkelerdir ve bu ülkelerde 10 kadın girişimciye karşın 12 erkek girişimci vardır (GEM, 2019, s. 34).

Aynı Rapor'da Türkiye'de girişimcilik hakkındaki değerlendirmelere yer verilmiştir. Rapor'a göre Türkiye'de erkeklerin %78,6'sı girişimciliği bir kariyer seçeneği olarak değerlendirirken bu oran kadınlarda daha yüksek bir oranda %83 olarak gerçekleşmiştir. Yani kadınlar girişimciliği erkeklerden daha fazla oranda bir kariyer seçeneği olarak görülmektedir. Bunun yanında, erkekler girişimciliği %65,7 oran ile toplumda saygınlık kazanmak şeklinde değerlendirirken kadınlarda ise bu oran %66,5 şeklindedir. Son olarak, "Türkiye'de Yeni Bir İş Kurmak Kolaydır" diyen erkeklerin oranı %34,5 iken kadınlarda bu oran %23'tür. Bu verilerden yola çıkılarak şu ifade edilebilir: Türkiye'de kadınlar girişimciliği bir iş, kariyer olarak görmelerine rağmen erkeklere nazaran iş kurmanın daha zor olduğunu ifade etmektedirler. Bu durum, girişimcilik meselesinde cinsiyet temelinde karşılaşılan zorluk veya faktörlerin etkisi olduğu konusunu gündeme getirmektedir.

Ağrı ili sosyo-ekonomik gelişmişlik bakımından Türkiye'de 81 il içerisinde son sıralarda (80.) yer almaktadır (SEGE, 2017). Öte yandan, TEPAV (2020) tarafından yayınlanan 81 İlde Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi'ne göre Ağrı ili 57. sırada yer almaktadır. Toplumsal ve ekonomik kalkınmada kadının işgücüne katılımı bu noktada önem arz etmektedir. Dolayısıyla Ağrı'da kadın girişimciliğini anlamak, kadının üretkenliğinin yanında toplumsal yapıya yönelik fikir vermesi açısından önemlidir. Çalışmada, Ağrı'daki kadınların girişimcilik deneyimlerine etki eden kültürel normlar, finansal kaynaklar, eğitim fırsatları ve destek ağlarını anlayabilmek için çalışmada kadın girişimcilerin sorunları ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri araştırılmıştır. Kadın girişimciliğini etkileyen faktörler çerçevesinde kadınların sorunlara getirmiş oldukları çözüm önerileri, ilin ekonomik ve sosyal gelişimine katkıda bulunacak niteliktedir.

Literatür Taraması

Kadınların ekonomik hayata dâhil edilerek kendi potansiyellerini gerçekleştirmeleri, kadın girişimciliği kavramını da gündeme getirmiştir. Girişimcilik kavramında yukarıda ifade edildiği gibi kadın girişimciliği kavramına yönelik de birbirinden farklı tanımlamalara rastlanmaktadır. Kadın girişimcinin kim olduğuna yönelik en genel tanımlamalardan biri Ecevit (1993, s. 20) tarafından yapılmıştır. Buna göre kadın girişimci;

“Ev dışında bir mekânda, kendi adına kurduğu bir ya da birkaç işyeri olan, bu işyerinde tek başına ya da istihdam ettiği diğer kişilerle birlikte çalışan ve/veya işin sahibi sıfatıyla ortaklık kuran, herhangi bir mal ya da hizmetin üretilmesi ile ilgili faaliyetleri yürüterek, bu mal ya da hizmetin dağıtım, pazarlama ve satışını yapan ya da yaptıran, iş ile ilgili olarak ilişkiye girilmesi gereken kişi, örgüt, kurum ve kuruluşlarla kendi adına ilişki kuran, iş sürecinin örgütlenmesi, mal ve hizmet üretiminin planlanması, iş yerinin çalıştırılması, kapatılması ya da işin geliştirilmesi konusunda kendisi karar veren ve işinden elde ettiği kazancın kullanım ve yatırım alanları üzerinde söz sahibi olan kişidir”.

Kadın girişimciliğine yönelik bir başka tanım ise şu şekildedir (İlter, 2008, s. 69-70):

“Tek başına veya istihdam ettiği kişilerle birlikte bir iş yerinde çalışan ya da iş yeri sahibi sıfatıyla ortaklık kuran kişi, ev dışı bir alanda kendi adına kurduğu bir veya birden fazla iş yeri sahibi olan kişi, şirket adına firma veya müşterilerle iletişime geçmesi gereken kişi veya kurum ve kuruluşlarla kendi adına temasta bulunan kişi, mal ve hizmetlerin üretimiyle ilgili faaliyetlerde bulunan ve bu mal ve hizmetleri yürüten veya söz konusu mal ve hizmetlerin dağıtım, pazarlama ve satışını yapan-yaptıran kişi, çalışmalardan elde edilen kazançların kullanımını veya yatırımını konularında söz sahibi olan kişi, iş süreçlerinin organizasyonuna, mal ve hizmet üretiminin planlanmasına, iş yerinin işletilmesine, işyerinin büyümesi, çalıştırılması veya kapatılması konularında kişisel olarak karar veren kişi”.

Peki, kadınları girişimci olmaya iten unsurlar nelerdir? Kadınlar neden girişimci olmak isterler? Ufuk ve Özgen (2001, s. 307) tarafından yapılan araştırmada kadınların girişimci olmalarında üç faktörün önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Söz konusu faktörler, aile ihtiyaçlarının karşılanması, sosyal ilişkilerin başlatılması ve kendini gerçekleştirmedir. Yetim'in (2002, s. 90) çalışmasında ise kadınların girişimciliğe yönelme gerekçeleri; aileye ek gelir sağlama, kendi niteliklerine uygun ücretli çalışma olanağına erişememe, bağımsız ve özerk olma ve daha üretken olabilme şeklinde ifade edilmiştir.

Türkiye’de kadın girişimciliği konusu özellikle 1990’lı yıllar ile birlikte görünür olmaya başlamıştır. Kadın girişimciliğinin bu dönemden itibaren desteklenmesinin iki önemli nedeni vardır. Bunlardan ilki, “kadınların işgücüne katılımlarında görülen hızlı düşüş ve kadınlar arasındaki yüksek işsizlik oranları karşısında, politika yapımcıların, bu olumsuz eğilime girişimciliği geliştirerek karşı durulabileceği konusundaki yaklaşımlarıdır. İkinci olarak, kentlerde yoksul aileler arasında yoksulluğun daha da derinleşmesi birtakım politik müdahaleler gerektirmiştir ve bunların arasında kadın girişimciliğinin geliştirilmesi tercih edilen bir seçenek olmuştur. Başka bir deyişle, kadın girişimciliği ile ilgili tartışmaların öznesi kadınlar olmaktan ziyade haneler olmaya başlamıştır. Hükümet kuruluşlarıyla birlikte, özel kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları, farklı hedefleri olan projelere yönelmişlerdir. Sonuçta, uygulamada aktörlerin çeşitlenmesiyle birlikte, kadın girişimciliğini destekleme stratejisi farklı amaçlara yönelik olarak kullanılabilir hale gelmiştir” (Ecevit, 2007, s. 47). Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü gibi uluslararası kuruluşların kadın girişimciliğini destekleyici ve yaygınlaştırıcı politikalar izlemesi bu süreçte etkili olmuş, ancak gelinen noktada kadın girişimciliği Türkiye’de Batı ülkelerinde olduğu kadar etkili olamamıştır (Çelik ve Özdevecioğlu, 2001, s. 487). Kadın girişimciliğine yönelik olarak 1980’li yıllardan itibaren çalışmalardan elde edilen sonuçlar, Türkiye’de genel olarak kadınların sadece kadın olmaktan kaynaklı olarak erkeklerden farklı sorunlar yaşadıklarını göstermektedir (Bedük, 2005, s. 113).

Literatüre bakıldığında kadın girişimcilerin karşılaştıkları sorunlar farklı şekillerde ele alınmıştır. Tan (2006, s. 530) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, %30 oran ile değer yargıları ve inanışlar, %20 oran ile rakip engellemeleri, %23 ile bilginin eksik olması, %11 ile bürokratik-yasal engeller ve %16 ile sermaye bulma zorluğu kadın girişimciliğinin önündeki engeller olarak sıralanmıştır. Ufuk ve Özgen (2001, s. 307) çalışmalarında kadınların işlerini kurarken karşılaştıkları en önemli sorunların sermaye temini, bürokratik işlemler ve tecrübesizlik olduğu belirtilmiştir. Çalışmada, idarenin işleyişindeki en önemli sorunların piyasadaki yetersiz talep, borç ödemeleri ve vergi ödemeleri olduğu ifade edilmiştir. Kadın girişimcilerin karşılaştıkları bir diğer sorun toplumsal cinsiyet rolleridir. Kadına aile içinde biçilen geleneksel ev işleri, çocuk bakımı gibi faaliyetler kadınların ekonomik hayata dâhil edilmelerini olumsuz yönde etkileyen faktörlerdir. Cinsiyete

dayalı işbölümü sonucunda kadının erkeklerin yaptığı işleri yapamayacağına dair basmakalıp düşünceler söz konusudur. Örneğin, özellikle kadınlar sanayi sektöründe erkeklere nazaran daha az varlık göstermekte ve emek yoğun hafif sanayi dallarında erkeklere göre daha dar bir alanda faaliyet göstermektedirler (Soysal, 2010, s. 99). Bir başka sorun, kadınların yaşadıkları rol çatışmasıdır. İş/aile rol çatışması, iş ve aile alanlarından gelen rol baskılarının uyumsuz olduğu roller arası çatışma olarak tanımlanmaktadır (Stoner vd., 1991, s. 67). Kadınların ev içi sorumlulukları ile iş hayatındaki sorumlulukları bir arada yürütmesi zorunda kalması nedeniyle rol çatışması sorunu ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda ifade edilen literatür kapsamında bu araştırmada kadınların girişimci olmalarını etkileyen faktörlerin irdelenmesinden hareketle “Ağrı ilinde kadın girişimcilerin önündeki engeller nelerdir? Söz konusu sorunların çözümüne yönelik hangi çözüm önerileri sunulabilir?” sorularına yanıtlar aranmıştır. Bu minvalde çalışma, girişimcilik konusunda hem teori hem pratiğe yönelik iki önemli katkıda bulunmaktadır: Bir yandan girişimcilik literatürde kadın girişimcilerin yaşadıkları zorlukları ele alarak literatür kapsamını genişletirken diğer yandan kadınların yaşadıkları sorun veya önündeki engelleri bir arada görme ve aralarındaki ilişkiyi analiz edebilmeyi mümkün kılmaktadır.

Yöntem

Bu çalışma nitel araştırmaya dayanmaktadır. Nitel araştırma, incelediği probleme ilişkin sorgulayıcı, yorumlayıcı ve problemin doğal ortamındaki biçimini anlama, katılımcılarının yaşanmış deneyimlerine ve onların özgün seslerine odaklanma uğraşı içinde olan bir yöntemdir (Guba ve Lincoln, 1985; Klenke, 2016, s. 11). Nitel verinin önemli özelliklerinden birisi, doğal ortamlarda doğal olarak meydana gelen sıradan olaylara odaklanmaları, böylece “gerçek hayat”ın nasıl olduğuna dair güçlü bir kavrayışı ortaya koymasındadır (Miles ve Huberman, 1994, s. 10). Çalışmada, kadın girişimciliğinin mevcut durumunu, sorunlarını ve kadın girişimciliğini etkileyen ve engelleyen unsurların neler olduğunun Ağrı ilinde araştırılması amacıyla yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmede (Böke, 2017, s. 291), katılımcıların konunun net anlaşılmasına olanak verecek şekilde akıcı bir dilde sorular hazırlanır.

Çalışmada ilk olarak katılımcıların demografik bilgileri Demografik Bilgi Formları ile elde edilmiştir. Katılımcıların yaş, eğitim, gelir seviyeleri, medeni halleri, çocuk sayısı, işletme kuruluş tarihi bilgileri yarı yapılandırılmış görüşmeler başlamadan önce elde edilmiştir. İkinci olarak, Yarı Yapılandırılmış Görüşme (Mülakat) Formu hazırlanmıştır. Sorular açık uçlu sorular şeklinde tasarlanmıştır. Açık uçlu sorular ile katılımcının içinde bulunduğu durumun anlaşılması, yorumlanması ve derinlemesine incelenmesine imkân sağlanmış olur (Mohajan, 2018). Söz konusu sorulara araştırmacılar tarafından son halinin verilmesi ile katılımcılar ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Veri toplama süreci 15.05.2024 tarihinde başlamış ve 21.06.2024 tarihinde sona ermiştir. Görüşmeler kadınların izni dâhilinde ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Mülakatlar 45-50 dakika arasında gerçekleştirilmiştir.

Araştırma kapsamında belirlenen katılımcılar, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme ile belirlenmiştir. Bu yöntemde, gözlem birimlerinin belli niteliklere sahip kişiler, olay, nesne veya durumlardan oluşabilmesi söz konusudur. Çalışma kapsamında konuya uygun en ilgili bilgi ve verinin en zengin kaynak veya bireylerden elde edilmesi amacıyla örneklem kasıtlı olarak seçilir (Yin, 2016; Büyüköztürk vd., 2015, s. 91). Çalışmada 20 kadın girişimci örneklem olarak seçilmiştir. Kadın girişimcilere ilişkin kurumsal bilgiler, KOSGEB İl Müdürlüğü’nden alınmıştır. Katılımcılar K1-K20 olacak şekilde kodlanmıştır.

Bu çalışmanın etik onayı, 25.04.2024 tarih ve 166 sayılı karar ile alınmıştır. Çalışmaya katılmayı kabul eden katılımcılara “Gönüllü Onay Formu’nda yer alan bilgiler araştırmacı tarafından okunmuş ve onam alınmıştır. Katılımcıların formu imzalamalarının ardından görüşmelere başlanmıştır. Katılımcılara çalışmadan istedikleri zaman vazgeçebilecekleri, verdikleri bilgilerin gizli ve anonim kalacağı hususlarından bilgilendirme yapılmıştır.

Çalışma kapsamında elde edilen veriler tümevarımcı analiz çerçevesinde analiz edilmiştir. Tümevarımcı analizde temel amaç, toplanan verilerin açıklanmasını sağlayacak kavram ve ilişkilere ulaşmaktır. Bu kapsamda kodlama ile veriler arasında yer alan anlamlı birim veya bölümlere isim verilir. Toplanan verilerin kodlanmasının ardından kodları belli kategoriler altında toplayabilecek temalar belirlenir. Sonrasında ise veriler ortaya çıkan kodlama ve temalara göre düzenlenir ve tanımlanır. Son aşamada bulgular yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 249-257). Betimsel analizin ön koşulu, görüşmeler veya anlatılar gibi yaşanmış deneyimlerle ilgili verileri içermesidir. Analizden türetilen temalar verilere ve katılımcıların deneyimlerine dayanmaktadır (Sundler vd., 2019, s. 735). Bu araştırmada, Ağrı ilinde faaliyet gösteren kadın girişimcilerin deneyimleri araştırılmıştır. Dolayısıyla çalışmada elde edilen veriler tematik betimsel analiz kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, MAXQDA 2024 programı yardımıyla analiz edilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Tablo 1’de katılımcıların demografik bilgilerine yer verilmiştir.

Tablo 1

Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

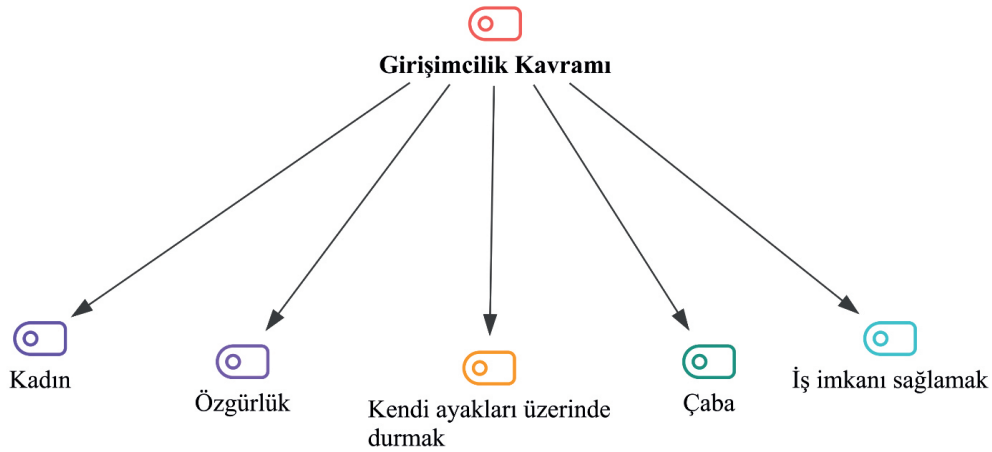
Katılımcı	Yaş	Şehir	Medeni Durum	Çocuk sayısı	Eğitim Seviyesi	Gelir Seviyesi	İşletme Kuruluş Yılı	İşletme Faaliyet Alanı
K1	36	Ağrı	Bekâr	Yok	Ön lisans mezunu	Orta	2020	Kadın Giyimi
K2	26	Ağrı	Bekâr	Yok	Ön lisans mezunu	Orta	2024	Güzellik Merkezi
K3	49	Ağrı	Evli	2	Ön lisans mezunu	Orta	2005	Kuaför ve Gelinlik
K4	72	Ağrı	Evli	3	Lisans mezunu	Orta	1956	Arıcılık ve Süt Ürünleri
K5	52	Ağrı	Evli	2	Lisans-ön lisans mezunu	Orta	1998	Gelinlik
K6	36	Ağrı	Evli	3	Ortaokul mezunu	Düşük	2023	Şal ve Eşarp
K7	39	Ağrı	Bekâr	Yok	Lise mezunu	Orta	2016	Güzellik Merkezi
K8	64	Ağrı	Bekâr	6	Lise mezunu	Orta	2010	Çeyiz Eşyası
K9	39	Ağrı	Evli	2	Lise mezunu	Orta	2010	Güzellik Merkezi
K10	35	Erzincan	Bekâr	1	Lise mezunu	Orta	2017	Gelinlik
K11	30	Ağrı	Bekâr	Yok	Lise mezunu	Orta	2018	Kuaför ve Gelinlik
K12	47	Ağrı	Evli	3	Lise mezunu	Orta	2012	Gelinlik ve Kayak Merkezi
K13	65	Ağrı	Evli	2	Lise mezunu	Orta	1982	Kuaför ve Güzellik
K14	43	Ağrı	Bekâr	3	Lise mezunu	Orta	2011	Ev Tekstili
K15	29	Ağrı	Evli	1	Lise mezunu	Orta	2024	Yiyecek(tost, gözleme)
K16	40	Ağrı	Bekâr	2	Lise mezunu	Orta	2011	Kuaför
K17	31	Ağrı	Bekâr	Yok	Lise mezunu	Orta	2017	Kuaför
K18	28	Ağrı	Bekâr	Yok	Lise mezunu	Orta	2019	Güzellik Merkezi
K19	41	Ağrı	Evli	2	Lisans mezunu	Orta	2009	Gelinlik
K20	34	Kars	Bekâr	3	Ortaokul mezunu	Orta	2019	Güzellik Merkezi

Katılımcıların yaş ortalaması 41,8'dir. Medeni durumlarına bakıldığında 11'si bekâr, 9'u evlidir. Katılımcılardan 2'si ortaokul mezunu, 12'si lise mezunu, 3'ü ön lisans mezunu, 2'si lisans mezunu, 1'i hem ön lisans hem lisans mezunudur. Katılımcıların genel olarak gelir seviyelerinin orta düzeyde olduğu görülmektedir. İşletme kuruluş yıllarına bakıldığında en eski işletme 1956 yılında, en yenisi ise 2024 yılında kurulmuştur. İşletme faaliyet alanları ise daha çok kadın giyimi, gelinlik ve çeyiz, kuaför, güzellik merkezi şeklinde dağılım göstermektedir.

Çalışmada elde edilen veriler ışığında 4 tema oluşturulmuştur: "girişimcilik" "girişimciliği teşvik eden faktörler", "sorunlar" ve "öneriler".

Girişimcilik

Girişimcilik teması, katılımcılara "Girişimcilik kavramından ne anlıyorsunuz?" çerçevesinde belirlenmiştir ve kadınların kavrama yönelik bakış açıları analiz edilmiştir. Bu tema altında "kadın", "özgürlük", "kendi ayakları üzerinde durmak", "çaba", iş imkânı sağlamak", olmak üzere 5 adet kategori belirlenmiştir.

Şekil 1. Girişimcilik teması hiyerarşik kod-alt kod modeli

K3, girişimcilik kavramına yönelik görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: "Yani şöyle benim girişimcilik deyince aklıma gelen tek şey kadın. Çünkü kadınlar toplumun her alanında olmalı ve kendi ayakları üzerinde durmalı. Yani kadın dediğimiz varlık bence kendini her anlamda ifade edebilmeli, her anlamda güçlü olabilmeli".

K16 ise; "Girişimcilik kavramı demek kadın demek. Bir kadın eğer kendi parasını kazanıyorsa, kendi çocuklarını okutabiliyorsa vesaire kendi sosyal hayatını yaşaya biliyorsa, istediği alanlarda gidip gelebiliyorsa bence en büyük girişimci kadındır".

K17 ise "...hani çalışan kadın, geliştiren azimli kendi ayakları üzerinde durabilen, çalışan kadın diyebilirim." ifadelerini kullanmıştır.

Girişimciliği "özgürlük" olarak nitelendiren K2'nin ifadeleri şu şekildedir:

"Yani eğer girişimcilik adına iyi bir girişimciysen iyi bir ortamda bulunursun, iyi bir eş seçersin, iyi bir arkadaş çevresi edinirsin ve her şeyden önce kendini geliştirirsin. Ve bu sayede girişimci olduktan sonra özgür olduğunuzu hissedersiniz. Çünkü özgür olmak kavramı maddi anlamda söylüyorum bunu manevi anlamda illaki sana saygınlık katkısı bulunuyor. Çevrenin sana olan saygınlığını arttırıyor, arkadaşların, eşinin ailenin herkesin sana karşı olan saygınlığını arttırıyor. Ama şimdi bulunmuş olduğumuz coğrafyada saygınlıktan çok girişimci

bir kadınsan özgürlüğü elde ediyorsun. Çünkü onun öncesinde özgür olmadığın için belli bir iş doğrultusunda olmadığın için minnet dediğim o duyguyu yaşadığın için özgür olamıyorsun ve karşı tarafa bir minnet duygusu içerisin oluyorsun. Ancak girişimci olduktan sonra bunların hepsini aşıyorsun. Bu yüzden girişimcilik benim gözümde her anlamda özgürlük ve minnet etmemek demek”.

K6, “yani iş kadını olarak kendi ekonomik özgürlüğümü kazanmak ve ailem ile çocuklarıma da kazandırmak derim.” ve K19 “ekonomik açıdan kendimize özgürlük sağlamak için yaptığımız etkinlik” şeklinde görüş belirtmiştir.

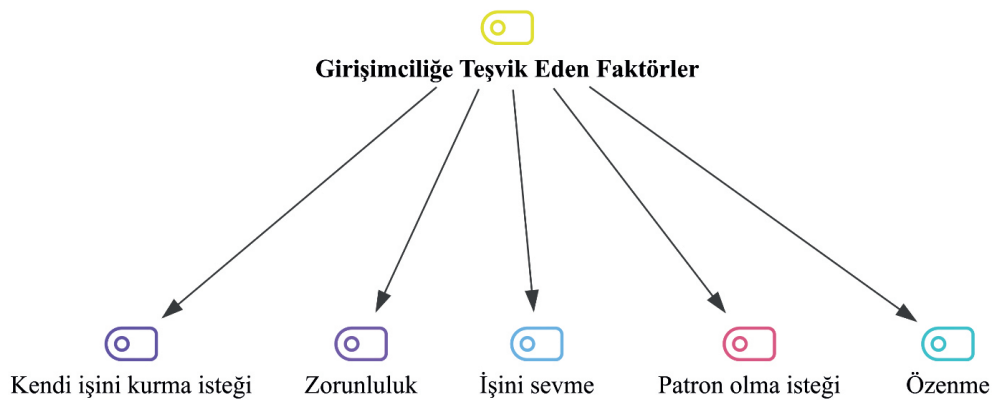
Katılımcılardan K13, K15 ve K18 girişimciliği “kendi ayakları üzerinde durmak” şeklinde tanımlamışlardır: “...Girişimciliği tek bir kelimeyle anlatacak olsam o zaman o da yine ayakta durmak, kendi şeyinin kendi ayaklarının üstünde durmak olurdu. Çünkü bir bayan ayakta durmasını bilecek arkadaş, tutulmasını bilecek yani ben yapamıyorum diye bir şey yok”. (K13) “Girişimcilik bence önce kendi ayaklarının üzerinde durup başkalarına muhtaç olmamaktır. Hele ki ihtiyacınız falan varsa ki bu bir kadın girişimci olunca zaten önceliğin daha yüksek oluyor”. (K15) “Yani bana göre bence bir bayanın kendi ayaklarının üzerinde durması. Kendi işini kurması çok çok önemli. Bu anlamda kendi yapabilmesi önemli. Yani bence girişimcilik bir insanın kendi kendine yapabilmesi, kendi kendine yetebilmesi, kendi kendine ayakları üzerinde durabilmesi”. (K18)

K14 ise girişimcilik kavramını “çaba” şeklinde yorumlamıştır: “Girişimcilik azim de demek. Son olarak da çaba demek çünkü çaba çok önemlidir. Yani bir şeyleri birilerinden beklemeyeceksin. Kendine güveniyorsan yapacaksın. Çaba sarf edeceksin. Kısacası girişimcilik benim için başarmak, çabalamak ve azim demek”.

Son olarak K12, girişimciliği “iş imkânı sağlamak” şeklinde tanımlayarak “Çünkü girişimcilerin özellikle en çok tercih ettikleri kendi ayaklarının üzerinde durabilmek ve kendi gelirlerini elde edebilmek. Bu yüzden girişimcilik bana iş kavramını anlatıyor. Kendi gelirlerini elde edebilmeleri gibi”. ifadelerine yer vermiştir.

Girişimciliğe Teşvik Eden Faktörler

Bu temada katılımcılara “Girişimciliğe başlamanıza etki eden faktörler (teşvik eden unsurlar) nelerdir?” sorusu sorulmuştur. Katılımcılardan gelen görüşler neticesinde “kendi işini kurma isteği”, “zorunluluk”, “işini sevme”, “patron olma isteği” ve “özenme” olmak üzere 5 adet kategori belirlenmiştir.

Şekil 2. Girişimciliğe teşvik eden faktörler teması hiyerarşik kod-alt kod modeli

Katılımcıların girişimci olmalarını teşvik eden unsurlar, hayatları boyunca karşılaştıkları deneyimler çerçevesinde ortaya çıkmıştır. K6'nın girişimci olma fikri yaşadığı olumsuz deneyimlerin özeti şeklindedir:

“Ben on yedi yaşında evlendim...Çok kötüydü aslında evlendiğim aile çok böyle kendilerini çok varlıklı, çok sosyal gösteriyorlardı ama o sosyalliği bana hiç yaşatmadılar. Kayınvalidemin kaynanası yaşadığı için ben de

evle birlik gittiğim için onun sorumluluğunun tamamını bana yüklediler. Tamam, yaşlı olduğu için kadının bakımını ben de gönüllü olarak üstlendim Allah rızası için. Ama o yaşadığı için bu sefer değil benim kayınvalidemin, kayınvalidemin kayınvalidesinin çocukları, oğulları, kızları, gelinleri, herkes eve doluşuyordu. Ve gelen de bir sene gitmiyordu. Ama ben bugün bunların hepsini bir kenara bırakıyorum ve sadece şunu düşünüyorum hani şöyle bir şey vardır emek verirsin tamam mı değer görürsün, hani bir de emek verirsin hep hırpalanırsın. Zaten eğer eşiniz de sessizse hayatınız hepten yandı. Yani kısacası bugünkü geldiğim konumda bunların hepsinin çok katkısı var. Ve ben hepsine çok teşekkür ediyorum. Bu yüzden ayağa kalkan tüm kadınların acısı vardır diyorum ya...Eşim de sağ olsun maddiyat açısından yardımcı olunca iş yerimi açtım ve bir rahatlama geldi. Bir anda dünyanın en huzurlu insanı oldum. Özellikle çocuklarımın ihtiyaçlarını hani hiç yarını öbür güne düşünmeden onların gözünde hiçbir şey bırakmadan yapmak çok huzur veriyor. Yani bir anne olarak insan ister ki çocuğu eksiksiz büyüsün. Her şeyi almak istersiniz”.

K17'nin deneyimi aşağıdaki gibidir:

“Aslında birçok kişi gelir sıkıntısı falan bunlardan başlamış olabilir ama benim yani şöyle ailem tarafından gelir sıkıntım yoktu ama kendim çalışmak istedim ayaklarımın üstünde durmak istedim. Başlamamdaki en büyük faktör de buydu sanırım...Küçüklükten beri böyle elimin yatkınlığı hep böyle bir aklımın ucunda vardı yani kuaför olacağım, kuaför olacağım o şekilde de oldu. Yani başka bir şey etkilemedi beni hani çevre olsun şey olsun etkilemedi beni kendi düşüncem o şekilde başladım”.

K20 ise girişimcilik fikrinin sonradan oluştuğuna dair deneyimlerini şu şekilde aktarmıştır:

“Şöyle söyleyeyim normalde aslında benim başlar da hep böyle düşüncem polis olmağa ama sonra fikrim değişti. Açıkçası sabahları biraz da üşengecim bir insanım bu yüzden yol yakinken polislikten vazgeçtim öyle söyleyeyim. Bu yüzden eğer kendi işim olursa kendi kararlarımı koyarım diye düşündüm ve girişimciliğe karar verdim. İlk iş yerimi eski eşimle beraber işletmeye başladım ama onun öncesinde de ben çok farklı sektörle de çalışmıştım. İşte mesela kafe işlettim, restoran işlettim, eczane işlettim ondan sonra çiğ köfte yeri işlettim. Bu açmış olduğum güzellik salonundan önce neredeyse benim neredeyse benim yüz otuz tane çalışanım vardı. Tabii şu an onların hepsini geride bıraktım artık güzellik sektöründeyim. Bu sektörü de çok severek yapıyoruz”.

Zorunluluk nedeniyle girişimci olduklarını ifade eden katılımcılar, aşağıdaki deneyimleri paylaşmışlardır:

“O dönem çalışmam gerekiyordu. Bir nevi mecburiyetten başladım. Yani zaten böyle bir şey vardı kafamda. Hep böyle bir işletmem olsun istiyordum ama denk geldi diyelim. Hatta şunu da söyleyeyim o zamanlar ailem hiçbir şekilde destekçim olmadı. Çünkü ailem de esnaf olduğu için dediler ki mesela ben halk eğitimde usta öğreticilik yapan biriyim o dönem dediler ki yani usta öğreticilik yap bu işi yapma. Ya da evinde otur dediler. Hatta rahmetli annem o zaman dedi ki işte abin istemiyor böyle bir iş yapmanı dedim hayır ben yapacağım. Ben istiyorum ve bunu yapacağım dediğim için bir iki sene abim doğru dürüst konuşmadı benimle ben bu işi yapıyorum diye. Ama işte sonradan şimdi abim bir iş yaptığı zaman bana danışıyor. O zaman konuşmamamız yani bir sene falan sürdü o sürtüşmeler işte yapma, kadınlar sokağa çıkmıyor memlekette, sen çok büyük bir şey oynuyorsun, olmaz falan filan ama sonradan duruşumu görünce hepsi destekledi. Yani o zaman öne sürdükleri tek şey toplumun bakış açısıydı başka bir şey değildi”. (K5)

“Evliliğim bitmişti, çocuklarım vardı küçük küçüklerdi minnak minnakdılar. Hem anne hem baba olmak zorundaydım onlara. Mecburdum. İyi ki de girişimci oldum hiç pişman değilim. Gerçi o zamanlar bu iş değil de başka bir iş de olsaydı girerdim. Ne iş olursa olsun yapardım. Çünkü ben tek bir işle duran bir insan değilim ben her şeyi yaparım ve yaptım da bu sayede en azından benim çocuklarım minnetsiz büyüdüler”. (K14)

K10 işini sevdiği için girişimci olduğunu ifade etmiştir:

“Ya ben şimdi ben evimde ev hanımı iken bile çok yerinde duran bir kadın değildim. Mesela sürekli network sitelerinden böyle satış yapmayı ya da gün içinde sürekli bir uğraş halinde olmayı severdim. O yüzden bana göre girişimcilik biraz da insanın içinde oluyor”.

Katılımcılardan 2'si “patron olma isteği” nedeniyle girişimci olduklarını ifade etmişlerdir:

“Başlamamla etkili olan birçok faktör vardı ama en büyük etken benim evlenmek istemiyor olmam. Şu an için bu duruma hazır bir insan değilim. Ee birinin hani el altında çalışmayı gocunmuyorum ama hani yerleştirildikten ve piştiğini düşündükten sonra da bence kendine bir yol çizmelisin. Çünkü birinin altında bir noktaya kadar çalışabilirsin ve pişersin bakın herkes hani çirak komiği herkes bir noktada zaten bundan geçer benim nazarımda. Ama o pişme zamanı var ya bizim için çok önemli. O anı iyi değerlendirmek lazım. Çünkü asıl yatırım o zaman yapılıyor. Örnek veriyorum sen şu an bir komisın 100 TL kazanıyorsun 70 lirasını harca kalan 30 lirasını muhakkak yatırımını yap ki piştikten sonra o yatırımla bir yola çıkabil. Nereye kadar pişeceksin. Zaman hızlı geçiyor piştikten sonra bir bakıyorsun ki senin kazancın ve senin üstündekinin kazancı arsında dağlar kadar fark var. Yani demek istediğim daha iyisini yapmak varken neden belli bir süreden sonra kendi işinizin patronu olmayasın ki. Piştiğine inandıktan sonra ben o işin gerçekten ehli olduğuma inandıktan sonra neden kendimi o sıfatta bulmayayım ki. Neden kendi işimin patronu olmayayım ki. Ben belki de patronum olan kişiden daha iyiyimdir. Ben böyle olduğumu düşündüğüm için kendi işimi kurdum. Patron olmak istedim”. (K2)

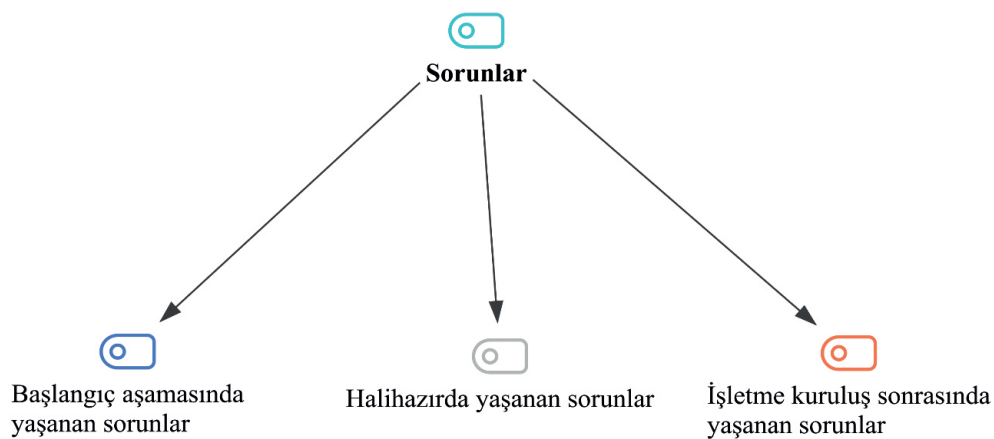
“Eşimdi hatta ben normalde çalışıyordum devlet kurumunda. İstifamı verince kendi işimle uğraşmayı tercih ettim ki onun öncesinde zaten iş yerimiz vardı bizim. Baktım çok sıkıntılar yaşanmaya başladı istifamı verdim, kendi işimin başına geçtim. Bunda da en büyük destekçim eşim. Evlilik öncesinde hiç böyle bir iş yeri açma falan gibi bir düşüncem yoktu. Zaten eşim de Ağrılı ve şu an gerçekten kendi işimin patronu olmayı çok seviyorum ve bunu sevdiğimi eşim sayesinde anladım o ön ayak oldu çünkü bu işe”. (K12)

Son olarak “özenme” gerekçesi ile K13 deneyimlerini şu şekilde paylaşmıştır:

“Özenti. Benim başlamamda en büyük faktör özenmemdi. Biliyor musun ben küçükken hep kuaför olacağım derdim. Hep bebeklerle oynardım hiç unutmam annem bebek yapıyordu bana ben hep şey derdim onun saçını yapacağım, bunun saçını keseceğim, buna makyaj yapacağım. Ondan sonra şeker yiyorduk şekerin o şeyiyle ben yanaklarına kızartırdım bu da onun rujudur, süsüdür derdim...Evet, girişimci oldum ama sevdiğim için oldum”.

Sorunlar

Çalışmada katılımcılara girişimci olmalarından kaynaklı yaşadıkları sorunların neler olduğu sorulmuştur. Bu çerçevede temanın altında “başlangıç aşamasında yaşanan sorunlar”, “işletme kuruluş sonrasında yaşanan sorunlar” ve “hâlihazırda yaşanan sorunlar” olmak üzere 3 adet kategori belirlenmiştir.

Şekil 3. Sorunlar teması hiyerarşik kod-alt kod modeli

Çalışmada katılımcılara öncelikle “Başlangıç aşamasında hangi sorunlar ile karşılaştınız?” sorusu sorulmuştur. K1, işletmeyi kurarken dükkân problemi yaşadığını belirtmiştir:

“Yani en başta tabii şimdi Ağrı Merkezde dükkân yok. Tek bir lokasyonumuz var bu anlamda. Ve bu lokasyonda da kiraların işte fahiş olması, ee yeterli anlamda dükkân bulamamız, işte dükkânlarımız çok küçük olması gibi. Yani en çok en büyük sorunu orada yaşadım lokasyonda. Tabii bu yaşadığım sorun da sadece kadın girişimciye özel değil bu Ağrı'nın en büyük problemi esnaf olarak bizlerin en büyük problemi”.

K3, girişimci olmaya başladığında aile ve çevreden destek alamadığını ifade etmiştir:

“...Bu işe başladığım zaman psikolojik olarak ve ailevi olarak birçok sorunum oldu. Bunların dışında toplum baskısı ya da mahalle baskısı dediğimiz olayı da çok yaşadım. İki artık kendimi kanıtladım diye inanıyorum ama şu anda da bakıyorum ki eğer karşı taraf sana görmek istediğin şekilde bakıyorsa sen onun bakış açısını değiştiremezsin. O kendi görmek istediğini görür çünkü onun dünyası o kadardır. Bakmak istediği görmek istediği o kadardır. Ben o yıllarda kendimi kanıtlamak için çok yıprandım ayrıca bekârdım da o zamanlar ve Ağrı'da yaşıyorum bildiğiniz gibi buralar o kadar kolay değildir, çok yıpranıyordum ilk başlarda. Hatta tüm bu yaşadıklarımı gidip arkadaşşıma anlatmıştım o benim için gece boyu ağladığını söylemişti. Hâlbuki ben sadece çalışıyordum neden bana bu kadar baskı yapıyorlardı ki”.

K14, önceleri güven sorunu yaşadığını, zamanla bu konuda rahatlamaya başladığını belirtmiştir:

“En büyük sorun malzeme almaktı, hammadde. Mesela kumaş alamıyordum perde için kumaş alamıyordum. Kimse beni tanıyamıyordu cebinde para olacak ki sen gidip alışverişini yapacaksın, ürünü getirip koyacaksın satışını yapmak için ya da dikimini yapmak için. O zamanlar bu konuda çok sıkıntı yaşıyordum. O zamanlar bir tane esnaf sağ olsun bana ön ayak olmuştu. Öyle gidip malzemelerimi almıştım. Zaten ilk etapta o arkadaş sayesinde aldıktan sonra tabii zamanla beni tanıdılar toptancılar. Tabii ben genelde Bursa ya da İstanbul taraflarında alıyordum malzemelerimi. İşte insanlar beni tanıdıkça bu sefer artık kendi ürünlerini kendileri bana sunmaya başladılar, kendilerini getirmek istediler. Mesela halen de arıyorum bir telefonla kumaşım geliyor. O güven araya girdi. Tabii güveni kazandıktan sonra oldu bu yoksa herkese güven olmuyor. Ben de olsam ben de güvenmem yani onlar da haklı. Neyse çok şükür zamanla o güven bağını da kurdum. Yani şu an kendi ürünlerimi istediğim zaman telefonla arayıp bu bu ürünü gönderin dediğim zaman gönderiyorlar. Âmâ ilk başlarda bu öyle değildi güven olmadığı için zorluyordu beni”.

K16 da K3 gibi çevreden olumsuz tepkiler aldığını belirtmiştir:

“Sen yapamazsın, edemezsin, ne gerek var, devlet dairesi ölmeyen şey ondan sonra yazık günahı neden işinden ayrıldın diyen çok oldu ama ben kimse dinlemedim bu konuda. Hemen ardından da dükkân aramaya başladım hemen de buldum kiralarla falan da hiçbir sıkıntı yaşamadım.”

Katılımcılara ikinci olarak “İşletmeyi kurduktan sonra hangi sorunları yaşadınız?” sorusu sorulmuştur. K3, kuaför olarak başladıktan sonra taciz ve dedikoduya maruz kaldığını ve bundan dolayı da çok sorun yaşadığını belirtmiştir:

“İlk yıllarımda kuaför olduğum için insanların tacizleriyle çok karşılaştım. Yani genç olduğum zamanlardan bahsediyorum şimdi artık hani yaş da geçti. Tabii o zamanlar gösterişli bir kızdım. Damat ya damatlar şey yaparlardı mesela gelini getiriyordu adam o zamanlarda gelinler nasıl kabul ediliyorlardı bilmiyorum ama fark ettiği halde damadın asılmasına bir şey demiyordu. Eee hal böyle olunca ben çok sert davranıyordum. Çünkü öyle olmasam şu an böyle olamazdım. Bu tip insanlar biraz gevşek olduğun anda bitiriyorlar seni. Bütün toplumlarda bu böyle sadece Ağrı için demiyorum. Yani öğrenciyse de öyledir esnafsan da öyledir bir yerde memursan da öyledir. Azıcık gevşek davrandığın zaman birazcık yumuşaklık yaptığın zaman ipin ucu gidiyor”.

K6, hem girişimci hem anne kimliklerini bir arada yaşamanın zorluklarını dile getirmiştir:

“Çocuklar konusunda sıkıntı yaşadım. Onlar biraz beni zorladı. Gün içinde sürekli ayaktaydım ve yorgun argın eve gidiyordum. Üç tane çocuğum var onların yemesi içmesi evimin temizliği hepsi benim üzerimde. Ve ben yemeğimizi saat yedide yapıp öyle evden çıkıyorum eğer onu yapmazsam hepimiz aç kalırız. Çünkü ben burada iş kadını olsam da evimde bir anneyim. Benim küçük oğlumun yaşı daha çok küçük. Gerçi ötekiler de çok ilgi bekliyor. On beş yaşında oğlum var, on üç yaşında kızım var ve en küçüğü çocuğum da sekiz yaşında.

Okuldan bir geliyorlar hemen sarılıyorlar beni özlüyorlar, ilgi bekliyorlar, şefkat bekliyorlar. Aslında ben evet tamam iyi yaptım yani işletme açtım psikolojik men bana çok çok iyi geldi ama bazen de çok üzüliyordum ilk başlarda. Bunun sebebi de acaba çalışmak için acelemi ettim sanki çocuklarımın daha böyle üç dört yıl daha bana ihtiyaçları var düşüncesiydi. Yani evet tamam saat üçe dörde kadar okuldalar neredeyse gün boyu bile diyebiliriz ama yine de anne olarak eğitimlerine yardımcı oluyorsunuz çocukların. İşte tamda bu nokta da iş hayatına atıldığınız için bazen kendinizi yetersiz bulabiliyorsunuz”.

K14, Ağrı ilinde istediği ürünleri bulamadığı için sürekli büyük şehirlerden ürün almak zorunda kaldığını belirtmiştir:

“Ürün bulma konusunda çok sıkıntı yaşadım... Ben genelde ürünlerimi Bursa ve İstanbul'dan alıyorum diye işte tam da bu konuda hala daha sıkıntı yaşıyoruz çünkü ben Ağrı'dan ürün almak istemiyorum. Neden almak istemiyordum? Ağrıdakiler nasıl diyeyim yani bir ise üç üstüne koyuyordular. Ee benim de o ürünleri alabileceğim öyle bir imkânım yoktu ha o zamanlar öyle olduğu için ağrıdan hiç hammadde almıyordum ama şu an Ağrı'da bir kişiyle alışveriş yapıyorum. Onun dışında yine ürünlerimi dışarıdan istiyorum. Çünkü Ağrı'da hem pahalı hem de alacağım ürün yok. Ve bu arada ben serili olarak çalışıyorum. Mesela ben bir koltuk örtüsünü müşteri geliyor burada katalogda beğeniyor, Ağrı'da fabrikası yok. Ee bu durumda da ben mecburum kumaşı direk Bursadaki fabrikadan istemeye. Yani kısacası ben işletmemi kurduktan sonra buradaki yetersizlik beni çok zorladı”.

K18 ise nitelikli eleman sorunu yaşadıklarını ifade etmiştir:

“Eleman yetersizliği çok sorun olmuştu. Yani aslında biz iki kişi çalışıyorduk o zamanlar yetebiliyorduk da. Tabii ki elemanımız olsa daha iyi olur diye düşünerek eleman alalım dedik ama bulamadık. Çünkü o yeterlilikte bir eleman yok. Mesela benim çalıştıracağım eleman bana sekiz saat çalışacak, çok da bir iş yapmayacak. Bir kapıyı açacak gelenlerin randevusunu ayarlayacak. Bu durumda verdiğim miktar ona az geliyor...Genelde gelenler de Gerekli donanıma da sahip olmuyorlar maalesef. Tabi bu durumda zaten biz yardımcı oluyoruz eğer o düzeyde bir eleman bulursak. Yani donanım konusunda yetersiz olan birini”.

Katılımcılara son olarak “Şu an hangi sorunları yaşıyorsunuz?” sorusu sorulmuştur. Genel olarak pahalılık, kiralara yüksek olması, eleman yetersizliği önemli sorunlar olarak dile getirilmiştir.

K1, “...eee tabii ürünlerimiz çok pahalı işte hani dolar arttığından dolayı piyasalar çok durgun piyasa çok durgun hani bunlar genel bütün esnafın problemi” şeklinde deneyimleri paylaşmıştır.

K11, K18 ve K19 da benzer şekilde sürekli fiyat artışlarından dolayı sorun yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

“...Ekonomik olarak ürünler çok pahalı. Kesinlikle ürünler çok pahalı. İn emeğimizin karşılığını aldığımızı kesinlikle inanmıyorum. Batıda herhangi bir yerde 5.000 liraya yapılan saç ben burada 3.000 lirayı yapamıyorum. Ee o adam da aynı ürünü kullanıyor ben de kullanıyorum ve ben bunun buranın bütçesiyle alakalı olduğunu da düşünmüyorum. Çünkü ya aynı müşteri bana geliyor ben üç bin dediğimde kabul etmiyor ama batıya gidip beş bine yaptırıyor. Bunu sebebi daha güzel yapar algısı da olabilir”. (K11)

“Her şeye çok fazla faiz geldiği için zam geldiği için bu durumdan hani biraz sorun yaşıyoruz. Hani bütün herkes müşterim de çok şikâyetçi ben de şikâyetçiyim onlar memnun değilse ben de memnun olmuyorum bu zincirleme yüzünden böyle bir sorunumuz var... Zamlar aldı başını gidiyor. Müşterilerimiz buraya geldiği zaman anlık fiyat artışlarında falan sorun yaşadığımız da oluyor. Hani genelde bizim işimiz hep dolularımıza göre oluyor bunlar da hep dolar bazlı oluyor. Dolar arttığı zaman biz de otomatikman arttırma durumunda kalıyoruz. Bu durumda da müşteri niye böyle zam oluyor diyor. Ama yani bunun suçlusu bende değilim genel olarak fiyatlar arttığı için böyle oluyor. Bu konu şu an bizi baya zorluyor. Tabi bir yerden sonra anlaşıyoruz ama yani yine de zor anlaşıyoruz”. (K18)

“Şu anda yaşadığımız sorunlar gelinlik sektöründe genelde fiyat söz konusu. Gelinlik sektöründe batı illerinde istenilen fiyattan satış ve kiralama yapıldığı halde ağrı ilinde maalesef hem rekabetten dolayı hem de alımlarımızın pahalı olmasından dolayı iç satışta sıkıntı yaşıyoruz. Haliyle bahsettiğim bu durum müşteriye de yansı-

yor. Biz aldığımız fiyatın altında satış yapmamak ya da kiralama yapmamak için haklı olarak tepki koyduğumuz zaman karşılığında tepki alabiliyoruz ve bu durum hala daha sürekli olarak karşılaştığımız durumlardan biri”. (K19)

Kiraların yüksek olması, katılımcıların dile getirdikleri önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Nasıl sıkıntılar yaşıyoruz? Mesela dükkân sahiplerinin tamamen dengesiz artışları konusunda çok yaşıyoruz. Sırf bu yüzden yeni geliyor ben işletmemi ısıtamıyorum, açamıyorum yani. Kış boyunca iş yok, durgun hani personele mi çalışacaksın, yemeğini mi çalışacaksın, ısıtmaya mı, elektrige mi bunların hepsi ciddi sorun. Bazen yeri geliyor dükkânım buz gibi oluyor, müşteri yoksa açamıyorsun yani yapamıyorsun. Hiçbir şekilde dükkân kirasını toplu verdiği için ödemeyene kadar hiçbir şey alıp veremiyorsun. Ve ben bu konuyu kiracımla konuştuğum zaman adam beni kovdu. İşine gelirse dedi bana”. (K9)

“Kira maalesef, kira konusunda çok sıkıntı yaşıyorum. Çünkü kiralar inanılmaz yüksek. Mesela ben şu an yaptığım bu işi biraz böyle caddeye yakın bir iş yerinde yapsaydım daha çok insan yararlanırlardı ve müşterim daha fazla olurdu. Tamam, konumum kötü olsa da gene beni buluyor benim müşterim ama verdiğim kiraya göre de göz önünde olmak istiyorum. Burası biraz kuytu olduğu için belirli insanlar görüp de geliyor. Ama biraz daha çarşıya yakın bir yerde olsaydım daha çok insan gelirdi, her kesimden insan gelirdi buraya. Beni bilen benim işimi bilen insan geliyor Instagram sayfamın takip edipte dayanıklı ürünlerimi görenler geliyor ama çarşı da olsa gelen geçen herkes gelebilirdi”. (K14)

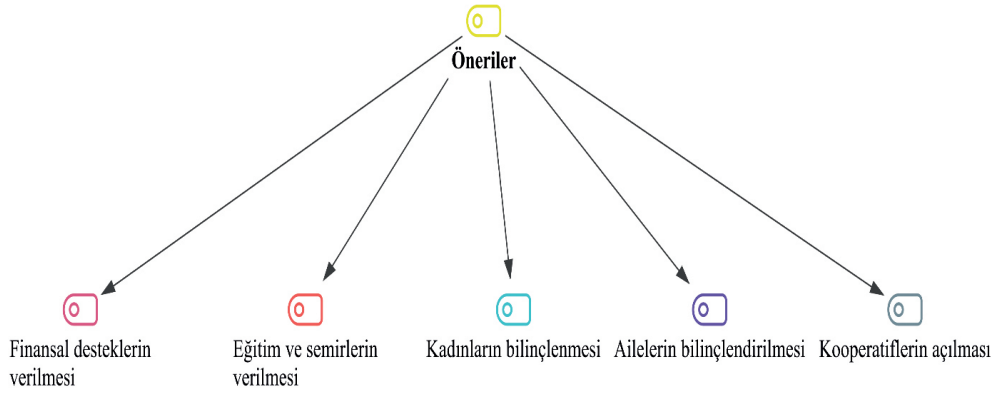
Katılımcıların hâlihazırda yaşadıkları bir diğer sorun da nitelikli eleman bulamamadır.

“Şu an eleman konusunda hala daha sıkıntı yaşıyorum, çevre konusunda da hala daha bazı sıkıntılarım var”. (K7)

“Kimse meslek öğrenmek istemiyor, bu yüzden eleman yetersizliğimiz var. Kimse düzgün iş yapamıyor. Herkes böyle kolay para kazanma derdinde olduğu için eleman yetersizliğimiz çok var. Mesela Halk Eğitim var o da şöyle halk eğitimde verilen 3 yıllık eğitime göre çocuk geliyordu ve ben bir tarağı soruyorum diyor ki hangi tarak abla bilmiyorum. Çünkü burada akademi yok ki eğitim olsun. Mesela kuaför akademileri yok. Ben bile mesela Diyarbakır'a gittim eğitim aldım sonra Adana'ya gittim. Çünkü makyaj eğitimi burada yok. Mesela büyük şehirlerde var. Akademiler var gidiyorsun kendin yazıyorsun sana birebir gösteriyor. Aslında burada şey yok profesyonellik yok. Profesyonel saç tarayan yok. Hoca olarak profesyonel yok ki burada. Hani burada kim gidiyor diyor ki bana bu topuzu yap. Kimse bunu demiyor ki. Lüle lüle yap bitti. Hafif makyaj yap diyor bir aylayner çek diyor bitti. Mesela bu şey kuaförlük değil ki. Herkesin yapabileceği bir şey ama hani buna rağmen bizim eleman yersizliğimiz var. Bu da şundan kaynaklı bence Ağrı'da eğitim yani kuaförlük anlamında eğitim yetersizliği var”. (K16)

Öneriler

Saha çalışmasında katılımcılara “Kadın girişimciliğinin Ağrı'da gelişmesine yönelik hangi adımlar atılabilir?” sorusu sorulmuştur. Öneriler temasının altında “finansal desteklerin verilmesi”, “eğitim ve seminerlerin verilmesi”, “ailelerin bilinçlendirilmesi”, “kadınların bilinçlenmesi” ve “kooperatiflerin açılması” olmak üzere 5 adet kategori oluşturulmuştur.

Şekil 4. Öneriler teması hiyerarşik kod-alt kod modeli

Katılımcıların büyük bir kısmı kadın girişimciliğine yönelik desteklerin verilmesi veya artırılması yönünde bir çözüm önerisi dile getirmişlerdir.

“Öncelikle destek çok önemli, hibeler çok önemli. Hibelerden kastımda girişimcilik hibeleri, geri ödemeli hibeler ya da faizsiz desteklerden bahsediyorum... Yani tamam kadının ekonomik özgürlüğünün bir nebze olsa olması gerekiyor ama girişimcilikte destek çok önemli. Şu an eşlerinden ayrı olan hem annelik hem babalık yapan binlerce insan var. Onları şu an çoğunun ekonomisi olmadığı için orada burada çalışmak zorunda kalıyorlar. Ama kadını çok iyi el becerisi vardır, çok iyi yemek yapabiliyordur, çok iyi el iş yapabiliyordum, çok iyi bebekler yapabiliyordur, çok iyi örgüler yapabiliyordur yani bunun için böyle küçük butikler açılabilir mesela ama dediğim gibi ekonomik olarak altyapıları olmadığı için otomatikman sadece gidip orada burada çalışmakla zorunda kalıyorlar. Yani eğer devlet kadını istihdam etmek istiyorsa önce kadına destek vermesi gerekiyor”. (K9)

Devletin sahip çıkması maddi yönden özellikle destek çıkması gerekiyor kadınlara. (K12)

“Destek yapılabilir hangi alanlarda destek yani sadece kuaför alanında değil tabii diğer şeylerde de destek verilebilir. Yani biraz u para desteği kadınlar için iş yeri açma desteği bunlar yok mesela. İş yeri açma desteği yok. Olsa bile çok nasıl diyeyim çok fazla talepleri oluyor hani şunu alın bunu alın bunu getirin ee o kişi onu yapamıyor mesela benim şu an iş yeri açmak isteyen bir sürü arkadaşım var ama yer bulamıyorlar. Yer bulamadıkları için de çalışmıyorlar. Ağrı’da o kadar çok güzellik merkezi kuaför var ki hepsi anca kendine göre iş yapabiliyor çünkü destekleri yok bir yerden bir destek gelse biz de belki burayı daha çok büyütebiliriz ama desteğimiz yok”. (K17)

Ağrı ilinde kadın girişimciliğinin geliştirilmesine yönelik olarak katılımcılardan gelen bir diğer öneri ise bu alanda eğitim ve seminerlerin verilmesidir. Ayrıca, mevcut durumda verilen eğitimlerin kapsam ve içeriğinin de aynı zamanda geliştirilmesi ifade edilmiştir.

“Eğitimler verilmeli. Bahsettiğim eğitim de kız meslekte alınan eğitim değil. Çünkü oradan bana gelen öğrenci sadece fön çekebiliyor... Yani ben kaş alırken veya da saç keserken benim çalışanın fön dışında bir şey yapması lazım ki ben o ücreti çıkartıp ona verebileyim. Ancak kız bilmiyor. Onlar iyice öğrenemedikleri için biz de iyi bir ücret veremiyoruz. Hani bu bizim de suçumuz ama onlar da bir şey bilmiyor. Şimdi hani günlük 100 TL kazanmak nerede 5000 kazanmak nerede ya da çalışanın sana bunu kazandırması nerede. Biz elbette elimizden geldiğince eğitmeye çalışıyoruz ama neden sadece benim verdiğim eğitim ile dursun ki... Ya aslında ben bu konuda da gene gerçekten gıpta ediyorum özeniyorum Denizli’de ve Antalya’da olan meslek liselerine. Orada liseden çıkan kız gidip bir kuaföre gelin başı hazırlayabiliyor o yaşıyla ama bizim burada hiçbir şey öğretilmiyor çocuklarımıza. Hadi gelin başını ben öğreteyim diyelim ama renklendirme uzmanlık isteyen bir alan. Bunları gerçekten teknik bir şekilde kimyası ile birlikte öğrenmeleri lazım. Ben yıllardır çalışmama rağmen yine video açıyorum boyanın kimyasını öğrenmeye çalışıyorum. Bu yüzden düzgün bir eğitim şart”. (K11)

“Eğitim imkânının sağlanması lazım. Ha eğitimden kastım da Halk Eğitim kursları değil onlar yeterli değil. Benim demek istediğim büyük ve gerçekten bir şeyler katacak eğitimler. Mesela Erzurum’da yapıyorlar ya alanlarında iyi olan yedi tane kuaförü getiriyor bunlar çok iyi kuaförler her ilde dereceye girenle bunlar. Ve sana orada boyayı gösteriyor, cilt bakımı gösteriyor, kalıcı makyajı bile gösteriyor. Yani iyi makyaj nasıl yapılır ayrıntılarıyla gösteriyor. İşte böyle bir eğitimin Ağrı’da da olması gerekiyor. Yani burada sıradan birinin vermesiyle işinin ehli olan birinin eğitimi vermesi daha farklı devlet mesela bu konuda bir şeyler yapabilir”. (K13)

Ailelerin bilinçlendirilmesi, katılımcılar tarafından dile getirilen bir başka öneridir.

“Mesela aileler bilinçlendirilebilir. Ben aile konusundan çok çektiğim için direkt aile demek dedim. Ondan sonra eğitim de çok önemli yani zaten ne geliyorsa başımıza eğitimsizlikten ve bilinçsizlikten geliyor. Eğer bu sorunlar ortadan kalkarsa zaten geriye kalan sıkıntılar çözülmüş olur”. (K6)

“İlk önce kafaların değişmesi lazım. Bunun içinde anneler bilinçlendirilmeli. Çünkü benim en büyük şansım annemdi. Anne babayı değiştirebiliyor, anne çocukları değiştiriyor anne anne aileyi değiştiriyor. Aslında ben diyorum ya ailede ben devrim yarattım aslında annem bir tohum ekti kendine göre o tohumun yeşertti. Ve o tohumla bir ağaç yetiştirdi. O ağacın önüne de hangi engel çıkarsa çıksın balta gibi her şeyi devirdi. Bu yüzden eğitim falan her şey bir tarafa annenin yönlendirmesi çok önemli ve doğru yönlendirme için annelerin çok bilinçli olması lazım...Anneler bilinçlendirilsin diyorum kadın girişimcilerin artması için anne çok önemli”. (K7)

Katılımcılar, kadınların bilinçlenmesi gerektiğini önermişlerdir. Kadınların öncelikle kendilerine güvenebilmeleri ve girişimci olabileceklerine dair inancı taşımaları gerektiğini söylemişlerdir.

“Bizim gençlerimiz çok tembel. Birkaç gündür kapıdaki kâğıdı gördünüz mü bilmiyorum ama ben eleman arıyorum. Gelenlerin arasında ortaokul mezunları ya da liseyi terk edenler var onlara gelin hem okula yazdırayım oradan maaş alın hem de ben vereyim diyorum kendim yönlendiriyorum onları ama kabul etmiyorlar. Hem bu tarz şeylerden haberleri yok hem de abla okulla uğraşamam diyorlar. Hâlbuki okulun nasıl bir okul olduğu hakkında bilgileri yok ya da verilecek eğitim hakkında bilgileri yok sırf tembellik yaptıkları için uğraşamam diyorlar. Ee o zaman kadın girişimciler nasıl olacak? Şimdi açık konuşalım her kadın buna sizde dâhil gelecek için birer kadın girişimci adayısınız. Siz bir adım atmazsanız o yollar nasıl aşılacak? Yani demek istediğim şey herkes kendi için adım atsın. Beklemenin anlamı yok ki birilerinden bir şeyler bekleyeceğimize kendimiz başarmaya çalışalım. Başkaları bizim yerimize çabalarsa bir yerden sonra biz çabalamayı bırakırız ama kendimiz dişimizle, tırnağımızla kazıyarak bir yerlere varırsak asla pes etmeyiz. Bu yüzden başkalarından gelecek adımlardan çok kendimiz adım atmalyız”. (K3)

“Ağrı’nın genel yapısında bir tembellik söz konusu. Mesela şöyle bir şey örnek verecek olursam Karadeniz kadını mı doğu kadını mı dersiniz karakteriniz kadını daha çok çalışkandır. Gerçekten. Karadeniz’in erkekleri oturur kadınlar çalışır tarlalarda. Ama Ağrı’da böyle bir şey söz konusu değil maalesef. Bunun da Ağrı’nın çok eskiye dayanan alt yapısından ve kültürel yapısından kaynaklanan bir şey olduğunu düşünüyorum”. (K12)

“Yani önce kadın kendine güvenecek. İlk önce kendinden başlayacak. Kendine güveniyorsa ben yaparım diyorsa yapar”. (K13)

Son olarak, Ağrı ilinde kooperatif kurulması gerektiği önerisi dile getirilmiştir.

“...Koruyup kollamak için bizlere kooperatifler açsın, ondan sonra da aktif bayanlar bulsun başlarına koysun ki kadınlar azimlesin. Hele bir de arada sırada denetleme yapsın siz o zaman görün Ağrı’daki kadın nasıl bir ilerleme kat ediyor”. (K8)

Sonuç

Bu çalışmada Ağrı ilinde faaliyet gösteren kadın girişimcilerin girişimciliğe yönelik deneyimleri ele alınmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış mülakat ile 20 kadın girişimci ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, kadınların girişimcilik kavramına bakış açıları, girişimcilik başlangıcı, sonrası ve mevcut durumda yaşadıkları sorunlar ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri irdelenmiştir.

Ağrı ilinde kadın girişimcilerin deneyimleri Türkiye genelinde kadın girişimcilerin deneyimleri ile benzerlik göstermektedir. Nitekim Türkiye’de kadınlar daha ziyade aile ihtiyaçlarını karşılamak yani zorunluluk nedeniyle girişimcilik faaliyetlerinde bulunmaktadır. Bunun yanında kadınların girişimciliğe başladıklarında sermaye sorunu yaşadıkları ve kendi birikimleriyle iş kurdukları, genel olarak orta yaşlarda oldukları, eğitim düzeylerinin genelde ilkökul düzeyinde olduğu görülmektedir (Karaturhan vd., 2017, s. 90). Şenel ve Sevim’in (2022, s. 180) Giresun’daki kadın girişimcilere yönelik yaptıkları çalışmada ortaya çıkan benzer bulguda olduğu gibi Ağrılı kadınlar da girişimcilik kavramına çabalamak, kadının kendi ayakları üzerinde durması ve iş imkânı sağlaması şeklinde tanımlamalar getirmişlerdir. Kadınların girişimci olmasına etki eden veya teşvik eden faktörler genel olarak “kendi işinin patronu olma, bağımsız çalışma, risk almaya yatkınlık, yenilik ve değişiklik arzusunun tatmin etme” şeklindedir (Arslan ve Toksoy, 2017, s. 124). Saha çalışmasında kadınları girişimci olmaya teşvik eden unsurlara bakıldığında ise kadınların iş kurma isteği, patron olma isteği, özenme, işini sevme ve zorunlu nedenlerden dolayı girişimci oldukları görülmektedir.

Ağrı ilinde kadın girişimcilerin faaliyet gösterdikleri sektörler bakıldığında kadın giyimi, güzellik merkezi, kuaför ve gelinlik, çeyiz eşyası yiyecek (tost, gözleme) ve kuaför olduğu görülmektedir. Gündüz ve Karadeniz (2022, s. 109) tarafından Malatya ilindeki kadın girişimcilere yönelik yapılan çalışmada da kadınların benzer sektörlerde yoğunlaştığı bulgusuna rastlanmıştır. Söz konusu bulgu çerçevesinde ataerkil düşüncenin hâkim olduğu toplumlarda kadınların yüksek riskli sektörlerden ziyade tecrübe sahibi oldukları alanlara yoğunlaştığı söylenebilir. Soysal’ın (2010, s. 99) ifade ettiği gibi kadınlar sanayi sektörü yerine hafif nitelikte olan sektörler yönelmektedirler.

Kadınların girişimcilik deneyimlerinde karşılaştıkları sorunlar literatür ile benzerlik göstermektedir. Aile veya eşten destek alamama, aile ve çevrenin kadın girişimciliğine yönelik olumsuz bakış açıları kadın girişimcilerin işin başında karşılaştıkları sorunlardır. Kadınlar devlet desteklerini yetersiz görmektedirler. Bunun yanında girişimciliğe başladıktan sonra da sorunlar devam etmektedir. Nitelikli personel bulamama, taciz, anne-çalışan kimlikleri arasında sıkışıp kalma, mal ve ürün temin edememe gibi. Kadınların hali hazırda yaşadıkları sorunlara bakıldığında ise fiyat artışları ve dükkân kiralalarının yüksek olması ön plana çıkmaktadır. Esasında gerek başlangıç gerekse şu anki sorunlara bakıldığında söz konusu sorunların bir silsile şeklinde birbiriyle ilişkili olduğu söylenebilir. Girişimciliğe başlamak isteyen kadın aile veya çevreden destek bulamadığında psikolojik olarak olumsuz etkilenmekte ve destek bulmakta zorlanmaktadır. Özellikle maddi destek alamayan kadınlar için bu durum çok daha zorlu geçmektedir. Öte yandan, ekonomik konjonktür kadın girişimcileri oldukça olumsuz etkilemektedir. Yüksek enflasyondan kaynaklı sürekli fiyat artışları, ürüne olan talepleri azaltmaktadır. Dahası, Ağrı ilinin coğrafi konumundan kaynaklı olarak talep edilen ürünler uzak illerden temin edilmekte, bu da ulaşım maliyetlerini artırmaktadır. İlde kış koşullarının zorlu geçmesi, satışların tüm yıla yayılmasını engellemektedir. Gideri kadar gelir elde edemeyen kadınlar dükkân kiralalarının sürekli artışı neticesinde kira ödemekte zorluk çekmektedirler. Çalışırken kadınlar bir yandan ev, çocuk bakımı işlerini de yapmaktadırlar. Hem çalışmak, hem ev işleri ile ilgilenmek kadınlara ayrı bir yük getirmektedir. Dolayısıyla iş ve aile hayatı arasında esneklik sağlamaya yönelik etkenler kadın ve erkekler için farklı bir biçimde ortaya çıkmaktadır (Collins-Dodd vd., 2004, s. 396). İş ve aile hayatı arasında esneklik elde etme isteğiyle ilgili faktörler farklı şekilde değerlendiriliyor Tüm sorumluluklarını yerine getirme telaşı içinde olan kadınlarda yetememe duygusu da ortaya çıkmaktadır.

Ağrılı girişimci kadınların yukarıda yaşadıkları sorunlara yönelik dile getirdikleri çözüm önerileri 5 kategoriye ayrılmıştır. İlk olarak, finansal desteklerin verilmesi kadınların çoğunlukla dile getirdikleri bir çözüm önerisidir. Mevcut devlet desteklerinin ihtiyaçlarını da karşılamadığını ifade eden kadınlar, desteklerin iş faaliyet kollarının genişletilerek verilmesinin daha kapsayıcı olacağı vurgulanmıştır. İkinci olarak kadınlar girişimciliğe ve devlet desteklerine yönelik eğitim ve seminerlerin verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Ancak kadınların dikkat çektikleri önemli bir husus, söz konusu eğitimlerin geleneksel yöntemler ile verilmemesi gerektiğidir. Teori ve uygulamanın bir arada olduğu eğitimlerin verilmesi önerilmiştir. Benzer şekilde kadın girişimciliğine yönelik seminerlerin verilerek konuya ilişkin farkındalık düzeyinin artırılması gerektiği ifade edilmiştir. Üçüncü olarak kadınların girişimcilik konusunda bilinçlendirilmesi gerektiği önerilmiştir. Burada bilinçlendirilmekten kasıt, kadınların girişimci olabileceklerine ve bu işi erkekler gibi yapabileceklerine dair kendilerine güven duymaları gerektiğidir. Kadınlara geleneksel olarak biçilen toplumsal cinsiyet rollerinden sıyrılarak hem çalışan kimliğinin hem anne kimliğinin olabileceği vurgulanmıştır. Dördüncü olarak, kadınların girişimci olabilmelerinin önünü açmak için ailelerin bilinçlendirilmesi önerilmiştir. Başta anne, baba ve eş olmak üzere doğrudan kadınların kararlarına etki eden bireylerin girişimcilik konusunda kadınlara maddi ve manevi destek vermeleri gerektiği vurgulanmıştır. Son olarak, Ağrı ilinde girişimcilik kültürünün geliştirilmesine yönelik kadın kooperatiflerinin kurulması önerilmiştir. Bu noktada kamu kesimi, özel kesim ve yerel yönetimlerin işbirliği ve koordinasyon çerçevesinde kadınlara yönelik ihtiyaç analizleri yapılarak girişimciliğin desteklenmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Çalışma, kadın girişimciliğini etkileyen faktörlerin anlaşılması bakımından önem taşımaktadır. Gerek yerel gerekse ulusal düzeyde kadın girişimciliğine yönelik destek politikaları ve stratejilerin kapsamlı ve bölgesel farklılıkları da göz önünde bulunduracak şekilde yapılandırılması noktasında karar alıcılara bir fikir verilebilir. Ancak çalışmada bazı sınırlılıkların olduğu söylemek mümkündür. Öncelikle çalışma Ağrı ilinde 20 girişimci kadın ile gerçekleştirilmiş olup çalışmadan elde edilen bulguların genellenmesi mümkün değildir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda örneklem sayısı ve il sayısı genişletilerek daha kapsamlı sonuçlar elde edilebilir. İkincisi, çalışma nitel araştırmaya dayalıdır ve yarı yapılandırılmış mülakatlar ile 20 kadın girişimci amaçlı örneklem yöntemi ile seçilmiştir. Gelecek çalışmalarda karma yöntem kullanılarak daha derinlemesine analizler yapılabilir.

Kaynakça

- Arslan, İ. K. ve Toksoy, M.D. (2017). Türkiye'de kadınları girişimciliğe yönelten faktörler karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Girişimcilik Dergisi*, 1(1), 123-148. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1178593>
- Bedük, A. (2005). Türkiye'de çalışan kadın ve kadın girişimciliği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/12, 106-117. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/69847>
- Böke, K. (2017). Örneklem. K. Böke (Ed.), *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri içinde* (s.104-149). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Büyükoztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, E.A., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Collins-Dodd, C., Gordon, I. M. ve Smart, C. (2004). Further evidence on the role of gender in financial performance. *Journal of Small Business Management*, 42(4), 395-417. Erişim adresi: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j>
- Çelik, C. ve Özdevecioğlu, M. (2001). Kadın girişimcilerin demografik özellikleri ve karşılaştıkları sorunlara ilişkin Nevşehir ilinde bir araştırma. 1. *Orta Anadolu Kongresi*, 487-498. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/292152819_Kadin_Girisimcilerin_Demografik_Ozellikleri_ve_Karsilastiklari_Sorunlara_Iliskin_Nevsehir_Ilinde_Bir_Arastirma
- De Vita, L., Mari, M. ve Poggesi, S. (2014). Women entrepreneurs in and from developing countries: Evidences from the literature. *European Management Journal*, 32(3), 451-460. <https://doi.org/10.1016/j.emj.2013.07.009>
- Ecevit, Y. (1993). Kadın girişimciliğin yaygınlaşmasına yönelik bir model önerisi. *Kadın Girişimciliği Özendirme ve Destekleme Paneli*. Ankara. Erişim adresi: <https://ekutuphane.aile.gov.tr/media/ouhjmaly/kad%C4%B1n%C4%B1-giri%C5%9Fimcili%C4%9Fe-%C3%B6zendirme-ve-destekleme-paneli.pdf>
- Ecevit, Y. (2007). Türkiye'de kadın girişimciliğine eleştirel bir yaklaşım. Ankara: Uluslararası Çalışma Ofisi.
- Global Entrepreneurship Monitor (GEM) (2019). *Türkiye'de girişimcilik ve uluslararası karşılaştırma*. Yeditepe Üniversitesi Yayınevi.
- Gündüz, A. ve Karadeniz, B. (2022). Girişimcilik olgusunun tarihsel gelişimi ve kadın girişimciliği: Malatya ilinde yapılan çalışmanın incelenmesi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24), 96-112. <https://doi.org/10.29029/busbed.1119269>
- İlter, B. (2008). Girişimcilik sürecinde kadın girişimcilerin karşılaştıkları sorunların analizi: KAGİDER Örneği (Yayımlanmış Doktora Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Karaturhan, B., Ünsal, G., Issabek, B. ve Güler, D. (2017). İzmir ilinde kırsal kadın girişimciliği ve bunu etkileyen faktörler. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 23(1), 85-91. <https://doi.org/10.24181/tarekoder.325625>
- Klenke, K. (2016). *Qualitative research in the study of leadership*. Emerald Group Publishing Limited.
- Lincoln, Y. ve Guba, E. (1985). *Naturalistic inquiry: Establishing trustworthiness*. Beverly Hills.
- Miles, M.B., ve Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. London: Sage.
- Mohajan, H. K. (2018). *Qualitative research methodology in social sciences and related subjects*. *Journal of Economic Development, Environment and People*, 7(1), 23-48. Erişim adresi: https://mpr.ub.uni-muenchen.de/85654/1/MPRA_paper_85654.pdf
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2017). İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması SEGE-2017, Ankara. Erişim adresi: <https://www.sanayi.gov.tr/merkez-birimi/b94224510b7b/sege>
- Soysal, A. (2010). Türkiye'de kadın girişimciler: Engeller ve fırsatlar bağlamında bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(01), 83-114. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/35924>
- Stoner, C.R., Hartman, R.I. ve Arora, R. (1991). Work/family conflict: A study of women in management. *Journal of Applied Business Research (JABR)*, 7(1), 67-74. <https://doi.org/10.19030/jabr.v7i1.6261>
- Sundler, A.J., Lindberg, E., Nilsson, C. ve Palmér, L. (2019). Qualitative thematic analysis based on descriptive phenomenology. *Nursing Open*, 6(3), 733-739. doi: 10.1002/nop.2.275
- Şenel, A.D. ve Sevim, U. (2022). Kadın girişimciliği üzerine bir araştırma: Giresun örneği. *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy*, 7(2), 171-185. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/joeep/issue/69748/1133631>
- Tan, F.Z.S. (2006). Tarihi akış içinde Kastamonu kadın girişimciliği. 14. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*, Erzurum. Erişim adresi: https://www.academia.edu/18282252/Tarihi_Ak%C4%B1n%C5%9F_%C4%B0%C3%A7inde_Kastamonu_Kad%C4%B1n_Giri%C5%9Fimcili%C4%9Fi

- TEPAV (2020). 81 ilde Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği karnesi. TOBB Yayın No: 2020/333. Erişim adresi: <https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/10212>
- Ufuk, H. ve Özgen, Ö. (2001). The profile of women entrepreneurs: A sample from Turkey. *International Journal Of Consumer Studies*, 25(4), 299-308. <https://doi.org/10.1046/j.1470-6431.2001.00197.x>
- Yetim, N. (2002). Sosyal sermaye olarak kadın girişimciler: Mersin örneği. *Ege Akademik Bakış Dergisi*. C. 2, Sayı:1, 79-92. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/eab/issue/39833/472261>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yin, R.K. (2016). *Qualitative research from start to finish*. The Guilford Press.

Araştırmacı Katkısı: Ceren AVCİL (%50), Cemrenur ÇELİK (%25), Esra BAŞ (%25)

Teşekkür: Bu çalışmada proje koordinatörü olan Cemrenur Çelik ve araştırmacı olan Esra BAŞ'a yoğun emek ve katkıları için teşekkür ederim. Ayrıca, kendileri ile mülakat yapmayı kabul eden tüm kadınlara ve proje desteği için TÜBİTAK'a teşekkür ederim.

Extended Abstract

Purpose: Employment is one of the most important tools for the balanced development of countries. Balanced development and growth depend on the effective involvement of all production factors in this process. Otherwise, development differences may occur between countries. In this respect, one of the biggest obstacles to economic development of a country is that women and men cannot be equally included in employment and business. Introduction of production factors with incomplete capacity results in inability of achieving the desired level of economic growth. At this point, women's entrepreneurship should be considered. Beginning of entrepreneurship, problems experienced by women and the solutions offered to these problems were examined in this study aiming at addressing the experiences of entrepreneurial women in Ağrı. The fact that the study was conducted in Ağrı, ranking last in Türkiye in terms of socio-economic development, is important in terms of giving an idea about the structure of entrepreneurial culture in small provinces.

Design and Methodology: This study is based on qualitative research. One of the important features of qualitative data is that it focuses on ordinary events which occur naturally in natural environments, thus revealing a strong understanding of what "real life" is like (Miles and Huberman, 1994, p. 10). In the study, semi-structured interviews were conducted to investigate the current status of women's entrepreneurship, its problems, and what factors affect and hinder women's entrepreneurship in Ağrı province. Such information as the age, education, income levels, marital status, number of children, business establishment date of the participants were obtained through Demographic Information Forms in the study. Interviews were also conducted with the participants through the Semi-Structured Interview (Interview) Form consisting of open-ended questions. The fieldwork process was carried out between 15.05.2024 and 21.06.2024. In the study, 20 female entrepreneurs were selected as samples. The participants were determined according to one of the purposeful sampling methods, which is the criterion sampling method. In this method, observation units can consist of persons, events, objects or situations with certain qualifications. Within the scope of the study, the sample is deliberately selected in order to obtain the most relevant information and data suitable for the subject from the richest sources or individuals (Yin, 2016; Büyüköztürk et al., 2015, p. 91). The ethical approval of the study was given with the decision dated 25.04.2024 and numbered 166. The data obtained within the scope of the study were analyzed within the framework of inductive analysis. The main purpose of inductive analysis is to reach concepts and relationships that will enable the explanation of the collected data. In this context, the meaningful units or sections between the coding and the data are named. After

coding the collected data, themes which can collect the codes under certain categories are determined. Then, the data is organized and defined according to the resulting coding and themes. In the last stage, the findings are interpreted (Yıldırım and Şimşek, 2021, p. 249-257). The prerequisite for descriptive analysis is that it includes data about lived experiences, such as interviews or narratives. The themes derived from the analysis are based on the data and the experiences of the participants (Sundler et. al, 2019, p.735). In this study, the experiences of women entrepreneurs operating in Ağrı province were investigated. Therefore, the data obtained in the study were analyzed using thematic descriptive analysis. The findings were analyzed with the help of MAXQDA 2024 program.

Findings: With the findings obtained within the scope of the study, 4 themes were created. These are entrepreneurship, elements that encourage entrepreneurship, problems and solution suggestions. First, the participants explained the concept of entrepreneurship with the concepts of “woman”, “freedom”, “standing on their own legs”, “effort”, and “providing job opportunities”. Secondly, 5 categories were determined as the factors that encourage participants to entrepreneurship: “willingness to start their own business”, “necessity”, “liking their job”, “willingness to be a boss” and “ambition”. Thirdly, the problems experienced by women before and after they started entrepreneurship as well as the current ones have been analyzed. Women generally face problems such as not being able to find support from their families and husbands, their perspectives due to cultural norms, inability of getting financial support, inability of finding qualified personnel, and having difficulties due to price increases. The solution suggestions of entrepreneurial women for these problems are to educate and raise awareness of women and families, to provide financial support, to provide training and seminars and to establish cooperatives for women entrepreneurs. The findings obtained in the study are consistent with the literature. In the studies conducted on the obstacles to women’s entrepreneurship in Türkiye (Tan (2006, p. 530; Ufuk and Özgen, 2001, p. 307; Soysal, 2010, p. 99), value judgments and beliefs, competitor obstacles, lack of knowledge, bureaucratic-legal obstacles, difficulty in finding capital and inexperience were revealed as the main findings.

Research Limitations: The main limitation of this study is that it was conducted in Ağrı, a small province of Turkey. The number of samples is limited (20) and it is not possible to generalize the findings obtained from the study. In addition, the study is based on qualitative research and the findings obtained can be compared with more comprehensive findings through quantitative or mixed methods.

Implications: This study revealed that entrepreneurial women in Ağrı faced important problems in their business lives. Therefore, future studies can be conducted by comparing the socio-economic development levels of different provinces or regions in terms of understanding the factors affecting women’s employment or entrepreneurship. In addition, it can give local and national decision-making authorities an idea about the implementation of support and incentive mechanisms within the framework of each province or region’s own internal dynamics, taking into account the development difference in policies and strategies for women’s entrepreneurship.

Originality/Value: The study was carried out in Ağrı, which ranks 80th among 81 provinces in terms of socio-economic development ranking in Türkiye. In addition, Ağrı ranks 57th in terms of gender equality index according to TEPAV (2020) Report. Therefore, understanding the factors affecting women’s entrepreneurship includes social and cultural norms and values as well as economic. In this study, it was found that cultural norms and values significantly affect or shape women’s entrepreneurship. The study is also original in this respect.

Tüketicilerin Akıllı Robot Süpürgeleri Kullanma Niyeti Üzerinde İyimserlik ve Yenilikçiliğin Rolü¹

Fatih BİLİCİ²

Başyuru Tarihi: 15.10.2024

Kabul Tarihi: 29.01.2025

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu çalışma, tüketicilerin akıllı robot süpürgeleri gelecekte kullanma niyeti üzerinde iyimserlik ve yenilikçiliğin etkilerini incelemektedir. Smart PLS programı ile yapısal eşitlik modeli kullanılarak yapılan analizler, iyimserlik ve yenilikçiliğin tüketicilerin robot süpürge teknolojisini gelecekte kullanma niyetlerini anlamlı ve pozitif yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca Smart PLS programında yapılan çoklu grup analizi sonucunda iyimserlik, özellikle genç bireyler arasında akıllı robot süpürgeleri gelecekte kullanma niyetini şekillendiren önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Ek olarak 34 yaş ve altı katılımcılarda, 35 yaş ve üzerinelere göre iyimserlik ile gelecekte kullanım niyeti arasında daha güçlü bir ilişki bulunduğu belirlenmiştir. Yenilikçilik boyutunda da cinsiyet bazında farklılıklar bulunmaktadır. Yenilikçilik, kadınlar için olumlu bir etki yaratırken, erkekler için küçük de olsa olumsuz bir etki ortaya çıkartmaktadır. Son olarak medeni durum değişkeninin model üzerinde herhangi bir değişikliğe yol açmadığı belirlenmiştir. Çalışmada ortaya çıkan bu sonuçlar, teknoloji benimseme süreçlerinde psikolojik faktörlerin ve demografik özelliklerin önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Çalışmanın sonuçları, pazarlama stratejilerinin iyimserlik ve yenilikçilik boyutlarına odaklanarak şekillendirilmesi gerektiğini ortaya çıkartmaktadır. Genç tüketicilere yönelik olumlu tutumları güçlendiren ve yenilikçiliği teşvik eden pazarlama iletişimi mesajları işletmeler açısından önem arz etmektedir. Çalışmaya göre akıllı ev yardımcılarının pazarlama çabalarında kadın tüketicilerin ilgisini çekmek için yenilikçi özelliklere vurgu yapılması pazarlama çabalarını ileriye taşıyacaktır. Belirli bir coğrafi alana, teknolojik hazır olma indeksinin sadece iki boyutuna, akıllı robot süpürge ürününe odaklanması ve zaman kısıtları araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İyimserlik, Yenilikçilik, Akıllı Robot Süpürge, Yapısal Eşitlik Modeli

1 Bu çalışma için Bursa Uludağ Üniversitesi Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan 25/08/2023 tarih, 2023-07 oturum sayısı ve 25 karar numarası ile etik kurul kararı alınmıştır.

2 Bursa Uludağ Üniversitesi, Mustafakemalpaşa Meslek Yüksekokulu, Pazarlama Bölümü, bilici@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4803-0463

The Role of Optimism and Innovativeness on Consumers' Intention to Use Smart Robot Vacuum Cleaners

Fatih BİLİCİ³

Submitted by: 15.10.2024

Accepted by: 29.01.2025

Article Type: Research Article

Abstract

This study examines the effects of optimism and innovativeness on consumers' future intention to use smart robot vacuum cleaners. Analyses using structural equation modelling with Smart PLS software reveal that optimism and innovativeness significantly and positively affect consumers' intention to use robot vacuum cleaner technology in the future. In addition, due to the multiple group analysis conducted in the Smart PLS programme, optimism stands out as an important factor shaping the intention to use smart robot vacuum cleaners in the future, especially among young individuals. In addition, it was determined that there was a stronger relationship between optimism and future usage intention in participants aged 34 years and younger than those aged 35 years and older. There are also gender-based differences in the innovativeness dimension. While innovativeness has a positive effect on women, it has a negative effect on men. Finally, it was determined that the marital status variable did not lead to any change in the model. These results show that psychological factors and demographic characteristics are important in technology adoption. The study results reveal that marketing strategies should focus on optimism and innovation. Marketing messages reinforcing positive attitudes towards young consumers and encouraging innovation are essential for businesses. According to the study, emphasising innovative features to attract female consumers in the marketing efforts of smart home assistants will move marketing efforts forward. Focusing on a specific geographical area, only two dimensions of the technological readiness index, the smart robot vacuum cleaner product, and time constraints constitute the limitations of the research.

Keywords: Optimism, Innovativeness, Smart Robot Vacuum, Structural Equation Modelling

JEL Kodları: O33, M31, D91, L86

³ Bursa Uludağ Üniversitesi, Mustafakemalpaşa Meslek Yüksekokulu, Pazarlama Bölümü, bilici@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4803-0463

Giriş

Akıllı robot süpürgeler, günlük yaşamın bir parçası haline gelmiş ve tüketicilerin ev işlerindeki yükünü hafifletme potansiyeline sahip yenilikçi teknolojilerdir. Robot süpürgelerin benimsenmesi, toplumsal normlardan etkilenen, bununla birlikte tüketicilerin birbirinden etkilendiği karmaşıklık ve kararsızlıkla açıklanan bir süreç olarak göze çarpmaktadır (Frennert ve Östlund, 2014). Zaman içerisinde süpürgelerin kullanıcıyla olan etkileşimi robot elektrikli süpürgelere ek zekâ kazandırarak tüketicilerin mevcut kabul düzeyini güçlendirmiştir (Lupetti, Rosa ve Ermacora, 2015). Robot süpürge teknolojisine sonradan eklenen oda haritalama özelliğiyle birlikte robotik temizlik, rastgele yürüyüş ve buluşsal yol planlamasından çevreye duyarlı bir yaklaşıma geçiş yapmıştır (He ve Sun, 2020). Bu da robot süpürgelerin kullanımını tüketici nezdinde daha işlevsel bir boyuta taşımıştır. Haritalama ve kontrol yöntemlerinin geliştirilmesi elektrikli süpürge robotlarının ilerlemesinde önemli bir rol oynayarak onları daha akıllı ve verimli hale getirmiştir (Mac ve Hung, 2020).

Akıllı ev teknolojilerin benimsenmesi, tüketicilerin yenilikçilik düzeyleri ve teknolojiye karşı genel iyimserlikleri ile yakından ilişkilidir. Yapılan bu akademik çalışma, tüketicilerin bu yenilikçi ürünleri benimseme niyetlerini etkileyen faktörleri incelemekle birlikte, demografik özelliklerin bu süreçteki rolünü belirlemeyi amaçlamaktadır.

Robot süpürge teknolojisinin hızla geliştiği ve ev aletleri pazarında önemli bir yer tuttuğu günümüzde, tüketicilerin bu ürünlerle ilgili iyimserlik ve yenilikçiliğe yönelik bakış açılarını anlamak, üreticilere ve pazarlamacılara, hedef kitlelerine daha etkin bir şekilde ulaşmaları için oldukça değerli farkındalıklar sağlayacaktır. Bu çalışmanın temel amacı, tüketicilerin yenilikçilik ve iyimserlik düzeylerinin, akıllı robot süpürgeleri kullanma niyetleri üzerindeki etkisini anlamaktır. Ayrıca tüketicilerin yaş, cinsiyet ve medeni durumları gibi demografik özelliklerinin bu niyet üzerindeki potansiyel etkilerini araştırmaktır. Literatürde, iyimserlik ve yenilikçilik boyutlarını inceleyen çalışmalar demografik değişkenlerin kullanıcı davranışlarını anlamada önemli bir role sahip olduğunu vurgulamaktadır. Ancak bu değişkenlerin, iyimserliğe, yenilikçiliğe ve gelecekte kullanma niyetine etkilerinin ayrıntılı ve bütüncül bir şekilde ve robot süpürgeler bağlamında ele alınmadığı ifade edilebilir. Bu çalışma, demografik değişkenlerin teknoloji benimseme sürecinde iyimserlik ve yenilikçiliğe yönelik etkilerini teori ve uygulama açısından kapsamlı bir şekilde ortaya koyarak literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu nedenle, bu çalışmanın teorik ve pratik açıdan özgün bir katkı sunmayı hedeflediği ifade edilebilir. Ayrıca bu çalışma, tüketicilerin teknolojiyi benimseme davranışlarını şekillendiren demografik faktörler hakkında daha derin bir anlayış geliştirilmesine katkıda bulunacaktır.

Literatür Taraması

Geleneksel elektrikli süpürgelerden akıllı robot elektrikli süpürgelere geçişle birlikte ev temizliği alanında önemli gelişmeler yaşandı. Bu cihazların akıllı hale gelme süreci toplumsal normlardan, teknolojik gelişmelerden ve kullanıcı tercihlerinden etkilenmiştir. Robot elektrikli süpürge'nin başarılı gelişimi, yirmi birinci yüzyılda zeminin otonom bir şekilde cihazlar tarafından temizlenmesini mümkün hale getirmiştir (Lai, Hai-Shun ve Liu, 2011). Akıllı ev teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte robotik elektrikli süpürgeler ev yaşamında giderek daha popüler hale geldiler (Mac ve Hung, 2020). Robot süpürgelerin ilk başarılı örneği ve şu anda en yaygın olanı Electrolux'e ait Robotic elektrikli süpürge'dir (Vaussard vd., 2014).

Akıllı robot süpürge, akıllı programlama ve yönlendirmeli süpürme hizmetleriyle donatılmış otonom bir temizleme cihazıdır (Huang, 2022). Bu cihazların kullanımı son yıllarda artış göstermekte ve bazı modeller LiDAR gibi sensörler kullanılarak oda haritalama özelliği sunmaktadır (He ve Sun, 2020). Robot süpürge, üzerinde yer alan sensörlerden dış dünyadaki verileri toplar ve bu verileri kendi navigasyon algoritmasına göre çeşitli hareketler yapmak için kullanır (Eren ve Doğan, 2022). Akıllı robot süpürgeler ışığa duyarlı sensörleri kullanarak bölge ve ev haritaları oluşturabilmekte ve haritayı kullanarak odaları tamamen temizleyebilmektedir (Teslya ve Savosin, 2014). Akıllı robot elektrikli süpürgeler, iç mekân zeminlerini otonom bir şekilde temizledikleri ev ortamları da dahil olmak üzere endüstriyel alanlarda da kullanılmaktadır (Bilici ve İnam, 2024;

Huang, 2022). Akıllı robot süpürgelerin yapay zekâ sistemi, engel tespiti ve kaçınma (Kang, Kim, Noh, Han ve Ko, 2014), yol planlama (Bai ve Hsueh, 2012) ve ev ortamlarında eş zamanlı mobil takip (Chanak, Banerjee, Wang ve Sherratt, 2014) gibi işlevleri bulunmaktadır. Özetle akıllı robot süpürgeler, engel tespiti, yol planlama ve oda haritalaması gibi görevler için yapay zekâyı kullanan otonom temizleme cihazlarıdır. Bu çalışmada bu cihazlara yönelik iyimserlik, yenilik ve gelecekte kullanma niyeti boyutlarının detayları keşfedilecektir.

Akıllı robot elektrikli süpürgeler üzerine yapılan çalışmalar, yaşlılar arasında robot elektrikli süpürgelerin kullanılmasına yönelik artan bir ilginin olduğunu göstermektedir (Frennert ve Östlund, 2014). Akıllı robot süpürgelerin en önemli özelliklerinden olan haritalama, çevreyi kapsama ve kontrol algoritmaları, yapay zekâ ve robotik alanındaki gelişmelerle birlikte sürekli daha iyi hale gelmekte ve bu da literatürde değinilen konulardan biridir (Mac ve Hung, 2020). Düşük maliyetli, yüksek performanslı, akıllı telefonlarla kontrol edilebilen bir süpürge robotunun tasarım ve üretimini ortaya koyan bir çalışma (Eren ve Doğan, 2022), ev kullanımına uygun robotların genç ve yaşlı yetişkinler tarafından kabulü de araştırılan konular arasındadır. Yapılan araştırmalar, genel olarak yaşlı yetişkinlerin sınırlı işlevselliğe sahip belirli robotlara birbirinden farklı tepkiler verdiğini göstermektedir (Ezer, Fisk ve Rogers, 2009). Başka bir araştırma, robot elektrikli süpürgelerin yol planlama ve yürütme sistemlerine odaklanmıştır (He ve Sun, 2020). Bu çalışma, akıllı robot süpürgeler için gelişmiş navigasyon ve temizleme yeteneklerinin geliştirilmesine olan ilginin arttığını göstermektedir.

Robot süpürgelerle ilgili son dönemlerde yapılan diğer araştırmalar, akıllı robot elektrikli süpürgelerin tasarımının ve işlevselliğinin giderek daha fazla kullanıcı deneyimi merkezli olduğunu, insan müdahalesi en aza indirilirken kullanıcı deneyiminin (UX) en üst seviyeye çıkartılmaya çalışıldığını göstermektedir. Örneğin bazı çalışmalar bu cihazların otonom olarak çalıştığını ve kullanıcıların bunları minimum çabayla etkinleştirmesine izin verdiğini ve bunun günlük temizlik görevlerinin verimliliğini önemli ölçüde artırdığını ifade etmektedir. Bu çalışmalar, kullanıcı deneyimi merkezli bir yapı benimsendiğini göstermektedir (Herdiansya, 2023; Hidayatullah, 2024; Hussin, 2024). Akıllı robot süpürgelerin yapay zekâyla bütünleşmesiyle birlikte bu elektrikli süpürgelerin temizlik alanlarında akıllıca gezinmeleri, nesnelere tanımları ve gerçek zamanlı kararlar almasına mümkün hale gelmektedir. Bu durumun sonucu olarak, temizleme rotaları optimize edilmekte ve genel performansı cihaz aynı ortamda çalıştıkça daha iyi hale gelmektedir (Huang, 2023; Huang ve Tang, 2023). Bu yetenek tasarımıdaki yeniliği yansıtmakta ve ev otomasyonunda rahatlık ve etkinlik için kullanıcı beklentilerini de karşılamaya çalışmaktadır.

Robot elektrikli süpürgelerde bulut tabanlı bilişimin uygulanması dönüştürücü bir yenilik olarak incelenen yeni konular arasındadır. Bu cihazlar, verileri yerel olarak işleyerek gecikmeyi azaltmakta ve akıllı ev ortamlarında veri yönetimi konusunda endişe duyan kullanıcılar için önemsenen faktörlerden olan gizlilik endişesini hafifletmekte ve güvenliği artırmaktadır (Huang, 2023). Bulut tabanlı bilişime doğru kayma, bulut tabanlı sistemlere bağımlılıktan uzaklaşmayı da ifade etmektedir. Bu noktada, internet bağlantısı olmadığında bile etkili bir şekilde çalışabilen daha sağlam ve duyarlı bir temizleme çözümünün varlığından söz edilebilmektedir (Huang, 2023; Jakimovski ve Gelev, 2023).

Akıllı elektrikli süpürgelerden pişirme robotlarına kadar ev tipi robotik asistanlar günlük işleri basitleştirmekte ve genel yaşam kalitesini iyileştirmektedir. Bu robotlar, kullanıcıların daha anlamlı aktivitelere odaklanmasını sağlayarak günlük rutin görevlerin yükünü hafifletme potansiyeli göstermektedir (Smith, 2023). Kullanıcılar, rutin işlerin yükünü hafifleterek daha anlamlı faaliyetlere odaklanmalarını sağladığı için bu teknolojileri benimsemeye gittikçe daha fazla eğilim göstermektedir (Bellis, Johar ve Poletti 2023). Ek olarak, bu robotların tasarımı gittikçe kullanılabilirliklerini, kullanıcı deneyimlerini ve çekiciliklerini artıran engel algılama ve planlama yetenekleri gibi özelliklerin gelişmiş hallerini içermektedir (Nadaf, 2023; Giri, Qureshi, Chethan, Parveen ve Neha, 2023).

Türkiyede yapılan ve öne çıkan çalışmalardan biri olan Tor-Kadıoğlu'nun (2020) çalışması, tüketicilerin akıllı robot süpürgeleri kullanımını ve bu ürünlerle ilgili deneyimlerini betimsel nitel analiz yöntemiyle incelemiştir. Araştırma, temizliği kendi kendine yapması, zamandan tasarruf ettirmesi ve kullanımının pratik olması gibi sebeplerle tüketicilerin akıllı robot süpürgeleri tercih ettiklerini ortaya koymuştur. Ayrıca Bilici ve İnam (2024) tarafından yapısal eşitlik modeli kullanılarak yapılan araştırma algılanan eğlence, algılanan fayda ve algılanan

temizliğin, kullanmaya yönelik tutumu anlamlı ve pozitif bir şekilde etkilediğini ortaya çıkartmıştır. Ayrıca bu çalışmada cinsiyet ve medeni durum değişkenlerine göre modeldeki yapılar arasında farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Araştırmaya göre erkek katılımcılar, robot süpürgeleri eğer eğlenceli ve faydalı görüyorlarsa kadınlara göre daha olumlu tutumlara sahip olmaktadır. Kadınlar da temizlemeyi daha nitelikli algıladıklarında robot süpürgelere yönelik daha olumlu tutumlara sahip olmaktadır. Bununla birlikte evliler robot süpürgelelerinden daha fazla temizlik gücü ve eğlence beklerken, bekârlar temizlik gücüne daha fazla önem vermektedirler (Bilici ve İnam, 2024). Türkiye’de faaliyet gösteren Webtekno web sitesinin (2022) yaptığı bir inceleme ise robot süpürgelerin son yıllarda geliştirilmiş en işe yarar teknolojilerden biri olarak kabul edildiğini ve tüketicilerin temizlik derdinden kurtulmak için bu ürünleri tercih ettiğini belirtmiştir.

Sonuç olarak, akıllı robot elektrikli süpürgelerin iyimserlik ve yenilikçilik boyutlarını inceleyen çalışmalar, teknolojik ilerlemeler ve kullanıcı merkezli tasarımlarla zengin bir manzara ortaya koymaktadır. Bu cihazlar, otonom yetenekleri ve akıllı özellikleriyle yenilikçilik ruhunu temsil etmekle kalmayıp, rutin görevlerin akıllı sistemler tarafından sorunsuz bir şekilde yönetildiği ev otomasyonunun geleceğine dair iyimser bir bakış açısı da geliştirmektedir.

İyimserliğin ve Yenilikçiliğin Kullanma Niyeti Üzerindeki Etkisi

Yapay zekâ ürünlerini ve robot elektrikli süpürgeleri kullanma niyeti; iyimserlik, yenilikçilik, yaş, cinsiyet, medeni durum gibi birçok faktörden etkilenmektedir. Literatürdeki çalışmalar, iyimserlik ve yenilikçiliğin bireylerin teknolojiyi kullanma niyetlerini şekillendirmede önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Shah (2023) tarafından yapılan araştırma, teknolojiye hazırlık endeksinin boyutları olan iyimserlik ve yenilikçiliğin, yapay zekâ sesli asistanları aracılığıyla çevrimiçi alışverişte müşteri katılımı ve satın alma niyeti üzerinde doğrudan ve olumlu etkiye sahip olduğunu ortaya çıkartmıştır. Sohaib, Hussain, Asif, Ahmad ve Mazara (2020) ve Alharbi ve Sohaib (2021), iyimserlik ve yenilikçilik de dahil olmak üzere teknolojiye hazır olmanın kripto para birimini kullanma niyeti üzerindeki etkisini araştırmıştır. Buabeng-Andoh ve Baah (2020), bireylerin teknolojiyi kullanma niyetini etkileyen faktörleri incelemek ve anlayış için kapsamlı bir çerçeve sağlamak amacıyla Teknoloji Kabul Modeli (TAM) ve Birleşik Teknoloji Kabul ve Kullanım Teorisi’nin (UTAUT) uygulanmasını tartışmışlardır. Jeong ve Roh (2017), değiştirilmiş Teknoloji Kabul Modeline dayalı olarak giyilebilir cihazların kullanım amacını inceleyerek bireysel özelliklerin ve cihaz özelliklerinin teknolojinin benimsenmesindeki rolünü açığa çıkartmıştır.

Yaş, cinsiyet ve medeni durumun teknolojiyi kullanma niyetini şekillendirmedeki rolü çeşitli çalışmalarda incelenen konular arasındadır. Croft, Sorkin ve Gallicchio (2014), medeni durum ile iyimserlik arasında bir bağlantı olduğunu ortaya koymuş, medeni durum gibi kişisel koşulların bireylerin iyimserliğini etkileyebileceğini ve bunun da tüketicilerin teknolojiyi kullanma niyetlerini etkileyebileceğini belirtmiştir. Othman ve Sudarmin (2022), algılanan davranış kontrolü ile çevrimiçi alışveriş kullanma niyeti arasındaki ilişkiyi açıklamada medeni durumun düzenleyici etkisini araştırmış ve medeni durumun bireylerin çevrimiçi alışveriş teknolojisini kabul etmesinde etkili olabileceğini öne sürmüştür. Hati ve Idris (2014), müşterilerin İslami sosyal girişimleri destekleme niyetinin öncüllerini incelemiş ve cinsiyetin bireylerin bu tür girişimleri destekleme niyetini etkileyebileceğini bulmuştur. Bu sonuca göre cinsiyetin teknolojiyi benimseme niyetlerini şekillendirmede bir role sahip olduğu ifade edilebilir.

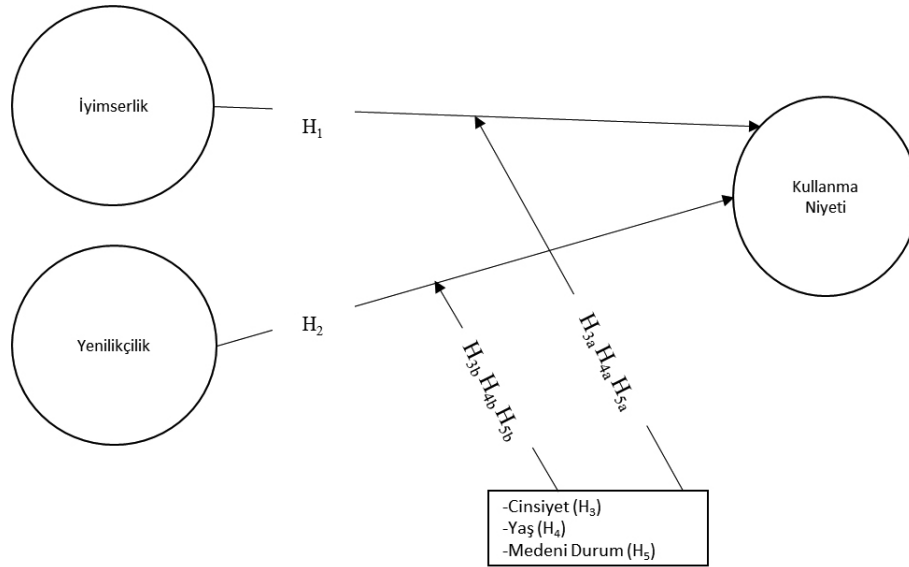
İşletmelerin iş modellerini ve ürünlerini en güncel mobil teknolojiler, yapay zekâ ve dijitalleşmeye dayandırdıkları bu dijital çağda (Aydemir, 2024), akıllı robot süpürgeci bileşenleri olan teknoloji ve yapay zekânın çeşitli endüstriler üzerindeki etkisi kapsamlı bir şekilde incelenen konular arasındadır. Örneğin Hou vd. (2021), üretim şirketlerinde yeni ürün inovasyonunun başarısında yapay zekânın rolünü incelemiştir. Türkiye’de yapılan bir çalışmada bireysel yenilikçiliğin algılanan fayda, kullanım niyeti ve algılanan kullanım kolaylığı yoluyla dijital bankacılık kullanımı üzerinde etkisi olduğunu öne sürmüştür (Esen, 2020). Bilici ve Özdemir’in (2020) çalışmasında, tüketici iyimserliğinin artırılmış gerçeklik teknolojilerini kullanma niyeti üzerinde an-

lamli ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca yenilikçilik düzeyinin ve çok kanallı perakende satış için kolaylaştırıcı koşulların, tüketicilerin kullanım niyetini önemli ölçüde etkilediği bulunmuştur (Özdemir ve Sönmezay, 2020). Benzer şekilde Alizadehfanaeloo (2022), marka katılımının ve tüketicilerin yeniliklere açıklığının marka kullanım niyeti üzerinde etkili faktörler olarak önemini vurgulamıştır. Teknolojiye Hazırlık Endeksi'nin (TRI) iyimserlik ve yenilikçilik boyutlarının Teknoloji Kabul Modeli (TAM) üzerindeki etkisi de araştırılan konular arasında yer almaktadır (Bakırtaş ve Akkaş, 2020).

Kaya, Koca ve Hatunoğlu (2022), yaptıkları çalışmada geleceğin muhasebecilerinin yeni teknolojileri kullanmaya istekli olmasının önemini vurgulamış ve teknoloji kabulünde yaşın önemini vurgulamıştır. Ayrıca yapay zekânın disiplinler arası doğası, kolaylık ve verimlilik yaratma potansiyeli tartışılarak, teknolojinin benimsenmesinde yaş, cinsiyet ve medeni durumun önemi araştırılan konular arasında yer almaktadır (Öztürk ve Özel, 2021). Esquiva, Perales ve Espejo (2018), yaşam memnuniyetinin cinsiyet, yaş ve medeni duruma göre ölçüm değişimini incelemiş, teknoloji kabul çalışmalarında bu demografik faktörlerin dikkate alınmasının önemini vurgulamıştır. Pepin (2022) ve Bono, Sala ve Hancock (2009) para düzenlemeleri bağlamında sırasıyla cinsiyet, yaş ve medeni durum arasındaki ilişkiye ışık tutan çalışmalar gerçekleştirmişlerdir.

Literatürde yer alan çalışmalar teknolojinin benimsenmesini incelerken demografik değişkenlerin hesaba katılması gerektiğinin altını çizmektedir. Bu çalışmaların sentezi iyimserlik, yenilikçilik ve teknolojiyi kullanma niyeti arasındaki karmaşık etkileşimi ortaya koyarken aynı zamanda yaş, cinsiyet ve medeni durumun etkisini de göz önünde bulundurmaktadır. Bu dinamikleri anlamak, farklı demografik gruplarda teknolojinin benimsenmesini ve kullanımını teşvik edecek etkili stratejiler geliştirme açısından önem arz etmektedir. Yukarıdaki literatür incelemesi sonucunda belirlenen hipotezler aşağıda belirtilmiş olup, önerilen araştırma modeli Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

H₁: Robot Süpürgelere yönelik iyimserlik, tüketicilerin kullanma niyeti üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.

H₂: Robot Süpürgelere yönelik yenilikçilik, tüketicilerin kullanma niyeti üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.

H_{3a}: İyimserliğin kullanma niyeti üzerindeki etkisi cinsiyete göre farklılık gösterir.

H_{3b}: Yenilikçiliğin kullanma niyeti üzerindeki etkisi cinsiyete göre farklılık gösterir.

H_{4a}: İyimserliğin kullanma niyeti üzerindeki etkisi yaşa göre farklılık gösterir.

H_{4b}: Yenilikçiliğin kullanma niyeti üzerindeki etkisi yaşa göre farklılık gösterir.

H_{5a}: İyimserliğin kullanma niyeti üzerindeki etkisi medeni duruma göre farklılık gösterir.

H_{5b}: Yenilikçiliğin kullanma niyeti üzerindeki etkisi medeni duruma göre farklılık gösterir.

Yöntem

Bu araştırmanın amacı yaygın bir şekilde kullanım alanı bulan akıllı robot süpürgelerin gelecekte kullanılma niyetlerinin, tüketicilerin iyimserlik ve yenilikçilik özelliklerinden ne kadar etkilendiğini ortaya çıkartmaktır. Bu doğrultuda teknolojiye hazır olma endeksinin (TRI) olumlu boyutları (iyimserlik ve yenilikçilik) ele alınmıştır. Ayrıca cinsiyet, yaş ve medeni durum değişkenlerine göre önerilen araştırma modelinde farklılıkların olup olmadığı ortaya koyulmuştur. Bu amaç doğrultusunda pazarlama literatürü incelenerek araştırma hipotezleri belirlenmiştir ve literatüre göre araştırma modeli ortaya çıkartılmıştır.

Bu araştırma, Türkiye’de yaşayan 18 yaş ve üzeri bireyler üzerinde gönüllü katılıma dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Veriler, araştırmada herhangi bir daraltma yapılmadan toplanmıştır. Çalışmada kolayda örnekleme yöntemi kullanılmış olup, katılımcılar uygunluk ve erişilebilirlikleri dikkate alınarak seçilmiştir (Levay, Freese ve Druckman 2016). Kolayda örnekleme, rastgele veya sistematik bir örnekleme yöntemi yerine, hızlı bir şekilde veri toplanması gerektiğinde veya temsili bir örnekleme ulaşmanın zor olduğu durumlarda sıklıkla tercih edilmektedir (Sonnenschein, Stites, ve Ross, 2021). Anket, katılımcıların cevaplayabilmesi için 1 Şubat 2024 ile 20 Şubat 2024 tarihleri arasında Microsoft formlar üzerinde açık tutulmuş ve veriler bu süre içerisinde toplanmıştır.

Örnekleme büyüklüğünün hesaplanmasında PLS yol modelinde on katı kuralı kullanılmaktadır. Bu yöntem, örnekleme büyüklüğünün modeldeki herhangi bir gizil değişkene işaret eden maksimum iç veya dış model bağlantısı sayısının en az on katı olması gerektiği kuralını ifade etmektedir. Bu kural, YEM analizinde parametrelerin tahmininde istatistiksel güç ve istikrarın sağlanması için daha büyük bir örnekleme büyüklüğüne ihtiyaç duyulduğu varsayımına dayanmaktadır (Kock ve Hadaya, 2016). Ancak YEM analizinde örnekleme büyüklüğünün yeterliliği, spesifik araştırma bağlamına ve test edilen modelin karmaşıklığına bağlı olarak değişmekte ve bu nedenle esneklik gerektirmektedir (Savalei, 2019). Yapısal eşitlik modelinde 100’ün altındaki örnekleme büyüklükleri genellikle küçük, 100 ile 200 arasındaki örnekleme büyüklükleri orta, 200’ün üzerindeki örnekleme büyüklükleri ise büyük olarak kabul edilir (Siahaan ve Thiodore, 2022). Bu araştırmanın örnekleme sayısı olan 232 katılımcının büyük örnekleme olarak kabul edilebileceği ve yapısal eşitlik modeli yapmak için yeterli olduğu ifade edilebilir.

Araştırmanın anket formunda iki ana bölüm bulunmaktadır. Birinci bölümde, katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise katılımcıların akıllı robot süpürgelere yönelik iyimserlik ve yenilikçiliklerinin, gelecekte kullanma niyeti üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik ölçek soruları bulunmaktadır. Ölçekte yer alan iyimserlik, yenilikçilik ve gelecekte kullanma niyeti boyutlarına ait sorular Rese, Schreiber ve Baier (2014) ve Chung, Han ve Joun (2015) çalışmalarından uyarlanmıştır. Araştırmada kullanılan anket formu için Bursa Uludağ Üniversitesi Araştırma ve Yayın Etik Kurulu’ndan 25 Ağustos 2023 tarihinde (2023-07 oturum sayısında alınan 25 numaralı karar) Etik Kurul Onayı alınmıştır. Ölçekte toplam 15 ifade yer almaktadır ve katılımcıların yanıtları 5’li Likert ölçeği kullanılarak değerlendirilmiştir (5=Kesinlikle Katılıyorum, 4=Katılıyorum, 3=Kararsızım, 2=Katılmıyorum, 1=Kesinlikle Katılmıyorum). Katılımcılardan toplanan veriler, analiz için Smart PLS 4.0 (Ringle, Wende ve Becker, 2022) yazılımı kullanılarak analiz edilmiştir. Ölçek sorularının analizinde kısmi en küçük kareler yapısal eşitlik modellemesi (PLS-YEM) kullanılmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Veri analiz sürecinin ilk aşamasında, anketin demografik verilerine frekans analizi yapılmıştır. Ardından anketin ikinci bölümündeki ölçek boyutlarının güvenilirlik ve geçerliliğini değerlendirmek için ölçüm modeli analizi uygulanmıştır. Araştırmanın son aşamasında ise araştırma modeli yapısal eşitlik modellemesiyle test edilmiştir.

Anket Katılımcılarına Ait Demografik Özellikler

Anket katılımcılarına ait demografik özellikler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1

Frekans Analizi Tablosu

Değişkenler		Sayı	Yüzde
Cinsiyet	Erkek	91	39,22%
	Kadın	141	60,78%
Öğrenim Düzeyi	Lise ve Altı	62	26,72%
	Ön Lisans ve Lisans	121	52,16%
	Lisansüstü	49	21,12%
	25’ten küçük	42	18,10%
Yaş	25-34 yaş arası	67	28,88%
	35-44 yaş arası	76	32,76%
	45 Yaş ve Üzeri	47	20,26%
Medeni Durum	Bekâr	87	37,50%
	Evli	145	62,50%
Gelir Durumu	20.000 TL’den az	32	13,79%
	20.001TL – 40.000 TL	61	26,29%
	40.001 TL-60.000 TL	65	28,02%
	60.001 TL ve üzeri	74	31,90%
Toplam			100,00%

Tablo 1’e göre kadın katılımcıların oranı erkeklerden daha yüksektir. Bu noktada kadınların akıllı robot süpürgelerle ilgili çalışmalara daha fazla ilgi gösterdiği ifade edilebilir (Bilici ve İnam, 2024). Eğitim düzeyi incelendiğinde, ön lisans ve lisans mezunları en büyük grubu oluşturmaktadır. Bu sonuçlar, daha yüksek eğitim seviyesine sahip kişilerin teknolojik yeniliklere daha açık olabileceği düşüncesini öne çıkarmaktadır. Tablo 1, yaş gruplarına göre incelendiğinde 25-34 yaş arası katılımcılar en büyük grubu oluşturmaktadır. Bu yaş grubunun teknolojiye daha yatkın ve yeniliklerle ilgili çalışmalar daha açık olduğu ifade edilebilir. Medeni durum değişkeninde evli katılımcıların oranı daha yüksektir. Bu noktada, evli bireylerin ev işlerini kolaylaştırmak için akıllı robot süpürgelere daha fazla ilgi gösterebileceği fikri öne çıkmaktadır. 40.001 TL-60.000 TL gelir grubundaki katılımcılar da en büyük grubu oluşturmaktadır. Bu sonuç, orta gelir grubundaki kişilerin akıllı robot süpürgelere daha fazla ilgisi olduğunu göstermektedir.

Ölçüm Modeli Analiz Sonuçları

Kısmi En Küçük Kareler Yapısal Eşitlik Modellemesinde (PLS-YEM) faktör yüklerinin, Cronbach Alfa, Bileşik Güvenilirlik (CR) ve Çıkarılan Ortalama Varyans (AVE) değerleri için uygun eşik değerlerin sağlanması yapıların geçerliliğini ve güvenilirliğini sağlamak için bir gerekliliktir. Literatüre dayalı olarak önerilen eşik değerler ana hatlarıyla bu kısımda açıklanmıştır. Faktör yükleri için araştırmacılar arasındaki fikir birliği, faktörlerle ilgili yapılar arasında güçlü ilişkiler olduğunu göstermek için faktör yüklerinin ideal olarak 0,7

değerinin üzerinde olması gerektiğidir. Ancak bazı çalışmalar özellikle model uyumu genel olarak tatmin edici olduğunda, belirli bağlamlarda 0,5'lik minimum faktör yükü değerinin kabul edilebilir olarak değerlendirilebileceği öne sürmektedir (İbrahim, Borhan, Osman, Badri ve Zakaria, 2022; Kundu, Gorai ve Angadi, 2023; Raj, Amilan, Aparna ve Swaminathan, 2023).

Cronbach's Alfa değeri iç tutarlılığın bir ölçüsü olmakla birlikte, bu ölçüt için genel olarak kabul gören eşik 0,7 değeridir (Özdemir, Kılıç ve Çakırcı, 2019). Bu eşik üzerindeki değerler kabul edilebilir güvenilirliği gösterirken, 0,8'in üzerindeki değerler iyi güvenilirliği göstermektedir (Hariyanto, Daryono, Hidayat, Prayitno ve Nurtanto; İbrahim, Borhan ve Yunin, 2020).

Bileşik Güvenilirlik (CR) değeri, Cronbach's Alfa değerine benzer şekilde bir yapının güvenilirliğini değerlendirmek için kullanılmaktadır. Genellikle 0,6 veya daha yüksek bir CR değeri kabul edilebilir bir değeri ifade ederken, 0,7'nin üzerindeki değerler iyi güvenilirliği göstermektedir (Bilici, 2024; Hariyanto vd., 2022; Soelasih ve Sumani, 2021).

Açıklanan ortalama varyans (AVE) değeri yakınsak geçerliliğin bir ölçüsüdür. Bu ölçüt için 0,5 değeri yaygın olarak kabul gören eşik değerdir. AVE için 0,5 üzerindeki bir değer bir yapının göstergelerinin varyansının yarısından fazlasını açıkladığını göstermektedir (Raj vd., 2023; Kundu vd., 2023; Dzin ve Lay, 2021). Çalışmalar 0,5'in üzerindeki AVE değerlerinin yapıların altta yatan teorik kavramları yeterince temsil ettiğini doğrulamak için önemli olduğunu göstermektedir (Lobo vd., 2022; Garg, 2023).

Katılımcılara sorulan ifadeler, ifadelerin kısaltmaları, faktör yükleri, güvenilirlik değerleri ve AVE değerleri Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2

Boyutlar, İfadeler ve Ölçüm Modeli Analizi

Boyutlar ve İfadeler	İfade Kısaltmaları	Faktör Yükleri	Cronbach's Alpha Değeri	Birleşik Güvenilirlik (CR) Değeri	Açıklanan Ortalama Varyans (AVE)
Gelecekte Kullanım Niyeti Boyutu					
Geleneksel el süpürgeleri yerine Akıllı robot süpürgeleri kullanmayı tercih ederim.	GKN3	0,922			
Diğer firmaların süpürgeleri yerine Akıllı robot süpürge üreten firmaların süpürge ürünleri arasından seçim yapmayı tercih ederim.	GKN4	0,919	0,820	0,917	0,848
İyimserlik Boyutu					
Teknoloji, insanlara günlük yaşantılarında daha fazla kontrol kabiliyeti verir.	OPT1	0,840			
En yeni teknolojilere ait olan ürünleri ve hizmetleri kullanmak kullanıcılarına büyük kolaylıklar sağlamaktadır.	OPT2	0,843			
Mevcut olan en ileri teknolojiyi kullanmayı tercih ederim.	OPT3	0,832	0,873	0,913	0,723
Teknoloji, işlerimde ve mesleğimde beni daha verimli hale getirir.	OPT4	0,886			

Yenilikçilik Boyutu					
Genellikle, yeni bir teknoloji ortaya çıktığında arkadaş grubumda o teknolojiyi ilk satın alanlardan biri ben olurum.	YEN1	0,719			
Genellikle başkalarından yardım almadan ileri teknolojiye sahip ürün ve hizmetleri çözebilirim.	YEN2	0,842			
İlgi alanlarında bulunan son teknolojik gelişmelere ayak uydurabilirim.	YEN3	0,876	0,884	0,915	0,684
Yüksek teknoloji ürünleri çözmeye çalışmak beni eğlendirir	YEN4	0,844			
Çalışmalarında kullandığım yeni teknolojide diğer insanlara göre daha az sorun yaşarım.	YEN5	0,846			

Faktör yükleri eşik değerlerin altında kalan GKN1, GKN2, GKN5 ve GKN6 ifadeleri ölçekten çıkarılmıştır. SmartPLS'de ifadelerin ölçekten kaldırılması çeşitli nedenlerle meydana gelebilmektedir. Bunların başlıcaları modelin karmaşıklığı, yapıların geçerliliği ve analizin istatistiksel gereksinimleriyle ilgilidir. İfadelerin kaldırılmasının önemli bir nedeni, boyutların uyumunu sağlayan tutumlu bir model sürdürme gereksinimidir. Araştırmacılar PLS-YEM kullanırken sıklıkla model karmaşıklığı ile sağlam istatistiksel güç gereksinimi arasında denge kurma zorluğuyla karşı karşıya kalmaktadırlar. İftikhar vd. (2021) tarafından belirtildiği gibi, PLS-YEM yaklaşımı, modelin açıklayıcı gücüne önemli ölçüde katkıda bulunmayan belirli değişkenlerin hariç tutulmasına yol açabilen daha küçük örneklem boyutları ve normal olmayan veri dağılımlarını ele almak için özellikle faydalıdır. Ayrıca R^2 (R^2_{adj}), modelin uyumunu belirlemede kritik bir ölçüttür. Alamanda, Wibowo, Munawar ve Nisa (2021) R^2 kullanımının modelin güven değerindeki önyargıyı azaltmaya yardımcı olduğunu ve bunun da modelin tahmin yeteneğini artırmayan değişkenlerin dışlanmasına neden olabileceğini ifade etmektedir. Bu durum, ölçeğin güvenilirliğini sağlamak için yakınsak ve ıraksak geçerliliğin değerlendirilmesinin önemli olduğunu ve bu geçerlilik kriterlerini karşılamayan ifadelerin kaldırılmasını gerektirebileceğini belirten Kumar, Basavaraj ve Soundarapandiyar (2023) tarafından da desteklenmektedir. Ek olarak, SmartPLS'de kullanılan doğrulayıcı faktör analizi (CFA), araştırmacıların modelin iç yapısını ve gizli değişkenler arasındaki ilişkilerini değerlendirmelerine olanak tanımaktadır. Belirli ifadeler varsayılan model yapısıyla iyi uyum sağlamıyorsa, genel model uyumunu artırmak için kaldırılabilirler (Huang, Wu, Lin ve Wang, 2023). Bu süreç, kalan yapıların temeldeki teorik çerçeveyi yeterince temsil etmesini sağlamada oldukça önemlidir. SmartPLS'de kullanılan önyükleme yöntemi, model içindeki yolların ve yapıların önemini değerlendirmede de rol oynamaktadır. Bacca-Acosta'nın (2023) da belirttiği üzere önyükleme yoluyla yapısal modelin değerlendirilmesi, hangi değişkenlerin modele önemli ölçüde katkıda bulunduğunu ortaya çıkarabilir ve katkıda bulunmayanların kaldırılmasını gerektirebilir (Bacca-Acosta, 2023). Bu durumda değişken kaldırılması modeli daha da geliştirmek için etki büyüklüklerini ve istatistiksel önemi incelemenin önemini öne süren Snehvrat, Chaudhary ve Majhi (2022) tarafından yapılan çalışmayla da doğrulanmaktadır. Bu noktada SmartPLS'de ifadelerin ölçekten kaldırılması, model uyumu, geçerlilik ve istatistiksel öneme duyulan ihtiyaçtan kaynaklanan sistematik bir süreçtir. Araştırmacılar, son yapının çalışmanın teorik temellerini doğru bir şekilde yansıttığından emin olmak için her bir ifadenin genel modele katkısını dikkatlice değerlendirmelidir.

Üstte açıklanan değerlendirmeler çerçevesinde modelden çıkartılması gereken ifadeler çıkartıldıktan sonra Tablo 2'de yer alan değerler incelendiğinde, tüm faktör yüklerinin eşik değer olan 0,7'nin üzerinde olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre faktörlerle ilgili yapılar arasında güçlü ilişkiler olduğunu ifade edilebilir. İç

tutarlılığın ölçüsü olan Cronbach's Alfa değeri için literatürde kabul gören eşik 0,7'dir. Tablo 2'deki değerlerin 0,820, 0,873 ve 0,884 olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar literatüre göre iyi güvenilirliğe işaret etmektedir. CR değeri için literatürde kabul edilebilir alt eşik 0,6 ve iyi güvenilirlik göstergesi 0,7'nin üzerindeki değerlerdir. Tablo 2'deki tüm CR değerlerinin 0,7'nin üzerinde olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar yapıların iyi güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir. AVE değeri için literatürde kabul gören eşik 0,5'tir. Tablodaki tüm AVE değerleri 0,5'in üzerindedir. Bu sonuçlara göre yapıların göstergelerinin varyansının yarısından fazlasını açıkladığı ifade edilebilir.

PLS-YEM'de Fornell-Larcker ölçütü ve Heterotrait-Monotrait Oranı (HTMT), yapılar arasındaki ayırt edici geçerliliği değerlendirmek için kullanılan temel ölçütlerdir. Fornell-Larcker ölçütü, her yapı için Açıklanan Ortalama Varyansın (AVE) karekökünün, söz konusu yapı ile modeldeki diğer herhangi bir yapı arasındaki korelasyonları aşması gerektiğini varsaymaktadır (Panahi, 2023; Henseler, Ringle ve Sarstedt, 2014; Wundavalli, Hussain, Gupta ve Arya, 2022). Bu ölçüt, bir yapının göstergelerine diğer yapılara göre daha yakın ilişkili olmasını sağlayarak ayırt ediciliğini doğrulamaktadır (Lee ve Yang-Eun, 2021; Wundavalli vd., 2022). Fornell-Larcker ölçütü için önerilen eşik, AVE'nin karekökünün 0,70'ten büyük olması ve bunun yeterli ayırıcı geçerliliği göstermesidir (Salazar-Concha, Ficapal-Cusí, Peñarroja ve Enache-Zegheru, 2022). Uygulamada bu durum bir yapının AVE değeri 0,50 veya daha yüksekse, genellikle ayırıcı geçerlilik değerlendirmesini tamamlayan yakınsak geçerliliği oluşturmak için yeterli kabul edildiği anlamına gelmektedir (Salazar-Concha vd., 2022; Lee ve Yang-Eun, 2021). Diğer bir ölçüt olan HTMT, Fornell-Larcker ölçütünü tamamlayıcı bir işleve sahiptir. HTMT değeri, bağlama ve çeşitli yazarların özel önerilerine bağlı olarak ideal olarak 0,85 veya 0,90 değerinden düşük olmalıdır (Panahi, 2023; Henseler vd., 2014). Bu eşik değerlerinin altındaki bir HTMT değeri, yapıların birbirinden yeterince farklı olduğunu ve dolayısıyla ayırıcı geçerliliği doğruladığını göstermektedir (Wicaksari, 2024; Panahi, 2023). HTMT oranı, heterotrait korelasyonlarının ortalamasının monotrait korelasyonlarının geometrik ortalamasına göre hesaplanmasıyla bulunmakta ve yapılar arasındaki ilişkilere dair daha ayrıntılı bir fikir vermektedir (Wundavalli vd., 2022; Henseler vd., 2014). Fornell-Larcker ve HTMT kriterleri, bir PLS-YEM modelindeki yapıların geçerli ve güvenilir olmasını sağlamak için önemlidir. Bu ölçütler, araştırmacıların analizlerinden anlamlı sonuçlar çıkarmalarına olanak sağlamak ve yapıların farklı boyutları ölçtüğünü doğrulamaya yardımcı olmaktadır. Bu ölçütlerin geçerliliği bir yapısal denklem modelinin bütünlüğü için oldukça önemlidir (Henseler vd., 2014; Jote, 2023). Fornell-Larcker ölçütüne göre ayrışma geçerliliğine ait sonuçlar tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3

Fornell-Larcker Ölçütü Ayrışma Geçerliliği Sonuçları

Boyut	Gelecekte Kullanma Niyeti	Yenilikçilik	İyimserlik
Gelecekte Kullanma Niyeti	0,921		
Yenilikçilik	0,529	0,827	
İyimserlik	0,580	0,624	0,850

Tablo 3'e göre Fornell ve Larcker kriterine göre ayrışma geçerliliği sağlanmıştır. Her bir yapının açıklanan ortalama varyansının (AVE) karekök değerleri, diğer yapılarla olan korelasyonlarından daha yüksek olduğu için bu yapıların birbirinden farklı özellikleri ölçtüğü ve ayrıştırılabildiği sonucuna ulaşılabilir.

HTMT ölçütüne göre ayrışma geçerliliğine ait sonuçlar tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 4

HTMT Ölçütü Ayrışma Geçerliliği Sonuçları

Boyut	Gelecekte Kullanma Niyeti	Yenilikçilik	İyimserlik
Gelecekte Kullanma Niyeti			
Yenilikçilik	0,611		
İyimserlik	0,677	0,701	

Tablo 4'e göre tüm değerler 0,85 eşik değerinin altındadır. Bu sonuçlara göre HTMT ölçütüne ilişkin gerekliliklerin sağlandığı, yapıların birbirinden ayrıştığı ve her bir yapının farklı fenomenleri ölçtüğü ifade edilebilir.

Yapısal Eşitlik Modeli Analizi Sonuçları

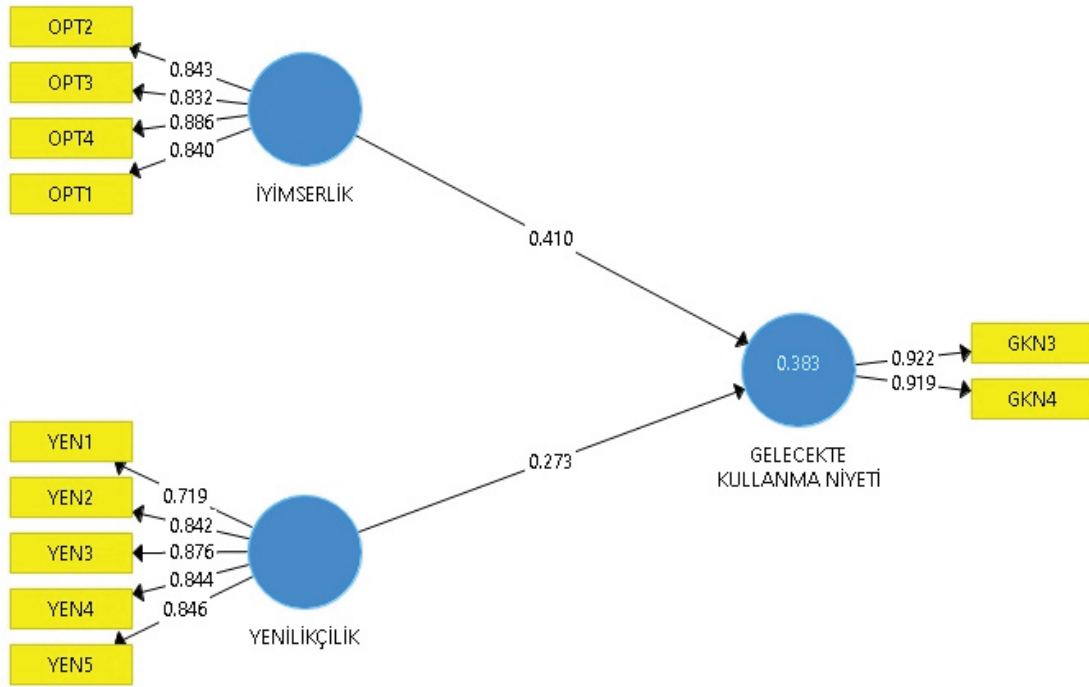
Araştırma modelinin analizi için PLS-YEM yöntemi kullanılmıştır. PLS-YEM, geleneksel kovaryans tabanlı yapısal eşitlik modellemesine (CB-YEM) göre önemli avantajlar sunmasından dolayı çeşitli araştırma alanlarında tercih edilen bir yöntem olarak ortaya çıkmıştır. PLS-YEM'in temel faydalarından biri, verilerin sınırlı olabileceği keşifsel araştırmalarda avantajlı olan küçük örnek boyutları ile çalışabilmesidir. Bu özellik, araştırmacıların gözlem sayısı CB-YEM tarafından gerekli görülen varsayımları karşılamaya yetecek kadar büyük olmasa bile anlamlı sonuçlar elde etmelerini sağlamaktadır (Golubović-Corcione, 2024; Munarsih ve Rikmasari, 2021).

PLS-YEM sadece teorik yapıları test etmekle kalmayıp, bağımlı değişkenlerdeki varyansın açıklanmasını sağlayacak öngörücü modelleme için tasarlanmıştır. Bu nedensel-öngörücü yaklaşım, araştırmacıların değişkenler arasındaki ilişkilere ve bunların etkilerine odaklanmalarını sağlayarak, yapılar arasındaki dinamiklerin anlaşılmasının oldukça önemli olduğu pazarlama ve yönetim gibi alanlarda daha önemlidir (Ringle, Sarstedt, Mitchell ve Gudergan, 2018; Hair vd., 2021).

PLS-YEM yönteminin birden fazla aracı ve moderatöre sahip karmaşık modelleri ele alma becerisi, çeşitli araştırma bağlamlarında uygulanabilirliğini artırmaktadır (Sarstedt, Hair, Nitzl, Ringle ve Howard, 2020; Nitzl, 2016). PLS-YEM'in bir diğer önemli avantajı, model spesifikasyonunda ve veri gereksinimlerinde sağladığı esnekliktir. Genellikle normal dağılımlı veriler ve büyük örneklem boyutları gerektiren CB-YEM'in aksine PLS-YEM normal olmayan veri dağılımlarını ve daha küçük örneklemeleri hesaplayabilmektedir. Bu durum PLS-YEM'i katı istatistiksel varsayımları karşılamayabilecek gerçek dünya verileriyle uğraşan araştırmacılar için daha sağlam bir seçenek haline getirmektedir (Cepeda-Carrión, Cegarra-Navarro ve Cillo 2019; Yuan ve Fang, 2022). PLS-YEM'in sağladığı esneklik, modellenen yapı türlerine kadar uzanmaktadır. PLS-YEM, ilgi duyulan yapıları doğru bir şekilde yakalamak için gerekli olan biçimlendirici ve yansıtıcı ölçüm modellerinin araştırmaya dâhil edilmesine olanak tanımaktadır (Henseler, Hubona ve Ray, 2016; Schlaegel ve Sarstedt, 2016).

PLS-YEM kullanıcı dostu yapısı ve uygulanmasını kolaylaştıran yazılım araçlarının mevcudiyeti nedeniyle araştırmacılar tarafından ilgi görmeye devam etmektedir. Araştırmacılar, analiz sürecini kolaylaştıran ve daha geniş bir kitleye erişilebilir hale getirilen çeşitli istatistiksel yazılım paketlerini kullanarak PLS-YEM'i kolayca uygulayabilmektedirler (Shiau vd., 2019; Hair vd., 2021). Bu yöntemin artan popüleritesi, eğitim, turizm ve bilgi sistemleri gibi çeşitli disiplinlerde kullanımının artmasını sağlamaktadır. Bu popülerlik, yöntemin çağdaş araştırmalardaki çok yönlülüğünü ve önemini ortaya çıkartmaktadır (Lin vd., 2019; Lenggogeni, 2019).

PLS-YEM'in uygulanacağı araştırma modeli ve faktör yükleri, Şekil 2'deki Yapısal Eşitlik Modelinde sunulmuştur.

Şekil 2. Yapısal Eşitlik Modeli ve Faktör Yükleri

Araştırma verileri PLS-YEM yönteminin uygulanabildiği Smart-PLS istatistik programının 4.0 versiyonuyla analiz edilmiştir. Araştırma modelinin R^2 , f^2 (etki büyüklüğü), doğrusal ilişkiler ve yol katsayılarının hesaplanması amacıyla PLS algoritması kullanılmıştır. Q^2 (tahmin doğruluğu) değerini hesaplamak için PLS Predict modülüne başvurulmuştur. PLS modelindeki yol katsayılarının anlamlılığını değerlendirmek için bootstrapping analizi kullanılmıştır. Bu analizde, örneklemden 5000 alt örneklem oluşturularak boyutlar için t değerleri hesaplanmıştır. Araştırma modeline ilişkin katsayılar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5

Yapısal Eşitlik Modeline Göre Hesaplanan Katsayılar

Hipotez	Yollar	Standardize β Katsayısı	Standart Hata	t Değeri	P Değeri	Sonuç
H_1	İyimserlik-> Gelecekte Kullanma Niyeti	0,410	0,088	4,632	0,000	Kabul
H_2	Yenilikçilik-> Gelecekte Kullanma Niyeti	0,273	0,104	2,631	0,009	Kabul

Tablo 5'te yapısal eşitlik modeli kullanılarak elde edilen sonuçlar yer almaktadır. Tablodaki sonuçların anlamlı olabilmesi için t değerinin 1,96 eşik değerinin üzerinde ve p değerinin 0,05 eşik değerinin altında olması gerekmektedir. Sonuçlar, iyimserlik ve yenilikçilik boyutlarının robot süpürgelerin gelecekte kullanılması niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif etkiler yarattığını göstermektedir.

H_1 hipoteziyle ifade edilen iyimserlik boyutunun robot süpürge kullanma niyeti üzerindeki etkisi incelenmiş ve bu ilişkinin önemli olduğu tespit edilmiştir ($\beta = 0,410$). Bu sonuç, iyimser bireylerin teknolojiye daha açık olduklarını ve robot süpürgeler gibi yenilikçi ürünleri benimseme konusunda daha istekli olduklarını göstermektedir. Tüketiciler bu tür ürünlerin hayatlarını kolaylaştıracağı ve beklentilerini karşılayacağına dair pozitif bir inanca sahip olduklarında, kullanma niyetlerinin artacağı ortaya çıkmaktadır. İyimserlikle gelecekte kullanma niyeti arasındaki bu güçlü pozitif ilişki, elde edilen yüksek t değeri ($t = 4,632$) ve düşük p değeri ($p = 0,000$) ile de desteklenmektedir. P değeri 0,05'in altında olduğu için bu ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna varılmış ve hipotez kabul edilmiştir.

H_2 hipoteziyle ifade edilen ve araştırmanın diğer boyutu olan yenilikçiliğin de robot süpürge kullanma niyeti üzerinde etkisi olduğu görülmektedir ($\beta = 0,273$). Bu sonuç, yenilikçi tüketicilerin teknolojik gelişmeleri takip etme eğiliminde olduklarını ve yeni ürünleri denemeye açık olduklarını ifade etmektedir. Yenilikçi bireyler, yeni teknolojilere karşı duydukları merak ve deneyim arzusuyla, robot süpürgeler gibi ileri teknolojilere sahip ürünleri kullanmaya daha meyillidir. Ancak yenilikçiliğin etkisi iyimserliğe kıyasla daha zayıf kalmaktadır. Bununla birlikte yenilikçilik ile gelecekte kullanım niyeti arasındaki ilişki, t değeri ($t = 2,631$) ve p değeri ($p = 0,009$) ile desteklenmiş ve hipotezin istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İyimserlik ve yenilikçilik, tüketicilerin robot süpürgeleri kullanma niyetlerini pozitif yönde etkileyen önemli değişkenler olarak öne çıkmaktadır. İyimserlik faktörü, bu niyet üzerinde daha büyük bir etkiye sahipken, yenilikçilik de önemli bir katkı sunmaktadır. Bu sonuçlar, pazarlamacılar ve üreticiler için tüketicilerin tutumlarını anlamada önemli ipuçları sunmakta ve özellikle iyimserlik düzeyi yüksek tüketicilere yönelik stratejiler geliştirmenin, robot süpürge gibi yenilikçi ürünlerin benimsenmesinde etkili olabileceğini göstermektedir.

PLS-YEM'de, model kalitesini ve öngörü yeteneğini değerlendirmek için bazı temel ölçütler kullanılmaktadır. Bunlar R^2 , Q^2 , f^2 ve Varyans Şişirme Faktörü (VIF) değişkenleridir. Bu ölçütlerin her biri yapısal modeli ve boyutlarını değerlendirmede farklı bir amaca hizmet etmektedir. R^2 değeri veya diğer adıyla belirleme katsayısı, bağımlı değişkendeki varyansın modeldeki bağımsız değişkenler tarafından açıklanabilen oranını ölçmektedir. PLS-YEM'de, R^2 değerleri, modelin öngörü doğruluğunu değerlendirmek için önem arz etmektedir. Literatürde, R^2 için 0,75 değeri önemli öngörü gücünü, 0,50 orta düzeyde öngörü gücünü ve 0,25 zayıf öngörü gücünü göstermektedir (Leguina, 2015; Hair vd., 2019). Bu eşikler, araştırmacıların bağımlı yapıların varyansını açıklayabilmesine ve modellerin etkinliğini ölçebilmesine yardımcı olmaktadır.

Q^2 değeri, PLS-YEM'deki bootstrapping modülünden türetilen tahmini ilgi düzeyinin bir ölçüsüdür. Modelin, model parametrelerini tahmin etmede kullanılmayan veri noktalarını ne kadar iyi tahmin ettiğini değerlendirmek için kullanılmaktadır. Sıfırdan büyük bir Q^2 değeri, modelin belirli bir yapı için tahmini ilgi düzeyine sahip olduğunu göstermektedir (Leguina, 2015; Hair vd., 2019). Q^2 için eşik değer, 0'ın üzerindeki değerlerin tahmini ilgi düzeyini gösterdiği ve daha yüksek değerlerin daha güçlü tahmini yetenekleri gösterdiği R^2 'ye benzer şekilde yorumlanabilir (Bilici, 2024; Leguina, 2015; Hair vd., 2019).

Etki büyüklüğünü ölçen f^2 değeri, model içindeki belirli bir bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisini niceliksel olarak ölçmektedir. Bu değer, modele bir öngörücü boyut eklendiğinde R^2 'deki değişimin hesaplanmasıyla elde edilmektedir. Literatürdeki çalışmalara göre f^2 değerleri için, 0,02 değerleri küçük etkiyi, 0,15 orta etkiyi ve 0,35 büyük etkiyi göstermektedir (Bilici, 2024; Leguina, 2015; Hair vd., 2019). Bu değerler, modeldeki farklı öngörücü boyutların göreceli önemini anlamak için fayda sunmaktadır.

Varyans Enflasyon Faktörü (VIF), modeldeki bağımsız değişkenler arasındaki çoklu doğrusallığı değerlendirilmektedir. VIF değeri 5'i aştığı durumda sorunlu çoklu doğrusallığı gösterirken, 10'un üzerindeki değerler oldukça sorunlu kabul edilmektedir (Leguina, 2015; Hair vd., 2019; Özdemir vd., 2019). Regresyon katsayılarının tahminlerinin güvenilir olduğundan ve modelin varsayımlarının ihlal edilmediğinden emin olmak için VIF değerinin mutlaka değerlendirilmesi gerekmektedir. R^2 , Q^2 , F^2 ve VIF değerleri sırasıyla modelin açıklayıcı gücü, öngörücü ilgi düzeyi, etki büyüklükleri ve çoklu doğrusallık hakkında fikir vermektedir.

Aşağıda yer alan Tablo 6'da araştırma için hesaplan f^2 , R^2 , Q^2 ve VIF değerleri bulunmaktadır.

Tablo 6

f^2 , R^2 , Q^2 ve VIF değerleri

Hipotez	Yollar	f^2	R^2	Q^2	VIF
H_1	İyimserlik-> Gelecekte Kullanma Niyeti	0,166	0,383	0,529	1,637
H_2	Yenilikçilik-> Gelecekte Kullanma Niyeti	0,074			

Tablo 6'da yer alan R^2 değeri, bağımsız değişkenlerin (iyimserlik ve yenilikçilik) bağımlı değişken olan gelecekte robot süpürge kullanma niyeti üzerindeki açıklayıcılığını göstermektedir. R^2 değeri 0,383 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuca göre iyimserlik ve yenilikçilik değişkenlerinin tüketicilerin gelecekte robot süpürgeleri kullanma niyetindeki varyansın %38,3'ünü açıkladığı ifade edilebilir. Literatürde, R^2 değerinin 0,25'in üzerinde olması "zayıf öngörü gücü," 0,50'ye yakın olması "orta düzeyde öngörü gücü" olarak kabul edilmektedir. Bu durumda, modelin bağımlı değişkenin bir kısmını orta düzeye yakın açıklayabildiği ifade edilebilir. Başka bir ifadeyle, tüketicilerin robot süpürgeleri kullanma niyetinde iyimserlik ve yenilikçilik faktörleri orta düzeyde bir rol oynamakta ama bütüncül bir açıklayıcılık sağlamamaktadır.

Q^2 değeri, modelin tahmin yeteneğini ölçen önemli bir göstergedir. Q^2 değeri 0,529 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, modelin bağımsız değişkenler kullanılarak bağımlı değişkeni doğru bir şekilde tahmin edebildiğini göstermektedir. Q^2 'nin sıfırdan büyük olması, modelin belirli bir yapı için tahmin yeteneğine sahip olduğunu ve anlamlı öngörüler yapabildiğini göstermektedir. Bu durumda, 0,529 gibi yüksek bir Q^2 değeri, modelin oldukça güçlü bir tahmin kapasitesine sahip olduğunu ve tüketicilerin robot süpürgeleri kullanma niyetini etkili bir şekilde tahmin edebileceğini ortaya koymaktadır.

Etki büyüklüğünü değerlendiren f^2 değeri, modeldeki her bir bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etki büyüklüğünü ölçmektedir. İyimserlik için f^2 değeri 0,166 olarak bulunmuştur, bu da iyimserliğin gelecekte robot süpürge kullanma niyeti üzerinde "orta" düzeyde bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Buna göre tüketicilerin iyimserlik seviyeleri, robot süpürgeleri kullanma niyetlerini belirlemede orta düzeyde bir role sahiptir. Yenilikçilik için f^2 değeri 0,074 olarak hesaplanmış olup, bu etki "küçük" düzeyde etki olarak kabul edilmektedir. Bu durum, yenilikçiliğin tüketicilerin robot süpürge kullanma niyeti üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu, ancak iyimserlik kadar güçlü bir faktör olmadığını göstermektedir. Kısaca iyimserlik, tüketicilerin robot süpürge kullanma niyetini daha fazla etkilerken, yenilikçilik de bu niyeti belirlemeye katkıda bulunmaktadır. Ancak yenilikçilik boyutunun etkisi görece daha düşük kalmaktadır.

VIF değeri, modeldeki bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusallık olup olmadığını değerlendirmektedir. Tablodaki VIF değerleri her iki boyut için de 1,637 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç, modelde çoklu doğrusallık sorununun olmadığını ve iyimserlik ile yenilikçilik değişkenlerinin birbirinden bağımsız olarak çalıştığını göstermektedir. Bu sonuç, modelin güvenilirliğini ve geçerliliğini artıran önemli bir bulgudur.

Modelin açıklayıcı gücü, öngörücü ilgi düzeyi, etki büyüklükleri ve çoklu doğrusallık değişkenleri birlikte değerlendirildiğinde, iyimserlik, tüketicilerin robot süpürge kullanma niyeti üzerinde orta düzeyde bir etkiye sahipken, yenilikçiliğin etkisi daha düşük düzeydedir. Modelin açıklayıcı gücü ve tahmin yeteneği yeterli düzeydedir ve çoklu doğrusallık sorunu bulunmamaktadır. Bu sonuçlar, robot süpürgeler gibi teknolojik ürünlerin pazarlama stratejilerinde, özellikle iyimserlik düzeyi yüksek tüketicilere odaklanmanın daha önemli olabileceğini göstermektedir.

Çoklu Grup Analizleri

Çalışmanın bu bölümünde cinsiyet, yaş ve medeni durum değişkenlerinin araştırma modelinde üzerinde anlamlı farklılıklar yaratıp yaratmadığı ve farklılık olması durumunda bu farkların şiddeti, yönü ve anlamlılık düzeyleri tespit edilmiştir. Bu amaca ulaşmak için Smart PLS programında öncelikle çoklu gruplar kodlanmış, ardından çoklu grup analizi yapılmış ve modeldeki değişkenlere göre farklılıklar olup olmadığı belirlenmiştir. Her bir değişken için gerçekleştirilen çoklu grup analizi sonuçları aşağıda başlıklar halinde incelenmiştir.

Cinsiyete Göre Çoklu Grup Analizi

Araştırma modelindeki H_3 hipotezini test etmek amacıyla çoklu grup analizi gerçekleştirilmiştir. Araştırma modelinde yer alan iki hipotezin, cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Bunun için örneklemden gelen veriler cinsiyete göre iki farklı gruba ayrılmıştır, biri erkeklerin yer aldığı içeren (N=91) diğeryse kadınların yer aldığı (N=141) iki gruptur.

Kadın ve erkek katılımcıların cevaplarının analizine ait sonuçlar tablo 7'de yer almaktadır. Bu tabloda yol katsayıları, yol katsayıları arasındaki farklar ve farkların anlamlılık düzeyleri gösterilmiştir.

Tablo 7

Cinsiyet Değişkenine göre Yol Katsayıları Arasındaki Farklar, Yol Katsayıları ve Farkların Anlamlılıkları

Hipotezler	Yollar	Standardize β Katsayısı (Erkek)	Standardize β Katsayısı (Kadın)	Yol Katsayıları Arasındaki Fark (Erkek-Kadın)	p Değeri (Erkek - Kadın)	Sonuç
H_{3a}	İyimserlik-> Gelecekte Kullanma Niyeti	1,112	0,430	0,682	0,000	Kabul
H_{3b}	Yenilikçilik-> Gelecekte Kullanma Niyeti	-0,094	0,428	-0,522	0,000	Kabul

Tablo 7’de yer alan sonuçlar, erkek ve kadın katılımcıların gelecekte kullanım niyetleri üzerinde iyimserlik ve yenilikçilik değişkenlerinin nasıl farklılaştığını ortaya koymaktadır. H_{3a} hipotezi ile formüle edilen iyimserliğin gelecekte kullanım niyeti üzerindeki etkisinde, erkekler için standardize β katsayısı 1,112, kadınlar için ise 0,430 olarak bulunmuştur. Bu katsayılar, iyimserliğin erkekler üzerinde kadınlara kıyasla çok daha güçlü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Yol katsayıları arasındaki fark 0,682 olarak hesaplanmış ve bu farkın anlamlı olduğu ($p=0,000$) bulunmuştur. Bu sonuç, erkek ve kadınlar arasındaki iyimserliğin robot süpürgeleri kullanma niyetine etkisinin istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiğini doğrulamaktadır. Dolayısıyla iyimserlik faktörü, özellikle erkeklerde, robot süpürge kullanımına yönelik daha yüksek gelecekte kullanma niyeti oluşturmaktadır.

H_{3b} hipotezi ile formüle edilen yenilikçiliğin gelecekte kullanım niyeti üzerindeki etkisinde erkekler için standardize β katsayısı -0,094, kadınlar için ise 0,428 olarak hesaplanmıştır. Bu katsayılar, erkeklerde yenilikçiliğin robot süpürge kullanma niyetine negatif bir etki yaptığını, kadınlarda ise pozitif bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Yol katsayıları arasındaki fark -0,522 olup, bu fark ($p=0,000$) anlamlı bulunmuştur. Bu sonuca göre yenilikçiliğin erkekler ve kadınlar arasında robot süpürgeleri gelecekte kullanma niyetine farklı şekilde etki ettiği ifade edilebilir. Yenilikçilik, kadınlar üzerinde pozitif bir etki yaratırken, erkekler için bu etki ters yönde işlemektedir. Yenilikçiliğin kadınlar üzerinde olumlu bir etkisi varken, bu etkinin erkekler için ters yönde işlemesi çeşitli çalışmalarda destek bulmaktadır. Araştırmalar, özellikle kadınların liderlik rollerinde olduğu veya söz sahibi olduğu kuruluşlar içindeki cinsiyet çeşitliliğinin inovasyon sonuçlarını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Bu sonuç da bazı çalışmalara göre kadınların yenilikçi ortamlardan erkeklerden daha fazla yararlanabileceğini göstermektedir (Bchini, 2024; Dutta, 2017; Hasina ve Bernawati, 2021; Lipovka, Islamgaleyev ve Badjanova 2021; Ritter-Hayashi, Vermeulen ve Knobens, 2019; Ruiz-Palomo, Fernández-Gómez ve León-Gómez 2022). Çalışmadan elde edilen sonuç, akıllı robot süpürge gibi yeni bir teknoloji bağlamında değerlendirildiğinde, teknolojinin geleneksel olarak “erkekler için bir alan” olarak görülmesine karşın, evin geleneksel olarak kadınların söz sahibi olduğu bir alan olmasıyla ilişkilendirilmektedir (Bilici ve İnam, 2024).

Tablo 7’de yer alan sonuçlar genel olarak yorumlandığında iyimserlik ve yenilikçilik değişkenlerinin robot süpürgeleri gelecekte kullanma niyeti üzerindeki etkilerinin cinsiyetler arasında farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Erkekler için iyimserlik oldukça güçlü bir pozitif etkiye sahipken, kadınlarda bu etki daha düşük düzeydedir. Bununla birlikte yenilikçilik erkeklerde robot süpürge kullanma niyetine negatif bir etki yaparken, kadınlarda pozitif bir etki yaratmaktadır. Bu sonuçlar, cinsiyete dayalı farklılıkların teknolojik ürünlerin benimsenmesinde önemli rol oynayabileceğini ve pazarlama stratejilerinin bu farklılıklar göz önünde bulundurularak şekillendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Robot süpürgeler gibi ev kullanım ürünlerinin pazarlama stratejileri oluşturulurken, iyimserlik faktörünün erkek tüketiciler için daha vurgulu bir şekilde ele alınması ve yenilikçiliğin de kadın tüketiciler üzerinde daha etkili olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Yaşa Göre Çoklu Grup Analizi

Araştırma modelindeki H_4 hipotezini test etmek amacıyla çoklu grup analizi gerçekleştirilmiştir. Araştırma modelinde yer alan iki boyutun, yaş değişkenine göre farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Bunun için örneklemden gelen veriler yaş gruplarına göre olabildiğince homojen iki gruba ayrılmıştır. Bir grup 34 yaş ve altı katılımcılardan oluşan ($N=109$) diğeryise 35 yaş ve üzerindeki katılımcılardan oluşan ($N=123$) ikinci gruptur.

Katılımcıların yaşlarına göre verdiklerin cevapların analizine ait sonuçlar tablo 8'de yer almaktadır. Bu tabloda yol katsayıları, yol katsayıları arasındaki farklar ve farkların anlamlılık düzeyleri gösterilmiştir.

Tablo 8

Yaş Değişkenine göre Yol Katsayıları Arasındaki Farklar, Yol Katsayıları ve Farkların Anlamlılıkları

Hipotezler	Yollar	Standardize β Katsayısı (34 Yaş ve Altı)	Standardize β Katsayısı (35 Yaş ve Üstü)	Yol Katsayıları Arasındaki Fark (34 Yaş ve Altı - 35 Yaş ve Üstü)	p Değeri (34 Yaş ve Altı - 35 Yaş ve Üstü)	Sonuç
H _{4a}	İyimserlik-> Kullanma Niyeti	0,777	0,512	0,265	0,000	Kabul
H _{4b}	Yenilikçilik-> Kullanma Niyeti	0,149	0,417	-0,268	0,000	Kabul

Tablo 8'de yer alan sonuçlar, yaş ayrımlarına göre katılımcıların gelecekte kullanım niyetleri üzerinde iyimserlik ve yenilikçilik değişkenlerinin nasıl farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır. H_{4a} hipotezi ile formüle edilen iyimserliğin gelecekte kullanım niyeti üzerindeki etkisinde 34 yaş ve altındaki katılımcılar için standardize β katsayısı 0,777 olarak hesaplanmıştır. Bu katsayı, iyimserliğin bu yaş grubunda robot süpürge kullanma niyeti üzerinde güçlü ve pozitif bir etkisi olduğunu göstermektedir. 35 yaş ve üzeri katılımcılar için ise standardize β katsayısı 0,512'dir. Bu katsayı da iyimserliğin her iki yaş grubunda da pozitif bir etkiye sahip olduğunu ancak 34 yaş ve altı katılımcılarda daha güçlü bir etkisi olduğunu göstermektedir. Yol katsayıları arasındaki fark 0,265 olarak bulunmuş ve bu farkın anlamlı olduğu p değeri 0,000 ile belirlenmiştir. Bu sonuca göre yaş grupları arasında iyimserliğin robot süpürge kullanma niyetine olan etkisinin istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği doğrulanmaktadır. Özellikle daha genç katılımcıların (34 yaş ve altı) iyimserlik faktörüne daha duyarlı olduğu ve gelecekte kullanım niyetlerinin daha güçlü bir şekilde etkilendiği ifade edilebilir.

H_{4b} hipotezi ile formüle edilen yenilikçiliğin gelecekte kullanım niyeti üzerindeki etkisinde 34 yaş ve altı katılımcılar için standardize β katsayısı 0,149, 35 yaş ve üstü katılımcılar için ise 0,417 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlara göre yenilikçiliğin her iki yaş grubunda da pozitif bir etki yarattığı ancak 35 yaş ve üzeri katılımcılar üzerinde daha güçlü bir etkiye sahip olduğu ifade edilebilir. İki grubun yol katsayıları arasındaki fark -0,268 olarak hesaplanmıştır. Bu farkın anlamlı olduğu p değerinin 0,05'in altında olmasıyla (p=0,000) doğrulanmaktadır. Bu sonuç, yaş grupları arasında yenilikçiliğin robot süpürgelerin gelecekte kullanım niyetine olan etkisinin anlamlı farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Yenilikçilik, 35 yaş ve üzeri katılımcılar için daha önemli bir belirleyici faktör iken, 34 yaş ve altındaki katılımcılarda bu etki daha zayıftır.

H₄ hipotezi için orta çıkan sonuçlar yaşa bağlı farklılıkların, robot süpürgeleri gelecekte kullanma niyeti üzerinde iyimserlik ve yenilikçilik faktörlerinin etkisinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Genç katılımcılar (34 yaş ve altı) iyimserlik faktöründen daha fazla etkilenirken, daha yaşlı katılımcılar (35 yaş ve üstü) yenilikçilik faktörüne daha duyarlı görünmektedir. Bu farklılıklar, ev ürünlerinin pazarlanmasına yönelik stratejiler oluşturulurken yaş gruplarına özel yaklaşımlar benimsenmesi gerektiğini göstermektedir. Özellikle genç tüketiciler için iyimserlik vurgusunun yapılması, daha yaşlı tüketicilere yönelik stratejilerde de yenilikçiliğin ön plana çıkartılması pazarlama başarısını daha ileriye taşıyacaktır.

Medeni Duruma Göre Çoklu Grup Analizi

Araştırma modelindeki H_5 hipotezini test etmek amacıyla çoklu grup analizi gerçekleştirilmiştir. Araştırma modelinde yer alan iki hipotezin, medeni durum değişkenine göre farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Bunun için örneklemden gelen veriler medeni durum grubuna göre iki gruba ayrılmıştır. Bir grup bekâr katılımcılardan oluşan (N=87) diğeri ise evli katılımcılardan oluşan (N=145) iki gruptur.

Katılımcıların medeni durumlarına göre verdiklerin cevapların analizine ait sonuçlar tablo 9'da yer almaktadır. Bu tabloda yol katsayıları, yol katsayıları arasındaki farklar ve farkların anlamlılık düzeyleri gösterilmiştir.

Tablo 9

Medeni Durum Değişkenine göre Yol Katsayıları Arasındaki Farklar, Yol Katsayıları ve Farkların Anlamlılıkları

Hipotezler	Yollar	Standardize β Katsayısı (Bekâr)	Standardize β Katsayısı (Evli)	Yol Katsayıları Arasındaki Fark (Bekâr - Evli)	p Değeri (Bekâr - Evli)	Sonuç
H_{5a}	İyimserlik-> Kullanma Niyeti	1,003	0,487	0,516	0,408	Ret
H_{5b}	Yenilikçilik-> Kullanma Niyeti	-0,110	0,428	-0,538	0,423	Ret

Tablo 9'daki sonuçlar, tüketicilerin robot süpürge kullanma niyetlerinde iyimserlik ve yenilikçiliğin medeni duruma göre (bekâr ve evli) etkilerini inceleyen analiz sonuçlarını göstermektedir. Tablodaki sonuçlara göre H_{5a} ve H_{5b} hipotezlerinin p değerleri 0,05'in üzerinde olduğu için reddedilmiştir. Dolayısıyla robot süpürge kullanımına yönelik iyimserlik ve yenilikçiliğin gelecekte kullanım niyeti üzerindeki etkisi, bekâr ve evli bireyler arasında istatistiksel olarak farklılık yaratmamaktadır. Bu sonuç ışığında teknolojik ev temizlik ürünlerinin pazarlama stratejilerinde medeni durumun bir ayırım faktörü olarak kullanılmaması gerektiği, daha çok genel tüketici eğilimlerine odaklanması gerektiği ifade edilebilir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Akıllı robot süpürgeleri gelecekte kullanma niyetinde iyimserlik ve yenilikçiliğin etkilerine ilişkin yapılan bu çalışmanın sonuçları, bu psikolojik boyutlarla davranışsal niyetler arasındaki ilişkileri ortaya çıkartmıştır. Özellikle iyimserlik ($\beta = 0,410$) ve yenilikçilik ($\beta = 0,273$) boyutları tüketicilerin bu teknolojiyi benimseme niyetlerini olumlu yönde etkilemektedir. Bu sonuçlar, teknoloji benimsenmesinde psikolojik faktörlerin önemini vurgulayan mevcut literatürle paralellik göstermektedir (Bilici ve Özdemir, 2020; Bakırtaş ve Akkaş, 2020; Shah, 2023). İyimserlik, yeni teknolojilere yönelik tüketici davranışını etkileyen önemli bir faktördür. Yang, Lee ve Zo, (2017), teknolojiye karşı olumlu tutumların akıllı ev hizmetlerini kullanma niyetini önemli ölçüde artırabileceğini ve dolayısıyla iyimserliğin akıllı robot süpürgelerin benimsenmesini etkileyebileceğini öne sürmektedir. Fakat akıllı ev hizmetlerine yönelik özel odaklanma, doğrudan akıllı robot süpürgelere yansımaya ve bu alanda bu çalışma gibi daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğu ifade

edilebilir. Slade, Dwivedi, Piercy ve Williams, (2015), iyimserlikle şekillenen tüketici tutumlarının çeşitli teknolojik yeniliklerin kabulünde önemli bir rol oynadığını bulmuş ve olumlu bir bakış açısının teknoloji benimsenmesini artırabileceğini belirtmiştir. İyimserlik ve yenilikçilik arasındaki etkileşim, akıllı teknolojileri benimseme olasılığını artıran sinerjik bir etki yaratabilir. Teknolojinin faydaları konusunda iyimser olan tüketicilerin yenilikçi çözümlere daha açık olma olasılığı daha yüksek olacaktır. Bu durum da akıllı robot elektrikli süpürgeleri kullanma konusunda daha yüksek bir niyetin sağlayıcısıdır. Bu ilişki, Kim ve Shin'in çalışmasının sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Kim ve Shin (2015), teknolojiyi erken benimseyenlerin genellikle vizyonerler, risk alanlar ve teknoloji tutkunları olduğunu ve bu kişilerin hem iyimserlik hem de yeniliğe yatkınlık sergilediğini ifade etmektedir. Akıllı ev cihazları pazarı büyümeye devam ettikçe, tüketicilerin değer atfettiği bu faktörleri anlamak pazarlamacıların ve işletmelerin stratejilerini, tüketici kabulünü ve tüketicilerin yenilikçi teknolojilerle etkileşimini artıracak şekilde uyarlamalarına yardımcı olacaktır.

Bu çalışmanın sonuçları yaş ve cinsiyet bağlamında farklılıklar olduğunu öne süren literatürdeki çalışmalarla örtüşmektedir (Bilici ve İnam, 2024; Bono vd., 2009; Hati ve Idris, 2014; Kaya vd., 2022; Kim ve Kang, 2023; Öztürk ve Özel, 2021; Pepin, 2022). Çalışmanın sonuçları, iyimserliğin özellikle genç bireyler arasında tüketici niyetlerini şekillendirmede önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Özellikle, 34 yaş ve altı katılımcılar, 35 yaş ve üstündeki katılımcılara kıyasla iyimserlik ve robot süpürge kullanma niyetleri arasında daha güçlü bir pozitif bağlantı göstermektedir. Bu sonuç, daha genç tüketicilerin teknoloji benimseme konusunda iyimser algılara daha duyarlı olduğunu göstermekte ve teknoloji kabulünde demografik faktörlerin önemini vurgulayan önceki araştırmalarla paralellik göstermektedir (Oh, 2016; Mishra, Maheswarappa ve Colby, 2018). Çalışmanın bu sonucunun pratikteki etkileri, teknoloji ürünlerinin pazarlama stratejilerinde ve ürün geliştirme süreçlerinde farklılaşmaya gidilmesini gerektirebilir. Örneğin, genç bireyler arasında iyimserlik faktörünün daha etkili olması, bu demografik gruba yönelik iletişim kampanyalarında ürünün gelecekteki potansiyeli ve genel faydaları vurgulanarak iyimser bir dil kullanılmasını sağlayabilir. Diğer taraftan daha ileri yaştaki bireylerin yenilikçilik faktörüne duyarlı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu gruba yönelik pazarlama iletişimi kampanyalarda ürünün teknik özellikleri, gelişmiş teknolojik yetenekleri ve günlük yaşama getirdiği somut faydalar öne çıkarılabilir. Farklı yaş gruplarına uygun mesajların kullanılması, tüketici niyetlerini daha etkili bir biçimde şekillendirebilir ve ürün benimsenme oranlarını artırabilir.

Yenilikçiliğin gelecekteki kullanım niyetleri üzerindeki etkisinde cinsiyet farklılıkları dikkat çekicidir. Yenilikçilik, kadınların robot süpürge kullanma niyetini olumlu yönde etkilerken, erkeklerin niyetleri üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Bu farklılık, cinsiyete özgü algılar ve deneyimlerden etkilenebilen teknolojiye yönelik tüketici tutumlarının karmaşıklığını vurgulamaktadır. Zira bu sonuç, genel olarak erkeklerin teknoloji konularında daha yenilikçi olduğuna dair stereotype aykırı bir sonuç olarak göze çarpmaktadır.

Medeni durum bağlamında, bekâr ve evli bireyler arasında iyimserlik ve yenilikçiliğin etkilerinde istatistiksel bir farkın olmaması sonucu, teknoloji kabulü bağlamlarında kişisel özelliklerin ve bireysel algıların genellikle demografik faktörlerden daha ağır bastığını gösteren çalışmalarla tutarlılık göstermektedir (Álvarez-Marín, Velázquez-Iturbide ve Castillo-Vergara, 2021).

Bireylerin iyimserlik ve yenilikçilikleri, akıllı robot elektrikli süpürgeleri gelecekte kullanma niyetlerini önemli ölçüde etkilemekte ve cinsiyet ve yaş grupları arasında önemli farklılıklar göstermektedir. Bu çalışmadan elde edilen farkındalıklar, ortaya çıkan teknolojiler bağlamında tüketici davranışının anlaşılmasına katkıda bulunmakta ve pazarlamacıların ve işletmelerin yenilikçi ev aletlerini tüketicilere sunarken bu faktörleri dikkate almaları gerektiğini öne çıkartmaktadır.

Bu araştırma, teknoloji kabulüne ilişkin literatürde yer alan psikolojik faktörlere odaklanarak, Teknoloji Hazırlık Endeksi'nin (TRI) olumlu boyutlarının davranışsal niyetleri şekillendirmedeki rolünü incelemiştir. İyimserlik ve yenilikçiliğin sinerjik etkisi, robot süpürge gibi teknolojik yeniliklere karşı olumlu tutumların benimsemeyi kolaylaştırdığını göstermektedir. Bu sonuç, teknolojik yeniliklerin kabulüne yönelik mevcut

teoriler için bir teyit özelliği taşımaktadır. Ayrıca yaş ve cinsiyet gibi demografik farklılıkların psikolojik faktörler üzerindeki etkilerini analiz eden bu çalışma, teknoloji kabul modellerine dinamik bir bakış açısı ekleyerek bu modellerin teorik çerçevesini genişletmektedir. Özellikle genç bireylerin iyimserlik algılarıyla güçlü bir bağlantı göstermesi, teknolojinin benimsenmesinde demografik değişkenlerin önemini daha detaylı anlamaya yönelik fırsatlar sunmaktadır. Bu teorik katkılar, akademik araştırmalara yeni sorular katabilir ve teknoloji odaklı pazarlama stratejilerinin daha etkin hale getirilmesine yardımcı olabilir.

İşletmelerin başarıya ulaşabilmeleri için müşteri ihtiyaçlarını anlamaları, müşterilerin şirket hakkındaki düşüncelerini tespit etmeleri ve geleceğe dönük stratejilerini müşteri beklentilerine göre belirlemeleri gerekmektedir (Seren ve Altıntaş, 2023). Bu çalışmanın sonuçları doğrultusunda, iyimserlik ve yenilikçiliğin akıllı robot süpürgelerin benimsenmesi üzerindeki olumlu etkisi göz önüne alındığında, işletmelerin pazarlama stratejilerini bu psikolojik faktörleri hedefleyecek şekilde planlamaları gerekmektedir. Özellikle genç tüketicilere yönelik pazarlama iletişimi mesajları, teknolojiye karşı olumlu tutumları güçlendirecek ve yenilikçiliği teşvik edecek içerikleri barındırmalıdır. İşletmeler, ürünlerin kullanım kolaylığı, faydaları ve yaşam kalitesine sağladığı katkılar gibi unsurları vurgulayan iletişim stratejileri benimseyerek (Bilici ve İnam, 2024), tüketicilerin robot süpürgelere yönelik iyimserlik algılarını artırabilirler. Ayrıca yenilikçi özelliklere vurgu yaparak, özellikle teknolojiye açık olan kadın tüketicilerin ilgisini çekmek de pazarlama stratejilerinin bir parçası olmalıdır. Bu çalışmaya göre demografik farklılıkların bu teknolojilerin kabulünde önemli bir rol oynadığı dikkate alınarak, işletmeler yaşa ve cinsiyete özgü farklı stratejiler geliştirilmelidirler.

Tüketicilere de yenilikçi teknolojilere karşı daha açık ve iyimser bir tutum sergilemeleri önerilebilir. Akıllı robot süpürgeler gibi teknolojiler, zaman ve enerji tasarrufu sağlamalarının yanı sıra yaşam kalitesini de artırma özelliğine sahiptirler. Tüketicilerin bu teknolojiler hakkında doğru ve detaylı bilgilere ulaşarak, teknolojiye yönelik önyargılarından kurtulmaları ve yeni ürünleri denemeye açık olmaları öncelikle kendileri açısından faydalıdır.

Bu araştırmanın bazı kısıtları bulunmaktadır. Öncelikle çalışma sadece belirli bir teknoloji olan akıllı robot süpürgelere odaklanmıştır. Dolayısıyla bu çalışma, diğer akıllı ev teknolojilerine yönelik tutumlar hakkında genelleme yapma konusunda sınırlıdır. Ayrıca araştırma verileri belli bir dönemde toplanmıştır, bu da zaman içerisindeki değişikliklerin izlenmesine engel olabilir. Demografik gruplar arasında bazı farklılıkların bulunmasına rağmen, daha derinlemesine analizler yapılarak, farklı kültürler ve toplumsal yapılar arasındaki tutumların incelenmesi literatüre önemli katkılar sağlayacaktır.

Bu çalışmada Teknoloji Hazırlık Endeksi'nin (TRI) iyimserlik ve yenilikçilik boyutlarına odaklanılmıştır. Bu seçimin nedeni, bu iki boyutun robot süpürgelerin benimsenmesinde öncü rollere sahip olduğuna dair literatürden elde edilen bulgular, çalışma için oluşturulan anketlerin uzun olması durumunda katılımcıların yanıt verme isteksizlikleri ve araştırmanın amacının, tüketicilerin bu boyutlara yönelik tutumlarını incelemek olmasıdır. Ancak TRI'nin diğer iki boyutu olan rahatsızlık ve güvensizlik çalışmaya dahil edilmemiştir. Bu durum, araştırmanın teorik kapsamını sınırlamakta ve teknolojiye hazırlık konseptinin genel bir analizi yerine belirli alt boyutlarına odaklanıldığını göstermektedir. Bu nedenle, çalışmanın sınırlılıkları arasında, kapsam geçerliliği ve teorik tutarlılığın tam anlamıyla sağlanamaması yer almaktadır. İleride yapılacak araştırmalarda, TRI'nin dört boyutunun tamamının kullanılması önerilmektedir.

Bu çalışmada ulaşılan sonuçlar, gelecekteki araştırmacılar için farklı akıllı ev cihazları ve teknolojileri üzerine yapılacak çalışmalar için bir temel olma amacına hizmet etmektedir. Özellikle teknolojinin benimsenmesi üzerindeki kültürel etkiler ve tüketicilerin teknolojiye yönelik tutumlarının uzun vadede nasıl değiştiği üzerine daha fazla araştırma yapılmalıdır. Ayrıca teknolojik yeniliklerin benimsenmesinde cinsiyet farklılıklarının daha ayrıntılı olarak incelenmesi, tüketici davranışlarının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Farklı demografik özelliklerin teknoloji kabulündeki etkilerinin derinlemesine analiz edilmesi ve uzun süreli boylamsal çalışmalar yapılması da literatüre önemli katkılar sağlayabilir.

Kaynakça

- Alamanda, D., Wibowo, L., Munawar, S. ve Nisa, A. (2021). The interest of technology adoption in e-commerce mobile apps using modified unified theory of acceptance and use of technology 2 in Indonesia. *International Journal of Applied Business and International Management*, 6(3), 35-45. <https://doi.org/10.32535/ijabim.v6i3.1327>
- Alharbi, A. ve Sohaib, O. (2021). *Technology readiness and cryptocurrency adoption: pls-sem and deep learning neural network analysis*. Ieee Access, 9, 21388-21394. <https://doi.org/10.1109/access.2021.3055785>
- Alizadehfanaeloo, P. (2022). The impact of brand involvement, attitude and loyalty on brand usage intent: the moderator role of openness to innovations personality trait of consumers (online food and beverage platforms example). *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(3), 1262-1281. <https://doi.org/10.11616/asbi.1153393>
- Álvarez-Marín, A., Velázquez-Iturbide, J. ve Castillo-Vergara, M. (2021). Technology acceptance of an interactive augmented reality app on resistive circuits for engineering students. *Electronics*, 10(11), 1286. <https://doi.org/10.3390/electronics10111286>
- Aydemir, M. F. (2024). Dijital doğanların uluslararasılaşması: Kavramsal bir çerçeve. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 26(46), 18-37.
- Bacca-Acosta, J. (2023). The impact of digital technologies on business competitiveness: a comparison between latin america and europe. *Competitiveness Review an International Business Journal Incorporating Journal of Global Competitiveness*, 33(7), 22-46. <https://doi.org/10.1108/cr-10-2022-0167>
- Bai, Y. W. ve Hsueh, M. F. (2012, October). Using an adaptive iterative learning algorithm for planning of the path of an autonomous robotic vacuum cleaner. In *The 1st IEEE Global Conference on Consumer Electronics 2012* (pp. 401-405). IEEE. <https://doi.org/10.1109/gcce.2012.6379640>
- Bakırtaş, H. ve Akkaş, C. (2020). Technology readiness and technology acceptance of academic staffs. *International Journal of Management Economics and Business*, 16(4). <https://doi.org/10.17130/ijmeh.853629>
- Bchini, B. (2024). Relational social capital and women entrepreneurs' performance: the role of women entrepreneurs' satisfaction and innovation mindset. *Global Journal of Sociology Current Issues*, 14(1), 50-66. <https://doi.org/10.18844/gjs.v14i1.9352>
- Bellis, E., Johar, G. ve Poletti, N. (2023). Meaning of manual labor impedes consumer adoption of autonomous products. *Journal of Marketing*, 87(6), 949-965. <https://doi.org/10.1177/00222429231171841>
- Bilici F. ve Özdemir E. (2024). Tüketicilerin artırılmış gerçeklik teknolojilerini kullanma niyeti üzerinde teknolojik hazır bulunuşluluğun rolü. *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal (SMART JOURNAL)*, 6(37), 2046-2060.
- Bilici, F. (2024). Tüketicilerin doğal bal algısı ve satınalma davranışlarını etkileyen faktörler üzerine bir araştırma. *Uludağ Arıcılık Dergisi*, 24(1), 93-125.
- Bilici, F. ve İnam, S. Tüketicilerin akıllı robot süpürgelere yönelik tutum ve robot süpürgeleri kullanma niyeti üzerine bir araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 20(3), 552-586.
- Bono, E., Sala, E. ve Hancock, R. (2009). Older carers in the U.K.: Are there really gender differences? New analysis of the individual sample of anonymised records from the 2001 U.K. census. *Health & Social Care in the Community*, 17(3), 267-273. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2524.2008.00826.x>
- Buabeng-Andoh, C. ve Baah, C. (2020). Pre-service teachers' intention to use learning management system: an integration of utaut and tam. *Interactive Technology and Smart Education*, 17(4), 455-474. <https://doi.org/10.1108/itse-02-2020-0028>
- Cepeda-Carrión, G., Cegarra-Navarro, J. ve Cillo, V. (2019). Tips to use partial least squares structural equation modelling (pls-sem) in knowledge management. *Journal of Knowledge Management*, 23(1), 67-89. <https://doi.org/10.1108/jkm-05-2018-0322>
- Chanak, P., Banerjee, I., Wang, J. ve Sherratt, R. (2014). Obstacle avoidance routing scheme through optimal sink movement for home monitoring and mobile robotic consumer devices. *Ieee Transactions on Consumer Electronics*, 60(4), 596-604. <https://doi.org/10.1109/tce.2014.7027292>
- Chung, N., Han, H. ve Joun, Y. (2015). Tourists' intention to visit a destination: The role of augmented reality (A.R.) application for a heritage site. *Computers in Human Behavior*, 50, 588-599.
- Croft, L., Sorkin, J. Ve Gallicchio, L. (2014). Marital status and optimism score among breast cancer survivors. *Supportive Care in Cancer*, 22(11), 3027-3034. <https://doi.org/10.1007/s00520-014-2308-y>
- Dutta, A. (2017). Innovation in microenterprises: case of women entrepreneurs in the kingdom of bahrain. *Journal of Empirical Research in Accounting and Auditing an International Journal*, 04(01), 70-82. <https://doi.org/10.12785/jeraa/040104>

- Dzin, N. H. ve Lay, Y. F. (2021). Validity and reliability of adapted self-efficacy scales in Malaysian context using PLS-SEM approach. *Education Sciences*, 11(11), 676.
- Eren, A. ve Doğan, H. (2022). Design and implementation of a cost-effective vacuum cleaner robot. *Turkish Journal of Engineering*, 6(2), 166-177. <https://doi.org/10.31127/tuje.830282>
- Esen, F.S. (2020). Dijital bankacılık kullanımına teknoloji kabulüne dayalı bir yaklaşım. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 13(4), 401-410. <https://doi.org/10.17671/gazibtd.664854>
- Esquivia, I., Perales, J. ve Espejo, B. (2018). Measurement invariance of the satisfaction with life scale by gender, age, marital status and educational level. *Quality of Life Research*, 28(4), 963-968. <https://doi.org/10.1007/s11136-018-2066-2>
- Ezer, N., Fisk, A. D. ve Rogers, W. A. (2009). Attitudinal and intentional acceptance of domestic robots by younger and older adults. In *Universal Access in Human-Computer Interaction. Intelligent and Ubiquitous Interaction Environments: 5th International Conference, UAHCI 2009, Held as Part of HCI International 2009, San Diego, CA, USA, July 19-24, 2009. Proceedings, Part II 5* (pp. 39-48). Springer Berlin Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-642-02710-9_5
- Frennert, S. ve Östlund, B. (2014). The domestication of robotic vacuum cleaners among seniors. *Gerontechnology*, 12(3). <https://doi.org/10.4017/gt.2014.12.3.004.00>
- Garg, N. (2023). Validation of the transpersonal gratitude scale (tgs) and the relationship between transpersonal gratitude, spiritual well-being and distress in India. *Journal of Religion and Health*, 62(5), 3604–3621. <https://doi.org/10.1007/s10943-023-01811-w>
- Giri, L., Qureshi, A.R., Chethan, B.K., Parveen J.F. ve Neha M.S. (2023). Smart vacuum cleaner using bluetooth module. *International Research Journal of Modernization in Engineering Technology and Science*, 5(6). <https://doi.org/10.56726/irjmets42722>
- Golubović-Corcione, S. (2024). The impact of knowledge management on corporate sustainable development (CSD): the mediating role of green innovation.. <https://doi.org/10.5937/imcsm24017g>
- Hair, J., Hult, G., Ringle, C., Sarstedt, M., Danks, N., ve Ray, S. (2021). *Partial least squares structural equation modelling (pls-sem) using R: A workbook* (p. 197). Springer Nature. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-80519-7>
- Hair, J., Risher, J., Sarstedt, M. ve Ringle, C. (2019). When to use and how to report the results of pls-sem. *European Business Review*, 31(1), 2-24. <https://doi.org/10.1108/eb-11-2018-0203>
- Hariyanto, V., Daryono, R., Hidayat, N., Prayitno, S. ve Nurtanto, M. (2022). A framework for measuring the level of achievement of vocational students competency of architecture education. *Journal of Technology and Science Education*, 12(1), 157. <https://doi.org/10.3926/jotse.1188>
- Hasina, Z. ve Bernawati, Y. (2021). Gender on board and the impact to firm performance through innovation as mediating variable: evidence from Indonesian non-financial firms. *Jurnal Keuangan Dan Perbankan*, 25(2). <https://doi.org/10.26905/jkdp.v25i2.5462>
- Hati, S. ve Idris, A. (2014). Antecedents of customers' intention to support Islamic social enterprises in Indonesia. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 26(5), 707-737. <https://doi.org/10.1108/apjml-08-2014-0126>
- He, Q., ve Sun, Y. (2020). An optimized cleaning robot path generation and execution system using cellular representation of workspace. In *10th International Conference on Advances in Computing and Information Technology (ACITY 2020)* (pp. 13-25). <https://doi.org/10.5121/csit.2020.101502>
- Henseler, J., Hubona, G. ve Ray, P. (2016). Using pls path modeling in new technology research: updated guidelines. *Industrial Management & Data Systems*, 116(1), 2-20. <https://doi.org/10.1108/imds-09-2015-0382>
- Henseler, J., Ringle, C. ve Sarstedt, M. (2014). A new criterion for assessing discriminant validity in variance-based structural equation modeling. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 43(1), 115-135. <https://doi.org/10.1007/s11747-014-0403-8>
- Herdiansya, H. (2023). Design prototype robot vacuum cleaner based on arduino microcontroller with autonomic mode. *Tin Terapan Informatika Nusantara*, 4(3), 190-197. <https://doi.org/10.47065/tin.v4i3.4215>
- Hidayatullah, D. (2024). Desain prototype robot vacuum cleaner otomatis berbasis arduino uno. *Komets*, 2(1), 14-17. <https://doi.org/10.58291/komets.v2i1.159>
- Hou, J., Yao, Y., Hameed, J., Kamran, H. W., Nawaz, M. A., Aqdas, R., ve Patwary, A. K. (2021). The role of artificial and nonartificial intelligence in the new product success with moderating role of new product innovation: a case of manufacturing companies in China. *Complexity*, 2021(1), 8891298.1–14. <https://doi.org/10.1155/2021/8891298>
- Huang, I. C., Wu, H. C., Lin, C. L. ve Wang, H. H. (2023, April). Development and Validation of the Osteoporosis Knowledge, Attitude, and Behaviors Questionnaire for Female Osteoporosis Patients in Taiwan: A Mediation Model. In *Healthcare* (Vol. 11, No. 7, p. 1023). MDPI.

- Huang, Q. (2022). Weight-quantized squeezeNet for resource-constrained robot vacuums for indoor obstacle classification. *A.I.*, 3(1), 180–193. <https://doi.org/10.3390/ai3010011>
- Huang, Q. (2023). Towards indoor suctionable object classification and recycling: developing a lightweight ai model for robot vacuum cleaners. *Applied Sciences*, 13(18), 10031. <https://doi.org/10.3390/app131810031>
- Huang, Q. and Tang, Z. (2023). High-performance and lightweight ai model for robot vacuum cleaners with low bitwidth strong non-uniform quantization. *AI*, 4(3), 531-550. <https://doi.org/10.3390/ai4030029>
- Hussin, M. (2024). Smart robot cleaner using internet of things. *Journal of Advanced Research in Applied Sciences and Engineering Technology*, 46(1), 175-186. <https://doi.org/10.37934/araset.46.1.175186>
- Ibrahim, A., Borhan, M., Osman, M., Badri, K., ve Zakaria, N. (2022). An empirical study of passengers' perceived satisfaction with monorail service quality: the case of Kuala Lumpur, Malaysia. *Sustainability*, 14(11), 6496. <https://doi.org/10.3390/su14116496>
- Ibrahim, A., Borhan, M., ve Yunin, N. (2020). Getting young drivers to buckle up: Exploring the factors influencing seat belt use by young drivers in Malaysia. *Sustainability*, 13(1), 162. <https://doi.org/10.3390/su13010162>
- Iftikhar, M., Qureshi, M. I., Qayyum, S., Fatima, I., Sriyanto, S., Indrianti, Y. ve Dana, L. P. (2021). Impact of multifaceted workplace bullying on the relationships between technology usage, organisational climate and employee physical and emotional health. *International journal of environmental research and public health*, 18(6), 3207. <https://doi.org/10.3390/ijerph18063207>
- Jakimovski, S. ve Gelev, S. (2023). Autonomous robotic vacuum cleaner. *ETIMA*, 2(1), 190-199. <https://doi.org/10.46763/etima2321190j>
- Jeong, J. ve Roh, T. (2017). The intention of using wearable devices: based on modified technology acceptance model. *Journal of Digital Convergence*, 15(4), 205-212. <https://doi.org/10.14400/jdc.2017.15.4.205>
- Jote, G. (2023). Financial innovation and its effects on bank financial performance: evidence from Ethiopian commercial banks. *AJOCS*, 3(1), 46–66. <https://doi.org/10.59413/ajocs/v3.i1.3>
- Kang, M., Kim, K., Noh, D., Han, J., ve Ko, S. (2014). A robust obstacle detection method for robotic vacuum cleaners. *Ieee Transactions on Consumer Electronics*, 60(4), 587-595. <https://doi.org/10.1109/tce.2014.7027291>
- Kaya, A., Koca, N., ve Hatunoğlu, Z. (2022). Geleceğin muhasebecilerinin teknoloji kabullerinin tespitine ilişkin bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 25(Özel Sayı), 369-381. <https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.1141389>
- Kim, J. ve Kang, E. (2023). An empirical research: incorporation of user innovativeness into TAM and UTAUT in adopting a golf app. *Sustainability*, 15(10), 8309. <https://doi.org/10.3390/su15108309>
- Kim, K. ve Shin, D. (2015). An acceptance model for smartwatches. *Internet Research*, 25(4), 527–541. <https://doi.org/10.1108/intr-05-2014-0126>
- Kock, N. ve Hadaya, P. (2016). Minimum sample size estimation in pls-sem: the inverse square root and gamma-exponential methods. *Information Systems Journal*, 28(1), 227-261. <https://doi.org/10.1111/isj.12131>
- Kumar, T. P., Basavaraj, S. ve Soundarapandiyam, K. (2024). Can co-creating in CSR initiatives influence loyal customers? Evidence from the banking industry. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 31(1), 180-195. <https://doi.org/10.1002/csr.2561>
- Kundu, A., Gorai, J. ve Angadi, G. (2023). The development and validation of a tool measuring administrators' attitudes towards the apprenticeship-embedded degree program. *Journal of Applied Research in Higher Education*, 16(3), 706-720. <https://doi.org/10.1108/jarhe-02-2023-0065>
- Lai, X., Hai-shun, W. ve Liu, H. (2011). Research on duct flow field optimisation of a robot vacuum cleaner. *International Journal of Advanced Robotic Systems*, 8(5), 65. <https://doi.org/10.5772/50903>
- Lee, B. ve Yang-Eun, K. (2021). Factor structure and validation of the 12-item Korean version of the general health questionnaire in a sample of early childhood teachers. *Education Sciences*, 11(5), 243. <https://doi.org/10.3390/educsci11050243>
- Leguina, A. (2015). A primer on partial least squares structural equation modeling (pls-sem). *International Journal of Research & Method in Education*, 38(2), 220–221. <https://doi.org/10.1080/1743727x.2015.1005806>
- Lenggogeni, S. (2019). Why is the partial least square important for tourism studies? *International Journal of Tourism Heritage and Recreation Sport*, 1(2), 7-15. <https://doi.org/10.24036/ijthrs.v1i2.27>
- Levay, K., Freese, J. ve Druckman, J. (2016). *The demographic and political composition of mechanical Turk samples*. Sage Open, 6(1), 215824401663643. <https://doi.org/10.1177/2158244016636433>
- Lin, H., Lee, M., Liang, J., Chang, H., Huang, P. ve Tsai, C. (2019). A review of using partial least square structural equation modeling in e-learning research. *British Journal of Educational Technology*, 51(4), 1354-1372. <https://doi.org/10.1111/bjet.12890>

- Lipovka, A., Islamgaleyev, A. ve Badjanova, J. (2021). Innovation capability of women and men managers: evidence from Kazakhstan. *Access Access to Science Business Innovation in Digital Economy*, 2(1), 91-102. [https://doi.org/10.46656/access.2021.2.1\(7\)](https://doi.org/10.46656/access.2021.2.1(7))
- Lobo, J., Bernardo, B., Buan, E., Duane, R., Grace, A., Alfonso, X. ve Joven, M. (2022). The role of motivation to dance engagement and psychological well-being. *American Journal of Youth and Women Empowerment*, 1(1), 22-29. <https://doi.org/10.54536/ajywe.v1i1.835>
- Lupetti, M. L., Rosa, S., ve Ermacora, G. (2015, March). From a Robotic Vacuum Cleaner to Robot Companion: Acceptance and Engagement in Domestic Environments. In *Proceedings of the Tenth Annual ACM/IEEE International Conference on Human-Robot Interaction Extended Abstracts* (pp. 119-120). <https://doi.org/10.1145/2701973.2702004>
- Mac T.T. ve Hung N.T. (2020). The development of mapping, covering and control strategies for a vacuum cleaner robot. *JST Smart Systems and Devices*, 31(1), 59-68. <https://doi.org/10.51316/jst.150.ssad.2021.31.1.8>
- Mishra, A., Maheswarappa, S. ve Colby, C. (2018). Technology readiness of teenagers: a consumer socialization perspective. *Journal of Services Marketing*, 32(5), 592-604. <https://doi.org/10.1108/jsm-07-2017-0262>
- Munarsih, E. ve Rikmasari, Y. (2021, September). The Analysis of E-Prescribing System Acceptance in Hospitals Using SEM-PLS. In *Proceedings of the 2nd Borobudur International Symposium on Humanities and Social Sciences, BIS-HSS 2020, 18 November 2020, Magelang, Central Java, Indonesia*. <https://doi.org/10.4108/eai.18-11-2020.2311783>
- Nadaf, S. (2023). Cleanzo: vacuum cleaner with obstacle detection using bluetooth. *International Journal for Research in Applied Science and Engineering Technology*, 11(5), 5119-5124. <https://doi.org/10.22214/ijraset.2023.52817>
- Nitzl, C. (2016). The use of partial least squares structural equation modelling (pls-sem) in management accounting research: directions for future theory development. *Journal of Accounting Literature*, 37(1), 19-35. <https://doi.org/10.1016/j.acclit.2016.09.003>
- Oh, H. (2016). Innovativeness or confidence? The effect of consumer innovativeness and self-efficacy on the acceptance and diffusion of innovative technology. *International Journal of Software Engineering and Its Applications*, 10(8), 117-126. <https://doi.org/10.14257/ijseia.2016.10.8.11>
- Othman, N. ve Sudarmin, S. (2022). Understanding the moderating effect of marital status in explaining the relationship between perceived behavioural control and intention to use online shopping. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 12(12). <https://doi.org/10.6007/ijarbss/v12-i12/15949>
- Özdemir, E. ve Sönmezay, M. (2020). Bütüncül perakendecilikte tüketicilerin davranışsal niyeti üzerinde teknoloji kabul ve kullanımını etkileyen faktörler. *Business Management Studies: An International Journal*, 8(5), 3936-3970. <https://doi.org/10.15295/bmij.v8i5.1596>
- Özdemir, E., Kılıç, S. ve Çakırer, M. A. (2019). Satış promosyonları ve kredi kartı kullanımının tüketicilerin plansız satın alma ve satın alma sonrası pişmanlık davranışı üzerindeki etkileri. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(4), 2528-2545.
- Öztürk, F. ve Özel, N. (2021). Yapay zekâ ve kütüphaneler. *Bilgi Dünyası*, 22(2), 351-386. <https://doi.org/10.15612/bd.2021.648>
- Panahi, S. (2023). Development and validation of a modified libqual scale in health sciences libraries: application of structural equation modeling. *Journal of the Medical Library Association Jmla*, 111(4), 792-801. <https://doi.org/10.5195/jmla.2023.1348>
- Pepin, J. (2022). A visualization of U.S. couples' money arrangements. *Socius Sociological Research for a Dynamic World*, 8, 237802312211387. <https://doi.org/10.1177/23780231221138719>
- Raj, L., Amilan, S., Aparna, K. ve Swaminathan, K. (2023). Factors influencing the adoption of cashless transactions during covid-19: an extension of enhanced utaut with pandemic precautionary measures. *Journal of Financial Services Marketing*, 29(2), 488-507. <https://doi.org/10.1057/s41264-023-00218-8>
- Rese, A., Schreiber, S. ve Baier, D. (2014). Technology acceptance modeling of augmented reality at the point of sale: Can surveys be replaced by an analysis of online reviews? *Journal of Retailing and Consumer Services*, 21(5), 869-876.
- Ringle, C. M., Wende, S. ve Becker, J.-M. 2022. *SmartPLS 4*. Oststeinbek: SmartPLS GmbH, <http://www.smartpls.com>.
- Ringle, C., Sarstedt, M., Mitchell, R., ve Gudergan, S. (2018). Partial least squares structural equation modeling in hrm research. *The International Journal of Human Resource Management*, 31(12), 1617-1643. <https://doi.org/10.1080/09585192.2017.1416655>
- Ritter-Hayashi, D., Vermeulen, P. ve Knoblen, J. (2019). Is this a man's world? the effect of gender diversity and gender equality on firm innovativeness. *Plos One*, 14(9), e0222443. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0222443>
- Ruiz-Palomo, D., Fernández-Gámez, M. ve León-Gómez, A. (2022). Analyzing the effect of financial constraints on technological and management innovation in smes: a gender perspective. *Sage Open*, 12(1). <https://doi.org/10.1177/21582440221079925>
- Salazar-Concha, C., Ficapal-Cusí, P., Peñarroja, V. ve Enache-Zegheru, M. (2022). Validation of the Spanish version of the technostress creators scale in Chilean workers. *Anales De Psicología*, 38(3), 518-529. <https://doi.org/10.6018/analesps.509551>

- Sarstedt, M., Hair, J., Nitzl, C., Ringle, C. ve Howard, M. (2020). Beyond a tandem analysis of sem and process: use of pls-sem for mediation analyses! *International Journal of Market Research*, 62(3), 288-299. <https://doi.org/10.1177/1470785320915686>
- Savalei, V. (2019). A comparison of several approaches for controlling measurement error in small samples. *Psychological Methods*, 24(3), 352-370. <https://doi.org/10.1037/met0000181>
- Schlaegel, C. ve Sarstedt, M. (2016). Assessing the measurement invariance of the four-dimensional cultural intelligence scale across countries: a composite model approach. *European Management Journal*, 34(6), 633-649. <https://doi.org/10.1016/j.emj.2016.06.002>
- Seren, N., ve Altıntaş, M. H. (2023). Üretim işletmelerinin ar-ge harcamalarının yıllık bazdaki hız temelinde çok boyutlu ölçekleme yöntemiyle analizi. *The Journal of Accounting and Finance* (100), 153-172. <https://doi.org/10.25095/mufad.1349307>
- Shah, T. (2023). Linking technology readiness and customer engagement: an ai-enabled voice assistants investigation. *Foresight*, 26(1), 136-154. <https://doi.org/10.1108/fs-10-2021-0195>
- Shiau, W., Sarstedt, M. ve Hair, J. (2019). Internet research using partial least squares structural equation modeling (pls-sem). *Internet Research*, 29(3), 398-406. <https://doi.org/10.1108/intr-10-2018-0447>
- Siahaan, A. ve Thiodore, J. (2022, January). Analysis Influence of Consumer Behavior to Purchase Organic Foods in Jakarta. In *6th International Conference of Food, Agriculture, and Natural Resource (IC-FANRES 2021)* (pp. 57-65). Atlantis Press. <https://doi.org/10.2991/absr.k.220101.009>
- Slade, E., Dwivedi, Y., Piercy, N. Ve Williams, M. (2015). Modeling consumers' adoption intentions of remote mobile payments in the United Kingdom: extending UTAUT with innovativeness, risk, and trust. *Psychology and Marketing*, 32(8), 860-873. <https://doi.org/10.1002/mar.20823>
- Smith, J. (2023). Robotic assistants in everyday life: a comprehensive overview and future prospects. <https://doi.org/10.31219/osf.io/n7hu3>
- Snehvrat, S., Chaudhary, S. ve Majhi, S. G. (2022). Ambidexterity and absorptive capacity in boundary-spanning managers: role of paradox mindset and learning goal orientation. *Management Decision*, 60(12), 3209-3231. <https://doi.org/10.1108/md-03-2021-0328>
- Soelasih, Y. ve Sumani, S. (2021). Customer loyalty: the difference between full-service carriers and low-cost carriers in Indonesia. *Binus Business Review*, 12(1), 21-29. <https://doi.org/10.21512/bbr.v12i1.6489>
- Sohaib, O., Hussain, W., Asif, M., Ahmad, M. ve Mazzara, M. (2020). A pls-sem neural network approach for understanding cryptocurrency adoption. *Ieee Access*, 8, 13138-13150. <https://doi.org/10.1109/access.2019.2960083>
- Sonnenschein, S., Stites, M. ve Ross, A. (2021). Home learning environments for young children in the U.S. during COVID-19. *Early Education and Development*, 32(6), 794-811. <https://doi.org/10.1080/10409289.2021.1943282>
- Teslya, N. ve Savosin, S. (2014, October). Smart-M3-based robot interaction in cyber-physical systems. In *Proceedings of 16th Conference of Open Innovations Association FRUCT* (pp. 108-114). IEEE. <https://doi.org/10.1109/fruct.2014.7000936>
- Tor-Kadioğlu, C. (2020). Tüketicilerin Akıllı Robot Süpürge Kullanımı Üzerine Bir Araştırma. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 55(4), 2515-2537. <https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.20.11.1450>
- Vaussard, F., Fink, J., Bauwens, V., Rétoznaz, P., Hamel, D., Dillenbourg, P. ve Mondada, F. (2014). Lessons learned from robotic vacuum cleaners entering the home ecosystem. *Robotics and Autonomous Systems*, 62(3), 376-391. <https://doi.org/10.1016/j.robot.2013.09.014>
- Wicaksari, P. (2024). The influence of green quality of work life, green employee engagement, and green rewards on green employee retention in sme employees. *Small Business International Review*, 8(1), e627. <https://doi.org/10.26784/sbir.v8i1.627>
- Wundavalli, L., Hussain, M., Gupta, A. ve Arya, S. (2022). Psychometric analysis and construct validation of health professional education in patient safety survey in the Indian context. *The National Medical Journal of India*, pp. 34, 266-270. https://doi.org/10.25259/nmji_287_19
- Yakar, U. (2022, Mart 17). *Siz Kılmızı Kıpırdatmadan Evinizi Tertemiz Yapacak En İyi Robot Süpürge Tavsiyeleri*. Webtekno. <https://www.webtekno.com/en-iyi-robot-supurge-tavsiyeleri-h121717.html>
- Yang, H., Lee, H. ve Zo, H. (2017). User acceptance of smart home services: an extension of the theory of planned behavior. *Industrial Management & Data Systems*, 117(1), 68-89. <https://doi.org/10.1108/imds-01-2016-0017>
- Yuan, K. and Fang, Y. (2022). Which method delivers greater signal-to-noise ratio: structural equation modelling or regression analysis with weighted composites? *British Journal of Mathematical and Statistical Psychology*, 76(3), 646-678. <https://doi.org/10.1111/bmsp.12293>

Extended Abstract

Purpose: This study examines how optimism and innovativeness affect consumers' behavioural intentions towards new technologies, such as smart robot vacuum cleaners. The study tried to reveal the effect of these two psychological dimensions on behavioural intentions and whether this effect varies according to demographic factors. Smart robot vacuum cleaners are rapidly becoming widespread and gaining an important place among home technologies. Therefore, understanding consumers' attitudes and intentions towards adopting such technologies is vital for technology manufacturers and companies developing marketing strategies.

Design and Methodology: This research is an applied study with a descriptive design that examines consumer behaviour. An online survey method was used in the data collection process, and data were obtained from 232 participants over 18 in Turkey. Convenience sampling was used as the sampling method. The independent variables used in the study were optimism and innovativeness, and the dependent variable was determined as the intention to use smart robot vacuum cleaners in the future. The data were analysed with structural equation modelling (SEM), and Smart PLS software was used for these analyses. Multiple group analyses were conducted for demographic variables such as age, gender and marital status. Validity and reliability analyses of the constructs used in the study were conducted. Factor loadings of all values are above 0.7. Accordingly, there are strong relationships between the constructs. Cronbach's Alpha values (0.820, 0.873 and 0.884), which evaluate internal consistency, are above 0.7, the threshold value accepted in the literature, indicating that the constructs are reliable.

Similarly, CR (Composite Reliability) values are also above 0.7, confirming the reliability of the constructs. In addition, the AVE (Average Variance Explained) values are all above 0.5, indicating that the constructs explain more than half of the variance of the indicators of the constructs and that construct validity is ensured. These calculated results reveal that the dimensions of the research are reliable and valid and that the psychological factors affecting consumers' intention to use robot vacuum cleaners are accurately measured. The R^2 value measured the explanatory power of the model used in the study, and it was seen that the independent variables explained 38.3% of the variance in consumers' intention to use robot vacuum cleaners. This rate shows that the model provides moderate explanatory power. In addition, the Q^2 value was calculated as 0.529, indicating that the model has a good predictive ability.

Regarding effect size, the f^2 value for optimism was calculated as 0.166 and a moderate effect was observed. The f^2 value for innovativeness showed a lower effect with 0.074. VIF values for the multicollinearity test were found to be 1.637 for both independent variables, and this result shows that there is no multicollinearity problem in the model. According to the Fornell and Larcker criteria, discriminant validity was ensured and it was determined that there was valid discrimination between the constructs. The HTMT criterion also confirmed that the constructs measured different phenomena.

Findings: The results show that optimism ($\beta = 0.410$) and innovativeness ($\beta = 0.273$) significantly influence consumers' intention to adopt smart robot vacuums. These findings align with previous studies on technology adoption and confirm the encouraging effect of psychological factors on technology adoption. Optimism is essential, especially in developing positive attitudes towards new technologies. Many studies also support optimism's critical role in accepting technological innovations and reveal that positive attitudes can facilitate technology adoption. The interaction between optimism and innovativeness may create a synergistic effect when adopting these technologies. It can be expected that consumers who are optimistic about the benefits of technology will be more open to innovative solutions. Thus, the intention to use smart robot vacuum cleaners will increase.

A multiple-group analysis was also conducted using the research model for the demographic variables of age, gender, and marital status. The results of the multiple group analysis revealed that demographic factors such as age and gender differed in the effect of optimism and innovativeness on future intention to use. In

particular, respondents aged 34 and below have a more optimistic view of technology, and their intention to use robot vacuum cleaners is more strongly influenced than that of respondents aged 35 and above. This result reveals that younger consumers have a more positive perception of new technologies and the sensitivity of this age group towards technology adoption. On the other hand, gender differences are also noteworthy. While innovativeness positively affected women's intention to use robot vacuum cleaners, this effect was in the opposite direction for men. This result reveals the gender-specific complexity of perceptions towards technology and emphasises that marketing strategies should be shaped according to these differences. No statistically significant difference regarding optimism and innovativeness effects was found according to marital status.

Research Limitations: This study is limited in generalisation as it focuses on a specific technology, and the results are limited to smart robot vacuum cleaners. Further research on attitudes towards different smart home technologies is needed. In addition, the study's data were collected in a certain period. Therefore, it was not possible to monitor changes over time. Research examining technology acceptance across cultural and social structures will contribute to the literature.

Implications (Theoretical, Practical and Social): The study suggests businesses should design marketing strategies to target these two dimensions. Communication strategies should reinforce positive attitudes towards technology and encourage innovation, especially for young consumers. Factors such as the benefits of the products, ease of use, and their contribution to quality of life should be emphasised, thus increasing consumers' optimism towards robot vacuum cleaners. At the same time, according to the study results, innovative features should be emphasised to attract the attention of female consumers. Considering the critical role of demographic differences in technology acceptance, it can be stated that businesses should develop customised strategies according to age and gender differences. Suggested research topics for future studies include a more detailed examination of gender differences in adopting technological innovations and a longitudinal analysis of the effect of demographic characteristics on technology acceptance. The results of this study provide a basis for future research, creating new research opportunities, especially in the adoption of smart home technologies.

Originality/Value: This study has a unique value by examining the effect of optimism and innovativeness on the intention to use technology, especially in the context of smart robot vacuum cleaners and demographic variables. The study provides findings that can form the basis for future research and provides a new perspective on how marketing strategies should be shaped by targeting these two psychological factors.

Hemşirelerin Duygusal Emek Deneyimleri Üzerine Bir Odak Grup Çalışması¹

Berkin HANAYLI²

Başyuru Tarihi: 04.11.2024

Kabul Tarihi: 10.02.2025

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu çalışma, duygusal emek kavramının mesleklerinde önemli bir yere sahip olduğu hemşirelerin duygusal emek kavramını mesleki yaşamlarındaki rolüyle birlikte nasıl algıladıklarını ve bu deneyimi nasıl yaşadıklarını derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında, Aydın ilinde görev yapan sekiz hemşire ile bir odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular, duygusal emeğin hemşirelerin mesleki uygulamalarında merkezi bir öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcılar, duygusal emek kavramını empati, güvenilirlik, sorumluluk ve iyimserlik gibi kavramlarla ilişkilendirmişlerdir. Katılımcılara duygusal emeğin hangi boyutlarını sergiledikleri sorulduğunda, tüm boyutlarını sergiledikleri tespit edilmiştir. Duygusal emeğin olumlu etkileri arasında iş tatmini, motivasyon, güvene dayalı ilişkiler, iş birliği ve ekip çalışması, hastaların tedaviye uyumu ve iyileşme süreçleri, aile memnuniyeti ve mesleki yetkinlik yer almaktadır. Duygusal emeğin hemşireler üzerindeki olumsuz etkileri incelendiğinde, yaşanan zorluklar arasında stres, tükenmişlik, mesleki tatminsizlik, psikolojik yıpranma ve fiziksel yorgunluk yer almaktadır. Katılımcılar, duygusal emekle ilgili zorlukların üstesinden gelmek için kişisel gelişim ve eğitim programları, psikolojik destek ve danışmanlık, sosyal destek, fiziksel aktivite, dinlenme ve rahatlama teknikleri ile mesleki rehberlik gibi çeşitli kişisel ve kurumsal kaynaklara başvurduklarını ve bu desteklerin hemşirelerin duygusal dayanıklılığını artırmada önemli bir rol oynadığını ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra, duygusal emekle başa çıkma ve motivasyon stratejileri arasında mesleğin anlamını ve değerini hatırlamak, pozitif düşünme ve olumlama tekniklerini kullanmak, sosyal aktivitelere katılmak, kendine zaman ayırmak, hobilerle meşgul olmak, fiziksel aktivite ve egzersiz yapmak, dinlenme ve rahatlama tekniklerini uygulamak ve ekip arkadaşlarıyla güçlü ilişkiler kurmak önemli bir yer tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Duygusal Emek, Hemşire, Odak Grup

1 Bu araştırmanın etik kurul izni, ilgili Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 16.08.2024 tarih ve 31906847/050.04.04.-10 sayılı kararı ile alınmıştır.

2 Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Buharkent Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, berkin.hanayli@adu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6590-2038

A Focus Group Study on Emotional Labor Experiences of Nurses

Berkin HANAYLI³

Submitted by: 04.11.2024

Accepted by: 10.02.2025

Article Type: Research Article

Abstract

This study examines how nurses—whose profession places significant importance on the concept of emotional labor—perceive emotional labor and its role in their professional lives, as well as how they experience this phenomenon. A focus group interview was conducted with eight nurses working in the province of Aydın. The findings reveal that emotional labor holds a central significance in the professional practices of nurses. Participants associated the concept of emotional labor with themes such as empathy, reliability, responsibility, and optimism. When asked which dimensions of emotional labor they exhibited, participants reported displaying all dimensions. Positive effects of emotional labor include job satisfaction, motivation, trust-based relationships, collaboration and teamwork, patient adherence to treatment and recovery processes, family satisfaction, and professional competence. Examining the negative effects of emotional labor on nurses revealed challenges such as stress, burnout, professional dissatisfaction, psychological strain, and physical fatigue. Participants stated that they resorted to various personal and institutional resources—such as personal development and training programs, psychological support and counseling, social support, physical activity, rest and relaxation techniques, and professional guidance—to overcome challenges related to emotional labor. They emphasized that these supports play an important role in enhancing nurses' emotional resilience. Additionally, strategies for coping with emotional labor and maintaining motivation include recalling the meaning and value of the profession, using positive thinking and affirmation techniques, participating in social activities, allocating time for oneself, engaging in hobbies, performing physical activity and exercise, applying rest and relaxation techniques, and building strong relationships with team members.

Keywords: Emotional Labor, Nurse, Focus Group

³ Aydın Adnan Menderes University, Buharkent Vocational High School, Office Management and Secretarial Training, berkin.hanayli@adu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6590-2038

Giriş

Modern çalışma hayatında, çalışanların yalnızca fiziksel ve zihinsel kapasiteleri değil, aynı zamanda duygusal becerileri de büyük önem taşımaktadır. Hizmet sektöründe, müşteri memnuniyeti ve çalışan bağlılığı gibi kritik iş sonuçlarının sağlanmasında duygusal emeğin rolü giderek daha fazla vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, çalışanların duygusal taleplerle başa çıkma biçimleri hem bireysel hem de örgütsel düzeyde önemli sonuçlar doğmaktadır. Özellikle, duygusal emek, çalışanların iş rollerinin gerekliliklerini yerine getirmek için duygularını nasıl yönettiklerini açıklayan bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Çalışanların iş yerinde karşılaştıkları duygusal taleplerin artması, duygusal emek kavramının önemini artırmıştır. Duygusal emek, çalışanların müşteri ya da hizmet alan kişilerle etkileşimlerinde belirli duygusal ifadeleri sergilemelerini gerektirir. Bu süreç hem çalışanların kişisel yaşamlarını hem de profesyonel rollerini etkiler ve iş tatmini, performans, tükenmişlik gibi çeşitli iş sonuçlarıyla yakından ilişkilidir (Hochschild, 1983; Grandey, 2000).

Duygusal emek üzerine yapılan araştırmalar, iş yerinde duygusal düzenleme süreçlerinin, müşteri ilişkilerinin ve çalışan sağlığının yönetimindeki kritik rolüne vurgu yapmaktadır (Hochschild, 1983; Brotheridge ve Grandey, 2002). Özellikle sağlık çalışanları gibi duygusal emeğin yoğun şekilde yaşandığı meslek gruplarında, bu sürecin etkili bir şekilde yönetilmesi büyük bir önem taşımaktadır (Mikolajczak, Menil ve Luminet 2007). Literatürde, duygusal emeğin iş tatmini, performans, tükenmişlik, depresif semptomlar ve psikolojik talepler gibi sonuçlarla yakından ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Yoon ve Kim, 2013; Zhang, Ghaziri, Siddique, Gore, Kurowski, Nobrega ve Punnett, 2021). Ayrıca, bireysel özelliklerin, özellikle proaktif kişilik gibi faktörlerin, duygusal emeğin etkilerini nasıl şekillendirdiği de araştırmalarda ele alınmıştır (Randolph ve Dahling, 2013; Kammeyer-Mueller, Rubenstein Long, Odio, Buckman, Zhang, Halvorsen ve Ganepola, 2012).

Duygusal emek kavramı, özellikle sağlık sektöründe çalışanların duygusal taleplerle başa çıkma süreçlerini anlamak için sıklıkla ele alınan bir araştırma konusu olmuştur. Bu bağlamda, Özen ve Yüceler (2019) tarafından yapılan bir çalışmada, sağlık çalışanlarının duygusal emeğinin tükenmişlik ve iş tatminiyle ilişkisi incelenmiştir. Kanbay ve Taşer (2023) tarafından, sağlık çalışanlarının demografik özelliklerine göre duygusal emek düzeylerinin farklılık gösterip göstermediği analiz edilmiştir. Doğan ve Sığır (2017), hemşirelerin duygusal emek eğilimlerini karma yöntemle değerlendirmiştir. Oral ve Köse (2011) tarafından Manisa ilinde görev yapan 136 hekim üzerinde, duygusal emek ile iş doyumunu ve tükenmişlik ilişkisi araştırılmıştır. Kürü (2021), özel hastane çalışanlarının örgütsel özdeşleşme, duygusal emek ve tükenmişlik ilişkisini incelemiştir. Ceylan (2021) ise sağlık çalışanlarının duygusal emek düzeylerinin bireysel ve örgütsel faktörlerden nasıl etkilendiğini ele almıştır. Bu çalışmalar, hem sağlık çalışanlarının karşılaştığı duygusal yüklerin hem de duygusal emeğin iş tatmini ve tükenmişlik gibi sonuçlar üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır.

Emek yoğun meslek gruplarında, özellikle hemşirelik gibi insan odaklı alanlarda, çalışanların hastaların duygusal ihtiyaçlarını karşılamak için zaman zaman duygularını düzenlemeleri ve bu süreçte duygusal emek harcamaları gerekebilir. Bu bağlamda, duygusal emeğin etkilerini anlamak hem hemşirelerin iş tatminini artırmak hem de tükenmişlik riskini azaltacak stratejiler geliştirmek açısından kritik bir önem taşımaktadır (Brotheridge ve Grandey, 2002; Mann ve Cowburn, 2005). Ayrıca, bu süreçte duygusal zekâ ve dayanıklılık gibi beceriler hem iş performansını desteklemekte hem de genel yaşam kalitesini iyileştirmektedir (Mikolajczak, Menil ve Luminet, 2007). Hemşirelik gibi duygusal emeğin yoğun olarak hissedildiği mesleklerde, çalışanların duygusal düzenleme stratejilerini nasıl kullandıkları ve bu stratejilerin onların iş tatmini ve genel refahı üzerindeki etkileri, araştırmacılar tarafından geniş çapta incelenmektedir (Gulsen ve Ozmen, 2019; Gabriel, Daniels, Diefendorff ve Greguras, 2015; Hidayathulla ve Nirmala, 2023).

Hemşireler, hastalarla sürekli etkileşim halinde oldukları ve genellikle stresli ve duygusal olarak yüklü durumlarla karşılaştıkları için duygusal emek harcamak zorundadırlar. Bu bağlamda, hemşirelerin duygusal emek stratejilerini anlamak, hemşirelik mesleğinin dinamiklerini ve bu meslekte çalışanların karşılaştıkları zorlukları daha iyi kavramak açısından büyük öneme sahiptir. Dolayısıyla hemşirelerin iş hayatlarında kar-

şlaştıkları duygusal yükleri ve bu yüklerin nasıl deneyimlendiğini derinlemesine anlamaya yönelik daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır.

Bu doğrultuda çalışma kapsamında, hemşirelerin mesleki deneyimleri bağlamında, duygusal emeğin anlamının, hangi boyutlarda gerçekleştiğinin, olumlu ve olumsuz yönlerinin, mesleki zorluklar üzerindeki etkilerinin ve bu zorluklarla başa çıkma stratejilerinin odak grup yöntemiyle incelenerek hem mevcut durumun tespit edilmesi hem de sağlık hizmeti sunan kuruluşlara, hemşirelerin duygusal yüklerini hafifletmeye yönelik strateji ve müdahale önerileri sunularak rehberlik edilmesi amaçlanmaktadır.

Literatür Taraması

Duygusal emek kavramı, ilk kez Arlie Hochschild'ın 1983 yılında yayımlanan *The Managed Heart* adlı eserinde ortaya konmuştur. Duygusal emek, çalışanların iş rollerinin duygusal gerekliliklerini yerine getirmek amacıyla duygularını yönetme sürecini ifade eder. Bu kavram, müşteri hizmetleri, sağlık sektörü, eğitim ve perakende gibi geniş bir yelpazedeki birçok iş kolu için önem taşımaktadır (Hochschild, 1983). Örgütsel davranış literatüründe, duygusal emek, özellikle iş yerinde duyguların düzenlenmesi ve bu düzenlemenin bireyler üzerindeki etkileri açısından büyük bir öneme sahiptir. Duygusal emek, çalışanların görevlerinin gerektirdiği duygusal ifadeleri sergilemelerini tanımlayan bir kavramdır ve genellikle bireylerin doğrudan iletişim kurduğu, duygular üzerinde doğrudan kontrol sağlanabilen işlerde daha belirgin şekilde görülür. Bu tür davranışlar, çalışanların örgüt tarafından belirlenen davranış standartlarını karşılamak için gösterdiği çabaları içerir (Aslan,2023). Morris ve Feldman (1996), duygusal emeği, çalışanların kişiler arası iletişim sırasında kurum tarafından belirlenen duyguları yansıtmak için harcadıkları çaba ve gereksinimler çerçevesinde ele almıştır. Kleinman ve Coop (1993) ise bireyin kendi içsel duygularını ikinci plana atarak, hatta bastırarak, karşısındaki kişinin davranışları, hareketleri ve sözel ifadelerinden elde ettiği ipuçlarına dayanarak duygusal tepkiler sergilemesini duygusal emek olarak tanımlamaktadır. Duygusal emek, derinlemesine davranış, yüzeysel davranış ve gerçek davranış olmak üzere üç ana boyutta incelenmektedir. Derinlemesine davranış, çalışanın aslında hissetmediği duyguları içselleştirerek samimi bir şekilde sergilemeye çalıştığı durumu ifade eder (Grandey, 2000). Bu davranış, hemşirelerin mesleki uygulamalarında empati ve içtenlik göstermesini gerektirir ve özellikle hastalarla birebir ilişkilerinde önemli bir rol oynar. Yüzeysel davranış, çalışanın içsel duygularını değiştirmeksizin belirli bir duygusal ifadeyi dışarıdan göstermesi durumudur (Brotheridge ve Grandey, 2002). Bu yaklaşım, profesyonel mesafeyi koruyarak duygusal tükenmişliği azaltabilir. Gerçek davranış ise çalışanın iş sırasında hissettiği duygular ile sergilediği duygusal ifadelerin uyumlu olduğu durumu tanımlar (Ashforth ve Humphrey, 1993). Bu davranış biçimi, samimiyet ve güvene dayalı ilişkilerde kritik bir rol oynar (Diefendorff, Croyle, Gosserand, 2005).

Duygusal emeğin bu boyutları, hemşireler ve diğer sağlık çalışanlarının duygusal yüklerini yönetirken kullandıkları stratejileri anlamak açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır. Duygusal emek, çalışanların psikolojik ve fiziksel sağlığı üzerinde önemli etkiler yaratabilir. Yüksek düzeyde duygusal emek gerektiren işler, çalışanların duygusal uyumsuzluk yaşamalarına neden olabilir. Duygusal uyumsuzluk, hissedilen duygular ile sergilenen duygular arasındaki farklılık olarak tanımlanır ve bu durum, çalışanların duygusal tükenmişlik yaşamalarına yol açabilir (Hochschild, 1983; Maslach ve Jackson, 1981). Duygusal tükenmişlik ise çalışanların işlerinden duygusal olarak yıpranmaları ve işlerine olan bağlılıklarının azalması şeklinde kendini gösterir (Brotheridge ve Lee, 2002). Ayrıca, duygusal emeğin, psikomotor rahatsızlıklar ve fiziksel sağlık üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceği vurgulanmıştır (Zapf, Vogt, Seifert, Mertini ve Isic, 1999).

Örgütsel destek ve bireysel farklılıklar, duygusal emeğin çalışanlar üzerindeki etkilerini önemli ölçüde değiştirebilir. Örneğin, örgütsel destek, duygusal emeğin olumsuz etkilerini hafifletebilir ve çalışanların duygusal yüklerini daha iyi yönetmelerine yardımcı olabilir (Karatepe, 2011). Benzer şekilde, yüksek duygusal zekâya sahip çalışanlar, duygusal emek gerektiren durumlarla daha etkili bir şekilde başa çıkabilir ve bu da onların tükenmişlik yaşamalarını engelleyebilir (Mikolajczak, Menil ve Luminet, 2007).

Duygusal emeğin iş yerindeki önemi giderek daha fazla fark edildikçe, müşteri memnuniyeti, iş performansı ve çalışanların genel refahı üzerindeki etkileri de daha belirgin hale gelmiştir. Bu doğrultuda, duygusal emek üzerine yapılan araştırmaların sayısı da artış göstermektedir (Hülsheger ve Schewe, 2011; Humphrey, Ashforth ve Diefendorff, 2015; Alsakneh, Sakarneh, Fraihat, Bataineh, Nawasra ve Al-Smadi, 2023). Örneğin, duygusal emeğin müşteri hizmetleri sektöründeki etkilerini inceleyen çalışmalar, çalışanların yüksek düzeyde yüzeysel rol yapma eğiliminde olduklarını ve bunun da iş tatmini ile iş performansı üzerinde olumsuz etkiler yarattığını göstermektedir (Grandey, 2000; Brotheridge ve Grandey, 2002).

Hemşirelik mesleği, duygusal emeğin belirgin şekilde öne çıktığı bir başka alandır. Hemşireler, hastalarla sürekli etkileşim halinde oldukları ve genellikle stresli ve duygusal olarak yüklü durumlarla karşılaştıkları için duygusal emek harcamak zorundadırlar. Hemşirelerin duygusal emek stratejileri, hastalarına empati göstermek, şefkatle yaklaşmak ve sabırlı olmak gibi duygusal talepleri içerir. Bu durum, hastalarla daha iyi ilişkiler kurmalarına ve bakım kalitesini artırmalarına yardımcı olabilir (Mann ve Cowburn, 2005). Ancak bu duygusal yükler, aynı zamanda hemşirelerde duygusal tükenmişliğe ve iş tatminsizliğine de yol açabilir (Brotheridge ve Lee, 2002; Jeung, Kim ve Chang, 2018).

Duygusal emeğin hemşirelik mesleğindeki etkilerini anlamak, hemşirelerin psikolojik sağlığını korumak ve iş tatminlerini artırmak için önemlidir. Örgütsel destek, duygusal zekâ geliştirme eğitimleri ve destekleyici bir çalışma ortamı gibi müdahaleler, hemşirelerin duygusal emeği daha etkili bir şekilde yönetmelerine yardımcı olabilir (Karatepe, 2011; Mann ve Cowburn, 2005).

Sonuç olarak, duygusal emek, hemşirelik mesleği de dahil olmak üzere birçok iş kolunda kritik bir bileşendir ve çalışanların iş tatmini, iş performansı ve genel refahı üzerinde derin etkileri bulunmaktadır. Bu nedenle, duygusal emeğin dinamiklerini ve etkilerini anlamak hem çalışanların refahını artırmak hem de örgütsel performansı iyileştirmek için önem taşımaktadır.

Yöntem

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan odak grup görüşmesi yoluyla gerçekleştirilmiştir. Odak grup yöntemi, belirli bir konu üzerinde derinlemesine bilgi toplamak amacıyla katılımcıların grup halinde etkileşimde bulunduğu bir yöntemdir (Barrows, 2000:193). Odak grup tekniği, sosyal bilimlerde birden fazla katılımcıdan aynı anda bilgi toplamak için etkili bir tekniktir (Onwuegbuzie, Dickinson, Leech ve Zoran, 2009).

Bu yöntem, zamandan tasarruf sağlamasının yanı sıra katılımcılarda daha az gerginlik yaratarak, duygu ve düşünceler hakkında daha sağlıklı veriler elde edilmesine olanak tanır (Krueger, 1994). Bu yöntemle, hemşirelerin duygusal emek deneyimlerini grup dinamikleri içerisinde etkileşimli ve detaylı bir şekilde incelemek amaçlanmıştır. Odak grup görüşmeleri, katılımcıların birbirlerinin düşüncelerini tetikleyerek daha zengin ve çeşitli veriler elde etmelerini mümkün kılar. Bu bağlamda odak grup görüşmesinin araştırmanın amacına uygun olarak, duygusal emeğin hemşireler üzerindeki etkilerinin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına olanak tanıyacağı düşünülmüştür. Araştırma, 01.09.2024- 25.09.2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte odak grup görüşmeleri yapılmış, katılımcılarla belirlenen gün ve saatlerde bir araya gelinerek duygusal emek kavramına ilişkin görüşler toplanmıştır.

Araştırmanın temel amacı, hemşirelerin duygusal emek deneyimlerini derinlemesine anlamaktır. Duygusal emek, sağlık sektöründe çalışan hemşireler için kritik bir öneme sahiptir. Çünkü bu meslek grubu, hastalarla sürekli etkileşim halindedir ve onların duygusal ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Hemşirelerin duygusal emek harcama süreçlerini ve bu süreçlerin hem mesleki hem de kişisel yaşamlarına olan etkilerini incelemek, mesleğin gerektirdiği duygusal yükleri ve destek ihtiyaçlarını daha iyi anlamaya olanak tanır.

Araştırma, duygusal emeğin hemşirelerin iş tatmini, mesleki bağlılık ve genel yaşam kalitesi üzerindeki etkilerini ortaya koymasından önemlidir. Sağlık sektöründe çalışanların duygusal emeği yönetme be-

cerilerini artırmak ve bu süreçte karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmalarını desteklemek hem çalışan memnuniyetini hem de hasta bakım kalitesini artırabilir. Bu bağlamda, duygusal emek kavramının hemşirelik mesleğindeki yeri ve önemi üzerine yapılan bu araştırmanın, hemşirelerin duygusal yüklerini hafifletmek ve iş yerinde daha sağlıklı ve verimli bir ortam oluşturmak için gerekli stratejilerin geliştirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın katılımcılarını, Aydın ilindeki çeşitli sağlık kuruluşlarında görev yapan sekiz hemşire oluşturmaktadır. Katılımcılar, araştırmanın sorularını yanıtlayabilecek nitelikteki bireylerin seçilmesini sağlayan amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir (Patton, 2002). Bu yöntemin tercih edilme nedeni, duygusal emek kavramının derinlemesine incelenmesini ve zengin, ayrıntılı veriler elde edilmesini mümkün kılmasıdır. Katılımcılar, 3 yıl ile 25 yıl arasında değişen mesleki deneyim sürelerine sahip olmaları, hasta ve hasta yakınları ile sürekli etkileşim halinde bulunmaları ve duygusal emek davranışlarını sergileyebilecekleri pozisyonlarda çalışmaları gibi nitelikler bakımından araştırma sorularına yanıt verebilecek yetkinliğe sahiptir.

Odak grup araştırmaları için genellikle 6-10 katılımcıdan oluşan gruplar uygun görülmektedir (Krueger, 1994). Bu bağlamda sekiz hemşireden oluşan katılımcı grubunun, duygusal emek deneyimlerini kapsamlı bir şekilde incelemek için yeterli büyüklükte olduğu düşünülmektedir. Bu sayı, katılımcıların birbirleriyle etkileşime girerek zengin ve çeşitli veriler sağlamalarını mümkün kılarken, grubun yönetilebilir bir boyutta kalmasını da sağlar. Katılımcıların seçiminde yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi, mesleki deneyim, çalışma alanı, medeni durum ve çocuk sahibi olma gibi demografik bilgiler göz önünde bulundurulmuştur. Katılımcılar, 28 ile 50 yaş arasında değişen yaş gruplarından seçilmiştir. Araştırmada tüm katılımcıların kadın olması, hemşirelik mesleğinin Türkiye'de büyük oranda kadınlar tarafından icra edilmesi gerçeğine dayanmaktadır. Ayrıca, literatürde kadınların duygusal emek davranışlarını daha yoğun bir şekilde sergilediğine dair bulguların sıklıkla yer alması (Dığın ve Kızılcık Özkan, 2020; Mahoney, Buboltz, Buckner ve Doverspike, 2011; Koçak ve Gürsoy, 2018), bu cinsiyet grubuna odaklanılmasını desteklemiştir. Tüm katılımcılar kadındır ve çoğunluğu lisans mezunudur. Mesleki deneyimleri 3 yıl ile 25 yıl arasında değişmektedir. Çalışma alanları arasında nefroloji, yoğun bakım, ortopedi, onkoloji, nöroloji, acil servis ve pediatri bulunmaktadır. Katılımcıların medeni durumları ve çocuk sahibi olup olmamaları da çeşitlilik göstermektedir. Bu demografik çeşitlilik, duygusal emek deneyimlerinin farklı perspektiflerden incelenmesine ve bu sayede daha kapsamlı ve zengin verilerin elde edilmesine olanak tanımaktadır. Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1

Katılımcıların Demografik Bilgileri

Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Seviyesi	Mesleki Deneyim	Çalışma Alanı	Medeni Durum	Çocuk Durumu
K1	28	Kadın	Lisans	3 yıl	Nefroloji	Bekar	Çocuksuz
K2	42	Kadın	Lisans	15 yıl	Yoğun Bakım	Evli	Çocuklu
K3	50	Kadın	Lisans	25 yıl	Ortopedi	Evli	Çocuklu
K4	34	Kadın	Lisans	9 yıl	Onkoloji	Bekar	Çocuksuz
K5	39	Kadın	Lisans	12 yıl	Nöroloji	Evli	Çocuksuz
K6	48	Kadın	Lisans	20 yıl	Acil Servis	Evli	Çocuklu
K7	31	Kadın	Yüksek Lisans	5 yıl	Yoğun Bakım	Bekar	Çocuksuz
K8	38	Kadın	Lisans	14 yıl	Pediyatri	Evli	Çocuklu

Araştırmada veri toplama, Zoom platformu üzerinden gerçekleştirilen üç saatlik bir odak grup görüşmesi ile yapılmıştır. Zoom'un tercih edilmesinin nedeni, katılımcıların farklı sağlık kuruluşlarında görev yapmaları ve çevrimiçi platformun sağladığı esneklik ve kolaylıktır. Bu platform, katılımcıların rahat bir ortamda bulunmalarını sağlarken, görüşmelerin kaydedilmesi ve daha sonra analiz edilmesi için uygun bir altyapı sunmaktadır.

Bu çalışma için ilgili etik kuruldan gerekli izinler ve etik onay alınmıştır (16.08.2024 tarih ve 16/20 sayılı karar). Katılımcılara, bilgilendirilmiş onam formu aracılığıyla araştırmanın amacı, kapsamı, içeriği, gönüllülük esasına dayandığı ve bilgilerinin gizli tutulacağı konusunda bilgi verilmiştir. Araştırma sürecinde, katılımcılara yazar tarafından hazırlanan açık uçlu ve yarı yapılandırılmış sorular sorulmuştur. Görüşmelerin tamamı, veri bütünlüğünü ve ayrıntıları korumak amacıyla kaydedilmiş ve yazılı formata dönüştürülmüştür. Elde edilen veriler dikkatle incelenmiş, sistematik bir şekilde kodlanmış, bu kodların açıklamaları yapılmış ve frekans değerleri belirlenerek derinlemesine analiz edilmiştir.

Bu araştırmada katılımcılara yöneltilen altı soru, duygusal emek kavramının farklı yönlerini detaylı bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Soruların genel özelliği, hemşirelerin duygusal emek deneyimlerini anlamaya yönelik, açık uçlu ve derinlemesine bilgi toplamaya odaklı olmalarıdır. Sorular, hemşirelerin kişisel ve mesleki yaşamlarında duygusal emekle nasıl başa çıktıklarını, bu süreçlerin olumlu ve olumsuz yönlerini ve destek ihtiyaçlarını belirlemeye yöneliktir. Görüşme başlamadan önce, katılımcılara duygusal emek kavramı ve alt boyutları (yüzeysel davranış, derinlemesine davranış ve doğal davranış) kısa ve anlaşılır bir şekilde açıklanmıştır. Bu açıklamada, her bir alt boyutun temel özellikleri örneklerle ifade edilerek, katılımcıların sorulara verecekleri yanıtların daha tutarlı ve kavrama uygun olması sağlanmıştır. Açıklama sürecinde katılımcılardan kavramı ve alt boyutlarını anlayıp anlamadıklarına dair geri bildirim alınmış ve gerekli görülen durumlarda ek açıklamalar yapılmıştır.

Sorular ayrıca, katılımcıların duygusal emek kavramını nasıl tanımladıklarını ve algıladıklarını anlamayı hedeflemekte olup, duygusal emeğin yüzeysel, derinlemesine veya gerçek davranışlar boyutunda nasıl sergilendiğini araştırmaktadır. Duygusal emek harcamanın olumlu sonuçları ve faydaları; duygusal emeğin fiziksel, psikolojik, sosyal ve mesleki zorlukları; bu zorluklarla başa çıkarken yararlanan kişisel ve kurumsal destekler; motivasyon kaynakları ve başa çıkma stratejileri de incelenmektedir. Soruların amacı, duygusal emeğin hemşireler üzerindeki etkilerini kapsamlı bir şekilde ele alarak, kavramın mesleki ve kişisel yaşamlarına olan etkilerini derinlemesine anlamaya çalışmaktır.

Odak grup görüşmesinde, katılımcılara yöneltilen ve araştırmanın amacına uygun olarak hazırlanan altı adet açık uçlu soru aşağıda yer verildiği gibidir.

1. “Duygusal emek” kavramı sizin için ne anlam ifade ediyor? Bu kavramla ilgili aklınıza gelenler nelerdir?
2. Duygusal emek açısından, hangi boyutta daha fazla çaba sarf ettiğinizi düşünüyorsunuz: Yüzeysel, derinlemesine ya da gerçek davranışlar mı?
3. Mesleğinizi icra ederken duygusal emek davranışı sergilemenin sizce olumlu yönleri nelerdir?
4. Mesleğinizi icra ederken duygusal emek gerektirdiğinde karşılaştığınız zorluklar nelerdir? Bu durumun fiziksel, psikolojik, sosyal, mesleki ve özel yaşamınıza olan etkilerini nasıl değerlendiriyorsunuz?
5. Mesleğinizi yaparken duygusal emekle ilgili zorlukların üstesinden gelmek için hangi kişisel ve kurumsal desteklere başvuruyorsunuz?
6. Duygusal emek gerektiren durumlarda kendinizi nasıl motive ediyorsunuz? Bu süreçte hangi aktivitelerde bulunuyor veya hangi yöntemleri kullanıyorsunuz?

Bulgular ve Tartışma

Hemşirelerin görev yaptıkları sağlık kurumlarında sergiledikleri duygusal emek davranışları ve bu süreçteki deneyimleri, içerik analizi yoluyla derinlemesine incelenmiş ve bu kavramı etkileyen etmenler ile çalışanların duygusal emek süreçlerini nasıl iyileştirebilecekleri hakkında detaylı bilgiler elde edilmiştir. İçerik analizi, metinler, belgeler ve diğer yazılı kaynakları örnekleme, kodlama, kategori oluşturma gibi yöntemlerle ele almayı amaçlayan, objektif ve doğrulanabilir bilgiler sunmayı hedefleyen bir nitel araştırma metodudur (Metin ve Ünal, 2022: 273). Bu bağlamda, katılımcıların verdikleri cevaplara dayanarak kodlar, kodların açıklamaları ve katılımcıların hangi kodları ne sıklıkta ifade ettiklerini gösteren frekans bilgileri sunulmuştur. Ayrıca, analiz sürecinde katılımcıların ifadelerine de yer verilerek bulgulara yönelik somut örnekler sunulmuş, böylece duygusal emek süreçlerinin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılması hedeflenmiştir. Katılımcıların kendi deneyimlerini aktardıkları ifadeler, ilgili kodların açıklamalarını destekler nitelikte olup, araştırmanın derinliğini artırmıştır.

Katılımcıların, “Duygusal emek” kavramı sizin için ne anlam ifade ediyor? Bu kavramla ilgili aklınıza gelenler nelerdir? sorusuna verdikleri yanıtlar Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2

Duygusal Emek Algısı

İfade (Kod)	Açıklama	Frekans
Empati	Hastaların acılarını ve endişelerini paylaşarak onların yanında olmak ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamak	3
Güvenilirlik	Hastaların ve ailelerinin güvenini kazanmak için dürüstlük ve güvenilirlik göstermek	2
Sorumluluk	Hastaların iyileşme süreçlerinde destek olmak ve cesaretlendirmek, sorumluluk bilinciyle hareket etmek	2
İyimserlik	Hastalara moral vermek ve onlara umut aşılamak	2
Analitik Düşünme	Hastaların duygusal durumlarını anlamak ve onlara uygun şekilde yaklaşmak için analitik düşünme becerileri	1
Esneklik	Acil durumlarda hastalarla nazik ve esnek bir şekilde iletişim kurmak	1
Naziklik	Hastalara karşı dürüst ve nazik olmak	1
Yaratıcılık	Çocuk hastaların duygusal ihtiyaçlarını karşılamak için yaratıcı ve iyimser olmak	1

Tablo 2, katılımcıların verdikleri yanıtlar aracılığıyla hemşirelerin duygusal emek kavramına ilişkin algı ve deneyimlerinin çeşitli boyutlarını kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktadır. Özellikle “empati,” “güvenilirlik,” “sorumluluk” ve “iyimserlik” gibi kodların öne çıktığı dikkati çekmektedir. Bu kodlar, hemşirelerin mesleklerine yükledikleri anlamı ve duygusal emeğin iş süreçlerindeki rolünü detaylı bir şekilde yansıtmaktadır. Katılımcıların en sık vurguladığı kod olan “empati,” hemşirelerin hastaların acılarını ve endişelerini paylaşarak onların yanında olma çabasını ifade etmektedir. Bir katılımcı (K1), bu yaklaşımı şu sözlerle ifade etmektedir:

“Duygusal emek, işimi yaparken hastalarımın karşı gösterdiğim empati ve anlayışı ifade ediyor. Hastaların acılarını ve endişelerini paylaşarak onların yanında olabilmek benim için çok önemli.”

“Güvenilirlik” kodu, özellikle yoğun ve stresli çalışma ortamlarında hemşirelerin dürüstlük ve güvenilirlik göstererek hasta ve ailelerin güvenini kazanmasının önemini vurgulamaktadır. Bir katılımcı (K2), bu durumu şu şekilde dile getirmiştir:

“Duygusal emek, hastaların ve ailelerinin güvenini kazanmak için gösterdiğim dürüstlük ve güvenilirlik anlamına geliyor. Yoğun bakımda dürüst ve güvenilir olmak, onların bize güvenmesini sağlıyor.”

“Sorumluluk” kodu, hemşirelerin hastaların iyileşme süreçlerine katkıda bulunma ve cesaretlendirme yükümlülüğünü içermektedir. Bir katılımcı (K3), bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“Bu kavram benim için sorumluluk ve cesaret demek. Hastalarımın iyileşme süreçlerinde onlara destek olmak ve cesaretlendirmek, duygusal emek gerektiriyor.”

“İyimserlik” ise, hemşirelerin hastalara moral verme ve umut aşılama oynadığı kritik rolü vurgulamaktadır. Onkoloji alanında çalışan bir katılımcı (K4), iyimserliğin önemini şu sözlerle belirtmiştir:

“Onkoloji gibi zorlu bir alanda çalışırken hastalara moral vermek ve onlara umut aşılama için iyimser olmak çok önemli.”

“Analitik düşünme,” “esneklik,” “naziklik” ve “yaratıcılık” gibi kodlar, daha az sıklıkla ifade edilmiştir. Bununla birlikte, bu kodlar hemşirelerin duygusal emeği bilişsel becerilerle birleştirerek hastalara yaklaşımlarında önemli bir rol oynamaktadır. Bu kavramlar, duygusal emeğin hem insani hem de mesleki becerilerle nasıl bütünleştiğini genel olarak ortaya koymaktadır. Katılımcıların açıklamaları, duygusal emeğin hemşirelik mesleğinde çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Empati, güvenilirlik, sorumluluk ve iyimserlik, hemşirelerin profesyonel pratiklerinde sıkça vurgulanan değerlerdir. Bu değerler hem hemşirelerin mesleki tatminini artırmakta hem de hastaların bakım süreçlerine olumlu katkılar sağlamaktadır. Diğer kodlar ise duygusal emeğin mesleki becerilerle nasıl bütünleştiğini göstermektedir.

Katılımcıların, “Duygusal emek açısından, hangi boyutta daha fazla çaba sarf ettiğinizi düşünüyorsunuz? Yüzeysel, derinlemesine ya da gerçek davranışlar mı?” sorusuna verdikleri yanıtlar Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3

Duygusal Emek Boyutları

Boyut	Açıklama	Frekans
Derinlemesine Davranış	Hastaların acılarını ve endişelerini paylaşarak empati kurmak ve içten destek sağlamak	3
Yüzeysel Davranış	Profesyonel bir mesafe koruyarak, daha az duygusal yatırım gerektiren davranışlar sergilemek	3
Gerçek Davranış	Dürüst ve güvenilir bir şekilde, samimi ve içten davranışlar sergilemek	2

Tablo 3, hemşirelerin duygusal emek kavramına ilişkin algılarını ve deneyimlerini farklı boyutlarıyla ortaya koymaktadır. Katılımcıların yanıtları, duygusal emeğin üç ana boyutta toplandığını göstermektedir: Bu boyutlar, derinlemesine davranış, gerçek davranış ve yüzeysel davranıştır.

Derinlemesine davranış, çalışanın sergilediği duyguları içselleştirip gerçekten hissetmesini ifade eder (Naring, Briet ve Brouwers, 2006). Bu boyut, özellikle hemşirelerin hastaların acı ve endişelerini paylaşarak empati kurmalarını ve samimi bir destek sağlamalarını kapsar. Derinlemesine duygusal emek, hemşirelerin hastalarıyla duygusal bağ kurarak onların ihtiyaçlarını karşılamalarına olanak tanır.

Bir katılımcı (K1) şu ifadeleriyle derinlemesine davranış gösterdiğini belirtmiştir:

“Çalışırken genellikle derinlemesine duygusal emek sarf ettiğimi düşünüyorum. Hastaların acılarını ve endişelerini paylaşmak, empati kurarak onlara destek olmak için çaba gösteriyorum.”

Benzer şekilde, uzun süredir ortopedi servisinde görev yapan bir başka katılımcı (K3) şu ifadelerde bulunmuştur:

“Mesleğimi icra ederken çoğunlukla derinlemesine duygusal emek harcıyorum. Hastalarımın moralini yüksek tutmak ve onlara cesaret vermek için içten bir şekilde destek olmaya çalışıyorum.”

“Gerçek davranış”, bireyin içsel duyguları, düşünceleri ve değerleriyle tam bir uyum içinde sergilediği davranışları ifade eder (Ashforth ve Humphrey, 1993). Katılımcılar, bu davranışın özellikle yoğun bakım gibi kritik alanlarda güvene dayalı ilişkiler kurmada önemli olduğunu belirtmişlerdir. Bir katılımcı (K2) bu durumu şöyle ifade etmiştir:

“Benim için genellikle gerçek davranışlar sergilemek daha doğal. Yoğun bakımda çalışırken dürüstlük ve güvenilirlik vazgeçilmez. Hastalarla ve aileleriyle samimi bir ilişki kurmaya çalışıyorum.” Bir başka katılımcı (K8) ise, *“Çocuk hastalarla çalışırken genellikle gerçek davranışlar sergiliyorum. Onlara karşı yaratıcı ve iyimser olmak, duygusal ihtiyaçlarını karşılamak için içten bir şekilde yaklaşmak benim için önemli.”* diyerek bu boyutun çocuk hastalar üzerindeki etkisini vurgulamaktadır.

“Yüzeysel davranış” boyutu, bazı katılımcılar tarafından tercih edilen bir yaklaşımdır. Yüzeysel davranış, bireyin gerçekte hissetmediği duyguları, kurumsal veya sosyal beklentileri karşılamak amacıyla sergilemesini ifade eder. Bu durum, kişinin gerçek duygularını bastırarak uygun görülen duyguları yansıtması anlamına gelir (Diefendorff, Croyle ve Grosserand, 2005). Yüzeysel duygusal emek, özellikle stresli ve duygusal olarak zorlayıcı çalışma ortamlarında hemşirelerin duygusal tükenmişlikten korunmalarını sağlayabilir. Katılımcılar, yüzeysel davranışların profesyonel sınırları koruma ve işlerini etkili bir şekilde yapabilme açısından faydalı olduğunu belirtmişlerdir.

Bir katılımcı (K4) onkoloji alanında çalışmanın duygusal yükünü şu şekilde ifade etmiştir: *“Onkoloji bölümünde çalışırken daha çok yüzeysel duygusal emek sarf ettiğimi düşünüyorum. Hastaların duygusal yükünü tamamen üstlenmek zor olabiliyor, bu yüzden profesyonel mesafemi korumaya çalışıyorum.”*

Bir başka katılımcı (K6) acil serviste hız ve esnekliğin önemine vurgu yaparak şunları dile getirmiştir:

“Acil serviste çalışırken genellikle yüzeysel duygusal emek harcıyorum. Hızlı ve etkili kararlar almak zorundayız, bu yüzden duygusal açıdan çok derinleşmeden nazik ve esnek bir şekilde hastalara yardımcı oluyorum.”

Hemşirelerin duygusal emeği farklı biçimlerde deneyimledikleri ve bu deneyimlerin mesleki uygulamalarını etkilediği görülmektedir. Derinlemesine davranışlar, empati ve insani duyarlılık sayesinde hasta bakım kalitesini artırarak hastaların iyileşme süreçlerine olumlu katkı sağlamakta ve güven duygusunu pekiştirmektedir (Doğan ve Taşçı, 2019). Gerçek davranışlar, güvene dayalı ilişkileri güçlendirirken; yüzeysel davranışlar duygusal tükenmişlikten korunmada etkili olmaktadır. Yüzeysel davranışların hemşirelerin duygusal tükenme ve duyarsızlaşma düzeyleriyle ilişkili olduğu da belirtilmiştir. Bu bulgular, duygusal emeğin hemşirelik mesleğindeki önemini ortaya koymaktadır (Altuntaş ve Altun, 2025).

Katılımcıların, “Mesleğinizi icra ederken duygusal emek davranışı sergilemenin sizce olumlu yönleri nelerdir?” sorusuna verdikleri yanıtlar Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4

Duygusal Emegın Olumlu Yönleri

İfade (Kod)	Açıklama	Frekans
İş Tatmini ve Motivasyon	Empati kurarak hastalara yardımcı olmak, iş tatmini, mesleki motivasyonu ve morali artırmak	7
Güvene Dayalı İlişkiler	Hastalarla daha güçlü ve güvene dayalı ilişkiler kurmak	6
İş birliğı ve Ekip Çalışması	İş arkadaşlarıyla daha iyi iş birliğı ve ekip çalışması yapmak	5
Tedaviye Uyum ve İyileşme	Hastaların duygusal ihtiyaçlarına yanıt vererek tedaviye uyumlarını ve iyileşme süreçlerini hızlandırmak	4
Aile Memnuniyeti	Hasta yakınlarıyla daha iyi iletişim kurarak ailelerin memnuniyetini artırmak	3
Mesleki Yetkinlik ve Başarı	Mesleki anlamda kendini daha yetkin ve başarılı hissetmek	2
Çatışma Azaltma ve Huzur	Hasta ve yakınlarıyla olan ilişkilerde daha az çatışma yaşanması ve iş yerinde daha huzurlu bir ortam yaratmak	1

Tablo 4, katılımcıların duygusal emek davranışlarının mesleki yaşamlarındaki olumlu yönlerini çeşitli açılardan ele aldığını göstermektedir. En yüksek frekansa sahip olan “İş Tatmini ve Motivasyon” kodu, hemşirelerin empati kurarak hastalara yardımcı olmasının iş tatminlerini, mesleki motivasyonlarını ve morallerini artırdığını ortaya koymaktadır. Katılımcılar, bu olumlu etkilerin mesleki bağlılıklarını güçlendirdiğini vurgulamışlardır.

“İş tatmini ve motivasyon” kodu, duygusal emek davranışlarının hemşirelerin iş tatminini artırarak onların mesleki bağlılıklarını güçlendirdiğini göstermektedir. Katılımcılardan biri (K1), bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Duygusal emek davranışı sergilemek, hastalarla daha derin ve anlamlı ilişkiler kurmamı sağlıyor. Kendine güvenen ve konuşkan bir insan olarak, hastalarla iletişim kurarken onların duygusal ihtiyaçlarını anlama ve onlara destek olma konusunda daha etkili olabiliyorum.” Bir diğer katılımcı (K5) ise bu durumun motivasyon üzerindeki etkisini şu şekilde dile getirmiştir:

“Yaratıcı ve açık fikirli biri olarak, duygusal emek harcamak hastaların duygusal ihtiyaçlarına yenilikçi çözümler bulmamı sağlıyor. Bu da hastaların memnuniyetini artırırken, benim de işimde daha yaratıcı ve motive olmamı sağlıyor.”

“Güvene dayalı ilişkiler” kodu, duygusal emegın hastalarla daha güçlü ve güvene dayalı ilişkiler kurmalarına yardımcı olduğunu ortaya koymaktadır. Altı katılımcı, bu tür ilişkilerin hastaların tedavi süreçlerini hızlandırdığını ve olumlu bir iş atmosferi yarattığını belirtmiştir. Katılımcılardan biri (K2) bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Duygusal emek harcamak, işbirlikçi ve yardımsever biri olarak, hastaların güvenini kazanıp onlara daha iyi hizmet sunmamı sağlıyor. Bu durum hem hasta memnuniyetini artırıyor hem de iş yerinde daha olumlu bir atmosfer yaratıyor.”

“İş birliğı ve ekip çalışması” kodu, duygusal emegın iş arkadaşları arasındaki iş birliğini ve ekip çalışmasını güçlendirdiğini ortaya koymaktadır. Beş katılımcı, duygusal emegın iş yerindeki genel verimliliğı artırdığını ve takım ruhunu güçlendirdiğini belirtmiştir. Bir katılımcı (K6) bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“İlham verici ve empatik bir yapıya sahip olduğum için, duygusal emek harcamak meslektaşlarım ve hastalar arasında güven ve saygı yaratıyor. Organizasyonel yeteneklerimle iş ortamında daha iyi bir koordinasyon sağlıyorum.”

“Tedaviye Uyum ve İyileşme,” “Aile Memnuniyeti,” “Mesleki Yetkinlik ve Başarı,” ve “Çatışma Azaltma ve Huzur” gibi kodlar daha az sıklıkla ifade edilmiştir. Ancak bu kodlar, duygusal emeğin hastaların tedavi süreçlerine, hasta yakınlarının memnuniyetine ve iş ortamındaki huzura olumlu katkılar sağladığını ortaya koymaktadır. Katılımcılar, bu olumlu yönlerin hem bireysel mesleki gelişim hem de genel iş ortamının iyileştirilmesi açısından önemli çıktılar sunduğunu belirtmişlerdir. Bu bulgular, duygusal emeğin hemşirelerin iş tatminini ve motivasyonunu artırmasının yanı sıra, hastalar ve meslektaşlarıyla kurulan ilişkilerin güçlenmesine de katkı sağladığını açıkça göstermektedir. Duygusal emeğin olumlu etkileri hem bireysel hem de örgütsel düzeyde önemli bir role sahiptir.

Tablo 5

Duygusal Emeğin Zorlukları ve Etkileri

İfade (Kod)	Açıklama	Frekans
Stres ve Mesleki Stres	Yoğun duygusal yüklerin stres seviyesini artırması ve uyku düzenini bozması, bu durumun mesleki strese yol açması	5
Tükenmişlik	Duygusal emek gerektiren durumlarda tükenmişlik hissi yaşamak ve bunun sosyal ilişkileri ve sağlığı etkilemesi	4
Mesleki Tatminsizlik	Duygusal yüklerin mesleki tatminsizlik yaratması ve aile ile geçirilen zamanın kalitesini düşürmesi	3
Psikolojik Yıpranma	Hastaların duygusal ihtiyaçlarını karşılamanın psikolojik yıpranmaya neden olması	2
Fiziksel Yorgunluk	Duygusal emeğin fiziksel yorgunluğa yol açması ve iş dışındaki yaşam kalitesini düşürmesi	2
İş Yerinde Çatışma	Duygusal emek gerektiren durumların iş yerinde daha fazla çatışma yaşanmasına neden olması	2
Konsantrasyon Kaybı	Duygusal emek nedeniyle iş yerinde konsantrasyon kaybı yaşanması	1

Tablo 5, katılımcıların duygusal emek gerektiren durumların iş ve özel yaşamlarına olan olumsuz etkilerini nasıl değerlendirdiklerini göstermektedir. Yanıtlar, duygusal emeğin hem fiziksel hem de psikolojik sağlık üzerinde önemli bir stres faktörü oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcılar arasında en sık vurgulanan “Stres ve Mesleki Stres” kodu, yoğun duygusal yüklerin stres seviyesini artırarak uyku düzenini bozduğunu ve mesleki strese neden olduğunu göstermektedir.

“Stres ve mesleki stres” kodu, hemşirelerin yoğun duygusal yükler nedeniyle mesleki ve fiziksel olarak zorlandıklarını göstermektedir. Beş katılımcı, bu durumun mesleki performanslarını ve genel yaşam kalitelerini olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Bir katılımcı (K1) bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Duygusal emek harcarken, enerjik ve konuşkan olmam gerektiği için bazen fiziksel olarak tükenmiş hissediyorum. Sosyal açıdan da işten sonra arkadaşlarımla yeterince vakit geçiremiyorum, çünkü yorgun oluyorum. Ancak, hastalarımın moral vermek ve onları desteklemek için bu çabayı göstermeye değer buluyorum.”

Bir başka katılımcı (K6) ise şu şekilde dile getirmiştir:

“Acil serviste sürekli empati ve organizasyonel yeteneklerimi kullanmam gerekiyor. Bu da beni fiziksel olarak yorgun ve duygusal olarak tükenmiş hissettiriyor. İş dışında, ailemle yeterince zaman geçiremiyorum ve bu durum, sosyal yaşamımı olumsuz etkiliyor.”

“Tükenmişlik” kodu, duygusal emek gerektiren durumların sık sık tükenmişlik hissine neden olduğunu ve bunun sosyal ilişkiler ile fiziksel sağlığı olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır. Dört katılımcı, tükenmiş-

liğin iş dışındaki yaşamlarını da olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Bir katılımcı (K4), bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Onkoloji bölümünde çalışmak duygusal olarak çok zorlu olabiliyor. Hastaların acılarını görmek ve onlarla empati kurmak, beni psikolojik olarak çok etkiliyor. Bu da bazen karamsar ve stresli hissetmeme yol açıyor. Duygusal dengeyi korumak gerçekten zor.”

Bir diğer katılımcı (K5) ise şunları söylemiştir:

“Duygusal emek gerektiren durumlarda, yaratıcı ve açık fikirli olmam gerekiyor. Ancak bu, bazen duygusal olarak tükenmiş hissetmeme neden olabiliyor. Hastaların duygusal ihtiyaçlarına yenilikçi çözümler bulmaya çalışırken, kendi psikolojik sağlığımı ihmal edebiliyorum.”

“Mesleki tatminsizlik” kodu, duygusal yüklerin mesleki tatminsizlik yarattığını ve aile ile geçirilen zamanın kalitesini düşürdüğünü göstermektedir. Üç katılımcı, bu durumun iş hayatındaki tatminlerini azalttığını ve aile yaşamlarına olumsuz yansıdığını ifade etmiştir. Bir katılımcı (K3) bu durumu şöyle açıklamıştır:

“Duygusal emek harcamak, büyük bir sorumluluk duygusu gerektiriyor ve bu bazen fiziksel olarak yorgun düşmeme neden olabiliyor. Mesleki açıdan tatmin edici olsa da bu sorumluluğun ağırlığı özel hayatımı etkileyebiliyor, aileme yeterince zaman ayıramıyorum.”

“Psikolojik Yıpranma,” “Fiziksel Yorgunluk,” “İş Yerinde Çatışma” ve “Konsantrasyon Kaybı” gibi kodlar daha az sıklıkla ifade edilmiştir. Bununla birlikte, bu kodlar duygusal emeğin fiziksel ve psikolojik etkilerinin iş ve sosyal yaşam üzerinde önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Katılımcılar, bu tür etkilerin iş dışındaki huzursuzluk, duygusal dalgalanmalar ve konsantrasyon kaybına neden olduğunu belirtmişlerdir.

Elde edilen bulgular, duygusal emeğin hemşirelerin fiziksel ve psikolojik sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini açık bir şekilde göstermektedir. Katılımcıların ifadeleri, iş ortamında yaşadıkları zorlukları ve bunun sosyal yaşamlarına yansımalarını ayrıntılı olarak ortaya koymuştur. Bu durum, hemşirelerin iş yüklerini duygusal açıdan yönetebilmek için destekleyici mekanizmalara ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Katılımcıların, “Mesleğinizi yaparken duygusal emekle ilgili zorlukların üstesinden gelmek için hangi kişisel ve kurumsal desteklere başvuruyorsunuz?” sorusuna verdikleri yanıtlar Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6

Duygusal Emekle İlgili Zorlukların Üstesinden Gelme Stratejileri

İfade (Kod)	Açıklama	Frekans
Kişisel Gelişim ve Eğitim	Kişisel gelişim ve mesleki eğitim programlarına katılarak duygusal emeği yönetme becerilerini geliştirmek	6
Psikolojik Destek ve Danışmanlık	Psikolojik destek ve danışmanlık hizmetleri alarak duygusal zorluklarla başa çıkmak	5
Sosyal Destek	Aile, arkadaşlar ve iş arkadaşlarından sosyal destek alarak duygusal zorlukları hafifletmek	4
Fiziksel Aktivite ve Spor	Fiziksel aktiviteler ve spor yaparak stresle başa çıkmak ve duygusal dengeyi sağlamak	4
Dinlenme ve Gevşeme Teknikleri	Meditasyon, yoga ve diğer gevşeme tekniklerini kullanarak duygusal stresi azaltmak	3
Mesleki Rehberlik	Mesleki rehberlik ve mentorluk alarak duygusal emekle ilgili zorlukları yönetmek	2
Ödüllendirme ve Tanıma	İyi performansın ödüllendirilmesi ve tanınması yoluyla motivasyonu artırmak	1

Tablo 6, katılımcıların duygusal emekle ilgili zorlukların üstesinden gelmek için başvurdukları kişisel ve kurumsal destek mekanizmalarını kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktadır. Katılımcılar, bu zorluklarla başa çıkmada hem bireysel hem de örgütsel düzeyde farklı stratejiler kullandıklarını ifade etmişlerdir. En yüksek frekansa sahip olan “Kişisel Gelişim ve Eğitim” kodu, katılımcıların duygusal emeği yönetme becerilerini geliştirmek için kişisel gelişim ve mesleki eğitim programlarına katıldıklarını ortaya koymaktadır.

“Kişisel gelişim ve eğitim” kodu, altı katılımcının kişisel gelişim programlarına katılarak mesleki becerilerini geliştirdiğini ve duygusal yüklerini hafifletmek için bu tür etkinliklerden faydalandığını göstermektedir. Bir katılımcı (K5) bu durumu şöyle ifade etmiştir:

“Yaratıcı ve açık fikirli biri olarak, sanatla uğraşmak ve yeni şeyler öğrenmek bana iyi geliyor. Kişisel gelişim kitapları okumak da bana yardımcı oluyor. Kurumsal olarak ise, iş yerinde sunulan gelişim programları ve atölye çalışmaları büyük fayda sağlıyor.”

“Psikolojik destek ve danışmanlık” kodu, beş katılımcının duygusal zorluklarla başa çıkmak için profesyonel yardım aldığını göstermektedir. Bu destekler, duygusal yüklerini hafifletmiş ve stresle daha etkili bir şekilde başa çıkmasını sağlamıştır. Bir katılımcı (K4) bu konuda şunları dile getirmiştir:

“Duygusal dengeyi korumak için psikolojik danışmanlık alıyorum. Ayrıca, hobilerime vakit ayırmak ve doğada zaman geçirmek bana iyi geliyor. Kurumsal olarak ise, iş yerinde düzenlenen stres yönetimi eğitimleri ve psikolojik destek hizmetlerinden faydalanıyorum.”

“Sosyal destek” kodu, aile, arkadaşlar ve iş arkadaşlarından alınan desteğin duygusal zorlukları hafifletmedeki önemini vurgulamaktadır. Dört katılımcı, bu desteğin kritik bir rol oynadığını belirtmiştir. Bir katılımcı (K2) bu konuda şunları ifade etmiştir:

“Yardımsız ve işbirlikçi bir yapıya sahibim, bu yüzden meslektaşarımla sık sık duygusal destek alışverişinde bulunuyorum. Ailemin ve arkadaşarımların desteği de benim için çok önemli.”

“Fiziksel aktivite ve spor” kodu, stresle başa çıkmak ve duygusal dengeyi sağlamak için başvurulan etkili yöntemlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Dört katılımcı, bu aktivitelerin duygusal yüklerini hafiflettiğini belirtmiştir. Bir katılımcı (K8) bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

“Rahat ve sabırlı biri olarak, stresle başa çıkmak için düzenli olarak meditasyon yapıyorum ve rahatlatıcı müzikler dinliyorum. Ailemin desteği benim için çok önemli. Kurumsal olarak ise, iş yerinde sunulan rahatlama ve stres yönetimi programlarından faydalanıyorum.”

“Dinlenme ve Gevşeme Teknikleri,” “Mesleki Rehberlik,” ve “Ödüllendirme ve Tanıma” gibi kodlar daha az sıklıkla ifade edilmiştir. Bununla birlikte, bu kodlar duygusal emeğin yönetilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Katılımcılar, yoga, meditasyon ve mentorluk gibi yaklaşımların duygusal yüklerini hafifletmede etkili olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca, iyi performansın ödüllendirilmesi ve tanınması, hemşirelerin motivasyonlarını artıran bir unsur olarak ifade edilmiştir.

Tablo 6’daki bulgular, hemşirelerin duygusal emekle ilgili zorlukların üstesinden gelmek için hem kişisel hem de kurumsal stratejilerden faydalandıklarını göstermektedir. Kişisel gelişim, psikolojik destek ve sosyal destek gibi mekanizmalar, hemşirelerin duygusal dayanıklılıklarını artırmada etkili olmuştur. Bu bulgular, duygusal emeğin yönetimi için destekleyici mekanizmaların sağlanmasının önemini ortaya koymaktadır.

Katılımcıların, “Duygusal emek gerektiren durumlarda kendinizi nasıl motive ediyorsunuz? Bu süreçte hangi aktiviteleri veya yöntemleri kullanıyorsunuz?” sorusuna verdikleri yanıtlar Tablo 7’de yer verilmiştir.

Tablo 7

Duygusal Emekle Başa Çıkma ve Motivasyon Stratejileri

İfade (Kod)	Açıklama	Frekans
Mesleğin Anlamını ve Değerini Hatırlamak	Kendini motive etmek için mesleğin anlamını ve değerini hatırlamak	6
Pozitif Düşünce ve Olumlama	Pozitif düşünce ve olumlama teknikleri kullanarak motivasyonu artırmak	5
Sosyal Aktivitelere Katılmak ve Kendine Zaman Ayırmak	Sosyal aktivitelere katılarak ve kendine zaman ayırarak duygusal dengeyi sağlamak	5
Hobi ve İlgi Alanları	Hobiler ve ilgi alanlarına zaman ayırarak stresle başa çıkmak ve motivasyonu sürdürmek	4
Fiziksel Aktivite ve Egzersiz	Egzersiz yaparak ve fiziksel aktivitelerde bulunarak enerji ve motivasyon sağlamak	4
Dinlenme ve Rahatlama Teknikleri	Meditasyon, yoga ve diğer rahatlama teknikleri ile zihinsel ve duygusal rahatlama sağlamak	3
Ekip Arkadaşlarıyla İyi İlişkiler Kurmak	Ekip arkadaşlarıyla iyi ilişkiler kurarak iş yerindeki stresi azaltmak ve motivasyonu artırmak	2

Tablo 7, katılımcıların duygusal emek gerektiren durumlarda kendilerini motive etmek için kullandıkları yöntemleri kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktadır. Katılımcılar, duygusal emekle başa çıkarken motivasyonlarını artırmak için hem bireysel hem de sosyal stratejiler kullandıklarını belirtmişlerdir.

Altı katılımcı, mesleklerinin anlamını ve değerini hatırlamanın kendilerini motive ettiğini ifade etmiştir. Katılımcılar, bu yöntemin işlerine olan bağlılıklarını artırdığını ve duygusal dayanıklılıklarını güçlendirdiğini belirtmiştir. Bir katılımcı (K3) bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“Disiplinli ve sorumluluk sahibi biri olarak, kendimi motive etmek için günlük rutinlerimi planlıyorum. Egzersiz yapmak, meditasyon ve yoga gibi aktivitelerle rahatlıyorum. Ayrıca, başarılarımı ve hastalarım sağladığım faydaları hatırlamak da beni motive ediyor.”

Pozitif düşünce ve olumlama teknikleri, beş katılımcı tarafından motivasyonu artırmada etkili bir yöntem olarak belirtilmiştir. Bu teknikler, katılımcıların duygusal yüklerini hafifletmelerine ve daha olumlu bir bakış açısı geliştirmelerine yardımcı olmuştur. Bir katılımcı (K6) bu konuda şunları dile getirmiştir:

“Empatik ve organizasyonel yeteneklerimi geliştirmek için liderlik ve kişisel gelişim eğitimlerine katılıyorum. Ayrıca, motive edici konuşmalar dinlemek ve pozitif düşünce tekniklerini kullanmak bana yardımcı oluyor.”

Sosyal aktiviteler ve kişisel zaman ayırma, katılımcıların duygusal denge sağlamada ve motivasyonlarını artırmada etkili buldukları yöntemler arasında yer almaktadır. Beş katılımcı, bu tür etkinliklerin stresle başa çıkmada ve ruh hallerini iyileştirmede etkili olduğunu ifade etmiştir. Bir katılımcı (K1) bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Duygusal emek gerektiren durumlarda, kendimi motive etmek için sosyal etkinliklere katılıyorum. Arkadaşlarıyla buluşmak, dans etmek ve sosyal ortamlarda bulunmak bana enerji veriyor. Ayrıca, motive edici müzikler dinlemek de bana yardımcı oluyor.”

“Hobi ve İlgi Alanları,” “Fiziksel Aktivite ve Egzersiz,” “Dinlenme ve Rahatlama Teknikleri,” ve “Ekip Arkadaşlarıyla İyi İlişkiler Kurmak” gibi kodlar daha az sıklıkla ifade edilmiştir. Bununla birlikte, bu kodlar katılımcıların stresle başa çıkmada ve motivasyonlarını sürdürmede önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Katılımcılar, bu yöntemlerin hem iş hayatındaki zorluklarla başa çıkmalarını kolaylaştırdığını hem de kişisel refahlarını artırdığını ifade etmişlerdir. Bu bulgular, hemşirelerin duygusal emek gerektiren durumlarda mesleklerinin anlamını hatırlamak, olumlama teknikleri kullanmak ve sosyal aktivitelerle denge sağlamak gibi çeşitli yöntemlerden yararlandıklarını göstermektedir. Bu bulgular, duygusal dayanıklılık için kişisel ve kurumsal destek mekanizmalarının önemini vurgulamaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, hemşirelerin duygusal emek kavramını nasıl algıladıklarını ve bu kavramın iş yaşamlarındaki rolünü incelemek amacıyla nitel bir desen kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma, hemşirelerin duygusal emek algıları hakkında ayrıntılı bilgiler sunarak yalnızca sağlık sektörüyle sınırlı kalmayıp, örgütsel davranış ve yönetim-organizasyon alanlarında da kavramın daha net anlaşılmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir. Hemşirelerin duygusal emek deneyimleri, iş yerindeki duygusal taleplerle başa çıkma stratejileri ve bu süreçlerin bireysel ve örgütsel sonuçları üzerine önemli veriler sağlamaktadır. Bu yönüyle çalışma, sağlık sektöründeki uygulamaların yanı sıra yönetim ve organizasyon disiplindeki teorik tartışmalara da ışık tutmayı amaçlamaktadır. Araştırmada, Aydın ilindeki farklı sağlık kuruluşlarında görev yapan hemşirelerden elde edilen veriler, duygusal emeğin bağlama özgü yönlerini anlamaya yönelik önemli bir zemin sunmaktadır. Literatürde, genellikle tek bir kurum ya da bölgeye odaklanan çalışmaların aksine, bu araştırma; farklı sağlık kuruluşlarında görev yapan hemşirelerden elde edilen verilerle daha kapsamlı bir bakış açısı sunarak duygusal emeğin, mesleki uygulama, çalışma ortamı ve sektörel koşullarla şekillenen özelliklerini anlamada değerli bir katkı sağlamaktadır (Öz ve Baykal, 2018; Tunç, Gitmez ve Krespi Boothby, 2014). Bu amaçla, hemşirelerin duygusal emek süreçlerini daha derinlemesine anlamak ve katılımcıların deneyimlerini, hislerini ve düşüncelerini serbestçe ifade edebilmelerini sağlamak için odak grup görüşmesi yöntemi tercih edilmiştir.

Araştırmanın bulguları, hemşirelerin duygusal emek kavramına ilişkin algılarını ve bu kavramın iş yaşamlarındaki rolünün çeşitli boyutlarını kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktadır. Katılımcıların yanıtları, duygusal emeğin hemşirelerin iş tatmini, motivasyonu, mesleki ilişkileri ve genel yaşam kalitesi üzerindeki etkilerini ayrıntılı olarak açıklamaktadır.

Katılımcılar, duygusal emek kavramını geniş bir perspektiften değerlendirmişlerdir. Empati, güvenilirlik, sorumluluk ve iyimserlik gibi kavramlar, duygusal emeğin hemşirelerin mesleki uygulamalarında önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Empati, hemşirelerin hastalarına duygusal destek sağlayarak onların iyileşme süreçlerine olumlu katkıda bulunmalarını sağlamaktadır. Güvenilirlik, hasta ve aileleriyle kurulan sağlam ilişkilerin temelini oluştururken, sorumluluk ve iyimserlik ise hemşirelerin mesleki tatminlerini artıran unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

Araştırma bulguları, hemşirelerin duygusal emek süreçlerinde farklı davranış stratejileri benimsediğini ortaya koymaktadır. Katılımcılar, bu süreçlerde empati kurarak hastaların duygusal ihtiyaçlarını karşılamayı, dürüst ve samimi yaklaşımlar sergileyerek güvene dayalı ilişkiler kurmayı ve profesyonel sınırları koruyarak daha az duygusal yatırım gerektiren davranışlar geliştirmeyi ifade etmişlerdir. Bu stratejiler, literatürde duygusal emek davranışlarının “derinlemesine davranış,” “gerçek davranış” ve “yüzeysel davranış” boyutlarıyla uyumlu bir yapı sergilemektedir. Bununla birlikte, bu sınıflandırmanın araştırma sorularına dayalı olarak oluşturulduğu ve katılımcı yanıtlarının bu bağlamda değerlendirildiği vurgulanmalıdır. Doğan ve Sığır (2017), yüzeysel rol yapma davranışının mesleki deneyim ve yaş gibi değişkenlerden etkilendiğini ortaya koymuştur. Araştırma sonuçlarına göre, genç ve deneyimsiz hemşirelerin yüzeysel rol yapma davranışını daha sık sergilediği belirlenmiştir. Bu nedenle, araştırmanın bulguları, literatürdeki

bu teorik çerçeveyi destekler niteliktedir. (Ludin ve Asri, 2022; Jordan, Soutar ve Kiffin-Petersen, 2007; Xu ve Fan, 2023).

Bulgular, duygusal emeğin hemşirelerin mesleki yaşamlarına çeşitli açılardan olumlu katkılar sağladığını ortaya koymaktadır. İş tatmini ve motivasyon, duygusal emeğin hemşirelerin işlerine olan bağlılıklarını ve genel performanslarını artırdığını göstermektedir. Güvene dayalı ilişkiler, hastaların tedavi süreçlerine olumlu etkiler yaparken, iş birliği ve ekip çalışması iş yerindeki verimliliği artırmaktadır. Tedaviye uyum ve iyileşme, duygusal emeğin hastaların iyileşme süreçlerini hızlandırdığını göstermektedir. Aile memnuniyeti ve mesleki yetkinlik, hemşirelerin duygusal emek sayesinde hasta yakınlarıyla daha iyi iletişim kurmalarını ve mesleki başarılarını artırmalarını sağlamaktadır.

Katılımcılar, duygusal emeğin iş ve özel yaşamlarına çeşitli olumsuz etkilerinin de olduğunu belirtmişlerdir. Stres, tükenmişlik, mesleki tatminsizlik, psikolojik yıpranma ve fiziksel yorgunluk, duygusal emeğin hemşirelerin yaşam kalitesini olumsuz etkileyen unsurlar olarak öne çıkmaktadır. İş yerinde çatışma ve konsantrasyon kaybı, duygusal emek gerektiren durumların iş yerindeki huzuru ve verimliliği azalttığını göstermektedir. Bulgular, sağlık kuruluşlarının hemşirelerin duygusal emek yüklerini azaltacak stratejiler geliştirmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Katılımcılar, duygusal emekle ilgili zorlukların üstesinden gelmek için çeşitli kişisel ve kurumsal destek mekanizmalarına başvurduklarını belirtmişlerdir. Kişisel gelişim ve eğitim programları, psikolojik destek ve danışmanlık, sosyal destek, fiziksel aktivite, dinlenme ve rahatlama teknikleri ile mesleki rehberlik, hemşirelerin duygusal dayanıklılığını artırmada önemli rol oynamaktadır. Sağlık kuruluşlarının bu tür destekleri sağlamak için stratejiler geliştirmesi, hemşirelerin iş tatminini ve genel yaşam kalitesini artırmada büyük önem taşımaktadır.

Araştırmanın bulguları, literatürdeki diğer çalışmalarla büyük ölçüde uyumluluk göstermektedir. Örneğin, duygusal emeğin iş tatmini ve motivasyonu artırdığına dair bulgular, Brotheridge ve Grandey (2002) ile Mann ve Cowburn (2005)'ün çalışmalarında da ortaya konulmuştur. Benzer şekilde, Güneş Aydemir (2018) çağrı merkezi çalışanları üzerinde yaptığı çalışmada, duygusal emeğin boyutlarından doğal davranışın pozitif iyi olma hali ve iş memnuniyetini artırdığını, yüzeysel ve derinden rol yapmanın ise negatif iyi olma halini etkilediğini tespit etmiştir. Kahyaoğlu (2023) ise duygusal emeğin benlik saygısı ve iş tatmini üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Ceylan'ın (2021) sağlık sektöründe gerçekleştirdiği araştırma bulguları, duygusal emeğin sağlık çalışanlarının iş performanslarını ve tükenmişlik düzeylerini önemli ölçüde etkilediğini ortaya koymuştur. Eren ve Yılmaz'ın (2020) araştırmasında, çalışanların duygusal emek davranışları ile işten ayrılma niyeti ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkiler incelenmiş, duygusal emeğin samimiyet ve derinlik boyutlarının işten ayrılma niyeti ile tükenmişlik üzerinde olumsuz yönde anlamlı bir etkisinin bulunduğu belirlenmiştir.

Motivasyon ve duygusal emek arasındaki ilişkinin yönü farklı araştırmalarda değişkenlik göstermektedir. Kaya ve Yolcu (2023), motivasyonun duygusal emeğin doğal duyguların ifade edilmesi boyutu üzerinde anlamlı ve pozitif, yüzeysel rol yapma boyutu üzerinde ise anlamlı ve negatif bir etkisi olduğunu belirlemiştir. Delgado, Garner ve Langhals (2016) ise hemşirelik öğrencileri arasında duygusal düzenleme, motivasyon ve psikolojik iyilik hali arasındaki ilişkiye odaklanmış ve bu durumun iş tatmini ve bağlılık üzerindeki olumlu etkisini vurgulamıştır.

Yardım etme isteğiyle motive olan bireylerin derinlemesine rol yapma eğiliminde olduğu, yüzeysel rol yapmanın ise bu tür bir motivasyonla negatif ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Yılmaz Kılıçkaya, 2023). Benzer şekilde, kamu hizmeti çalışanlarında içsel motivasyonun derinlemesine rol yapmayı artırdığı, yüzeysel rol yapmayı ise azalttığı görülmüştür (Hsieh, Yang, Fu, 2012). Hemşirelik alanında içsel motivasyonun, derinlemesine rol yapmayı artırarak hastaların bakım algısını olumlu etkilediği belirlenmiştir (Saikia, George, Unnikrishnan, 2024). Polis memurlarında yüzeysel rol yapmanın motivasyonu azalttığı, derinlemesine rol yapmanın ise motivasyonu artırdığı ortaya konmuştur (Kim ve Kim, 2023). Öğretmenlerde ise derinlemesi-

ne rol yapmanın olumlu duygular ve sınıf iklimiyle ilişkili olduğu, yüzeysel rol yapmanın ise tükenmişlik ve motivasyon kaybına yol açtığı belirlenmiştir (Ma Zhang, Dong ve Yu, 2023).

Bu araştırmalar, motivasyon ve duygusal emeğin karşılıklı olarak birbirini etkilediğini ve bu ilişkinin mesleki bağlama göre değiştiğini göstermektedir. Aynı zamanda, duygusal emeğin mesleki tatmin ve iş performansı üzerindeki olumlu etkilerini desteklemektedir.

Öte yandan, duygusal emeğin olumsuz sonuçlarına dair bulgular da mevcuttur. Yetim ve Erigüç (2019) tarafından yapılan çalışmada, duygusal emeğin tükenmişlik, işten ayrılma niyeti ve çalışan davranışları ile ilişkilendirildiği gösterilmiştir. Mumcu ve Eser (2017) ise duygusal emeğin tükenmişlik, algılanan stres, iş stresi ve iş-aile çatışması gibi değişkenler üzerinde etkili olduğunu tespit etmişlerdir. Kaplan ve Acar (2023), doktorların yüzeysel rol yapmasının tükenmişliği artırdığını ve meslekte geçirilen süreyle birlikte duyarsızlaşmanın arttığını bulmuşlardır. Back, Hyun ve Jeung (2020) ise duygusal emeğin hemşirelerde işten ayrılma niyetiyle ilişkili olduğunu ve tükenmişliğin bu ilişkiye aracılık ettiğini ortaya koymuştur. Demircan ve Turunç (2017)'un çalışmalarında, iş-aile ve aile-iş çatışması ile duygusal emek arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Edinilen bulgular, duygusal emeğin bazı durumlarda çalışanların psikolojik durumlarını ve iş performanslarını olumsuz etkileyebileceğini göstermektedir.

Bu çalışma ve ilgili literatür, duygusal emeğin iş tatmini ve motivasyonu artırabileceğini, ancak aynı zamanda tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti gibi olumsuz sonuçlara yol açabileceğini ortaya koymaktadır. Motivasyon ve duygusal emek arasındaki ilişki çift yönlüdür; duygusal emek motivasyonu etkileyebileceği gibi, motivasyon da duygusal emek davranışlarını şekillendirebilir. Bu nedenle, duygusal emeğin dengeli bir şekilde yönetimi ve çalışanların desteklenmesi örgütler için kritik bir öneme sahiptir.

Araştırma bulguları, sağlık kuruluşlarının hemşirelerin duygusal emek süreçlerini desteklemeye yönelik stratejiler geliştirmesinin önemini ortaya koymaktadır. Özellikle, hemşirelerin empati ve güvenilirlik gibi değerleri ön planda tutarak duygusal emek harcamalarını teşvik eden eğitim programları ve politikalar oluşturulmalıdır. Ayrıca, duygusal emeğin olumsuz etkilerini azaltmak için psikolojik destek ve danışmanlık hizmetleri sunulmalı; fiziksel aktivite ve rahatlama teknikleri gibi stres azaltma yöntemleri teşvik edilmelidir. Sağlık kuruluşlarının hemşirelerin duygusal emek süreçlerini anlamak ve desteklemek için düzenli olarak geri bildirim ve değerlendirme mekanizmaları oluşturması da önerilmektedir. Bu tür destekler, hemşirelerin iş tatminini artırırken hastalara sunulan bakım hizmetlerinin kalitesini de yükseltecektir.

Araştırmanın kısıtları arasında, katılımcı sayısının sınırlı olması ve çalışmanın yalnızca Aydın ilindeki hemşirelerle yapılmış olması yer almaktadır. Bu durum, bulguların genellenebilirliğini kısıtlamaktadır. Ayrıca, katılımcıların yanıtları kendi öznel deneyimlerine dayandığından, sonuçlar bireysel farklılıklara bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Gelecek araştırmalarda, daha geniş ve çeşitli katılımcı gruplarıyla çalışarak bulguların genellenebilirliğinin artırılması önerilmektedir.

Sonuç olarak, bu araştırma, duygusal emeğin hemşirelik mesleğinde çok boyutlu ve karmaşık bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Empati, güvenilirlik, sorumluluk, iyimserlik, analitik düşünme ve esneklik gibi kavramlar, hemşirelerin duygusal emek süreçlerinde öne çıkan önemli unsurlar olarak dikkat çekmektedir. Araştırma bulguları, hemşirelerin duygusal emek süreçlerini destekleyecek politikalar, psikolojik destek mekanizmaları ve eğitim programları geliştirilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu tür destekler, yalnızca hemşirelerin iş tatminini artırmakla kalmayıp, aynı zamanda hastalara sunulan bakım hizmetlerinin kalitesini de yükseltebilecek potansiyele sahiptir. Dolayısıyla, hemşirelerin duygusal emek süreçlerini anlamak ve bu süreçlere yönelik etkili müdahaleler geliştirmek, sağlık hizmetlerinin genel kalitesini artırmada kritik bir öneme sahiptir.

Bu çalışma her ne kadar sağlık kuruluşlarında görev yapan hemşirelerle gerçekleştirilmiş olsa da elde edilen sonuçlar, farklı sektörlerdeki organizasyonların kendi bünyelerine uyarlayabilecekleri önemli kazanımlar sunmaktadır. Örneğin, çalışanların duygusal emek süreçlerini destekleyen eğitim programları, psikolojik danışmanlık hizmetleri ve stres yönetimine yönelik uygulamalar hem çalışan memnuniyetini

hem de organizasyonel verimliliği artırabilir. Ayrıca, empati, güvenilirlik ve sorumluluk gibi değerlerin teşvik edilmesi, çalışanlar arasında daha güçlü bir iş birliği kültürü oluşturabilir. Bu bağlamda, araştırma bulguları yalnızca sağlık sektörüyle sınırlı kalmayıp, genel olarak çalışan memnuniyeti, motivasyonu ve iş performansını artırmaya yönelik stratejiler geliştirmek isteyen tüm organizasyonlar için yol gösterici bir rehber niteliğindedir. Bu tür yaklaşımlar, bireysel çalışan memnuniyetini artırırken kurumsal başarıyı da sürdürülebilir kılacaktır.

Kaynakça

- Alsakarneh, A., Sakarneh, B., Bataineh, M. T., Fraihat, B. A. M., Nawasra, M., & Al-Smadi, A. W. (2023). The link between emotional labor and employee performance in the services sector. *Corporate Governance and Organizational Behavior Review*, 7(1), 101–110. <https://doi.org/10.22495/cgobrv7i1p10>
- Altuntaş, S. ve Altun, Ö. Ş. (2015). The relationship between emotional labor behaviors and burnout levels of nurses. *Journal of Nursing Management*, 2(1), 37-42. <https://doi.org/10.5222/SHYD.2015.037>
- Ashforth, B. E. ve Humphrey, R. H. (1993). Emotional labor in service roles: The influence of identity. *Academy of Management Review*, 18(1), 88-115. <https://doi.org/10.2307/258824>
- Aslan, Y. (2023). Örgütlerde duygusal emek. In M. Seyhan (Ed.), *Yönetim, organizasyon ve strateji üzerine araştırmalar* (ss. 49–69). İstanbul, Türkiye: Özgür Yayın Dağıtım Ltd. Şti. <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub66.c153>
- Back, C. Y., Hyun, D. S., Jeung, D. Y., & Chang, S. J. (2020). Mediating effects of burnout in the association between emotional labor and turnover intention in Korean clinical nurses. *Safety and Health at Work*, 11(1), 88–96. <https://doi.org/10.1016/j.shaw.2020.01.002>
- Barrows, C. W. (2000). An exploratory study of food and beverage training in private clubs. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 12(3), 190–197. <http://dx.doi.org/10.1108/09596110010320751>
- Brotheridge, C. M., & Grandey, A. A. (2002). Emotional labor and burnout: Comparing two perspectives of “people work.” *Journal of Vocational Behavior*, 60(1), 17–39. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1006/jvbe.2001.1815>
- Brotheridge, C. M., & Lee, R. T. (2002). Testing a conservation of resources model of the dynamics of emotional labor. *Journal of Occupational Health Psychology*, 7(1), 57–67. <https://doi.org/10.1037/1076-8998.7.1.57>
- Ceylan, A. K. (2021). Doktor ve hemşirelerin duygusal emek özelliklerinin incelenmesi. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 44–59. <https://doi.org/10.47525/ulasbid.831371>
- Delgado, A., Garner, D., & Langhals, N. (2016). *Relationship among motivation, emotion regulation, and psychological well-being of sophomore and senior level nursing students (Honors Research Project No. 229)*. University of Akron. https://ideaexchange.uakron.edu/honors_research_projects/298
- Demircan, P. ve Turunç, Ö. (2017). İş-aile çatışması-duygusal emek ilişkisinde lider desteğinin rolü: Eğitim üzerine bir araştırma. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 41–76. <https://doi.org/10.17336/igusbd.305539>
- Dığın, F. ve Kızılıçık Özkan, Z. (2020). Hemşirelik öğrencilerinin duygusal emek davranışlarının belirlenmesi. *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi*, 3(3), 264–271. <https://doi.org/10.38108/ouhcd.739433>
- Diefendorff, J. M., Croyle, M. H. ve Gosserand, R. H. (2005). The dimensionality and antecedents of emotional labor strategies. *Journal of Vocational Behavior*, 66(2), 339-357. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2004.02.001>
- Doğan, A. ve Sığrı, Ü. (2017). Duygusal emek: Hemşireler üzerine bir çalışma. *İş ve İnsan Dergisi*, 4(2), 113-126. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2004.02.001>
- Doğan, N. and Taşçı, S. (2019). Emotional labor concept in nursing care. *Türkiye Klinikleri Journal of Nursing Sciences*, 11(4), 417-426. <https://doi.org/10.5336/nurses.2019-64790>
- Eren, M. Ş., & Yılmaz, E. (2020). Duygusal emek davranışlarının iş sonuçlarına etkisi: Biçimlendirici değişken olarak algılanan örgütsel desteğin rolü. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(14), 219–237.
- Gabriel, A. S., Daniels, M. A., Diefendorff, J. M., & Greguras, G. J. (2015). Emotional labor actors: A latent profile analysis of emotional labor strategies. *Journal of Applied Psychology*, 100(3), 863. <https://doi.org/10.1037/apl0000033>
- Grandey, A. A. (2000). Emotion regulation in the workplace: A new way to conceptualize emotional labor. *Journal of Occupational Health Psychology*, 5(1), 95–110. <https://doi.org/10.1037/1076-8998.5.1.95>

- Gulsen, M. ve Ozmen, D. (2020). The relationship between emotional labour and job satisfaction in nursing. *International Nursing Review*, 67(1), 145–154. <https://doi.org/10.1111/inr.12559>
- Güneş Aydemir, Z. (2018). Duygusal emeğin iyi olma hali ve iş memnuniyeti üzerine etkisi: Çağrı merkezi çalışanları üzerinde bir uygulama (Yüksek lisans tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye. <https://hdl.handle.net/20.500.11782/1799>
- Güzel, Ş., Dömbekci, H. A., Topuz, V. C. ve Yeşildal, M. (2024). Relationship between distress tolerance, emotional labor and job satisfaction in private hospital workers. *JMMR (Jurnal Medicoeticolegal Dan Manajemen Rumah Sakit)*, 13(1), 59–66. <https://doi.org/10.18196/jmmr.v13i1.131>
- Hidayathulla, ve Nirmala, M. (2023). Impact of emotional labor on job satisfaction: A study among nurses in Kerala. *International Journal of Advanced Research in Science, Communication and Technology (IJARSCT)*, 3(2), 230-235. <https://doi.org/10.48175/IJARSCT-13034>
- Hochschild, A. R. (1983). *The managed heart: Commercialization of human feeling*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Hsieh, C., Yang, K. ve Fu, K. (2012). Motivational bases and emotional labor: Assessing the impact of public service motivation. *Public Administration Review*, 72, 241–251. <http://dx.doi.org/10.2307/41433299>
- Humphrey, R., Ashforth, B. ve Diefendorff, J. (2015). The bright side of emotional labor. *Journal of Organizational Behavior*, 36, 749–769. <https://doi.org/10.1002/JOB.2019>
- Hülshager, U. ve Schewe, A. (2011). On the costs and benefits of emotional labor: A meta-analysis of three decades of research. *Journal of Occupational Health Psychology*, 16(3), 361–389. <https://doi.org/10.1037/a0022876>
- Jordan, M. C., Soutar, G. ve Kiffin-Petersen, S. (2007). Emotional labour strategies: A subgroup analysis. *Emotional Labour Strategies: A Subgroup Analysis*, 1–13.
- Kahyaoğlu, M. (2023). Çalışanların sergiledikleri duygusal emek düzeyinin, benlik saygısı ve iş tatminine etkisinde, iş becerikliğin düzenleyici rolü (Doktora tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye.
- Kammeyer-Mueller, J. D., Rubenstein, A. L., Long, D. M., Odio, M. A., Buckman, B. R., Zhang, Y., & Halvorsen-Ganepola, M. D. K. (2013). A Meta-Analytic Structural Model of Dispositional Affectivity and Emotional Labor. *Personnel Psychology*, 66(1), 47-90. <https://doi.org/10.1111/peps.12009>
- Kanbay, T. ve Taşer, A. (2023). Examination of emotional labor levels of health sector employees in terms of demographic variables. *Anadolu University Journal of Faculty Economics*, 5(1), 15–29. <https://doi.org/10.54737/aujfe.1262689>
- Kaplan, N. ve Acar, O. K. (2023). Duygusal emek ve tükenmişlik: Hekimler üzerine nitel bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 15(3), 1647–1664. <https://doi.org/10.20491/isarder.2023.1671>
- Karatepe, O. M. (2011). Do job resources moderate the effect of emotional dissonance on burnout? A study in the city of Ankara, Turkey. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 23(1), 44-65. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1108/09596111111101661>
- Kaya, B. ve Yolcu, İ. U. (2023). Motivasyon ve duygusal emek ilişkisinin belirlenmesi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 8(20), 141-152. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1221798>
- Kim, J.K. ve Kim, N.M. (2023). The Effects of Police Officers' Emotional Labor Public Service Motivation: Focused on the Moderating Effect of Social Support. *Korean Association of Criminal Psychology*. <http://dx.doi.org/10.25277/KCPR.2023.19.2.21>
- Kleinman, S., & Copp, M. A. (1993). *Emotions and fieldwork*. Newbury Park, CA: Sage.
- Koçak, O. ve Gürsoy, G. M. (2018). Duygusal emek ve tükenmişlik ilişkisi. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 7(17), 161-181. <https://doi.org/10.31199/hakisderg.327622>
- Krueger, R. A. (1994). *Focus groups: A practical guide for applied research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Kürü, S. A. (2021). Duygusal emek davranışı ve tükenmişlik arasındaki ilişki: Örgütsel özdeşleşmenin aracılık etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 150–175. <https://isarder.org/index.php/isarder/article/view/1305>
- Ludin, S. ve Asri, N. (2022). The association between emotional labour and emotional exhaustion among undergraduate nursing students during clinical posting. *International Journal of Care Scholars*, 5(2). <https://doi.org/10.31436/ijcs.v5i2.247>
- Ma, P., Zhang, L., Dong, H. Ve Yu, J. (2023). The relationships between teachers' emotional labor and display rules, trait emotions, exhaustion, and classroom emotional climate. *Frontiers in Psychology*, 14, 957856. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.957856>

- Mahoney, K. T., Buboltz, W. C., Buckner, J. ve Doverspike, D. (2011). Emotional labor in American professors. *Journal of Occupational Health Psychology*, 16(4), 406–423. <https://doi.org/10.1037/a0025099>
- Mann, S. ve Cowburn, J. (2005). Emotional labour and stress within mental health nursing. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 12(2), 154-162. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1111/j.1365-2850.2004.00807.x>.
- Maslach, C. ve Jackson, S. E. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of Organizational Behavior*, 2(2), 99-113. <https://doi.org/10.1002/job.4030020205>.
- Mikolajczak, M., Menil, C. ve Luminet, O. (2007). Explaining the protective effect of trait emotional intelligence regarding occupational stress: Exploration of emotional labor processes. *Journal of Research in Personality*, 41(5), 1107-1117. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2007.01.003>
- Morris, J. A. ve Feldman, D. C. (1996). The dimensions, antecedents, and consequences of emotional labor. *Academy of Management Review*, 21, 986–1010. <https://psycnet.apa.org/doi/10.2307/259161>
- Mumcu, A. Y. ve Eser, G. (2017). Duygusal emek öncel ve sonuçları: Lisansüstü tezleri üzerinde bir inceleme. 5. Örgütsel Davranış Kongresi, Antalya, Türkiye, 3–4 Ekim 2017.
- Naring, G., Briet, M. ve Brouwers, A. (2006). Beyond demand-control: Emotional labor and symptoms of burnout in teachers. *Work & Stress*, 20(4), 303–315. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1080/02678370601065182>
- Onwuegbuzie, A. J., Dickinson, W. B., Leech, N. L. ve Zoran, A. G. (2009). A qualitative framework for collecting and analyzing data in focus group research. *International Journal of Qualitative Methods*, 8(3), 1–21. <https://doi.org/10.1177/160940690900800301>
- Oral, L. ve Köse, S. (2011). Hekimlerin duygusal emek kullanımı ile iş doyumunu ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkiler üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 463–492.
- Öz, S. D. ve Baykal, Ü. (2018). Hemşirelerin duygusal emek davranışı ve etkileyen faktörler. *Florence Nightingale Journal of Nursing*, 26(1), 1–10. DOI: 10.26650/FNJJN.387142
- Özen, M. Y. ve Yüceler, A. (2019). Sağlık çalışanlarında duygusal emek, tükenmişlik ve iş tatmini ilişkisinin incelenmesi: Konya ilinde bir uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (41), 194–209.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Randolph, K. L. ve Dahling, J. J. (2013). Interactive effects of proactive personality and display rules on emotional labor in organizations. *Journal of Applied Social Psychology*, 43(12), 2350-2359. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1111/jasp.12184>
- Saikia, M., George, L. S. ve Unnikrishnan, B. (2024). Nurses' Emotional Labor and Intrinsic Motivation: Findings from a Cross-sectional Study. *Journal of Datta Meghe Institute of Medical Sciences University*, 19(3), 533-539. https://doi.org/10.4103/jdmimsu.jdmimsu_75_24
- Tunç, P., Gitmez, A. ve Krespi Boothby, M. R. (2014). Yoğun bakım ve yataklı servis hemşirelerinde duygusal emek stratejilerinin empatik eğilim açısından incelenmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 15(1), 45-54. doi: 10.5455/apd.45762
- Xu, Y. W. ve Fan, L. (2023). Emotional labor and job satisfaction among nurses: The mediating effect of nurse–patient relationship. *Frontiers in Psychology*, 14, 1094358. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1094358>
- Yetim, B. ve Erigüç, G. (2019). Sağlık çalışanlarında duygusal emek ile ilgili yapılan çalışmalara yönelik bir inceleme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 225-240. <https://doi.org/10.18037/ausbd.566791>
- Yılmaz Kılıçkaya, F. (2023). Emotional labor and prosocial motivation in Turkey: A deep dive into the depths of human behavior. *Prizren Social Science Journal*, 7(3), 11–22. <https://doi.org/10.32936/pssj.v7i3.455>.
- Yoon, S. L. ve Kim, J. (2013). Job-related stress, emotional labor, and depressive symptoms among Korean nurses. *Journal of Nursing Scholarship*, 45(2), 169–176. <https://doi.org/10.1111/jnu.12018>
- Zapf, D., Vogt, C., Seifert, C., Mertini, H. ve Isic, A. (1999). Emotion work as a source of stress: The concept and development of an instrument. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 8, 371–400. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1080/135943299398230>
- Zhang, Y., Ghaziri, M. E., Siddique, S., Gore, R., Kurowski, A., Nobrega, S. ve Punnett, L. (2021). Emotional labor and depressive symptoms among healthcare workers: The role of sleep. *Workplace Health & Safety*, 69(8), 383–393. <https://doi.org/10.1177/21650799211014768>

Extended Abstract

Purpose: This study aims to deeply examine how nurses—whose profession inherently involves significant emotional labor—perceive the concept of emotional labor and its role in their professional lives. By exploring nurses' emotional labor experiences, the research seeks to contribute to a better understanding of this concept within the healthcare sector. The study also intends to provide insights for developing strategies that can alleviate nurses' emotional burdens, enhance their job satisfaction, and improve the quality of patient care. By illuminating both the positive and negative aspects of emotional labor, the research addresses a critical gap in the literature regarding how emotional labor impacts nurses in their daily practices.

Design and Methodology: A qualitative research design was employed, utilizing the focus group interview method to facilitate an in-depth exploration of nurses' experiences, feelings, and thoughts regarding emotional labor. The sample consisted of eight female nurses aged between 28 and 50, working in various healthcare institutions in Aydın, Turkey. Participants were selected through purposive sampling to ensure they could provide rich, relevant information aligned with the research objectives.

Data were collected via a three-hour focus group interview conducted on the Zoom platform, which was chosen for its convenience and ability to accommodate participants from different locations. An interview guide with six open-ended, semi-structured questions was developed to explore different dimensions of emotional labor, including definitions, dimensions engaged in (deep acting, surface acting, genuine expression), positive and negative impacts, coping strategies, and support mechanisms.

The interview was recorded with participants' consent, transcribed verbatim, and analyzed using content analysis. Codes and categories were systematically developed to identify recurring themes and patterns. Explanations were provided for each code, and frequency counts were determined to quantify the prevalence of specific experiences and perceptions. This methodological approach allowed for a comprehensive understanding of the emotional labor experiences of nurses within their professional contexts.

Findings: The findings reveal that emotional labor holds a central role in nurses' professional practices. Participants associated emotional labor with concepts such as empathy, reliability, responsibility, and optimism. They reported engaging in all dimensions of emotional labor—deep acting, surface acting, and genuine expression—with a preference for deep acting and genuine behaviors.

Positive outcomes identified include increased job satisfaction and motivation, strengthened trust-based relationships with patients, improved teamwork, enhanced patient adherence to treatment and recovery processes, higher family satisfaction, and a sense of professional competence. Nurses felt that their emotional labor contributed to better patient care and personal fulfillment in their roles.

Conversely, significant challenges were also reported. Nurses experienced stress, burnout, professional dissatisfaction, psychological strain, and physical fatigue due to the demands of emotional labor. These challenges adversely affected their personal lives, leading to decreased quality time with family, disrupted social activities, and diminished overall well-being. Workplace conflicts and concentration loss were additional issues that impacted their professional performance.

To cope with these challenges, participants utilized various personal and institutional resources, such as engaging in personal development and training programs to enhance emotional regulation skills, seeking psychological support and counseling, relying on social support networks, participating in physical activities and hobbies, practicing rest and relaxation techniques, and seeking professional guidance and mentorship.

Research Limitations: While providing valuable insights, the study has certain limitations. The sample size was limited to eight nurses from a single province (Aydın, Turkey), which may affect the generalizability of the findings to other regions or broader populations. Additionally, the reliance on self-reported data in a focus group setting may introduce biases such as social desirability or group conformity, potentially influencing the authenticity of responses. The homogeneity of the sample—all participants were female—also limits the exploration of gender-related differences in emotional labor experiences. Future research should consider larger, more diverse samples across different geographical locations and include male nurses to enhance the applicability and depth of understanding of emotional labor in nursing.

Implications (Theoretical, Practical, and Social):

Theoretical Implications: This study enriches the theoretical discourse on emotional labor by providing nuanced qualitative insights into how nurses perceive and experience emotional labor in their professional roles. It highlights the complex interplay between different dimensions of emotional labor and their impact on job satisfaction, motivation, and professional relationships, thereby contributing to a more comprehensive understanding of the concept within the nursing context.

Practical Implications: Healthcare institutions should develop and implement strategies to support nurses in managing the demands of emotional labor. Initiatives may include:

Training Programs: Offering education on emotional intelligence and regulation skills.

Psychological Support: Providing access to counseling services to address stress and burnout.

Supportive Work Environment: Fostering a culture that recognizes and values emotional labor, promoting teamwork and open communication.

Wellness Programs: Encouraging activities that promote physical health and stress reduction, such as exercise and relaxation techniques.

These measures can enhance nurses' well-being, improve job satisfaction, and lead to higher quality patient care.

Social Implications: Recognizing and addressing the emotional demands on nurses has broader social benefits. It can lead to improved patient outcomes through better care, contribute to workforce sustainability by reducing turnover, and raise public awareness about the critical role of nurses' emotional labor, potentially influencing healthcare policies and resource allocation.

Originality/Value: This research offers a significant contribution by providing an in-depth qualitative exploration of nurses' perceptions and experiences of emotional labor within the Turkish healthcare context, an area that has been underrepresented in existing literature. By capturing the multifaceted nature of emotional labor, the study highlights both its beneficial aspects—such as enhanced patient care and professional fulfillment—and its detrimental effects, including stress and burnout. The findings provide actionable insights for healthcare organizations to develop support mechanisms that can improve nurses' well-being and patient care quality. This study advances the understanding of emotional labor in nursing by integrating individual experiences with organizational considerations, thereby enriching the global discourse on healthcare workforce management.

Motivators Affecting Pokemon Go Players' In-Game Purchase Intentions Using Microtransactions¹

Burak ÇETİNER² Aylin ÇALIŞKAN³

Submitted by: 22.09.2024 Accepted by: 19.02.2025 Article Type: Research Article

Abstract

In the last decade, gaming industry started seeing a rapid transformation from one-time charge and subscription based revenue models to freemium games with microtransactions. However, overwhelming the player base with microtransactions can lead to player frustration and resistance against the transactions, other players, and developers. Understanding the motivations behind gamers' purchases of virtual goods is crucial for game developers to tailor their offerings and increase sales, thus ensuring business sustainability. This exploratory study aims to understand the motivators influencing Pokemon GO players' in-game purchase intentions using microtransactions. Semi-structured interviews were conducted with 28 Pokemon GO players attending the Pokemon GO Community Day event in Izmir, Türkiye. The gathered data was analyzed using deductive content analysis. The results revealed that while many motivations are similar to other games, Pokemon GO's unique gameplay style introduced new motivations such as game/design purpose misalignment, physical access, scarcity, enjoyment expectancy, and spatial proximity/distant access. Additionally, the components of consumption value theory were found significant role player in in-game purchase decisions. Fear of Missing Out (FOMO) was also identified as a significant factor, with many players making purchases to avoid missing out on experiences, events, or exclusive Pokemon. This research is the first to explore the motivations of an augmented reality game's player base regarding microtransactions, offering new insights into player behavior and purchase intentions.

Keywords: Microtransactions, Gaming industry, In-game purchase motivations, Pokemon GO, Consumption Value Theory

JEL Classification Codes: M31, C73, M10

¹ This study is derived from Burak Çetiner's master's thesis entitled "Determining the factors affecting pokemon go players' in-game purchase intentions using microtransactions", conducted at Yaşar University under the supervision of Assoc. Prof. Aylin Çalışkan.

² Yaşar University, Faculty of Business, Dept. of Logistic Management, burak.cetiner@yasar.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3035-7783

³ Yaşar University, Faculty of Business, Dept. of Business Adm., aylin.caliskan@yasar.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2658-2761

Pokemon Go Oyuncularının Mikroişlemleri Kullanarak Oyun İçi Satın Alma Niyetlerini Etkileyen Motivasyonları^{4 5}

Burak ÇETİNER⁶ Aylin ÇALIŞKAN⁷

Başyuru Tarihi: 22.09.2024

Kabul Tarihi: 19.02.2025

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Son on yılda, oyun endüstrisi tek seferlik ücret ve abonelik tabanlı gelir modellerinden mikroişlemlere sahip freemium oyunlara doğru bir dönüşüme uğramıştır. Ancak, oyun tabanını mikroişlemlerle boğmak, oyuncuların hayal kırıklığına uğramasına, işlemlere, diğer oyunculara ve hatta oyun geliştiricilerine karşı direnç göstermesine sebep olabileceğine sahiptir. Oyuncuların sanal ürün satın almalarının ardındaki motivasyonları anlamak, oyun geliştiricilerinin tekliflerini kişiselleştirmeleri ve satışları artırarak iş sürdürülebilirliğini sağlamaları için çok önemlidir. Bu keşifsel çalışma, mikroişlemleri kullanarak Pokemon GO oyuncularının oyun içi satın alma niyetlerini etkileyen motivasyonları anlamayı amaçlamaktadır. Amaca yönelik olarak İzmir, Türkiye’de Pokemon GO Topluluk Günü etkinliğine katılan 28 Pokemon GO oyuncusu ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Toplanan veriler, tüm dengeli içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Sonuçlar, birçok motivasyonun diğer oyunlarla benzer olmasına rağmen, Pokemon GO’nun benzersiz oyun tarzının oyun/tasarım amacı uyumsuzluğu, fiziksel erişim, kıtlık, keyif beklentisi ve mekansal yakınlık/uzak erişim gibi yeni motivasyonlar ortaya çıkardığını ortaya koymuştur. Ek olarak, tüketim değeri teorisinin bileşenlerinin oyun içi satın alma kararlarında önemli bir rol oynadığı bulunmuştur. Kaçırma Korkusu (FOMO) da önemli bir faktör olarak tanımlanmış ve birçok oyuncunun deneyimleri, etkinlikleri veya özel Pokemon’ları kaçırmamak için satın almalar yaptığı ortaya konmuştur. Bu araştırma, artırılmış gerçeklik oyununun oyuncu tabanının mikroişlemlerle ilgili motivasyonlarını inceleyen ilk araştırma olup, oyuncu davranışı ve satın alma niyetleri hakkında yeni içgörüler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mikroişlemler, Oyun endüstrisi, Oyun içi satın alma motivasyonları, Pokemon GO, Tüketim Değer Teorisi

JEL Kodu: M31, C73, M10

4 Bu çalışma için Yaşar Üniversitesi Etik Komisyonu’ndan 09/12/2022 tarih ve 7 karar numarası ile etik kurul kararı alınmıştır.

5 Bu çalışma, Burak Çetiner’in Doç. Dr. Aylin Çalışkan danışmanlığında Yaşar Üniversitesinde yürütülen “Pokemon go oyuncularının mikroişlem kullanarak oyun içi satın alma niyetlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi” adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

6 Yaşar Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Lojistik Yönetimi Bölümü, burak.cetiner@yasar.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3035-7783

7 Yaşar Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, aylin.caliskan@yasar.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2658-2761

Introduction

Since their initial emergence in early 1950s, rapidly advancing technology enabled continuous evolution of video games as well as gaming platforms. Glorious days of arcades and simplistic 8-bit handheld consoles are over as more complex gaming platforms such as PCs, PlayStation, Xbox, etc. replaced them. Traditional gaming platforms set the foundation for immersive gaming experiences, offering high-quality graphics, complex gameplay mechanics, and expansive storylines. These platforms allowed for the development of rich, interactive worlds that engaged players for extended periods, contributing to the growth of a dedicated gaming community. However, their limited accessibility due to high costs and technical requirements left a gap that mobile gaming later filled, making gaming more inclusive and widespread. However, mobile games rise to popularity starting in early 2010s is what truly changed today's gaming industry (Caetano, 2017). Mobile devices such as smart phones and tablets are the most accessible devices for gaming compared to the other alternatives as a large portion of world population owns at least one. As a result of this accessibility, in the last decade, majority of the video games were developed for these mobile devices while the revenue generated by them amounts to 50% of total revenue generated by gaming industry (Clement, 2022a). However, the main reason behind gaming industry's transformations is not the mobile games but rather the "freemium" business model implemented by mobile game developers. Freemium term was initially introduced by scholars (Gainsbury et al., 2016) to explain the business model in which a company does not charge the users for a product or service they released but instead uses microtransactions to generate revenue. The introduction of the freemium model marked a transformative shift in the gaming industry, fundamentally changing how revenue is generated. Unlike traditional models, where games were purchased upfront or through subscriptions, the freemium model allows players to access the game for free, while offering in-game purchases as a revenue stream. This approach not only democratized access to games but also created a continuous revenue flow, making it more lucrative than the one-time payment models of the past. The success of this business model eventually ended up affecting gaming industry, sparking a debate on the future of video gaming.

As these freemium mobile games generate more revenue in comparison to traditional subscription or one-time charge based games, it is crucial to understand what motivates players to spend real money in a game in which they do not need to make any purchases at all to play. Pokemon GO is one of these high revenues generating mobile games peaking at \$915 mil revenue in 2020 with over 500 mil downloads and 71 mil monthly active users (Iqbal, 2022). However, Pokemon GO introduces a unique gameplay which utilizes augmented reality to enable their players go on adventures in real world locations and catch Pokemon.

Microtransactions are widely addressed in the literature in the form of legal, ethical, and psychological issues surrounding them (McCaffrey, 2019; King et al., 2019; Derrington et al., 2021), and player's perspective on microtransactions (Caetano, 2017; Diaczok and Troiner, 2019; Adjil et al., 2019; King et al., 2020; Farrell, 2021) there are rarely any studies focusing on player motivations for making in-game purchases in free-to-play games or making the connection between marketing theories and gamers' purchase motivations. Therefore, this study aims to contribute to the literature on microtransactions by partially filling the gap regarding player motivations for making in-game purchases. Firstly, in order to partially fill the gap regarding player motivations, a detailed literature review was conducted on the topic of microtransactions with the purpose of identifying player motivations for making in-game purchases. Secondly, the motivations existing in literature were then categorized based on their context to make it easier to understand them and later make comparisons Pokemon GO players' in-game purchase motivations. This comparison is expected to help in understanding if Pokemon GO's unique gameplay style actually brings with its different purchase motivations which is not normally valid for players playing more traditional games and reveal whether different game genres and gameplay styles affect the player motivations. This comparison will provide a deeper understanding of how gameplay styles influence consumer behavior, which can inform future game development and marketing strategies. In the light of Consumption Value Theory, the study will attempt to

explain the reasons driving Pokemon GO players to make in-game purchases but also offers practical insights for game developers and marketers looking to tailor in-game purchase strategies effectively. By bridging the gap between existing literature and new findings specific to Pokémon GO, this research contributes meaningfully to both academic discourse and industry practices, guiding future developments in the rapidly evolving landscape of mobile gaming.

Literature Review

Microtransactions

Evolution of video games over the years and their digitalization made the implementation of microtransactions possible. The term microtransactions is often used to define low cost purchases that are usually made in-game through in game stores and other mediums. While these virtual goods can offer some functional properties, they are often times purely cosmetic. Microtransactions can be found under three distinct categories in the literature (Neely, 2021; Zendle and Cairns, 2020); microtransactions involving random outcome loot boxes, cosmetic items, and “Pay-to-Win” items which provide competitive advantage after purchasing. Games that implement microtransactions use loss aversion techniques most of the time to motivate players to make in-game purchases (Duverge, 2016). In today’s gaming industry, almost all free-to-play games and some of the one-time charge such as FIFA, which generates around a billion dollars every year through microtransactions (Barkman and Mattsson, 2019), or subscription based games such as World of Warcraft include microtransactions. However, mobile games collectively generate the highest amount gaming revenue across all gaming platforms with \$92.2 billion in 2022, almost doubling their closest competitors, the gaming consoles, which only generated \$51.8 in 2022 (Clement, 2022b).

Legal, Ethical, and Psychological Issues Regarding Microtransactions

Introduction of microtransactions into gaming industry and video games started a debate as gamers started voicing their concerns regarding game developers’ choices on gaming forums and other similar platforms (McCaffrey, 2019). These concerns were mostly focused on the fact that the developers’ were charging them additionally in a game which they have already paid a certain amount money to obtain. Scholars later joined the discussion by emphasizing the legal, ethical, and psychological issues that microtransactions could create. Random outcome loot boxes are the primary drivers of concern for many as they are often associated with problem gambling (Zendle and Cairns, 2018; Castillo, 2019; Latvala, 2019; Kleinmann and Das, 2020) as well as gaming disorder (Jarrad, 2021; King et al., 2020). There are also studies (Tomić, 2018; Derrington et al., 2021; Neely, 2021) stating that microtransactions can act a first step into gambling disorder in the minor that were exposed to them. Several researchers (Deblaquiere et al., 2018; McCaffrey, 2019; Drummond et al. 2019; King et al., 2019; Derrington et al., 2021) believe that, instead of waiting for a governmental intervention, companies should behave responsibly and implement some measures into their games to prevent from overspending on these microtransactions. There are some cases where the companies failed to implement such measures by themselves and governments had to intervene to protect players from predatory microtransactions in such as Belgium and Netherlands ruling out loot boxes as a form of gambling and banning them permanently or Japan and China forcing game developers to disclose the winning odds of loot boxes.

Gamers’ Perspective on Microtransactions

Gamers, as the side that is being primarily affected by microtransactions, also have their opinions on the matter. Caetano’s (2017) suggests pay-to-win microtransactions are correlated with impulse buying while King et al. (2020) states that social influences such as seeing others making in-game purchases affect how

much a player spends on microtransactions. While Adji et al. (2019) believes that hardcore players are more like to make in-game purchases, Şimsek (2019) claims the exact opposite by stating that microtransactions remove a part of the positive frustration caused by in-game challenges and replace it with at-game frustration, thus, driving the hardcore players away from the game. According to Farrell (2021), players believe that in-game purchases elevate their gaming experience. Compared to other games, players play freemium games are more like to spend money on microtransactions. On the other hand, according to Diaczok and Tronier (2019) and Tomić (2018), gamers, most of the time, tend to view microtransactions in a negative manner. Qvick's (2020) findings indicate that players are evidently resistant towards any kind of microtransactions. Jarrad (2021) argues that, since PC gamers play a wider variety of games and spend more time in games, they are exposed to a greater number of microtransactions compared to mobile gamers, leaving them more susceptible to microtransactions. Petrovskaya et al. (2022) states that in comparison to other games, mobile games include a greater number and types of microtransactions leading to issues related to transparency and fairness in the playerbases as well as degraded player experience. Barkman and Mattsson's (2019) findings suggest that, with the main source of dislike stemming from pay-to-win mechanics, 80% of gamers find the idea of microtransactions in games repulsive. Evers et al. (2015) adds to this claim by stating that players engaging in microtransactions will be judged negatively by other players, especially if pay-to-win purchases made. According to Palmeira (2021) gamers view cosmetic item purchases in a more positive light, while they can still make functional item purchases due to FOMO and falling behind other player even though they still display a great dislike towards these kinds of items.

Prior Research on Players' in-game Purchase Motivations

Purchase motivation is often defined by scholars as the reasons that drive people purchase goods and services. These motivations are often divided into various categories in the literature based on their context and the categories can be listed as functional, social, emotional, economical, psychological, and other motivations. Hamari and Keronen's (2017) study serves as an overview of the literature on gamer motivations for making in-game purchases, thus, the categorization in this study borrows some terminologies and categories from that study. Gamers' in-game purchase motivations from different research areas such as marketing, psychology, game design, digital art, ethics, and law are summarized below in Table 1.

Table 1

Studies on Gamers' In-game Purchase Motivations

Author(s) [A1] [A1]	Gamers' In-game Purchase Motivations
Gong et al. (2024)	Aesthetic design, customization, sociability, immersion, advancement motivation.
Ma and He (2024)	Coolness factor, joy, gaming experience, immersion, willingness to purchase .
Naureem and Faiz (2024)	Aesthetic design, gaming satisfaction, enjoyment, happiness, hedonic pleasure, obtaining essential components, gaining benefits and utility, efficiency, social approval, the need to compete with friends, desire to gain status among peers.
Hussain et al. (2024)	In-game shopping-related adventure-, gratification-, role-, idea-seeking motivations, perceived shopping value.
Böffel et al. (2022)	Self-estimated performance, perceived competence, identifying with the character contribute to the appeal, having fun.
Neely (2021)	Saving time, advancing in the game, accessing extra content, and obtaining cosmetics.

Farrell (2021)	The type of microtransaction, gambling, item functionality, seasonal passes.
Jarrad (2021)	Fear of missing out, impulsivity, gaming frequency, duration of gaming sessions, gaming disorder, and the platform used for gaming.
Derrington et al. (2021)	Gambling.
Palmeira (2021)	Not falling behind other players that buy functional items.
Ferguson (2020)	Approval from peers, gameplay duration, willingness to support other players using microtransactions, perception of pay-to-win microtransactions, effort and time invested in the game.
Kleinman and Das (2020)	A strong urge to play, difficulty in reducing gaming, frequent in-game purchases, gaming disorder, high enjoyment levels, taking advantage of special offers, advancing in the game, and impulsive decisions to continue playing.
Okereke (2020)	Competitive advantage, visual upgrade.
King et al. (2020)	Friend influence, across-platform access, value/money ratio, higher in-game level, high weekly play time, gaming disorder, gambling disorder, risk taking behavior.
Qvick (2020)	Demonstrating support for developers, performance, visual aesthetics and sounds, background narrative, origin, customization options, cultural references, branding, rarity, and impulsive purchasing.
Latvala (2019)	Seamless gameplay, social interaction, competitive play, pricing, indulging children, unlocking new content, gambling-driven loot box purchases, early access to features, supporting the game/developer, and financial benefits.
Khonych (2019)	Gambling habits, microtransaction types, social pressure.
Wong (2019)	Gambling and lootboxes, gaphacon, positive emotional effects from winning items but also lead to addiction.
Barkman and Mattsson (2019)	Perceived usefulness, ease of use, temporal dissociation, focused immersion, heightened enjoyment, control, curiosity, self-expression, receiving approval, escaping pressure, thrill of gambling, elevated experience, and regret.
Golynchev (2019)	Supporting the developers, cosmetics.
King et al. (2019)	Gambling disorder, gaming disorder, addiction.
Diaczok and Tronier (2019)	Approach to buying, social engagement, self-expression, social standing, alignment with the avatar, visual prestige, fair pricing, promotional deals, cost-effectiveness, backing the creator, anticipation of effort, rarity, collectability, luxury items, enjoyment levels, expected performance, progress, unobstructed access, unlocking features, social influence, intent to use the service, perceived network scale, user-friendliness, pampering children, and habitual behavior.
Adji et al. (2019)	Genre of the game, competitiveness, willingness to pay, longer gameplay times, microtransaction types

---

Tomić (2018)	Making purchases outside the game, using virtual currency, the desire to buy, cosmetic items, pay-to-win mechanics, loot boxes, discounts, and package details.
Zendle and Cairns (2018).	Gaming disorder, gambling disorder.
Caetano (2017)	Flow experience, price, perceived risk, competitive advantage.
Kim et al. (2017)	Impulsivity, reward sensitivity, competitiveness, and problem gambling severity, extend play, win back lost credits.
Hamari et al. (2017)	Avoiding junk mail, striving for excellence, maintaining engagement, offering rewards, dedicating time to a hobby, pampering children, customizing experiences, enjoying time with friends, safeguarding accomplishments, achieving goals, fair pricing, preventing redundancy, impressing friends, taking part in unique events, exclusive deals, accelerating progress, endorsing quality games, and accessing additional content.
Tomić (2017)	Game genre, game monetization method, microtransaction types.
Gainsbury et al. (2016).	Avoid waiting, giving gifts to friends, increasing the level of enjoyment, decorating or personalizing the game, getting ahead of other players, special offers, impulse decision to continue play.
Artz and Kitcheos (2016)	Ego depletion, extended self, dematerialization, re-embodiment, perceived value of items, competitive environment.
Liblik and van Berlo (2016)	Advancements of character/competitive advantage, time efficiency, item cost, item value, transaction security, advancing character to join a group, conforming to group appearance, competition-based social status, displaying achievements, self-expression, excitement from acquiring new items, access to new gameplay options, urgency from limited-time offers, rarity of items, and discounts.

Cleghorn and Griffiths (2015) identify *function* as a key motivator for in-game purchases, encompassing non-visual item attributes that impact game progression. This category relates directly to character or in-game advancement and indirectly to items affecting player performance. *Social motivations*, linked to the social aspects of purchased items, are significant as well (Hamari et al., 2017). These motivations influence player relationships, group belonging, and social perceptions. *Emotional motivations*, described by Guo and Barnes (2012), arise from the enjoyment of the virtual world and involve feelings before, during, or after purchase. Hamari et al. (2017) define *economic motivations* as those driven by financial considerations like pricing and discounts. Additionally, subconscious *psychological factors* also influence purchase decisions (Barkman and Mattsson, 2019). Motivations not fitting these categories are classified as other motivations.

Motivations for gamers' in-game purchases extracted from the literature are summarized and categorized in Table 2, based on the type of benefit they offer the players.

Table 2

Categorized Gamers' In-game Purchase Motivations

Functional	Social	Emotional
Avoiding Delays	Gaining Approval from Peers	Background Fiction
Preventing Redundancy	Avoiding Spams	Branding
Character Progression	Fostering Community Connections	Cultural References
Gaining Competitive Edge	Personal Expression	Curiosity
Continuing Gameplay	Influence of Friends	Decorating or Personalizing
Additional Content	Giving Gifts to Friends	Elevated Experience
Joining Special Events	Aligning with the Avatar	Excitement of Purchasing
Sense of Competence	Pampering Children	Flow Experience
Perceived Risk	Blending in with Group Norms	Fun
Perceived Utility	Perceived Risks	Perceived enjoyability
Expected Performance	Social Pressure	Positive Feeling from Getting a Rare Item from Lootbox
Safeguarding Achievements	Social Standing	Provenance
Achieving Goals	Playing with Peers	Regret
Time Efficiency	Uniqueness	
	Receiving Endorsement	
	Showcasing Achievements	
	Impressing Friends	
	Visual Prestige	
	Readiness to Assist Others Who Invest in Microtransactions	
Economic	Psychological	Other
Collectability	Addiction	Type of Game
Discounts	Dematerialization	Game Monetization Strategy
Effort Expectancy	Purchase Desire	Duration of Gameplay
Rarity	Ego Fatigue	Frequency of Gaming
Impulsive Purchases	Escape from Stress	Gaming Platform
Investing in Hobbies	Extended Self-Concept	Taking Time to Make Purchases
Time-Limited Deals	Fear of Missing Out	Type of Microtransactions
Financial Value	Deep Engagement	Access Across Multiple Platforms
Available Content	Gaming Addiction	Sense of Control
Perceived Risk	Gambling Addiction	Ease of Use Perception
Value Perception	Habitual Behavior	Perceived Network Scope
Price-to-Value Ratio	Discomfort with Spending	Intent to Use the Service
Fair Pricing	Perceived Risk	Transaction Security
Seasonal Passes	Re-embodiment	
Supporting Quality Games/ Developers	Sensitivity to Rewards	
Luxury Items	Risk-Taking Tendencies	
	Time Disconnection	
	Excitement of Gambling	
	Virtual Currency Use	
	Recovering Lost Credits	

Theoretical Background

Consumption Value Theory (CVT)

Consumption value theory has been studied widely as a primary determinant of consumers' purchasing decision (Sheth et al., 1991). Sheth et al. (1991) proposed CVT with the aim of capturing the elements stemming from value expectations that influence the eventual purchasing decision. The theory divides consumer choice into five consumption values: functional, emotional, social, epistemic and conditional values. Functional value refers to utilities obtained after the initial purchase. These utilities include price, reliability, durability, and other functional benefits. Social value is the perceived utility of an item or product in relation to social groups and environments. Emotional value refers to feelings and emotions provoked from the purchase decision itself or the item or service obtained. Conditional value refers to the value an item or service offers in the context of a specific event or circumstance. This conditional value can take the form of other values as well. Finally, epistemic value refers to an item's or service's capacity to arouse curiosity, provide a new experience/feeling, and satisfy hunger for knowledge. According to Teng (2018), consumer behavior is a result of a combination of various values and relative importance of each value different from circumstance to circumstance.

This study contextualizes the components of consumption value theory to help explaining Pokemon GO players' purchase decisions. Teng (2018) argues that not all components of CVT are applicable to mobile game as players can make purchases through in-game stores anytime and anywhere they want and this consequently undermines the importance of value components such as conditional value.

Fear of Missing Out (FOMO)

Consumer often have multiple reasons for the purchase decisions they make, such as elevated status, attitudes of the people surrounding them, familiarity with the brand, and other personal motivations. While the reasons might differ contextually, together, they imply that consumers expect some type benefits from the experiences, items, or services they acquire (Diaconu, 2015).

Thompson (2011) describes FOMO as an uneasy feeling that reveals itself after seeing your peers engaging in an activity you'd like to engage yourself or possess something that is better than what you have. Dykman (2012) states that FOMO is a kind of emotional anxiety that stems from a desire of staying connected to peers' activities in a continuous manner. Being absent from an experience or not being able to obtain an item extolled by others leads to the feeling of "missing out". While FOMO is generally an internal tendency of individuals (Przybylski et al., 2013), consumer-oriented FOMO, as a response to varying types of appeals such as personal vs. impersonal or commercial vs. noncommercial, may change temporarily (Hodkinson, 2016). Commercial FOMO can be triggered personally by a salesperson or employee or impersonally through web sites and advertisements, to nudge consumers to purchase while noncommercial FOMO is often triggered by family or close friends in-person or impersonally (Hodkinson, 2016).

FOMO manifests when consumers make a decision between uncertain, potential and current alternatives. Believing in the relevancy and favorability of an experience is a necessity for FOMO to occur. For example, a person that dislikes video games won't feel like they are missing out anything when they see a peer purchasing a newly released game. Normally, FOMO should trigger emotional responses which can affect purchasing decision (Przybylski et al., 2013).

In this study, FOMO is used to explain the purchasing behavior of Pokemon GO players where Consumption Value Theory falls short as FOMO theory suggests not all decisions are made solely because of the values of products or services and the anxiety caused by feeling of missing out plays a role in certain decisions. These decisions are often impulsive and can lead to regret over time (Palmeria, 2021).

Methodology

Method and Data Collection

This study applies content analysis method as a qualitative technique. It is a technique to be used “to provide knowledge and understanding of the phenomenon under study” (Downe-Wamboldt, 1992). Weber (1990) emphasizes the importance of content analysis in transforming vast amounts of disorganized data into a streamlined and manageable set of categories. Content analysis method includes two types: inductive and deductive. Inductive content analysis is a bottom-up approach that is used when there are no predetermined themes or categories. Instead, the categories and themes emerge from the data itself during the analysis process. This approach is especially useful when exploring new or relatively unknown phenomena (Elo & Kyngäs, 2008). Deductive content analysis is a top-down approach that is guided by existing theories, models, or frameworks. The researcher starts with predefined categories or codes based on prior knowledge or research and applies them to the data. With this purpose, this study uses deductive content analysis to organize the data obtained from interviews and categorize them to a later comparison with the existing literature. Elo and Kyngäs (2008) explain that deductive content analysis, as utilized in this study, primarily aims to retest a previously studied theory or hypothesis found in existing literature. In this study, deductive content analysis technique is preferred because there is an existing categorization towards motivations researched by Hamari and Keronen (2017).

Data collection was carried out using semi-structured interviews. The questions were adapted from previous studies on gamers’ motivations for in-game purchases. One study by Liblik and van Berlo (2016) involved interviews with 31 university students in Sweden who had bought virtual goods. Another study by Ferguson (2020) explored the effects of microtransactions on the Fallout gaming community through content analysis. Lastly, Jarrad’s (2021) research focused on understanding the cognitive processes behind in-game purchase decisions. This research was conducted following the approval of the relevant ethics committee. The study was carried out during the Pokémon GO Community Day event held on December 22, 2022, in Karşıyaka, İzmir. To protect institutional confidentiality, the ethics committee’s name is not disclosed. The research took place within the specified date and adhered to ethical guidelines throughout the process.

After the approval of the ethics committee, the research was conducted at the Pokemon GO Community Day event in December 22, 2022, held in Karşıyaka, İzmir.

Sample

Purposive sampling method was used to construct the sample of the study. This sampling method enables the researcher to use their own judgement to find participants best suited for the study’s objectives (Etikan and Bala, 2017). The sample was selected during the Pokemon GO Community Day event in December 2022, held in Karşıyaka, İzmir. This event was chosen for its potential to gather many Pokemon GO players in one place simultaneously and for its inclusion of paid elements, which likely attracted players who made in-game purchases. Eligibility required participants to be over 18 and to have made at least one in-game purchase since the game’s launch in June 2016. After excluding ineligible participants, 28 interviews were completed. The demographic details are presented in Table 3.

Table 3

Demographic Characteristics of the Sample

Demographics	n	%	Demographics	n	%
Gender			Education		
Male	22	78,5	Primary School	0	0
Female	6	21,4	Secondary School	0	0
Total	28	100	High School	3	10,7
Marital Status			Vocational School	4	14,2
Married	9	32,1	Undergraduate	13	46,4
Single	19	67,8	Graduate	8	28,5
Total	28	100	Total	28	100
Age			Income		
18-29	14	50	>4000 TL*	7	25
30-39	12	42,8	4001-7000 TL	7	25
40-49	0	0	7001-10000 TL	3	10,7
50-59	2	7,1	<10001 TL	11	39,2
<60	0	0	Total	28	100
Total	28	100			
Employment					
Employed	20	71,4			
Unemployed	8	28,5			
Total	28	100			

*1 TL (Turkish Lira) =18,70\$(at the time of data collection)

Gaming and Spending Behavior of the Sample

More than one-third of the players have been playing since the game's release. There is a noticeable drop in player numbers as the years go on, except for the 1-2 year interval, which saw 9 players, likely indicating new players during the Covid-19 period. Nearly 93% play daily, with the rest playing weekly. Most players spend 1-3 hours per day, with none exceeding 10 hours. The most common purchase frequency is "a couple of times a month," and the most frequent spending amount is over 100 TL, with 68% aware of the value of their purchases. Remote raid passes and premium raid passes are the most purchased items, while poffins, lure modules, Home transporter energy, and stickers were never bought by the respondents.

Analysis

The analysis process had three stages. First, a categorization matrix was established (Vimal and Subramani, 2017). The next step involved coding the data according to these predefined categories. Finally, researchers compared the findings with existing literature to retest the categories. This study identified 39 codes for in-game purchase motivations in Pokémon GO players, with 34 aligning with the literature and 5 being unique. The motivations were categorized as functional, social, emotional, economic, and psychological, with 2 additional codes listed under other motivations (Table 4). Intercoder reliability, calculated using Microsoft Excel, yielded a Cohen's Kappa of $k=0.8941$ (89.41%), indicating almost perfect agreement.

Table 4

Main Theme and Categories of the Research

Main Theme Categories	Number of Pokemon GO Players	Frequency (%)
Motivations	28	100
Functional Motivations	26	92,8
Social Motivations	21	75
Emotional Motivations	21	75
Economical Motivations	21	75
Psychological Motivations	6	21,4
Other Motivations	5	17,8

Findings

Table 5 outlines the six primary categories motivating Pokémon GO players to make in-game purchases, along with the number of codes for each category. The first category, “Functional Motivations” includes ten codes: avoid waiting, character advancement, competitive advantage, continue playing, participating in a special event, perceived usefulness, performance expectancy, reaching completion, saving time, and spatial proximity/distant access. Among the respondents, 26 out of 28 (92,8%) were influenced by functional motivations, which enhance gameplay. The second category, “Social Motivations” comprises five codes: giving gifts to friends, indulging children, playing with friends, rarity, and showing to friends. Purchases driven by social motivations were reported by 21 out of 28 (75%) respondents, highlighting the role of player relationships and social status.

Table 5

Drivers of Pokemon Go In-Game Purchase Motivations

Motivation Categories	Motivations	Sample Answers
Functional Motivations	Avoid Waiting	<i>"I'm purchasing raid passes to be able to catch Pokémon with higher combat power"</i>
	Character Advancement	
	Competitive Advantage	<i>"Lucky eggs help me level faster, therefore, I frequently purchase them"</i>
	Continue Playing	
	Participating in a Special Event	
	Perceived Usefulness	
	Performance Expectancy	
	Reaching Completion	
	Saving Time	
	Spatial Proximity/Distant Access	
Social Motivations	Giving Gifts to Friends	<i>"The items I purchase help me socialize with other players"</i>
	Indulging Children	
	Playing with Friends	
	Rarity	
	Showing off to Friends	
Emotional Motivations	Decoration/Personalization	<i>"When purchasing event tickets, while I usually feel excited with the anticipation of the event, this excitement might later turn into regret depending on how enjoyable the event was."</i>
	Elevated Experience	
	Enjoyment Expectancy	
	Excitement of Purchasing	
	Fun	
	Perceived Enjoyability	
	Regret	
Economical Motivations	Collectability	<i>"I purchase pokéballs and potions only if they are sold in discounted bundles."</i>
	Discount	
	Effort Expectancy	<i>"I ran out of space item and Pokémon storage while playing, so I made a sudden decision to purchase additional storage space just to continue playing the game"</i>
	Exclusivity	
	Impulse Purchasing	
	Investing in a Hobby	
	Offered Contents	
	Price/Value Ratio	
	Pricing	
	Scarcity	
	Supporting a Good Game/Game Developer	
Psychological Motivations	Fear of Missing Out	<i>"The only reason I purchase raid passes is catching rare Pokémon which appear only once or twice in a year."</i>
	Reward Sensitivity	
	Winning Back Lost Credits	
Other Motivations	Game Design/Purpose Misalignment	<i>"reason for playing Pokemon GO is catching shiny Pokemon with the purpose of transferring them to the main series games on Nintendo consoles"</i>
	Multi-Platform Access	
	Physical Activity	

MOTIVATIONS

The third category, “Emotional Motivations” encompasses seven codes: decoration/personalization, enhanced experience, enjoyment expectancy, thrill of buying, fun, perceived enjoyment, and regret. These factors impact players’ emotions before, during, or after making a purchase, with 21 out of 28 (75%) respondents influenced by them. The fourth category, “Economic Motivations,” includes eleven codes: collectability, discount, effort expectancy, exclusivity, impulse buying, hobby investment, offered contents, price/value ratio, pricing, scarcity, and supporting a good game/developer, affecting 21 (75%) respondents. “Psychological Motivations,” the fifth category, has three codes: fear of missing out, reward sensitivity, and winning back lost credits, motivating only 6 (21,4%) respondents. Finally, the ‘Other Motivations’ category covers game design/purpose misalignment, multi-platform access, and physical activity, influencing 5 (17,8%) respondents. Although these motivators do not fit neatly into other categories, they still drive in-game purchases.

Discussion and Implications

Microtransactions have long been a significant force in the gaming industry, permeating nearly every game and continuing to generate income from players even after they have paid the full price for the game. In this context, it is essential for all stakeholders to comprehend the factors motivating gamers to buy virtual goods. Game developers must grasp these motivations to better tailor their offerings, aiming to boost sales and maintain a robust revenue stream. However, balancing this with not overwhelming players is crucial to avoid causing frustration. As discussed in the literature review, gamers often develop resistance towards microtransactions, impacting their attitudes towards both the purchases and the developers behind them.

It’s also vital for policymakers to understand these factors to recognize and address predatory practices before they exploit gamers, particularly vulnerable groups like minors or individuals with gaming or gambling disorders. Gamers themselves can benefit from understanding the influences on their purchasing decisions, enabling them to make more informed choices and avoid falling into the traps set by game developers. However, gamers should also be aware that their purchases and how they use them can significantly impact other players’ perceptions of them.

This study addresses a central question and utilizes deductive content analysis to uncover the factors motivating players to make in-game purchases. The analysis compares these findings with existing literature to highlight similarities and differences. From the content analysis of interview responses, 39 distinct motivators were identified for Pokémon GO players’ in-game purchases. These identified codes were then compared with the literature, and similar codes were organized into six pre-defined categories under the overarching theme of motivations for in-game purchases. Nine drivers under “Functional Motivations” such as avoid waiting, character advancement perfectly match with the literature, however, spatial proximity/distant access motivator seems to be unique to Pokemon GO due to game mechanics. One player said *“when I am buying a remote raid pass, the gym’s distance to my locations plays an important role in my decision”* while another added *“the most important factor in my decision to purchase remote raid pass is being able to play from the comfort of my home”*. This code results from the capabilities offered by the remote raid pass, enabling Pokémon GO players to participate in raid battles from any location without physical movement. Additionally, other identified functionality codes also prioritize practical benefits.

Five drivers under the “Social Motivations” category such as playing with friends, all match with the current literature. Some of the answers that were given for this motivation to be revealed are; *“I purchased the event ticket to spend time with my son”* for indulging children, *“I also want to catch the shiny Pokemons appearing exclusive to this event”* for rarity (shiny is the cause of rarity here), *“the reason I purchase raid pass is playing with my friends”* for playing with friends, *“I collect shinies primarily because of collection reason and then to show off to my friends”* for showing off to friends, *“when I purchase community day and GO Fest tickets for myself, I also buy some for my friends so I don’t have to play alone”* for giving gifts to friends. Clearly, all these

motivations are driven by social factors. Given that Pokémon GO is a highly social game, it is not surprising that social motivators were more prevalent than anticipated.

Except for enjoyment expectancy, all other codes, such as decoration and personalization, within the “Emotional Motivations” category are well-documented in existing literature. For instance, to illustrate enjoyment expectancy, one participant shared, *“I buy community day tickets to spend quality time with my partner and savor the experience.”* Although similar to performance expectancy, enjoyment expectancy focuses on anticipating a particular emotional experience rather than a functional benefit. Essentially, the respondent anticipates that the community day will provide entertainment. The codes in this category all stem from underlying emotional drivers.

Under “Economical Motivations” category out of 11 codes, 10 (e.g. discount) already exists in the literature. The only one that was not previously listed is scarcity. Scarcity refers to the lack of availability or lack of ways to obtain a particular item in Pokemon GO’s case. One player said *“My reason for buying incubators is lack of options to get them”*. Another said *“The reason I bought PokeBalls was the lack of PokeStop to collect PokeBalls when the game was first launched in Turkey”*. Another example is; *“I purchase raid passes because these are the least distributed free items by Niantic”*. A recurring theme in these responses is the belief that there were no alternative ways to obtain their purchases, which drove them to complete the transactions. Aside from the motivation to support a good game or developer—which is primarily about showing appreciation and aiding their financial success—the remaining codes are primarily linked to financial reasons.

The fifth category, “Psychological Motivations” encompasses three specific codes: FOMO, reward sensitivity, and recovering lost credits. Examples illustrating these codes include: *“At the same time, I feel the need to work extra hard to regain the PokeCoins I spent and start playing more”* for winning back lost credits, *“I purchase event tickets to spend time with my boyfriend, have fun, and catch the Pokemon, which I might not be able to catch later, exclusive to those events”* for fear of missing out, and finally *“While the main reason I join raids is catching Pokemon with high CP, having the shiny variant of that Pokemon or not determines the amount of times I attempt that raid”* for reward sensitivity. These motivations are psychological and, whether consciously or unconsciously, influence players to make purchases. These codes are also documented in existing literature.

In the “Other Motivations” category, ‘multi-platform access’ is a code supported by existing literature, whereas ‘game/design purpose misalignment’ and ‘physical access’ were identified through this study. Regarding multi-platform access, one player mentioned, *“My reason for playing Pokemon GO is catching shiny Pokemon with the purpose of transferring them to the main series games on Nintendo consoles”*. The following two statements were the reasons for game design/purpose misalignment and physical activity codes to be revealed; 1) *“As the game is progressing and the number of Pokemon that can be caught increasing, the Pokemon storage provided at the beginning of the game is not enough and I do not want to transfer the Pokemon I caught with hard work, therefore, I purchase Pokemon storage”*, and 2) *“To walk more while playing I purchase incubators”*. All Pokemon games’ slogan is “Gotta Catch ‘em All”. A new player begins with 250 Pokémon slots, and without purchasing upgrades, this limit cannot be increased. Since there are roughly a thousand unique Pokémon available, it’s impossible to catch them all with just 250 slots. Thus, the game’s objective is to collect all available Pokémon, but the design of Pokémon GO makes this unachievable without additional payments. The second point is straightforward: players appear to seek physical activity and buy incubators as a motivation to get out and walk.

The results also show that, functional values such as unlocking new content, saving time, avoiding waiting, price related factors etc., emotional values such as excitement, having fun, enjoyment etc., social values such as showing off to friends, playing with friends etc., epistemic values such as experiencing new things, and conditional values such as participating in special events, seasonal events etc. are all present in the long list of motivations affect Pokemon GO players’ in-game purchase decisions using microtransactions. Therefore, we can argue that components of consumption value theory do indeed affect the purchasing decision of Pokemon GO players. In the case of FOMO, many players actually answered that they were

making purchases just with the intention of not missing out on an experience, event, or event exclusive Pokemon. Judging from these answers we can conclude that FOMO is also a contributor in the series of decisions on the way the purchase.

Future Research and Limitations

This study was conducted with the aim of exploring Pokemon GO players' in-game purchase intentions using microtransactions. The results revealed that while similar to other games in many aspects, Pokemon GO's unique game play style actually revealed a set of new motivations not found in other games. A future study can be conducted on other genres of games to determine whether the motivations of those games' players also yield differentiating results based on game genre. Future studies can also explore the role of gender on in-game purchase motivations to better understand if gender plays a significant role in the type of microtransaction that players engage in.

The main limitation of this study was the relatively small sample size in comparison to the millions playing the game. Therefore, the findings are only used to explain the purchasing behavior of the sample that participated in this study and the generalizability of the results to whole Pokemon GO players is limited. Conducting a quantitative study with a larger sample of Pokemon GO players on their in-game purchase motivations would likely produce more significant and generalizable findings. It could also uncover additional motivations not identified in this research.

References

- Adji, M. N., Chua, D., Kainama, N. and Feranita, F. (2019). Consumer preference on paid game microtransaction. *Journal of Research in Marketing*, 10(3), 832–842. <https://doi.org/10.17722/jorm.v10i3.779>
- Artz, B. and Kitcheos, A. (2016). *Microtransactions: A study of consumer behavior and virtual goods/services among students at Linköping University in Sweden*. [Unpublished manuscript]. Linköping University. Retrieved from <https://liu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A941477&dswid=4780>
- Barkman, S., and Mattsson, M. (2019). *Microtransactions and lotteries in video games* [Unpublished master's thesis]. Retrieved from <https://diva-portal.org>get>FULLTEXT01>
- Böffel, C., Würger, S., Müsseler, J., and Schlittmeier, S. J. (2021). Character customization with cosmetic microtransactions in games: Subjective experience and objective performance. *Frontiers in Psychology*, 12, Article 770139. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.770139>
- Caetano, R. G. F. (2017). *Main drivers for microtransactions as impulse purchases in e-commerce* (Master's thesis, Instituto Universitário de Lisboa). Retrieved from <https://repositorio.iscte-iul.pt/handle/10071/15309>
- Castillo, D. J. (2019). Unpacking the loot box: How gaming's latest monetization system flirts with traditional gambling methods. *Santa Clara Law Review*, 59, 165–208. Retrieved from <https://digitalcommons.law.scu.edu/lawreview/vol59/iss1/5>
- Cleghorn, J., and Griffiths, M. D. (2015). Why do gamers buy 'virtual assets'? An insight into the psychology behind purchase behavior. *Digital Education Review*, 27, 85–104. Retrieved from <http://greav.ub.edu/der/>
- Clement, J. (2022a, December 2). Video game market revenue worldwide in 2022, by segment. Statista. Retrieved from <https://www.statista.com/statistics/292751/mobile-gaming-revenue-worldwide-device>
- Clement, J. (2022b, August 30). Annual revenue generated by Pokemon GO worldwide from 2016 to 2022. Statista. Retrieved from <https://www.statista.com/statistics/882474/pokemon-go-all-time-player-spending-countries>
- Derrington, S., Star, S., and Kelly, S. J. (2021). The case for uniform loot box regulation: A new classification typology and reform agenda. *Journal of Gambling Issues*, 46. <https://doi.org/10.4309/jgi.2021.46.1>
- Diaconu, V. I. (2015). New trends in the motivation behind buying luxury textile products. *International Journal of Economic Practices & Theories*, 5(5), 455–461. Retrieved from <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:59045243>
- Diaczok, M. P., and Tronier, P. (2019). *An investigation of monetization strategies in AAA video games* [Unpublished master's thesis]. <https://www.tuw.edu/psychology/psychology-behind-microtransactions/> Retrieved from <https://research.cbs.dk/en/studentProjects/an-investigation-of-monetization-strategies-in-aaa-video-games>

- Downe-Wamboldt, B. (1992). Content analysis: Method, applications, and issues. *Health Care for Women International*, 13(3), 313–325. <https://doi.org/10.1080/07399339209516006>
- Duverge, G. (2016). Insert more coins: The psychology behind microtransactions. Retrieved from <https://www.tuw.edu/psychology/psychology-behind-microtransactions/>
- Dykman, A. (2012, March 21). The fear of missing out. *Forbes*. Retrieved from <http://www.forbes.com/sites/moneybuilder/2012/03/21/the-fear-of-missing-out/>
- Elo, S., and Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing*, 62(1), 107–115. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04569.x>
- Etikan, I., and Bala, K. (2017). Sampling and sampling methods. *Biometrics & Biostatistics International Journal*, 5(6), Article 00149. <https://doi.org/10.15406/bbij.2017.05.00149>
- Evers, E. R., Van de Ven, N., and Weeda, D. (2015). The hidden cost of microtransactions: Buying in-game advantages in online games decreases a player's status. *International Journal of Internet Science*, 10(1), 20–36. Retrieved from <https://research.tilburguniversity.edu/en/publications/the-hidden-cost-of-microtransactions-buying-in-game-advantages-in>
- Farrell, G. (2021). *Customer behaviour of microtransactions consumption amongst males 18-30 years of age* (Master's thesis, National College of Ireland). Retrieved from <https://norma.ncirl.ie/5463/>
- Ferguson, K. (2020). *An analysis of the impact of microtransactions on an online gaming community* [Unpublished doctoral dissertation]. Retrieved from <https://medium.com/@namandeepk26/genshin-impact-navigating-the-narrative-monetization-and-community-in-modern-gaming-024a3048928f>
- Gainsbury, S. M., King, D. L., Russell, A. M., and Delfabbro, P. (2016). Who pays to play freemium games? The profiles and motivations of players who make purchases within social casino games. *Journal of Behavioral Addictions*, 5(2), 221–230. <https://doi.org/10.1556/2006.5.2016.031>
- Golynchev, A. (2019). *Microtransactions as a way of monetization in the video game industry* [Master's thesis]. Retrieved from <https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2019091318467>
- Gong, M., Wagner, C., Wang, J., & Zhao, Y. C. (2024). Why do players spend money on mobile massively multiplayer online role-playing games? A Wixom and Todd framework. *Information & Management*, 61(8), 104049.
- Guo, Y. U. E., and Barnes, S. J. (2012). Explaining purchasing behavior within *World of Warcraft*. *Journal of Computer Information Systems*, 52(3), 18–30. <https://doi.org/10.1080/08874417.2012.11645555>
- Hamari, J., Alha, K., Järvelä, S., Kivikangas, J. M., Koivisto, J., and Paavilainen, J. (2017). Why do players buy in-game content? An empirical study on concrete purchase motivations. *Computers in Human Behavior*, 68, 538–546. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.11.045>
- Hamari, J., and Keronen, L. (2017). Why do people buy virtual goods? A meta-analysis. *Computers in Human Behavior*, 71, 59–69. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.01.042>
- Hodkinson, C. (2016). “Fear of missing out” (FOMO) marketing appeals: A conceptual model. *Journal of Marketing Communications*, 25(1), 1–24. <https://doi.org/10.1080/13527266.2016.1234504>
- Hussain, A., Ting, D. H., & Marder, B. (2024). Why premium in freemium: a hedonic shopping motivation model in virtual game retailing. *Information Technology & People*.
- Iqbal, M. (2022, June 30). *Pokemon GO revenue and usage statistics (2022)*. Business of Apps. <https://www.businessofapps.com/data/pokemon-go-statistics/>
- Jarrad, A. R. (2021). *Gaming disorder and microtransactions: Understanding the cognitive processes behind in-game purchases* [Doctoral dissertation]. Retrieved from <https://hdl.handle.net/2440/133209>
- JWT Worldwide. (2011). *FOMO: JWT explores fear of missing out phenomenon*. Retrieved June 18, 2023, from www.jwt.com/fomojwtexploresfearofmissingoutphenomenon/
- Khonych, A. (2019). *Ethical and legal dimensions of microtransactions in videogames* [Master's thesis]. Retrieved from <https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2019111120952>
- Kim, H. S., Hollingshead, S., and Wohl, M. J. (2017). Who spends money to play for free? Identifying who makes microtransactions on social casino games (and why). *Journal of Gambling Studies*, 33(2), 525–538. DOI: 10.1007/s10899-016-9626-6
- King, D. L., Delfabbro, P. H., Gainsbury, S. M., Dreier, M., Greer, N., and Billieux, J. (2019). Unfair play? Video games as exploitative monetized services: An examination of game patents from a consumer protection perspective. *Computers in Human Behavior*, 101, 131–143. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2019.07.017>

- King, D. L., Russell, A. M., Delfabbro, P. H., and Polisen, D. (2020). Fortnite microtransaction spending was associated with peers' purchasing behaviors but not gaming disorder symptoms. *Addictive Behaviors*, 106, Article 106311. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2020.106311>
- Kleinman, R. A., and Das, S. (2020). Excessive spending in a "free-to-play" smartphone game. *The American Journal on Addictions*, 29(6), 528–530. <https://doi.org/10.1111/ajad.13049>
- Latvala, T. (2019). *Elements of gambling in video game microtransactions: Loot boxes* [Master's thesis]. Retrieved from <https://www.semanticscholar.org/paper/Elements-of-gambling-in-video-game-%3A-loot-boxes-Latvala/261b0bfea355c3c423b-11544d1f41f97d78440a4>
- Liblik, K. C., and van Berlo, K. (2016). *The business of microtransactions: What is the players' motivation for purchasing virtual items?* [Unpublished thesis]. Retrieved from <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:937793/fulltext01.pdf>
- Ma, Y., & He, W. (2024). "Coolness" and "joy" in games: factors influencing mobile game players' willingness to make in-game purchases. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*.
- McCaffrey, M. (2019). The macro problem of microtransactions: The self-regulatory challenges of video game loot boxes. *Business Horizons*, 62(4), 483–495. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2019.03.001>
- Naureen, S., & Faiz, S. Aesthetic Design and In-Game Purchases, with Considerations of Hedonic, Utilitarian, and Social Motivations. *Utilitarian, and Social Motivations*.
- Neely, E. L. (2021). Come for the game, stay for the cash grab: The ethics of loot boxes, microtransactions, and freemium games. *Games and Culture*, 16(2), 228–247. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/329403049_Come_for_the_game_stay_for_the_cash_grab_the_ethics_of_loot_boxes_microtransactions_and_freemium_games
- Okereke, W. (2020). Gamble-boxes and micro-theft-actions: Why loot boxes and microtransactions should be banned from video games. *T. Marshall Law Review*, 45, 57–78. Retrieved from https://heinonline.org/HOL/Page?collection=journals&handle=hein.journals/thurlr45&id=68&men_tab=srchresults
- Palmeira, M. (2021). The interplay of microtransaction type and amount of playing in video game evaluations. *Computers in Human Behavior*, 115, Article 106609. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106609>
- Petrovskaya, E., Deterding, S., and Zendle, D. I. (2022, April). Prevalence and salience of problematic microtransactions in top-grossing mobile and PC games: A content analysis of user reviews. In *CHI Conference on Human Factors in Computing Systems* (pp. 1–12).
- Przybylski, A. K., Murayama, K., DeHaan, C. R., and Gladwell, V. (2013). Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out. *Computers in Human Behavior*, 29(4), 1841–1848. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.02.014>
- Qvick, P. (2020). *Resistance against microtransactions in PC games* [Master's thesis]. Retrieved from <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/72886>
- Sheth, J. N., Newman, B. I., and Gross, B. L. (1991). Why we buy what we buy: A theory of consumption values. *Journal of Business Research*, 22(2), 159–170. [https://doi.org/10.1016/0148-2963\(91\)90050-8](https://doi.org/10.1016/0148-2963(91)90050-8)
- Teng, C.-I. (2018). Look to the future: Enhancing online gamer loyalty from the perspective of the theory of consumption values. *Decision Support Systems*, 114, 49–60. <https://doi.org/10.1016/j.dss.2018.08.007>
- Tomić, N. (2017). Effects of microtransactions on the video game industry. *Megatrend Review*, 14(3), 239–257. DOI:10.5937/MegRev1703239T
- Tomić, N. Z. (2018). Economic model of microtransactions in video games. *Journal of Economic Science Research*, 1(1), 1–10. <https://doi.org/10.30564/jesr.v1i1.439>
- Vimal, J., and Subramani, R. (2017). Understanding qualitative content analysis in the light of literary studies. *Language in India*, 17(3), 478–488. Retrieved from <http://www.languageinindia.com/march2017/vimalqualitativeanalysisfinal.pdf>
- Weber, R. P. (1990). *Basic content analysis*. Newbury Park: Sage.
- Wong, A. W. T. (2019). Analysis of global regulatory schemes on chance-based microtransactions. *Asper Review of International Business and Trade Law*, 19, 111–134. Retrieved from <https://journals.library.ualberta.ca/asperreview/index.php/asperreview/article/view/222>
- Zendle, D., and Cairns, P. (2018). Video game loot boxes are linked to problem gambling: Results of a large-scale survey. *PLoS One*, 13(11), Article e0206767. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0206767>

Geniştirilmiş Özet

Amaç: Oyun endüstrisindeki dönüşümün temel nedeni mobil oyunlar değil, mobil oyun geliştiricileri tarafından uygulanan “freemium” iş modeli olmuştur. Freemium terimi, ilk olarak Gainsbury ve arkadaşları (2016) tarafından, bir şirketin kullanıcılardan sunduğu ürün veya hizmet için ücret talep etmek yerine, gelir elde etmek amacıyla mikroişlemleri kullandığı iş modelini tanımlamak için ortaya atılmıştır. Freemium modelinin tanıtılması, oyun endüstrisinde köklü bir değişim yaratmış ve gelir elde etme yöntemlerini temelden değiştirmiştir. Geleneksel modellerde oyunlar peşin ödeme veya abonelik ile satın alınırken, freemium modeli oyunculara oyuna ücretsiz erişim imkânı sunarken, gelir kaynağı olarak oyun içi satın alımlara yönelmektedir. Ücretsiz oynanabilen oyunlarda oyuncuların oyun içi satın alım yapma motivasyonlarına odaklanan veya pazarlama teorileri ile oyuncuların satın alma motivasyonları arasındaki bağlantıyı kuran nadiren çalışma vardır. Bu nedenle, bu çalışma, oyuncuların mikroişlemler yoluyla oyun içi satın alım motivasyonlarını anlamayı hedefleyerek, oyuncuların oyun içi satın alım yapma motivasyonlarına ilişkin boşluğu kısmen doldurarak mikroişlemler literatürüne katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Tasarım ve Yöntem: Bu çalışma, uygulamalı bir araştırma olup, keşifsel tasarım benimsenmiştir. Araştırmanın amacı, Pokemon GO oyuncularının oyun içi satın alma motivasyonlarını anlamaktır. Veri toplama aracı olarak yarı-yapılandırılmış görüşmeler kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, katılımcılarla yüz yüze yapılan ve belirli bir dizi sorunun önceden hazırlanmış olduğu bir görüşme tekniğidir. Bu yöntemde, araştırmacı belirli temel sorular sormakta, ancak katılımcının cevaplarına göre esneklik sağlanarak detaylı bilgi elde edilmektedir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, hem veri toplama sürecine rehberlik ederken hem de katılımcının deneyimlerini derinlemesine inceleme fırsatı tanımaktadır. Görüşmeler, belirlenen Pokémon GO oyuncuları ile Aralık 2022’de İzmir/Karşıyaka’da düzenlenen Pokémon GO Community Day etkinliğinde yapılmıştır. Etkinlik, birçok Pokémon GO oyuncusunun aynı anda aynı mekânda bulunmasını sağladığı için, oyun içi satın alımlar yapmış oyunculara erişim kolaylığı sağlamıştır. Görüşme soruları, daha önce oyuncuların oyun içi satın alma motivasyonları üzerine yapılmış çalışmaların (Liblik & van Berlo, 2016; Ferguson, 2020; Jarrad, 2021) uyarlanmasıyla oluşturulmuştur. Görüşme formunun ve sürecinin etik kurul onayı alınmıştır. Görüşmeciler, belirli soruları sormakla birlikte, katılımcıların eklemeler yapmalarına veya belirli konular üzerinde daha ayrıntılı konuşmalarına izin verilmiştir. Görüşmeler sırasında alınan notlar ve kaydedilen yanıtlar daha sonra tümdengelim içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Tümdengelim içerik analizi, mevcut teoriler, modeller veya önceden belirlenmiş kategorilere dayalı olarak verilerin analiz edildiği sistematik bir yöntemdir. Veriler, literatürde yer alan ve oyun içi satın alma motivasyonları üzerine yapılmış çalışmalara (örneğin Hamari & Keronen, 2017) göre oluşturulan önceden tanımlanmış kategorilere dayalı olarak organize edilmiştir. Görüşmelerden elde edilen yanıtlar, belirlenen kategoriler doğrultusunda kodlanmıştır. Bu aşamada işlevsel, sosyal, duygusal, ekonomik, psikolojik gibi motivasyon temaları kullanılmıştır. Sonuç olarak, katılımcıların satın alma davranışları ve motivasyonları incelenerek, bulgular mevcut literatürle karşılaştırılmış ve yeni oyun mekanikleri ile ilgili motivasyonlar belirlenmiştir.

Bulgular: Verilerin analizi sonucunda, Pokemon GO oyuncularının oyun içi satın alma motivasyonları altı temel kategoriye ayrılmıştır: işlevsel, sosyal, duygusal, ekonomik, psikolojik ve diğer motivasyonlar. Toplam altı kategori altında 39 motivasyon belirlenmiştir. İşlevsel motivasyonlar arasında zaman kazanma, bekleme azaltma, karakter geliştirme, rekabet avantajı ve etkinliklere katılım gibi unsurlar yer almakta olup, 28 katılımcının 26’sı bu motivasyonlardan etkilenmiştir. Sosyal motivasyonlar ise arkadaşlarla oynama, hediye verme, gösteriş yapma ve nadir içeriklere sahip olma gibi sosyal ilişkilere dayalı faktörleri içerir ve 21 katılımcı tarafından bildirilmiştir. Duygusal motivasyonlar, kişiselleştirme, eğlenme ve satın alma heyecanı gibi duygusal deneyimleri kapsar ve yine 21 katılımcıyı etkilemiştir. Ekonomik motivasyonlar arasında indirimler, koleksiyon yapma ve fiyat/değer oranı gibi faktörler öne çıkmış, 11 alt koddan 10’u mevcut literatürde doğrulanmıştır. Psikolojik motivasyonlar arasında en dikkat çeken, birçok oyuncunun yalnızca etkinlikleri veya nadir Pokemonları kaçırmamak için alışveriş yapmasını ifade eden “kaçırma korkusu” (FOMO) olmuştur. Son olarak, diğer motivasyonlar arasında fiziksel aktiviteyi teşvik eden kuluçka makinesi satın alımı

ve oyunun tasarımı ile amaç uyumsuzlukları yer almaktadır. Bu bulgular, oyuncuların kararlarını etkileyen tüketim değeri teorisinin bileşenleri olan işlevsel, duygusal, sosyal ve epistemik değerlerin belirgin bir şekilde varlığını ortaya koymuştur. Mekansal yakınlık/uzak erişim, eğlence beklentisi, az bulunurluk (nadirlik), oyun/tasarım amacı uyumsuzluğu ve fiziksel erişim motivasyonlarının oyun mekanikleri nedeniyle Pokemon GO'ya özgü olduğu ortaya çıkmıştır. Oyun içi satın alma kararlarının, hem oyun mekaniği hem de sosyal ve psikolojik faktörlerle nasıl şekillendiğini anlamak, geliştiricilere daha etkili stratejiler sunmak açısından önemli çıkarımlar sunmaktadır.

Sınırlılıklar: Bu çalışmanın en önemli sınırlaması, oyunu oynayan milyonlarca kullanıcıya kıyasla nispeten küçük bir örneklem büyüklüğüne sahip olmasıdır. Araştırmaya yalnızca 28 katılımcı dahil edilmiş olup, bulgular yalnızca bu örneklemin satın alma davranışlarını açıklamak amacıyla kullanılmıştır. Bu durum, elde edilen sonuçların tüm Pokémon GO oyuncularına genelleştirilebilirliğini sınırlandırmaktadır. Çalışmanın bulgularının daha geniş bir oyuncu kitlesi için geçerli olup olmadığını test etmek amacıyla, daha büyük ve çeşitli bir örneklemle gerçekleştirilecek nicel bir araştırma, oyuna dair satın alma motivasyonlarını daha kapsamlı şekilde ortaya koyabilir. Böyle bir yaklaşım, farklı oyuncu gruplarının motivasyonlarının karşılaştırılmasına olanak tanırken, aynı zamanda pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi için daha anlamlı ve genelleştirilebilir sonuçlar sunabilir. Bu nedenle, ileride yapılacak çalışmaların daha geniş bir veri setiyle yürütülmesi, oyun içi satın alma motivasyonlarına ilişkin daha güçlü teorik çıkarımlar sağlaması açısından faydalı olacaktır.

Öneriler (Teorik, Uygulama ve Sosyal): Bu çalışma, mikroişlem literatürüne özellikle oyun içi satın alma motivasyonlarını açıklayan teorik katkılarda bulunmaktadır. Özellikle, tüketim değeri teorisi kapsamında işlevsel, sosyal ve duygusal motivasyonların nasıl etkileşimde bulunduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, oyun tasarımıyla ilişkilendirilen motivasyonlar gibi, oyun mekaniklerine özgü bulgular teorik zenginlik sağlamaktadır. Bu da oyun içi satın alma davranışlarının daha derinlemesine anlaşılmasına katkıda bulunur. Kaçırma korkusu ve sosyal statü gibi faktörlerin oyuncular arasında nasıl yaygın olduğunu gösteren bulgular, sosyal etkileşimlerin oyun dünyasındaki rolünü vurgulamaktadır. Bu tür sosyal etkileşimler, oyuncuların birbirleriyle rekabet veya iş birliği yaparken satın alma kararlarını etkileyebilir. Ayrıca, oyun tasarımı ve sosyal dinamikler arasındaki ilişkiye dikkat çekerek, oyuncu topluluklarındaki sosyal yapıların daha fazla araştırılmasını teşvik eder. Çalışma oyun geliştiricileri için, oyuncu memnuniyetini artırmak adına kişiselleştirilmiş ve işlevsel öğelere daha fazla odaklanmalarını önermektedir. Özellikle oyun içi satın alma süreçlerinde şeffaflık ve adil fiyatlandırma stratejileri geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, FOMO (kaçıramama korkusu) etkisine dayalı pazarlama stratejileri kullanırken dikkatli olunmalı, çünkü bu durum oyuncular da aşırı baskı yaratabilmektedir. Geliştiriciler, oyun tasarımıyla uyumlu ve özgün motivasyonlar sunarak, oyuncu deneyimini optimize edebilir.

Özgün değer: Bu çalışmanın özgün değeri, Pokémon GO gibi artırılmış gerçeklik oyunlarında oyuncuların mikroişlem kullanımlarını motive eden unsurları derinlemesine analiz ederek literatüre yeni bir bakış açısı kazandırmasıdır. Özellikle, oyunun benzersiz oyun mekaniklerinin neden olduğu yeni motivasyonlar, mevcut literatürde sınırlı biçimde ele alınmıştır. Bu çalışma, tüketim değeri teorisi çerçevesinde bu motivasyonları inceleyerek oyun içi satın alma davranışlarını anlamada önemli bir katkı sağlar. Ayrıca, mikroişlemlere dair genel kalıpların dışına çıkarak daha geniş bir perspektif sunar.

Göstergebilimsel Reklam Anlatısı Çözümlemesi: Apple “The Greatest” Reklam Filmi Örneği

Serra ORKAN¹

Başyuru Tarihi: 14.06.2024

Kabul Tarihi: 17.02.2025

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Reklamlar günümüzün en hızlı tüketilen iletişim araçlarından biridir. Reklam dünyasında her birey birer tüketici olarak düşünülmektedir. Genel olarak düşünce biçimine doğrudan etki etmeyi hedeflerler. Seyirciye ürünü sunmanın ötesinde bir yaşam tarzını benimsetme hedefi ile de yola çıkarlar. Böylelikle birey bir ürünü değil zihninde oluşan imgelemi satın almaktadır. Araştırmanın örneklemini, en iyi reklam filmi kategorisinde ödül alan “Apple” markasının “the Greatest (2023)” reklam filmi oluşturmaktadır. Reklam anlatısının çözümlemesinde göstergebilimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Evrende yer alan göstergeler sınırsız olsa da nelerin analiz edileceğinin belirlenmesi için göstergebilim yöntemi önemli bir konumdadır. Araştırmanın bulgularına göre; reklam filminin gösterileni; “Apple” marka ürün kullanan bireylerin yaşamdan maksimum verim alabildikleridir. Yan anlam ise; seyirciye hem engellerin aşılabileceğini, eksiklerin tamamlanabileceğini göstermekte; hem de bu konforlu yaşama ulaşmak için gerekli ekonomik statüyü hatırlatmaktadır.

Anahtar kelimeler: Göstergebilim, Reklam Filmi, Farkındalık, Çözümleme, Anlatı

¹ İstanbul Okan Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü, serraorkan@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0214-7877

Semiotic Advertising Narrative Analysis: Apple “The Greatest” Commercial Sample

Serra ORKAN²

Submitted by: 14.06.2024

Accepted by: 17.02.2025

Article Type: Research Article

Abstract

Nowadays, advertisements are one of the fastest consumed means of communication. In the advertising world every individual is considered as a consumer. In general, advertisements aim to have a direct impact on the way of thinking. Beyond presenting the product to the audience, they also set out with the goal of adopting a new lifestyle. In this way, the individual does not buy a product but the image formed in his/her mind. The sample of the research is “the Greatest (2023)” advertising commercial. Semiotic analysis method had been used. Semiotics provides both multidimensionality and deep view. Although the signs in the universe are unlimited, the semiotics method is in an important position to determine what will be analyzed. According to the findings of the research, the commercial shows that individuals who use “Apple” brand products can get maximum efficiency from life. The connotation, on the other hand, both shows the audience that obstacles can be overcome and deficiencies can be completed, and reminds them of the economic status necessary to achieve this comfortable life.

Keywords: Semiotics, Advertising Commercial, Awareness, Analysis, Narrative

² İstanbul Okan University, Faculty of Applied Sciences, Dept. of New Media and Communication, serraorkan@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0214-7877

Giriş

Genel olarak iletişimin içerisinde iknanın önemli bir yer kapladığı görülmektedir. Reklamın da bir kitle iletişim aracı olarak tamamen ikna amaçlı bir üretim olduğu göz önünde bulundurulduğunda, sunduğu ürün ve hizmetin benimsenmesi beklenmektedir. Bir iletişim biçimi olan reklam; iletişimde bulunan işletmeden tüketiciye doğru giden bir yol izlemektedir (Topsümer ve Elden, 2016, s. 15). Reklamın büyük çoğunluğu ticari amaçlıdır. Bununla beraber ticari olmayan, daha çok farkındalık yaratmak amacıyla hazırlanan reklamlar da vardır. Böyle reklamlar “sosyal sorumluluk” başlığı altında incelenebilmektedir. Howen R. Bowen (2013, s. 36); toplum için genel olarak benimsenmiş bir sosyal faydanın olması gerektiğini savunur. Kurumsal sosyal sorumluluktan bahsederken firmaların aldıkları her yeni kararda etkilerinin ne olacağı konusunu da düşünmüş olmaları gerektiğinin altını çizer (Aktaran Güven, 2011, s. 54). Bununla beraber sosyal sorumlulukla yola çıkan bir markanın sürekli kendi adını öne çıkarması da farklı olumsuz değerlendirmelere neden olabilmektedir.

Reklamın bir disiplin olarak ele alınıp incelenmeleri ise yaşamın farklı alanlarına büyük bir hızla yayılmaya başlamalarından sonra gerçekleşmiştir. Seyirciler maruz kaldıkları reklamları açık oluşumlar gibi görseller de detaylı bir analiz yan anlam ve saklı anlam(lar)ın ortaya konması bakımından oldukça önemlidir. Göstergibilim çalışmaları da bu amaca hizmet eden bir nitel araştırma yöntemidir. Reklam metinlerinin diğer metinlere kıyasla kendine has bir dili olduğu düşünülürse, mevcut dilin anlamlandırılması için yapısalci yaklaşım, dilbilim, göstergibilimsel çözümleme yöntemlerinden yararlanılmaktadır. İletişim dilinin önemli bir parçası olan reklam diline bakıldığında, hem bir yer yaratımının söz konusu olduğu görülür; hem de bireyler yaratılan bu yerde konumlanırlar. Dil kullanımı bireyler arasında bir farkındalığa ve gözlemlemeye de yol açmaktadır (Okan, 1998, s. 189). Bununla beraber reklamın dil ile ikna sürecine dirençli, muhalif seyirciler de vardır. Böyle seyircilerin daha derinlikli irdeleme yetisi olduğu söylenebilmektedir (Hall’dan aktaran Sadakaoğlu, 2018, s. 27). Ancak bu durum reklamların yoğunluğunu ve gösterim sıklığını değiştirmemekte ve maruz kalma durumu devam etmektedir. Çalışmada göstergibilimsel çözümleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örneklem ile *Apple* markasının 2023 senesinde *Emmy* ödülü almış olan “En Büyük (*the Greatest*)” başlıklı reklam filmi incelenmiştir (Cat-Wells, 2023). Reklam filminin yönetmeni Kim Gehrig’tir. Teknoloji merkezli toplumbilimsel araştırmalara bakıldığında; bunların önemli bir kısmının dijital dünya gelişmelerinin tersine bireyin yalnızlaşmasına odaklandığı görülmektedir. Toplumdan soyutlanan bireyler giderek daha fazla sanal dünyaya entegre yaşamaktadır (Sezerer Albayrak, 2019, s. 936). Seçilen ödüllü reklam filmi göstermektedir ki; teknolojik ürünler ve ürünlerin arkasındaki marka aracılığıyla bireyler, yaşadıkları toplumun önemli bir parçası olabilmektedir.

Kavramı ve Türleri ile Bir Kitle İletişim Aracı Olarak Reklamlar

Reklamlar bir zihinsel deneyim süreci olarak düşünülebilirler. Bu süreç sırasında somut olan soyut olana evrilmekte ve bir ya da birden fazla duygusal değer ile birlikte **düşünülmektedirler** (Akata, 2021, s. 911). İlk reklamlar incelendiğinde; arşivler 1480’li yıllarda İngiltere duvar afişlerini işaret etmektedir. Bununla beraber reklamlar; yaratıcılık, konumlandırma ve meslek ilkeleri gibi kategorilere ayrılarak da incelenmektedir (Aktaran Çakar, 2010, s. 5). Etkiler hiyerarşisi modelleri olarak bilinen ilk reklam modelleri de temelde “bilişsel, duygusal ve davranışsal” olmak üzere üç kategoriye indirgenebilmektedir. Düşünme sürecini duygusal tepki verme ve marka tutumu süreci izlemektedir (Aktaş ve Zengin, 2010, s. 33). Tür ve modeller farklı olsa da reklamların dikkat çekme ve etkileyici olma noktasında birleştikleri söylenebilir. Bu amaç doğrultusunda değişik biçimlerde kurgulanırlar (Küçükdoğan, 2011, s. 28). Kurgulanarak bilgi vermenin yanında ikna sürecini başlatırlar ve kalıcı olmayı hedeflerler.

Basılı kitle iletişim araçları, televizyon, radyo geleneksel reklam araçları iken, açık hava reklamcılığı da hareketli ve durağan görsellerle öne çıkmış (Sezer, 2005), internetin yaygınlaşması ile sosyal medya reklamları, bir başka ifadeyle internet reklamcılığı yaygınlaşmıştır. İnternet kullanılarak sosyal medya üzerinden yapı-

lan yayınların giderek daha popülerleşeceğine dair söylemler de dijital dünyada haklılığını her geçen gün daha fazla kanıtlamaktadır (Uluşan ve Kanlı, 2021, s. 245). Reklamlar günümüzde her ne kadar çok farklı mecralarda gösteriliyor olsa da kitle iletişim araçlarından televizyon da halen önemli bir yer tutmaktadır. Bireylerin izledikleri reklamların etkisi altında kaldıklarına dair genel bir kanı vardır; ancak etkilenme düzeyleri kişiden kişiye farklılık göstermekte, yetişkinler ile beraber özellikle çocukların reklam algısı üzerinde duran çalışmaların sayısı da giderek artmaktadır. Reklamın bu denli öne çıkması ve kategorilere ayrılması da çeşitli kuramlar altında incelenmesine sebep olmaktadır (Barokas, 2012). Reklamda algıyı öne çıkaran söylemler hizmetin ve ürünün içeriğinin ötesinde, bireylerin reklama yönelik tutumlarını vurgulamaktadır (Williamson'dan Aktaran Yüksel, 2021, s. 34). Reklamların büyük çoğunluğunun ticari kaygılarla ortaya konduğu bilinmekle beraber, sosyal sorumluluğun öne çıktığı reklamlar da bulunmaktadır. Küreselleşme ile gelen olumsuzluklarla savaşıma çalışan reklamlarda özellikle ırkçılık, yoksulluk, cinsiyet ayrımcılığı vb. konular sıklıkla yer almaktadır. Bu türden reklamlarla küresel çapta bir seferberlik ilan edilmek istenmekte ayrıca markalar duyarlı yanlarını ve sorumluluk duygularını öne çıkarmaktadırlar. Farklı bir ifadeyle markalar kendilerinden bekleneni ortaya koymaktadırlar.

Tüketime yönelik her tür kültürel faaliyette ise beklenen; tüketicinin tüm gereksinimlerinde sınırsızlık ve doyurulmazlık şeklinde öne çıkmaktadır (Arnauld ve Thompson'dan Aktaran Vodinalı, 2016). Modern toplumun doğal bir sonucu gibi görülse de sosyo-ekonomik boyutta tüketim kavramı negatif açılımlarıyla da ön plana çıkmaktadır.

Göstergebilimsel Çözümleme ve Türleri

Zihnin nesnesinin ide olduğu düşünülürse, insan yetilerini anlamanın yolu da idelerden geçmektedir. Locke'a göre sözcükler anlamlarını idelerle açığa çıkarır. Bu durum da göstergelerin birer ide olduğu sonucunu doğurur (Locke'dan aktaran Ünal, 2016, s. 381). Locke bu çıkarımı ile dilin nesnelere oldukları gibi tasvir ettiklerinin aksine ideleri tasvir ettiklerini söyler. Söylemi ile de göstergebilim serüveninin yapıtaşlarını oluşturur.

Görsel ve işitsel her tür mesajın kodlanması ve kodların çözümlenmesi oldukça karmaşık bir süreç haline gelebilmektedir. Zorluk sanatsal çalışmalarda ampirik sonuçlar elde etme isteğine paralel olarak artmaktadır. Analiz nesnesi olan aynı zamanda sanatsal bir ifade olma özelliğini taşıyorsa, bilişsel verilerle de yorumlanmaya ihtiyaç duyar. Eco'nun teorisine göre de (Hoxha, 2022, s. 3); göstergebilimin işlevi kelimelerin temel tanımlarının ötesine geçilmesine aracı olmaktır. Göstergebilim ya da semiyotik çözümlenmeler için birden fazla disiplinin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Eco da bu görüşü savunmakta ve meseleleri çok boyutlu olarak ele almaktadır. Hem sözlü hem de sözsüz iletişimi açıklayan göstergebilimde dil; anlamların sadece belli bir yönünü açıklayan bir araç olarak görülmektedir. Burada asıl karar verici de göstergebilim nesnesi olarak öne çıkmaktadır (aktaran Hoxha, 2022, s. 4-5). Barthes'a (2023b, s. 19) göre; göstergebilim uygarlıkların simgesel ve anlamsal dizgesidir.

Kültür sistemleri gösterge sistemleri, gösterge sistemleri de iletişim fenomenleri olarak göstergebilim ile incelenmektedir. Oldukça farklı fenomenler aynı yorumlama araçları ile incelenebilirken, karmaşık iletişim fenomenlerinin incelenmesinde güçlü bir modele gereksinim duyulmaktadır (Eco, 2024, s. 53-55). Kültürel kodları açıklamak için göstergebilim önemli bir araçtır. Algirdas Julien Greimas ise bilimsel yöntemin kurucu ismi olarak lanse edilmektedir. Medya metinlerinin açılımını yapabilmek için tamamen sözcüklerden meydana gelmeleri beklenmez. Medyada yer alan her türden görsel, işitsel unsur göstergebilimin konusu içerisine girebilir. Bir başka ifadeyle maddi ortamından uzak nesnelere göstergeler olarak yeni anlamlar kazanırlar. Çeşitli simgesel anlamlar ile yüklenen reklamlar da böylelikle sürprizli bir evrenin kapısını aralamış olur. Göstergebilimsel çözümleme ile iletilerin bilimsel özellikleri yapıları ve içerikleri yeniden yaratılmaktadır. Dilbilimsel olan her şey dille açıklanırken, diğer olgular da dil metaforuna dönüşmektedir (Aktaran Becan, 2012, s. 40). Dolayısıyla dilbilimsel olsun olmasın anlam üreten her şey göstergebilimin konusu ve gösterge olabilmektedir.

Ferdinand de Saussure, Claude Lévi-Straus ve ilk kez belli bir yöntemle reklam çözümlemesi yapan Roland Barthes semiyolojik analiz konusunda sıklıkla başvurulan çalışmalar ortaya koymuşlardır. Yapısalcı dilbilimin öncülerinden Ferdinand de Saussure'e göre; gösteren ve gösterilen iştirim imgesi ve kavrama karşılık gelirken, göstergenin oluşması da ancak farklı özelliklerin birbirleri ile kaynaşmaları sonunda sağlanabilir (Aktaran Rifat, 2020, s. 27). Saussure; dilin toplumsal uzlaşma dayalı olduğunu vurgulamıştır. Böylelikle dil ile ilgili ve dil dışındaki göstergeler "kültür" ana başlığı altında çalışılmaya başlamıştır. Lévi-Straus da Saussure yönteminden yola çıkarak ilkel mitlerde önemli çalışmalara öncülük etmiş, çağdaş mitlerin de böylelikle önü açılmıştır. Barthes ise burjuva ideolojisi ile başlayarak, göstergelerin ideolojileri nasıl ürettiğini düz anlam ve yan anlam karşılıklarını göstergebilimin merkezine alarak çözümlemeye çalışmıştır. Barthes; Lévi-Straus'tan farklı olarak mitlerin kendi işleyişlerini gizlediklerinin savunucusu olmuştur. Barthes'in mitleri sınıf kavramı ile ilgilidir ve hâkim sınıf kendi öznel değerlerini normalleştirmektedir. Barthes yaşadığı dönem itibarıyla burjuva sınıfı üzerine yoğunlaşarak incelemelerini devam ettirir. Konu olarak otomobil, sabun, şarap gibi unsurları içeren reklamları ve filmleri eleştirel bir biçimde ele almış, nesnelere dilbilim ve göstergebilim çerçevesinde değerlendirmiştir (Aktaran Dağtaş, 2003, ss. 64-66). Barthes'in kültür analizlerini inceleyenler, kilit kavramını "yan anlam" olarak değerlendirmişlerdir. Konu ile ilgili önemli tespitlerde bulunan Nöth (Aktaran Dağtaş, 2003, s. 67); Barthes'ı gizli anlamı keşfetmeye çalışan bir teorisyen olarak gördüğünü dile getirmiştir. Bilinçdışı ve ideolojiyi önemseyen bu sebeple de psikanalize yönelen Barthes, dilbilim ve diğer insanbilimlerinin bu iki kavramı göz ardı etmelerine anlam veremediği için disiplinlerden giderek uzaklaşmıştır (Rifat, 2016).

Barthes'in mit çözümlemeleri "gösterge, gösterilen, gösteren" kavramları ile anlam kazanmaktadır. Reklam mitlerinde Barthes ve Lévi-Straus'un çalışmalarından yararlanılmaktadır. Reklamla ilgilenen farklı araştırmacılar da iki ismin etkisi altında kalmışlardır. Bununla beraber Barthes'in ilk dönem çalışmalarında Sartre'in etkisi altında kaldığı gözlemlenmektedir. Göstergeler kendileri dışındaki şeyleri temsil ederken, sözcük, simge ya da işaretlerden oluşabilmektedirler. Dilbilimci teorisyenler sesi gösteren kabul ederken, kavramı da gösterilen olarak isimlendirmektedir (Rifat, 2019, s. 11). Barthes (2023a, s. 201-202); "Çağdaş Söylenler" isimli çalışmasında da her şeyin bir söylen olabileceğini dile getirir ve evrenin sınırsız esinleyici oluşunu bu durumun nedeni olarak göstermektedir. Buna göre de, nesnelere kapalı varoluş ortamlarından zaman içerisinde uzaklaşabilecekleri öne sürülür. Nesnelere sözcük karşılıkları aynı olsa bile, tüketime yitirilmiş bir nesne ilk söylendiği şekildedir.

Kavramsal Yönü ile Reklam ve Reklam Anlatıları

Reklam köken olarak "çağırma" anlamına gelmektedir. İlk reklam modeli "AIDA" da Lewis'in de belirttiği üzere reklam; ilgi çekmek amaçlı hazırlanan bir iletişim aracıdır. Reklam anlatıları izleyiciye ürün ya da hizmetin daha çok duygusal akla mı yoksa rasyonel akla mı hizmet ettiği hakkında bilgi vermeleri nedeniyle önemlidir. Marka teorileri ile bilinen Martin Lindstrom; görsel ve işitsel duyuların daha fazla hâkim olduğu reklamlardansa, beş duyuyu birden harekete geçiren tasarımların her zaman daha önde olacağını söylemi ile "marka ve reklam" için önemli görülen bir sav ortaya atmış ve disiplinin önemli teorisyenlerinden kabul edilmiştir. Bir tarafta duyuları harekete geçiren ve dürtüselliği de içine alan bir satış planlanırken, diğer taraftan tüketicinin rasyonel ihtiyaçlarına da cevap verebilmek oldukça önemlidir. Bu noktadan hareketle günümüzde markadan ve reklamdaki daha fazla şeffaflık beklenmektedir.

Reklamın kültür ile de kuvvetli bir bağı vardır. Günümüz tüketici profiline geçmişle aynı olmaması kalıp yargılardan kısmen uzaklaşmışlığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilmektedir. Bu bağlamda günümüz reklamlarının okumasını yapmanın ayrı bir önem taşıdığını söylemek mümkündür. Kitle iletişim araçları davranışların hem öğrenilmesi hem de pekiştirilmesinde önemli konumdadır. Bazı kalıp yargıların tüm dünyada aynı olduğu söylene de hem kültür, hem de eğitim düzeyinin algıda belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Irk ve cinsiyet ayrımcılığı gibi önemli konuların da her ne kadar aşıldığı ve önyargıların

kırıldığı söylene de reklamlarda bazı dolaylı ya da gizli anlamların varlığı okunabilmektedir. Reklamlar seyirciye toplum rollerini ve kültür bilgilerini çeşitli kodlar aracılığıyla vermektedir. Chaney'nin ifadesi ile (Aktaran Gündüz Kalan, 2010, s. 81); reklamların kullandıkları kodlar tüketicinin marka ile bağ kurmasını sağlamakta, bazen yeni bir davranışın ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilmekte, bazen de mevcut davranışların pekişmesine neden olmaktadır. Bu da demektir ki; reklamlar ürün ya da hizmetin özelliklerinin tanıtılması ya da hatırlatılmasının ötesinde insan yaşamında nasıl bir farklılığın ortaya çıkartılacağı noktasında ikna edici bir iletişim kurmayı prensip edinmektedir.

Gerçekte bir kurgudan ibaret olan, ancak gerçekleri de yansıtmaları beklenen reklam; kendi türüne uygun bir yol takip eder. Barthes'a göre reklamlar gerçeklere ulaşma çabaları dolayısıyla "başka bir gerçek" olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda başarılı bir reklam; eklemlenmeler ile seyirciye dünyanın sözlü tasarısını sunmakta ve insanların zihinlerinde o ürüne dokunmalarını sağlamaktadır (Barthes, 2023b, s. 193).

Genel olarak anlatıların türlü dayanaklarının olması evrenselliklerinin yanında birtakım anlamsızlıkları da getirebilmektedir. Anlatılarda tümdengelim yöntemi benimsenirken, biçimsel açıdan bir sınır konulamakta, toplumların fazla oluşu da beraberinde anlatı çokluğunu getirmektedir. Anlatının varoluş ile beraber ilerlemesi iyi ya da kötü gibi sıfatların önüne geçmekte, yapısalcılık böylesi engin bir havuzu kaynak olarak kullanırken, bir bakıma onu denetim altına almaktadır. Bu durum hiç şüphesiz bir sınırlandırma ihtiyacını da beraberinde getirmektedir. Ferdinand de Saussure de bu gaye ile bir odak belirlemeye çalışmıştır (Barthes, 2023b, s. 102). Lévi-Strauss, anlatı sınırlarının belirginleşmesi için çaba sarf etmiştir. Kendisinin öne sürdüğü ve diğer konu ile ilişkili teorisyenlerin hemfikir olduğu çözümleme anlayışında, "süre dizimin bozulması" ya da "mantıksal yapının yeniden kurulması" söz konusudur. Anlatılar gerilemeler ve yayılmalar ile güçlenirken; yazın, sinema, reklam gibi gösterge dizgeleri aracılığıyla çözümlenebilmektedirler (Barthes, 2023b, ss. 116, 132-134). Sosyal antropoloji ile ilgilenen Lévi-Strauss'un mitlerin mantığı (2016, ss. 2-5) ile ilgili araştırmaları da ilerleyen yıllarda yer almaktadır. Unsurların tek başlarına bir anlamları olmadığını, bir anlam ya da değer kazanmaları için yapının sisteminde nasıl konumlandıkları önemli görülmektedir. Unsurlar bir sistem meydana getirirlerken, zıtlıklar, farklılıklar, ilişkiler önem kazanmaktadır (Lévi-Strauss, 2016, ss. 12-13). Buradan yola çıkılarak bir annenin tek başına değil, çocuğu ile ilişkisi bağlamında kavram ile gerçek anlamda ilişkilendirilebileceği sonucuna ulaşılabilmektedir.

Reklam Sloganları

Reklamcılık için 1920'li yılların önemli bir tarih olması tesadüf değildir. Bu yıllarda pazarlama çalışmaları artmış ve slogan kullanımı da başlamıştır. Reklam sloganları ve radyo beraber popülerlik kazanmıştır (Top-sümer ve Elden, 2016, s. 19). Reklam sloganlarında devingen ve özgün dil kullanımları öne çıkmaktadır. Ürünün ve hizmetin kullandığı semboller zihinde kalıcılık sağlamaktadır. Aynı zamanda reklamın bir özeti gibi de değerlendirilebilirler. Bireyin reklama olan tepkisi ilk saniyeden itibaren gelişmeye başlar. İnsan beyni dikkat öncesi süreçte de düzenli olarak çevresinde olup bitenleri depolamakta ve belli simge, kelime ve seslerin farkına vararak onları kendi belleğine uygun bir biçimde kodlamaktadır. Duyusal bellek kısa süreli bilinçsiz bir depolamanın yanında bilinçli bir odaklanma sürecine de hizmet etmektedir. Reklam sloganlarının kısa olması, kolay okunması, ahenkli sözcüklerden oluşması ve olumlu hisler uyandırması beklenmektedir (Mengü, 2006, s. 114). Reklam sloganları yineleyen sözcüklerden, zıt anlamlı sözcüklerden, direkt bir sözlük anlamı olmayan söz ya da sözcüklerden oluşabilmektedir.

Hemfikir olunan nokta; reklam sloganlarının hem markanın hem de reklamın bilinirliğine ve hatırlanabilirliğine katkıda bulunduğuudur. Sloganlar da logolar gibi marka kimliğinin temel yapı taşlarıdır. **İncelenen reklam filminin başlığı olan "the Greatest"** sözcüğü film boyunca uygun bir fon müziği ve alt yazı ile desteklenerek tekrar tekrar gösterilmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Roland Barthes'ın göstergebilimsel çözümleme yöntemi merkeze alınarak karşıtlıklar ile birlikte reklam filminin düz ve yan anlamlarının okuması yapılacak olup, filmin derinlikli anlamı olan üçüncü boyutuna ve anlatının genel bir sentezine ulaşılmaya çalışılacaktır. Bu özelliği ile göstergebilim, iletişim ve medya konularını da merkezine alan bir nitel araştırma yöntemi olarak öne çıkmaktadır. Göstergebilim ve yapısalılık sosyal bilimler alanında bir ortaklık içerisinde değerlendirilirken; Ferdinand de Saussure, Claude Lévi-Strauss, Algirdas Julien Greimas, Roland Barthes ve Umberto Eco'nun araştırmalarından yapısalcı teori, dilbilim ve göstergebilimsel çözümlemede öncü teorisyenler olmaları sebebiyle yararlanılmıştır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırma *Apple* markasının ödül alan "the Greatest" isimli reklam filminin göstergebilimsel çözümlemesi yapılarak reklamın düz anlamının ve yan anlamının ve çok boyutluluğun kavranması amacıyla göstergelerin detaylı bir biçimde yorumlanması ile ortaya konmaktadır. İnsanların göstergeler tarafından kuşatıldıkları düşünüldüğünde, kitle iletişim araçlarına bağlı oluşumların doğru değerlendirilmelerinin de önemi giderek artmaktadır. Çalışma bu veriler doğrultusunda farkındalık geliştirmeyi amaçlamış ödüllü bir reklam filmi için çok boyutlu ve derinlikli bakış açısı geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini "Emmy" ödüllü reklam filmi oluşturmaktadır. Örneklemini de, 2023 yılında en iyi reklam filmi seçilen *Apple* markasının "the Greatest" reklam filmi oluşturmaktadır. Markanın sosyal sorumluluk ile ilgili bir reklam filmi ile seyirci karşısına çıkıyor oluşu da göstergebilimsel çözümleme için önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

Apple Markasının "The Greatest" Reklam Filminin Konusu

Reklam filmi kolları olmayan siyahi bir kadının sabah yatağından *Apple* yazılımı *Siri*'ye seslenerek ondan pencereden gündüz görünümünü ayarlamasını isteyerek başlar. *Siri* tarafından kendisine havanın açık ve yetmiş bir derece olduğu, ilerisinde de seksen derecelere kadar çıkacağı bilgisi verilir. Sonraki sahnede ise yatağında uzanmış olan beyaz tenli, uzun saçlı ve bıyıklı bir adam çıkagelir. O da telefonuna hava durumunu açma komutu verir. Telefon ekranını sadece sözcüklerle sola kaydırabilmektedir. Bu sırada sahne tekrar değişir ve bir müzik çalmaya başlar. İlk işitilen cümle "Ben mükemmelim (I am the greatest)" olur. Reklam müziğinin sözleri; "Bunu daha önce de söylemiştim." şeklinde devam eder. Sözlerin işitildiği anda sahnede banyodan yeni çıkmış ve saçları havlu ile sarılmış bir genç kadın vardır. Aynaya bakabilmek için bir taburenin üzerine çıkmıştır; halinden fazlasıyla hoşnut bir biçimde kolları ile yüzüne dokunur. Aşağı yukarı üç saniye süren sahnede işitme engeli olan bir kadın çocuğu ile oynamaktadır. Kısa bir alt yazı ile kadın ve çocuk ile ilgili bilgi verilir. Sonrasında kollarını kullanamayan siyahi kadın tekrar oldukça bakımlı bir biçimde ekrana yansır. Ayak parmaklarını kullanarak rahat bir biçimde telefonunun ekranında gezinebilmektedir. Ayağını neredeyse elini kullanır gibi kullanır ve bu sırada beden dili oldukça rahattır. Bakımına önem veren siyahi kadın ilerleyen sahnelerde görüleceği üzere göz makyajını bile ayaklarını kullanarak, hiç zorlanmadan yapabilmektedir. Bu sırada fonda müzik çalmaya devam eder. *Apple*'in seyirciye gösterdiği diğer bireyin görme engeli vardır. O da telefonuna çevresindeki görselleri tanımlama komutu verir. Böylece aradığı kırmızı ceketi kolayca bulur. Diğer sahnede down sendromlu bir genç kız okul koridorunda yürümekte ve diğer insanlarla güvenli bir biçimde selamlaşmaktadır. Siyah sırt çantasında da beyaz bir fontla "şeref" yazmak-

tadır. Akabinde ortaya çıkan sahnede ritim tutan şapkalı bir adam vardır ve bulunduğu yerden fonda çalan şarkının (*the Greatest*) ayarlarını yapmaktadır. Dikkatle bakıldığında onun da nefes almak için yüzünde burnundan doğru gelen ince tüpler olduğu görülür. Kullandığı ekran üzerinden dokunarak komut verir ve el simgesine tıkladığında tekrar down sendromlu kızın olduğu sahneye geçiş yapılır. O da bilgisayarından eş zamanlı el kaldırma komutuna tıklamaktadır. Senkronize ve anlamlı geçişlerle farklı insanların bir şekilde birbirlerine bağlı oldukları hissi ortaya çıkmaktadır. Down sendromlu genç kız bilgisayar ekranına bakarken Muhammed Ali ile ilgili bir sayfanın açık olduğu göze çarpar. Ekranın sağ alt tarafında da “timsahla güreştim, balinayla boğuştum.” yazmaktadır. Muhammed Ali’nin burada gücün ve azmin göstergesi haline geldiği anlaşılmaktadır. Reklam müziğini ayarladığı anlaşılan şapkalı adam tekrar ekranda belirlediğinde bir scooter üzerindedir ve bileğinde de *Apple* marka akıllı saat bulunmaktadır. Onun haritalaması sayesinde dönüşlerini rahatlıkla gerçekleştirebilmektedir. Konuşmadan sadece kolunu kaldırması yeterli olabilmektedir. Reklam filminin ilk saniyelerinde görünen uzun saçlı beyaz tenli adam tekerlekli sandalyede kolları ve bacaklarını kullanamazken, telefonu biraz uzağında sesli komutlarla kendisinin farklı açılardan fotoğraflarını çekmektedir. Kırmızı ceketli uzun boylu, görme engelli siyahi tekrar ekrana geldiğinde ise; sağ elinde bastonuyla yolunu bulmaya çalışmakta olduğu görülür. Sol eliyle de telefonunu kullanarak yakınında durduğu iki kapıdan hangisinden geçeceğine karar vermektedir. Telefonu kendisine iki farklı kapı olduğu bilgisini sesli bir şekilde iletir ve kapının üzerindeki yazıyı da okuyarak engelli adamı yönlendirir. Sonrasında, kapıya ulaşmak için kaç adım kaldığını da bildirir. Bu sırada down sendromlu genç kız bir yandan okuldaki derslerine devam etmekte, diğer taraftan okul amigo takımında yer almaktadır. Kolları olmayan siyahi kadın da ayakları ile araba kullanır. Reklam filminin çarpıcı sahnelerinden biri de anne-bebek ikilisinin beraber vakit geçirdikleri sırada bebeğin ağlaması ve duyma engeli olan annenin bunu saatine gelen bildirimini okuyarak öğrenmesidir. Bu saniyelerde reklam filmi seyircinin de olayı anlamlandırabilmesi için birden sessizleşir ve altyazı görünür. İlerleyen sahnelerde siyahi adamın müzisyen olduğu piyano çaldığı sahne gösterilerek aktarılır. Cüce kadın ise bir klinikte veteriner olarak çalışmaktadır. Engeli olan her birey kendi meslek ve/veya hobilerini yapmaktadır. Bu sırada reklam müziğinin nakaratı “I shook the world (dünyayı salladım)” diyerek motivasyon vurgusu yapmaktadır. Son yirmi saniye boyunca aynı cümle tekrar tekrar duyulur.

Reklam filmi çözümlenirken; Roland Barthes’ın 1950-1970 yılları arasında uzanan göstergebilim serüveninin gösterilen - gösteren, düz anlam – yan anlam başlıklarından yararlanılmıştır. Barthes araştırması boyunca, hayranlık, bilimsellik, metin ve yönlendirici etkiler olmak üzere dört dönemden geçmiştir. Olgucu, akılcı, duygucu açılımları birlikte değerlendirmiştir (Rifat, 2020, ss. 188-191).

Reklam Filminin Biçimsel Özellikleri

Reklam filminin açılış sahnesinde sarı saçlı genç bir kadın **üzerinde eflatun bir yorganla yatağında** uzanmaktadır. Başucuna bakıldığında; **içerisinde kalpli objeler olan bir tabak ve kristal görünümlü bir küre göze** çarpmaktadır. Kadının pembe renkli pijamaları da yatak odasındaki atmosferi desteklemektedir. Ortam karanlıktır ancak içeriye hafif bir ışık sızmaktadır. Kadın *Apple*’ın *Siri* olarak isimlendirdiği bir yazılım olan kişisel asistana samimi bir biçimde seslenmektedir. Perdenin yukarı kalkması ile pencerenin arkasındaki ağaçlık ortamı ve gün ışığını görme fırsatı yakalanmaktadır. Mekân seyirciye reklam filmine hakim olan duygunun huzur olduğu mesajını vermektedir. Sabahın erken saatleridir ve gün ışığı mekânı aydınlatmaktadır. Kimse telaşlı değildir. Açılış sahnesindeki pembe, eflatun renkler ve koyu ahşap rengi mobilyaların hakimiyetine ek olarak ikinci bölümde koyu renklerin hakim olduğu, nispeten sade ve şık bir odanın kesiti göze çarpar. Bu oda diğerine göre daha eril özellikler taşımaktadır. Odadaki genç adam uzun saçları, uzun ve şekilli bıyığı ve giysileri ile özgün ve farklı bir atmosferin ana parçası konumundadır. Üçüncü planda beyaz,

bej ve krem renklerin hakim olduğu ve lacivert şeritlerle fayansların desteklendiği bir banyo göze çarpar. Banyonun penceresinden görünen yeşillik alan da mekânın bir parçası gibi algılanmakta ve nezih, huzurlu bir atmosfer oluşturmaktadır. Aynı planda; banyoda arkası dönük kadın karakterin giysilerinde de eflatun ve pembe renk hakimdir. Aynı kişinin veteriner kliniğinde yer aldığı sahnelerde ise; giysileri, yanındaki köpek ve bileğindeki akıllı saat başka bir role geçtiğinin göstergeleridir. Dördüncü planda; modern, sportif, oldukça doğal görünümlü bir anne ve bebeği yer alır. Masada içi çamaşır dolu bir sepet yerde de peluş ve plastik birkaç oyuncak göze çarpar. Ayrıca kompozisyonu oluşturan nesnelere biri de çerçeve içerisinde geniş bir yer kaplayan beyaz kütüphanedir. İçinde kitaplar, fotoğraflar, oyuncaklar ve çeşitli objeler vardır. Kanepenin arkasında açık mavi bir örtü uzanmaktadır. Mekân seyirciye yoğun bir tempoda ev işleri ile ve aynı anda bebeği ile ilgilenen bir anne figürünü yansıtmaktadır. Anne ve bebeğin bulunduğu ortamda da beyaz tül perdelerin arkasından yeşillikleri ve günün aydınlığının yansımalarını görmek mümkündür. Reklam filminin ilk saniyelerinde karşılaşılan sahnelere benzer bir atmosfer burada da vardır. Reklam filminin görme engeli olan ana karakteri önünde aydınlatılmış bir ayna ve koyu pembe çiçekler ile seyirci karşısına çıkar. İlerleyen saniyelerden de anlaşılacağı üzere cep telefonu uzvu gibi gösterilmekte ve sürekli elinde durmaktadır. Telefonundan sesli uyarılar alarak ilerleme kaydetmektedir. Bu sahnelerde işitselliğin de görsellik kadar ön planda olduğunun vurgulandığını söylemek mümkündür. Görsel, işitsel ve yazılı unsurlar birbirini tamamlar. Orta yaşlarda, nispeten kısa boyunlu, şapkalı ve gözlüklü adamın yer aldığı planda mekân içerisinde yer alan nesnelere bazı önemli bilgiler verir. Örneğin; yaşamsal fonksiyonlarını devam ettirebilmek için ince hortumlar ile bir tüpe bağlıdır. Bulduğu odada bir müzik sistemi kuruludur. Klavyeler ve hoparlörler vardır. Sağ tarafında yer alan pencereden giren ışıkla ortam aydınlatılmaktadır. Yakın planda yüzündeki ince hortumların görüldüğü esnada altyazı olarak “Çok kötüyüm. İlaçları hasta ediyorum.” cümlesi okunur. Buradan da anlaşılacağı üzere reklam filmindeki karakterler bir mücadelenin değil, galibiyetin izini sürmektedirler. Yedi farklı karakterin içerisinde eğitim hayatından kesitlerin gösterildiği tek kişi down sendromlu genç kızdır. Sırt çantası, öğrencilerin olduğu bir koridorda oluşu ve okulun sosyal etkinliklerine dahil olması gibi özellikler, genç kızın hayatının hangi evresinde olduğu ile ilgili bilgi vermektedir. Giysisinde beyaz ve açık mavi rengin hakim olduğu gösteride, üstlerinde “PHS” harflerinden oluşan ve aidiyeti simgeleyen bir logo göze çarpmaktadır.

Reklam filminin sonunda hem beyaz altyazı ile görülen (yanlarında ikonik notalarla) hem de işitilen “Ben gencim (down sendromlu genç kız gösterilir). Ben yakışıklıyım (uzun saçlı ve şapkalı adam arka arkaya gösterilir). Ben hızlıyım (piyano çalan adam gösterilir). Ben güzelim (Cücelik sendromu olan genç kadın ve Influencer genç kadın görünür). Dünya şampiyonu benim gibi güzel olmalı. Dünyayı salladım.” gibi ifadeler reklam filminin müziğine ait olan, aynı zamanda karakterlerin de ilgili yerlerde eşlik ettiği, anlatılmak istenen pekiştiren cümlelerdir. Reklam müziğinin temposu reklam filminin temposu ile doğru orantılı bir biçimde artmaktadır.

Reklam Filmi Göstergibilimsel İçerik Çözümlemesi

Reklam filminin ilk saniyelerinde görünen siyahi kadın yatağından yeni kalkmakta ve bu sırada arkadaşı ile konuşur gibi *Siri*'ye seslenmektedir. Ayrıca seslenme şekline de bu eylemi alışkanlık haline getirdiği anlaşılmaktadır. Reklam filminde görünen ikinci karakter de yatağından uzanmakta ve bulunduğu yerden komut vererek isteklerini gerçekleştirebilmektedir. Burada her ne kadar bir cihazın teknolojik gelişmişliği vurgulansa da aynı zamanda kişilerin aldıkları hizmet için hiçbir çaba sarf etmelerine gerek olmadığı bilgisi de öne çıkmaktadır. Kimse telaşlı değildir. Hayatın koşturmacası içerisinde kaybolmuş görünmezler.

Görsel 1. Kolları Olmayan Genç Kadının Kalkıp Siri'nin Hazırladığı Manzaraya Bakışı

Kadın “Hey Siri” diyerek güne başlarken aslında her sabah gerçekleştirdiği bir rutini seyirciye göstermektedir. *Siri* sanki bir uygulama değil, canlı bir varlık hatta arkadaşdır. Kadının giysileri, seyrettiği manzara ve vücut dili konforlu bir yaşamı simgelemektedir. Kadının yatağında oluşu da *Apple* markasının kendisine sunmuş olduğu konforlu yaşamı simgeler niteliktedir.

Görsel 2. Genç Adamın Yattığı Yerden Hava Durumu Bilgisini Aldığı Sahne

Genç adam yatağında uzanmış sözcüklerle telefonuna komut vermekte ve yattığı yerden telefon ekranındaki sayfalar arasında hızlıca geçiş yapabilmektedir. Bunun için kıpırdamasına bile gerek yoktur. Sadece telefonuna sesiyle ya da mimikleri ile komutlar vermektedir.

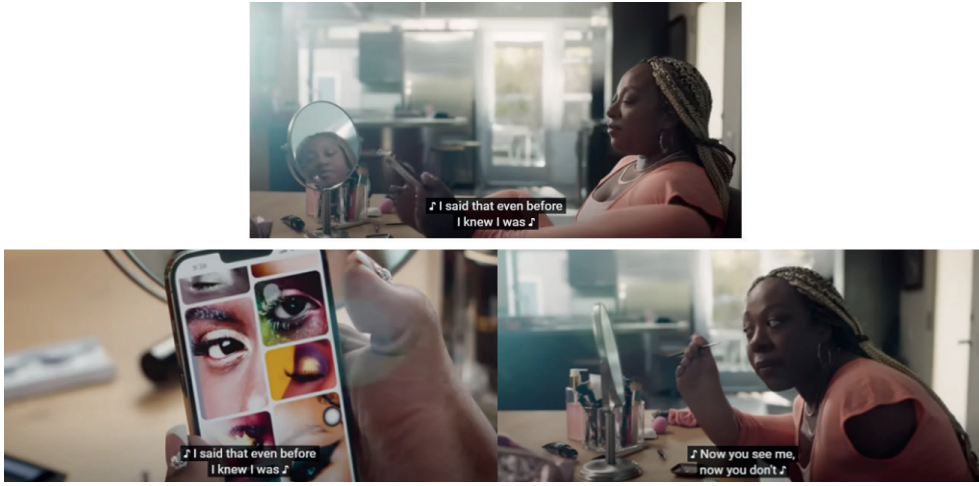

Görsel 3. Cüce Sendromlu Kadının Apple Reklam Müziğine Eşlik Ettiği Sahne

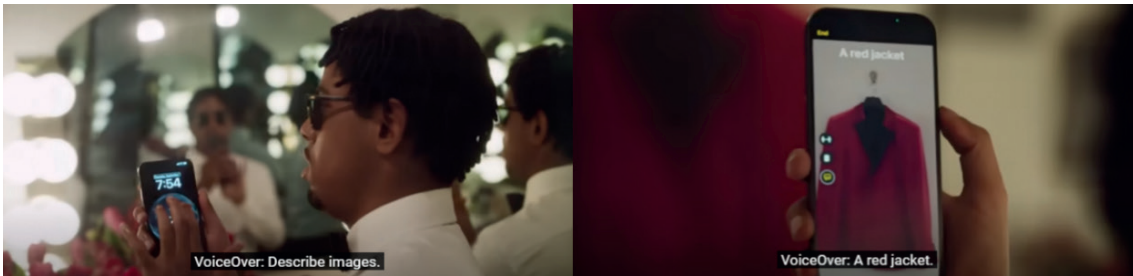
Cüce sendromu olan genç kadın bir tabure yardımıyla banyoda lavaboya erişir ve aynaya bakarak keyifle yüzünü seyreder. Saçında sarılı olan havludan anlaşılacağı üzere banyodan yeni çıkmıştır. Bu sırada çalan reklam müziğine de eşlik etmektedir. Kadının keyifle yüzünü incelediği sırada reklam müziğinin sözleri de “Ben en iyiyim. Önceden de öyle olduğumu biliyordum.” şeklinde ilerlemektedir. Böylelikle reklam filminin sözleri ve reklam görseli de birbiriyle örtüşmektedir.

Görsel 4. Annenin Ev Ortamında Bebeği ile Keyifli Vakit Geçirdiği Sahne

Görsel 5. Genç Kadının Ayaklarıyla Telefonunu Kullandığı Sahneler

Görsel 6. Görme Engelli Adamın Telefonuna Görselleri Tanımlama Komutu Verdiği Sahneler

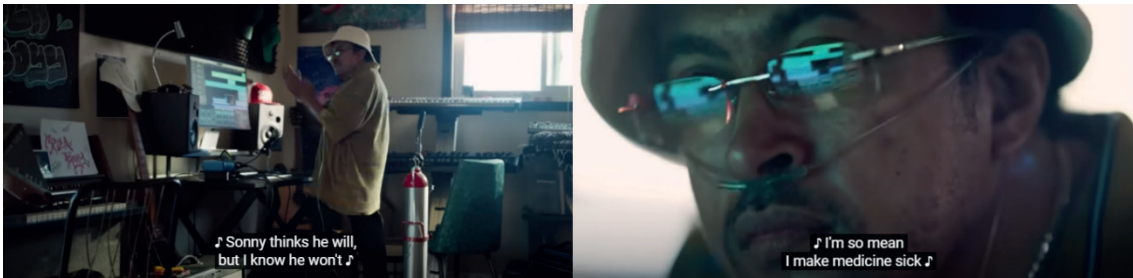
Görsel 7. Genç Adamın Tekerlekli Sandalye ile Sokağa Çıktığı Sahne

İlerleyen sahnelerde cep telefonunu kullanarak farklı açılardan fotoğraflarının çekilmesini sağlar. Farklı fotoğraf çekim özellikleri için farklı mimiklerini kullanır. Genç adam tıraş olmuş yüzü, bakımlı saçları, yaşadığı çevre, temiz ve düzenli giyimi seyirciye sosyo-ekonomik yapıya dair de önemli ipuçları vermektedir.

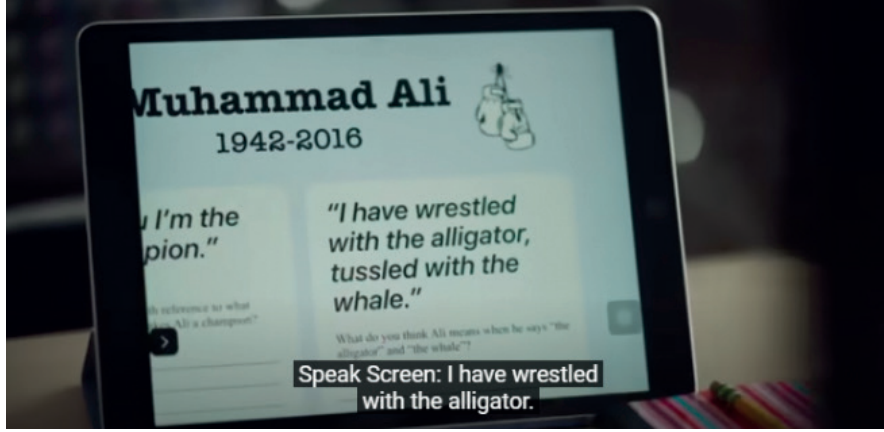
Görsel 8. Down Sendromlu Genç Kızın Okul Arkadaşlarıyla Selamlaştığı Sahne

Genç kızın siyah sırt çantasındaki Türkçe “tezahürat, neşe, şeref” anlamlarına karşılık gelen beyaz “cheer” yazısı ve sonrasında görselde de görüldüğü üzere karşılaştığı diğer öğrencilerle coşkulu bir biçimde selamlaşması, genç kızın kendisini ait hissettiği bir yerde olduğunun ve özgüveninin göstergeleri kabul edilebilir.

Görsel 9. Hortumla Sağlık Tüpüne Bağlı Olan Adamın Reklam Müziği ile Ritim Tuttuğu Sahneler

Adamın kimliği mekân ile bir anlam kazanmaktadır. Müzik aletleri ve çeşitli teknolojik cihazlar ile dolu aydınlık bir odada ses düzenlemesi yapmaktadır. Tamamen yaptığı işe odaklanmıştır.

Görsel 10. Down Sendromlu Genç Kızın Tabletinden Muhammed Ali ile İlgili Yazıyı Okutması

Görsel 11. Kasklı Adamın Akıllı Saati ve El Hareketiyle Sağ Yöne Doğru Scooter'a Komut Vermesi

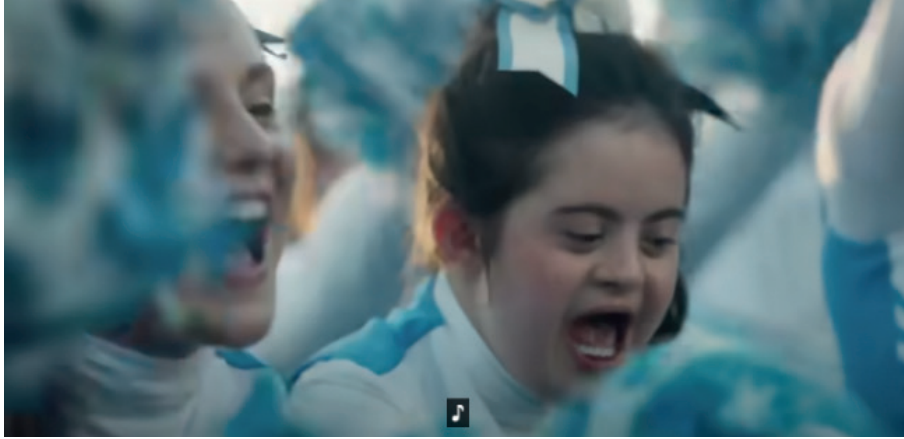
Buradaki önemli bir nokta da adamın telaşsız, ne yapacağından emin hareket ediyor oluşudur. En önemlisi de isteklerini gerçekleştirmek için fazla enerji harcamasına gerek olmamasıdır. Başındaki koruyucu kask emniyete ve kurallara önem veren biri olduğu izlenimi bırakmaktadır. Bu da seyirciye *Apple* kullanıcı profiline nasıl olduğu hakkında bilgi verir.

Görsel 12. Gözleri Görmeyen Genç Adamın Telefonu ile Yönünü Bulduğu Sahne

Kırmızı ceketli telefonunun nesnelere tanınması sayesinde giyen genç piyanist yolunu ararken bir kez daha telefonuna başvurur. Telefonun uyarısından iki farklı kapı olduğunu öğrenir. Ve kapılardan birinin üzerinde “sahne” yazısı olması ve telefonun yazıyı algılaması ile doğru kapıya yönelir. Telefon bu sırada hedefe kaç adın kaldığını da söyleyerek genç adamın işini kolaylaştırmaktadır.

Görsel 13. Down Sendromlu Genç Kızın Coşkulu Bir Amigo Kıza Dönüştüğü Sahne

Genç kız burada kendisini önemli bir takımın parçası gibi hissetmekte ve yanında duran diğer gençler ile aynı coşkuyu paylaşmakta, onlarla senkronize hareket etmektedir.

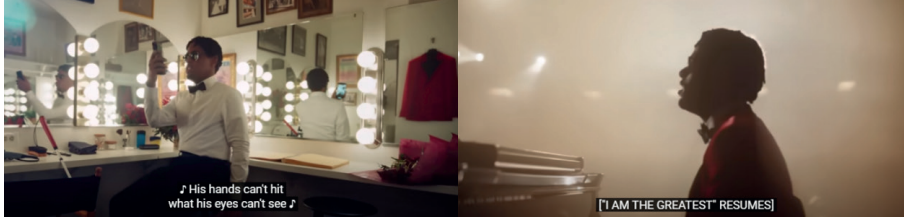

Görsel 14. Bebeğin Ağladığı (sol görsel) ve Annenin Kolundaki Akıllı Saati (sağ görsel)

Sahnede bebeğin ağlama sesi duyulmasa da yüz ifadesinden sıkıntısı olduğu rahatlıkla anlaşılabilir. Ancak anne, çocuğun yanında olmadığı için sesini duyamadığı gibi yüzündeki mutsuz ifadeden de habersizdir. Bebeğin bu şartlarda yalnız bırakılması her ne kadar sakıncalı gibi görünse de annesi akıllı kol saatinin önemli anları haber verme özelliğine güvenmektedir.

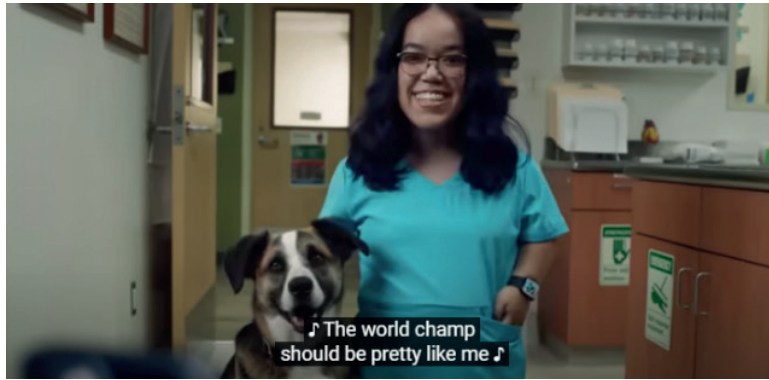
Reklam filminin bebek ağlama sahnesinde birden ses kesilir ve bu andan itibaren seyirci bebeğin ağladığını sadece ekrandan görerek anlayabilir. Seyirciyi bebeğin annesi ile empati kurmaya doğru iten önemli sahnelerden biridir. Bu sırada annenin bebeğe arkası dönüktür. İşitme engeli olduğu için ağlamayı duymaz. Ancak akıllı saati kolundadır ve eş zamanlı gelen bildirim ile telaşsız bir biçimde bebeğini kucaklar. Anne ve bebek arasındaki bağın önemi bilinmekle beraber, bu bağı sağlayanın annenin kolundaki saat oluşu, seyirciye cihazın işlevselliği ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Akıllı saat, bu sahnede de diğerlerinde olduğu gibi baş roldedir .

Vurgulayıcı sahnede annenin hayatını kolaylaştıran ve bebeği ile iletişim kurmasında aracı olan akıllı saat “pack shot” yani yakın çekimde seyirciye gösterilir. Saatin üzerinde belirgin bir biçimde “bebek ağlıyor” yazmaktadır. İşitme engeli olan annenin duyularını harekete geçiren saat üzerindeki yazıdır.

Görsel 15. Görme Engelli Genç Adamın Hazırlık Sahnesi (sol görsel) ve Piyanoda Dinletisi (sağ görsel)

Soldaki görsel adamın hazırlık aşamasında olduğunu bilgisini vermektedir. Henüz ceketini giymemiştir. Mekân ışıklı aynalarla kaplıdır. Altyazıda yer alan “Gözlerinin görmediğini elleri vuramaz.” yazısı oldukça anlamlıdır. Genç adam bu esnada aradığı nesneye telefonun sesli uyarısı ile ulaşabilmektedir. Sağ tarafta yer alan tamamlayıcı görselde görme engelli adamın kırmızı parlak ceketini, papyonunu, piyanosu ve kalabalık dinleyici kitlesi önemli bir mekân ve pozisyonda olduğunu göstermektedir. Piyanonun üzerinde hızlıca hareket eden parmakları, tüm tuşların yerini bildiğinin ve zorlanmadığının göstergesidir. O da dinleyiciler gibi adeta kendi çaldığı müziğin ritmine kapılmıştır ve ortamları bir bütündür.

Görsel 16. Cücelik Sendromu Olan Kadının Çalıştığı Klinik

Herhangi bir hastalığa sahip bir bireyin kendi yaşamının iplerini eline almakla kalmayıp, başka canlıları da iyileştiren bir konumda olması sık karşılaşılan bir durum değildir. Bu sahnede bahsedilen güzellik kavramı da kişinin tüm özellikleri ile bir bütün olarak oluşturduğu algıyı ifade etmektedir. Genç kadının gözünde okuma gözlükleri ve üzerinde veteriner önlüğü vardır. Etrafındaki dolap ve raflar iş yerinde olduğunu göstergeleridir. Yanında duran köpeğin beden dilindeki rahatlık, genç kadının köpeğin yakınında duruşu hayvanlarla arasının iyi olduğu mesajını vermektedir. Görselin altında yazan; “dünya şampiyonu benim gibi güzel olmalı” cümlesi de görselin tamamlayıcı unsuru niteliğindedir. Göstergebilimde görsel, işitsel ve tipografik unsurlara dair her şey anlamın önemli parçalarıdır.

Görsel 17. Kolları Olmayan Genç Kadının Ayakları ile Araba Kullandığı Sahne

Genç kadın önce ayak parmaklarını kullanarak telefonunda rahatlıkla gezinmiş, sonrasında detaylı bir şekilde makyajını yapabilmiş, en sonunda da ayak parmaklarını kullanmaya devam ederek araba sürmüştür. Genç kadının beden dili, içerisinde bulunduğu durumu seyirciye karşı normalleştirmektedir.

Görsel 18. Adamın Mikrofonuyla Coşkulu Kalabalığın Arasında Olduğu Sahne

Reklam filminin son saniyelerinde düzenli olarak tekrar eden “Ben dünyayı salladım.” sözleri seyirciye reklam filmindeki karakterlerin bir şeyleri oluşturma, değiştirme, geliştirme güçlerinin olduğunu ve bunun da farkında olduklarını gösterir.

Araştırmanın Bulguları

Geçişlerin çok hızlı olması ve çeşitli engellere sahip farklı bireylerin gösterilmesi *Apple* markasının da aslında çok yönlü olduğunu ve çok farklı sorunlara aynı anda cevap verebildiğini vurgulamaktadır. Ana karakterlerin her biri farklı bir engel ile ekranda görünmektedir. Karakterler boş bir gurur içerisinde gösterilmezler; gerçekten işe yarayan eylemlerde bulunurlar. Kibirli değildirler; ancak reklam filmi süresince kendilerinden emin bir profil de çizmektedirler. Örneğin; tekerlekli sandalyeye bağlı olan kumral genç adam telefonunu kullanarak kendisinin çok çeşitli açılardan fotoğraflarını stüdyo ortamında **çekerek** yaptığı işe hakim olduğunu gösterir. Bunu yaparken yüzünü ve mimiklerini kullanmaktadır. Farklı açılardan fotoğraflarını çekmekle kalmayıp bunların düzenlenmesini de **çeşitli yüz** hareketleri ile yapabilmektedir. **Tüm bunlar bireyin** teknolojinin de yardımını alarak kendi kendisine yetmesinin göstergeleri niteliğindedir. Down sendromlu genç kızın tabletinin ekranında yazan “timsahla güreştim, balınayla boğuştum.” **sözleri** ekranın yukarısında da belirtildiği üzere Muhammed Ali’ye aittir. Muhammed Ali burada gücün ve azmin göstergesi olarak sunulmaktadır. Bir başka sahnede kolları olmayan genç kadının araba kullanırken gösterilmesi de günlük yaşamda seyrek olarak bile karşılaşılabilecek bir durum değildir. Ancak reklam filminin kolları olmayan kadın karakteri, vücut dilinin de gösterdiği üzere hiç zorlanmadan araba kullanabilmekte ve müziğe de eşlik etmektedir. Gözleri görmeyen siyahi piyaniste bakıldığında; ilk saniyelerde mesleğinin ne olduğu tam kavranmasa da kırmızı bir ceket giydiği ve bir etkinliğe hazırlandığı fikri verilir. Sonradan bu ceketin sahneye ait olduğu ve genç adamın da kalabalıklara dinleti sunan bir piyanist olduğu açık biçimde seyirciye gösterilir. Piyanist çaldığı mekân insanlarla doludur ve dinleyenlerin keyifli vakit geçirdikleri yüzlerinden okunmaktadır. Farklı açılardan gösterilen bu sahneler de görme engelli bireyin büyük kalabalıklara etki etme, duygularını harekete geçirme güç ve becerisine işaret etmektedir. Piyanist adam pek çok kişinin hayalini yaşıyor oluşu ile öne çıkmaktadır.

Reklam filminin en sonunda çıkan beyaz elma amblemi (logo shot) reklam filminin hangi markaya ait olduğunu bir kez daha vurgulamış olur. Öncesinde telefon, tablet, saat gibi aksesuarlar sıklıkla görünse de marka amblemine rastlanmaz. Seyirci işlevselliğin hangi markaya ait olduğunu anlayacak kadar markaya aşinadır.

Tablo 1

The Greatest Reklam Filmindeki İkili Karşıtlıklar

Engelsiz Olmak	Engelli Olmak
Sosyal İnsan	Asosyal İnsan
Becerikli	Beceriksiz
Özgüvenli	Özgüvensiz
Eğlenceli	Sıkıcı
Konforlu	Konforsuz
Kendisiyle Barışık Olmak	Kendisiyle Barışık Olmamak

Reklam filminin sembolik kod okuması ile ortaya çıkan ikili karşıtlıklar Tablo 1'deki gibidir. Yedi birbirinden farklı karakterin de engeli vardır. Bunların altısı fiziksel biri de zihinsel engel olarak algılanmaktadır. Kolları olmayan bir genç kadın, kollarını ve bacaklarını kullanamayan genç adam, görme engeli olan genç bir adam, yaşam tüpüne bağlı orta yaşlı bir adam, kulakları duymayan bir anne, cücelik sendromu olan genç bir kadın ve down sendromlu olduğu anlaşılan bir genç kız göze çarpar. Bireylerin tamamı günlük yaşamın getirdiği sorumlulukları yerine getirir görünmektedir. Bir başka ifadeyle aile, eğitim ve iş yaşamlarını devam ettirmektedir. Karakterlerin önemli kısmı sosyal kişilik özellikleri gösterir. Örneğin; **görme engelli piyanist kalabalık bir gruba piyano çalmaktadır**. Down sendromlu genç kız okulun amigo takımındadır. Kullandığı ekrandan müzik/ses **düzenlemesi** yaptığı anlaşılan şapkalı ve gözlüklü adam, elindeki mikrofon ile etrafındaki kalabalığı coşturmaktadır. Cücelik sendromu olan kadın hayvan hastalıkları ile ilgili klinikte görevlidir. Bu insanlar ayrıca gerek kendilerinin fotoğraflarının çekilmesinden gerekse de yanlarındaki insanlar ve/veya hayvanlar ile fotoğraf çekilmekten hoşlanmaktadırlar. Bunu yaparken de *Apple* marka telefonlarının gelişmiş kameralarını kullanırlar. Reklam filminde gösterilen özellikler karakterlerin becerikli ve özgüvenli yanlarını da ortaya çıkartmaktadır. Mutlu olmak, eğlenceli vakit geçirmeyi bilmek de ortak özellikleri olarak öne çıkar. Genel itibariyle reklam filmi karakterlerinin ev ortamlarının, yaşadıkları çevrenin, çalıştıkları ve/veya eğitim gördükleri yerlerin nezih oluşu seyirciye aksettirilir. Tüm özellikler giysileri ve kullandıkları aksesuarlarla da birleştğinde orta-üst ekonomik sınıfa mensup olmaları beklenebilir. Reklam filminin açılış sahnesinden itibaren seyirciyle buluşturulan karakterlere ait yatak odaları da *Apple* marka ürünlerle pekiştirilen konforlu yaşamı simgeler niteliktedir.

Tablo 2

The Greatest Reklam Filminde Karşılaşılan Göstergeler

Gösterge	Gösteren	Gösterilen	Düz Anlam	Yan Anlam
Henüz uyanmış kolları olmayan genç bir kadın	Kadın yatağından kalkar Siri'ye seslenir ve onun perdeleri kaldırması ile dışarıyı seyretmeye başlar.	Konforlu, engelsiz, sorunsuz yaşam, keyifli vakit geçiren birey	Kolları olmayan genç ve bakımlı bir kadının yeni güne başlaması	Genç kadın Siri yazılımını düzenli kullanarak kolları olan bir kadının yapabileceği tüm eylemleri yapar.
Yanında telefonla yatağında uzanmış genç bir adam	Genç adam telefonuna sesli komut vererek çeşitli isteklerini görür.	Telefonunu farklı ihtiyaçları için düzenli olarak kullanan birey	Yatağından telefonunu komutlarla yönlendiren uzun saçlı, genç bir adam	Adamın kolları ve bacaklarını kullanamıyor olması bazı temel ve detay işlemleri yapmasına engel değildir.
Taburede ayakta duran cüce, genç bir kadın	Genç kadın tabure üzerinden aynaya bakarak şarkı söyler.	Kendi fiziği ile barışık olma	Ayna karşısında kendini gözlemleyen cüce, genç kadın	Fiziksel yetersizlik özgüvensizlik ya da mesleki yetersizlik getirmez.
Bebeği ile vakit geçiren genç bir anne	Anne bebeğinin sesini duyamasa da iletişimleri devam eder.	Konfor alanında ilgili ve rahat görünen anne figürü	Bebeği ile evin salonunda genç bir anne	Kadın anında ikinci bir kişi olmadan bebeğinin isteklerine cevap verebilecek durumdadır.
Gözünde siyah gözlükle piyano çalan adam	Seyircilere piyano dinletisi yapan genç, siyah gözlüklü bir adam sahnededir.	Saygınlık, yeteneklilik ve özgüvenli duruş sergileyen birey	Takım elbiseli, siyah gözlüklü, piyano çalan genç bir adam	Genç adam yardımsız giyinmekte, gideceği yeri bulabilmekte ve mesleğini icra etmektedir.
Ekran karşısında ritim tutan orta yaşlı bir adam	Oksijen tüpüne bağlı bir adam reklam müziğinin düzenlenmesini yapar.	Keyifli vakit geçiren, insanları eğlendiren, kendi işini görebilen birey	Teknolojik cihaz kullanan orta yaşlı bir adam	Sağlık sorunu kişilerin hobilerinin ya da mesleki becerilerinin önünde değildir.
Down Sendromlu genç kız	Down sendromlu genç kız okul koridorunda arkadaşları ile selamlaşır.	Çalışkan, mutlu, özgüvenli, sosyalleşen birey	Sosyalleşen down sendromlu genç kız	Farklı olmak diğerlerinin yaptıklarının yapılamayacağı ya da yalnız kalınacağı anlamına gelmez.

Sonuç

Reklamlar seyircilere düzenli olarak göstergeler sunarken, “güçlülük” vurgusu da yapmaktadırlar. Seyir deneyimlerinin de etkisi ile insanlar zaman içerisinde ürün ve hizmetlerin ötesinde göstergeleri tüketmektedir. Göstergebilim reklamların çözümlenmesinde önemli bir başvuru kaynağı olurken, anlam dünyası da buna paralel derinlik kazanmaktadır. **Gücün bu denli önemsenmesi ve güçsüzlüğün de zayıflık olarak algılanması küreselin bir dayatması olarak da değerlendirilebilir.** Bu durumda da gücü simgeleyen çeşitli göstergeler kullanılabilir. Reklam çözümlemede kullanılan göstergebilim ile anlam dünyası tüm derinliği ile anlaşılmaya çalışılır. Her topluluğun birbirinden farklı anlam dünyaları olduğu düşünülse de kültür birliklerinin benzer anlam dünyalarını doğuracağı varsayılmaktadır. Çünkü insan bilincinde bazı temel unsurlar yer almaktadır ve aynı kültürler aynı temel unsurlarda birleşebilirler. Bununla birlikte sosyo-ekonomik yapı, eğitim, yaş, kişilik gibi özellikler de seyircilerin anlam dünyalarında çeşitli ortaklıklar ve karşıtlıklar yaratabilmektedir.

Bu bağlamda reklam filminin içerisinde birbirinden farklı engelleri olan yedi çeşit insan bulunmaktadır. İşlevsel olmayı vurgulayan yedi gösterge vardır. Bunlardan biri; kolları olmayan genç sarışın kadındır. İkincisi tekerlekli sandalyede genç bir adam, üçüncüsü cüce görünümlü genç bir kadın, dördüncüsü bebekli bir kadın, beşincisi görme engelli piyano çalan bir adam, altıncısı müzikle ve müzik ekipmanları ile ilgilenen orta yaşlarda bir adam, sonuncusu da down sendromlu bir genç kızdır. Düz anlamda kolları olmayan genç ve bakımlı bir kadının güne başladığı görülürken; yan anlamda genç kadının Siri yazılımı sayesinde sağlıklı bir kadının yapabileceği çok çeşitli eylemleri yapabildiği görülür. Filmin ikinci karakterine bakıldığında düz anlam; yattığı yerden telefonu ile yönlendirmede bulunan genç bir adamdır. Yan anlam ise; adamın hem kolları hem bacakları olmadığı halde pek çok detaylı işlem yapabilmesidir. Olumlu beden dilini seyirciye yansıtan cüce görünümlü genç kadın, seyirciye reklam filminin diğer düz anlamını göstermektedir. Yan anlam ise; fiziksel yetersizliğin özgüvensizlik ya da yetersizliğe neden olmadığıdır. Filmin diğer ana karakteri engelli olduğu ilk bakışta fark edilmeyen bir annedir. Düz anlamda anne bebeği ile vakit geçirmektedir. Yan anlamda ise; işitme engeli olan kadın yalnız başına bebeğinin ihtiyaçlarını yerine getirebilmektedir. Beşinci ana karakter, düz anlamda takım elbiseli siyah gözlüklü, piyano çalmaya hazırlanan genç bir adamdır. Yan anlamda ise; genç adamın yardımsız giyinebilmesi, gideceği yeri rahatlıkla bulabilmesi ve sorunsuz piyano çalmasıdır. Sondan bir önceki ana karakter; düz anlamda müzik ile ilgilenen, etrafı teknolojik cihazlarla sarılı orta yaşlarda bir adamdır. Yan anlamda sağlık sorunu olan kişilerin mesleklerini ve hobilerinde istekli ve başarılı olabildikleri gösterilmektedir. Reklam filminin son karakteri düz anlamda okulda arkadaşları ile sosyalleşen genç bir kızdır. Yan anlamda ise; genç kız down sendromludur ancak farklı olması diğerleri gibi yaşaması için engel değildir. Onlarla aynı gruptadır.

Araştırmanın bulgularına göre gösterilen farklı engellerle karşı karşıya olan yedi farklı bireyin de kendi ihtiyaçlarını görebildikleri, fiiliyatta engelsiz bir yaşam sürdürdükleridir. Düz anlamda çeşitli engellere sahip bireyler telefon ya da akıllı saat gibi cihazlardan yararlanmakta, yan anlamda ise sağlıklı pek çok kişinin yapabildiklerini ve daha fazlasını “Apple” ürünleri ile gerçekleştirmektedirler. Önemli bir detay da çoğunun diğer insanları etki altına alabilecek donanımda, yetenekli kişiler olarak gösterilmeleridir. Yeteneklilik “Apple” marka ürünlerle ilişkilendirilmektedir.

Genel bir ifadeyle; **büyük markaların diğerleri gibi bilinirlik ve satışlarını arttırmak için reklama ihtiyaçları olmadığı** söylene de; hatırlanabilirlik, yeni özelliklerin duyurulması ve kurumsal sosyal sorumluluk gibi duygular ile hareket etmelerinin bekleniyor oluşu reklam verme nedenleri arasında gösterilebilir. Dolayısıyla reklam filmi bu anlamda pozitif hisler uyandırma hedefine ulaşsa bile, engeli olsun ya da olmasın kapitalist toplumun bireylerinin, arzu nesnesi haline gelmiş teknolojik ürünleri kullanarak, yaşamın merkezinde yer alabilme ihtimallerinin hayali ile, markanın farklı ürünlerini satın almaya güçlerinin yetip yetmeyeceği bir soru/n olarak merkezde durmaya devam etmektedir.

Kaynakça

- Akata, Z. H. (2021). Reklam dilinde mutluluk vaadinin dilbilimsel açıdan çözümlenmesi. *Söylem Filoloji Dergisi*, 6(3), 899-916. <https://doi.org/10.29110/soylemdergi.1006008>
- Aktaş, H., ve Zengin, M. (2010). DAGMAR modeli: deterjan reklamları örneğinde görsel bir çözümleme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24), 31-43. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1724364>
- Albayrak, E. S. (2019). Sosyal ağlar ve modern insanın yalnızlaşması: Coca-Cola reklam örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(70), 929-942. <https://doi.org/10.17755/esosder.486718>
- Barokas, S. K. (2012). Büyümüş de küçülmüşler bir reklam çözümlemesi “Pınar sosis”. *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 173-197. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/369725>
- Barthes, R. (2023a). *Çağdaş söylenler* (6. bs.). (T. Yücel, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Barthes, R. (2023b). *Göstergebilimsel serüven* (11. bs.). (M. Rifat ve S. Rifat, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Becan, C. (2013). Yeni (duyuşsal) reklam iletileri bağlamında “göstergeleri» okumak: Göstergebilimsel yöntemden yararlanarak bir reklam ileti çözümlemesi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 36-52. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/800900>
- Bowen, H. R. (2013). *Social responsibilities of the businessman*. University of Iowa Press.
- Cat-Wells, K. (2023, 25 Mayıs). Apple's 'the greatest' continues to win big for creatives and disability communities. *Forbes*. Erişim adresi: <https://www.forbes.com/sites/keelycatwells/2023/05/25/apples-the-greatest-continues-to-win-big-for-creatives-and-disability-communities/>
- Çakar, D. B. (2010). Sportif görsel içeren reklamların göstergebilimsel çözümleme teknikleriyle incelenmesi (Doktora tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Dağtaş, B. (2003). *Reklamı okumak*. Ankara: Ütopya yayınevi.
- Eco, U. (2024). *Yapının yokluğu*. (L. T. Basmacı, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Gündüz Kalan, Ö. (2010). Reklamda çocuğun toplumsal cinsiyet teorisi bağlamında konumlandırılışı: 'Kinder' reklam filmleri üzerine bir inceleme. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi | Istanbul University Faculty of Communication Journal*, 1(38), 75-89. <https://doi.org/10.17064/iüifhd.33281>.
- Güven, B. A. (2011). Toplumsal sorunların çözümüne yönelik hazırlanan reklam kampanyaları: Anlatısal ve tematik ileti çözümleme örnekleri (Doktora Tezi), İstanbul Kültür Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/İletişim Tasarımı Anabilim Dalı).
- Hoxha, B. (2022). *Umberto Eco's semiotics – theory, methodology and poetics*. UK: Cambridge Scholars Publishing.
- Küçükeroğan, R. (2011). “Dilinizden utanmayın” reklam kampanyasının göstergebilimsel açıdan çözümlemesi. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 1(1), 26-34. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/138284>
- Lévi-Strauss, C. (2016). *Mit ve anlam* (3. bs.). (G. Y. Demir, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Mengü, M. M. (2012). Reklam sloganları ve tüketici zihni. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi | Istanbul University Faculty of Communication Journal*(25). <https://doi.org/10.17064/iüifhd.09069>
- Okan, Z. A. (1998). Dil ve cinsiyet: reklam dili çözümlemesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(5). Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/50042>
- Rifat, M. (2020). XX. Yüzyılda dilbilim ve göstergebilim kuramları – 1 / tarihçe ve eleştirel düşünceler (8. bs.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Rifat, M. (2019). *Göstergebilimin ABC'si* (5. bs.). İstanbul: Say Yayınları.
- Rifat, M. (2016). *Barthes, Proust, Baudelaire ve ötekiler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sadakaoğlu, M. C. (2018). Reklam estetiği ve mit üretimi açısından “Marlboro Man” ve “Marlboro Country” reklam imgelerinin göstergebilimsel çözümlemesi. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 4(1), 25-44. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/739379>
- Sarı Sezer, N. (2005). Taşıt üstü reklamcılık otobüs üstü reklam iletişine ilişkin bir çözümleme önerisi: nescafe örneği. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*(2), 19-36. Erişim adresi: <http://iletisimdergisi.gsu.edu.tr/tr/download/article-file/82847>
- Topsümer, F. ve Elden, M. (2016). *Reklamcılık – kavramlar, kararlar, kurumlar* (15. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Uluşan, O., ve Kanlı, İ. (2021). 2020 KKTC cumhurbaşkanlığı seçimlerinde sosyal medyada yayınlanan siyasal reklam videoları üzerine göstergebilim ve söylem çözümlemesi. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*(61), 241-278. <https://doi.org/10.26650/CONNECTIST2021-884570>
- Ünal, M. F. "Göstergebilimin serüveni". *Mütefekkir* 3/6 (Aralık 2016), 379-398. Erişim adresi: <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.284572>.
- Vodinalı, S. (2016). Tüketim kültürü bağlamında reklam ve çocuklar üzerindeki etkileri: "Maret yook mu? reklamı üzerine bir çözümleme". *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2(1), 162-182. Erişim adresi: <https://www.acarindex.com/pdfs/1267534>
- Yüksel, H. (2021). Sosyal mesaj içerikli reklamlar: Türk telekom kurumsal sosyal sorumluluk projeleri reklam filminin göstergebilimsel çözümlemesi. *İletişim Kuram e Araştırma Dergisi*, 2021(55), 33-55. <https://doi.org/10.47998/ikad.934924>
- Apple (2022, 30 Kasım). The Greatest reklam filmi [Video]. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=8sX9IEHWRJ8>

Çıkar Çatışması Beyanı: Çıkar çatışması yoktur.

Extended Abstract

Purpose

The research was conducted in order to comprehend the denotation, connotation, the third dimension of the narrative and to interpret the signifiers in detail by making a semiotic analysis of the *Apple* Brand's award-winning video "*the Greatest*". The reason for choosing this video is the applications developed for people with disabilities are presented with an interesting content. The video content was also analysed in terms of its connection with reality. The indicators of comfortable living are people with disabilities. Semiotic analysis reveals the rhetoric through the characters in the commercial. On the one hand, the study focuses on the meaning within the whole, and on the other hand, it aims to focus on the unique meanings of the parts. Semiotics provides both multidimensionality and deep understanding.

Design and Methodology

The universe of the qualitative research consists of award-winning advertising commercials and in this context, "*the Greatest*" of the *Apple* brand, which includes special applications and tools for people living with disabilities, is used for detailed semiotic analysis. The advertising commercial was analysed by considering all scenes in the triangle of person, action and place. By making use of Roland Barthes' semiotic analysis method and interpretations, the third dimension of the commercial and a general synthesis is studied by searching the denotation and connotation meaning of the commercials. The denotation is clear and is the primary meaning, while the connotation is made by the signifier and the signified and refers to the world of culture. Semiotics stands out as a qualitative research method that also used in communication and media studies. All kinds of visual, audio, etc. elements in the media can be investigated as part of semiotics. In other words, objects far from their material environment gain new meanings as signifiers. Advertising commercials, which are loaded with various symbolic meanings, thus open the door to a surprising universe. With semiotic analysis, the scientific features, structures and contents of messages are recreated. The meaning therefore gains a third dimension. According to Barthes, with semiotics concepts that offer a solution emerge. There must be a similarity between what the signs point to and themselves. Codes that limited the meaning are clarified and multisemantics are highlighted. In this study; related concepts were identified and also a chart was created included Saussure's binary oppositions. Thus, the terms in the content becomes clear which help understanding the real language of commercial.

Findings

The advertising commercial has seven kinds of people with different disabilities. There are seven signs that emphasise being functional with small technological equipments. One of them is a young blonde woman without arms. The second is a young man in a wheelchair, the third is a dwarf-looking young woman, the fourth is a woman with a baby, the fifth is a visually blind man playing the piano, the sixth is a middle-aged man interested in music and music equipment, and the last is a young girl with down syndrome. Denotation of the advertising commercial is a young and well-groomed woman without arms starts the day; connotation of the commercial is the young woman can perform a wide variety of actions that only healthy women can with the help of Siri software. The second character of the commercial, the denotation is a young man who directs with his phone from where he is lying. The connotation is that the man can perform many detailed operations even though he has no arms and legs. The dwarf-looking young woman, who reflects her positive body language to the audience, shows the audience the other denotation of the advertising commercial. The connotation is that physical inadequacy does not cause insecurity or inadequacy. The other main character of the commercial is a mother whose disability is not noticed at first sight. Denotation of the advertising commercial is, the mother spends time with her baby. In the connotation, the woman with hearing impairment is able to fulfil her baby's needs alone. The fifth main character is, in the denotation, a young man in a suit and dark glasses, preparing to play the piano. In the subsidiary sense, the young man is able to get dressed without any help, to find his destination easily and to play the piano without any disruption. The penultimate main character is a middle-aged man surrounded by technological devices, interested in music system in the denotation. It has been shown that people with health problems can be enthusiastic and successful in both their professions and hobbies. The last character of the advertising commercial is a young girl who socialises with her friends at school. In a connotational sense, the young girl has down syndrome, however the fact that her difference does not prevent her from living like the others. She is in the same group with them. Advertising commercial shows that; individuals who use Apple are more capable than any ordinary people. The brand's products are people's limbs and more.

Research Limitations

The universe of the research consists of award-winning commercials. The example consists of "*the Greatest*" advertising commercial of the *Apple* brand, which was selected as the best video ad in 2023 by "*Emmy Awards*". The video was analysed frame by frame and semiotic analysis method was used. The denotative and connotative of the seven characters' actions were identified according to one awarded advertising commercial.

Implications

In the commercial, scenes from the lives of people with disabilities are shown. Different brands may also offer such products. Big brands should draw more attention to similar issues through media tools. But the economic benefits for disadvantaged people should also be emphasized. In addition, there should be productions that will eliminate the idea that commercials are product of delusion. For this purpose, realistic and simple narratives can be used. There is also a need for more original productions and analyses of such productions in order to avoid prejudiced approaches and stereotypical presentations.

Originality/Value

The studies' value comes from its analyses an award-winning, current and unique *Apple* commercial. The commercial has been studied multidimensionally. The formal and content dimensions of the commercial are analysed together. It was deemed important to analyse the award-winning commercial because it touches on a different subject with a different approach. It has been revealed that form supports content and that each content has a different meaning in itself. This also opens the way for the discussion of different ways of seeing. This is what the structuralist semiotic method is all about.

Tralleis Kazısı Osmanlı Lüleleri (1998-2008)¹

Tülin YENİLİR²

Başyuru Tarihi: 09.08.2024 **Kabul Tarihi:**27.01.2025 **Makale Türü:** Araştırma Makalesi

Öz

Tütün bitkisi Amerika'dan çıktıktan sonra çok kısa sürede Avrupa ve Osmanlı topraklarına ulaşmıştır. Başlarda tıbbi tedavi ve rahatlama amaçlarıyla kullanılan tütünün zararları fark edilince yalnızca zevk verici bir madde olarak kullanımı sürmüştür. Diğer yandan tütün tüketen toplumlar kültürel anlamda da etkilenmiştir. Osmanlı'da kahvehane kültüründe önemli yeri olan tütün, lülecilik gibi -önemini Cumhuriyet'in ilk dönemlerine kadar koruyabilen- bir meslek dalının oluşmasına sebebiyet vermiştir. Günümüzde arkeolojik veriler ışığında lüleler üzerinden Osmanlı Dönemi'ne dair kültürel çıkarımlar yapabilmek mümkündür. Bu çalışmada Tralleis Antik Kenti kazılarında 1999-2008 yılları arasında ele geçen 44 adet Osmanlı tütün lülesi incelenmiştir. Bu lülelerden bazıları bütün ya da bütüne yakınken, bazıları ise herhangi bir tipolojik sınıflandırma yapılamayacak kırık parçalar halinde bulunmuştur. İncelenen lüleler nadir birkaç beyaz hamur dışında kırmızı hamurdan yapılmıştır. Bunlar çanak tiplerine göre yuvarlak çanaklı, basık yuvarlak çanaklı, lale biçimli çanaklı, silindirik çanaklı, süzgeç çanaklı ve kaideli süzgeç çanaklı şeklinde sınıflandırılmıştır. Bunlar dışında herhangi bir form özelliği göstermeyen iki adet gövde ve yedi adet duman yolu parçası da bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Lülesi, Tütün, Tralleis Antik Kenti

1 Bu çalışmanın gerçekleşmesine olan desteğinden dolayı Tralleis Antik Kenti eski kazı başkanı Sayın Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK'e ve destekleri için Sayın Prof. Dr. Ceren ÜNAL'a teşekkürlerimi sunarım.

2 Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, tulinyenilir@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9737-5287

Ottoman Pipes in Tralleis Excavation (1998-2008)

Tülin YENİLİR³

Submitted by: 09.08.2024 Accepted by: 27.01.2025 Article Type: Research Article

Abstract

After its introduction from the Americas, tobacco quickly spread to Europe and the Ottoman territories. Initially used for medical treatment and relaxation purposes, tobacco's harmful effects eventually became apparent, leading to its continued use solely as a recreational substance. Furthermore, societies consuming tobacco were culturally influenced. In the Ottoman Empire, tobacco held a significant place in the coffeehouse culture and contributed to the emergence of professions such as pipe-making (lülecilik), which maintained its importance until the early years of the Republic. Today, archaeological evidence allows for cultural insights into the Ottoman period through the analysis of tobacco pipes.

This study examines 44 Ottoman tobacco pipes unearthed during excavations at the ancient city of Tralleis between 1999 and 2008. While some of these pipes were found intact or nearly complete, others were discovered as broken fragments that could not be typologically classified. Apart from a few rare examples made of white paste, the examined pipes were predominantly produced using red paste. Based on their bowl types, they were classified as rounded bowls, flat rounded bowls, tulip-shaped bowls, cylindrical bowls, strainer bowls, and pedestal strainer bowls. Additionally, the collection included two body fragments and seven smoke channel fragments that do not exhibit any specific formal characteristics.

Key Words: *Ottoman Pipe, tobacco, Tralleis Ancient City*

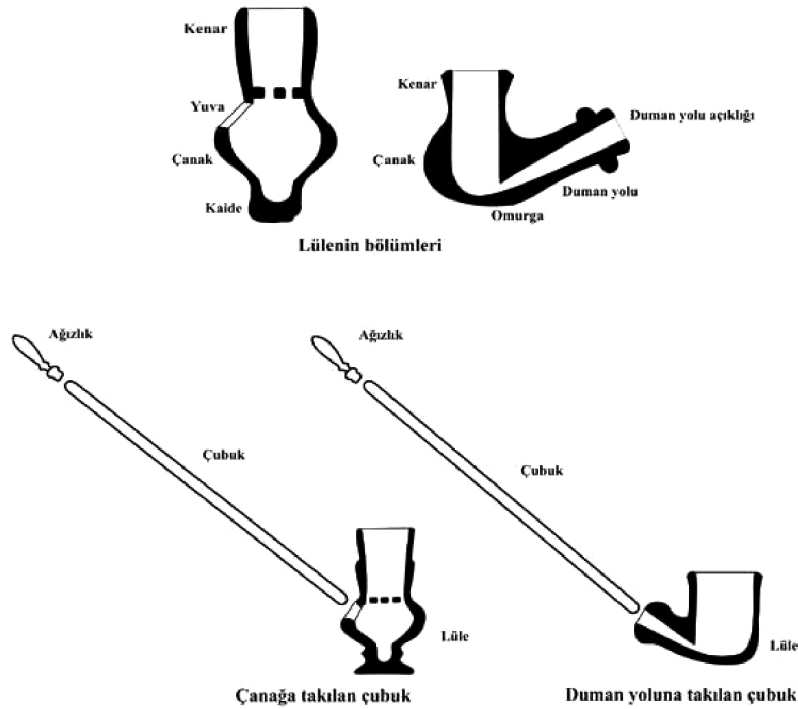
³ Manisa Celal Bayar University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Dept. of Art History, tulinyenilir@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9737-5287

Giriş

Avrupa 1492 yılında Cristof Colomb'un ekibinden bir grubun Küba'daki yerlilerin kurutulmuş bitki yapraklarını içtiğini rapor etmesi üzerine tütün ile tanışmıştır. Bundan kısa bir süre sonra tütün bazı Avrupa ülkeleri tarafından ufak çaplarda üretilir olmuştur (Goodman, 1994, s.37). Dönemin kroniklerinin 1597 ile 1687 yılları arasında farklı tarihlere işaret ettiği tütünün Osmanlı topraklarına girişi, Avrupa üzerinden olmuştur. Ancak Hezarfen Hüseyin Efendi'nin hem de İbrahim Peçevi'nin ortak olarak belirttiği nokta İngilizler tarafından getirildiği ve ilk getirildiği dönemde birçok hastalığın tedavisinde kullanıldığı, bu sebeple çok rağbet gördüğü şeklindedir (Bakla, 2007, s.40).

Tütün hem saray hem halk tarafından hızla benimsenmiş ve tüketilmiştir. Buna bağlı olarak sarayda kahve için kurulmuş teşkilata çubukçu, ateşçi, çubukçubaşı ve tütüncübaşı gibi yeni görevliler eklenmiştir. Bu görevliler sarayda tütün içme merasiminde görev almışlardır. Bu kişiler yalnızca sarayda değil, devlet büyüklerinin konaklarında da bulunarak oralardaki tütün merasimlerini gerçekleştirmişlerdir. Tütün ve tüketim aletlerinin tedariki ve muhafazasından sorumlu üç tütüncübaşının ismi Başbakanlık Osmanlı arşivindeki kayıtlar sayesinde günümüze ulaşabilmiştir: Mehmed Efendi (Sultan II. Mahmud), Ali Efendi (II. Abdülhamid) ve Şükrü Ağa (VI. Mehmed) (Bakla, 2007, s. 48-50).

Tütün tüketiminin benimsenmesi ve popülerleşmesi Türklerin kendine has içme biçimine bağlı olarak lülecilik sektörünün de doğmasına vesile olmuştur. Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğünde lüle "çubuk ve nargilede içine tütün konulup yakılan fincan biçiminde öge" olarak tanımlanmaktadır (Sözen ve Tanyeli, 1992, s.150). Lülenin malzemesi pişmiş toprak, lületaş, alçı, ahşap, porselen, cam veya metal olabilmektedir (Ayhan, 2014, s.54). Osmanlı topraklarında tütün 17. yüzyıldan neredeyse 20. yüzyılın başlarına kadar lüle, çubuk ve ağızlıktan ibaret bir içim aleti ile içilmiştir (Ayhan, 2014, s. 53).

Şekil 1. Gökben Ayhan'ın çizimiyle lülenin bölümleri (Ayhan, 2009b, s.52)

Makalede lüle tanımlaması ve terminolojisi bu alanda önemli çalışmaları bulunan Prof. Dr. Gökben Ayhan'ın yayınlarında kullanmayı uygun gördüğü şekliyle ele alınmıştır. Buna göre tütünün konulduğu kısım ifade etmek için *çanak*, dumanın çubuğa ulaştığı kanalı ifade etmek için *duman yolu*; çanağın duman yolu

ile bağlandığı noktaya *omurga* ve duman yolunun çubuk ile birleştiği kısma *duman yolu açıklığı* denilmiştir (Ayhan, 2014, s.55-57). Duman yolu ve çanağı birbirine bağlayan öge ise gemi omurgası olarak isimlendirilmektedir. Gemi omurgası uygulaması 17. yüzyılın sonlarında uygulanmaya başlanmış, 19. yüzyıldan itibaren ise yassı, köşeli ve üçgen gibi farklı biçimlerde görülmüştür (Ayhan, 2011, s.235). Bu çalışmada lüleler tipolojik olarak sınıflandırılırken çanak formları temel alınmıştır.

Tralleis Antik Kenti Lüle Buluntuları

Uzun yıllar süren ve farklı dönemlerde yapılan arkeolojik çalışmalarda -Aydın ilinin Efeler İlçesi yakınlarında bulunan- Tralleis kentinin antik dönemine ışık tutulmuştur.⁴ Ancak kentin Osmanlı Dönemi'ndeki durumuna dair yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır (Saraçoğlu, 2022; Yüksel, 2012). Bu kapsamdaki veriler daha çok Batı Anadolu topraklarını ziyaret eden 18. yüzyıl seyahatçilerinden elde edilmektedir.⁵ Seyahatname-lerde daha çok; kentin durumu, kurulduğu toprakların zenginliği, kent konumunun ticari açıdan önemi ve ilk kazı çalışmaları ile ilgili önemli bilgiler verilmiştir (Saraçoğlu, 2022, s.37-44, 48). Osmanlı Döneminde, Tralleis hakkında en erken tarihli bilgilerini sağlayan Richard Pococke'un (1704-1765) yazdıkları oldukça önemlidir. İngiliz arkeolog 1739 yılında Tralleis'e ulaşmış, alandaki yıkıntıları incelemiş ve bunların bir tapınak, kale ve tiyatro kalıntıları olduğundan söz etmiştir. Ayrıca şehrin Trakyalılar ve Argos'tan gelen topluluklar tarafından kurulduğunu belirtmiştir (Pococke, 1743, s.67). Kentteki ilk resmi bilimsel kazılar ise Alman Orient Komitesi üyelerinden Carl Human ve Wilhelm Doerpfeld isimli arkeologlar tarafından başlatılmıştır (Saraçoğlu, 2022, s.45).

18. yüzyıldan itibaren Avrupalı araştırmacılar keşif amacıyla Batı Anadolu'daki antik kentleri sıkça ziyaret etmiştir. Bu araştırmacıların bazılarının Dilettanti Cemiyeti'nin sponsorluk ettiği, bu cemiyetin bölgedeki birçok kentte arkeolojik kazıların başlamasına önyak olduğu bilinmektedir. Dilettanti Cemiyeti (1732-2003)⁶, bu geziler esnasında edindiği keşif raporu niteliğindeki bilgileri ve belge niteliğindeki görsellerin bir bölümünü yayınlamıştır (Chandler, 1971). Bu bağlamda bahsi geçen cemiyetin önemli ressamlarından William Pars (1742-1782)'in resimlerine baktığımızda antik kentlerde yıkıntılar arasında tütün içen Türk erkek figürleri ile karşılaşmaktayız (Res.1). Bu bize antik kentler Osmanlı Dönemi'nde yıkıntı halinde olsa bile yakınlarda oturan bölge halkı ve/veya kaşifler tarafından tütün tüketilen dinlenme mekanları olarak kullanıldığına dair görsel veriler sağlamaktadır. Buna dayanarak -ve bu makalede incelenen eserler üzerinden de düşünülerek- lüle buluntusunun her zaman bir yerleşim ya da üretim merkezini işaret etmediğini göz önünde bulundurmak gerekir.

4 Tralleis Antik Kenti kazılarında bulunan eserler ışığında kentin antik dönem tarihi için bkz.: Civelek, 2001; Öztürk, 2021, 3-19; Saraçoğlu, 2011, 1-42; Topaloğlu, 2010; Ünal, 2013, 607-617; Ünal vd., 2021, 269-296; Ünal ve Öztürk, 2022, 189-204; Üreten, 2014, 333-390.

5 Bu bağlamda yapılan çalışmalar incelendiğinde Richard Pococke (1704-1765), Richard Chandler (1738-1810), Robert Walsh (1772-1852), William Martin Leake (1777-1860), Francis Vyvyna Jago Arundel (1780-1846), Charles Fellows (1799-1860), Charles Texier (1802-1871), William John Hamilton (1805-1867), Hugh Edwin Strickland (1811-1853) ve Fransız gezgin ikili Olivier Rayet (1847-1887) ve Albert Thomas (1878-1932) gibi döneminin önemli seyahatçilerinin bu kenti ziyaret ettiğini ve yayınlarında kent hakkında bilgilere yer verdiğini görmekteyiz.

6 Dilettanti Cemiyeti İngiliz toplumunun antikite algısı üzerinde oldukça etkili bir cemiyettir. Cemiyetin üyelerinden ve Kral III. George'un himayesinde olan sanatçı Sir Joshua Reynolds (daha sonra Royal Academy'nin kurucusu olacaktır) Londra'daki piyasasında güçlü bir isimdir (Clark, 2000, s.442).

Resim 1. William Pars, 1765, Didim'deki Apollo Tapınağı taşıyıcı başlığı, 18x21 cm, British Museum, 1857,0110.25⁷

Bu makalede Tralleis Antik Kenti 1998 ve 2008 yılları arasındaki kazı çalışmalarında bulunan 44 adet lüle, çanak tiplerine göre sınıflandırılarak 4 farklı tip olarak ayrılmış, bunların alt formunda da lülelerin varlığı tespit edilmiştir. Bunlara ek olarak tipi belirlenemeyen ve herhangi bir sınıflandırma yapılamayan gövde ve boyun parçaları da bulunmaktadır (Kat.no.36-44).

Çalışmada incelenen lüle tiplerinden ilki yuvarlak çanaklı lülelerdir. Hamur rengi ve bezemeleri konusunda oldukça çeşitliliğe sahip bu tipin belirleyici özelliği çanağın yarım yuvarlak şeklinde tasarlanmış olmasıdır. Tralleis kazılarında bu tipte 12 adet lüle ele geçirilmiştir. Bunlardan biri (Kat.no.4) beyaz hamurlu, diğerleri kırmızı hamurludur. Kırmızı hamurlu lüleler arasında çanağın kimi zaman yivlerle hareketlendirildiği örnekler de mevcuttur (Kat.no.6-10). Bu tipin duman yolu sağlam şekilde bulunan örneklerine bakıldığında duman yolunun kısa ve çubuğa bağlanacağı noktada bir bombeli bilezikle sonlandığı görülmektedir. Kat. no. 7, 8 ve 11 dışındaki yuvarlak çanaklı lülelerin (Kat.no.1-6, 9-11) çanak ve duman yolunun birbirine "V" şeklinde bir omurga ile bağlandığı görülmektedir. Bu tipe Smyrna kazısında (Ayhan, 2009a, s.8) ve dilimli lülelerin bir örneğine de Komana kazısında (Ayhan, 2019, s.371) rastlanmaktadır. Bu tip lüleler 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl başına tarihlendirilmektedir.

⁷ https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1857-0110-25 (Erişim tarihi: 29.07.2024) Bu resim aynı zamanda gravür olarak Richard Chandler tarafından yazılan "Travels in Asia Minor 1764-65" isimli kitapta da basılmıştır (Chandler, 1971, s.114-115, Cat.13)

Resim 2. Yuvarlak çanaklı lüleler

Bu tipin bir alt gurubu olarak karşımıza çıkan lüleler ise basık yuvarlak çanaklı lülelerdir. Tralleis kazılarında basık yuvarlak çanaklı lüle tipinden iki örnek ele geçmiştir. Her ikisi de spesifik örnekler olan bu lülelerden ilki (Kat.no.12) kısa bir duman yoluna sahiptir. Çanağının alt kısmı daha geniştir ve bu kısım noktalardan oluşan çizgilerle dilimlenmiştir. Bir diğer örnek olan Kat.no.13 ise duman yolunun uzunluğu, malzeme ve işçilik kalitesiyle bu tipin tamamen farklı bir örneğidir. Bu tipteki lülelere Hasankeyf (Ayhan, 2010, s.3) ve Bitlis Kalesi (Şen ve Karasu, 2020, s.429) kazılarında rastlanmakla birlikte Erzurum Müzesi'nde (Özen, 2021, s.46-51) de benzerleri bulunmaktadır. Benzer örnekleri içeren literatür incelendiğinde bu lülelerin 17. ve 18. yüzyıllara tarihlendirildiği görülmektedir.

Yuvarlak çanaklı lülelerden Kat.no.11 ile basık yuvarlak çanaklı Kat.no.12 ve 13; malzeme, form ve bezemeleri ile halk tipi lülelerden ayrılmaktadır ki bu üç lülede de duman yolunda usta ya da atölye ismine işaret eden damgalar bulunur.

Resim 3. Basık yuvarlak çanaklı lüleler

Kazı çalışmalarında karşılaştığımız bir diğer lüle tipi olan lale biçimli ya da lale çanaklı lüleler kısa bir duman yolunun "V" şeklinde birleştiği ağız kısmına doğru genişleyen bir çanaktan oluşmaktadır. Bu örnekler 19. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanmış, bu dönemde en yoğun görülenlerden biri olmuştur (Ayhan, 2011, s.232). Bu tipin Tralleis Antik Kenti kazı çalışmalarında dört örneği ele geçmiştir (Kat.no.14-17). Bunlardan Kat.no.15 dışındakiler bezemelidir. Lale biçimli çanaklı lüle buluntularına Smyrna Antik Kenti'nde (Ayhan, 2009a, s.13), Başur Höyük'te (Ayhan, 2009b, s. 53), Tire Kutu Han (Uçar, 2019, s.131-132) ve Hasankeyf kazılarında (Ayhan, 2010, s.5) rastlanmaktadır. Yukarıdaki buluntu yerleri incelendiğinde bu tipteki lülelerin 19. ve 20. yüzyıla tarihlendirildiği görülmektedir.

Resim 4. Lale biçimli çanaklı lüleler

Silindir çanaklı lüleler, Tralleis kazılarında karşımıza çıkan bir başka tipte lüle grubudur. Bu tip kendisine adını veren silindir şeklinde bir çanak ve buna gemi omurgası ile bağlanan duman yolundan oluşmuştur. Tralleis kazılarında bu tipte dört lüle (Kat.no.18-21) ele geçirilmiştir. Tamamı seramik olmak üzere ilk örnek beyaz hamurludur (Kat.no.18). Bu lülenin duman yolu tamamen ve çanak ağız kısmen kırık hâldedir. Çanağın alt kısmında çanağın etrafını dolaşan, birbirine paralel olmayışından el ile yapıldığı tahmin edilen bir süsleme şeridi bulunmaktadır. Diğer üç örnekte ise kırmızı hamurun kullanıldığını ve kullanıma bağlı olarak iç kısımlarında kararmalar olduğunu görmekteyiz. İkinci örnek (Kat.no.19) diğerlerine göre daha kalın hamurludur ve yüzeyinde -duman yolu ile çanağın bağlandığı omurgadaki baskı ile oluşturulmuş dairesel süslemeler dışında- süsleme bulunmamaktadır. Diğer iki örnekte ise bu süslemeye ek olarak çanak yüzeyinde üçüncü örnekte bir (Kat.no.20), dördüncü örnekte (Kat.no.21) iki şerit halinde geometrik süslemelere yer verilmiştir. G. Ayhan 2007 ve 2008 yılları arasında Smyrna Antik Kenti'nde bulunan 47 silindir çanaklı lüleyi silindir formunda duman yolunun silindirik çanağa doğrudan bağlandığı lüleler ve silindirik çanağa üçgen bir sonla bağlanan silindirik duman yolundan oluşan lüleler olmak üzere iki grupta incelemiştir. Bu gruba göre bu tipin ilk örneği Ayhan'ın ilk grubunda, diğer üç örneği ise ikinci grubunda değerlendirilebilir. Ayhan bu lüleleri 17. yüzyıl ile 18. yüzyıl başına tarihlemektedir (Ayhan, 2009a, s.7). Silindir çanaklı lülelere Başur Höyük (Ayhan, 2009b, s. 53), Hasankeyf (Ayhan, 2010, s.5) ve Bitlis Kalesi (Şen ve Karasu, 2020, s. 428) kazılarında da rastlanmaktadır.

Resim 5. Silindir çanaklı lüleler

Kazıda ele geçen bir diğer önemli ve son tipteki lüleler ise süzgeç çanaklı ve bu tipin bir benzeri olan kaideli süzgeç çanaklı lülelerdir. Bu tür lülelerde çubuk doğrudan gövdede yer alan deliğe takılarak kullanılmıştır. Tralleis Kazısı'nda bu tipte 6 örnek ele geçirilmiştir (Kat.no.22-27). Bu tipte incelenen örnekler tip alt kısmı şişkin, ortalarında daralan ve ağız kısmında genişleyen bir gövde formuna sahiptir. Tespit edilebilir örnekler arasında rastladığımız çanaklar zemine düz bir şekilde oturmaktadır. Gövde genişlikleri 3 ile 3.6 cm arasındadır. Ağız kısmındaki kırıklar sebebiyle doğru bir ölçüm yapmak olanaklı değildir. Bu nedenle genişliklerinin arasında çok büyük farklar olmadığını belirtmekle birlikte boyları konusunda bir değerlendirme yapmak doğru değildir. Bu lülelerin süslemelerine bakıldığında bu lülelerin yüzeylerinde helezonik beyaz şeritler ya da bu şeritlerin izleri görülmektedir.

Form, hamur ve süsleme özellikleri bakımından bu tipin örnekleri olan dört ağız parçası da kazı çalışmalarında ele geçen buluntular arasındadır (Kat.no.32-35). Ancak bunların süzgeç çanaklı mı yoksa kaideli süzgeç çanaklı mı olduğu konusunda kesin bir çıkarım yapılamamaktadır.

Ayasuluk İç Kalesi'nde 2002 ve 2007-2012 yıllarında yapılan kazı çalışmalarında 63 süzgeç çanaklı ve 50 kaideli süzgeç çanaklı lüle örneğine rastlanmıştır; bunlar dışında bahsi geçen iki tipten hangisine ait olduğu belirlenemeyen 23 çanak parçası da tespit edilmiştir. Ayhan bu lüleleri 18. ve 19. yüzyıla tarihlemektedir (Ayhan, 2015, s.42-45). Tire Kutu Han (Uçar, 2019, s.134), Başur Höyük (Ayhan, 2009b, s.52) ve Hasankeyf (Ayhan, 2010, s.5) kazıları da bu lüle tipinin görüldüğü önemli merkezlerdir.

Resim 6. Süzgeç çanaklı lüleler

Süzgeç çanaklı lüle tipi ile benzer özelliklere sahip olan kaideli süzgeç çanaklı tipin ayırt edici özelliği bir kaidenin olmasıdır. Tralleis Kazısı 1999-2008 yılları arasında yapılan çalışmalarda bu tipten ağız bölümü kırık üç (Kat.no.28-30), ağız ve kaide bölümü kırık bir (Kat.no.31) olmak üzere toplam dört örneğe rastlanmıştır. Bu örneklerin gövde genişlikleri yaklaşık olarak 3 cm civarındadır. Hem süzgeç hem de kaideli süzgeç çanaklı lülelerde, hamurun yüzeyindeki gözeneklerden, iyi kalitede olmayan hamurdan üretildiği görülmektedir. Bu tipte de yüzeyde beyaz astarla yapılan helezonik çizgilerden oluşan bir süsleme yer almaktadır.

Bu tipteki örneklerden Ayasuluk İç Kalesi'nde 2007-2012 yılları arasında 50 adet ele geçmiştir. Bunlar hamur kalitesi ve süsleme bakımından neredeyse Tralleis Kazısı'ndan gelen örneklerle birebir aynıdır. Bunun dışında bu tipteki örnekler Anadolu'nun birçok yerindeki kazılarda görülmektedir. Bununla birlikte Alaşehir Kurşunlu Han Kazısı, Antalya Kaleiçi Kazısı, Kula Süleyman Şah Türbesi Kazısı gibi kazılarda hem süzgeç çanaklı hem de kaideli süzgeç çanaklı lüle tipinin örneklerine rastlanmaktadır (Ayhan, 2015, s.41-44). Buna ek olarak çanaklı lüleler Siirt Başur Höyük'te 2007-2009 yılları arasında yapılan kazılarda en çok rastlanan lüle tipi olmuştur (Ayhan, 2015, s.52).

Resim 7. Kaideli süzgeç çanaklı lüleler

Resim 8. Süzgeç çanaklı lülelere ait boyun ve ağız parçaları

Resim 9. Form vermeyen kırık gövde ve boyun parçaları

Değerlendirme

Bu makalede toplamda 44 adet lüle incelenmiştir. Bu lüleler tipolojik olarak sınıflandırılmış ve çalışmada bu şekilde değerlendirilmiştir. Buna göre incelenen lülelerden 11'i yuvarlak çanaklıdır (Kat.no.1-11). Yuvarlak çanaklı lülelerin 5 tanesinin çanak kısmı yivli olarak tasarlanmış (Kat.no.6-10), 1 tanesinin ise yivlerinin oldukça iri olduğu görülmüştür, dolayısıyla dilimli olarak değerlendirilmesi uygundur (Kat.no.11). Çalışmada incelenen lülelerden ikisi basık yuvarlak çanaklıdır (Kat.no.12-13). Bu lülelerin her ikisi de bu tip içinde özgün formlara sahiptir. Çalışmada incelenen bir diğer tip ise lale biçimli çanaklı lülelerdir, bu lülelerden 4 adet tespit edilmiştir (Kat.no.14-17). Bir diğer tip olan silindirik çanaklı tipte ise 4 lüle incelenmiştir (Kat. no.18-21). Birbiriyle neredeyse aynı form ve süslemeye sahip süzgeç çanaklı lülelerden 6 (Kat.no.22-27); kaideli süzgeç çanaklı lülelerden 4 (Kat.no.38-31); çanak kısmı kırılmış ancak süzgeç ve ağız kısmı günümüze ulaşabildiği için süzgeç çanaklı tipe ait olduğunu tespit edebildiğimiz 4 adet de ağız bölümü çalışma kapsamında ele alınmıştır (Kat.no.32-35). Bunlar dışında form vermeyen 2 adet gövde (Kat.no.36-37) ve 7 adet de duman yolu parçası (Kat.no.37-44) bu makale kapsamında incelenmiştir. İncelenen lülelerin büyük bir kısmı yüzey buluntusu olması sebebiyle tarihlendirme, Anadolu'daki diğer kazılarda bulunan benzer lüle örnekleriyle karşılaştırılarak yapılmıştır. Buna göre incelenen lülelerin 18. ve 20. yüzyıllar arasına tarihlendirilmesi mümkündür. Ayrıca sınırlı bir örneklem grubu içerisinde bu kadar farklı tipte lülenin görülmesi burada üretilmedikleri önerisini güçlendirmektedir.

Makalede incelenen eserleri süslemeleri bakımından değerlendirdiğimizde birden çok ve farklı şekilde süsleme karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan kendi içinde uyum gösteren tek tip süzgeç çanaklı tiptir. Hem süzgeç çanaklı hem de kaideli süzgeç çanaklı lülelerde istisnasız bir şekilde yüzeyde helezonik olarak yerleştirilmiş beyaz kalın çizgiler ile yapılmış süsleme yer almaktadır (Kat.no.22-31). Bu süsleme Ayasuluk İç

Kalesi buluntuları ile birebir benzerlik göstermektedir (Ayhan, 2015). Bunun dışındaki tiplerde süsleme konusunda bir birlik ve tutarlılık gözlemlenmemiştir.

Lülelerdeki süslemelerin özelliklerine bakıldığında ünük olan 10, 11, 12 ve 13 numaralı örnekler ve kaideli lüleler dışındakilerde genellikle çanak yüzeyinde baskı tekniği ya da sivri uçlu aletlerle kazınarak yapılmış şerit halinde süslemeler şeklinde oluşturulduğu dikkat çekmektedir. Bu süslemeler genellikle tek bir geniş şerit olmakla birlikte 18 numaralı örnekte olduğu gibi ince bir şerit halinde ya da 21 numaralı örnekte olduğu gibi ince iki şerit halinde de karşımıza çıkmaktadır. Bu tür süsleme örneklerinin benzerlerine Smyrna Antik Kenti kazılarında ele geçen yayvan çanaklı lülelerde rastlamak mümkündür (Ayhan, 2009a, s.11). 2, 16 ve 17 katalog numaralı örneklerde süsleme şeridinin dikey ovalerin bir araya gelmesiyle oluştuğunu ve hem alt hem üstten devam eden noktalar halindeki ince çizgilerle bu şeridin sınırlandırıldığı tespit edilmektedir. Farklı hamur renklerine sahip 3 ve 4 numaralı lülelerde ilk bakışta birbirine çok benzeyen çok küçük boyutlu geometrik oyuntuların oluşturduğu zikzaklardan oluşan bir süsleme şeridi görülmektedir. Bu süslemenin çok benzeri Smyrna Antik Kenti kazılarında bulunan silindirik çanaklı bir lülenin çanağında görülmektedir (Ayhan, 2009a, s.7) 18 numaralı örnekte dışbükey bir bilezik üzerine ince çizgilerle lülenin çanak kısmına hareket kazandırılmıştır.

Bunun dışında çanağın gövdesi dikey olarak yivlendirildiği süsleme örnekleri de mevcuttur (Kat.no.5-10, 20). Bu süslemeler Smyrna (Ayhan, 2009a, s.9) ve Komana (Ayhan, 2019, s. 362-364) antik kentlerinde görülmektedir. 14 numaralı lülede diğerlerinden farklı olarak çanağın dışa bakan kısmında üçgen oluşturacak şekilde yerleştirilmiş üç adet stilize çiçek motifi bulunmaktadır. Bunun bir damga olduğu düşünülmekte ve Başur Höyük kazısında çıkan lüle buluntuları arasında çok benzer bir örneğine rastlanmaktadır (Ayhan, 2009b, s. 57).

Çalışma kapsamında Tralleis Antik Kenti'nde 1998-2008 yılları arasında -on bir yıl boyunca- ağırlıklı olarak yüzey temizliği esnasında ele geçen 44 adet lülenin, burada bir üretim merkezi olduğunu düşünmek için oldukça yetersiz olduğu görülmektedir. Buna kendi içindeki tipolojik sınıflandırma ve süsleme çeşitliliği de eklendiğinde üslupsal bir birlikten de söz etmek doğru değildir. Dolayısıyla burada bir üretim merkezi ve/veya tütünün yoğunluklu olarak tüketildiği bir kahvehane olmadığını söylemek yerinde olacaktır.

Kaynakça

- Ayhan, G. (2009a), Smyrna antik kenti kazıları 2007-2008 yılı lüle buluntuları. *Sanat Tarihi Dergisi*, XVIII (2), 1-22. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/290946536_Smyrna_Antik_Kenti_Kazilari_2007-2008Yili_Lule_Buluntulari.
- Ayhan, G. (2009b). Başur Höyük kazısı lüle buluntuları. *XIII. Ortaçağ ve Türk dönemi kazıları ve sanat tarihi araştırmaları sempozyumu bildirileri, 14-16 Ekim 2009* içinde (s.49-77). İstanbul: Ege Yayınları.
- Ayhan, G. (2010). Hasankeyf Kazısı Lüle Buluntularının Değerlendirilmesi. *Sanat Tarihi Dergisi* XIX (1), 1-22. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/152493>.
- Ayhan, G. (2011). 19. yüzyıla tarihlenen bir grup Osmanlı lülesi, *Kültürel bellek ve estetik yansımalar* içinde (s. 227-241). K. Giray (Ed.), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Ayhan, G. (2014). Lüle terminolojisinin sorunları üzerine görüşler. *XVI. Ortaçağ ve Türk dönemi kazıları ve sanat tarihi araştırmaları sempozyumu bildirileri 18-22 Ekim 2012* içinde (s.53-63). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, No.152.
- Ayhan, G. (2015). Ayasuluk iç kalesi 'süzgeç çanaklı' ve 'kaideli süzgeç çanaklı' lüle buluntuları. *Mustafa Büyükkolancı Armağanı* içinde (s. 41-53), C. Şimşek, B. Duman ve E. Konakçı (Edt.). İstanbul: Ege Yayınları.
- Ayhan, G. (2019). An evaluation of tobacco pipes usage in the Tokat region in the light of tobacco pipe findings of Komana excavation. *Komana small finds* içinde (s. 347-383). D. B. Erciyas and M. Acara Eser (Edt.), İstanbul: Ege Yayınları.
- Bakla, E. (2007). *Tophane lüleciliği-Osmanlı'nın tasarımdaki yaratıcılığı ve yaşam keyfi*. İstanbul: Antik A. Ş. Kültür Yayınları
- Civelek, A. (2001). Tralleis Nekropolisi'nde saptanan yerel üretim malzemeleri. I. *Uluslararası Aşağı Büyük Menderes Havzası tarih, arkeoloji ve sanat tarihi sempozyumu 15-16 Kasım 2001* içinde (s. 246-253). İzmir: Şanal Matbaacılık.

- Clark, P. (2000). *British clubs and societies 1580-1800: The origins of an associational world*. Oxford: OUP.
- Goodman, J. (1994). *Tobacco in history. The cultures of dependence*. London: Routledge.
- Özen, Muhammet İlyas. (2021). *Erzurum Müzesi'nde bulunan bir grup lüle*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Öztürk, N. (2021). Tralleis Antik Kenti Kazı Çalışmaları. *Tralleis I – kemik buluntular içinde* (s. 3-19). Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Pococke, R. (1743). A description of the East and some other countries. Vol II. London, W. Bowyer.
- Robinson, R. (1985). Tobacco Pipes of Corinth and Athenian Agora (plates 33–64). *Hesperia*, Vol. 54, Princeton. Erişim adresi: <https://www.ascsa.edu.gr/uploads/media/hesperia/147907.pdf>
- Saraçoğlu, A. (2011). Hellenistic and Roman unguentaria from the necropolis of Tralleis. *Anadolu* (37), 1-42. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/779106>
- Saraçoğlu, A. (2022). Seyyah, gezgin ve ilk araştırmacıların gözünden Tralleis. *Hatıratın ışığında şehir, mekân ve kurgu II içinde* (s. 33-56). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (1992). *Sanat kavram ve terimleri sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Şen, K. ve Karasu, Y. E. (2020). Bitlis Kalesi Osmanlı Dönemi lülelerinin değerlendirilmesi. *Art-Sanat* (14), 413-440. Doi: 10.26650/artsanat.2020.14.0016.
- Topaloğlu, A. (2010). *Tralleis Latrinası ışığında Antik Dönemde latrinalar ve Tralleis Latrinası'nın 3D modellemesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Uçar, H. (2019). Archaeological proof of enjoy at Tire Kutu Han: clay pipes. *Mediterranean Archeology and Archaeometry* (19), 2, 119-134. Doi: 10.5281/zenodo.3340095
- Ünal, C. (2014). 'Tralleis Definesi' Bizans İmparatoru III. Leon (717-741) dönemine ait altın sikkeler. *Birinci Uluslararası Anadolu para tarihi ve numismatik kongresi 25-28 Şubat 2013 bildiriler içinde* (s. 607-617). Antalya: Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü.
- Ünal, C., Özcihan, İ. ve Toy, M. (2021). A group of Roman and late antique bone objects found in ancient Tralleis. *Adalya*, (24), 269-296. <https://doi.org/10.47589/adalya.1036711>
- Ünal, C. ve Öztürk, N. (2022). Tralleis Cosmetic and Medical Instruments: Preliminary Consideration. *Journal of Ancient History and Archeology*, 9 (2). Doi: <http://dx.doi.org/10.1144779955/jj.vv98ii11>.
- Üreten, H. (2014). Tralleis : Augustus Neokratı [ΝΕΩΚΟΡΟΣ ΤΟΥ ΣΕΒΑΣΤΟΥ]. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, XX, 333-390. Doi: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh609>.

Katalog

Katalog no.:1

Envanter no.: TRL.08.GYMVII.05

Buluntu tarihi ve yeri: 2008, 3sn:22.40, 4sn:23.00, 4sn derinlik +70

Ölçüleri: D.A. 2.3 cm, Ç.A. 2.7 cm, U.5.2 cm, Y. 3 cm

Tanım: Yuvarlak çanaklı tipte olan lülenin ağız kısmı kırıktır. Duman yolu ve çanak birbirine “V” şeklinde omurga ile bağlanmaktadır. Kırık olan ağzın hemen altında çağraz çizgilerden oluşturduğu bir şerit halinde süsleme yer almaktadır. Duman yolu bombeli bir bilezik ile sonlanmaktadır.

Katalog no.: 2

Envanter no.: TRL-98 (88) T2

Buluntu tarihi ve yeri: 1998-K40-55/B10

Ölçüleri: D.A. 2.2 cm, Ç.A. 2.6 cm (kırık), U. 5.5 cm, Y. 3.4 cm

Tanım: Yuvarlak çanaklı tipteki lülenin çanak ve ağız kısımları kırıktır. Duman yolu ve çanak birbirine “V” şeklinde bir omurga ile bağlanmaktadır. Çanağın alt kısmında baskı tekniği ile oluşturulmuş, iç içe geçmiş ovaler ve ortasına üst üste yerleştirilmiş üç yuvarlak nokta ve ovaler arasında baklava dilimi şekli verecek şekilde yerleştirilmiş dörder noktadan oluşan bir süsleme şeridi yer almaktadır. Duman yolu alt ve üst kısımlarında noktalardan oluşan bir şeritle sınırlandırılmış bir bombe ile sonlanmaktadır.

Katalog no.: 3

Envanter no: Belirtilmemiş

Buluntu tarihi ve yeri: 2000, GYM 60-20/BO-15 Moloz yığını

Ölçüleri: D.A. 1.6 cm (kırık), Ç.A. 2.7 cm (kırık), U. 4.4 cm, Y. 3.1 cm

Tanım: Yuvarlak çanaklı tipteki lülenin ağız ve duman yolu kısımları kırık haldedir. Çanakta şeritler halinde birbirini çapraz kesen çizgilerin oluşturduğu baklava dilimi şeklinde bir süsleme şeridi yer almaktadır.

Katalog no.: 4

Envanter no.: TRL-99 YZY07

Buluntu tarihi ve yeri: 1999, Gymnasium Bizans Dükkanları Kazı Buluntusu

Ölçüleri: D.A. 1.3 cm (kırık), Ç.A. 2.6 cm (kırık), U. 3.8 cm, Y. 2.7 cm

Tanım: Yuvarlak çanaklı tipteki lülenin duman yolu ve çanağın yarısı kırık haldedir. Beyaz hamurlu lülenin çanağında kazıma yoluyla oluşturulmuş geniş bir süsleme şeridi yer almaktadır.

Katalog no.: 5

Envanter no.: TRL08. GYM VII 2

Buluntu tarihi ve yeri: 2008, Dolgu topraktan çıkarılmış.

Ölçüleri: D.A. 1.9 cm, Ç.A. 2.6 cm (kırık), U. 4.4 cm, Y. 1.6 cm

Tanım: Yuvarlak çanaklı lülenin gövde ve ağız kısımları kırık haldedir. Duman yolu gövdeyle “V” şeklinde bir omurga ile birleşmektedir. Çanak kısmı bu birleşme yerinin etrafından başlayan ve ağza doğru genişleyen çizgilerin oluşturduğu yivlerle şekillendirilmiştir.

Katalog no.: 6

Envanter no: Belirtilmemiş

Buluntu tarihi ve yeri: 1998, Arsenal 2.kat 1.tonoz önü dolgu toprak

Ölçüleri: D.A. 0.8 cm, Ç.A. 1.8 cm (kırık), G. 3.3 cm, Y. 4.7 cm

Tanım: Yuvarlak çanaklı lülenin ağız ve gövde kısmı kırık haldedir. Gövde kalın uçlu bir aletle yapılan, aşağıdan yukarı doğru uzayan çizgilerle yivlendirilmiştir. Duman yolu bombeli bir bilezik ile sonlanmaktadır.

Katalog no.: 7

Envanter no: TRL-99 YZY02

Buluntu tarihi ve yeri: 1999, Gymnasium Bizans Dükkanları Yüzey Buluntusu

Ölçüleri: D.A. 1.6 cm (kırık), Ç.A. 3.3 cm, U. 3 cm (kırık), Y. 4.3 cm

Tanım: Yuvarlak çanaklı lülenin duman yolu tamamen kırıktır. Gövdede, çanağın altından başlayarak ağza doğru uzayan şeritlerle yivler oluşturulmuştur.

Katalog no.: 8

Envanter no: TRL.08.GYM.VI.2

Buluntu tarihi ve yeri: 2008, Gymnasium, 2sn 5.15m, 3sn 5.62 m, 3 sn derinlik 73 cm

Ölçüleri: D.A. 2.5 cm, Ç.A. 2 cm (kırık), Y. 4.2 cm, U. 5.6 cm

Tanım: Yuvarlak çanaklı lülenin gövde ve ağız kısmının tamamına yakını kırıktır. Duman yolu govdeye "V" şeklinde bağlanmaktadır. Çanağın duman yolu ile bağlantı yerinden çıkan ve ağız kenarına kadar devam eden çizgilerle gövde yivlendirilmiştir. Lülenin üzerindeki yanık izlerinden kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Katalog no.: 9

Envanter no: TRL08.GYMVII.06

Buluntu tarihi ve yeri: Belirtilmemiş, 3 sn: 22.40, 4sn: 23.00, 4sn. derinlik +70

Ölçüleri: D.A. 2 cm, Ç.A. 2.3 cm (kırık), U. 4.7 cm, Y. 3.7 cm

Tanım: Yuvarlak çanaklı tipteki lülenin çanak ve ağız kısmının büyük bir bölümü kırık haldedir. Eser Kat. no.8 ile aynı çanak ve duman yolu formuna sahiptir.

Katalog no.: 10

Envanter no.: Belirtilmemiş

Buluntu tarihi ve yeri: 2002, Yüzey temizliği

Ölçüleri: D.A. 2.3 cm, Ç.A. 3.5 cm, U. 6.3 cm, Y. 3.4 cm

Tanım: Yuvarlak çanaklı tipteki lüle sağlam olarak bulunmuştur. Çanak ve boyun kısımları kalın dilimlerden oluşmaktadır. Duman yolu ve çanak birbirine "V" şeklinde bir omurga ile bağlanmaktadır. Duman yolu ağız kısmında dilimlerin bitişinde kalan üçgen boşluklar farklı boylarda yedi dilimin yerleştirilmesiyle oluşan geometrik şekillerle doldurulmuştur. Çanak ağzında ise bu boşluklar baklava dilimi şeklindeki girintilerle doldurulmuştur. Lülenin boyun kısmında bir yazı/mühür bulunmaktadır.

Katalog no.: 11

Envanter no.: Belirtilmemiş

Buluntu tarihi ve yeri: 2001, GYM 620-40 Bo-15 B13 içi

Ölçüleri: D.A.2.6 cm, Ç.A. 2.8 cm, U. 5.6 cm, Y. 2.9 cm

Tanım: Lüle yuvarlak çanaklı tiptedir. Çanak tabanda üçgene yakın beş eşit birime bölünmüş, her birimin geniş kenarına birer çiçek motifi eklenmiştir. Çanağın gövdesinde ön ve yan cephelerinde baklava dilimi şeklindeki dört dörtgenin bir araya getirilmesi ile oluşturulmuş geometrik süslemeler yer almaktadır.

Katalog no.: 12

Envanter no: TRL-98 (89) T3

Buluntu tarihi ve yeri: 1998, K-40-55/B10

Ölçüleri: **D. A.** 2.6 cm, **Ç. A.** 3 cm (kırık), **U.** 5.5 cm, **Y.** 3 cm

Tanım: Basık yuvarlak çanaklı tipteki lülenin ağız kısmı kırıktır. Duman yolu oldukça kısa olan lüle aynı zamanda iç ve dış yüzeyinde duman izleri bulunmaktadır. Çanak ve duman yolu birbirine “V” şeklinde bir omurga ile bağlanmaktadır. Çanağın bombeli alt kısmı dikey olarak sıralanmış noktalardan oluşan çizgilerle süslenmiştir. Aynı süslemeye yatay olarak çanak ve duman yolu ağız kısmında da yer verilmiştir. Ayrıca duman yolunun iki yanında da usta ya da atölye ismi olabilecek yazılar bulunmaktadır.

Katalog no.: 13

Envanter no: TRL-08 GYM VII G1

Buluntu tarihi ve yeri: 2008, Dolgu topraktan çıkarılmış

Ölçüleri: **D.A.** 2 cm, **Ç.A.** 2 cm (kırık), **U.** 5.5 cm, **Y.** 2.6 cm

Tanım: Basık yuvarlak tipteki lülenin ağız kısmı kırıktır. Lüle beyaz hamurla yapılmış ve dışı sırla kaplanmıştır. Çanak kısmı altta merkezden dışa doğru genişleyen on beş kalın çizgi ile hareketlendirilmiştir. Gövdenin alt kısmından yukarıya doğru sırayla şeritler halinde düz ve zikzak çizgilerin oluşturduğu süsleme şeritleri görülmektedir. Bunun üzerinde oval şeritlerin oluşturduğu bir süsleme şeridi yer almaktadır. Duman yolu da ağız kısmına doğru dilimli süslemenin oluşturduğu katmana sahiptir. Bunun hemen altında bir damga yer almaktadır.

Katalog no.: 14

Envanter no: TRL-99 YZY

Buluntu tarihi ve yeri: 1999, Gymnasium Bizans Dükkanları Yüzey Buluntusu

Ölçüleri: **D.A.** 2.4 cm, **Ç.A.** 3.2 cm, **U.** 5.5 cm, **Y.** 4 cm

Tanım: Lale biçimli çanaklı lüle bütüne yakın olarak ele geçmiştir. Boyun ve çanağın birleştiği gemi omurgası sivri uçlu bir aletin batırılmasıyla oluşan noktalarla belirginleştirilmiştir. Çanağın dış yüzeyinde baskıyla oluşturulmuş papatya şeklinde çiçek motifleri bulunmaktadır.

Katalog no.: 15

Envanter no: TRL.08.GYM.VI.4

Buluntu tarihi ve yeri: 2008, 2 sn: 13.50m, 3 sn: 13.80m, 3 sn Derinlik -40 cm

Ölçüleri: **D.A.** 1.9 cm, **Ç.A.** 2.6 cm (kırık), **U.** 4.4 cm, **Y.** 1.6 cm

Tanım: Ağız kısmı kırık olarak ele geçen lüle, lale biçimli çanaklı tiptedir. Boyun kısmı oldukça kısa tasarlanan lülenin yüzeyinde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. Ağız kısmındaki duman izlerinden kullanılmış olduğu düşünülmektedir.

Katalog no.: 16

Envanter no: TRL-99 YZY03

Buluntu tarihi ve yeri: 1999, Gymnasium Bizans Dükkanları Yüzey Buluntusu

Ölçüleri: **D.A.** 2.5 cm, **Ç.A.** 2.9 cm, **U.** 5.6 cm, **Y.** 5.2 cm

Tanım: Lale biçimli çanaklı lüle, ağız kısmı kısmen kırık olarak bulunmuştur. Çanak kısmının gövdesinde yumurta biçiminde oval şekillerden oluşan bir süsleme şeridi bulunmaktadır.

Katalog no.: 17**Envanter no:** TRL-99 YZY04**Buluntu tarihi ve yeri:** 1999, Gymnasium Bizans Dükkanları Yüzey Buluntusu

Ölçüleri: D.A. 2.4 cm, Ç.A. 3 cm, U. 5.7 cm, Y. 4 cm

Tanım: Lale biçimli çanaklı lüle Kat.no.15'teki örneğin aynısı özelliklere sahiptir.**Katalog no.: 18****Envanter no:** TRL-98 (90) T4**Buluntu tarihi ve yeri:** 1998, K40-55/B10

Ölçüleri: D.A. 1.2 cm (kırık), Ç.A. 2.3 cm, U. 3 cm (kırık), Y. 4cm

Tanım: Beyaz hamurlu lüle boynun tamamı ve ağzın bir kısmı kırılmış halde bulunmuştur. Yuvarlak formlu çanağın alt kısmında kabartma bir bilezik ve bu bileziğin üzerine belli aralıklarla yerleştirilmiş çiziklerden oluşan bir süslemeye yer verilmiştir. Boyun ve çanak gemi omurgası olmadan birleştirilmiştir.**Katalog no.: 19****Envanter no:** TRL-99 YZY05**Buluntu tarihi ve yeri:** 1999, Gymnasium Bizans Dükkanları Yüzey Buluntusu

Ölçüleri: D.A. 2.7 cm, Ç.A. 3.2 cm, U. 5.7 cm, Y. 4.3 cm

Tanım: Silindir çanaklı lüle, ağız bölümü kısmen kırık halde bulunmuştur. Gemi omurgası bölümündeki noktalarla oluşturulmuş hareket dışında lülenin yüzeyinde herhangi bir süslemeye yer verilmemiştir. Çanağın iç kısmındaki kararmalardan lülenin kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Boyun kısmı oldukça kısa tutulmuştur.**Katalog no.: 20****Envanter no:** Belirtilmemiş**Buluntu tarihi ve yeri:** 2002, Yüzey temizliği

Ölçüleri: D.A. 2.2 cm, Ç.A. 3 cm (kırık), U. 5.5 cm, Y. 4 cm

Tanım: Eser, ağız bölümü kısmen kırık olarak ele geçmiştir. Duman yolu ağzı ve çanağın alt kısımlarında süslemelere yer verilmiştir. Çanaktaki süsleme gemi omurgasının "V" şeklindeki ayrımından yukarı doğru çizilmiş çizgiler ve üzerindeki yer alan şeritten oluşmaktadır. Duman yolu ağzında ise y,ne bir bilezik ve çevresinde birbirine paralel kısa çizgilerden oluşan bir süsleme yer almaktadır.**Katalog no.: 21****Envanter no:** TRL-07 GYM.III (7)**Buluntu tarihi ve yeri:** 2007, 1sn. 5.97 2sn. 7.50 D. 154.593

Ölçüleri: D.A. 1.5 cm (kırık), Ç.A. 3 cm, U. 3.2 cm, Y. 4.1 cm

Tanım: Silindir çanaklı lüle duman yolunun tamamı ve çanak ağzının bir kısmı kırık olarak ele geçmiştir. Duman yolu ve çanak birbirine "V" şeklinde bir omurga ile bağlanmaktadır. Silindir çanağın orta kısmında sivri uçlu aletlerin bastırılmasıyla oluşturulmuş iki şerit süsleme yer almaktadır. Bu iki şerit arasında içbükey bir kavisle çanağın yüzeyinin hareketlendirildiği görülmektedir.

Katalog no.:22 **Envanter no:** TRL-2008 GYM A01

Buluntu tarihi ve yeri: 2008, 3 sn. 17.90 m, 4 sn derinlik +40 cm 4 sn 21.30 m

Ölçüleri: **D.D.** 0.8 cm, **Ç.A.** 2.4 cm, **Y.** 4.6 cm, **G.** 3.4 cm

Tanım: Süzgeç çanaklı formdaki lüle ağız kısmı kırık olarak bulunmuştur. İç yüzeyindeki siyah izler, kullanılmış olduğunu göstermektedir. Dış yüzeyinde ise beyaz helezonik çizgilerle oluşturulmuş süslemenin izlerine rastlanmaktadır.

Katalog no.: 23

Envanter no.: TRL-2008 GYM A02

Buluntu tarihi ve yeri: 2008, 3 sn. 17.90 m, 4 sn derinlik +40 cm 4 sn 21.30 m

Ölçüleri: **D.D.** 0.8 cm, **Ç.A.** 1.5 cm, **Y.** 3.7 cm, **G.** 3.3 cm

Tanım: Süzgeç çanaklı lülenin ağız kısmının tamamı ve gövdenin bir bölümü kırık haldedir. Dış yüzeyinde kırmızı hamur üzerinde beyaz çizgilerle oluşturulmuş süsleme yer almaktadır.

Katalog no.: 24

Envanter no: TRL-99 YZY 08

Buluntu tarihi ve yeri: 1999, Gymnasium Bizans Dükkanları Yüzey Buluntusu

Ölçüleri: **D.A.** 0.9 cm, **Ç.A.** 2.3 cm, **Y.** 4 cm, **G.** 3.4 cm

Tanım: Süzgeç çanaklı tipteki lüle ağız kısmındaki kırıklar dışında bütüne yakın halde bulunmuştur. Yüzeyinde kalın fırça darbeleri ile yapılmış beyaz renkli helezonik çizgilerden oluşan süsleme izlerine rastlanmaktadır.

Katalog no.:25

Envanter no:TRL-98 (92) T6

Buluntu tarihi ve yeri: 1998, K40-55/B10

Ölçüleri: **D.A.** 0.9 cm, **Ç.A.** 2 cm, **Y.** 3.6 cm, **G.** 3cm

Tanım: Süzgeç kaideli tipteki lülenin ağız kısmı kırıktır. Dış yüzeyinde bu tipteki diğer örneklerle ortak olan süsleme bulunmaktadır.

Katalog no.: 26

Envanter no: TRL-99 YZY09

Buluntu tarihi ve yeri: 1999, Gymnasium Bizans Dükkanları Yüzey Buluntusu

Ölçüleri: **D.A.** 1 cm, **Ç.D.** 2 cm (kırık), **G.** 3 cm, **Y.** 1.6 cm

Tanım: Süzgeç çanaklı lülenin yalnızca çanağın kaidesine ulaşılabilmiştir. Aşınmış yüzeyinde beyaz astarla yapılmış süsleme izlerini yakalamak mümkündür.

Katalog no.: 27

Envanter no: TRL-2001 GYM B13-04

Buluntu tarihi ve yeri: 2001, Gymnasium B13 içi G20-40 B-15

Ölçüleri: **D.D.** 0.9 cm, **Ç.D.** 1 cm, **U.** 3 cm, **Y.** 1.7 cm

Tanım: Süzgeç çanaklı lülenin çanağın kaidesi ancak günümüze gelebilmiştir. Bu eserde de dış yüzeyde helezonik çizgilerle oluşturulmuş süslemeleri görmekteyiz.

Katalog no.: 28

Envanter no: TRL.08.GYM VII 4

Buluntu tarihi ve yeri: 2008, 3 sn. 17.90 m, 4 sn derinlik +40 cm 4 sn 21.30 m

Ölçüleri: **D.A.** 0.9 cm, **Ç.A.** 1.5 cm, **Y.** 4.8 cm, **G.** 3 cm

Tanım: Kaideli süzgeç çanaklı tiptedir. Ağız kısmı kırık olarak ele geçmiştir. İç yüzeyindeki duman izlerinden, bu lülenin döneminde kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Katalog no.: 29

Envanter no: TRL 99 HK

Buluntu tarihi ve yeri: 1999, Yüzey temizliği

Ölçüleri: **D.A.** 1.1 cm, **Ç.A.** 1.30 cm, **Y.** 3.3 cm, **G.** 2.8 cm

Tanım: Kaideli süzgeç çanaklı tiptedir. Çanak, süzgecin üzerinden itibaren kırık haldedir. Kaide kısmında da deformasyonlar mevcuttur. Süzgeç çanaklı tipte gördüğümüz süslemenin aynısını bu eserde de görmekteyiz.

Katalog no.: 30

Envanter no: Belirtilmemiş

Buluntu tarihi ve yeri: 2001, Gymnasium ağlama duvarının doğusu

Ölçüleri: **D.A.** 2.3 cm, **Ç.A.** 2.6 cm, **U.** 5.3 cm, **Y.** 2.5 cm

Tanım: Kaideli süzgeç çanaklı tiptedir. Süzgecin üst kısmı günümüze ulaşamamıştır. Kırmızı hamurun üzerine gelişigüzel olarak kalın uçlu bir fırçayla sürülen astar ile lülenin dış yüzeyi hareketlendirilmiştir.

Katalog no.: 31

Envanter no: TRL-2008 GYM A03

Buluntu tarihi ve yeri: 2008, 3 sn. 17.90 m, 4 sn. derinlik +40 cm 4sn. 21.30 m

Ölçüleri: **Ç.A.** 1.8 cm, **Y.** 3 cm, **G.** 3 cm

Tanım: Kaideli süzgeç çanaklı tiptedir. Yalnızca çanağın gövdesi günümüze gelebilmiştir, kaide ve ağız kısmı kırıktır. Yüzeyinde beyaz astardan helezonik çizgilerle süsleme yer almaktadır.

Katalog no.: 32

Envanter no: TRL-2008 GYM A04

Buluntu tarihi ve yeri: 2008, 3sn. 17.90 4sn. derinlik +40 sn 21.30 m

Ölçüleri: **Ç.A.** 2 cm, **Y.** 3 cm

Tanım: Süzgeç çanaklı tipin ağız bölümü olduğu düşünülmektedir. Süzgeç çanaklı tipte gördüğümüz süslemenin ağızda da yer aldığını söylemek mümkündür.

Katalog no.: 33

Envanter no: TRL-2008 GYM A05

Buluntu tarihi ve yeri: 2008, 3 sn. 17.90 m, 4 sn derinlik +40 cm 4 sn 21.30 m

Ölçüleri: D.Y.Ç. 2 cm, Y. 4.4 cm

Tanım: Süzgeç çanaklı tipin ağız bölümü olduğu düşünülmektedir. İç yüzeyindeki yanıklardan, kullanılmış olduğu çıkarımında bulunmak mümkündür.

Katalog no.: 34

Envanter no: TRL-2008 GYM A06

Buluntu tarihi ve yeri: 2008, 3 sn. 17.90 m, 4 sn derinlik +40 cm 4 sn 21.30 m

Ölçüleri: D.Y.Ç. 3 cm, Y. 2 cm

Tanım: Süzgeç çanaklı tipe ait gövde parçasıdır.

Katalog no.: 35

Envanter no: TRL-98 (91) TS

Buluntu tarihi ve yeri: 1998, K40-55/B10

Ölçüleri: Ç.A.: 2.5 cm, Y. 5.2 cm, G.G. 2.2 cm

Tanım: Süzgeç çanaklı tipe ait süzgeç ve ağız parçasıdır. Yüzeyinde beyaz astardan çizgilerle oluşturulmuş süsleme mevcuttur.

Katalog no.: 36

Envanter no: TRL-2001 GYM B13-05

Buluntu tarihi ve yeri: 2001, Gymnasium B13 içi, G20-40 B-15

Ölçüleri: U.3.4 cm, K. 0.6 cm

Tanım: Kırık şekilde ele geçmiş gövde parçasıdır. Duman yolu ve çanağın birleştiği gemi omurgası bölümüdür.

Katalog no.: 37

Envanter no: TRL-2001 GYM B13-05

Buluntu tarihi ve yeri: 2001, Gymnasium B13 içi G20-40 B-15

Ölçüleri: U. 3.4 cm, K. 0.6 cm

Tanım: Kırık şekilde ele geçmiş gövde parçasıdır. Duman yolu ve çanağın birleştiği gemi omurgası bölümüdür.

Katalog no: 38

Envanter no.: TRL-99 YZY 06

Buluntu tarihi ve yeri: 1999, Gymnasium Bizans Dükkanları Yüzey Buluntusu

Ölçüleri: D.A. 2.3 cm, U. 5.5 cm, Y. 3 cm

Tanım: Çanak kısmının tamamına yakını kırıktır. Yuvarlak çanaklı olduğu düşünülmekle birlikte, sınıflandırma yapabilmeye olanak sağlayacak veri sunmaması sebebiyle herhangi bir kategoriye dahil edilmemiştir.

Katalog no.: 39**Envanter no:** TRL-99 YZY10**Buluntu tarihi ve yeri:** 1999, Gymnasium Bizans Dükkanları Yüzey BuluntusuÖlçüleri: **D.A.** 3 cm**Tanım:** Çanak tipi konusunda bilgi vermeyen duman yolu parçasıdır.**Katalog no.: 40****Envanter no:** TRL-98 (93) T7**Buluntu tarihi ve yeri:** 1998, K40-55/B10Ölçüleri: **D.A.**2.5 cm, **Ç.A.** 2.6 cm (kırık), **U.** 3 cm (kırık), **Y.** 3.5 cm (kırık)**Tanım:** Duman yolu tamamen korunmuş ancak çanağın büyük bir kısmı tahrip olmuştur. Çanağın günümüze ulaşabilen küçük bir kısmındaki süsleme, bu çalışmadan incelenen lale biçimli çanaklı lülelerdeki benzese de tipolojik bir sınıflandırma yapılacak kadar veri sunmamaktadır.**Katalog no.: 41****Envanter no:** TRL-08 GYM VII-II**Buluntu tarihi ve yeri:** Belirtilmemiş, Gymnasium VII. AçmaÖlçüleri: **Ç.A.** 1.4 (kırık), **U.** 3.1 cm, **Y.** 2.8 cm**Tanım:** Çanağın neredeyse tamamı kırık halde ele geçmiş lüle buluntusudur. Beyaz hamurdan yapılmış ve siyah astarla kaplanmıştır. Günümüze ulaşan duman yolunda duman yolunun ağız kısmına yakın bir bölümünde dışbükey bir bileziğe yer verilmiştir.**Katalog no.: 42****Envanter no:** TRL-2001 GYM B-13 01**Buluntu tarihi ve yeri:** 2001, Gymnasium B13 içi G20-40 B-15Ölçüleri: **D.Y.** 2 cm, **U.** 4.5 cm**Tanım:** Yalnızca duman yolu ele geçmiş lüle buluntusudur. Yüzeyindeki deformasyondan anlaşıldığı üzere beyaz hamur üzerine kırmızı astarlıdır.**Katalog no.: 43****Envanter no:** TRL-2001 GYM B13-02**Buluntu tarihi ve yeri:** 2001, Gymnasium B13 içi, G20-40 B15Ölçüleri: **D.Y.** 2 cm, **U.** 3 cm**Tanım:** Yalnızca duman yolu ele geçmiş lüle buluntusudur. Beyaz hamurludur.**Katalog no.: 44****Envanter no:** TRL-2001 GYM B13-03**Buluntu tarihi ve yeri:** 2001, Gymnasium B13 içi G-20 40 B15Ölçüleri: **D.Y.** 2 cm **U.** 3.6 cm**Tanım:** Yalnızca duman yolu ele geçmiş lüle buluntusudur. Beyaz hamurludur.

Extended Abstract

Purpose

In light of archaeological data, there are important and valuable publications in the literature about the ancient period of the city of Tralleis. However, when we come to the city's Ottoman period, this information is limited only to the short notes taken by travelers who visited the Ottoman lands at that time. The tobacco pipes, which entered the Ottoman lands in the 17th century and were an important tool for consuming tobacco, which was widely consumed, contain data directly about the city's Ottoman period. This article aims to shed light on the city's Ottoman period and to examine the pipe pipes found in the excavations carried out in the ancient city of Tralleis between 1998-2008 typologically and to contribute them to the literature.

Design and Methodology

As stated in the chronicles, tobacco, which entered Ottoman lands around the beginning of the 17th century, was consumed individually in homes as well as in public areas such as palaces and coffeehouses. In Ottoman lands, tobacco was placed in a pipe at the end of one stick, while the other end had a mouthpiece. While new duties related to tobacco emerged in the palace, the number of coffeehouses also increased. The increase in tobacco consumption and the way it was consumed led to an increase in pipe production and its own formation. Pipe smoking, which continued until the beginning of the 20th century, has lost its function today due to the consumption of tobacco wrapped in paper. Today, it is possible to come across pipes in museums, private collections or excavations. Pipes that we do not encounter in daily use today are evaluated as important data that shed light on the Ottoman period in excavations. Therefore, regardless of the period in which they are found, pipe pipes lead us directly to the Ottoman period. In this study, 44 pipes from the Ottoman period found in the city of Tralleis were examined. This article started with a literature study, then a typology was created by considering the bowl form of the pipes and this was stated in the introduction. Accordingly, four types and a subtype of two of these types were defined. Images of the same type were placed under the relevant text with their drawings. A catalogue was included at the end of the article. The catalogue is in a parallel order with the information in the text. In addition to the inventory information, each work was briefly introduced in the catalogue. In the evaluation section, in addition to the typology, colour and ornamentation were also discussed. Since the majority of the materials examined were surface findings, the dating was supported by a literature study by referring to similar examples from ancient cities in Western Anatolia.

Findings

In the light of the findings obtained in this study, it is possible to say that life continued around the ancient ruins during the Ottoman Period. In addition, a typology was made based on the pipes found during surface cleaning and 4 types were determined: round, tulip-shaped, cylindrical and with a strainer bowl; Two more subtypes have been identified, namely flattened round and pedestal filter bowl type pipes. When evaluated in terms of decorations, we generally see decorations in the form of strips on the body of the bowl and in the form of grooves on the body. However, very few examples contain seals. While we saw floral motifs created by printing in a single example, it was determined that there was no decoration in two examples.

It is very difficult to talk about a unity in terms of material, color, decoration and typology in these pipes found as excavation finds. The fact that these pipes, which do not represent a quantitative abundance over a period of about ten years, differ so much in both typology and decoration, distances the author from the idea that there is a production center here. However, in the light of today's information, no data can be found indicating that there is such a thing as

a coffeehouse where mass consumption takes place. So this confirms the conclusion that the pipes examined may be the remains of people living around the city or of researchers and writers who visited the ruins of the city.

Research Limitations

It is known that tobacco entered Ottoman lands in the 17th century. In this case, if we have data on tobacco pipes in an excavation area, this leads us to examine the Ottoman Period. Therefore, this study focuses on the Ottoman Period of the ancient city of Tralleis. The tobacco pipes found in the excavations carried out between 1998-2008, which we consider as the remains of the Ottoman period of the city, constitute the subject of this study. The examined tobacco pipes were evaluated according to their bowl types and were evaluated considering that the city was in ruins during the Ottoman period and that life continued in its surroundings.

Implications (Theoretical, Practical and Social)

The city of Tralleis has been visited by foreign travelers for the purpose of discovery since the 18th century, and some of these visits have been documented and published and have survived to the present day. Apart from these, the sources providing data on the Ottoman period of the city are quite limited. This study examined the pipes of the city from the Ottoman period. However, in the future, examining other materials related to the Ottoman period of the city will contribute to obtaining more comprehensive information on this subject. In addition, travelogues are very important data sources both visually and literarily. A more in-depth examination of travelogues about the city will be effective in shedding light on the Ottoman period of the city.

Originality/Value

There are qualified scientific studies that shed light on the ancient period of the city based on the artifacts found as a result of excavations that have been going on for many years. With this article, a group of materials belonging to the Ottoman period of the city has been examined for the first time. The works examined were introduced to the art history literature for the first time with this study.

Allegory of Risk Society in John Cheever's "The Swimmer"¹

Serhat UYURKULAK²

Submitted by: 18.08.2024

Accepted by: 17.02.2025

Article Type: Research Article

Abstract

This article suggests that Ulrich Beck's concept of the "risk society" provides a novel framework for interpreting literary texts, especially those dealing with themes such as uncertainty, disaster, and risk. Beck's theory delineates the transition from traditional to modern and postindustrial societies based on their perceptions of risk, hazard, and disaster, and this study focuses on John Cheever's seminal 1964 short story "The Swimmer" as it registers the historical shift from industrial to late-modern society. Beck's work has been influential in sociology but underutilized in literary studies, except for a limited number of narratives on climate change, environmental degradation, and nuclear disaster. Cheever's narrative, through the surreal and disorienting journey of its protagonist Neddy Merrill, is positioned in this article as an allegory of the rise of the risk society in the United States of America of the 1960s. "The Swimmer" is analyzed as a critique of the American dream and the existential decadence of affluent suburban life, where the protagonist's journey through suburban pools symbolizes a broader transition from the relatively predictable, orderly world of industrial modernity to the complex, unstable conditions of postindustrial society. The article argues that Cheever successfully captures the social consciousness of a period marked by growing awareness of insecurity, alienation, and risk. This interpretation contributes to the limited scholarly discourse on Cheever's story and offers a new perspective on the intersection of literature and sociological theories.

Keywords: *John Cheever, Ulrich Beck, The Swimmer, American Literature, Risk Society, Allegory*

¹ This study was developed from the paper presented at the 19th International Symposium on Cultural Studies at Ege University, May 8-10, 2024.

² Fenerbahçe University, Faculty of Economics, Adm. and Social Sciences, Dept. of English Language and Literature, serhat.uyurkulak@fbu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7717-5402

John Cheever'in "The Swimmer" Öyküsünde Risk Toplumu Alegorisi³

Serhat UYURKULAK⁴

Başvuru Tarihi: 18.08.2024

Kabul Tarihi: 17.02.2025

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu makale, Ulrich Beck'in "risk toplumu" kavramının, özellikle belirsizlik, felaket ve risk gibi temaları ele alan edebi metinleri yorumlamak için yeni bir çerçeve sunduğunu öne sürmektedir. Beck'in teorisi, geleneksel toplumlardan modern ve sanayi sonrası toplumlara geçişi, risk, tehlike ve felaket algıları temelinde ele alır. Bu çalışma, endüstriyel toplumdan geç modern topluma geçişin izlerini kaydeden bir eser olarak John Cheever'in 1964 tarihli çığır açıcı kısa öyküsü "The Swimmer"ı incelemektedir. Beck'in çalışmaları sosyolojide önemli etkiler bırakmış ancak sınırlı sayıdaki iklim değişikliği, çevresel yıkım ve nükleer felaket anlatısı dışında edebiyat incelemelerinde yeterince kullanılmamıştır. Cheever'in anlatısı, bu makalede, ana karakteri Neddy Merrill'in gerçeküstü ve okurda yön kaybı deneyimi oluşturan yolculuğu üzerinden 1960'larda Amerika Birleşik Devletleri'nde risk toplumunun yükselişini gösteren bir alegori olarak değerlendirilmektedir. "The Swimmer" Amerikan rüyasının ve müreffeh banliyö yaşamının varoluşsal çöküntüsünün bir eleştirisi olarak analiz edilmekte, ana karakterin banliyö havuzlarında yaptığı sıra dışı yolculuk ise endüstriyel modernitenin nispeten öngörülebilir, düzenli dünyasından sanayi sonrası toplumun karmaşık ve istikrarsız koşullarına geçişin bir simgesi olarak okunmaktadır. Bu makale, bahsi geçen kısa öyküsünde Cheever'in bir dönemin güvensizliğe, yabancılaşmaya ve riske dair artan toplumsal bilincini başarıyla yansıttığını iddia etmektedir. Bu yönüyle mevcut çalışma, Cheever'in öyküsü üzerine yapılan sınırlı akademik tartışmalara bir katkıda bulunmakta, edebiyat ile sosyolojik teori arasındaki kesişime dair yeni bir bakış açısı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: John Cheever, Ulrich Beck, The Swimmer, Amerikan Edebiyatı, Risk Toplumu, Alegori

³ Bu çalışma 8-10 Mayıs 2024 tarihlerinde düzenlenen Ege Üniversitesi 19. Uluslararası Kültürel Çalışmalar Sempozyumu'nda sunulan bildirden geliştirilmiştir.

⁴ Fenerbahçe Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, serhat.uyurkulak@fbu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7717-5402

Introduction: The Scope of the Study

The history of humankind can be narrated through various periodizations, each offering a unique angle from which to structure and interpret the past. Depending on the chosen master code or key, human history can be clustered and analyzed in ways that highlight different aspects. For instance, when viewed through the lens of class struggle, history unfolds as a series of conflicts between dominant and subordinate classes, from ancient slave societies to modern capitalist economies. Similarly, a focus on the mode of production emphasizes the transitions from hunter-gatherer societies to agrarian, industrial, and digital economies, illustrating how developments in the means of social production and changes in their ownership have shaped the lives of people on individual and collective levels alike. Other periodizations might center on military developments, tracing the rise and fall of empires through the evolution of technology and warfare, or on civilizational classifications, which categorize history into distinct cultural epochs such as the Ancient, Medieval, and Modern, or on the role of reason and secular knowledge giving way to labels like the Dark Ages and the Enlightenment.

Possible others aside, in the context of contemporary history, German sociologist Ulrich Beck introduced the eponymous concept in his 1986 work *Risk Society: Towards a New Modernity*, which marked a new periodization based on the unprecedented global risks that define our current era. Beck's theory offers a distinctive perspective on the transition from premodern (traditional) to modern (industrial) and finally to contemporary (postindustrial) societies, especially in terms of how they perceive, conceptualize, and deal with hazards, disasters, and risks. Beck's main argument is that contemporary society is characterized by globalized risks such as climate change, pandemics, and nuclear threats that transcend national boundaries and challenge the very foundations of modernity. This approach shifts the focus from the mentioned pointers of historical periods to the pervasive and interconnected risks that now shape human existence on a global scale, suggesting that we live in a new epoch where containing or managing these risks has become a burning issue for societies around the world.

It can be suggested that Ulrich Beck's risk theory, despite its profound impact on the social sciences, has been largely overlooked as an interpretive framework in literary studies. Nor has it been employed as a periodizing tool in literary histories. While his conceptualization of risk society and the ones preceding it offers a promising ground on which to examine literature, there has been scant scholarly effort to make use of Beck's theory in the analyses of literary themes, characters, and forms, except for the limited group of dystopian works dealing with global warming, environmental degradation, or nuclear destruction. Beck's formulation of societies based on their historical perceptions of hazards and risks could reveal new layers of meaning in a broader array of literary works, particularly those dealing with themes of danger, uncertainty, insecurity, and the consequences of modern life or technological and industrial developments. Integrating Beck's risk society with literature may enable us to better understand the portrayal of hazard and risk in narratives along with the role of literature in shaping or responding to the risk consciousness of different historical periods.

This is precisely what the present study aims to realize with regard to one of the pivotal works of American literature, that is John Cheever's enrapturing short story "The Swimmer" published in June 1964 in *The New Yorker*. This article will maintain that one of the reasons why "The Swimmer" constitutes a turning point in the literary landscape of the twentieth-century America is that it is a narrative that deals, among other things, with the rise of risk society, and it records the beginnings of the conflation of hazard and risk in our present world. "The Swimmer" captures the existential despair and alienation of the postwar suburban experience, and through the surreal journey of his protagonist Neddy Merrill, Cheever critiques the hollow pursuit of the American dream, foregrounding the disillusionment and emotional bankruptcy lurking beneath the surface of affluent suburban life.

Attending to this bankruptcy is the evolving social consciousness of the period regarding the notions of disaster, insecurity, and risk. This was the time when the optimism of the postwar industrial society began to wane, clearing the way for the uncertainties and anxieties that Beck later attributed to the risk society.

Cheever's narrative, following Neddy as he swims through suburban pools, serves as a poignant metaphor for the changing conditions of individuals vis-à-vis the glorified American way of life. Veysel İşçi (2023) observes that in "The Swimmer," Cheever first presents an affluent, elite world where adults leisurely spend their afternoons by the pool, sipping drinks and reveling in their social standing. Yet, beneath this surface of joy and indulgence lies a rigid social hierarchies, fragile relationships, and an underlying sense of melancholy (p.35). It will be demonstrated in the present study that "The Swimmer" allegorizes a kind of transition, the crossing of a threshold between the rather confident, orderly, predictable world of industrial modernity and the complex, unstable, and unpredictable realities of postindustrial social existence, thereby causing the melancholy stated above.

Traditional, Industrial, and the Risk Society

Often referred to as a master chronicler of Americana and "the Chekhov of the suburbs" (Foderaro, 2014; Chilton, 2015), John Cheever has gained a permanent place in anthologies of American literature with "The Swimmer." Four years after its publication, the story was made into a critically acclaimed film directed by Frank Perry and Sydney Pollock, starring Burt Lancaster as the protagonist Neddy Merrill. It is known that Cheever initially planned to write Neddy's story as a novel whose manuscript had reached 150 pages when he changed his mind after two months of rigorous work, an unusually extended effort for an author who claimed to finish his stories typically in three days (Bloom, 2001, p. 85). "It's quite a good story," Cheever says. However, he adds that "[i]t was a terribly difficult story to write. Because I couldn't ever show my hand" (cited in Ullrich, 2022, p. 226). One thinks that paring the bulky manuscript of a novel-in-progress to fifteen pages or so must have helped Cheever to hide his hand, and that some of the story's opaque, almost enigmatic aspects that have continued to perplex the readers might have resulted from this substantial elimination.

Another significant point about Cheever is that although he had great success as a writer in the eyes of reading public, neither during nor after his lifetime have academic critics shown sufficient interest in his work, including "The Swimmer" (Slabey, 1982, p. 181). In an article published in 2022, David Ullrich notes that "of the thirty-one entries for 'The Swimmer' in the MLA Bibliography, only one (...) has been listed since 2007, and many of the earlier entries consist of very short notes" (p. 226). Thus, this study hopes to contribute to the small pool of scholarly examinations on "The Swimmer," and it intends to do so with reference to the distinction Ulrich Beck makes between hazard and risk, the three types of society he defines on this basis, and through the discussion of how Cheever creates an allegory of the historical shift particularly from industrial to postindustrial society.

According to Beck, premodern society was profoundly affected by such major natural hazards as earthquakes, droughts, volcanic activities, or floods along with epidemic disasters like cholera and the plague, none of which were human-made and against which nothing could be done. In traditional societies, hazards and disasters were primarily seen as external threats, often interpreted as acts of vengeful gods or nature itself. These threats were unpredictable and beyond human control, but they were also regarded as inevitable aspects of life (Beck, 2009, p. 6). The response to these threats was largely reactive, rooted in religious or supernatural explanations. Hence, the idea of human agency in creating or preventing such disasters was minimal in premodern societies as the focus was on appeasing gods or deciphering the wills of omens and nature rather than on systematic prevention or management. In these societies, "risks remained in essence 'blows of fate' that assaulted human beings from 'outside'" (Beck, 2009, p. 7).

In industrial society or what Beck calls simple modernity, however, human-made risks replaced the older hazards and disasters that were attached to supernatural powers and fate. Occupational, financial, or health-related, these risks were limited in their range; they were localizable, containable, and even predictable. With the advent of modern society, risks increasingly became the result of human actions, particularly those that emerged with industrialization and technological advancements. Beck suggests that,

these hazards associated with industrialization do not become a political issue because of their scale but because of a social feature: they do not assail us like a fate; rather we create them ourselves, they are a product of human hands and minds, of the link between technical knowledge and the economic utility calculus (2009, p. 25).

Risks, in this context, are calculable and can be managed through scientific knowledge and technological interventions. The modern society is distinguished by its belief in progress and the ability to control nature. The industrial era saw the development of institutions and regulations aimed at mitigating risks, such as health and safety regulations, insurance systems, and environmental protection laws. These institutions were in one way or another based on the assumption that risks could be predicted, quantified, and managed.

However, things change drastically with the coming onstage of postindustrial society:

At the center lie the risks and consequences of modernization, which are revealed as irreversible threats to the life of plants, animals, and human beings. Unlike the factory-related or occupational hazards of the nineteenth and the first half of the twentieth centuries, these can no longer be limited to certain localities or groups, but rather exhibit a tendency to globalization which spans production *and* reproduction as much as national borders, and in this sense brings into being *supra*-national and *non*-class-specific *global hazards* with a new type of social and political dynamism (emphasis original, Beck, 1992, p. 13).

Moreover, with the rise of risk society, the archaic feeling of insecurity and the mystical or magical quality of premodern world have reemerged on a global level; and “[a]s uncontrollable (side) effects of the triumphs of autonomized modernization: uncertainty returns” (Beck, Giddens, and Lash, 1994, p. 183). Beck refers to the new risks that characterize the risk society of late modernity as self-jeopardy or human-induced disasters that include radioactive leaks, climate change, genetic technologies, and terrorism. Moreover, Sorensen and Christiansen (2013) argue that these new risks or non-natural hazards “amalgamate the characteristics of traditional risks and hazards: they are both erratic and uncontainable and, at the same time, they are man-made (i.e. products of our industrial way of life)” (p. 24). The consequences of these risks are often unpredictable. Therefore, this era is marked by the awareness that the very technologies or mechanisms that were designed to reduce risks have themselves become sources of new, unprecedented risks.

Reading “The Swimmer” with Beck

Cheever’s (2009) story, which, in so subtle ways, contains the sociological narrative outlined above, opens with a paragraph that neatly encapsulates the American suburbia, the world of “The Swimmer,” populated by suburbanites like Neddy Merrill:

It was one of those midsummer Sundays when everyone sits around saying, “I *drank* too much last night.” You might have heard it whispered by the parishioners leaving church, heard it from the lips of the priest himself, struggling with his cassock in the *vestiarium*, heard it from the golf links and the tennis courts, heard it from the wildlife preserve where the leader of the Audubon group was suffering from a terrible hangover. “I *drank* too much,” said Donald Westerhazy. “We all *drank* too much,” said Lucinda Merrill. “It must have been the wine,” said Helen Westerhazy. “I *drank* too much of that claret” (p. 726).

In this symbolic *mise en scène* of wealth, somnolent leisure, and torpid comfort, Neddy is holding a glass of gin in one hand while dipping the other into the green water of the Westerhazys’ pool around which the attendees of a house party are trying to recover from their hangovers. Neddy thinks about his house located eight miles to the south and his “four beautiful daughters” who might be just about to have their lunch or play tennis.

Then, all of a sudden, it occurs to him that he could go back to his home by water, swimming in the fifteen backyard pools that lie between the Westerhazys’ and his house in Bullet Park. All these pools belong to his affluent friends, except for one, which is the public pool in Lancaster. Neddy’s self-avowed motivation is explained by the narrator as follows:

He seemed to see, with a cartographer's eye, that string of swimming pools, that quasi-subterranean stream that curved across the county. He had made a discovery, a contribution to modern geography; he would name the stream Lucinda after his wife. He was not a practical joker nor was he a fool but he was determinedly original and had a vague and modest idea of himself as a legendary figure. The day was beautiful and it seemed to him that a long swim might enlarge and celebrate its beauty (p. 727).

Swimming through the Westerhazys' pool with the self-caused enthusiasm of an *original* hero, Neddy embarks on his journey with great joy and youthful energy, although he was "far from young" and "[i]n the west there was a massive stand of cumulus cloud" (p. 726) foreshadowing an ominous turn of events. The pools of the Grahams, the Hammers, and the Lears, he swims cheerfully, without encountering any difficulties. Mrs. Graham serves him a drink, and as Neddy the explorer starts to think that he is being held up at the Grahams', he is rescued by a large group of people arriving from Connecticut for a celebration.

The next two neighbors—the Howlands and the Crosscups—are away, so Neddy quickly swims their pools and moves on to the Bunkers' house, where he finds himself in the middle of a party and has another drink. Then he walks to the Levys' empty yard, where he observes yellow and red maple leaves, and the traces of a party that has just ended. After his swim, Neddy helps himself to another drink, and while he feels "tired, clean, and pleased (...) pleased with everything," it suddenly grows dark, and a storm breaks (p. 729). He then leaves for the Welchers', and on his way, he realizes that the Lindleys' horse-riding ring is "overgrown with grass and all the jumps dismantled" (p. 730). He finds the Welchers' pool dry, and their bathhouse is locked. "[D]isappointed and mystified" (p. 730), Neddy walks on to his most difficult portage, Route 424, where he is seen in an utterly pathetic condition, "[s]tanding barefoot in the deposits of the highway—beer cans, rags, and blowout patches—exposed to all kinds of ridicule," and there, "[h]e was laughed at, jeered at, a beer can was thrown at him, and he had no dignity or humor to bring to the situation" (p. 731).

This is the crescendo in "The Swimmer," and after this highway sequence, in the second half of Neddy's journey, the tone gets much gloomier, the mood becomes much more surrealistic, and the limited omniscient narrator starts to gain a distance from Neddy's mind to portray him in a more sarcastic way. The packed and regimented public pool looks muddy and reeks of chlorine; and during the episode where he swims the pools of the Hallorans, the Sachses, the Biswangers, his ex-mistress Shirley Adams, the Gilmartins, and the Clydes, Neddy gets increasingly sick, old, fatigued, disoriented, amnesiac, and detached from reality. He encounters friends who are now distant or hostile towards him, hinting at some underlying tension or conflict in his past. His sense of time and space begins to fall apart. Neddy's expedition is supposed to last a few afternoon hours; however, it feels as though he swims for three quarters of a year. The story opens on a midsummer day but as it unfolds, we first get such signs of the fall as the smell of wood smoke on the wind as well as chrysanthemums or marigolds releasing a smell "strong as gas," and the darkness that falls early although these are the "longest days in the year" (p. 735-736). Then, the waters in the pools that Neddy swims get icy cold and reflect wintry gleams, and he notices the midwinter constellations Andromeda, Cepheus, and Cassiopeia up in the night sky. Eventually, wondering in his loose swim trunks if he has lost weight, Neddy arrives in Bullet Park to find his house dark, empty, locked, and in a sad state of disrepair, and his wife and daughters are all gone.

Cheever remarks that his short story "should be taken at face value. The fact that the constellations change, that the foliage changes, that all time is completely dislocated or altered in the story, ought to be taken at face value" (cited in Bloom, p. 87). Its author's suggestion notwithstanding, "The Swimmer" has provoked several interpretations that mostly allude to ancient myths and epics, medieval romances, Shakespearean parallels, or to the annals of colonization and the New World travelogues to make sense of its combining realism and surrealism, and a linear narrative and ambiguous temporal coordinates. Cheever portrays modern American suburbia using a realist style while simultaneously exploring the protagonist's inner thoughts and emotions, whereby the story's content remains ambiguously suspended between dream, illusion, fantasy, and reality (İşçi, 2023, p. 35), giving way to the critical approaches below.

Based on the journey or the quest pattern, “The Swimmer” has been examined as an ironic rewriting of Homer’s *Odyssey* (Bowers, 2007) and of the Holy Grail legends and romances that highlights a number of contrasts between the epic and chivalric hero and the anti-heroic modern individual (Blythe and Sweet, 1992). It has also been read as a retelling of some of the myths included in Ovid’s *Metamorphoses* (Auser, 1967) and as a spiritual allegory that provides an inverted version of the virtues promoted in Dante’s *Divine Comedy*, particularly in the “Inferno” sequence (Kozikowski, 1993). Furthermore, Cheever’s story has been interpreted as a dark reworking of the adventures of the legendary Spanish explorer Ponce de Leon and his hazardous journeys (Blythe and Sweet, 1989), and as a pessimistic rewriting of Shakespeare’s *A Midsummer Night’s Dream* as it is set on a sunny and warm midsummer day but ends on a stormy winter night (Bell, 1987). Through historical and etymological analyses of all the names that Cheever chose to use in “The Swimmer,” the text has been read as a rendering of how the northeastern “Englishman turns into the Wandering Jew” (Byrne, 1986). Finally, it has been treated as a satirical distortion of the three holy sacraments of Christianity—marriage, baptism, and the Eucharist—as Neddy is an adulterer, he gets “dirtier” and “drunker” as he swims, and he is eventually excluded from the communion of his fellows (Blythe, 1984, p. 393).

The reasons for this exclusion are not explained at length in the story, but we get several glimpses particularly in the second leg of Neddy’s journey. Terence Bowers (2007) proposes that “The Swimmer” is not only about its protagonist’s personal odyssey, but

[it] is also about the world he travels through—suburbia, that ideal American landscape of safe streets, family-centered neighborhoods, and nice homes, which became the focal point of the collective desires of post-World War II America. (...) Like Neddy, many people have believed in suburbia as a Utopian realm, which had become “part of the American dream” and closely linked to the nation’s collective vision of happiness (pp. 23, 30).

However, Kathryn Riley (1983) notes that “Cheever’s characters live in a world that is confusing, absurd, or potentially menacing. The source of dramatic conflict in Cheever’s works is, typically, unexpected and unexplainable by the laws of logic” (p. 22). Similarly, Robert Slabey suggests that both in actuality and in Cheever’s works “[s]uburbia is built over the abyss from which disaster and darkness occasionally emerge,” and the suburbanites live “on the thin surface hiding terror and violence and pain” (p. 181).

Without reliable memories and a sense of reality, Neddy seems to have been struck by some disastrous force coming from that baffling, irrational, and terrorizing external world. Three brief instances shed light on the hazard or menace that has profoundly mystified Neddy. When he arrives at the Hallorans’ estate, he tells Mrs. Halloran that he has been swimming across the county, to which the latter replies by saying:

“We’ve been *terribly* sorry to hear about all your misfortunes, Neddy.”

“My misfortunes?” Ned asked. “I don’t know what you mean.”

“Why, we heard that you’d sold the house and that your poor children . . .”

“I don’t recall having sold the house,” Ned said, “and the girls are at home.”

“Yes,” Mrs. Halloran sighed. “Yes . . .” (p. 733).

The second instance is when Neddy goes to swim in the Biswangers’ pool. He and Lucinda have always declined Grace Biswanger’s party invitations simply because they believed that they were in a more elevated social position than the *nouveau riche* Biswangers. But now, it is Neddy himself who is humiliated and rebuffed at the Biswangers’ pool party by Grace who calls him a “gate crasher,” and when he asks for a whiskey, the bartender serves him quite rudely. Gulping down his drink, Neddy hears Grace’s voice from his back:

“They went for broke overnight (...) and he showed up drunk one Sunday and asked us to loan him five thousand dollars...” She was always talking about money. It was worse than eating your peas off a knife. He dove into the pool, swam its length and went away (p. 735).

The next pool belongs to his ex-mistress Shirley Adams, who is puzzled to see him in her yard: “What do you want?” she asked. (...) ‘If you’ve come here for money (...) I won’t give you another cent’” (p. 736). And with this third instance, it becomes abundantly clear that Neddy has gone not only emotionally but also literally bankrupt; he has lost everything, including his family and home—and it all happened overnight!

Slabey observes that Neddy resorts to a myth of private gratification to offset a public despair. However, neither this despair nor the disaster and darkness mentioned before can derive from only the suburban ennui or, in Slabey’s words, “the American emptiness between Pepsi-Cola and Geritol” (p. 183). It can be suggested that these are related on a more profound level to the element of risk in industrial society which, as “The Swimmer” progresses, appears to have already colored the entire diegetic space of the narrative and Neddy’s consciousness—and these two often bleed into each other to a considerable extent. Neddy Merrill begins his journey believing in the stability of his social world—his wealth, family, and community ties. However, as he moves from pool to pool, he encounters signs of social dissolution: people treat him with coldness, he experiences sudden financial ruin, and his home is abandoned. His realization mirrors Beck’s argument that the institutions and “traditional support networks” that once structured life such as family or neighborhood no longer offer security (1992, p. 93). Cheever’s story can thus be read as dramatizing the loss of industrial society’s stabilizing structures.

In this connection, Cheever’s story can also be read as an allegory of the psychological regression one experiences in the face of devastating risk, as testified by Neddy’s fantasies of grandeur and virile masculinity, and by his immersion in myth and legend. These “solutions” that the protagonist tries to utilize recall the distinction Beck makes between “individuation” and “individualization.” While “individuation” refers to the processes of modernity by which human subjects are liberated from traditional forms of suppression and indoctrination, “individualization” signifies the fact that in contemporary society the individual is left all alone with the responsibility of coping with the risks that it faces. As Beck maintains, “[u]nder these conditions, how one lives becomes the *biographical solution of systemic contradictions*” (emphasis original, 1992, p. 137). It seems possible to argue that Neddy’s increasingly delusional state is the only biographical (i.e. non-collective, personal) solution that is available to him in the way of alleviating the suffering caused by his social and economic fall.

“The Swimmer” is a remarkable narrative in that it contains in sedimented form all three senses and experiences of the premodern natural or divine, non-localizable, and non-controllable hazard; the industrial human-made, limited-range, predictable, and therefore controllable risk; and the postindustrial human-made, non-localizable, and non-containable hazard. It is clear that Neddy’s going broke overnight and losing all material and symbolic assets that he once possessed, i.e. the whole disaster that he has suffered, results from a kind of risk that has wrecked only him and his family, thereby working in a localized and limited way. Besides, quite in line with Beck’s definition of risk in industrial society, Neddy’s downfall is in all probability a consequence of his own choices, and even if that is not the case, it must have been caused by the dynamics of late capitalist market or finance economy, which are equally human-made as capital itself is the product of human labor.

However, there are several other elements in “The Swimmer” which suggest that the destruction that has befallen Neddy may not be the consequence of a merely personalized risk. For instance, Ullrich proposes that the Welchers, “who have presumably welched on their debts, prefigure Neddy’s own fate, as their house is closed up” (p. 229). Likewise, as Bowers states, apart from Neddy’s deserted and derelict house,

we see other houses in various states of abandonment or decline—such as the Levys’ empty house, which had “no signs of life,” the Lindleys’ home with its “overgrown” riding ring and “dismantled” horse jumps, and the Welchers’ house with its “dry” pool and “FOR SALE sign” in the driveway. Such images contribute to a disquieting sense of disintegration that goes beyond Neddy’s family (p. 24).

These examples point to a social condition that operates on a much broader scale, encompassing Neddy’s and his neighbors’ world as a whole, keeping the sinister and pervasive presence of blind risk alive across

suburbia, just like that storm which quickly gathers and finally breaks in the middle of the story, affecting not only the protagonist but the entire neighborhood. This storm metaphorizes the foreboding consciousness of risk on the part of both Neddy and the other characters. Beck remarks that “risks are not catastrophes, not the ‘case of damage.’ They are the believed expectation of catastrophes” (interview, Wimmer and Quandt, 2007, p. 341). Considering that Neddy’s gradually darkening mood takes hold of the entire neighborhood that represents all American suburbs, one can suggest that this increasingly powerful collective expectation, or what was previously called perception, of human-made generalized hazards is one significant element that lends the universe of “The Swimmer” to being qualified as risk society.

Conclusion

The new risks brought about by late modernity or risk society bear a strange dual quality—as Beck sees them, they combine the “naturalness” of premodern hazards and the human-made quality of industrial society’s risks. They feature, in this regard, as human-made hazards that are unpredictable, uncontrollable, and unfathomable. This designation too applies especially to the advance of late capitalism as a transnational global system that predominantly relies on finance capital. As a social product of labor, capital is at bottom human-made; but as a mode of production or as an economic system, capitalism operates as a thoroughly impersonal and mysterious system, whose workings resemble indifferent destiny or capricious fate that no one can fully describe or theorize in a rational way. This becomes even more evident every time the so-called invisible hand of the market proves its mythical nature by failing to regulate the system to create the greatest common good instead of endless economic crises that wreak havoc not only on individuals like Neddy but also on much larger social groups, nations, or even continents. To reiterate, “The Swimmer” was written in 1964, a momentous transitional period between the older type of industrial society and late capitalism that gave way to Beck’s risk society. Therefore, it seems that Cheever was able to diagnose the changing nature of risk with the coming of that new society, and he managed to portray that transformation in his highly influential story.

As demonstrated above, there are various interpretations of “The Swimmer” that regard it as a kind of re-writing of ancient epics and myths, medieval chivalric romances, and legends of colonial discovery and conquest. These analyses are certainly helpful in understanding this rich story, and there should be little doubt that with his narrative choice to use patterns of epics, myths, and legends, Cheever intends to give a contrasting satirical depiction of the life in contemporary American suburbs as well as the mindsets of their inhabitants. However, the psychological disposition of Neddy himself begs more scrutinizing, as this article has tried to do. Echoing Neddy’s world and mental setup in “The Swimmer,” Beck (2006) writes that denial and apathy are two possible reactions to risk as far as it is “experienced as omnipresent” (p. 331). It is unmistakable that Neddy is in denial of his current reality; yet he seems to experience not apathy but regression to, or hyper-identification with, certain codes of premodernity as opposed to the continuously threatening and hazardous risk atmosphere of late modernity.

We see here the dynamics of what Beck terms as “individualization” in the risk society: “Individualization means the disintegration of the certainties of industrial society as well as the compulsion to find and invent new certainties for oneself and others without being able to rely on existing certainties” (Rossi, 2014, p. 61). That is precisely the reason why Neddy slides into various fantasies of grandeur and regresses to the pre-modern world of ancient epic heroism and manly glory, medieval legends of masculine control and strategy, and the early modern examples of colonialist bravado and conquering power. Neddy must resort to such delusional and oblivious fantasies because he has crushed into risk (or vice versa) and lost everything that made him the person that he was, and as such, he is now in desperate need to regain an identity by clinging on to archaic and false certainties, believing that he is “a pilgrim, an explorer, a man with a destiny” (p. 727) that can overpower that other, contemporary kind of fate called risk.

References

- Auser, C. P. (1967). John Cheever's myth of man and time: "The Swimmer." *CEA Critic*, 29(6), 18-19.
- Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity* (M. Ritter, Trans.). London: Sage Publications.
- Beck, U. (1994). *Reflexive modernization: Politics, tradition and aesthetics in the modern social order*. Stanford CA: Stanford University Press.
- Beck, U. (2006). Living in the world risk society. *Economy and Society*, 35(3), 329-345.
- Beck, U. (2009). *World at risk* (C. Cronin, Trans.). Cambridge: Polity Press.
- Bell, L. C. (1987). "The Swimmer": A midsummer's nightmare. *Studies in Short Fiction*, 24(4), 433-436.
- Bloom, H. (2001). *Bloom's major short story writers: John Cheever*. Philadelphia: Chelsea House.
- Blythe, H. (1984). Perverted sacraments in John Cheever's "The Swimmer." *Studies in Short Fiction*, 21(4), 393-394.
- Blythe, H. and Sweet C. (1989). An historical allusion in Cheever's "The Swimmer." *Studies in Short Fiction*, 26, 557-559.
- Blythe, H. and Sweet C. (1992). Cheever's dark knight of the soul: The failed quest of Neddy Merrill. *Studies in Short Fiction*, 29(3), 347-352.
- Bowers, T. (2007). John Cheever's mock-epic: "The Swimmer," the "Odyssey," and America's pursuit of happiness. *CEA Critic*, 70(1), 17-34.
- Byrne, M. D. (1986). The river of names in "The Swimmer." *Studies in Short Fiction*, 23(3), 326-327.
- Cheever, J. (2009). *John Cheever: Collected stories & other writings*. New York: The Library of America.
- Chilton, M. (2015, 15 October). John Cheever: "the Chekhov of the suburbs." *The Telegraph*. Retrieved from <https://www.telegraph.co.uk/books/authors/john-cheever-master-of-the-short-story/>
- Foderaro, L. W. (2014, July 21). Home of Cheever, Chekhov of the suburbs, is for sale. *The New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2014/07/22/nyregion/home-of-cheever-chekhov-of-the-suburbs-is-for-sale.html>
- Kozikowski, S. J. (1993). Damned in a fair life: Cheever's "The Swimmer." *Studies in Short Fiction*, 30, 367-375.
- İşçi, V. (2023). A critical study on John Cheever's *The Swimmer* within the context of narrative theories. *Edebi Eleştiri Dergisi*, 7(1), 29-37. doi:10.31465/eeder.1125171
- Riley, K. (1983). John Cheever and the limitations of fantasy. *CEA Critic*, 45(3/4), 21-26.
- Rossi, I. (2014). Reflexive modernization. H.G. Brauch (Ed.), in *Ulrich Beck: Pioneer in cosmopolitan sociology and risk society* (pp. 59-64). Heidelberg, New York, London: Springer. doi:10.1007/978-3-319-04990-8.
- Slabey, R. M. (1982). John Cheever: The "swimming" of America. R.G. Collins (Ed.), in *Critical essays on John Cheever* (pp. 180-190). Boston: G.K. Hall.
- Sorensen, M. P. and Christiansen A. (2013). *Ulrich Beck: An introduction to the theory of second modernity and the risk society*. London, New York: Routledge.
- Wimmer, J. and Quandt, T. (2007). Living in the risk society: An interview with Ulrich Beck. *Journalism Studies*, 7(2), 336-347. doi:10.1080/14616700600645461.

Genişletilmiş Özet

Amaç

Bu çalışmanın temel amacı, Alman sosyolog Ulrich Beck'in sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında güçlü bir etki bırakmış olan "risk toplumu" teorisinin edebiyat incelemeleri için nasıl bir yorumlama çerçevesi sunabileceğini araştırmaktır. İklim değişikliği, çevresel yıkım veya nükleer tehdit gibi konuları ele alan eserler dışında Beck'in teorisinin edebiyat araştırmaları için ne gibi olanaklar sunduğu konusu yeterince ele alınmamıştır. Bu çalışma, sözü edilen gözlemden hareketle inceleme metni olarak Amerikalı yazar John Chee-

ver'in 1964 yılında New Yorker dergisinde basılan, yayımlandığı günden itibaren okurlar nezdinde büyük ses getirse ve antolojilerde yer bulsa da hak ettiği akademik ilgiyi göremeyen "The Swimmer" başlıklı kısa öyküsüne odaklanmaktadır. Makale bir yandan Beck'in teorisinin edebi metinleri çözümlerken nasıl kullanılabileceğine dair bir örnek sunmaya çalışırken, diğer yandan da "The Swimmer" başlıklı öykünün Beck'in sözünü ettiği modern endüstriyel toplumdan geç modern risk toplumuna geçişi yansıttığını, böylece ortaya çıkan yeni toplumsal dinamikleri baş karakter Neddy Merrill'in psikolojik durumu üzerinden temsil ettiğini göstermeyi hedeflemektedir.

Tasarım ve Yöntem

Bu makalenin giriş kısmında çalışmanın yukarıda yer verilen amacı, teorik çerçevesi ve birincil kaynakları tanıtılmakta, ardından Ulrich Beck'in risk toplumu kavramının tarihsel koşulları ve ana hatları sunulurken teorik çerçeve detaylandırılmaktadır. Buna göre, günümüz toplumları giderek tarihte hiç olmadığı kadar fazla ve daha önce hiç rastlanılmayan türden risklerle karşı karşıya kalmıştır. Bu riskler, geleneksel toplumların genellikle bir dizi tanrısal veya doğaüstü güce atfettikleri deprem, sel, kıtlık veya veba gibi felaketlerden ziyade, toplumsal, siyasal veya ekonomik kurumların eylemleri sonucu ortaya çıkan insan yapımı tehlikelerdir. Beck'e göre sanayi devrimini takip eden modern toplumlardaki teknolojik-bilimsel gelişmeler ve ekonomik büyüme, bu toplumları daha güvenli ve öngörülebilir kılmıştır. Modern endüstriyel toplumlarda görülen trafik veya iş kazaları gibi riskler bu nedenle yerel, bireysel ve kontrol edilebilir niteliktedir. Ancak, aynı teknolojik ve ekonomik gelişmeler zaman içinde çevresel yıkım, nükleer felaket ve çok kapsamlı ekonomik krizler gibi yeni riskler yaratmıştır. Beck'e göre sanayi sonrası günümüz toplumları artık bu riskleri yönetemez ve onlarla başa çıkamaz durumdadır. Sonuç olarak bu koşullar sanayi toplumuna ait toplumsal yapıları, ilişkileri ve öznellikleri kökünden dönüştürür.

Çalışma, takip eden bölümde, Ulrich Beck'in ana hatlarıyla sunulan sosyolojik teorisi temelinde Cheever'ın "The Swimmer" öyküsünü yorumlamak için yakın okuma odaklı bir edebi metin analizi yöntemi benimsenmektedir. Öncelikle öykünün bugüne dek yapılmış okuma ve çözümlemeleri ele alınmaktadır. Buna göre Cheever'ın öyküsünün genel olarak antik çağ destanlarının, Ortaçağ romanslarının, Shakespeare'in bazı eserlerinin, erken modern dönem kolonyalist tarih ve keşif anlatılarının bir yeniden yazımı olarak değerlendirildiği tespit edilmektedir. Ardından, en önemli ve çarpıcı unsurları üzerinden metnin Beck'in bakış açısından bir incelemesi yapılmakta, Cheever'ın risk, tehlike, yıkım, güvensizlik ve değişen modernlik temaları ekseninde o dönemde yeni oluşmakta olan risk toplumunun toplumsal ve tarihsel özelliklerini kaydeden bir alegori ürettiği gösterilmektedir.

Bulgular

John Cheever'ın "The Swimmer" adlı kısa öyküsünde baş karakter Neddy Merrill'in bir yaz günü evine dönmek için bir dizi banliyö havuzunu yüzerek geçme kararı alması ve bunu hayata geçirirken yaşadıkları anlatılmaktadır. Yukarıdaki epik veya romans yapısı göndermeli okumalara kapı açan Neddy'nin bu yolculuğu başlangıçta basit ve eğlenceli bir macera gibi görünse de öykü ilerledikçe oldukça karanlık ve kasvetli bir hal alır. Çalışmada gösterildiği üzere bu yüzme macerası her şeyden önce Amerikan rüyasının ve banliyö yaşamının yüzeysel huzurunun ardındaki derin varoluşsal kaygıları ve belirsizlikleri simgelemektedir.

Dahası, Neddy bu yolculuk sırasında zamanın hızla geçtiğini ve mevsimlerin değiştiğini fark eder. Benzer biçimde, başlangıçta kendine güvenen ve kontrol sahibi bir karakter gibi görünse de yolculuğu sırasında bu kontrolü kaybetmeye başlar. Makalede bu durumun Beck'in teorisi bağlamında modern toplumdan risk toplumuna geçişte karşılaşılan dönüşümleri yansıttığı, modern bireylerdeki teknolojik ve ekonomik gelişmelerin getirdiği güvenlik ve öngörülebilirlik hissini risk toplumunda artık bir yanılsamadan başka bir şey olmadığı ortaya konmuştur. Diğer bir deyişle, Neddy Merrill'in Amerikan banliyösündeki havuzlarda

yaptığı yolculuk ve bu yolculuk esnasında gözlemlenen gerçeküstü ve kaygı uyandırıcı değişimin, tehlike ve risklerin rasyonel biçimde hesaplanıp kontrol edilebildiği sanayi modernliğinden karmaşık, istikrarsız ve öngörülemez sanayi sonrası risk toplumuna geçişin bir alegorisi olduğu gösterilmiştir. Dolayısıyla, Neddy'ye öykünün başında eşlik eden kahramanlık, gençlik, maceracılık ve erkeklik gibi fantezilerin risk toplumunun getirdiği genelleşmiş belirsizlik ve tehlike ortamı karşısında, sahte de olsa birtakım kesinliklere sığınma işlevi gördüğü anlatılmıştır.

Bu çalışma, John Cheever'ın "The Swimmer" başlıklı öyküsünün sadece Amerikan ve dünya edebiyatında bireysel bir yıkımı psikolojik açıdan ustalıkla ele alan bir metin olarak değil, aynı zamanda risk toplumunun yükselişini sezen ve yansıtan bir eser olarak da önem taşıdığını göstermiştir. 1960'lerde Amerika'da ivme kazanan toplumsal ve ekonomik dönüşümlerin ortasında yazılan bu öyküde Neddy Merrill'in bir zamanlar yaşadığı varlıklı muhitteki yüzme havuzları boyunca yaptığı yolculuk, geleneksel Amerikan banliyö hayatının sınırlarını aşan, yeni ekonomik ve toplumsal krizlerle risklerin habercisi olan ve bunların yarattığı etkinin üstesinden gelmeye çalışan bir eylem biçiminde yorumlanmıştır. Bu incelemede Cheever'ın yazdığı bireysel çöküş ve kaçış anlatısı üzerinden risk toplumunun doğuşunu ve bireylerin bu karmaşık ve daha önce görülmemiş toplumsal yapı karşısındaki kırılganlıklarını kayda alan bir edebiyat metni yarattığı açıklanmıştır. Bu nedenle "The Swimmer" öyküsü edebiyat çalışmaları alanında yapılan ve bu makalede değinilen yaygın değerlendirilmelerin ötesinde, döneminin yeni tipte risklerin yol açtığı toplumsal kaygılarını ele alması açısından da son derece çarpıcıdır.

Sınırlılıklar

Çalışma tek bir edebi metne odaklanması ve birincil yorumlama çerçevesi olarak Ulrich Beck'in sosyolojik risk toplumu teorisine dayanması bakımından sınırlı görülebilir. Ayrıca Beck'in risk teorisiyle uyum olmayan diğer olası okuma veya yorum pratikleri makalenin çerçevesi dışında bırakılmıştır. Zira, çalışmada da gösterildiği gibi, John Cheever ve özel olarak da "The Swimmer" öyküsü hakkında yazılmış akademik çalışmalar yok denecek kadar azdır.

Öneriler

Yukarıda bahsedilen sınırlılıklar çalışmanın sonuçlarının genel geçerliliğini etkileyebilir. Ne var ki bunlar aynı zamanda gelecekte yapılacak araştırmalar için bir temel de oluşturabilir. Beck'in teorisinin diğer edebi eserlerde nasıl uygulanabileceği veya diğer sosyolojik teorilerin edebi metin çözümlemelerine nasıl katkıda bulunabileceği gibi konular gelecekteki araştırmalar için ilginç ve değerli bir alan sunar.

Özgün Değer

Bu çalışma, iklim değişikliği, çevresel yıkım ya da nükleer felaket metinleri dışında edebiyat incelemeleri alanında neredeyse hiç başvurulmayan Ulrich Beck'in "risk toplumu" teorisini John Cheever'ın modern Amerikan edebiyatında önemli bir yere sahip olan 1964 tarihli "The Swimmer" öyküsünün çözümlemesinde kullanarak alanına bir katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Makale, özgün bir yorum sunarak söz konusu öyküyü çağdaş sosyolojik düşünceyle edebiyat çalışmalarının kesişim noktasına yerleştirmektedir. Ayrıca bu çalışma, Cheever'ın öyküsü üzerine yapılmış kısıtlı akademik çalışmalardan oluşan son derece dar bir havuza da katkıda bulunmakta, edebiyat eleştirisinde disiplinlerarası yaklaşımların potansiyelini göstermektedir. Bu anlamda edebiyat incelemeleri alanını, sayıları çok da olsa yalnızca mevcut "eleştiri kuramları" ile sınırlamamak gerektiğini vurgulamaktadır.

Evaluating the Effective Architectural Factors Enhancing Sense of Vitality in Urban Spaces¹

Navid KHALEGHIMOĞHADDAM²

Submitted by: 23.09.2024

Accepted by: 20.02.2025

Article Type: Research Article

Abstract

Urban spaces play a vital role in fostering social interactions among individuals, as they require both vitality and comfort for sustenance. These environments serve as a foundation for social and political engagement while facilitating the creation of memories and the expression of collective sentiments. The present study aims to investigate the effective relationship between architectural physical features and residents' sense of vitality, particularly in urban green areas. In this context, key variables that enhance users' sense of vitality are identified, and the relationship between these components and the sub-factors of architectural physical characteristics is analyzed through the case study of Konya Culture Park. A survey was conducted, with the statistical population determined using a purposive non-probability sampling method. The results indicate that physical factors, with a value of 0.87, surpass functional factors (0.83), social factors (0.79), and cognitive factors (0.76) in enhancing the sense of vitality among park users. Based on the findings, architects and urban planners should prioritize form, texture, diverse materials, water features such as fountains and ponds, landscaping, varied pathways, accessibility, and cleanliness as the most significant physical factors to improve citizens' sense of vitality.

Keywords: Architectural Factors, Sense of Vitality, Urban Parks, Public Spaces.

¹ For this study, an ethics committee decision was obtained from Konya Food and Agriculture University Ethics Committee with the date 04/09/2023 and decision number 2023/05-02.

² Konya Food and Agriculture University, Faculty of Engineering and Architecture, Dept. of Interior Architecture, navid.khaleghi1363@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2505-207X

Kentsel Alanlarda Canlılık Hissini Artıran Etkili Mimari Faktörlerin Değerlendirilmesi³

Navid KHALEGHIMOUGHADDAM⁴

Başvuru Tarihi: 23.09.2024

Kabul Tarihi: 20.02.2025

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Kentsel alanlar, sosyal etkileşim için çok önemlidir çünkü insanlar hayatta kalmak için canlılık ve konfora ihtiyaç duyar. Kentsel alanların oluşumu toplumsal duyguların paylaşılmasına olanak tanır. Bu araştırma, mimarinin fiziksel özellikleri ile kentsel alanlarda yaşayan insanların canlılık hissi arasındaki etkili ilişkiyi incelemektedir. Bu bağlamda, kullanıcıların canlılık duygusunu artırmada etkili olan bileşenler belirlenmiştir ve Konya Kültür Parkı örneği üzerinden bu bileşenlerin mimarinin fiziksel boyutunu oluşturan alt faktörlerle ilişkisi incelenmiştir. Katılımcılar olasılıksız örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Veriler anket kullanılarak toplanmıştır. Sonuçlar, park kullanıcılarının işlevsel faktörlerden (0.83), sosyal faktörlerden (0.79) ve bilişsel faktörlerden (0.76) daha fazla canlılık hissi geliştirdiğini göstermektedir. Bulgulara göre, mimarlar ve şehir planlamacıları, vatandaşların canlılık hissini geliştirmek için en önemli fiziksel faktörler olarak biçim, doku, farklı malzemeler, çeşmeler, göletler, bitkilendirme, farklı yürüyüş yolları, erişilebilirlik ve temizliğe odaklanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Mimari faktörler, Canlılık hissi, Kentsel parklar, Kamusal alanlar.

JEL Kodu: Z0

³ Bu çalışma için Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 04/09/2023 tarih ve 2023/05-02 karar numarası ile etik kurul kararı alınmıştır.

⁴ Konya Food and Agriculture University, Faculty of Engineering and Architecture, Dept. of Interior Architecture, navid.khaloghi1363@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2505-207X

Introduction

Urban spaces, particularly urban green spaces, serve as vital arenas for the social engagement of residents, as they require vitality and comfort to thrive. These spaces offer a framework for social and political activities, as well as opportunities for memory creation and the expression of collective sentiments. However, the presence and activity of pedestrians in contemporary urban environments have diminished due to the proliferation of vehicles, leading to a decline in vitality (Khemri and Melis, 2020, p. 131). Urban parks are recognized as essential components of the urban landscape, capable of encouraging residents to remain in the city through thoughtful architectural design. City parks serve as important sources of relaxation and tranquillity amidst the hustle and bustle of metropolitan life. These green sanctuaries provide a refuge from daily stresses, inviting visitors to engage in leisurely walks or to unwind on park benches. Yet, within the simplicity of these activities lies an overlooked opportunity: the concept of vitality (Van den Berg et al., 2016, p. 13). The potential of urban parks to enhance holistic well-being is often eclipsed by larger recreational facilities and, as a result, tends to be underappreciated. Vitality in parks extends beyond physical activity; it embodies the notion of flourishing within interactive environments that foster social engagement, spiritual renewal, and cultural expression. While parks inherently offer space for relaxation and walking, the incorporation of intentional design elements can enhance their vitality, transforming them into vibrant centers where communities can flourish both spiritually and psychologically (Zhu et al., 2020, p. 2).

Numerous studies have been conducted to enhance vitality; however, the impact of physical, psychological, and beneficial architectural factors, as well as the prioritization of these components on the vitality of urban park residents, has received limited attention. For instance, Li et al. (2024) examined users' spatial perception and psychological experiences in green spaces, yet the interplay between physical and psychological factors remains inadequately explored. Zhang et al. (2024) investigated optimization strategies for the spatial vitality of commercial streets based on pedestrian routes, while Yuan and Chen (2021) analyzed factors influencing the vitality of streets in high-density residential areas using data from various sources. Revitalizing urban parks can be achieved by identifying and prioritizing the most effective architectural elements. Vitality and sociability reflect citizens' perceptions of place quality based on architectural components (Ren and Yang, 2023, p. 3), with users' environmental behavior serving as another criterion for assessing and evaluating the quality of architectural features in urban parks. In this regard, identifying architectural components that enhance citizen presence in urban spaces and improve the qualitative characteristics of these areas is fundamental to promoting citizen vitality, particularly in urban parks (Visser et al., 2023, p. 4).

The objective of this study is to identify and evaluate the characteristics that determine urban place vitality, with a specific emphasis on urban parks. These parks are significant spaces utilized by city dwellers for socialization, recreation, and interaction with nature. The physical, psychological, and social effects of these areas on users have not been sufficiently explored in existing literature. The originality of this study lies in its holistic approach, considering not only physical design elements but also the psychological and social dimensions associated with them. In this context, analyzing the characteristics of urban parks that foster social interactions, provide individual relaxation, and generally enhance user vitality is essential for both contributing to the literature and guiding applied design processes. Consequently, this study examines the relationship between the physical characteristics of architecture and residents' sense of vitality, particularly within urban green spaces. Effective variables that promote users' sense of vitality are identified, and the relationship between these components and the sub-factors of the physical aspects of architecture is analyzed using Konya Culture Park as a case study. To achieve this, relevant variables for the environmental vitality of urban areas are initially identified through qualitative methods that review prior research, forming a conceptual study model. The significance and impact of these pertinent components are subsequently analyzed statistically and through a questionnaire administered at Konya Culture Park.

Theoretical Framework

Urban public spaces

Public space refers to physical or virtual environments that are accessible to the public for communal use, facilitating interaction and engagement among individuals. These spaces are fundamental to democratic societies, fostering the convergence of diverse social groups. Physical public spaces encompass communal areas such as streets, squares, parks, and cafés, which serve as platforms for socialization, idea exchange, and interpersonal interactions (Mitchell, 1996). From a social and cultural perspective, public spaces also include activity centers like marketplaces, shopping districts, and fairgrounds.

With advancements in technology, digital public spaces have become integral to this concept, as social media platforms and online discussion forums have emerged as new venues for social dialogue. Digital public space encompasses interactions occurring via the internet and social media, where individuals can express their ideas, engage in discussions, and share information (Haas and Mehaffy, 2019). Numerous theories for analyzing urban spaces have been proposed by scholars and professionals in architecture and urban design, each addressing specific characteristics of urban environments, particularly urban parks (e.g., Jabareen and Eizenberg, 2021; Ibes, 2015; Gehl and Svarre, 2013; Bishop and Williams, 2012; Brown, 2008; Rofe, 1995). A diverse range of uses enhances the variety of activities and the demographic composition of residents throughout different times of the day, making diversity a prerequisite for vibrant urban places. However, diversity alone does not guarantee a lively and dynamic atmosphere; other critical components, such as parks, also play a significant role in cultivating a vibrant urban environment.

The fundamental elements of public space encompass accessibility, inclusivity, vitality, and sociality. These attributes facilitate both physical and social interactions, thereby reinforcing a sense of community. By embodying these characteristics, public spaces foster environments that shape the collective experience of cohabitation and enable individuals to articulate their shared identity (Juan et al., 2022). In this context, vitality serves as a critical characteristic that underpins the functionality of urban areas and social interactions, influencing both the physical and social dynamics of cities. The vitality of urban areas is directly linked to the accessibility of spaces, their appeal to diverse user groups, their suitability for various activities, and their capacity to foster socialization. These features allow individuals to engage with urban spaces more intensively and meaningfully, thereby enhancing the dynamic nature of urban life. Vibrant urban areas act as fertile grounds for creative activities and cultural interactions, where individuals convene and cultivate a sense of community. Consequently, the vitality of urban areas reflects not only the qualities of the physical space but also the essential role that space plays within the social context (Mouratidis and Poortinga, 2020).

According to Paumier (2007, p. 53), the characteristics that determine the vitality and success of an urban space include its location, which should attract a significant number of visitors. Proximity to retail outlets, cafés, and restaurants is also vital for stimulating foot traffic. The spatial proportions should facilitate communal enjoyment and social interaction. Furthermore, the architecture of an urban setting should enhance its capacity to attract and organize activity. Ruszczuk et al. (2023, p. 8) equate urban vitality with “quality of life,” identifying appropriate seating, flexible use, comfort, and adaptability as essential components of high-quality urban design. Kushner (2020, p. 217) emphasizes that the diversity of uses and activities is a crucial prerequisite for the vitality of urban environments. According to Chen et al. (2016, pp. 1-5), engaging activities such as murals, skating, music performances, street theater, sports, cycling, walking, children’s play areas, multi-purpose spaces for cultural and religious ceremonies or exhibitions, as well as newspaper and information kiosks and ATMs, are necessary for creating a vibrant atmosphere. Additionally, enhancing the aesthetic qualities of public squares through improved flooring and wall materials, the incorporation of water features, planting greenery to mitigate air pollution, providing various seating options, and ensuring adequate nighttime lighting is recommended (Mehta and Bosson, 2018, p. 4). Istrate and Chen (2022, p. 4) identify key elements for augmenting vitality as paving, seating, shade, lighting, signage, green spaces, furnishings such as statues and fountains, coordinated building façades, facilities, parking, accessibility, sanitation, and transportation.

Vitality in urban public spaces

Being in a crowd enables individuals to recognize the essence of humanity, with the vibrancy of a space largely stemming from the energized and joyful presence of its people. In this context, the social atmosphere of a city significantly enhances the leisure activities of its residents (Isabella et al., 2022, p. 2). Urban parks serve as venues where all citizens engage in collective life, learn to interact with one another, and strive to improve communal wellbeing; thus, vitality and liveliness are essential characteristics of urban spaces, particularly parks (Mushkani and Ono, 2021, pp. 2-3). Barber et al. (2021, p. 10) identify the diversity of materials, textures, and details, alongside the permeability of spaces, as critical elements for the vitality of urban public and green areas. Guo et al. (2021, pp. 1-2) contend that incorporating sociability considerations into the planning and design of spaces will foster a more active city. Consequently, no physical space can be deemed adequate from a human perspective if it does not align with the societal space defined by human activities and group interactions. The effectiveness of a public space today is assessed by the number of individuals utilizing it and the diversity of people engaged in these areas. A location can provide a range of opportunities for user activities that accommodate varying behaviors while addressing the needs of different user groups (Ramlee et al., 2018, p. 24). The city street, as a crucial site for community life, should be particularly dynamic. Introducing variations and changing the roles of a city street is vital for enhancing its dynamism. The street must be accessible to all demographics, including the elderly, children, women, and individuals with disabilities. Young people are particularly significant within these social groups, as they are prominently present in public spaces and influence urban social dynamics. A sense of social stability contributes to the vibrancy of urban areas. Conversely, the lack of safety for women in urban settings, such as residential neighborhoods, undermines the liveliness of these regions.

Vitality dimensions

The interaction between the environment and humans is complex and multifaceted. The environment significantly influences human behavior. The connection between environmental factors and the livability of man-made spaces is established through spatial design, construction, remodeling, and maintenance. Livability is regarded as a critical characteristic of both small and large successful cities (Cowan, 2005, p. 187). The continuity of activities in an area can serve as an indicator of the space's vitality, measurable by its dynamism (Abdul Latip et al., 2012, pp. 148-150). Environmental vitality reflects the dynamism and vibrancy of individuals' daily lives in relation to their surroundings (Fang et al., 2021, p. 2). Incorporating spatial criteria in environmental design fosters the creation of attractive and user-friendly spaces. In line with this notion, Lynch (1984) and McGlynn (1985) identified permeability, legibility, flexibility, diversity, hierarchy, visual fit, continuity, and difference as essential criteria for assessing environmental vitality. Tzonis (2006) examines both the physical and geographical elements of this vitality. According to Relph (2022), the key physical attributes influencing the sense of vitality include size, scale, proportion, distance, texture, color, sound, smell, visual and functional diversity. Ujang (2012, p. 159) outlines various physical aspects affecting a place's vitality, including the sense of place, the variety of sensory stimuli, the development of public and private spaces, the sense of uniqueness and belonging, the sense of solidarity and security, alignment with mental images, place identity, and the ability to foster memories.

The liveliness of an environment is fundamentally derived from the meanings and attributes that individuals ascribe to a given space. Beyond mere physical interaction, the experience of vitality is rooted in a cognitive framework whereby individuals feel a sense of aliveness in response to the themes, people, objects, and concepts associated with a particular location. Consequently, individuals who lack a sense of vitality may struggle to engage meaningfully with a specific environment, as vitality represents the capacity of a space to evoke particular emotions, thereby shaping an individual's relationship with various concepts, people, and issues. In this context, space serves as a comprehensive term for analyzing actions and events (Prakash et al., 2015, p. 775). The physical characteristics of the environment enhance the sense of vitality by providing meaning and facilitating specific activities. To develop a profound understanding and appreciation of space, one must consider meanings, symbols, formal aesthetics, and spatial identification. Overall, an individual's

perception of vitality is influenced by their internal connections, thoughts, and environmental factors (Liu et al., 2023, p. 2).

Table 1 summarizes the identified concerns and key factors that emerged from a comprehensive review of the literature and previous research. These factors incorporate interdisciplinary perspectives and facilitate the identification of recurring themes and significant variables that shape public space and its impact on vitality:

Table 1

Summary of Identified Factors Influencing the Sense of Vitality in Public Spaces From Literature (Author).

Studies Conducted on the Sense of Vitality in Public Spaces	Extracted Significant Variables Influencing the Sense of Vitality in Public Spaces
Khemri and Melis (2020).	Memory and collective feelings, Social presence, Social activity.
Ujang (2012).	Memory and collective feelings, Sense of belonging, Sense of place, Mental image, Spatial identity, Security, Solidarity.
Mouratidis and Poortinga (2020).	Social presence, Social activity, Sense of community.
Juan et al. (2022).	Collective identity, Place meaning, Accessibility, Sense of community, Social interaction, Functional activity.
Liu et al. (2023).	Place meaning, Symbols, Formal aesthetic, Spatial identity, Functional activity.
Relph (2022).	Odor, Sound, Size, Texture, Detail, Color, Proportion, Distance.
Pauminer (2007).	Attractiveness, Proportion, Communal enjoyment, Shoppes, Cafes, Restaurants, Temporary markets.
Mehta and Bosson (2018).	Aesthetic, Flooring, Material, Water feature, Fountain, Planting, Cleanliness (air pollution), Various seating.
Ruszczak et al. (2023).	Seating, Functional flexibility.
Van den Berg et al. (2016).	Walking, Sitting, Relaxation, Tranquility.
Istrate and Chen (2022).	Signs, Form, Flooring, Paving, Shade, Seating, Lighting, Furniture (statue, fountain), Parking, Accessibility, Cleanliness, Public transportation, Facilities, Parking, Transportation.
Barber et al. (2021).	Permeability and accessibility, Texture and details.
Ren and Yang (2023).	Sociability, Behavioral diversity.
Mitchell (1996).	Sociability, Social interaction.
Visser et al. (2023).	Social presence.
Mushkani and Ono (2021).	Collective life and social interaction.
Guo et al. (2021).	Sociability.
Ramlee et al. (2018).	Behavioral diversity.
Abdul Latip et al. (2012).	Continuity of activities.
Kushner (2020).	Functional activity, Functional diversity.
Chen et al. (2016).	Attractiveness, Sport areas, Skating, Theater, Music, Cycling, Walking, Exhibition, Kiosk.

According to Table 1, the principal architectural factors that enhance the sense of vitality in urban public spaces have been identified through a comprehensive review of relevant theories and literature. These factors were analyzed based on their recurring themes, interrelationships, and contributions to the overall experience of vitality in urban environments. Consequently, the theoretical model of this study is structured around the key concepts and factors presented in Table 1, as shown in Figure 1. In this model, the extracted factors are categorized into four primary components—physical, cognitive, social, and functional—along with their corresponding subcomponents. This categorization aims to provide a structured and holistic framework for assessing urban vitality. The physical component encompasses tangible spatial attributes such as accessibility, shape, size, and texture, which directly impact user interaction with the space. The cognitive component includes perceptual and psychological aspects, such as sense of belonging, identity, and aesthetics, which influence how individuals interpret and emotionally connect with the urban environment. The social component pertains to interactions among individuals and groups in public spaces, highlighting the role of urban design in fostering social cohesion, sociability, and safety. Finally, the functional component addresses the practical and activity-related aspects of urban spaces, including land use diversity, activity planning, and flexibility, ensuring that spaces remain dynamic and responsive to user needs. These four categories are interconnected, as their subcomponents often overlap and reinforce one another. For instance, a well-designed urban park with diverse functions can attract residents and serve as a hub for social interaction, thereby enhancing perceived vitality while strengthening the identity of the place and promoting an authentic urban experience. By structuring the identified factors into these four overarching components, this study offers a systematic and multidimensional approach to understanding and evaluating the role of architectural features in enhancing vitality in urban public spaces.

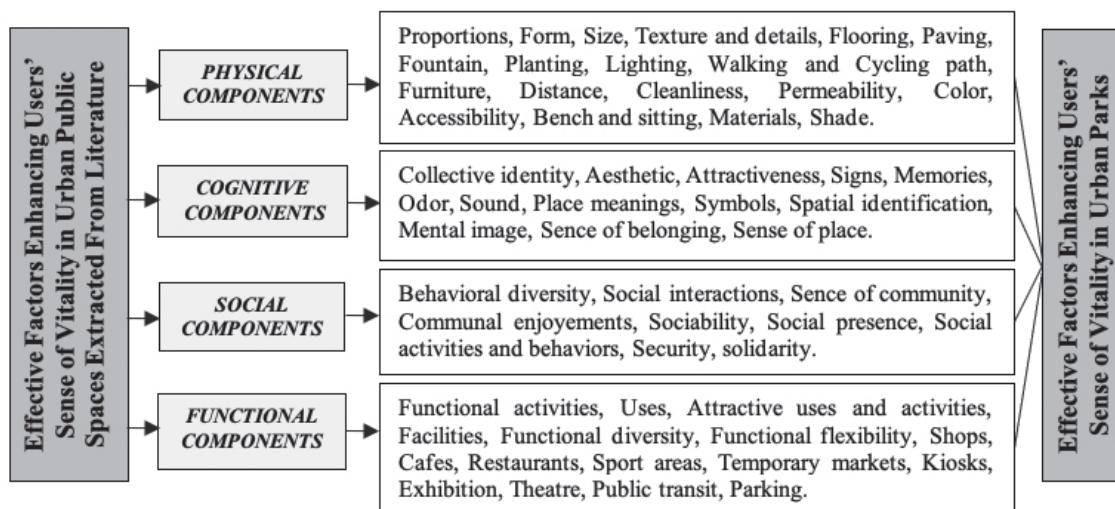

Figure 1. Factors Influencing Users' Sense of Vitality in Urban Public Spaces (Author, based on references cited in Table 1).

Method

A mixed-methods approach was employed to conduct the current study. Initially, a purposive non-probability sampling method was utilized to select participants. This method was specifically chosen to facilitate the selection of individuals with firsthand experience and interaction with the study area. The focus of the study was to analyze the architectural and physical factors that enhance a sense of vitality in urban green spaces, necessitating the inclusion of participants who frequently engage with the park's facilities. Unlike probability sampling, purposive sampling prioritizes the relevance of respondents over representativeness. Given the

scope of this research, it was crucial to obtain insights from a knowledgeable subset of the population that interacts directly with the architectural elements under investigation. By concentrating on these participants, the study tried to provide a nuanced understanding of the relationship between architectural features and users' perceived sense of vitality. Furthermore, this approach aligns with the study's objectives, enabling an in-depth investigation of user-centered architectural factors in a specific context. This method is particularly suited for qualitative and mixed-methods research designs, where the emphasis is on depth of understanding rather than broad generalizability. In this context, three general phases were undertaken to assess the variables contributing to residents' sense of vitality in Konya Culture Park. In the first phase, to delineate the theoretical and conceptual framework of the study, a qualitative method was employed to review findings from previous studies on vitality, particularly in urban parks. Based on this review, the conceptual model of the study was developed by identifying and extracting the most effective features that foster a sense of vitality in urban environments. In the second phase, a qualitative analysis of the case study and users' spatial behavior was conducted using a field observation approach, guided by the conceptual framework. The purpose of this phase was to observe and determine users' environmental preferences, as well as to evaluate the functional and physical capacities of the case study in terms of user satisfaction. In the third phase, after coding the data gathered through observation, the elements prioritized by users and aligned with the conceptual framework were classified to formulate survey questions aimed at assessing and interpreting the citizens' sense of vitality within the case study spaces.

Observation Experiment

The objective of observation was to analyze the relationship between the park's physical layout and the lifestyle of its residents, with a particular emphasis on user interactions within the park spaces. To achieve this, four primary steps were implemented:

- **Step 1, general appraisal**, consisted of three phases:

A) Time and zoning: Observations were conducted at three distinct times throughout the day—morning, midday, and evening—to capture variations in user behavior and space utilization. The park was divided into nine distinct zones based on their functional and spatial features (e.g., seating areas, walking paths, playgrounds, and green spaces). Each zone was systematically analyzed to assess user engagement with the various spaces.

B) Mapping and sketching: The researcher traversed all nine zones, dedicating a designated amount of time to each location. Key spatial elements such as benches, shaded areas, fountains, open fields, and walkways were meticulously documented. Specific locations were marked, and sketches were created directly on the maps to illustrate user distribution, movement patterns, interactions with different park elements, and to identify areas of activity and inactivity.

C) Marking users' behavioral patterns and activity points: At this stage, observations focused on identifying specific behavioral patterns related to the functional use of each zone. The aim was to determine how park users interact with the space, which areas attract the most visitors, and whether factors such as seating, shade, or greenery influence spatial choices. Additionally, the analysis considered how different demographic groups (e.g., families, the elderly, children) utilize the space, taking into account both functional and activity patterns within the study area (see Figures 4 to 7).

Notes were taken to categorize observed behaviors, including walking (for leisure or transit), eating and drinking (alone or in groups), resting (lying down or leaning), standing (waiting or observing), and sitting (on benches or grass). For each activity, we documented the number of participants, their locations, and the duration of their engagement. Additionally, we recorded patterns of social interaction to evaluate the influence of design elements on fostering communal engagement. Special attention was given to

understanding how these behaviors correspond to specific areas of the park and how they are influenced by physical design features such as seating, shaded areas, green spaces, and pathways. The process also included tracking changes in spatial usage over time, facilitating a comprehensive understanding of how park spaces were utilized at different times of the day and how factors such as sunlight, temperature, and crowd density affected user preferences. Observations were conducted on a first-come basis, focusing on capturing spontaneous and natural interactions within the park.

- **Step 2, data collection and reliability:** A comprehensive observation checklist was utilized to collect data, categorizing key variables such as activity type (e.g., sitting, standing, walking, socializing), space type (e.g., open grassy area, paved path, seating area, shaded space), and the duration of time spent in each zone. Data were recorded in real time during observation periods, with each activity documented alongside the corresponding time, location, and number of participants. The researcher maintained a passive observer role to mitigate any influence of their presence on the natural behavior of park users. To enhance data reliability, each observation session was conducted on multiple days at consistent times. This redundancy was vital for capturing variations in park use potentially influenced by factors such as weather conditions, day of the week, or other variables. By systematically documenting these activities at different times throughout the day, the observation data offer valuable insights into how the park's architectural elements shape user experiences and how the spaces are utilized based on functional needs.

- **Step 3, data analysis:** The recorded information was systematically analyzed and classified using interpretive coding, based on frequency distribution and thematic categorization, aligned with the components outlined in the conceptual research model (Figure 1). This methodology enabled a focused exploration of the meanings and ideas that emerged from users' spatial preferences in relation to the physical, cognitive, social, and functional structures that enhance the vitality of the park environment. Initially, 39 codes were extracted from the observational data through a process of open coding, where each observed activity, interaction, or design feature was assigned a preliminary code. During this phase, the data were meticulously examined to identify key behaviors, environmental elements, and interactions present in the observations. Each code corresponded to a specific pattern of user activity, spatial preference, or physical attribute of the park. For example, activities such as sitting, walking, or resting received individual codes, while park features like shaded areas, seating, and green spaces were also assigned unique codes. These codes were instrumental in categorizing park users' behaviors and their interactions with the environment.

Once the initial set of codes (axial coding) was established, the data were reviewed to identify and eliminate overlaps or redundancies. In this context, the 39 codes were scrutinized for overlaps and redundancies by analyzing their frequency across multiple observation sessions. Codes that appeared in several zones and time windows were evaluated for thematic similarities. Similar codes were compared to determine whether they represented the same concept or necessitated further differentiation. The frequency with which a code was observed in all sessions, referred to as the code frequency (F), was calculated. Codes with low frequency (e.g., less than 20% of all observations) were assessed for significance. If a low-frequency code did not contribute to a primary theme or factor, it was either merged with a related code or excluded from further analysis. The Code Relevance Score (percentage occurrence of a code in the dataset) was calculated using the formula: $\text{Code Relevance Score} = f / F \times 100\%$. Codes with a Code Relevance Score of less than 20% underwent qualitative examination; if they demonstrated strong conceptual significance, they were merged with similar codes rather than discarded.

After careful refinement, 31 distinct codes were identified. These refined codes were subsequently grouped based on their similarities and differences in accordance with the study's conceptual model, which examines how the physical design of the park influences users' experiences and their sense of vitality. Similar codes relating to spatial preferences, types of activities, and park features such as seating, pathways, and green space were categorized together. The mean score ($M = \sum(f \times w) / N$) for each observed factor was calculated by multiplying the weighted average (w = weight assigned based on contextual meaning, e.g., duration, intensity, etc.) of the factor's occurrence in different observation sessions by the frequency of the observed

behavior or spatial interaction (f), divided by the total number of recorded observations (N). The statistical significance of each observed factor was assessed using a chi-square test for independence. Consequently, codes with $M \geq 0.827$ and $P < 0.05$ were retained and overlapping codes with similar behaviors were merged for clarity. Through this detailed analysis, 18 key factors were identified that were most significant in shaping the users' sense of vitality in the park. These factors, listed in Table 2, included a range of physical, social, cognitive and functional components that contributed to users' perceptions of the park's vitality. These 18 factors were then used as the basis for the survey questions to ensure that the survey captured the most important aspects of the park's vitality as revealed by the observational data. $P < 0.05$ were retained, and overlapping codes representing similar behaviors were merged for clarity. Through this detailed analysis, 18 key factors were identified that were most significant in shaping the users' sense of vitality in the park. These factors, listed in Table 2, included a range of physical, social, cognitive, and functional components that contributed to users' perceptions of the park's vitality. These 18 factors were then used as the basis for the survey questions to ensure that the survey captured the most important aspects of the park's vitality as revealed by the observational data.

Survey Experiment

Based on interpretive coding conducted during the observation phase, 18 key components influencing the sense of vitality in Konya Culture Park were identified and assessed through a questionnaire comprising seven questions on physical components, three on cognitive components, three on social components, and five on functional components.

- **Survey validation and reliability analysis:** To validate the survey, two methods were employed: content validity and construct validity. This involved interviews with seven specialists, academics, and experts in the fields of architecture and urban planning, whose recommendations were incorporated into the survey's preparation and development. The Cronbach's alpha reliability coefficient was calculated at 0.867, indicating strong reliability. The questions were designed to explore how the identification of environmental factors influenced users' behavioral patterns, activities, and satisfaction; the extent to which the physical, functional, and social elements of the case study impacted the environment's vitality; and which components of the space's vitality were prioritized by users. Consequently, the survey consisted of 18 questions administered to participants during personal visits.

- **Question generation:** Questions 1-7 focused on the physical components of the park. The first question aimed to evaluate the impact of form and size: *The form and size of the buildings in the park encourage greater activity and presence.* The second question assessed the influence of texture and materials: *The textures and details in the materials, colors, and flooring attract me to the park.* The third question explored the significance of fountains and ponds: *The presence of a fountain or water feature in this park enhances my happiness and increases attendance.* The fourth question examined the effects of planting and walking paths: *Diverse and well-placed plantings and walking paths contribute vitality to the park.* The fifth question evaluated the role of lighting and its impact on security: *The illumination of walkways has improved safety during nighttime hours.* The sixth question addressed the importance of accessibility: *The variety of access routes to the park facilitates easy entry and exit, fostering a sense of security.* The seventh question measured the role of cleanliness: *The park's cleanliness has encouraged more visitors, and I appreciate this.*

In the evaluation of functional components, questions 8-12 addressed various aspects such as crossing, shopping, and sitting: *The spatial organization of the park is designed to provide a retreat from street intersections by creating inviting spaces for lingering, sitting, and enjoying showcases, thus attracting more attendees.* Service facilities were also examined: *The availability of amenities such as bank ATMs, kiosks, and public restrooms enhances comfort and convenience, motivating me to visit this park frequently.* The question of functional diversity was highlighted: *The presence of venues for cultural activities, including music ensembles,*

theater performances, street exhibitions, juice shops, fast food outlets, and restaurants, significantly enriches the park's vibrancy and delights its visitors. Public transportation accessibility was evaluated: Easy access to public transportation facilities has increased the park's visitor numbers. Lastly, parking facilities were assessed: The availability of parking has positively impacted the number of people visiting the park.

To evaluate the social components, questions 13-15 focused on variables such as behavioral diversity (“*The variety of activities in the park has facilitated social interaction and the opportunity to meet new people*”), social interactions (“*The presence of connected walking paths, multiple spatial openings, and open geometry in the area has enhanced the sense of social security*”), and social security (“*The diverse functions and activities in this park play a crucial role in fostering community engagement and enhancing the sense of safety*”).

Additionally, for the cognitive components, three questions (16-18) were designed to assess environmental aesthetics (“*The presence of various green spaces, the visibility of park buildings among the trees, and the use of diverse materials have enriched the aesthetic appeal of the park*”), attractiveness and tranquility (“*The spaces within this park are serene, providing an escape from daily stresses and promoting mental focus*”), and memory (“*The park's environments evoke memories and inspire new experiences*”).

- **Calculating sample size:** The sample size for this study was determined using the Cochran formula, a reputable statistical method for calculating sample sizes in cases where the population size is large or unspecified. This formula was selected for its effectiveness in ensuring representativeness and minimizing sampling error. The parameters included a confidence level of 95%, a margin of error of 5%, and a population proportion of 0.5, resulting in a required sample size of 284. To enhance the accuracy of the data, 300 questionnaires were distributed to account for potential non-responses or incomplete surveys. The target population comprised users of Konya Culture Park, specifically individuals with direct interactions with the park's architectural features. The validity of the survey was confirmed via a pilot study involving 36 participants, ensuring that the questions were clear, relevant, and aligned with the study's objectives. Following this, 148 men and 152 women (average age = 31.55 years) were randomly selected. The survey was conducted over a week at various times of the day, with data collection spanning five days and each survey taking 10-12 minutes to complete. Responses were measured using a Likert scale ranging from strongly agree to strongly disagree.

-**Data analysis:** Inferential statistics were employed to analyze the characteristics of the statistical population and the relationships among ideas and variables. The Cronbach's alpha test indicated that the questionnaire demonstrated a reliability coefficient of 0.867. To confirm the significance test of each design factor's contribution to vitality, confirmatory factor analysis was conducted. The t-value test was applied to evaluate the statistical significance of the factor loadings, which reflect the strength of the correlations between variables and factors. Factor loadings indicated by a t-value test of less than 1.96 (at a significance level of 0.05) denotes a significant relationship. In this study, several factor loadings were below 0.71, suggesting non-significant correlations with the corresponding factors. This indicates that these variables did not significantly contribute to the factors and may require further refinement. Consequently, the t-test facilitated the identification of the most significant variables influencing the sense of vitality in the park and provided insights into the essential architectural and functional features that enhance vitality in urban environments. Furthermore, confirmatory factor analysis was performed to validate the relationships among the identified components (physical, functional, social, and cognitive) and their impact on the sense of vitality in Konya Culture Park. This analysis tested the hypothesized factor structure and assessed the strength of the correlations between variables and factors.

The reliability of the factors influencing vitality was assessed through a confirmatory factor analysis, the results of which are presented in Table 3. The analysis focused on the factor loadings for variables associated with the physical, functional, social, and cognitive components of vitality. All factor loadings exceeded 0.30, indicating adequate reliability and contribution of the variables to their respective components. While factor loadings of 0.45 or higher are typically preferred for strong associations, loadings between 0.30 and

0.45 are considered acceptable in exploratory studies or when analyzing complex constructs in the social sciences, particularly with sufficiently large sample sizes (Hair et al., 2010). In this study, a threshold of 0.30 was deemed appropriate to identify meaningful relationships and to provide a comprehensive scope of analysis. This approach aligns with the recommendations of Tabachnick and Fidell (2013), who assert that factor loadings above 0.30 are acceptable in social and behavioral research, especially when the objective is to uncover preliminary patterns or relationships. Moreover, the decision to accept factor loadings above 0.30 was informed by the theoretical framework of this study, which underscores the multifaceted nature of vitality in urban environments. A broader threshold facilitated a more thorough examination of the nuanced interactions between architectural features and occupant vitality. The substantial sample size of 300 responses enhances the validity of the results, as it minimizes the likelihood of spurious relationships and bolsters the reliability of the factor analysis.

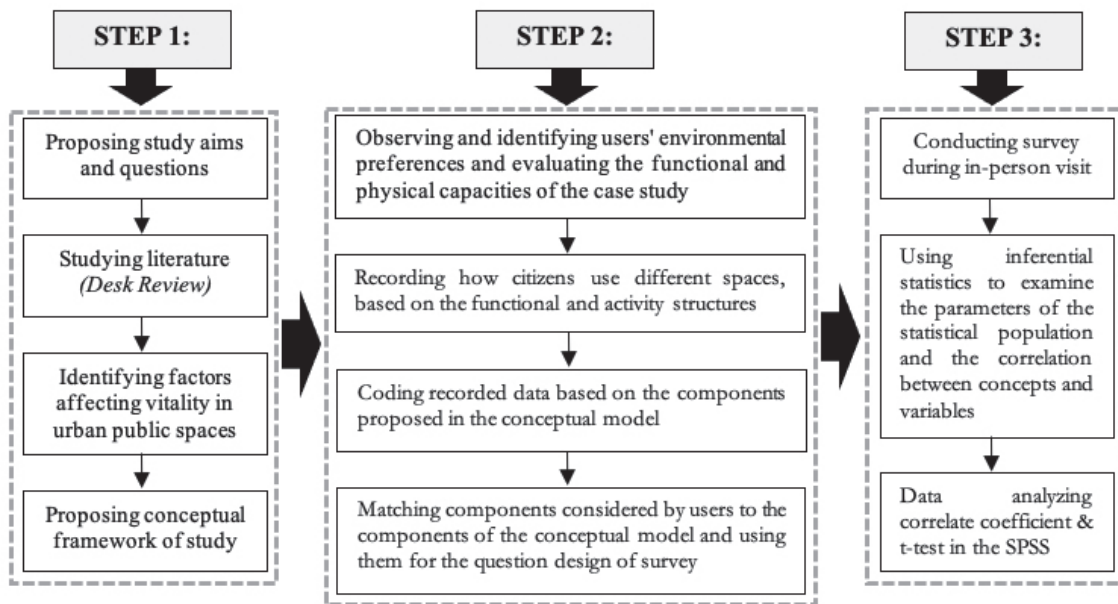

Figure 2. Research Conducting Process (Author).

Study Area

The Konya Culture Park is situated in the city center, adjacent to Alaaddin Hill, which has its origins in the Seljuk period. This well-known urban space offers expansive green areas, pools, social spaces, a library, and proximity to significant historical structures, including mosques and madrasas. Organized by the Konya Municipality, the park was inaugurated in 2009 with a grand ceremony and has since evolved into a beautifully developed area. It is a popular destination, characterized by its large trees, water fountains, aesthetically pleasing pools, restaurants, cafeterias, tea gardens, playgrounds, relaxation rooms, a library, conference halls, and an amphitheater that hosts various activities during the summer months. Covering an area of 150,000 m², the park is accessible from all sides. In addition to its functional and spatial diversity, the park's proximity to historically significant urban elements such as the Karatay Madrasa, the Ince Minare Mosque, the Preceptory School, the Seljuk Forum, the Shams Tomb, the Iplikçi Mosque, and the Alaaddin Mosque enhances its importance as a vibrant hub for the city and a conducive environment for its citizens. Strategically located among these prominent historical sites, the park acts as a cultural oasis where history and modernity coexist, enriching the experience for all visitors.

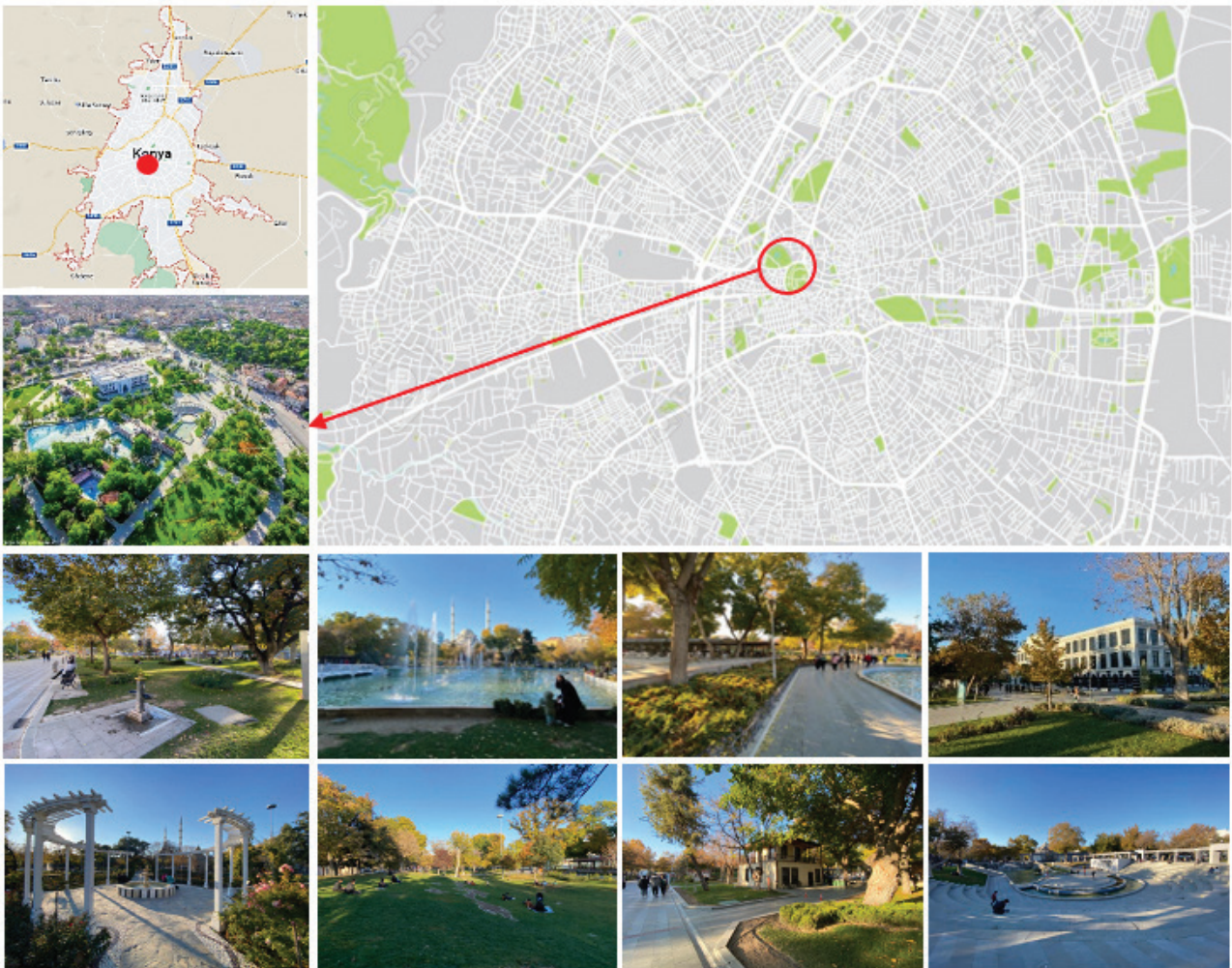

Figure 3. First Row: Location of Case Study within the City (Google Maps); Second and Third Rows: Photographs of the Case Study

Findings

Field study and observation findings

To evaluate the key variables that enhance users' sense of vitality in Konya Culture Park, we conducted a comprehensive assessment of users' environmental preferences and behaviors through field observations, aligned with the criteria established in the conceptual framework of the study. We investigated, reviewed, and analyzed the reasons for users' presence in various areas of the park. Ultimately, we identified the factors influencing the selection or avoidance of specific locations, as well as the results based on the established criteria. Given the park's size and its functional and physical characteristics, it was categorized into nine distinct zones for observational convenience (see Figure 4). User behavior and spatial preferences were systematically observed and recorded at different times across each zone. The zones are numbered 1 to 9, as depicted in the figure below. The density of black dots in each zone represents the number and volume of visits, in addition to user preferences.

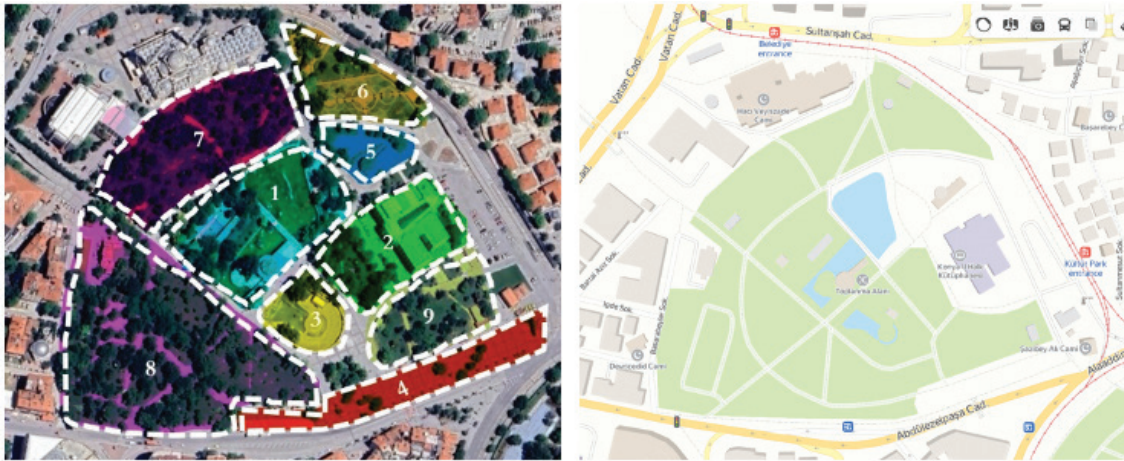

Figure 4. Zoning of Konya Culture Park (Left: Google Earth; Right: Google Maps).

The inclusion of amenities such as cafes, restaurants, ponds, fountains, green spaces adjacent to the restaurant, seating areas, and the promenade in Zone 1 has significantly revitalized the area and increased visitor numbers. To enhance this environment, the integration of architectural elements such as spatial and functional diversity, effective lighting, and a variety of pathways for seating and walking has fostered a sense of tranquility, security, and social interaction. In Zone 2, the strategic placement of the park library adjacent to the large pond and its proximity to green spaces and trees has encouraged many users to relax in the nearby green area after their studies. Moreover, the library’s closeness to the café ensures that patrons’ food and beverage needs are conveniently met. Consequently, this section of the park is vibrant and dynamic, with stationary areas like benches providing a sense of balance. Zone 3 features an open-air amphitheater with ample outdoor seating, as well as a central plaza designated for ceremonial performances and activities such as athletics, acrobatics, and skating for youths. The presence of a picturesque waterfall and the surrounding trees enhance the area’s air quality and thermal comfort, contributing to the park’s overall visual appeal.

Figure 5. The Locations of Zones 1, 2, and 3 at Konya Culture Park (Author).

Zone 4 has been identified as highly advantageous in terms of accessibility, geometry, and size, featuring comfortable walkways, diverse materials, vegetation, grass, trees, and seating. These attributes create ideal conditions for enjoying scenic views and landscapes. Moreover, the significant volume of activities along the street adjacent to Zone 4, the density of commercial enterprises in this area, the thoughtful landscaping, the proximity to the historic Aladdin Hill, the availability of bus and taxi stations, and the placement of café and restaurant tables on the sidewalk have all contributed to increased activity. This has resulted in enhancements to the physical and ecological quality of the sidewalk, an elevation in service levels, and a qualitative improvement of this axis in terms of physical space, aesthetic appeal, urban amenities, social connectivity, and overall vitality. Similarly, in Zones 2 and 3, the existence of a large open space for recreational and sports activities, green areas, shaded seating under trees, safe and adequate paving, and the presence of the municipal course building (Komek) have made Zone 5 physically and functionally appealing to a broad range of users.

Figure 6. The Location of Zones 4 and 5 within Konya Culture Park (Author).

The extensive range of playground equipment for children, along with the meticulously designed landscaping that includes diverse green areas and pergolas, enhances the appeal of Zone 6. The integration of both open and semi-open spaces, utilizing a variety of materials and designs, as well as the variety of walking and seating paths, contributes to the area's attractiveness. Furthermore, the presence of a historical tomb from the Seljuk period and its proximity to the tramway station have increased its popularity among residents. Zones 7, 8, and 9 feature high-quality elements, including a diverse array of plants, grass, trees, and seating arrangements, which not only improve the park's aesthetics but also promote safety and social interaction. These zones are easily accessible and incorporate essential features such as well-maintained walkways, varied materials, and appealing landscaping, all of which foster a positive living environment for residents. Collectively, these elements significantly influence environmental preferences, sociability, vitality, collective memory, sense of place, and community identity.

Figure 7. The Location of Zones 6, 7, 8, and 9 at Konya Culture Park (Author).

Table 2 presents the results of the coding and statistical validation of observed spatial behavior and user preferences in the assessment of park vitality. Following the data coding derived from observations, the 18 most highly rated elements, consistent with the conceptual framework of the study, were categorized into physical (7 variables), functional (5 variables), social (3 variables), and cognitive (3 variables) components. These categories served as the foundation for the survey questions aimed at evaluating and interpreting citizens' perceptions of vitality within the Konya Culture Park. In the realm of physical components, the presence of a fountain and pond ($M=1.642$, $P<0.05$), planting and walking paths ($M=1.497$, $P<0.05$), cleanliness ($M=1.435$, $P<0.05$), lighting and security ($M=1.003$, $P<0.05$), accessibility ($M=0.985$, $P<0.05$), form and size ($M=0.912$, $P<0.05$), and texture and details ($M=0.842$, $P<0.05$) received the highest scores as the most important variables for increasing the sense of vitality. Among the functional components, the highest-scoring variables included crossing, stopping, and sitting ($M=1.528$, $P<0.05$), service facilities ($M=1.452$, $P<0.05$), functional diversity ($M=1.131$, $P<0.05$), public transportation ($M=1.069$, $P<0.05$), and parking ($M=1.019$, $P<0.05$), all of which were deemed critical for increasing vitality from the respondents' perspective. In terms of social components, the variables of social security ($M=1.224$, $P<0.05$), social interactions ($M=0.952$, $P<0.05$), and behavioral diversity ($M=0.941$, $P<0.05$) received the highest ratings, highlighting their importance in fostering a sense of vitality. Finally, of the cognitive component, attractiveness and calm ($M=1.367$, $P<0.05$), memories ($M=1.000$, $P<0.05$), and aesthetic ($M=0.957$, $P<0.05$) were evaluated as the most significant variables influencing the overall sense of vitality.

Table 2

Coding and Statistical Validation of Observed Spatial Behavior in Park Vitality Assessment (Author).

Component	Observed Behaviors in Zones (Extracted Key Factors)	Code ID	Retained Code (Using Preferences/ Satisfaction)	CRS	M	P	Thematic Category
<p>Physical: Proportions, Form, Size, Texture and details, Flooring, Paving, Fountain, Planting, Lighting, Walking and Cycling path, Furniture, Distance, Cleanliness, Permeability, Color, Accessibility, Bench and sitting, Materials, Shade.</p> <p>Functional: Collective identity, Aesthetic, Attractiveness, Signs, Memories, Odor, Sound, Place meanings, Symbols, Spatial identification, Mental image, Sense of belonging, Sense of place.</p> <p>Social: Behavioral diversity, Social interactions, Sense of community, Communal enjoyments, Sociability, Social presence, Social activities and behaviors, Security, solidarity.</p> <p>Cognitive: Functional activities, Uses, Attractive uses and activities, Facilities, Functional diversity, Functional flexibility, Shops, Cafes, Restaurants, Sport areas, Temporary markets, Kiosks, Exhibition, Theatre, Public transit, Parking.</p>	<p>Zone 1: Various uses like cafes, restaurants, ponds, fountains, green areas, and seating places, resulted in an increase in the number of visitors. Spatial and functional diversity, lighting, various paths for seating and walking have increased calm, repose, security, and social interactions.</p> <p>Zone 2: The proximity of library to the huge pond and green spaces has led to relaxing after studying. The library's closeness to the cafe has ensured that customers' food and drink needs are met. This part of the park is quite busy and dynamic, with static areas such as benches providing some balance.</p> <p>Zone 3: There is a significant spatial preferences because of amphitheater, outdoor seating, and a plaza in the middle for ceremonial performances and occasional athletics and skating for youngsters. A waterfall and trees surrounding has cleaned the air and thermal comfort.</p> <p>Zone 4: This zone provides as highly advantageous in terms of accessibility, geometry, size, comfortable walkways, various materials, plants, grass, trees and seating. The high volume of activities in the street adjacent to this zone, the proximity to the historic Aladdin Hill, bus and cab stations and the placement of benches on the sidewalk have all contributed to an increase in activity, physical quality of the sidewalk, beauty, urban amenities, social connections.</p> <p>Zone 5: Large open space for play and sports activities, green areas and seating in the shade of trees, and adequate and safe paving in this area have contributed to making this zone physically and functionally attractive.</p> <p>Zone 6: Playground equipment for children, various green areas, open and semi-open spaces with different materials, the variety of walking and sitting paths, the proximity of this zone to the tramway station have contributed to its popularity among citizens.</p> <p>Zone 7,8,9: High-quality of plants, grass, trees and seating have beautified the park and promoted security and social interactions. Handy walkway, a diversity of materials and beautiful landscaping have a considerable impact on the formation of environmental preferences, sociability, vitality, collective memory, sense of place, and identity.</p>	C1	Fountain and pond	58%	1.642	0.001	Physical
		C2	Planting and walking path	74%	1.497	0.000	Physical
		C3	Recording memories	66%	1.000	0.001	Cognitive
		C4	Functional diversity	91%	1.131	0.000	Functional
		C5	Behavioral diversity	63%	0.941	0.000	Social
		C6	Texture and details	37%	0.842	0.000	Physical
		C7	Attractiveness and calm	74%	1.367	0.000	Cognitive
		C8	Cleanliness	39%	1.435	0.000	Physical
		C9	Form and size	23%	0.912	0.000	Physical
		C10	Public transportation	86%	1.069	0.000	Functional
		C11	Lighting and security	72%	1.003	0.001	Physical
		C12	Crossing, stopping, sitting	81%	1.528	0.001	Functional
		C13	Service facilities	54%	1.452	0.000	Functional
		C14	Social interactions	67%	0.952	0.000	Social
		C15	Environmental aesthetic	49%	0.957	0.001	Cognitive
		C16	Social security	58%	1.224	0.001	Social
		C17	Accessibility	71%	0.985	0.000	Physical
		C18	Parking	46%	1.019	0.001	Functional

Survey Findings

51% of respondents were young individuals aged 18 to 31, 34% were aged 32 to 54, and 15% were seniors over 55. Notably, 43.5% of participants identified as students, 29.5% as housewives, 19% as employees, and 8% as self-employed. Figure 8 illustrates the scores for each individual question, as well as the respondents' perceptions regarding the components of vitality and the value attributed to each component. To identify the most effective elements contributing to the sense of vitality in the Konya Culture Park, it was necessary to assess the reliability of the factor analysis questions. Consequently, the significance of each question in relation to the overall reliability of the scale was initially examined. In this context, items with coefficients of determination below 0.3 were excluded. The results of the reliability test, utilizing a confirmatory factor analysis approach, are presented in Table 3, detailing each factor that independently affects vitality. The factor loadings of each index were analyzed concerning their respective components. Table 3 displays the findings of the confirmatory factor analysis for factors associated with the physical, functional, social, and cognitive components of vitality. The factor loadings for all variables exceed 0.3, indicating adequate reliability.

Table 3

The Content and Factor Loadings of the Questions in Each Component (Author)

Component	Variable	M	SD	t	Loading Factor	Prob. Level
Physical	Form and size	4.84	0.63	16.72	0.402	0.001
	Texture and details	4.42	0.51	17.82	0.394	0.000
	Fountain and pond	5.21	0.68	17.29	0.697	0.000
	Planting and walking path	4.16	0.29	18.43	0.611	0.001
	Lighting and security	4.24	0.48	10.03	0.526	0.000
	Accessibility	4.17	0.67	17.82	0.432	0.000
	Cleanliness	4.92	0.57	20.21	0.587	0.000
Functional	Crossing, stopping, sitting	3.86	0.66	17.63	0.599	0.000
	Service facilities	3.01	0.22	17.28	0.411	0.000
	Functional diversity	4.01	0.63	18.67	0.610	0.000
	Public transportation	3.02	0.25	10.03	0.456	0.000
	Parking	3.09	0.68	17.45	0.397	0.000
Social	Behavioral diversity	3.94	0.63	13.89	0.507	0.001
	Social interactions	4.15	0.57	14.21	0.584	0.001
	Social security	4.04	0.66	14.08	0.603	0.000
Cognitive	Environmental aesthetic	3.67	0.27	15.54	0.416	0.000
	Attractiveness and calm	3.21	0.53	14.03	0.403	0.000
	Memories	3.78	0.29	11.29	0.412	0.000

In this context, the variables “fountain” and “pond” ($M=5.21$) with a factor loading of 0.697, as well as “cleanliness” ($M=4.92$) with a factor loading of 0.587, significantly influence the physical component. The variables exerting the highest effect on the functional components were “functional diversity” ($M=4.01$) with a factor loading of 0.610, and “crossing and sitting” ($M=3.86$) with a factor loading of 0.599. Additionally, the variable “memory” ($M=3.78$) and the variable “social interaction” ($M=4.15$) demonstrated the greatest impact on the social and cognitive components, respectively. Subsequently, internal consistency was assessed using Cronbach’s alpha coefficient, which was found to be 0.812, indicating that the measurement instrument is highly reliable. A confirmatory factor analysis was conducted to validate the significance of each effective component’s contribution to enhancing users’ sense of vitality. The t-value test was employed to assess the significance of the correlations among the variables, with a significance threshold set at an alpha level of 0.05. The t-value test revealed that the number of factor loadings was below 0.71, indicating a non-significant correlation. Table 4 and Figure 8 present the results of the confirmatory factor analysis regarding the components influencing the sense of vitality in Konya Culture Park. Consequently, citizens perceive that the physical components ($t=16.90$), functional components ($t=16.21$), social components ($t=14.06$), and cognitive components ($t=13.62$) exert the most substantial impact on their sense of vitality within the park.

Table 4

Confirmatory Analysis of Factors Influencing Sense of Vitality in Koya Culture Park (Author).

Component	Cronbach’s alpha	T Statistic	Loading Factor	Prob. Level
Physical	0.846	16.90	0.87	0.000
Functional	0.837	16.21	0.83	0.000
Social	0.819	14.06	0.79	0.000
Cognitive	0.814	13.62	0.76	0.000

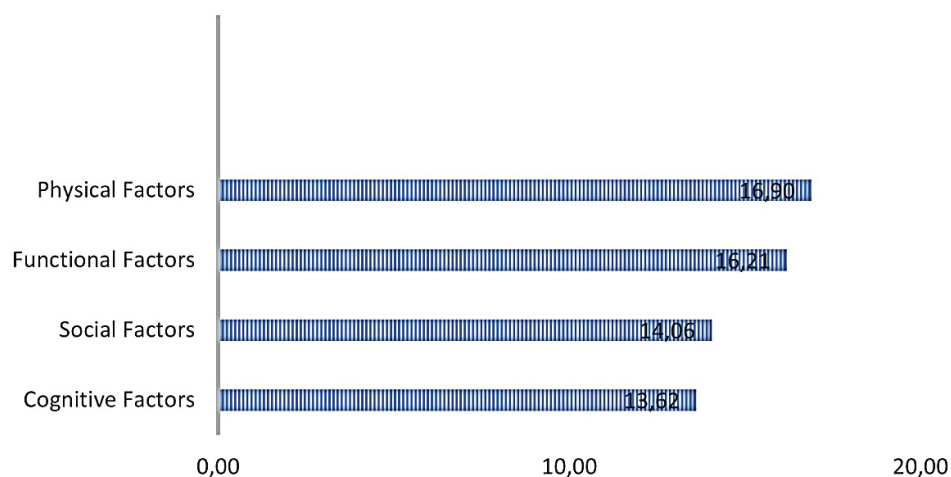

Figure 8. Impact Factors of Components Influencing the Sense of Vitality in Konya Culture Park (Author).

The t-statistics for each component (Physical: 16.90, Functional: 16.21, Social: 14.06, Cognitive: 13.62) were significantly high, indicating that the relationships observed in this study are not due to chance. With a probability of 0.000, these findings support the hypothesis that physical, functional, social, and cognitive aspects significantly impact the vitality of the park. These results align with the findings of Mehta and Bosson

(2018), which demonstrated strong correlations between physical attributes and the perceived quality of public spaces, as well as with those of Mouratidis and Poortinga (2020), who expanded the focus to include social and cognitive factors. Furthermore, the statistically significant findings corroborate the work of Liu et al. (2023), which highlighted that perceptions of vitality in urban parks are shaped not only by physical design but also by social interactions with the environment. These studies underscore the importance of considering a broad range of factors in park design, as their effects are measurable and significant, as evidenced by our results.

The high loading factors for each component (Physical: 0.87, Functional: 0.83, Social: 0.79, Cognitive: 0.76) confirm the strong influence of each factor on the park's vitality. These scores indicate that the interplay of physical design elements, functional facilities, social interactions, and cognitive experiences is essential for creating vibrant public spaces. Consequently, it can be argued that the interdependence of these factors fosters an environment that not only supports physical use but also facilitates social interactions and cognitive engagement, thereby enhancing the attractiveness and enjoyment of the space for users. However, this study demonstrates that functional aspects, such as service facilities, functional diversity, and the availability of public transportation, are equally critical to users' interactions with and utilization of the space. For example, the positive loading factor for functional diversity supports the notion that a diverse array of features in parks encourages longer and more frequent visits, as suggested by Kushner (2020) and Ramlee et al. (2018). Additionally, social factors, including social interactions and feelings of safety, were found to be significant in these results, reinforcing the argument by Williams and Hipp (2019) that public spaces are vital not only for physical recreation but also for fostering community cohesion. The cognitive benefits associated with environmental aesthetics and memories further indicate that individuals value spaces that provide psychological respite and emotional connections, as emphasized in the study by Khemri and Melis (2020).

Discussion

The findings of this study reveal a strong correlation between the physical, functional, social, and cognitive aspects of park vitality and user experiences in urban public spaces. The analysis confirms the significance of these components and provides compelling evidence of their substantial contribution to the overall vitality of urban park environments. Based on the observational data and the classification table (Table 2), it can be concluded that there is a clear relationship between the physical characteristics of the park and the behaviors and preferences of its users. The shape and size of the spaces significantly influence user engagement; larger open areas are favored for sitting and relaxation, whereas narrower paths are predominantly utilized for walking. Furthermore, the availability of seating is a critical factor in extending the duration of visits, highlighting the necessity for increased seating options in various areas of the park to promote relaxation and social interaction.

The presence of shaded areas, particularly during midday, significantly influences the behavior of park visitors, who tend to spend more time in these areas to relax and shield themselves from the heat. Green spaces, plantings, and walkways are crucial elements that attract users to various activities, such as walking, resting, and socializing, underscoring the importance of incorporating these features into park design to enhance user satisfaction. Observations of social interactions within the park reveal that the type of space plays a significant role; larger, more open areas promote group activities, while more secluded or shaded spaces are preferred by individuals or small groups. This indicates that park design should strive for a balance between open, social spaces and quiet, private areas to accommodate diverse user preferences. Additionally, lighting and security are essential for ensuring safety and extending park usage into the evening. Adequate lighting enhances the inviting nature of spaces, encouraging longer visits, particularly during evening hours. Furthermore, cleanliness and maintenance directly affect the duration of users' stays, with well-maintained areas promoting extended use. Lastly, park accessibility and inclusive design are critical, ensuring that individuals with varying abilities can comfortably utilize the park. Accessible pathways and seating areas facilitate use by a broad spectrum of visitors, including those with mobility challenges and families with children.

The results of the survey indicate that the physical components of the park, particularly elements such as fountains and ponds, along with cleanliness, significantly influence users' feelings of well-being. These findings align with existing literature that underscores the importance of sensory experiences and environmental cleanliness in fostering positive experiences in urban parks (Mehta and Bosson, 2018; Istrate and Chen, 2022). The visual and auditory effects of water features, for instance, have long been recognized for their calming and invigorating

impact on visitors (Relph, 2022). Furthermore, this study emphasizes the significance of environmental comfort in enhancing urban vitality, as articulated by Liu et al. (2023), Ruszczyk (2023), and Van den Berg et al. (2016). Their research supports the notion that the aesthetic qualities, relaxation opportunities, tranquility, functional flexibility, and physical conditions of urban spaces directly influence users' psychological well-being and physical engagement, thereby contributing to the overall vitality of a park. The functional components that affect vitality—including functional diversity, intersection, and seating areas—align with urban design principles that advocate for multipurpose spaces to encourage diverse uses and enhance community engagement (Kushner, 2020; Ren and Yang, 2023; Chen et al., 2022). Functional diversity not only facilitates a range of recreational activities but also fosters social interactions and promotes inclusivity, essential for creating spaces that appeal to a broad demographic, as highlighted by Brown (2008) and Khemri and Melis (2020). The necessity for such functionality was further underscored by Ibes (2015), who argued that public spaces should be flexible and adaptable to the needs of various user groups. In this study, the combination of intersections and seating likely provides the necessary infrastructure for interaction and leisure, thereby fostering a stronger sense of place and social cohesion (Juan et al., 2022; Mushkani and Ono, 2021).

From a social perspective, the variable of social interaction had the impact on vitality in this study. This finding underscores the social role of parks as meeting places where individuals can interact, with one another, participate in community activities, and establish social networks. This aligns with previous research conducted by Mouratidis and Poortinga (2020) and Ramlee et al. (2018), which highlight the essential role of public spaces in fostering community ties and enhancing social capital. Additionally, the results indicate that the variable of memory reflects the cognitive component of vitality, emphasizing that spaces that invoke memories and a sense of history contribute to a deeper emotional connection with the environment (Jabareen and Eizenberg, 2021; Ujang, 2012). These memories create a collective identity within the community, further reinforcing the vitality of the space (Juan et al., 2022). The cognitive aspect, primarily influenced by memory, highlights the necessity of creating places that resonate with individuals' mental and emotional states. As noted by Prakash et al. (2015), cognitive vitality encompasses not only physical presence but also psychological engagement with a space. Thus, the connection between memory and vitality suggests that the park transcends being merely a physical space; it acts as a canvas for personal and collective memories that enhance its perceived vitality.

Conversely, the statistical analyses performed in this study, including confirmatory factor analysis (CFA) and the calculation of Cronbach's alpha coefficient, affirm the robustness of the results. The high factor loadings across all components indicate strong internal consistency, confirming that the selected variables are reliable indicators of park vitality. The t-value tests and confirmatory factor analysis results demonstrate that the physical, functional, social, and cognitive components significantly contribute to the perceived vitality of Konya Culture Park, aligning with the holistic urban design approach advocated by scholars such as Gehl (2013) and Lynch (1984). The findings of this study provide critical insights for urban planners and designers aiming to enhance the vitality of public spaces. A comprehensive integration of physical, functional, social, and cognitive elements is essential to create environments that are not only aesthetically appealing but also serve multiple purposes and foster meaningful social interactions. Furthermore, the significant influence of memory and social interaction on users' perceptions of vitality underscores the importance of designing urban spaces that promote community engagement and establish lasting emotional connections (Ramlee et al., 2018; Ren and Yang, 2023). Future research should explore the effects of seasonal variation, temporal changes in park use, and demographic diversity on vitality. Additionally, the study could be expanded to include comparative analyses with other urban parks to enhance understanding of the generalizability of these findings across different cultural and ecological contexts.

Conclusion

In light of the increasing environmental concerns and urbanization, it is essential to identify the factors that enhance the environmental health of users. Accordingly, the present study aimed to determine the most effective elements that promote users' sense of vitality at Konya Culture Park. Additionally, it addressed a significant aspect of contemporary life: the interaction between individuals and their environment. The objective of this study was to illuminate the critical components that contribute to individuals' well-being and their connection to their surroundings, thereby playing a vital role in the development of healthier and more sustainable communities.

The findings indicate that the physical, functional, social, and cognitive components are instrumental in assessing users' sense of vitality. Specifically, physical elements such as fountains, ponds, cleanliness, form, size, texture, lighting, accessibility, greenery, and walkways emerged as paramount. By analyzing and categorizing criteria that are valuable to designers, the study identified factors that significantly influence user vitality. For instance, features such as fountains, ponds, and cleanliness were found to have a substantial impact on the physical component. Moreover, the study revealed that variables such as activity diversity and seating are critical for the functional component, while social interaction has the most significant effect on the social component. Additionally, the variable of memory was identified as having the greatest influence on the cognitive component. The results suggest that managers, architects, and urban planners should prioritize the design and placement of these elements in urban spaces, such as parks, to enhance users' sense of vitality.

It is noteworthy that urban green areas play a crucial role in enhancing overall well-being, fostering community cohesion, and facilitating social connections. This research identifies architectural components that contribute to vitality, offering valuable insights for urban design initiatives aimed at creating dynamic and engaging public spaces. By encouraging outdoor engagement, these areas promote social cohesion, stimulate conversation, and strengthen community ties. Moreover, vibrant green spaces enhance mental and emotional health by providing inclusive environments that cater to diverse social groups, thereby reinforcing the social fabric of urban regions. This study contributes to the evolving field of environmental psychology by elucidating the relationship between architectural elements and the vitality of urban green spaces. It enhances our understanding of how physical design influences individuals' perceptions, behaviors, and emotional well-being. The research may lead to the development of a theoretical framework that connects specific architectural features—such as pathways, seating, lighting, and landscaping—with the perceived vibrancy experienced by users in these spaces. Future studies could utilize this framework as a reference point. The findings are likely to foster interdisciplinary collaboration among environmental psychologists, urban planners, and architects, facilitating a more comprehensive exploration of the interplay between built environments and human well-being. Additionally, the insights gained can assist architects and urban planners in the design and renovation of urban green spaces by emphasizing architectural elements such as interactive zones, efficient spatial layouts, and the integration of natural features that effectively enhance vitality. Furthermore, city planners and municipal authorities may leverage these findings to inform policy-making and allocate resources for the development of urban parks and green spaces that prioritize social interaction, comfort, and vibrancy, ensuring accessibility for all.

Regarding research limitations, it is important to note that cultural, geographical, and climatic conditions play a significant role in shaping the architectural elements that influence vitality. Therefore, the generalizability of the study's findings may be constrained, as results from one country or city may not hold the same validity in other urban or social contexts. The concept of vitality is inherently subjective and can vary in perception based on factors such as age, cultural background, and personal preferences. While interviews and surveys can be employed to evaluate vitality, these methods may introduce personal bias and diverse interpretations that could impact data accuracy. Additionally, the study may not have fully accounted for the evolution of perceptions of vitality over time, influenced by factors such as changing social dynamics, seasonal variations, and the degradation of urban green spaces. As such, the findings are limited in their applicability to long-term scenarios, reflecting only the current context. Furthermore, although the study concentrated on architectural factors, it is essential to acknowledge that other non-architectural elements—such as social activities, local government policies, and environmental conditions—also significantly contribute to the vitality of urban green spaces.

References

- Abdul Latip, N. S., Shamsudin, S. and Liew, M. S. (2012). Functional dimension at Kuala Lumpur Waterfront. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 49, 147-155. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.07.013>
- Barber, A., Haase, D. and Wolff, M. (2021). Permeability of the city – physical barriers of and in urban green spaces in the city of Halle, Germany. *Ecological Indicators*, 125, 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2021.107555>
- Bishop, P. and Williams, L. (2012). *The Temporary City*. London: Routledge: London.
- Brown, G. (2008). A theory of urban park geography. *Journal of Leisure Research*, 40(4), 589–607. <https://doi.org/10.1080/00222216.2008.11950154>

- Chen, Y., Liu, T., Xie, X. and Marušić, B. G. (2016). What attracts people to visit community open spaces? A case study of the overseas Chinese Town community in Shenzhen, China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 13(7), 1-17. <https://doi.org/10.3390/ijerph13070644>
- Cowan, R. (2005). *The dictionary of urbanism*. New York: Streetwise Press.
- Fang, C., He, S. and Wang, L. (2021). Spatial characterization of urban vitality and the association with various street network metrics from the multi-scalar perspective. *Frontiers in Public Health*, 9, 1-13. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.677910>
- Gehl, J. and Svarre, B. (2013). *How to Study Public Life*. Washington, DC: Island Press.
- Guo, X., Chen, H. and Yang, X. (2021). An evaluation of street dynamic vitality and its influential factors based on multi-source big data. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 10(3), 1-19. <https://doi.org/10.3390/ijgi10030143>
- Haas, T. and Mehaffy, M.W. (2019). Introduction: the future of public space. *Urban Design International*, 24, 1-3. <https://doi.org/10.1057/s41289-018-0062-3>
- Hair, J.F., Black, W.C., Babin, B.J. and Anderson, R.E. (2010). *Multivariate Data Analysis* (6th ed). New York: Pearson.
- Ibes, D.C. (2015). A multi-dimensional classification and equity analysis of an urban park system: A novel methodology and case study application. *Landscape and Urban Planning*, 137, 122-137. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2014.12.014>
- Isabella, D. M., Claudia, B., Giulia, C. M., Alessandro, C. and Alessandro, P. (2022). Citizens' use of public urban green spaces at the time of the COVID-19 pandemic in Italy. *Urban Forestry & Urban Greening*, 77, 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2022.127739>
- Istrate, A. L. and Chen, F. (2022). Liveable streets in Shanghai: Definition, characteristics and design. *Progress in Planning*, 158, 1-38. <https://doi.org/10.1016/j.progress.2021.100544>
- Jabareen, Y. and Eizenberg, E. (2021). Theorizing urban social spaces and their interrelations: New perspectives on urban sociology, politics, and planning. *Planning Theory*, 20(3), 211-230. <https://doi.org/10.1177/1473095220976942>
- Khemri, M. Y. and Melis, A. (2020). Sustaining the liveliness of public spaces in El Houma through placemaking. The case of Algiers. *The Journal of Public Space*, 5(1), 129-152. <https://doi.org/10.32891/jps.v5i1.1254>
- Kushner, J. (2020). The life and death of great cities in the time of climate change and the Covid-19 Pandemic. *Journal of Comparative Urban Law and Policy*, 4(1), 130-220. <https://doi.org/readingroom.law.gsu.edu/jculp/vol4/iss1/16>
- Li, X., Kozłowski, M., Salih, S.A. and Ismail, S.B. (2024). Evaluating the vitality of urban public spaces: perspectives on crowd activity and built environment. *Archnet-IJAR: international Journal of Architectural Research*. <https://doi.org/10.1108/ARCH-01-2024-0009>
- Li, J., Dang, A. and Song, Y. (2022). Defining the ideal public space: A perspective from the publicness. *Journal of Urban Management*, 11(4), 479-487. <https://doi.org/10.1016/j.jum.2022.08.005>
- Liu, G., Lei, J., Qin, H., Niu, J., Chen, J., Lu, J. and Han, G. (2023). Impact of environmental comfort on urban vitality in small and medium-sized cities: A case study of Wuxi County in Chongqing, China. *Frontiers in Public Health*, 11, 1-18. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2023.1131630>
- Lynch, K. (1984). *Good city form*. Cambridge: The MIT Press.
- McGlynn, S. (1985). *Responsive environments*. London: Routledge.
- Mehta, V. and Bosson, J.K. (2018). Revisiting lively street: Social interactions in public space. *Journal of Planning Education and Research*, 41(2), 160-172. <https://doi.org/10.1177/0739456X18781453>
- Mitchell, D. (1996). Introduction: Public space and the city. *Urban Geography*, 17(2), 127-131. <https://doi.org/10.2747/0272-3638.17.2.127>
- Mouratidis, K. and Poortinga, W. (2020). Built environment, urban vitality and social cohesion: Do vibrant neighborhoods foster strong communities?. *Landscape and Urban Planning*, 204, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2020.103951>
- Mushkani, R. A. and Ono, H. (2021). The role of land use and vitality in fostering gender equality in urban public parks: The case of Kabul city, Afghanistan. *Habitat International*, 118, 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2021.102462>
- Prakash, R. S., Voss, M. W., Erickson, K. I. and Kramer, A. F. (2015). Physical activity and cognitive vitality. *Annual Review of Psychology*, 66, 769-797. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010814-015249>
- Paumier, C. (2007). *Creating a vibrant city center*. Washington D.C.: (ULI) Urban Land Institute.
- Ramlee, M., Omar, D., Yunus, R. M. and Samadi, Z. (2018). Attributes of successful public spaces through users perception. *Asian Journal of Quality of Life*, 3(11), 21-28. <https://doi.org/10.21834/ajqol.v3i11.118>

- Ren, Yi. and Yang, Q. (2023). Research on the factors influencing the perception of urban park recreational behavior based on the "Homo Urbanicus" Theory. *Sustainability*, 15(8), 1-20. <https://doi.org/10.3390/su15086525>
- Rofe, Y. (1995). Space and community - The spatial foundations of urban neighborhoods: An evaluation of three theories of urban form and social structure and their relevance to the issue of neighborhoods. *Berkeley Planning Journal*, 10(1), 107-125. <https://doi.org/10.5070/BP310113064>
- Ruszczuk, H. A., Halligey, A., Rahman, M. F. and Ahmed, I. (2023). Liveability and vitality: an exploration of small cities in Bangladesh. *Cities*, 133, 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2022.104150>
- Relph, E. (2022). *Place & placelessness (Research in planning and design)*, London: SAGE Publications Ltd.
- Tabachnick, B. G. and Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics (6th ed.)*. Boston: MA: Pearson.
- Tzonis, A. (2006). *Rethinking Design Methodology for Sustainable Social Quality*. Ong. (Ed.), in *Tropical Sustainable Architecture: Social and environmental dimensions*. Oxford: Architectural Press.
- Ujang, N. (2012). Place attachment and continuity of urban identity. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 49, 156-167. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.07.014>
- Van den Berg, M., Van Poppel, M., Van Kamp, I., Andrusaityte, S., Balseviciene, B., Cirach, M., Danileviciute, A., Ellis, N., Hurst, G., Masterson, D., Smith, G., Triguero-Mas, M., Uzdanaviciute, I., De Wit, P., Van Mechelen, W., Gidlow, C., Grazuleviciene, R., Nieuwenhuijsen, M. J., Kruize, H. and Maas, J. (2016). Visiting green space is associated with mental health and vitality: A cross-sectional study in four European cities. *Health & Place*, 38, 8-15. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2016.01.003>
- Visser, V., Van Popering-Verkerk, J., Ellen, M. and Van Buuren, A. (2023). Unleashing or domesticating the vitality of citizens' initiatives? The paradoxical relationship between governments and citizens' initiatives in the energy transition. *Cities*, 137, 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2023.104300>
- Williams, S. A., and Hipp, J. R. (2019). How great and how good?: Third places, neighbor interaction, and cohesion in the neighborhood context. *Social Science Research*, 77, 68-78. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2018.10.008>
- Yuan, M. and Chen, Y. (2021), Analysis of factors influencing street vitality in high-density residential areas based on multi-source data: a case study of Shanghai, *International Journal of High-Rise Buildings*, 10(1), 1-8. <https://doi.org/10.21022/IJHRB.2021.10.1.1>.
- Zhang, J., Zhou, W., Lian, H. and Hu, R. (2024). Research on optimization strategy of commercial street spatial vitality based on pedestrian trajectories. *Buildings*, 14(5), 1-21. <https://doi.org/10.3390/buildings14051240>
- Zhu, J., Lu, H., Zheng, T., Rong, Y., Wang, C., Zhang, W., Yan, Y. and Tang, L. (2020). Vitality of urban parks and its influencing factors from the perspective of recreational service supply, demand, and spatial links. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(5), 1-17. <https://doi.org/10.3390/ijerph17051615>

There is no Conflict of Interest.

Genişletilmiş Özet

Amaç:

Kentsel yeşil alanlar, sosyal etkileşim için çok önemlidir çünkü insanlar hayatta kalmak için canlılık ve konfora ihtiyaç duymaktadır. Kentsel alanların oluşumu toplumsal duyguların paylaşılmasına olanak tanımaktadır. Bu araştırma, mimarının fiziksel özellikleri ile kentsel yeşil alanlarda yaşayan insanların canlılık hissi arasındaki etkili ilişkiyi incelemektedir. Bu bağlamda, kullanıcıların canlılık duygusunu artırmada etkili olan bileşenler belirlenmiştir ve Konya Kültür Parkı örneği üzerinden bu bileşenlerin mimarının fiziksel boyutunu oluşturan alt faktörlerle ilişkisi incelenmiştir.

Tasarım ve Yöntem:

Bu çalışma, hibrit bir yaklaşımla gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, kamusal alanlarda kullanıcıların canlılık duygusunu etkileyen faktörleri değerlendirmek için üç aşamalı bir yaklaşım kullanılmıştır. Birini aşama olarak çalışmanın teorik ve kavramsal temelini oluşturmak için, özellikle kent parklarında canlılık

üzerine araştırmanın ana konseptini ve sonuçlarını değerlendirmek üzere nitel bir yaklaşım kullanılmıştır. Çalışmanın teorik ve kavramsal temelini oluşturmak için öncelikle nitel bir yaklaşım ele alınmıştır. Özellikle, kent parklarında canlılık üzerine yapılan önceki araştırmalar incelenmiştir. Daha sonra, kamusal alanlarda canlılık hissini destekleyen etkili bileşenler belirlenip çalışmanın kavramsal modeli olarak sunulmuştur. İkinci aşamada, çalışmanın kavramsal çerçevesi göz önünde bulundurularak, saha gözlemi yöntemi kullanılarak vaka çalışması ve insanların mekânda nasıl davrandıkları nitel olarak incelenmiştir. Gözlem, vaka çalışmasının işlevsel ve aktivite kalıplarını dikkate alarak kullanıcıların çeşitli yerleri nasıl kullandıkları kaydedilmiştir. Kavramsal araştırma modelinde özetlenen bileşenlere uygun olarak, kaydedilen veriler yorumlayıcı kodlama kullanılarak kategorize edilmiştir. Yorumlayıcı kodlama tamamlandıktan sonra, kullanıcıların en önemli gördükleri ve çalışmanın kavramsal modelinde belirtilenlerle uyumlu olan bileşenler kategorize edilmiştir. Ayrıca, vatandaşların çalışma alanının canlılığını ölçme ve anlaması için anket soruları oluşturulmuştur. Üçüncü aşamada bir anket testi gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara kişisel ziyaretlerinde 18 soru sorulmuştur. Cochran formülü kullanılarak 284 kişi katılıp verilerin daha doğru olması için 300 anket dağıtılmıştır. 36 kullanıcıdan oluşan bir deneysel örneklem, anketin geçerliliğini test etmiştir. Daha sonra, ortalama yaş 31,55 olan 148 erkek ve 152 kadın rastgele seçilmiştir. Anket çalışması bir hafta boyunca çeşitli saatlerde yapılmıştır. Veri toplama süreci beş gün zaman alıp her anketin doldurulması 10-12 dakika sürmüştür. Sorular Likert ölçeği kullanılarak derecelendirilmiştir. Bu ölçek, kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, emin değilim, katılmıyorum, kesinlikle katılmıyorum seçeneklerden oluşturulmuştur. Anketin Cronbach alfa testi kullanılarak 0,867 güvenilirlik düzeyine sahip olduğu tespit edilmiştir. Veriler ortalama değer, korelasyon katsayısı, standart sapma, tek örneklem t-testi ve SPSS kullanılarak analiz edilmiştir.

Bulgular:

Bulgular, kafeler, restoranlar ve yeşil alanlar gibi çeşitli olanakların bir araya getirilmesinin kullanıcı katılımını artırdığını ve kentsel alanları önemli ölçüde canlandırdığını göstermektedir. Kütüphane gibi işlevsel alanların, göletler, yeşil alanlar ve kafeler gibi fonksiyonel olanaklara yakın konumlandırılması, aktiviteyi ve sosyal etkileşimi teşvik ederek dinamik ve etkin şekilde kullanılan bir kamusal alan oluşumuna katkıda bulunmaktadır. Erişilebilirlik, geometri ve boyut, çeşitli yürüyüş yolları, oturma alanları, bitki örtüsü ile tarihi ve ticari alanlara yakınlık gibi unsurların iyileştirilmesi, kullanıcı aktivitelerinin artmasına, kaldırım kalitesinin yükselmesine ve kentsel olanakların gelişimine katkıda bulunarak sosyal bağlantıları ve canlılığı teşvik etmektedir. Ayrıca, bu tasarım öğeleri, çevresel tercihler, sosyallik, okunabilirlik, canlılık ve güçlü bir yer ile kimlik duygusuna katkıda bulunarak sakinler arasında kolektif bir hafızanın oluşumunu desteklemektedir.

Genel olarak, sonuçlar, kullanıcıların canlılık hissini değerlendirmede fiziksel, işlevsel, sosyal ve bilişsel unsurların önemli bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Bu bağlamda, çeşmeler, göletler, temizlik, form, boyut, doku, aydınlatma, erişilebilirlik, yeşillik ve yürüyüş yolları en kritik fiziksel bileşenler arasında yer almaktadır. Tasarımcılar için faydalı olabilecek kriterler, kullanıcı canlılığı üzerinde önemli işlevi ve etkisi olan faktörler incelenerek kategorilere ayrılmıştır. Örneğin, bu çalışma, tasarımcılara göletler, çeşmeler ve temizlik gibi özelliklerin fiziksel bileşenler üzerinde kayda değer bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Ek olarak, çalışma, aktivite çeşitliliği ve oturma gibi değişkenlerin işlevsel bileşen açısından önemli olduğunu, sosyal etkileşim değişkeninin sosyal bileşen üzerinde en büyük etkiye sahip olduğunu ve hafıza değişkeninin bilişsel bileşen üzerinde en büyük etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmanın bulguları, yöneticilere, mimarlara ve şehir plancılarına, parklar gibi kamusal kentsel alanların tasarımında ve bu öğelerin yerleşiminde özel bir özen göstermelerini önermektedir. Bu yaklaşım, kullanıcıların canlılık hissini artırmayı amaçlamaktadır.

Sınırlılıklar:

Kültürel, coğrafi ve iklimsel koşullar, canlılığı etkileyen mimari unsurları önemli ölçüde şekillendirmektedir. Bu nedenle, çalışmanın sonuçlarının genelleştirilebilirliği sınırlı olabilir. Bir ülke veya şehirden elde edilen bulgular, farklı şehirlerde veya sosyal bağlamlarda aynı geçerliliğe sahip olmayabilir. Canlılık kavramı doğası gereği öznedir ve bireyler bunu yaşlarına, kültürel kökenlerine veya kişisel tercihlerine göre farklı şekillerde

algılayabilir. Canlılığı değerlendirmek amacıyla görüşmeler veya anketler kullanılabilir, ancak bu yöntemler kişisel önyargılar ve yorumlamadaki farklılıklar nedeniyle verilerin doğruluğunu etkileyebilir. Çalışma, canlılık algılarının gelişen toplumsal dinamikler, mevsimsel değişiklikler ve kentsel yeşil alanların yıpranması gibi faktörler nedeniyle zaman içinde nasıl değişebileceğini tam anlamıyla hesaba katmamış olabilir. Bulgular, uzun vadeli kullanım açısından sınırlıdır çünkü yalnızca mevcut durumu temsil etmektedir. Ayrıca, çalışma mimari faktörlere odaklanmış olsa da, sosyal etkinlikler, yerel yönetim politikaları ve çevresel koşullar gibi mimari olmayan diğer unsurların da kentsel yeşil alanların canlılığı üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır.

Öneriler (Teorik, Uygulama ve Sosyal):

Çevre psikologları, şehir plancıları ve mimarlar, inşa edilmiş çevreler ile insan refahı arasındaki ilişkiyi daha kapsamlı bir şekilde incelemek için işbirliği yapabilir. Çalışmanın bulguları, mimarlara ve şehir plancılara, etkileşimli alanlar, verimli mekânsal düzenler ve canlılığı artıran doğal kaynakların kullanımını gibi mimari unsurların önemini vurgulayarak kentsel yeşil alanların yaratılması ve yenilenmesi süreçlerinde rehberlik edebilir. Şehir plancıları ve belediye yetkilileri ise, sosyal etkileşime, konfora ve canlılığa öncelik veren ve bu alanların herkes tarafından erişilebilir olmasını sağlayan politikalar geliştirmek ve kaynaklar ayırmak için bu bulgulardan yararlanabilir. Ayrıca, çalışma, canlılık ve ekolojik sürdürülebilirliği teşvik eden tasarımları destekleyerek sürdürülebilir kalkınma çabalarına katkıda bulunabilir. Örneğin, yerel bitki örtüsünün ve enerji açısından verimli yapı malzemelerinin kullanımı, çevre sağlığını uzun vadede korumayı destekler.

Bu çalışmanın bulguları, halk sağlığı sonuçlarını iyileştirmek amacıyla zihinsel sağlığı destekleyen, stres seviyelerini azaltan ve fiziksel aktiviteyi teşvik eden yaşam alanlarının geliştirilmesine olanak tanıyabilir. Bu süreç, yeşil alanların canlılığını artıran mimari öğelerin belirlenmesiyle gerçekleştirilir. Sonuç olarak, yeşil alanlar daha fazla sosyal etkileşimi ve topluluk katılımını teşvik eder. Düzgün planlanmış kentsel yeşil alanlar, çevresindeki bölgenin kültürel ve sosyoekonomik kimliğini yansıtabilir ve sakinlerin gurur ve aidiyet duygusunu artırarak topluluğun genel kimliğini güçlendirebilir. Bu bulguların uygulanması, kentsel büyüme ve kent sakinlerinin yaşam kalitesi üzerinde önemli bir etki yaratabilir.

Özgün Değer:

Çok sayıda araştırma, kentsel yeşil alanların refah ve sürdürülebilirlik açısından ne denli önemli olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışma ise, mimari tasarım öğelerinin bu alanlarda bir canlılık duygusu yaratmasına odaklanmaktadır. Bu konu, fiziksel tasarım ile insan canlılığı arasındaki ilişkiyi araştırarak mevcut literatürdeki bir boşluğu doldurmakta ve kentsel yeşil alan tasarımına yeni bir bakış açısı kazandırmaktadır. Çalışma, yeşil alanların canlılığını yalnızca fiziksel aktivite veya ekolojik faydalarla değil, aynı zamanda duygusal ve zihinsel tepkilerle de ilişkilendirerek daha kapsamlı bir değerlendirme sunmaktadır.

Çalışma, metropol ortamlarındaki mimari değişkenleri inceleyerek, belirli coğrafi, kültürel veya iklimsel koşullar için özel tasarım içgörülerini sağlayabilir. Kentsel yeşil alanların dünya çapındaki çeşitliliğini göz önünde bulundurarak, bu bağlama özgü içgörüler benzersiz bir değer sunmaktadır. Çalışma, yeşil alanların canlılığını artıran temel mimari özellikleri belirleyerek mimarlar, şehir plancıları ve politika yapıcılara yardımcı olmaktadır. Hangi mimari özelliklerin canlılığı desteklediğini anlamak, hem sosyal hem de duygusal olarak tatmin edici ve ekolojik olarak sürdürülebilir yeşil alanlar oluşturmak için bir yol haritası sunmaktadır. Ayrıca, çalışma, kamusal alanlarda mimari tasarımın değerine ilişkin kanıtlar sağladığı için kentsel politika ve karar verme süreçlerini etkileme potansiyeline sahiptir. Belediyelerin ve hükümetlerin kaynakları daha verimli dağıtmasına yardımcı olabilir ve insan merkezli kentsel ortamları teşvik eden politikaların oluşturulmasına katkı sağlayabilir.

Poliklinik Birim Maliyetlerinin Belirlenmesi: İkinci Basamak Bir Kamu Hastanesinde Yapılan Bir Araştırma¹

İzzet AYDEMİR²

Başvuru Tarihi: 06.10.2024

Kabul Tarihi: 20.02.2025

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Finansal karar verme ve geri ödeme esaslarının doğru belirlenmesinde maliyet analizleri önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda tasarlanan bu çalışmada, ikinci basamak bir kamu hastanesi poliklinik birim maliyetleri ve fatura bedellerinin hesaplaması ve Sağlık Uygulama Tebliği (SUT) ile karşılaştırılması amaçlanmıştır. Geriye dönük (retrospektif) olarak tasarlanan bu çalışmada 2014-2023 yılları arasında hastanenin poliklinik birimlerinde oluşan maliyet verileri incelenmiştir. Yaygın olarak hizmet veren ve yıllar itibari ile SUT paket fiyatı mevcut olan 19 poliklinik araştırma kapsamında değerlendirilmiştir. Verilerin sınıflandırılmasında Excel paket programı kullanılmıştır. İlaç, tıbbi sarf ve hizmet bedelleri şeklinde sınıflandırılan maliyetler içinde en yüksek pay, hizmet bedellerinde gözlenmiştir. Araştırmanın yürütüldüğü zaman diliminde toplam poliklinik sayısı 570.646 ile 325.799 kişi arasında değişmiştir. Hizmetin fatura bedeli, 2020 yılında toplam maliyetlerden daha yüksek çıkmıştır. Bu bakımdan 2020 yılı hariç polikliniklerde gerçekleşen toplam maliyetler sürekli olarak Sosyal Güvenlik Kurumuna fatura edilen bedellerinden daha yüksek çıkmıştır. Genel olarak SUT paket fiyatı poliklinik birim maliyet fiyatlarından daha düşük olmuştur. Ancak 2022-2023 yıllarında ortalama SUT fiyatı ortalama birim maliyetlerden fazla olmuştur. Araştırmanın yürütüldüğü hastanede poliklinik birimleri dikkate alındığında, 2020 yılı hariç, hastanenin genel olarak zarar ettiği anlaşılmıştır. Ayrıca, son yıllarda ayakta başvurularda branş bazlı SUT paket fiyatlarında artış sağlansa da zararın devam ettiği görülmüştür. Hastanede finansal kararların alınmasında ve geri ödeme rakamlarının belirlenmesinde maliyet analiz sonuçlarının dikkate alınması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Fatura Bedeli, Maliyet Analizi, Poliklinik Birim Maliyeti, SUT Fiyatı.*

1 Bu çalışma için Bingöl Üniversitesi Sağlık Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan 23/11/2023 tarih ve E-60543243-044-132736 karar numarası ile etik kurul kararı alınmıştır.

2 Bingöl Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, iaydemir@bingol.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4222-2659

Identifying Outpatient Unit Costs: A Study Conducted in a Secondary Public Hospital

İzzet AYDEMİR³

Submitted by: 06.10.2024

Accepted by: 20.02.2025

Article Type: Research Article

Abstract

Cost analyses are crucial in accurately determining financial decision-making and reimbursement principles. Hence, the study aims to calculate the outpatient unit costs and invoice amount of a secondary public hospital and compare them with the prices set by The Medical Enforcement Declaration (SUT). Materials and Methods: In this retrospective study, cost data from the hospital's outpatient units between 2014 and 2023 were analyzed. Nineteen outpatient units, which provide widespread services and have SUT package prices available over the years, were evaluated. Excel software was used for data classification. Results: Among the costs classified such as medication, medical supplies, and service fees, the highest share was observed in service fees. During the study period, the total number of outpatient visits ranged between 570,646 and 325,799. In 2020, the invoice amount for services was higher than the total costs. Except for 2020, the total costs incurred in the outpatient units consistently exceeded the amounts billed to the Social Security Institution. Generally, with the exception of the last two years, the SUT package price was lower than the outpatient unit cost prices. Conclusion: Considering the outpatient units, where the study was conducted, and except for 2020, the hospital generally operated at a loss. In addition, although there has been an increase in branch-based SUT package prices in outpatient in recent years, financial loss against hospital was seen to continue. It is recommended that cost analysis results should be taken into account when making financial decisions and determining reimbursement prices in the hospital.

Keywords: *Invoice Amount, Cost Analysis, Outpatient Unit Cost, SUT Price List*

JEL Kodu: I10, G31, M21

³ Bingöl University, Faculty of Health Sciences, Dept. of Health Management, iaydemir@bingol.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4222-2659

Giriş

Maliyet yönetimi, hastanelerde giderek artan bir öneme sahiptir. Kaynakların yaratılması ya da var olan kaynakları verimlilik ve etkililik kriterlerine göre yönetimi rasyonel kararların alınmasına katkı sağlamaktadır. Hastane hizmet üretim sürecinde yapılan her eylemin parasal bir karşılığı olduğundan parasal kıymeti olan kaynakların bilimsel ve kanıta dayalı tespiti, işletmelerin doğru stratejik planlama yapmalarına ve kaynakları akılcı yönetimine katkı sağlamaktadır. Bu bakımdan maliyet muhasebesi kritik bir rol üstlenmektedir. Maliyet muhasebesi, finansal nitelikteki kaynakların birim maliyetlerini hesaplayarak her bir işlemin ve eylemin ortalama bir maliyetini tespit etmektedir. Ortalama maliyetlerin tespit edilmesi kaynak planlamasına ve bu kaynakların yönetimine olanak tanıyarak işletme süreçleri ile ilgili daha rasyonel kararların alınmasını desteklemektedir. Birim maliyetlerin hesaplanması hastane işletmelerine maliyet kontrolü sağlamanın yanı sıra planlama ve karar vermeye de yardımcı olmaktadır.

Sağlık kurumları, sağlık sistemi için vazgeçilmez ve hizmet sunumunun önemli bileşenini oluşturmaktadır. Artan sağlık talebi, nüfusun demografik yapısında yaşanan değişimler ve hastalıkların epidemiyolojik dönüşümleri gibi sosyo-teknolojik faktörler sağlık hizmetleri kullanımını artırmıştır. Tıp bilimi ve teknolojisinde yaşanan gelişmeler ve yenilikler sağlık hizmetlerini daha pahalı hale getirmiştir. Bu bakımdan sınırlı kaynakları en yüksek fayda sağlayacak şekilde kullanılması sağlık kurumlarının temel hedefi haline gelmiştir (Soylular ve Ağırbaş, 2016; Than vd. 2017). Bu noktada maliyet kavramı ve bilinci, maliyetlerin etkin bir şekilde yönetilmesi önem kazanmaktadır. Maliyetler, hastanelerde önemli girdi kaynaklarıdır. Bu bakımdan maliyetlerin tanımlanması ve maliyet analizlerinin periyodik olarak yapılması kaynakları doğru ve yerinde kullanmalarına katkı sağlayacaktır.

Maliyet; bir mal ya da hizmet üretim aşamasında meydana gelen tüm giderleri ifade etmektedir (Tan vd., 2010). Hastane işletmelerinde oluşan maliyetler; poliklinik maliyeti, kliniklerde hasta günü maliyeti, laboratuvarlarda tetkik maliyeti, ameliyathanelerde ameliyat maliyeti şeklinde ifade edilmektedir (Ağırbaş, 2012). Hastane maliyet analizi, hastanelerin sunduğu hizmetlerin çıktıklarına ilişkin kaynak girdilerini parasal terimlerle ilişkilendiren önemli bir araçtır. Hastane performansının etkili bir şekilde analiz edilebilmesi için doğru maliyet ve çıktı verilerinin varlığına ihtiyaç vardır. Bu bakımdan maliyet analizi, sağlık hizmeti sunum sisteminde hastanelerin performansını artırmak ve hastaneler içinde veya hastaneler arasında kaynakların etkin bir şekilde dağıtılmasını sağlamak için bilinçli kararların alınmasında ihtiyaç duyulan temel bilgileri içermektedir (Dahlui vd.,2012). Maliyet analizleri, sağlık hizmetleri yönetiminin iyileştirilmesi ve farklı hizmetlere yönelik planlanan kaynakların finansal harcamalarla uyumlu olup olmadığı hakkında da önemli veriler sağlamaktadır (Smanta vd., 2021).

Maliyet analizleri, hastanelerin hizmet üretim sürecinde rol oynayan maliyet merkezlerinde oluşan maliyetlerin saptanması ile başlar. Maliyetlerin belirlenmesi ile sınırlı sağlık kaynaklarının rasyonel karar verme konusunda karar vericilere yol göstereceği öngörülmektedir (Maher vd., 2008). Maliyet analizinin iki temel amacı vardır: Bunlardan ilki, hastanelerde oluşan maliyetlerin maliyet merkezlerine (havuzlar) dağıtımı, diğeri ise bu merkezlerde üretilen hizmetlerin birim maliyetlerinin belirlenmesidir (Ağırbaş vd., 2012). Birim maliyetlerin doğru olması gerekir, çünkü ekonomik değerlendirmenin sonuçlarını önemli ölçüde etkileyebilir (Tan vd., 2010).

Hastanelerde hizmet üretim sürecinde meydana gelen maliyetleri doğru bir şekilde hesaplayabilmek için maliyetleri ortaya çıkaran faktörlerin ve maliyetlerin oluştuğu birimlerin iyi bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir (Garg vd., 2021; Karasioğlu ve Çam, 2008). Hastanelerde genel olarak esas üretim gider yerleri poliklinik ve klinik hizmetlerden oluşmaktadır. Ayakta bakım hizmetlerinin verildiği poliklinik birimlerinde temel olarak muayene hizmetleri gelmektedir. Poliklinik birimlerinde başvuru oranının yüksek olması nedeniyle poliklinik birim maliyetlerinin hesaplanması önem taşımaktadır (Büyükmirza ve Köse, 2014). Kâr amacı gütsün ya da gütmesin hastane hizmetlerinin maliyet bilgisi kaynakların etkili dağıtımı, verimli kullanılması ve maliyet kontrolünün sağlanmasına katkı sağlayacağı öngörülmektedir (Karasioğlu ve Çam, 2008; Than vd., 2017). Bu durum, maliyet bilinci doğrultusunda esas üretim gider yerlerinde birim mali-

yetlerin bilinmesi ile mümkün olmaktadır (Büyükmirza ve Köse, 2014; Met ve Kaptanoğlu, 2020). Sunulan hizmetlerin birim üretim maliyetlerini, mümkün olduğunca gerçeğe yakın bir şekilde saptayabilmek önem taşımaktadır. Maliyetlerin gerçeğe yakın bir şekilde belirlenmesi sağlık işletmelerine doğru fiyat ve faaliyet tespitini yapmak, istatistiki bilgi sunmak, alınacak kararlara yardımcı olmak gibi bir dizi fayda sağlamaktadır (Bener vd., 2024).

Bu araştırmada, bir kamu hastanesinin poliklinik gider yerlerinde oluşan birim maliyetler hesaplanarak elde edilen sonuçlar, Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) tarafından ikinci basamak sağlık kuruluşlarına sağlanan Sağlık Uygulama Tebliği (SUT) paket hizmet fiyat listesi ile karşılaştırılmış ve maliyetler arasındaki farklılıklar ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırmada ek olarak hastanede oluşan toplam maliyetler ile SGK'ye fatura edilen tutarlar karşılaştırılarak hastanenin kâr-zarar durumu yıllar itibari ile ortaya konmuştur. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda hastane yönetimi ve geri ödeme kurumuna önerilerde bulunulmuştur.

Literatür Taraması

Hastanelerde ve diğer işletmelerinde **çeşitli şekillerde** hizmet maliyetlerinin hesaplanması yaygındır. Bu bakımdan araştırmanın bu başlığında Türkiye'de araştırılan konuya ilişkin daha önce yapılmış çalışmalar sistematik olarak incelenmiş olup bu çalışmalarda kullanılan mevcut bilgiler, teoriler, yöntemler ve araştırma boşluklarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Literatürde benzer tasarıma sahip olan bazı çalışmaların maliyet bulguları genel olarak bu araştırmanın sonuçlarını destekler niteliktedir. Söz konusu çalışmalara aşağıda yer verilmiştir.

Ankara'da hizmet veren farklı kamu sağlık kurumlarının bazı poliklinik birimlerinde birim maliyetlerin hesaplandığı çalışmada (Durukan vd., 2007), poliklinik birim maliyetlerinin en büyük unsurunu personel giderlerinin oluşturduğu belirlenmiştir. Ayrıca, hastane türüne ve mülkiyet durumuna göre de maliyetlerde büyük değişkenlikler gözlenmiştir.

Bir devlet hastanesinin poliklinik birim maliyetlerinin incelendiği başka bir çalışmada Ataç (2009), polikliniklerde en yüksek birim maliyetler sırası ile Acil Tıp, Ağız Diş ve Çene Cerrahisi ile Kardiyoloji polikliniklerinde gerçekleştiğini belirtmiştir. Laboratuvar hizmetleri içinde Bilgisayarlı Tomografi, diğer hizmetler içinde ise Genel Doğumhane birim maliyeti en yüksek bölüm olarak gerçekleşmiştir.

Büyükmirza ve Köse (2014) tarafından bir kamu hastanesinde yapılan çalışmada, toplam maliyetlerin en yüksek olduğu poliklinik Gastroenteroloji polikliniği olmuştur. Toplam maliyetlerin en düşük olduğu poliklinik ise Cildiye olmuştur. En düşük ikinci poliklinik ise Endokrinoloji polikliniği olmuştur. Çalışmada, **Üroloji** ve Kardiyoloji polikliniklerinin birim maliyetleri, SUT paket hizmet fiyat tarifesinin altında kalmıştır.

Ankara ilinde ikinci basamak bir kamu hastanesinde Özkan vd. (2014) tarafından yapılan çalışmada poliklinik birim maliyetleri SUT fiyatlarıyla karşılaştırıldığında, Kadın Hastalıkları ve Doğum, Nöroloji, Beyin ve Sinir Cerrahisi, Enfeksiyon Hastalıkları, Ortopedi ve FTR, Üroloji, Genel Cerrahi ve Göğüs Hastalıkları SUT fiyatından yüksek bulunmuştur. Göz Hastalıkları, Psikiyatri, KBB, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları ile Kardiyoloji poliklinik birim maliyetleri ise SUT fiyatından düşük bulunmuştur.

Özkan ve Ağırbaş (2016) tarafından yürütülen çalışmada, poliklinik birim maliyeti en yüksek birim Algoloji polikliniği, en düşük poliklinik ise Cildiye biriminde bulunmuştur. Söz konusu çalışmada, SUT paket fiyatıyla karşılaştırıldığında birim maliyetler 19 poliklinik biriminin yedisinde gözlenen birim maliyetler SUT fiyatının üstünde olduğu saptanmıştır.

Soylular ve Ağırbaş (2016) tarafında yapılan çalışmada cerrahi tıp bilim dallarının ortalama poliklinik birim maliyetlerinin, dâhili tıp bilim dallarına oranla daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

İstanbul'da faaliyet gösteren bir özel hastanenin Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon polikliniğinin 2015 yılı poliklinik gider yerlerinden oluşan maliyetler hesaplanarak toplam hastaneye oranı hesaplanmıştır. Söz konusu poliklinikte oluşan birim maliyetlilerin hastane maliyetine oranı yaklaşık olarak %4,82 olarak bulunmuştur (Akpinar ve Karabay, 2017).

Mut ve Ağırbaş (2017) tarafından Ankara'da hizmet veren ikinci basamak bir devlet hastanesinde yapılan çalışma sonucunda elde edilen poliklinik birim maliyetlerinin SUT fiyatlarından yüksek olduğu saptanmıştır. Birim maliyetlerin yüksek olmasını etkileyen en önemli faktör; poliklinik hasta sayısının az olması ve personel giderinin yüksek olmasından kaynaklandığı vurgulanmıştır. Araştırmada en yüksek poliklinik birim maliyeti 313,04 TL ile Ağrı Polikliniği'nde, en düşük birim maliyet ise 12,24 TL ile Göz Hastalıkları polikliniğinde görülmüştür.

Bülüş ve Ağırbaş (2017) tarafından bir kamu hastanesinde yürütülen çalışmada poliklinik birim maliyetleri SUT poliklinik paket fiyatları ile karşılaştırılmıştır. Analiz sonucunda dokuz polikliniğin birim maliyetinin SUT poliklinik paket fiyatlarından fazla, yedi polikliniğin birim maliyetinin ise düşük olduğu saptanmıştır. Hastanenin sabit maliyetlerinin fazla ve bazı polikliniklerde poliklinik hasta sayısının az olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bilecik Devlet hastanesinde yürütülen bir çalışmada hesaplanan en düşük poliklinik birim maliyeti 13,84 TL ile Psikiyatri polikliniğine, en yüksek ise 1 070,00 TL ile Evde Bakım Hizmetlerinde görülmüştür. Çalışmada poliklinik birim maliyetleri genel olarak SUT fiyat tarifinden daha yüksek tespit edilmiştir (Yılmaz, 2018).

Yöntem

Muayene hizmetleri, hastanelerde sunulan sağlık hizmetlerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Muayene hizmetleri, polikliniklere başvuru ile başlayıp hizmet üretim sürecinde oluşan tüm maliyetlerin yansıtıldığı giderlerdir. Bu ünitelerde tetkikler, laboratuvar ve görüntüleme sonuçları ile yeni muayeneler sonrası maliyetler oluşmaktadır. Klinik hizmetlerle karşılaştırıldığında hastaların hastanelere başvuru oranı daha yüksektir. Bu amaçla tasarlanan araştırmada poliklinik birimlerinde oluşan maliyetler değerlendirmeye alınmıştır.

Evren ve Örneklem Seçimi

Araştırmanın evreni, Bingöl Devlet Hastanesi poliklinik hizmet birimleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise, araştırmanın yapıldığı bu hastanede 2014-2023 dönemini kapsayan 10 yıllık poliklinik birimlerinde oluşan maliyet kalemleridir. Sadece tıbbi hizmetlerin üretildiği poliklinik birimleri araştırmaya dâhil edilmiştir. Araştırmada, yaygın olarak hizmet veren poliklinikler analize dâhil edilmiştir. Klinik birimler, acil polikliniği, evde bakım polikliniği, diyet polikliniği, geleneksel tıp polikliniği gibi birimler araştırmanın planlandığı tarihler arasında bazı yıllarda yeterli hizmet vermemesi ve yıllar itibari ile SUT paket fiyatlarının olmaması nedeniyle değerlendirme dışı bırakılmıştır. Ayrıca, hizmet alımı sırasında çeşitli şekillerde kesilen makbuzlar ve konsültasyon işlem maliyetleri de değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Araştırma Tasarımı ve Veri Elde Etme Yöntemi

İhtiyaç duyulan veriler geçmişe dönük (retrospektif) olarak elde edilmiştir. Bu araştırma; belli bir dönemi kapsayan, yer ve zaman belirten ve belirli bir olguya yönelik olduğundan kesitsel tipte tanımlayıcı türde olma özelliğine sahiptir (Fowler, 2013). Araştırmada ihtiyaç duyulan veriler, araştırmanın yapıldığı hastane

yönetiminden ve İl Sağlık Müdürlüğünden gerekli izinler alındıktan sonra 15.04.2024-15.05.2024 tarihleri arasında elde edilmiştir. İlgili hastanenin faturalama biriminde uzman personel yardımıyla veriler tek tek tasnif edilerek elde edilmiş ve ihtiyaç duyulan şekilde sınıflandırılmıştır. Araştırma kapsamında kullanılan birincil veriler araştırmanın yapıldığı hastanenin Faturalama biriminden elde edilmiştir. Araştırmanın yapıldığı hastanede 2014-2023 yılları arasında poliklinik birimlerinde oluşan birim maliyetler retrospektif olarak incelenmiştir.

Analiz Yöntemi

Araştırmada elde edilen veriler analiz edilerek poliklinik birim maliyetleri bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Direkt ilk madde ve malzeme altında değerlendirilen maliyetler; ilaç giderleri, tıbbi sarf malzeme giderleri ve hizmet giderleri şeklinde ayrı ayrı toplanmış ve toplam maliyetler kategorisi oluşturulmuştur. Hizmet giderleri; poliklinik muayene gider yerlerinde oluşan, ilaç ve sarf malzeme dışında yapılan tetkik, kan isteme, laboratuvar ve görüntüleme gibi sonuçlarını içeren diğer tüm işlemleri kapsamaktadır. Toplam giderler hastanenin katlandığı giderlerdir. Toplam giderlerin dışında SGK'ye fatura edilen işlemlerin fatura bedelleri ayrı bir kategoride sınıflandırılmıştır. Hastanenin vermiş olduğu ve SGK'ye fatura edilme- yen hizmetin bedeli, hizmet tutarı (bedeli) olarak tanımlanmaktadır. Hastanenin SGK'ye fatura ettiği tutar fatura bedeli olarak tanımlanmaktadır. Araştırmada analiz edilen maliyetlere personel giderleri, genel yönetim giderleri vb. dâhil edilmemiştir. Polikliniklerde birim maliyetler hesaplanırken SUT puanı esas alınmıştır. Birim maliyetler, toplam maliyetlerin poliklinik (muayene) sayısına bölünerek elde edilmiştir. Elde edilen birim maliyetler, SUT ek-2A ayakta başvurularda ödeme listesi paket fiyatı baz alınarak karşılaştırılmıştır.

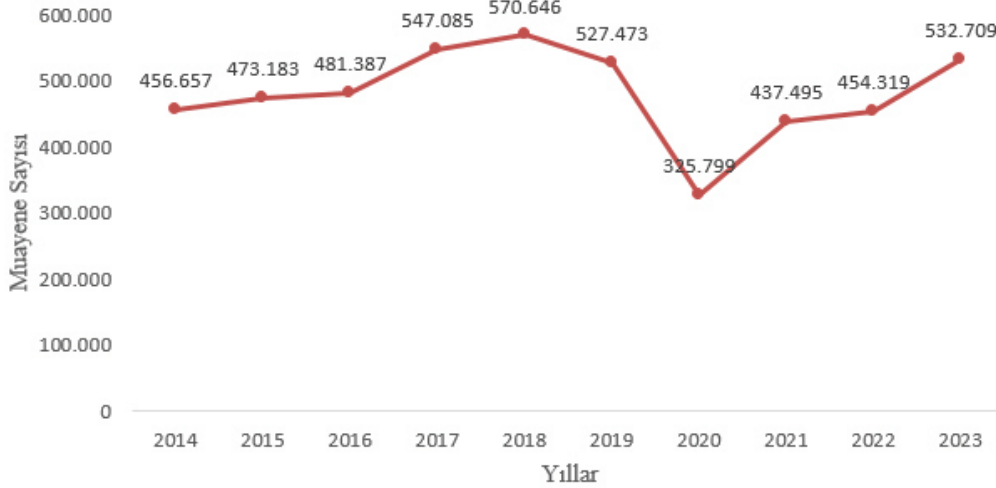
Araştırma sürecinde öncelikle elde edilen maliyet verilerine yönelik yıllık gider dağıtım tablosu oluşturulmuştur. İlgili polikliniklerin birim maliyet analizi yapılırken poliklinik sayısı esas alınmıştır. On yıllık poliklinik verileri ele alındığından maliyetler gider yerlerine göre dağıtım şeklinde gerçekleşmemiştir. Hastanenin birim maliyetlerini SGK tarafından belirlenen fiyatlarla karşılaştırmak için her yıl en son yayımlanan SUT ve ekleri incelenmiştir. Toplanan verilerin analizinde Excel paket programı kullanılmıştır.

Etik Onay

Araştırmaya başlamadan önce Bingöl Üniversitesi Sağlık Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan 21 Kasım 2023 tarih ve E-33117789-044-132658 nolu yazı ile izin alınmıştır. Araştırma Helsinki Deklarasyonu prensiplerine uygun olarak yapılmıştır.

Bulgular

Bingöl Devlet Hastanesinde yürütülen bu çalışmada 19 poliklinik biriminde yıllar itibari ile toplam muayene sayısı Şekil 1'de verilmiştir. Şekle göre en fazla hastaya 2018 yılında (570.646) poliklinik hizmeti verilirken en düşük ise 2020 yılında (325.799) hizmet verilmiştir. Covid-19 salgınının yoğun yaşandığı 2019-2021 yılları arasında düşük poliklinik hizmetlerinin verildiği görülmüştür. Ancak 2020 yılından sonra poliklinik muayene sayısında belirgin bir artış gözlenmiştir.

Şekil 1. Yıllar İtibarıyla Toplam Muayene Sayıları

Hastanenin poliklinik birimlerinde 10 yıllık oluşan maliyet kalemleri, birim maliyetler ve SUT paket fiyatları Tablo 1’de belirtilmiştir. Yıllar itibari ile en çok poliklinik başvurusu Dâhiliye, Göz ve Kardiyoloji polikliniklerinde gerçekleşmiştir. En az ise Nefroloji, Kalp-Damar Cerrahisi, Gastroenteroloji, Endokrinoloji ve Göğüs Cerrahisi gibi birimlerde gerçekleşmiştir. Gastroenteroloji polikliniğinde 2016 yılında herhangi bir poliklinik muayenesi gerçekleşmemiştir. 2019 yılında ise Göğüs Cerrahisi polikliniğine herhangi bir başvuru gerçekleşmemiştir. 2019-2021 yılları arasında Endokrinoloji polikliniğinde herhangi bir muayene gerçekleşmemiştir. Araştırmanın yapıldığı zaman aralığında bazı yıllarda toplam tıbbi sarf malzeme fiyatı daha yüksek iken, bazı yıllarda ise toplam ilaç giderleri daha yüksek olmuştur. Bu farklılığın vaka türünden ve hastalığın niteliğinin farklı oluşuna atfedilebilir. Tüm yıllarda gerçekleşen toplam hizmet gideri, ilaç ve sarf malzeme giderlerinden daha yüksek saptanmıştır.

Araştırmanın yapıldığı zaman aralığında hastanede gerçekleşen toplam poliklinik birim maliyet giderleri -2020 yılı hariç- SGK’ye fatura edilen bedelden daha yüksek çıkmıştır. 2020 yılında yapılan poliklinik muayenelerinin fatura bedellerinin daha yüksek çıkması büyük bir olasılıkla o dönemde Covid-19 salgınının etkisinin daha sık görülmesine dayandırılabilir. 2022 ve 2023 yıllarında diğer yıllarla karşılaştırıldığında benzer poliklinik sayısı olmasına rağmen toplam maliyetlerde ve fatura bedellerinde önemli bir artış kaydedilmiştir. Bu durum kur artışıyla birlikte hastanelere kamu sağlık bütçesinden daha fazla kaynağın transfer edilmesiyle açıklanabilir. Hizmet maliyeti, hastanenin toplam maliyetlerinin artışında önemli bir etken olduğu görülmektedir.

Yıllar itibari ile bazı uzmanlık dalları hariç genelde poliklinik birim maliyet fiyatları SUT paket fiyatından daha yüksek olmuştur. Araştırmada 2021 yılına kadar polikliniklerde gerçekleşen ortalama SUT birim fiyatı, hastanede gerçekleşen toplam birim fiyatlardan daha düşük tespit edilmiştir. 2022-2023 yılları arasında ortalama SUT fiyatı, ortalama birim maliyetlerden belirgin şekilde daha yüksek çıkmıştır. Ancak bu son iki yılda SUT paket fiyatları poliklinik birim fiyatının üstünde gerçekleşmesine rağmen toplam maliyetler ile fatura bedelleri karşılaştırıldığında hastanenin zarar ettiği görülmektedir. Söz konusu hastanenin sadece 2020 yılında hastanede gerçekleşen toplam maliyetler fatura bedellerinden düşük olmuştur [(-) 942.785]. Araştırmanın yapıldığı poliklinikler dikkate alındığında genel olarak hastanenin zarar ettiği söylenebilir. Bu zararın nedeni hizmet bedellerinin ödenmesinde gerçekleşen SUT fiyatlarının düşük olmasına atfedilebilir. Dolayısıyla SUT paket fiyatı hastanenin giderlerini karşılamada yetersiz olduğu söylenebilir.

Tablo 1

Uzmanlık Dallarının Yıllara Yaygın Toplam Poliklinik Sayısı, Toplam Giderler, Ortalama Poliklinik Birim Maliyetleri ve SUT Fiyatı

Uzmanlık Daları (2014)	Poliklinik Sayısı	İlaç Gideri	Sarf Gideri	Hizmet Gideri	Toplam Maliyetler	Fatura Bedeli	Fark	Birim Maliyet	SUT Fiyatı
Beyin ve Sinir Cerrahisi	16.169	4.778	190.051	887.985	1.082.814	993.645	89.169	62	26
Cildiye	31.561	1.894	108	713.426	715.428	688.382	27.046	29	23
Dâhiliye	57.727	187.508	10.682	1.793.325	1.991.515	1.866.089	133.426	32	27
Endokrinoloji	5.800	1.436	217	182.146	183.799	184.996	(-) 1.197	40	26
FTR	35.741	28.731	418	1.822.274	1.851.423	1.804.746	46.677	51	24
Gastroenteroloji	6.790	3.806	165	352.406	356.377	335.686	20.691	50	26
Genel Cerrahi	26.724	22.220	17.136	1.098.002	1.137.358	1.101.627	35.731	41	27
Göğüs Cerrahisi	1.306	3.602	487	50.989	55.078	54.874	204	42	24
Göğüs Hastalıkları	23.623	86.789	30.707	840.450	957.946	874.023	83.923	37	25
GÖZ	44.712	2.094	4.784	914.245	921.123	869.492	51.631	20	22
İntaniye	11.338	38.017	418	352.722	391.157	346.235	44.922	31	26
Kalp-Damar Cerrahisi	4.132	10.208	812.944	352.451	1.175.603	633.642	541.961	153	26
Kardiyoloji	26.772	49.601	6.131	975.851	1.031.583	962.365	69.218	36	33
KBB	49.303	8.962	1.760	2.076.878	2.087.600	1.981.873	105.727	40	23
Nefroloji	3.181	3.440	896	82.886	87.222	105.875	(-) 18.653	33	26
Nöroloji	33.950	18.383	258	1.614.983	1.633.624	1.437.472	196.152	42	28
Ortopedi	34.409	4.160	1.084.364	2.554.543	3.643.067	3.139.278	503.789	91	23
Psikiyatri	18.255	55	0	475.612	475.667	448.263	27.404	25	31
Üroloji	25.164	38.259	183.196	1.167.133	1.388.588	1.256.259	132.329	50	25
Toplam	456.657	513.943	2.344.722	18.308.307	21.166.972	19.084.822	2.110.000	Top. Br. Mal. 905	Top. SUT 491
								Ort. Br. Mal. 47,6	Ort. SUT 25,8
								Fark (Ort. Br. Mal - Ort. SUT) 22	

Uzmanlık Dallarını (2015)	Poliklinik Sayısı	İlaç Gideri	Sarf Gideri	Hizmet Gideri	Toplam Maliyetler	Fatura Bedeli	Fark	Birim Maliyet	SUT Fiyatı
Beyin ve Sinir Cerrahisi	16.954	229	30.404	850.163	880.796	799.812	80.976	47	26
Cildiye	32.538	0	0	705.510	705.510	716.706	(-) 11.196	22	23
Dâhiliye	53.267	2.082	256	1.389.643	1.391.981	1.352.914	39.067	25	27
Endokrinoloji	10.745	0	0	280.325	280.325	275.713	4.612	26	26
FTR	32.012	22.110	4.014	1.778.371	1.804.495	1.794.406	10.079	56	24
Gastroenteroloji	6.937	11	0	380.906	380.917	369.653	11264	53	26
Genel Cerrahi	34.952	3.304	5.397	928.705	937.406	896.958	40.448	26	27
Göğüs Cerrahisi	1.691	48	356	46.310	46.714	41.234	5.480	24	24
Göğüs Hastalıkları	21.031	535	42	597.762	598.339	575.364	22.975	27	25
GÖZ	55.745	423	495	1.102.581	1.103.499	1.094.975	8.524	20	22
İntaniye	9.542	0	0	304.330	304.330	253.519	50.811	27	26
Kalp-Damar Cerrahisi	3.819	753	91.752	270.921	363.426	378.270	(-) 14.844	99	26
Kardiyoloji	25.525	58	1	758.586	758.645	741.361	17.284	29	33
KBB	50.337	462	2.160	1.588.570	1.591.192	1.570.893	20.299	31	23
Nefroloji	4.512	20	86	111.048	111.154	82.367	28.787	18	26
Nöroloji	30.735	131	42	1.255.120	1.255.293	1.249.613	5.680	41	28
Ortopedi	39.647	784	65.941	2.077.187	2.143.912	2.109.953	33.959	53	23
Psikiyatri	17.266	0	0	415.763	415.763	438.056	(-) 22.293	25	31
Üroloji	25.928	400	9.575	770.115	780.090	739.609	40.481	29	25
Toplam	473.183	31.350	210.521	15.611.916	15.853.787	15.481.376	420.726	Top. Br. Mal.	Top. SUT
								678	491
								Ort. Br. Mal.	Ort. SUT
								35,7	25,8
								Fark (Ort. Br. Mal - Ort. SUT)	
								10	

Uzmanlık Dallarını (2016)	Poliklinik Sayısı	İlaç Gideri	Sarf Gideri	Hizmet Gideri	Toplam Maliyetler	Fatura Bedeli	Fark	Birim Maliyet	SUT Fiyatı
Beyin ve Sinir Cerrahisi	19.616	3.609	6.965	1.022.158	1.032.732	954.799	77.933	49	27
Cildiye	33.884	5	3	791.381	791.389	764.210	27.179	23	24
Dâhiliye	58.851	5.587	588	2.212.577	2.218.752	2.062.764	155.988	35	28
Endokrinoloji	10.593	1	0	407.782	407.803	395.255	12.548	37	27
FTR	34.649	1.760	80	1.838.303	1.840.143	1.564.421	275.722	45	30
Gastroenteroloji	0	0	0	51	51	5.424	5.373	0	27
Genel Cerrahi	39.236	6.774	16.547	1.004.512	1.027.833	947.589	80.244	24	28
Göğüs Cerrahisi	1.871	559	1.354	52.202	54.115	45.485	8.630	24	28
Göğüs Hastalıkları	16.847	2.229	1.046	472.314	475.589	428.165	47.424	25	26
GÖZ	50.301	438	273	1.264.241	1.264.952	1.185.446	79.506	24	23
İntaniye	9.684	191	317	437.227	437.735	398.546	39.189	41	27
Kalp-Damar Cerrahisi	3.837	93	236	257.386	257.715	250.447	7.268	65	27
Kardiyoloji	29.454	35	48	1.051.440	1.051.523	953.965	97.558	32	34
KBB	52.927	3.426	6.499	1.368.515	1.378.440	1.282.392	96.048	24	24
Nefroloji	1.797	66	47	79.413	79.526	63.123	16.403	35	27
Nöroloji	30.246	2.005	40	1.234.190	1.236.235	1.137.182	99.053	38	29
Ortopedi	42.046	2.290	4.228	1.802.117	1.808.635	1.638.020	170.615	39	24
Psikiyatri	19.076	164	17	412.917	413.098	392.290	20.808	21	36
Üroloji	26.349	3.867	16.110	777.246	797.223	729.803	67.420	28	26
Toplam	481.387	33.099	54.398	16.485.972	16.573.489	15.199.326	1.384.909	Top. Br. Mal.	Top. SUT
								905	491
								Ort. Br. Mal.	Ort. SUT
								47,6	25,8
								Fark (Ort. Br. Mal - Ort. SUT)	
								22	

Uzmanlık Dallarını (2017)	Poliklinik Sayısı	İlaç Gideri	Sarf Gideri	Hizmet Gideri	Toplam Maliyetler	Fatura Bedeli	Fark	Birim Maliyet	SUT Fiyatı
Beyin ve Sinir Cerrahisi	22.252	3.693	40.090	1.237.142	1.280.925	1.130.936	149.989	51	27
Cildiye	32.049	0	0	769.259	769.259	737.223	32.036	23	24
Dâhiliye	63.744	14.437	509	1.851.308	1.866.254	1.686.351	179.903	27	28
Endokrinoloji	7.139	22	0	200.790	200.812	180.939	19.837	25	27
FTR	35.733	3.557	157	1.999.419	2.003.133	1.725.588	277.545	48	30
Gastroenteroloji	7.424	1.009	2.231	425.603	428.843	355.620	73.223	48	27
Genel Cerrahi	38.127	5.401	2.993	964.745	973.139	891.885	81.254	23	28
Göğüs Cerrahisi	2.527	551	818	79.012	80.381	65.780	14.601	26	28
Göğüs Hastalıkları	21.166	7.783	2.200	582.379	592.362	503.305	89.057	24	26
GÖZ	64.794	1.387	1.136	1.577.484	1.580.007	1.462.773	117.234	23	23
İntaniye	8.550	37	66	303.069	303.172	278.296	24.876	33	27
Kalp-Damar Cerrahisi	5.047	157	7.903	236.536	244.596	237.955	6.641	47	27
Kardiyoloji	37.001	1.684	173	1.161.259	1.163.116	978.756	184.360	27	34
KBB	62.346	2.804	1.764	1.635.338	1.639.906	1.517.091	122.815	24	24
Nefroloji	4.891	1.182	95	263.405	264.682	196.611	68.071	40	27
Nöroloji	35.308	874	30	1.378.999	1.379.903	1.278.968	100.935	36	29
Ortopedi	48.527	702	31.540	2.156.073	2.188.315	1.966.329	221.986	41	24
Psikiyatri	22.054	403	19	476.918	477.340	449.531	27.809	21	36
Üroloji	28.406	2.682	8.029	845.748	856.459	789.118	67.341	28	26
Toplam	547.085	48.365	99.753	18.144.486	18.292.604	16.433.055	1.859.513	Top. Br. Mal.	Top. SUT
								615	522
								Ort. Br. Mal.	Ort. SUT
								32,4	27,5
								Fark (Ort. Br. Mal - Ort. SUT)	
								5	

Uzmanlık Dallarını (2018)	Poliklinik Sayısı	İlaç Gideri	Sarf Gideri	Hizmet Gideri	Toplam Maliyetler	Fatura Bedeli	Fark	Birim Maliyet	SUT Fiyatı
Beyin ve Sinir Cerrahisi	20.669	4.665	14.731	1.102.687	1.122.083	1.088.433	33.650	53	27
Cildiye	39.026	890	14	918.394	919.298	910.939	8.359	23	24
Dâhiliye	66.355	69.891	797	2.072.822	2.143.510	1.961.669	181.841	30	28
Endokrinoloji	4.587	20	0	126.651	126.671	136.131	(-) 9.460	30	27
FTR	43.385	7.151	189	2.613.909	2.621.249	2.453.839	167.410	57	30
Gastroenteroloji	5.872	840	2.098	345.455	348.393	348.103	290	59	27
Genel Cerrahi	36.318	4.324	2.153	990.668	997.145	907.327	89.818	25	28
Göğüs Cerrahisi	1.239	25	8	36.390	36.423	27.436	8.987	22	28
Göğüs Hastalıkları	22.094	12.811	1.507	593.609	607.927	584.259	23.668	27	26
GÖZ	70.679	3.463	551	1.612.798	1.616.812	1.588.735	28.077	23	23
İntaniye	11.249	259	5	367.299	367.563	352.301	15.262	31	27
Kalp-Damar Cerrahisi	6.023	398	7.704	264.375	272.477	261.725	10.752	44	31
Kardiyoloji	34.969	673	32	1.182.564	1.183.269	1.027.298	155.971	29	34
KBB	62.968	12.720	1.369	1.571.993	1.586.082	1.538.790	47.292	24	24
Nefroloji	4.394	2.026	38	234.003	236.067	138.971	97.096	32	27
Nöroloji	35.393	1.247	12	1.461.139	1.462.398	1.438.111	24.287	41	29
Ortopedi	45.941	2.499	32.403	1.792.429	1.827.331	1.735.190	92.141	38	24
Psikiyatri	23.946	294	10	486.404	486.708	479.364	7.344	20	36
Üroloji	35.539	6.055	1.083	1.060.224	1.067.362	1.029.883	37.479	29	26
Toplam	570.646	130.251	64.704	18.833.813	19.028.768	18.008.504	1.029.724	Top. Br. Mal.	Top. SUT
								637	526
								Ort. Br. Mal.	Ort. SUT
								33,5	27,7
								Fark (Ort. Br. Mal - Ort. SUT)	
								6	

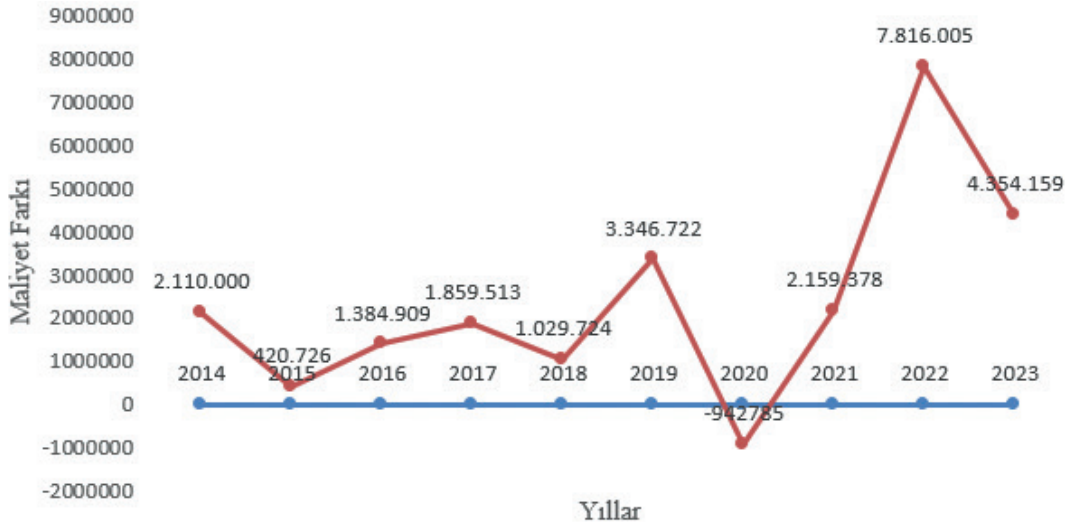
Uzmanlık Dallarını (2019)	Poliklinik Sayısı	İlaç Gideri	Sarf Gideri	Hizmet Gideri	Toplam Maliyetler	Fatura Bedeli	Fark	Birim Maliyet	SUT Fiyatı
Beyin ve Sinir Cerrahisi	15.085	3.312	3.278	775.683	782.273	789.263	(-) 6.990	52	27
Cildiye	32.278	1.483	2	726.652	728.137	708.287	19.850	22	24
Dâhiliye	67.941	107.443	1.316	2.071.692	2.180.451	1.969.973	210.478	29	28
Endokrinoloji	0	0	0	0	0	1.287	(-) 1.287	0	27
FTR	44.842	17.578	529	2.812.040	2.830.147	2.590.134	240.013	58	30
Gastroenteroloji	9.353	2.235	4.707	599.106	606.048	555.629	50.419	59	27
Genel Cerrahi	30.353	1.887.356	5.861	947.384	2.840.601	903.759	1.936.842	30	28
Göğüs Cerrahisi	0	0	0	0	0	1.100	(-) 1.100	0	28
Göğüs Hastalıkları	17.390	8.765	1.136	406.545	416.446	400.170	16.276	23	26
GÖZ	58.340	1.138	186	1.283.264	1.284.588	1.227.908	56.680	21	23
İntaniye	11.282	944	45	381.782	382.771	364.056	18.715	32	27
Kalp-Damar Cerrahisi	6.145	334	39	264.901	265.274	253.520	11.754	41	27
Kardiyoloji	31.170	449	3.240	1.152.852	1.256.541	879.711	376.830	28	34
KBB	55.317	9.002	709	1.303.904	1.313.615	1.231.917	81.698	22	24
Nefroloji	4.632	1.070	8	272.292	273.370	120.607	152.763	26	27
Nöroloji	36.019	1.956	10	1.549.699	1.551.665	1.499.148	52.517	42	29
Ortopedi	45.616	2.389	5.083	1.589.434	1.596.906	1.523.887	73.019	33	24
Psikiyatri	26.409	164	4	556.688	556.856	544.589	12.267	21	36
Üroloji	35.301	8.124	2.919	991.838	1.002.881	966.280	36.601	27	26
Toplam	527.473	2.053.742	29.072	17.685.756	19.868.570	16.531.225	3.346.722	Top. Br. Mal. 566	Top. SUT 522
								Ort. Br. Mal. 29,8	Ort. SUT 27,5
								Fark (Ort. Br. Mal - Ort. SUT)	
								2	

Uzmanlık Dallarını (2020)	Poliklinik Sayısı	İlaç Gideri	Sarf Gideri	Hizmet Gideri	Toplam Maliyetler	Fatura Bedeli	Fark	Birim Maliyet	SUT Fiyatı
Beyin ve Sinir Cerrahisi	12.392	5.099	3.070	688.289	696.458	814.403	(-) 117.945	66	30
Cildiye	24.425	30	8	624.594	624.632	640.874	(-) 16.152	26	26
Dâhiliye	37.297	96.218	6.219	1.200.101	1.302.538	1.341.657	(-) 39.119	36	31
Endokrinoloji	0	0	0	0	0	9.655	(-) 9.655	0	30
FTR	24.036	13.585	503	1.557.052	1.571.140	1.706.263	(-) 135.123	71	33
Gastroenteroloji	4.556	2.036	7.239	317.126	326.401	370.899	(-) 44.498	81	30
Genel Cerrahi	20.593	1.861	1.646	725.569	729.076	859.056	(-) 129.980	44	31
Göğüs Cerrahisi	172	0	0	6.122	6.122	13.699	(-) 7.577	80	31
Göğüs Hastalıkları	13.007	13.378	2.061	382.491	397.930	419.280	(-) 21.350	32	29
GÖZ	31.925	1.156	1.942	672.722	675.820	709.816	(-) 33.996	22	25
İntaniye	6.603	9.465	6.182	210.736	226.383	244.083	(-) 17.700	37	30
Kalp-Damar Cerrahisi	3.977	244	294	173.900	174.438	197.365	(-) 22.927	50	30
Kardiyoloji	23.853	12.195	103.795	822.032	938.022	873.845	64.177	37	37
KBB	30.197	3.251	342	740.096	743.689	805.373	(-) 61.684	27	26
Nefroloji	1.941	830	4.224	127.248	132.302	52.138	80.164	27	30
Nöroloji	21.228	10.795	31	1.017.866	1.028.692	1.142.529	(-) 113.837	54	32
Ortopedi	31.278	1.439	2.544	1.277.743	1.281.726	1.369.992	(-) 88.266	64	26
Psikiyatri	18.470	164	15	450.023	450.202	444.776	5.426	24	40
Üroloji	19.849	6.390	1.905	622.728	631.023	713.999	(-) 82.976	36	29
Toplam	325.799	178.136	142.020	11.616.438	11.936.594	12.729.702	(-) 942.785	Top. Br. Mal.	Top. SUT
								814	576
								Ort. Br. Mal.	Ort. SUT
								42,8	30,3
								Fark (Ort. Br. Mal - Ort. SUT)	
								13	

Uzmanlık Dallarını (2021)	Poliklinik Sayısı	İlaç Gideri	Sarf Gideri	Hizmet Gideri	Toplam Maliyetler	Fatura Bedeli	Fark	Birim Maliyet	SUT Fiyatı
Beyin ve Sinir Cerrahisi	15.514	7.220	16.965	1.017.197	1.014.382	920.186	94.196	59	35
Cildiye	34.743	42	0	933.620	933.662	874.427	59.235	25	30
Dâhiliye	55.545	146.880	2.963	2.131.315	2.281.158	1.878.149	403.009	34	36
Endokrinoloji	0	0	0	0	0	3.208	(-) 3.208	0	35
FTR	39.009	11.355	1.964	2.892.804	2.906.123	2.688.701	217.422	69	38
Gastroenteroloji	4.133	1.616	5.266	325.756	332.638	263.526	69.112	64	35
Genel Cerrahi	35.585	2.386	992	1.186.086	1.189.464	1.080.357	109.107	30	36
Göğüs Cerrahisi	1.416	40	92	55.899	56.031	43.195	12.836	31	36
Göğüs Hastalıkları	17.296	6.871	2.792	529.542	539.205	462.465	76.740	27	23
GÖZ	44.866	1.831	500	991.435	993.766	865.805	127.961	19	29
İntaniye	7.777	4.230	118	307.498	311.846	279.095	32.751	36	35
Kalp-Damar Cerrahisi	6.926	341	8.447	299.312	308.100	259.864	48.236	38	35
Kardiyoloji	20.534	18.679	137.269	650.319	806.267	583.425	222.842	28	43
KBB	37.988	1.636	310	1.051.426	1.053.372	873.817	179.555	23	30
Nefroloji	228	635	5	8.224	8864	8.262	602	36	35
Nöroloji	29.817	15.100	3.300	1.443.250	1.461.650	1.297.776	163.874	44	37
Ortopedi	34.601	1.404	45.196	1.677.773	1.724.373	1.544.227	180.146	45	30
Psikiyatri	23.607	171	4	606.270	606.445	547.836	58.609	23	46
Üroloji	27.910	8.901	969	976.462	986.332	879.983	106.349	32	33
Toplam	437.495	229.338	227.152	17.084.188	17.513.678	15.354.304	2.159.378	Top. Br. Mal.	Top. SUT
								663	657
								Ort. Br. Mal.	Ort. SUT
								34,9	34,6
								Fark (Ort. Br. Mal - Ort. SUT)	
								0	0

Uzmanlık Dallarını (2022)	Poliklinik Sayısı	İlaç Gideri	Sarf Gideri	Hizmet Gideri	Toplam Maliyetler	Fatura Bedeli	Fark	Birim Maliyet	SUT Fiyatı
Beyin ve Sinir Cerrahisi	17.114	6.698	688	1.861.804	1.869.190	1.583.406	285.784	93	112
Cildiye	31.421	1.725	60	1.556.003	1.557.788	1.290.738	267.050	41	82
Dâhiliye	61.346	111.046	10.211	4.494.029	4.615.286	3.621.036	994.250	59	113
Endokrinoloji	4.610	599	16	366.005	366.620	278.668	87.952	61	112
FTR	35.210	12.055	409	5.502.990	5.515.454	4.550.065	965.389	129	101
Gastroenteroloji	7.004	6.764	6.011	1.014.160	1.026.935	850.961	171.974	114	112
Genel Cerrahi	31.711	1.832	1.006	2.045.243	2.048.081	1.540.099	507.982	49	112
Göğüs Cerrahisi	1.054	19	149	65.855	66.023	41.758	24.265	40	99
Göğüs Hastalıkları	17.931	4.553	807	990.806	996.166	723.508	272.658	40	99
GÖZ	40.741	3.989	2.136	1.845.863	1.851.988	1.392.368	459.620	34	86
İntaniye	7.465	2.373	4.369	548.252	554.994	428.090	126.904	57	112
Kalp-Damar Cerrahisi	8.018	250	1.727	641.821	643.798	506.120	137.678	63	113
Kardiyoloji	32.448	24.341	122.273	2.173.740	2.320.354	1.656.513	663.841	51	136
KBB	38.611	3.853	1.240	2.087.917	2.093.010	1.612.115	480.895	42	86
Nefroloji	2.920	8.988	156	413.315	422.459	138.946	283.513	48	113
Nöroloji	28.029	10.376	81	2.044.014	2.054.471	1.720.873	333.598	62	102
Ortopedi	38.049	2.379	2.713	3.916.446	3.921.538	2.721.325	1.200.213	72	99
Psikiyatri	24.842	383	29	1.137.022	1.137.434	935.622	201.812	38	99
Üroloji	25.795	8.235	2.062	1.823.515	1.833.812	1.483.185	350.627	58	112
Toplam	454.319	210.458	156.143	34.528.800	34.895.401	27.075.396	7.816.005	Top. Br. Mal.	Top. SUT
								1151	2000
								Ort. Br. Mal.	Ort. SUT
								6,60	105,2
								Fark (Ort. Br. Mal - Ort. SUT)	
									45

Uzmanlık Dallarını (2023)	Poliklinik Sayısı	İlaç Gideri	Sarf Gideri	Hizmet Gideri	Toplam Maliyetler	Fatura Bedeli	Fark	Birim Maliyet	SUT Fiyatı
Beyin ve Sinir Cerrahisi	13.705	5.446	4.642	2.631.171	2.641.259	2.631.689	9.570	192	183
Cildiye	38.226	13.580	194	3.449.635	3.463.409	3.555.701	(-) 92.292	93	138
Dâhiliye	70.568	247.671	17.322	10.011.267	10.276.260	8.891.808	1.384.452	126	184
Endokrinoloji	7.540	1.629	26	1.083.071	1.084.726	1.053.666	31.060	140	183
FTR	43.959	23.073	543	11.056.766	11.080.382	10.615.144	465.238	242	166
Gastroenteroloji	5.368	10.147	25.450	1.688.126	1.723.723	1.440.497	283.226	268	183
Genel Cerrahi	42.306	5.040	12.379	5.449.912	5.467.331	5.233.078	234.253	124	183
Göğüs Cerrahisi	1.407	2.801	14.644	186.383	203.828	119.207	84.621	85	163
Göğüs Hastalıkları	22.576	22.866	2.224	2.445.498	2.470.588	2.350.833	119.755	104	163
GÖZ	48.075	9.869	4.388	3.906.254	3.920.511	3.961.922	(-) 41.411	83	144
İntaniye	11.813	6.695	617	1.627.320	1.634.632	1.535.823	98.809	130	183
Kalp-Damar Cerrahisi	8.299	981	1.220	1.313.434	1.315.635	1.185.365	130.270	143	184
Kardiyoloji	40.238	31.520	178.258	5.439.232	5.649.010	5.099.615	549.395	128	219
KBB	43.220	11.120	1.228	4.073.249	4.085.597	3.865.916	219.681	90	144
Nefroloji	327	715	0	66.473	67.188	47.300	19.888	145	184
Nöroloji	28.429	8.286	120	3.243.525	3.251.931	3.173.017	78.914	112	168
Ortopedi	50.944	5.030	14.844	8.884.941	8.904.815	8.390.345	514.470	165	163
Psikiyatri	27.757	565	17	2.231.433	2.232.015	2.149.153	82.862	78	163
Üroloji	27.952	7.953	3.666	3.754.729	3.766.348	3.584.950	181.398	128	183
Toplam	532.709	414.987	281.782	72.542.419	73.239.188	68.885.029	4.354.159	Top. Br. Mal. 2576	Top. SUT 3281
								Ort. Br. Mal. 135,6	Ort. SUT 172,7
								Fark (Ort. Br. Mal - Ort. SUT)	
									37

Şekil 2. Yıllar İtibarıyla Toplam Maliyetler ile Fatura Bedelleri Farkı

Şekil 2 incelendiğinde hastane poliklinik birimlerinde gerçekleşen toplam maliyetler ile fatura bedelleri arasındaki fark, 2020 yılı hariç hastane aleyhine gelişme göstermiştir. Ancak bu fark, bazı dönemlerde azalma bazı dönemlerde de artma eğiliminde olmuştur. 2014 yılında söz konusu fark yaklaşık olarak 2.110.000 TL (ortalama birim maliyet 47,6; ortalama SUT fiyatı 25,8) iken 2015 yılında önemli bir azalma gerçekleşmiş ve 420.426 TL (ortalama birim maliyet 35,7; ortalama SUT fiyatı 25,8) olmuştur. Bu fark 2017 yılına kadar artarak tekrar bir milyon seviyesinin üzerine çıkarak yaklaşık olarak 1.859.513 TL (ortalama birim maliyet 32,4; ortalama SUT fiyatı 27,5) olmuştur. Toplam maliyetler ve fatura bedellerinde 2018 yılında tekrar bir düşüş eğilimine girerek (ortalama birim maliyet 33,5; ortalama SUT fiyatı 27,7) 2019 yılında üç milyonun üzerine çıkmıştır (ortalama birim maliyet 29,8; ortalama SUT fiyatı 27,5).

Araştırmada sadece 2020 yılında gerçekleşen hizmetin fatura bedeli toplam maliyetlerden yüksek olmuştur. Bu değer yaklaşık olarak 942.785 ile hastane lehine gerçekleşmiştir. Ancak ortalama birim maliyetler (42,8) ortalama SUT fiyatından (30,3) daha yüksek çıkmıştır. Söz konusu fark 2020 yılından sonra artarak 2022 yılında 7.816.005 TL ile en yüksek seviyeye çıkmıştır. Her ne kadar bu fark 2023 yılında bir azalış trendine girmiş olsa da yaklaşık olarak 4.354.159 TL seviyesinde gerçekleşmiştir. 2022 ve 2023 yıllarında gerçekleşen toplam maliyetler ve fatura bedelleri arasındaki olumlu farkı ortalama poliklinik birim fiyatları ile SUT paket fiyatları da desteklemektedir. 2022 yılında ortalama birim maliyetler 6,0; ortalama SUT fiyatı ise 105,2 olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılında ise ortalama birim maliyetler 135,6; ortalama SUT fiyatı ise 172,7 olarak gerçekleşmiştir.

Sonuç

Hastane yöneticileri, yönetimin karar verme ve kontrol fonksiyonunu etkili ve verimli bir şekilde yapabilmeleri için hastane ile ilgili finansal bilgi kaynaklarına ihtiyaç duyarlar. Çünkü hastanelerde üretilen hizmetlere ilişkin maliyet analizlerinin gerçekleştirilmesi, hizmet fiyatlarının doğru bir şekilde belirlenmesine katkı sağlar. Bu durum, hastanelerin ya da geri ödeme kurumlarının kâr ve zararları hakkında net veriler sağlar. İkinci basamak bir sağlık kurumunda yürütülen bu çalışmada, hizmet veren poliklinik sayıları, ilaç ve sarf malzeme giderleri, hizmet giderleri, toplam giderler ile fatura bedelleri hesaplanmıştır. Daha sonra birim maliyetler belirlenerek SUT paket fiyatları ile karşılaştırılmıştır. Araştırmada yıllar itibarı ile toplam muayene sayısı 325.799 - 570.646 arasında gerçekleşmiştir. Toplam maliyetler içinde hizmet giderleri, ilaç ve sarf malzeme giderlerinden her zaman yüksek çıkmıştır. Araştırmada 2020 yılı hariç polikliniklerde gerçekleşen toplam maliyetler fatura bedellerinden daha yüksek çıkarak hastanenin aleyhine bir sonuç yarat-

mıştır. SUT paket fiyatları, ortalama poliklinik birim maliyetlerine 2021 yılında yaklaşmış olup 2022-2023 yıllarında ortalama poliklinik birim maliyetlerinin üzerinde gerçekleşmiştir. Bu durum hastaneye finansal akışın arttığını göstermektedir. Hem toplam maliyetler ile fatura bedelleri farkı hem de hesaplanan birim maliyetler SUT paket fiyatla karşılaştırıldığında genelde hastanenin aleyhine bir sonucun ortaya çıktığı saptanmıştır. Araştırma doğrultusunda aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Araştırmada SUT ödemelerinin yeterli olmadığı hizmet maliyetlerini karşılayamadığı görülmüştür,
- Kamu kaynaklarından hastaneye daha fazla finansal kaynak transferinin gerçekleştirilmesi ve var olan kaynakların efektif kullanılması,
- Hastane yöneticileri tarafından, sınırlı olmakla birlikte gider kalemlerinin bazılarında maliyet azaltıcı çalışmaların yapılması,
- Geri ödeme kurumları tarafından ödeme esasları belirlenirken hastanelerde yapılan maliyet analizleri göz önünde bulundurulması,
- Maliyet analizi sonuçlarının yönetsel kararlarda, geri ödeme sürecinde bir girdi olarak kullanılması,
- Maliyet analizleri, subjektif yargılardan arınık kantitatif veriler sağladığından politika yapıcıların ve karar vericilerin sağlıklı kararlar vermeleri için hastanelerde düzenli olarak maliyet analizlerinin yapılması önerilmektedir.

Bu araştırma sadece bir kamu hastanesinde ve yaygın olarak hizmet veren 19 poliklinikte gerçekleşen birim maliyetlerin hesaplanması amacıyla tasarlanmıştır. İleride gerçekleştirilecek benzer çalışmaların Türkiye evrenini temsil edebilmesi adına daha fazla hastanenin poliklinik birimlerinde yürütülmesi önerilmektedir. Ayrıca yapılacak olan çalışmalarda hem poliklinik ve hem de klinik birimlerde oluşan maliyetlerin hesaplanması gerçekçi ve karşılaştırılabilir veriler sağlayacağı düşünülmektedir. Yapılacak olan çalışmalarda maliyet muhasebesi maliyet analizleri adımları izlenerek esas üretin yerleri dışında da gerçekleşen maliyetlerin dağıtım anahtarları yardımıyla faaliyet merkezlerine yüklenmesi diğer önemli bir öneridir.

Kaynakça

- Ağırbaş, İ. (2012). *Hastanelerde yönetim muhasebesi*. N. Ateş (Ed.), Sağlık İşletmeciliği, İçinde. İstanbul: Beta Basım Yayın.
- Ağırbaş, İ., Gök, H., Akbulut, Y., ve Önder, Ö. R. (2012). Hastanelerde maliyet analizi ve tıbbi rehabilitasyon hizmetlerinde birim maliyet hesaplanması. *Türk Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, 58, 103-108. doi: 10.4274/tftr.28566
- Akpınar, S., ve Karabay, D. (2017). Sağlık kurumlarında birim maliyet hesaplama: fizik tedavi ve rehabilitasyon poliklinik uygulaması. *İşletme Bilimi Dergisi*, 5(2), 199-215. doi: 10.22139/jobs.336389
- Arslan, E., Önder, N. T., Kayalı, S., Keskin, Z., ve Yiğit, Ö. (2015). Kamu hastanelerinde branş bazında hasta başı maliyet analizi (İstanbul eğitim ve araştırma hastanesi örneği). *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 2(1), 40-52.
- Ataç, G. K. (2009). *Bir kamu hastanesinde departmantal maliyet analizi* (Yüksek lisans tezi). YÖK tez veri tabanından erişildi. Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>
- Bener, S., Balbay, Y., Delibalta, İ., Kaygusuz, T., Güngör, F., Kaya İ, vd. (2024). Kamu sağlık tesislerinde maliyet muhasebesi. Sağlık Bakanlığı, Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu, Finansal Analiz Daire Başkanlığı, Erişim adresi: <https://khgmfinansalana-lizdb.saglik.gov.tr/>
- Büyükmirza, H. K., ve Köse, S. D. (2014). Sağlık Uygulama Tebliğinin poliklinik birim maliyetleri açısından değerlendirilmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(8), 28-37.
- Bülüç, F., ve Ağırbaş, İ. (2017). Hastanelerde maliyet analizi: Kamu hastanesi örneği. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 7(2), 181-210.
- Dahlui, M., Wan, N. C., ve Koon, T. S. (2012). Cost analysis of UMMC services: Estimating the unit cost for outpatient and inpatient services. *BMC Health Service Research*, 12(1), O1. doi:10.1186/1472-6963-12-S1-O1
- Durukan, S., Akar, Ç. ve Şahin, İ. (2007). Seçilmiş hastanelerde karşılaştırmalı poliklinik gider yeri birim maliyetleri. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 10(1), 19-48.

- Fowler, F. J. (2013). *Survey research methods*. New York: SAGE Publications.
- Garg, S., Tripathi, N., Ranjan, A., ve Bebartha, K. K. (2021). Comparing the average cost of outpatient care of public and for-profit private providers in India. *BMC Health Service Research*, 21, 838. doi:10.1186/s12913-021-06777-7
- Karasioğlu, F., ve Çam, A. V. (2008). Sağlık işletmelerinde maliyet analizi: Karaman devlet hastanesinde birim muayene maliyetlerinin hesaplanması. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1(1), 15-24.
- Maher, M. W., Stickney, C. P., ve Weil, R. L. (2008). *Managerial accounting: An introduction to concept methods and uses*, USA: Thomson South-Western Company.
- Mert, A., ve Kaptanoğlu, A. (2020). İlk başvuru noktası aile hekimliği polikliniği olan özel bir hastanede birim maliyetin poliklinik bazında hesaplanması. İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu *Dergisi*, 8(1), 123-140. doi:10.33715/inonusaglik.700980
- Mut, S., ve Ağırbaş, İ. (2017). Hastanelerde maliyet analizi: Ankara'da hizmet sunan ikinci basamak bir kamu Hastanesinde uygulama. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 202-217.
- Özkan, O., Kutlu, G., Aydın, C., Aydemir, İ., ve Ağırbaş, İ. (2014, Eylül). *Hastanelerde maliyet analizi ve örnek bir uygulama* [Tam metin], 8. Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi. Girne, Lefke Avrupa Üniversitesi, s. 830-841.
- Özkan, O., ve Ağırbaş, İ. (2015). Hastane poliklinik birim maliyet analizi ve örnek bir uygulama. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 705714. doi:10.17218/husbed.01508
- Samanta, S., Haldar, D., Biswas, D., Lo, S., ve Saha, I. (2021). Cost of outpatient department services at a community health center of Bankura, West Bengal. *Indian Journal of Community Medicine*, 46, 15-19. doi: 0.4103/ijcm.IJCM_27_20
- Soylular, B., ve Ağırbaş, İ. (2016). Hastanelerde maliyet analizi ve ikinci basamak bir hastanede birim maliyet hesaplanması. *Gülhane Tıp Dergisi*, 58, 266-271. doi:10.5455/Gülhane. 178750
- Than, T. M., Saw, Y. M., Khaing, M., Win, E. M., Cho, S. M., ve Kariye, T. (2017). Cost of healthcare services at 200-bed public hospitals in Myanmar: what plays an important role of hospital budgeting?. *BMC Health Service Research*, 7, 669. doi: 10.1186/s12913-017-2619-z
- Tan, S. S., Van Gils, C. W. M., Franken, M. G., van Rooijen, L. H., ve Uyl-de Groot, C. A. (2010). The unit costs of inpatient hospital days, outpatient visits, and daycare treatments in the fields of oncology and hematology. *Value in Health*, 13(6),712-719. doi:10.1111/j.1524-4733.2010.00740.x
- Yılmaz, M. E. (2018). *Hastanelerde birim maliyet analizi: Bilecik Devlet hastanesinde bir uygulama (Yüksek lisans tezi)*. YÖK tez veri tabanından erişildi. Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr>

Extended Abstract

Purpose: Cost analyses are becoming increasingly important in businesses. In order to make sound financial decisions, it is necessary to analyze resources and business processes that can be measured in monetary terms. Hospitals are among the significant enterprises that require cost analyses due to the resources they utilize. Determining the unit costs of healthcare services provided in clinical and outpatient units not only helps control costs but also plays an essential role in making accurate decisions. Accordingly, the aim of this research is to provide a general overview of the profit-loss status of a secondary public hospital by determining the number of examinations, invoiced amounts, and total costs incurred over the years. Unit costs for outpatient units, as invoiced to the paying institution, have been identified and compared with the package price set by the Medical Enforcement Declaration (MED/SUT). Based on the findings obtained, recommendations have been developed for groups such as payers, service providers, and that set health policies

Design and Methodology: In this research, primarily designed to determine the costs incurred in outpatient units, the study population includes the outpatient units of a Secondary Public hospital. The research sample comprises the cost items incurred in the outpatient units of this hospital over a 10-year period from 2014 to 2023. Only outpatient units that provide medical services extensively have been included in the study. This cross-sectional and descriptive study obtained the necessary data retrospectively. The required data was collected from the Billing Department of the hospital where the research was conducted. The cost

data obtained within the scope of the study were collected separately under categories such as drug expenses evaluated under direct materials, medical supplies expenses, and service expenses, leading to the formation of a total cost category. In addition to the total costs incurred by the hospital, the billing amounts for procedures invoiced to the Social Security Institution (SSI) were also classified under a separate category. In calculating the unit examination cost for outpatient clinics, the (MED/SUT) score was used as a basis. Unit prices were determined by dividing total costs by the number of outpatient visits. The unit costs were compared based on the package price listed in Appendix-2A of MED/SUT for outpatient services. As part of the research, an annual expenditure distribution table was initially created using the collected data. In performing unit cost analyses for the relevant outpatient units, the number of outpatient visits was taken as a basis. To compare the hospital's unit costs with the prices set by the SSI, the most recent MED/SUT published each year was reviewed. Excel software was used for the analysis of the collected data.

Findings: In this study, which included a total of 19 outpatient units, the highest number of patients received outpatient services in 2018 (570,646), while the lowest was in 2020 (325,799). The decrease in outpatient visits in 2020 may be attributed to the COVID-19 pandemic. However, a significant increase in outpatient visits was observed after 2020. Over the years, the highest number of outpatient visits has occurred in internal medicine, ophthalmology, and cardiology units, while the lowest was in nephrology, cardiovascular surgery, gastroenterology, endocrinology, and thoracic surgery units. Throughout all years, total service costs were found to be higher than drug and medical supply expenses. Additionally, except for 2020, the total outpatient examination costs incurred by the hospital were higher than the invoiced amount to the Social Security Institution (SSI). In 2022 and 2023, significant increases were recorded in total costs and invoiced amounts despite similar outpatient numbers compared to other years. This can be explained by the increased transfer of resources to hospitals from the public health budget due to rising exchange rates. Over the years, with the exception of some specialties, unit outpatient costs were generally higher than the package price set by the MED/SUT. However, in the last two years, even though the MED/SUT package prices were higher than the unit outpatient costs, a comparison of total costs and invoiced amounts indicated that the hospital incurred losses. The gap between total costs and invoiced amounts for outpatient units has generally shown an increasing but regressive trend. Considering all these parameters, it can be said that the MED/SUT package price is insufficient to cover the hospital's expenses. Findings from other studies with similar designs have yielded similar results to this study. For example, studies by Ataç (2009), Büyükmirza and Köse (2014), Özkan and Ağırbaş (2016), and Soylular and Ağırbaş (2016) have demonstrated that hospitals incur losses and that the MED/SUT package prices are lower than the calculated unit costs.

Research Limitations: A fundamental limitation of this study is that it only includes comparative results of unit examination costs and the MED/SUT price. Another significant limitation is that the costs incurred in shared areas of outpatient units (e.g., laboratory, anesthesia, radiology) were not allocated to the average outpatient costs. However, the inclusion of a long 10-year time frame as a perspective in the study makes cost allocation across all outpatient units challenging.

Implications: Based on the research findings, several recommendations have been developed: More financial resources should be transferred from public funds to the hospital, and existing resources should be used effectively. Hospital administrators should work on reducing costs in some expenditure items, albeit limited. When determining reimbursement principles, cost analyses conducted by hospitals should be taken into account by reimbursement institutions. The results of cost analysis should be used as input in managerial decisions and the reimbursement process.

Originality/Value: The most significant value of this research is that it reveals the unit costs for 19 outpatient units of a hospital over a 10-year period. Presenting outpatient costs over an extended timeframe provides more reliable feedback to decision-makers, service providers, and reimbursement institutions, which is considered another important value of the study.

Fırsat Eşitliğine Karşı Eşitlikçi Bir Bildiri¹

Nurgül BAŞARAN²

Başyuru Tarihi: 24.08.2024

Kabul Tarihi: 29.11.2024

Makale Türü: Kitap İncelemesi

Öz

Fırsat Eşitliğine Karşı Eşitlikçi Bir Bildiri (Kitap İncelemesi)

Sosyoloji profesörü ve İspanya'da Pomedos partisinin fikir önderlerinden olan César Rendueles, *Fırsat Eşitliğine Karşı Eşitlikçi Bir Bildiri* isimli kitabında, çoğu politika yapıcılarının dilinden düşürmediği biçimsel ya da meritokratik (liyakatçi) fırsat eşitliği yerine vatandaşlık bilinci oturtulurken, ona entegre edilmiş bir eşitlik kültürü oluşturmanın önemini savunmaktadır.

Yazar, toplum olarak her anlamda refah içinde bir yaşama ulaşabilmek adına önemli olan toplumsal bağları, güveni, karşılıklı dayanışmayı ve kolektif karar alabilme mekanizmalarını dinamit misali yerle bir eden eşitsizliğin, sosyal kırılma noktaları artıran bir çeşit travma olduğu fikrini desteklemektedir. Bu incelemede kitabın temel argümanları özetlenmeye, ilgili literatürle karşılaştırmalar yapılarak genel hatlarıyla değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Fırsat Eşitliğine Karşı Eşitlikçi Bir Bildiri, Eşitsizlik, Kitap inceleme*

1 Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

2 E-mail: nurgulguney@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6174-8042

Giriş

İletişim yayınlarından çıkarılan İspanyol akademisyen ve politikacı César Rendueles tarafından kaleme alınan Fırsat Eşitliğine Karşı Eşitlikçi Bir Bildiri kitabı Süleyman Doğru tarafından Türkçe'ye kazandırılmıştır. Kitabın en temel argümanı olarak, fırsat eşitliği söyleminin özellikle meritokrasi lehine içi boşaltılmış bir kavram olduğu iddiası gösterilebilir. Toplumun en küçük birimi bireyden yönetim erkine kadar her seviyede eşitliğin benimsenmesinin hem sosyal hem siyasal anlamda önemli olduğu fikri de öne çıkmaktadır.

Şekil 1. Fırsat Eşitliğine Karşı Eşitlikçi Bir Bildiri, César Rendueles
(Fırsat Eşitliğine Karşı Eşitlikçi Bir Bildiri, 2024)

Kitabın ilk bölümlerinde, kapitalist sistemin ortaya çıkmasıyla daha da derinleşen ve hiçbir engelleyici güç tanımayan eşitsizliğin özelliklerinden bahseden yazar, eşitliğin sağlıklı bir sosyal yaşamın olmazsa olmazı olduğuna okuyucuyu ikna etmeye çalışmaktadır. Akabinde eşitliği maddi eşitliğin örgütlenmesi, kadın erkek eşitliği, politik katılım ve eşitlik, eğitim ve eşitsizlik üretmesi ve eşitlik kültürünün tesisi gibi farklı boyutlar bağlamında incelemektedir.

Dünyadaki eşitsizliklerin önemli kısmının servet dağılımındaki eşitsizlikten kaynaklandığını ispatlayan çalışmasıyla bu alanda öne çıkan isimlerden biri olan Piketty, ikinci dünya savaşı sonrası refah devlet sistemlerinin kitlelerce kabul gördüğü dönemde ulaşılan yüksek eşitlik seviyesinin, 70'lerden sonra Thatcher ve Regan gibi isimlerin bayraktarlığını yaptığı Neo liberal süreçte ciddi biçimde bozulduğunu teşhis etmiştir (Piketty, 2014, s. 68). Rendueles de kitabında, bu dönem sonrasında meydana gelen ekonomik büyüme esnasında sermaye sahipleri ve üst düzey yöneticilerin lehine astronomik olarak elde edilen karlar ve rantların neticesinde büyük bir eşitsizliğin oluştuğunu kanıtlamaya çalışıyor.

Literatürde eşitsizlik araştırmalarıyla tanınan Nobel ödüllü kalkınma iktisatçısı Stiglitz'e göreyse eşitsizliğin sosyal dokuyu bozan önemli bir yönü çaresizliğin kabullenilişidir. Düşük ücretlerle emeklerini satmak zorunda kalanlara karşın, müreffeh yaşam vaadiyle başa gelip onları çoğu kez sürdürülebilir olmayan oy odaklı yalanlarla hayal kırıklığına uğratan yüksek gelir gurubunda yer alanların oluşturduğu bu durumdan kurtulanamayacağı algısı eşitsizlikten daha kötüdür (Stiglitz, 2012, s.42). Bu duruma atıfta bulunan Rendueles, tüm kimliklerin ötesinde 'peki sade birer vatandaş olarak eşitliği toplumda sağlamlaştırmak için ne yapabiliriz?' meselesiyle ilgili olarak başta maddi eşitsizliğe neden olan ekonomik sistemin çarpık kökenlerini değiştiremeyeceğimize dair öğrenilmiş savunmasızlık halinden sıyrılıp alternatif mekanizmalar üretebileceğimize inanmamız gerektiğini belirtiyor. Bunun yanı sıra eşitlik fikrinin belirli küçük gruplar tarafından değil, toplumun tüm katmanlarındakiler tarafından benimsenmesinin gereğini senfoni orkestrası metaforu üzerinden açıklayan yazar, münferit savunucuların işlerini ne kadar iyi yaparlarsa yapsınlar tüm orkestranın bir bütünlük içinde yaptığı işten elde edecekleri başarıya ulaşamayacakları tezini sık sık tekrarlıyor.

Kitabın İncelemesi

Sosyal Sermaye ve Kolektif Eylem Kapasitesinin Eşitlik Üzerindeki Katkısı

Yazar, tarihteki örneklerinde eşitlikçi dinamiklerin sürekli ve planlanmış müdahaleye ihtiyacı olduğunu ve eşitliğin kendiliğinden ortaya çıkan bir gerçeklik değil ancak bilinçli politik düzenlemelerle oluşturulabilecek bir vatandaşlık bilincinin sonucunda ortaya çıkabilecek toplumsal bir yapım olduğunu ileri sürüyor ve ekliyor;

“Aşırı rekabete ve onun eşitlikçilik karşısı etkilerine konulacak sınırlar her zaman ortak normlarla –değerli addettiğimiz kimi amaçlara ulaşmak için koyduğumuz kurallar ve müşterek yükümlülük sistemleriyle- ilintili olmak zorundadır.” (Rendueles, 2024, s.63)

Toplumsal bağlar ve dayanışma normları eşitliğin olmazsa olmaz öncülleridir. Eşitsizliğin Bedeli’nde Stiglitz Amerika örneği üzerinden II. Dünya Savaşı sonrası yurttaşların ülkelerini ayakta tutma çabasının getirdiği birlik ruhunun topyekün kalkınma ve daha eşit yaşama fikrini geliştirdiğini savunmaktadır (Stiglitz, 2012, s.29). Buna paralel olarak geçmişe oranla ülkelerin daha az müşterek anlayışlarının olduğu ve bu yüzden günümüzdeki gibi kentsel yaşamda alabildiğine bireysel, heterojen ve çok çeşitli yaşam biçimlerini içeren toplumları aynı paydada eşitlemenin imkanını tartışan Rendueles, ‘Bağdaşım’ diye isimlendirdiği toplumsal karşılıklılığın kolektif bir yükümlülük içermesi dolayısıyla eşitliğe giden yolda önemli bir toplumsal çimento görevi görebileceğini düşünmektedir. Her kademesinde güvenin, bağdaşımın yüksek olduğu toplumlarda, noterler, avukatlar önündeki antlaşmalara, sigortalara ya da aldatılmalardan doğan davalara daha az zaman ve para harcanacaktır. Yazara göre eşit toplulukları politik olarak eklemleyen bir takım kuralların varlığını sürdürebilmesi ve yenilerinin tesis edilmesi hedeflenmelidir. Kitapta, gündelik yaşamda herkes için büyük önem taşıyan fakat zor ve tehlikeli işleri toplumun tüm üyelerinin paylaşmasını gerektirecek yılda birkaç saatlik zorunlu ortak çalışmadan oluşan mecburi toplumsal hizmet sisteminin ya da kontrollü gönüllü çalışmaların bu duruma alternatif olarak gösterilebileceğinden bahsedilmektedir.

Eşitliğin genele yayılmış toplumsal norma dönüşmesinin çok derin değişimler gerektirdiğini ancak imkansız olmadığını tezini savunan yazar, refah devletlerinin köklü eşitlikçi yan etkilerinden en önemlisinin bir toplumsal paylaşım modelinin yani eşitlik kültürünün yaratılması olduğunu belirtmektedir.

Toplumun farklı kesimlerinden insanların bir arada sıklıkla bulunması her kesimin kendi fanusundan çıkması anlamına geldiğinden farklar da olsa varlığının kabul edilmesi anlamında faydalı bir algı oluşturabilmektedir. Kitapta aynı kamu sağlığı sisteminden yararlanan bir üniversite profesörü ile bir maden işçisinin bir hastane bekleme odasında yan yana bulunabilmesinin toplumsal anlamda olumlu bir etkileşim olduğunun altı çizilmektedir.

Politik Eşitlik ve Katılım

Modern dönemin vazgeçilmezleri özgürlük ve kişisel özerklik anlayışlarıyla uyum içinde ilerletilebilecek toplumsal bağların güçlendirilmesinin, eşitlikçi demokratikleşme, katılım ve müzakere mekanizmalarını da olumlu yönde etkileyeceği savunulan kitapta dijitalleşen dünya da farklı katılım alternatiflerinin politik katılımı kolaylaştırdığı ve daha eşitlikçi bir sosyal hayata hizmet ettiği belirtilmektedir.

Yoğun etkileşim ortamlarında bireysel tercihlerin herkesi ilgilendiren eğitim, çevre sorunları ve sağlıklı sosyal yaşantı adına törpülenebileceğini belirten yazar, dijital platformlara taşınan müzakere ve oylama süreçlerinin daha yoğun ve aktif bir politik katılıma imkan verdiği iddia etmektedir.

Dernekleşme kültürünün ülke yönetimine duyarsız yığınların alternatif yollardan karar alma süreçlerine katılımını sağlayacağı, böylece savunuculuk rolünü üstlenen STK’lar aracılığıyla eşitlikçi demokrasiye daha da yaklaşılacağı yazarın önemini vurguladığı diğer bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ekonomik Eşitsizliğin Önüne Geçmek İçin Ne Yapılabilir?

Toplumlarda eşitsizlik durup dururken meydana gelmemekte, kayırıcı ve menfaatçi siyasi kararların sonucunda oluşmaktadır. Bu doğrultuda ortaya çıkış nedenleri doğru tespit edilebildiğinde ancak nasıl bir müdahale ile önüne geçebileceği düşünölmeye başlanabilecektir. Yetmişli yıllardan itibaren Neo liberal politikalara geçişin etkisiyle ekonomik büyüme sonrası üretilen kârların hep aynı kişilerde birikmesi, pay sahipleri ve üst kademedeki yöneticilerin elde ettiği haksız rantlar toplumlarda özellikle gelir dağılımı eşitsizliğinin artmasının önemli sebeplerindendir. Aynı şekilde Rendeules'e göre de maddi eşitsizliği belirleyen piyasa olsa da ekonominin farklı aktörleri arasındaki pazarlık kapasitesindeki asimetriyi düzeltmek hükümetlerin düzenli politikaları ile mümkündür.

Ülkelerdeki ekonomik eşitliği yakalamak için yazarın üzerinde durduğu mekanizmalardan biri olan temel gelir, emek piyasalarının sosyal koruma sistemlerindeki merkeziliğini azaltmak ve refah devleti imkanlarını en kısıtlı olanlara ulaştırarak düzeltmek için başvurulacak araçlardan biri olarak görölmektedir. Yazar, uygulamada sıkıntılı yanları olabileceğini kabul etmekle birlikte emeği bir meta olarak görmekten uzaklaştırmak adına işçilerin çalışma koşulları ve ücret açısından müzakere kapasitesini arttırabilmesi açısından önemli görmektedir. Yazarın temel gelire sunduğu alternatif ise garantili iş modelidir. Buna göre devlet piyasada iş bulamayanlara istihdam sağlayarak bir çeşit garantöre dönüşecektir. Bu modelin, sürdürülebilirliği ve devletin de sıkıntıya girmemesi için çeşitli limitler koyularak uygulanabilmesi ve toplumun bazı kesimindeki işsizler için fayda sağlaması çift taraflı bir getiri olarak düşünülebilir.

Kitapta, devlet tarafından alınması gereken eşitlikçi politika araç gereçleri olarak maaş tavanı, toplu pazarlık, ortak yönetim vasıtasıyla çalışma merkezlerinin demokratikleşmesi ve ticari meta olmaktan çıkarılmasına yönelik kamusal müdahaleler, üretken işlerin korunması, çalışma kooperatifleri, kamunun nitelikli iş yaratması, stratejik sektörlerin agresif bir şekilde ulusallaştırılması, kooperatiflerin büyük ölçekte güçlendirilmesi şeklinde detaylı bir liste sıralanmaktadır (Rendueles, 2024, s.97).

Literatürde, Neo liberal politikaların etkisiyle 1980'lerden 2000'lere sendikalı işçi oranlarının düştüğü gözlenmekte daha az güvencesi olan çalışanların daha kolay kontrol edilebildiği ve sayıca az olan sendikaların, kapitalizmin klasik tehditlerinden biri olan üretimin farklı ülkelere kayabileceği korkusuyla pazarlık gücünü yitirmekte olduğu savunulmaktadır (Stiglitz, 2012, s.37). Buna paralel olarak kitapta maddi eşitliği örgütlemek başlığında, piyasanın meydana çıkardığı eşitsizliğin yanında toplumlardaki bazı kurumlara da zarar verdiğini savunan yazara göre:

“Herhangi bir emek hareketinin cesaretini kırmak için titizlikle tasarlanmış bir toplumsal ortamda yaşıyoruz... Maddi eşitsizlik, özellikle çalışma ilişkileriyle ilintisi bakımından kolektif bir meseledir. Günümüzde eşitsizliğin kaynaklarını kurutmak ancak benzer amaçları kolektif olarak birleştirmek ve potansiyel olarak birbirine karşı menfaatleri – işverenle çalışan, tüketici ile üretici ve farklı çalışma biçimleri arasında- müzakere etmek için yöntemler oluşturmakla mümkündür.” (Rendueles, 2024, s.85).

Maddi eşitliğe ulaşmak adına kitapta desteklenen ve genel kabul gören bir diğer mekanizma da, ülke ekonomilerine yön veren üst sınıfa mensup aktörlerin kamu yararına kullanılacak müşterek vergi sistemlerine daha büyük oranda dahil edilmesi ve zenginler lehine işleyen ve kötüye kullanılan vergi muafiyetlerinin önüne geçilmesidir.

Aşırı Bürokrasinin Eşitliğine Olumsuz Etkisi

Zamanla çıkış noktaları unutulmuş bir çok bürokratik uygulama gün geçtikçe kemikleşmiş ve dini ritüel gibi uygulanır olmuştur. Rendueles, toplumlarımızda var olan bürokratik hastalıkların önemli bir eşitsizlik kaynağı olduğunu ileri sürmekte, işleyişine eşitlikçi mekanizmaları entegre ederek bürokratik seçkinciliğe, bazen mantıklı ve insani olmayan uygulamalara dönüşme eğilimini durdurmanın mümkün olabileceğini belirtmektedir.

Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Eşitsizlik

Kitapta tarihin süregelen en büyük eşitsizlik alanı olarak tanımlanabilecek toplumsal cinsiyet eşitliği, istenen eşitliğin sadece fırsat eşitliği olarak anlaşılmadığı, evrensel olarak kabul edildiği yegane toplumsal alan olarak tanımlanmıştır. Bunun yanı sıra, literatürde kesişimsellik şeklinde adlandırılan, eğitime ulaşma, yeterli gelir elde etme ve toplumda saygı görme gibi alanlar açısından çoklu eşitsizlikten en çok etkilenen dezavantajlı kesimlerden birinin kadınlar olduğunun da altı çizilmektedir. Araştırmalarda, eğitim ve işgücüne katılmada -tüm dünyada geçerli olmamakla birlikte- kadın ve erkekler arasında denge sağlanıyor olsa da yönetim kademelerine ulaşmada kadınların oranlarının halen eşitliğe ters bir tablo sergilediği görülmektedir. Yazar, özellikle bakım emeğinin yüklendiği her eğitim seviyesinden ve her statüden kadının aleyhine işleyen eşitliğin, toplumlarımızın yarısının üzerine haksızca yığıldığımız sorumlulukların gerektiğinde devlet yaptırım ve teşvikleri aracılığıyla hep birlikte yüklenilmesi sonucu sağlanabileceği savunmaktadır.

Eğitime Erişim ve Eşitsizlik, Yaratılan Meritokrasi mi Kanıksatılan Meritokrasi mi?

2000’li yıllardan itibaren tesis edilmeye çalışılan fırsat eşitliğini yetersiz bulan sosyolog, yalnızca bireysel çaba ve başarıyı ödüllendirecek mekanizmaların önündeki erişim engellerini kaldırmanın kısıtlı bir eşitlik sağlayan meritokratik bir eşitlik olduğunu iddia etmektedir. Bu bakış açısından dayandıkları erdemi yozlaştıran meritokratik uygulamalar, toplumun üst sınıfına mensup olanların konumunu yeteneklerine bahşedilmiş bir ödül olarak gösterir ve diğer insanların onların görece daha kolay elde ettikleri imtiyazları meşru kabul etmesine neden olur.

Kitapta eğitim ve eşitsizliğe dair genel kabulün tersine, eğitimin eşitliği sağlayabilecek en önemli araç olduğunu düşünmek yerine toplumun tüm kesimlerinin ulaşabileceği eğitimi tesis etmek için eşitliği bir araç olarak görmek gerektiğine değinilmektedir. Zorunlu eğitim sayesinde çocukların ve gençlerin toplumun başka tabakalarından bireylerle bir araya gelip etkileşime girebilmesi, eğitimi yegane zorunlu evrensel toplumsallaşma aracı haline getirmektedir. Fakat aksine eğitimin temel bileşenleri olan okul ve eğitimci kalitesini, bölgelerin gelir seviyesine entegre eden sistemler eşitsizlik yaratmaktadır.

Bunun yanı sıra, ailelerin sosyal statüsü ve eğitim geçmişi çocukların gelecekteki konumlarını tahmin edilenden fazla etkilediğini iddia eden yazara göre, okullar bu adaletsizliği engellemek için bir şey yapmamakta yani eğitim sınıf atlamak için bir araç olmamaktadır. Çığ şeklinde büyüyen iyi eğitim alamamanın olumsuz etkisi iyi sağlık hizmetine ulaşma, iyi konutlarda yaşama ve hatta iyi beslenme olanaklarına da ulaşamamayı getirmektedir. Buna karşılık aileleri dolayısıyla geçmişten gelen maddi imkanlarını kullanabilenler kültürel ve sosyal sermayelerini geliştirme fırsatı bulabilmektedir (Gatto, 2018, s.145). Bu sayede daha iyi eğitim ve iş olanaklarına daha kolay ulaşabilmekte bu da varlıklı aileden gelenlerin daha varlıklı bir yaşam sürebilmesi döngüsünü doğurmaktadır. Sonuç olarak müdahale edilmeği sürece, eşitsizlik kalıtımsal bir boyut almaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Toplumsal hayatta tabakaların belirlenme kriteri olarak kullanılan dünyada eşitsizliğin ortaya çıktığı en kilit noktalar olan eğitim ve gelir düzeyi etmenlerinin değiştirilmesine sözde çare olarak gösterilen fırsat eşitliği söylemine karşıt bir manifesto niteliğinde yazdığı kitabında Rendueles, bu sözde çözümün sadece meritokrasiye hizmet ettiğini iddia etmektedir. Özellikle toplumu yöneten ve yönlendirenlerin düşünme yapılarında genele yayılmış eşitlikçi bir ethos olmaksızın tesis ettikleri meritokratik eğitim anlayışının eğitimi daha fazla seçkin bir yapıya entegre ettiğini vurgulamaktadır.

Toplumlarımızdaki en derin eşitsizliklerin miras yoluyla aktarılanlar olduğu tezini destekleyen yazar, alt sınıfa mensup ailelerin çocuklarıyla üst sınıfa mensup ailelerin çocuklarının zorunlu eğitimi yıl bazında aynı alıyor olmalarının eşitlik sağlamadığının, bu iki grubun eğitim kaliteleriyle özellikle yüksek öğrenime devam edebilme imkanlarının ve motivasyonlarının kesinlikle eşit olmadığını altını çizmektedir.

Kitabın güçlü bir yönünü sadece durum tespitine değil çözüm alternatiflerine de odaklanıyor olması oluşturmaktadır. Diğer bir artısı olarak, çözüm alternatiflerini aktarırken objektif bir bakış açısı sergileyerek bu alternatiflerin uygulanmasında yaşanmış kötü tecrübeler ve meydana gelebilecek olası olumsuz etkilere de dikkat çekmesi gösterilebilir.

Kitapta, yönetimlerdeki bürokratik yapıların eşitsizliğin artmasında merkezi mekanizmalardan olduğu vurgulanmakta, özellikle dezavantajlı ve yoksul kişilerin herhangi bir kamusal yardıma ulaşmaya çalışırken kendilerini içinde buldukları bürokratik labirentten kurtarılmaları gerektiği belirtilmektedir. Rendueles, dezavantajlı kesime mensup kişilerin, kendilerini politik katılım anlamında da yetersiz hissedebileceği ve tüm bunların toplumsal huzuru baltalayarak bu bireyleri suça itebileceği konusunda uyarılmaktadır. Bu noktada devletten beklenen bu bireylere yalnızca maddi ve sosyal destek sunması değil temel haklarını kullanmak adına erişimlerini zorlaştıran engelleri tespit edip, ortadan kaldırmaya çalışmasıdır.

Kitabın birey olarak ben neler yapabilirim sorusuna dair kafa yorması dikkat çekici yönlerinden biridir. Sosyal hayatta eşitliğe yakınlaştıracak en önemli adımlardan birinin olumlu toplumsal normları güçlendirmek olduğu, bireylerin birbirlerine güven besleyerek kendi yararlarına olmasına rağmen başkalarına zarar vereceği muhtemel davranışlardan kaçınmaya çalışmasının bir karşılıklılık oluşturacağı ve böylece eşitliği tesis etmeye hizmet edeceği iddia edilmektedir.

Kaynakça

- Gatto, J.T. (2018). *Eğitim bir kitle imha silahı*. M. A. Özkan (Çev.), İstanbul: Edam.
- Piketty, T. (2014). *Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital*, H. Koçak (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası
- Rendueles, C. (2024). *Fırsat Eşitliğine Karşı Eşitlikçi Bir Bildiri*, S. Doğru (Çev.), İstanbul: İletişim
- Stiglitz J.E (2012). *Eşitsizliğin bedeli*, O. İşler (Çev.), İstanbul: İletişim

Araştırmacı Katkısı: %100

